

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
FUNDAȚIA CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ "IULIAN ANTONESCU"

ZARGIDAVA

REVISTĂ DE ISTORIE

VII

Bacău
2008

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„IULIAN ANTONESCU”

ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE

VII

Bacău
2008

ZARGIDAVA – Revistă de istorie

Fondator
Prof.dr. Ioan Mitrea

Colegiul de redacție:

Ioan MITREA – redactor șef
Livia Liliana SIBIȘTEANU – membru
Gabriel LEAHU – membru
Maria DOBROI – membru
Didi ALISTAR - membru

Tehnoredactare computerizată:

Lăcrămioara Elena ISTINA
Marius Alexandru ISTINA

Coperta:

Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

ISSN 1583-1353

Format 16x70x100
Bun de tipar: martie 2008
Tipărit la DOCUPRINT Bacău: martie 2008

SUMAR

Moment aniversar

<i>Prof.univ. dr. Dan Gh. Teodor la 75 de ani (Ioan Mitrea)</i>	5
---	---

Istoria românilor

Alexandru Zub , <i>Vasile Pârvan: preeminența spiritualului</i>	15
Oltea Rășcanu-Grămăticu , <i>Vasile Pârvan și periplul german</i>	19
Alexandru Barnea , <i>Două vieți paralele: Vasile Pârvan și Raymund Netzhammer</i>	28
Ioan Mitrea , <i>Daco-romanitatea și românitatea în opera lui V. Pârvan</i>	33
Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>Activitatea Comisiei mixte româno-ucraineană a Academiei Române de Istorie arheologie, etnografie și folclor din perioada 1994-2002</i>	40
Marin Rotaru , <i>Topoare de tip celt descoperite în partea de sud-est a județului Vaslui</i>	52
Alexandru Zub , <i>Dimitrie Cantemir: obsesia adevărului</i>	58
Ioan Murariu , <i>Proclamația prințului Mihail Gorceakov din 20 iunie 1853 către Principatele Române</i>	62
Ioan Murariu , <i>Două ranguri boierești acordate în Principatul Moldovei în luna decembrie 1857</i>	66
Dumitru Ivănescu , <i>Consulul francez Adolphe d'Avril despre domnia lui A.I. Cuza</i>	69
Constantin Cloșcă , <i>Administrația românească în teritoriile vremelnice aflate sub dominația străină (Transilvania, Bucovina, Basarabia, Banat și Dobrogea)</i>	75
Nichita Adăniloaie , <i>Spiru Haret și învățătorii la 1907</i>	93
George Florescu , <i>Germania și germanii în Memoriile lui N. Iorga (1917-1918)</i>	101
Gheorghe Buzatu , <i>România și războiul din est (1941-1944). Noi contribuții</i>	120
Sever Dumitrașcu , Florin Sfrengeu , <i>Realități uitate: Vasile Stroescu</i>	153
Adolf Minuț , <i>Participarea Regimentului 92 Infanterie la luptele din Ungaria, octombrie-decembrie 1944</i>	155
Anton Coșa , <i>Cercetări privind istoria catolicilor din Pângărești (județul Bacău)</i>	167
Sorin D. Ivănescu , <i>Rolul Securității în procesul de colectivizare a agriculturii</i> ...	178

Istorie universală

Livia Liliana Sibișteanu , <i>Focul-element primordial (II). Credințe, culte, ritualuri</i>	193
--	-----

Adrian Asandei , <i>Experiențe onirice în literatura greacă veche</i>	204
Nelu Zugravu , <i>Princeps bonus în Liber de Caesaribus</i> <i>a lui Aurelius Victor</i>	210
Diana Ioana Melian , <i>China în viziunea lui Nicolae Milescu Spătaru</i>	221

Religie, didactică și istoria învățământului

Constantin Leonte , <i>Taina Sfântului Botez și importanța pentru primirea eterodocșilor în Biserică</i>	238
Elena Mihaela Prisacariu , <i>Aspecte ale vieții religioase din Comănești (prima jumătate a secolului al XX-lea)</i>	247
Irina Leonte , <i>Cultivarea și educarea sentimentelor religioase ale elevilor prin activități extracurriculare</i>	251
Mihai Murariu , <i>Aspecte ale predării limbii franceze la Școala Normal de Băieți „Ștefan cel Mare” din Bacău în jurul anului 1940</i>	254
Cornelia Cucu , <i>Proiect de lecție</i>	258

Recenzii, note, cronică

Vitalie Bârcă , <i>Nomazi ai stepelor. Sarmatii timpurii în spațiul nord-pontic (sec. II-I a. Chr.)</i> (Nelu Zugravu)	264
Nicoleta Simona Marțian , <i>Învățământ laic și învățământ creștin în Imperiul Roman în secolele I-III</i> (Nelu Zugravu)	264
Mihai Bărbulescu (coordonator), <i>Atlas-dicționar al Daciei Romane</i> (Nelu Zugravu)	265
Raymund Netzhammer , <i>Antichitățile creștine din Dobrogea</i> (Constantin Napoleon Gheorghiu)	266
<i>Acta Musei Tutoviensis</i> (Vasile Diaconu)	267
Iulian Antonescu – 75 de ani de la naștere (Elena Artimon)	268
Prof.dr. Ioan Mitrea la 70 de ani (Lăcrămioara Elena Istina)	271
Abrevieri	278
Scrisoare de mulțumire	284

SOMMAIRE

Moment anniversaire

<i>Le Professeur .univ. dr. Dan Gh. Teodor à 75 ans (Ioan Mitrea)</i>	5
---	---

L'histoire des roumains

Alexandru Zub , <i>Vasile Pârvan: la prééminence de la spiritualité</i>	15
Oltea Râșcanu-Grămăticu , <i>Vasile Pârvan and the german boheme</i>	19
Alexandru Barnea , <i>Deux vies parallele: Vasile Pârvan et Raymund Netzhammer</i>	28
Ioan Mitrea , <i>Daco-Romanité et Roumanité dans l'oeuvre de V. Pârvan</i>	33
Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>L'activité de la Commision mixte roumaine-ukrainienne de l'Academie Roumaine d'histoire, d'archéologie, d'ethnographie et de folklore dans la période 1994-2002</i>	40
Marin Rotaru , <i>Haches de type celt découvertes au sud-est du département de Vaslui</i>	52
Alexandru Zub , <i>Dimitrie Cantemir: l'obsession de la vérité</i>	58
Ioan Murariu , <i>La proclamation adressée, le juin 1853, aux habitants des Principautés Roumaines, par le prince Mihail Gorceakov</i>	62
Ioan Murariu , <i>Deux rangs nobiliaires accordés dans le Principauté de Moldavie en 1857</i>	66
Dumitru Ivănescu , <i>Le consul français Adolphe d'Avril sur la regne du A.I. Cuza</i>	69
Constantin Cloșcă , <i>L'Administration roumaine dans les territoires qui se trouvaient temporairement sous la domination étrangère (Transilvania, Bucovina, Basarabia, Banat et Dobrogea)</i>	75
Nichita Adăniloie , <i>Spiru Haret et les Maîtres en 1907</i>	93
George Florescu , <i>Germany and the Germans in The Memoirs of Nicolae Iorga (1917-1918)</i>	101
Gheorghe Buzatu , <i>Romania and the War Against Soviet Russia (1941-1944). A new contribution</i>	120
Sever Dumitrașcu , Florin Sfrenge n, <i>Realités oubliées: Vasile Stroescu</i>	153
Adolf Minuț , <i>The Participation of the 92th Infantry Regiment to the Battles in Hungary, October-December 1944</i>	155
Anton Coșa , <i>Des recherrches d'histoire de les catolique dans la regions du Pârgărești (départament de Bacău)</i>	167
Sorin D. Ivănescu , <i>The role of Securitate in the agriculture colectivization process</i>	178

L'histoire universelle

Livia Liliana Sibișteanu , <i>Le Feu – élément primordiale. Croyances, cultes et rituels</i>	193
Adrian Asandei , <i>Expériences oniriques dans la littérature ancienne greque</i>	204
Nelu Zugravu , <i>Princeps bonus in Liber de Caesaribus di Aurelius Victor</i>	210
Diana Ioana Melian , <i>La vision de Nicolae Milescu Spătaru sur la Chine</i>	221

Religion, didactique et l'histoire de l'enseignement

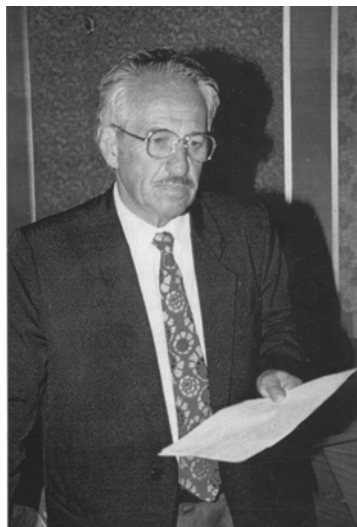
Constantin Leonte , <i>The Sacrament of Holy Baptism and its Significance for Accepting Heterodoxes in to Church</i>	238
Elena Mihaela Prisacariu , <i>Aspects de la vie religieuse du Comănești</i>	247
Irina Leonte , <i>L'instruction et l'éducation des élèves</i>	251
Mihai Murariu , <i>Aspects de l'enseignement du français à l'Ecole Normale de Garçons „Ștefan cel Mare” autour des années 1940</i>	254
Cornelia Cucu , <i>Project Lesson</i>	258

Compte-rendu, notes, chronique

Vitalie Bârcă , <i>Nomazi ai stepelor. Sarmații timpurii în spațiul nord-pontic (sec. II-I a. Chr.)</i> (Nelu Zugravu)	264
Nicoleta Simona Marțian , <i>Învățăământ laic și învățăământ creștin în Imperiul Roman în secolele I-III</i> (Nelu Zugravu)	264
Mihai Bărbulescu (coordonator), <i>Atlas-dicționar al Daciei Romane</i> (Nelu Zugravu)	265
Raymund Netzhammer , <i>Antichitățile creștine din Dobrogea</i> (Constantin Napoleon Gheorghiu)	266
<i>Acta Musei Tutoviensis</i> (Vasile Diaconu)	267
Iulian Antonescu – 75 d'ans de la naissance (Elena Artimon)	268
Prof.dr. Ioan Mitrea à 70 ans (Lăcrămioara Elena Istina)	271
<i>Abréviations</i>	278
<i>Lettre de contentement</i>	280

Moment aniversar:

PROF.UNIV.DR. DAN GH. TEODOR LA 75 DE ANI

Cu peste un secol în urmă, în 1906, Vasile Pârvan a conturat pentru prima dată un program de cercetare modernă în arheologia românească¹. În programul inițiat de Vasile Pârvan se înscria prioritar și preocuparea de a forma un autentic „*Colegium Archeologicum Dacoromanorum*”, conștient fiind că fără o școală de arheologie a căror membri să străbată și să facă explorări arheologice pe întreg întinsul țării, progresul arheologiei românești, la standardele de vârf ale arheologiei europene a vremii, nu este posibil.

Acționând cu tenacitate benedictină V. Pârvan a reușit să formeze mult dorita „cohortă” de arheologi, să pună, în fapt, bazele școlii moderne de arheologie în țara noastră. În prima generație de discipoli ai lui V. Pârvan s-au numărat: Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, D.M. Pippidi, Dorin Popescu, Gheorghe Ștefan, Radu Vulpe și primele femei care au făcut arheologie în țara noastră: Ecaterina Dunăreanu-Vulpe și Hortensia Dumitrescu. Această primă generație de arheologi, formată sub îndrumarea magistrului Pârvan, „a dezvoltat simțitor arheologia românească, asigurându-i continuitatea și un frumos prestigiu mondial”².

Mulți dintre discipolii lui V. Pârvan au devenit ei înșiși magiștri și creatori de școală, asigurându-se astfel continuitatea și ascendența arheologiei românești. Într-un fel sau altul, tot ce are mai bun arheologia românească de azi vine de „sub mantaua” lui V. Pârvan³.

Pe drumul început de V. Pârvan, marcat în timp și de activitatea remarcabilă a lui Ion Nestor și Mircea Petrescu-Dîmbovița, se înscrie, cu certitudine, și prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor, nume reprezentativ al școlii românești de arheologie din a doua jumătate a sec. al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea⁴.

¹ Ioan Mitrea, **Vasile Pârvan – inițiatorul programului de cercetare modernă în arheologia românească**, în *Carpica*, XXXV, 2006, p. 5-11.

² Al. Zub, **Vasile Pârvan – efigia cărturarului**, Iași, 1974, p. 277.

³ Într-un interviu dat recent, Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița, răspunzând la o întrebare legată de formarea sa ca arheolog spunea: „Ca elev al foștilor elevi ai lui Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu și Ion Nestor, cred că aș putea fi considerat ca un continuator, prin aceștia, a lui V. Pârvan”. Cf. Acad. **Mircea Petrescu-Dîmbovița. Interviu acordat lui Ioan Mitrea**, în *Ateneu – revistă de cultură*, nr. 5 (441), mai 2006, p. 12-13. La rândul său, Dumitru Protase, distinsul arheolog clujean, membru de onoare al Academiei Române, într-o convorbire cu semnatarul acestor rânduri, făcea următoarea mărturisire: „În ceea ce mă privește, eu – deși eram departe, ca vârstă, spre a-i fi discipol – am mers mereu pe liniile istorice directoare trasate de V. Pârvan, în ceea ce privește daco-romanitatea românilor, continuitatea noastră în spațiul ancestral, începuturile creștinismului în nordul Dunării, sprijinirea continuă și masivă a romanității carpatice pe cea din sudul fluviului și multe altele. Deci, am stat și eu, ca majoritatea istoricilor români, «sub mantaua» pârvaniană și constat că am ales cea mai bună cale”. Cf. **Ioan Mitrea în dialog cu Dumitru Protase**, în *Zargidava. Revistă de istorie*, V, 2006, p. 39-49.

⁴ Numeroase referiri la viața, activitatea științifică și didactică a prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor se găsesc în unele lucrări

Dan Gh. Teodor a văzut lumina zilei în orașul Bacău, la 23 septembrie 1933, la final de criză economică, într-o familie de funcționari la căile ferate. O parte din anii copilăriei i-a trăit la Comănești, unde s-a stabilit temporar familia, și unde a urmat și clasele școlii primare. Din 1945 a devenit ieșean, continuându-și învățătura cu anii de liceu, într-o epocă de mari transformări politice, de vremuri grele cu ani de secetă și foamete. În 1952 a absolvit, cu rezultate foarte bune la învățătură, ultima clasă a vestitului Liceu Național din Iași.

În toamna anului 1952 a devenit student la Facultatea de Istorie a Universității „A.I. Cuza” din Iași, unde preocupările pentru arheologie căpătaseră un nou impuls de la venirea în 1949, pe post de conferențiar, a lui Mircea Petrescu-Dîmbovița, discipol și colaborator apropiat al profesorilor Ion Andrieșescu, la rândul său cel mai apropiat colaborator al lui V. Pârvan, și Ion Nestor, discipol și continuator al lui V. Pârvan la Universitatea din București.

Ca student, Dan Gh. Teodor s-a format într-o atmosferă academică de prestigiu datorată unor profesori precum Dumitru Tudor, Mircea Petrescu-Dîmbovița, C. Cihodaru, N. Corivan, Dumitru Berlescu, Ilie Grămadă și mai tinerilor universitari pe atunci V. Neamțu și Gh. Platon.

Studentul Dan Gh. Teodor a fost atras de arheologie din primii ani de facultate. În anii studenției a participat, în vacanțele de vară, la cercetările arheologice de la Trușești, Perieni-Bârlad și Hlincea-Iași, sub conducerea profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița.

Sudent foarte bun la învățătură a terminat facultatea ca șef de promoție în vara anului 1956. În același an, a devenit, prin concurs, cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași.

La propunerea și sub îndrumarea profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, tânărul cercetător Dan Gh. Teodor și-a îndreptat programul său de cercetare arheologică, cu precădere, asupra epocii secolelor IV-XI, fără ca uneori să nu cerceteze și situri arheologice mai vechi sau din primele trei secole ale mileniului al II-lea d.Hr.

Pe linia cercetărilor arheologice a avut de la început o bună colaborare și cu profesorul Ion Nestor, cu atât mai mult cu cât marele arheolog începând din 1950 a acordat o atenție specială și cercetărilor privind arheologia mileniului I d.Hr., alături de cercetările sale care l-au consacrat privind preistoria regiunilor carpato-dunărene. Din 1956 profesorul Ion Nestor a coordonat activitatea nou înființatei comisii pentru studiul formării limbii și poporului român, comisie care își desfășura activitatea sub egida Academiei Române (numită pe atunci Academia R.P.R.).

Pentru a se forma ca arheolog, pentru a-și perfecționa tehnica de cercetare, Dan Gh. Teodor a participat în colectivele de cercetare arheologică de la Bicăz, Suceava, Dridu ș.a. Îndeosebi de la profesorii Ion Nestor și Mircea Petrescu-Dîmbovița a învățat Dan Gh. Teodor unele din „canoanele” cercetării arheologice moderne, între care importanța rigurozității

apărute în ultimele decenii, din care am preluat și noi multe informații, motiv pentru care le menționăm și aici: C(onstantin) P(reda), **Dan Gh. Teodor**, în **Enciclopedia istoriografiei românești**, București, 1978, p. 322; Virgil Mihăilescu-Bîrliba, **Dan Gh. Teodor la 60 de ani**, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 5-9; V. Chirica, **Dan Gh. Teodor la a 65-a aniversare**, în *Cercetări istorice*, XVIII, 1998, I, p. 9-18; Comelia Mantu, **Profesorul Dan Gh. Teodor la 65 de ani**, în *ArhMold*, XXI, 1998 (2000), p. 353-354; Sever Dumitrașcu, **Respectuos omagiu: Dan Gh. Teodor**, în revista *Munții Apuseni*, VII-VIII, Oradea, 2002, p. 14-16, text inclus și în volumul Sever Dumitrașcu, **Scrieri arheologice privind istoria Daciei Apusene**, Oradea, 2007, p. 483-484; Victor Spinei, **Moment aniversaire: Le professeur Dan Gh. Teodor à 70 ans**, în *SAA*, IX, **In Honorem Magistri Dan Gh. Teodor**, Iași, 2003, p. 1-19; V. Chirica, D. Aparaschivei, **Cercetător științific I dr. Dan Gh. Teodor**, în volumul **Institutul de Arheologie Iași**, Iași, Editura Helios, 2004, p. 195-210; Ioan Mitrea, **Medalion Dan Gh. Teodor**, în **Enciclopedia Județului Bacău**, Bacău, 2007, p. 443-444.

Având în vedere că în multe din aceste lucrări, menționate mai sus, se găsesc bogate liste bibliografice privind cărțile, studiile, articolele, recenziile, notele științifice etc. semnate de Dan Gh. Teodor, ne mulțumim a reaminti la sfârșitul textului nostru doar lista cărților la care distinsul sărbătorit este autor sau coautor, cărți care în fapt îl definesc ca pe un distins cercetător științific.

observațiilor stratigrafice, tehnica cercetării siturilor arheologice, mai cu seamă a celor din secolele IV-XIII etc.

În mai mult de jumătate de secol de cercetare arheologică, a investigat, deseori cu rezultate remarcabile, peste 40 de situri, răspândite pe întreg teritoriul Moldovei, de la Lozna-Dorohoi și Fundu-Herței în nord, până la Șendreni-Galați în sud; și de la Hangu, Bicăz și Oituz din vestul Moldovei până la așezări de pe malul drept al Prutului precum Horodiștea, Răducăneni și Albița. Și dacă deja am pomenit unele din stațiunile arheologice cercetate de profesorul Dan Gh. Teodor, să mai adăugăm câteva, pentru a întregi, într-o oarecare măsură, tabloul acestei prodigioase activități de teren, amintind, într-o ordine nu suficient de riguroasă, și cercetările arheologice de la: Spinoasa-Erbiceni, Spinoasa-Iași, Mănoaia-Costișa, Lunca-Dorohoi, Suceava, Iași-Crucea lui Ferent, Draxini, Dersca, Botoșana-Suceava, Dodești-Vaslui, Cucorâni, Borniș-Neamț, Arsura, Murgeni și Epurenii în jud. Vaslui etc.

Rezultatele acestor cercetări au fost valorificate periodic și sistematic în rapoarte de cercetare arheologică, articole și studii de sinteză, precum și în mai multe monografii, autorul lor înscriindu-se treptat ca unul dintre cei mai buni cercetători ai epocii secolelor V-XIII pentru spațiul est-carpatic și pe un plan mai larg pentru tot spațiul nord-dunărean.

Pregătirea prin doctorat sub conducerea prof. Ion Nestor a fost un bun prilej pentru cercetătorul Dan Gh. Teodor să-și perfecționeze activitatea științifică, să treacă la elaborarea unor studii de amploare, folosind bogata informație de care dispunea, rod al cercetărilor proprii, în perspectiva elaborării tezei de doctorat. Câteva din aceste studii, precum **Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei**, publicat în *SCIV*, 19, 1968, 2, p. 227-278; **Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova în secolele VI-IX e.n.**, în *Carpica*, II, 1969, p. 253-307 și **Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI e.n.**, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 97-128, au devenit lucrări de referință pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din secolele V-XI în spațiul est-carpatic al României, anunțând deja substanța tezei de doctorat aflată în curs de redactare, în acei ani.

Elaborată sub conducerea magistrului Ion Nestor, creatorul școlii de arheologie medievală în țara noastră, și susținută în 1975, după trecerea marelui arheolog și istoric în lumea celor drepti, sub conducerea profesorului Gheorghe Ștefan, cunoscut specialist al epocii de formare a poporului român, în cadrul Facultății de Istorie a universității bucureștene, lucrarea prezentată de Dan Gh. Teodor a impresionat plăcut comisia de doctorat care, pe lângă profesorul Gheorghe Ștefan în calitate de coordonator științific, mai cuprindea nume de prestigiu ale domeniului precum C. Cihodaru, Kurt Horedt și Mircea Petrescu-Dîmbovița.

Lucrarea de doctorat a lui Dan Gh. Teodor, elaborată în mare măsură pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice proprii, dar luând în considerație, cum era și firesc, tot ce se știa în acel moment, a fost tipărită sub titlul **Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român**, la Editura Junimea, Iași, în 1978, devenind o lucrare de referință a istoriografiei românești cu privire la istoria celei de-a doua jumătăți a primului mileniu creștin, în regiunile est-carpătice ale României. Într-o recenzie din 1979, publicată în *Carpica*, XI, p. 327-329, scriam următoarele despre această carte: „Lucrarea reține atenția, în primul rând, prin aceea că, pentru prima dată, se prezintă, în literatura de specialitate, într-o expunere analitică și sintetic-interpretativă, totalitatea datelor și materialelor arheologice și numismatice, cunoscute până în 1977 [...]. Dovedind și subliniind rădăcinile locale ale civilizației din perioada dintre a doua jumătate a sec. al V-lea și prima jumătate a sec. al VI-lea, autorul evidențiază realitatea, pusă în lumină de cercetările arheologice din ultimele decenii, că înainte de venirea și stabilirea grupurilor de slavi migratori în aceste regiuni (începând de la jumătatea secolului al VI-lea) a existat în spațiul est-carpatic al României o puternică pânză de populație autohtonă, populație care va

avea rolul hotărâtor și în evoluția procesului istoric din perioada de după contactul cu slavii [...].

După câteva importante monografii apărute în ultimul timp, care reflectă, în chip științific, situația din celelalte provincii istorice românești în epoca formării poporului român, între care sunt de amintit **Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică** de O. Toropu (pentru Oltenia), **Cultura materială veche românească** de Maria Comșa (pentru Muntenia) și **Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII**, de Eugenia Zaharia, lucrarea lui Dan Gh. Teodor vine să umple un gol în literatura istorică românească”.

Foarte bine primită de specialiștii din țară și străinătate, dovadă numărul mare de prezentări și recenzii favorabile, dar și numărul mare de studii în care este citată, lucrarea a fost distinsă cu premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române, și a fost publicată, în 1980, la Oxford, în prestigioasa colecție BAR – International Series (81), sub titlul **The Eastern Carpathian area of Romania V-XI Centuries a.d.**

Reluând și dezvoltând preocupări mai vechi, privind permanentele legături între lumea romano-bizantină și bizantină, pe de o parte, și lumea romanică nord-dunăreană și, respectiv, lumea veche românească, rolul acestor legături în evoluția romanității nord-dunărene și încheierea procesului de formare a poporului român, în 1981, dr. Dan Gh. Teodor ne-a dat o nouă și importantă lucrare, intitulată **Romanitatea carpto-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.**, apărută la Editura Junimea din Iași.

După mai mulți ani de cercetări arheologice sistematice, în 1984, Dan Gh. Teodor a publicat, la Editura Academiei, importanta monografie intitulată **Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava**, în care a fundamentat temeinic și convingător conținutul culturii Costișa-Botoșana caracteristică spațiului est-carpatic al României în secolele V-VII, concept extins, după 1990, la tot spațiul carpto-nistean, și cunoscut sub numele de cultura Costișa-Botoșana-Hansca. În același an, 1984, cercetătorul Dan Gh. Teodor își completa lista de lucrări esențiale cu monografia arheologică asupra cercetărilor de la Dodești-Vaslui, publicată la Editura Junimea din Iași sub titlul **Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești-Vaslui**.

Profesorul Dan Gh. Teodor și-a întregit portretul de specialist recunoscut al istoriei și arheologiei epocii secolelor IV-XIII și prin publicarea altor lucrări monografice, cum sunt cele privind fortificația medievală de la Fundu-Herței (în colaborare cu prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița); începuturile și evoluția creștinismului la est de Carpați până în secolul al XIV-lea; meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI; un repertoriu al descoperirilor arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI; contribuind apoi cu substanțiale capitole la tratatul de Istoria românilor, vol. II și vol. III; coautor la un curs universitar privind istoria veche a României de la începuturi până în secolul al VIII-lea; realizarea unor utile instrumente de informare științifică precum **Dicționarul de istorie veche a României** (coordonator D.M. Pippidi, 1976) și **Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României** (coordonator C. Preda); un volum cuprinzând majoritatea articolelor și studiilor sale, răspândite în diverse reviste, unele greu de găsit azi, reunite acum sub titlul **Spațiul carpto-dunăreanopontic în mileniul marilor migrații**, toate aceste lucrări fiind menționate la sfârșitul acestui text.

Debutând în paginile unei publicații de specialitate încă în 1957, în cei peste 50 de ani de activitate științifică a fost un colaborator de prestigiu al unor cunoscute periodice, între care menționăm: *Arheologia Moldovei*, *SCIV(A)*, *Dacia*, *N.S.*, *Carpica*, *Memoria Antiquitatis*, *Pontica*, *Studii și Cercetări Științifice* - Iași, *Cercetări Istorice*, *Materiale și Cercetări Arheologice*, *Danubius*, *Terra Nostra*, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, *Vrancea – Studii și*

Comunicări, Suceava – Anuarul Muzeului Județean, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Din trecutul județului Botoșani, Studia Antiqua et Archaeologica, Hierasus, Acta Moldaviae Meridionalis, Symposia Thracologica, Mousaios, Memoriile Secțiunii Științifice ale Academiei Române, Academica, Interacademica, Crișana Antiqua et Medievalia, Etudes byzantines et postbyzantines, Teologia și Viața, Zargidava ș.a.

A fost membru în comitetele de redacție ale multor publicații de specialitate precum *Arheologia Moldovei* (redactor șef în anii 1997-2003), *Studia Antiqua et Archaeologica*, *Cercetări Istorice*, *Materiale și Cercetări Arheologice*, *Carpica*, *Crișana Antiqua et Medievalia* ș.a.

A publicat studii și articole în reviste de specialitate din străinătate, respectiv din Italia, Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia, Germania, Rusia, Ucraina și Republica Moldova.

A colaborat cu articole la mai multe volume din seria **Românii în istoria universală**, la reviste de cultură din Iași și din alte orașe ale țării, între care și revista de cultură *Ateneu* din Bacău la care colaborează de peste patru decenii, prima fiind din ianuarie 1965.

Prețuindu-și înaintașii și colegii de specialitate, profesorul Dan Gh. Teodor a colaborat cu articole la diverse reviste și la realizarea unor volume omagiale dedicate unor distinși arheologi și istorici între care amintim **Omagiu profesorului C. Cihodaru**, texte în diverse publicații sau volume omagiale dedicate profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița la aniversările prilejuate de împlinirea a 65 de ani, 70 de ani, 80 de ani și 90 de ani de viață, **Omagiu prof. D. Protase**, **Omagiu prof. Sever Dumitrașcu**, **Omagiu prof. Ioan Glodariu**, **Omagiu prof. Ion Agrigoroaiei**, **Omagiu prof. Emilian Popescu**, sau textele omagiale dedicate arheologilor Zoltan Szekely, Gavrilă Simion ș.a. A scris importante texte despre cei trecuți în lumea umbrelor, precum Ion Nestor, N. Zaharia, Adrian C. Florescu, Gr. Foit, Al. Andronic, Ghenuță Coman, Radu Popa, Adrian Rădulescu, Petre S. Năsturel ș.a.

A prefăcut lucrările monografice și tezele de doctorat, ce au văzut lumina tiparului, ale unor foști doctoranzi, din diverse centre ale țării.

Bogata activitate științifică a profesorului Dan Gh. Teodor s-a concretizat în 14 volume de autor, sau coautor, însumând peste 2000 de pagini tipărite și peste 300 de studii, articole, note și recenzii, publicate în periodice din țară și străinătate.

Mai adăugăm că a participat la peste 350 de sesiuni științifice, simpozioane, colocvii și alte dezbateri academice, în diverse centre ale țării, la peste 40 de simpozioane și congrese internaționale, între care menționăm pe cele de la Iași, București, Constanța, Cluj-Napoca, Chișinău, Roma, Berlin, Praga, Moscova, Kiev, Belgrad, Sofia, Bratislava, Prilep, Nitra, Spoleto, Mainz, Cernăuți, Novgorod, Stuttgart, Odessa, Simferopol ș.a. Cu ocazia acestor manifestări științifice internaționale a realizat un util schimb de păreri, a aflat noutăți științifice, și-a lărgit orizontul de cunoaștere științifică. Aceste obiective le-a avut în vedere și cu prilejul burselor de studii pe care le-a obținut în Bulgaria (1969) și Germania (1986 și 1990) sau călătoriilor de documentare științifică în URSS, Bulgaria, Cehoslovacia, Ungaria, Republica Moldova etc.

După 1990 a fost prezent mereu în Republica Moldova la sesiuni și simpozioane științifice, a ținut cursuri la Universitatea de stat din Chișinău, a fost pe șantiere arheologice din Republica Moldova, între doctoranzii săi a avut numeroși tineri din Republica Moldova.

Considerăm important să relevăm faptul, care este o constatare consolidată de-a lungul multor ani, că tot ceea ce a acumulat profesorul Dan Gh. Teodor cu privire la tehnicile cercetării arheologice moderne, de la magistrită săi, din propria-i experiență de teren, de la colegii de generație etc., nu a rămas ca „o bancă de date închisă, ferecată”, ci a împărtășit la rândul său din această experiență cu multă deschidere și talent pedagogic, mai tinerilor săi colaboratori, convins fiind că aceasta este o datorie de conștiință a unui autentic cercetător,

devenit în timp un mentor, formator de noi specialiști. Încă de la primele șantieri arheologice pe care le-a condus, în calitate de responsabil științific, Dan Gh. Teodor a atras numeroși cercetători, studenți și tineri absolvenți, mulți dintre aceștia devenind, în timp, arheologi cu rezultate remarcabile. Pe măsura sporirii experienței, profilul științific al cercetătorului Dan Gh. Teodor a devenit tot mai vizibil. Dacă în primii ani în care l-am cunoscut și colaborat la cercetarea câtorva situri, cu peste patru decenii în urmă, precum cele de la Lozna-Dorohoi, Mănoaia-Costișa, Oituz, Botoșana etc., arheologul Dan Gh. Teodor îmi apărea ca un colaborator apropiat și de viitor pentru arheologie al magiștrilor noștri comuni, Mircea Petrescu-Dîmbovița și Ion Nestor, treptat distinsul cercetător a devenit o adevărată autoritate în materie, autentic magistru, o personalitate distinctă și puternic vizibilă în câmpul arheologiei medievale timpurii din țara noastră, cunoscută și apreciată în rândul specialiștilor din țară și străinătate.

Ca arheolog cu vastă experiență profesorul Dan Gh. Teodor a contribuit la formarea multor discipoli, a modelat în mare măsură o sumă importantă de arheologi și nu credem că exagerăm afirmând că este un creator de școală arheologică, în fapt un mare specialist care a contribuit decisiv la dezvoltarea școlii al cărui fondator rămâne Ion Nestor – școala de arheologie medievală timpurie din țara noastră.

În literatura de specialitate din țară și străinătate, sunt legate de numele și contribuțiile științifice ale lui Dan Gh. Teodor concepte precum cultura Costișa-Botoșana (numită după 1990 cultura Costișa-Botoșana-Hansca), caracteristică comunităților autohtone din secolele V-VII care au trăit în regiunile est-carpătice ale vechii Dacii; aspectul cultural Lozna (sec. VII-VIII); cultura Răducăneni (sec. XI-XII) și cultura Prodana-Bârlad (sec. XII-XIII).

Fără îndoială continua perfecționare pe plan profesional-științific, importante rezultate pe linia cercetării științifice i-au schimbat mereu statutul, i-au adus o recunoaștere tot mai largă atât în țară cât și în străinătate.

În cadrul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, în care a fost încadrat în 1956, a fost cercetător între anii 1956-1970, cercetător științific principal din 1970 până în 1995; având acest statut a fost membru și respectiv referent în multe comisii de doctorat, în special pentru teze ce priveau epoca secolelor IV-XIV în diverse provincii istorice ale țării; a fost șeful secției de Arheologie din cadrul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” (1978-1989). În februarie 1990 a fost ales director adjunct al Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, iar din martie 1990, după scindarea vechiului Institut, pe de o parte rămânând Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, pe de alta înființându-se, ca unitate distinctă, Institutul de Arheologie din Iași, a fost ales ca director al noii instituții, post pe care l-a ocupat până în anul 2003.

Am mai amintit vocația pedagogică a lui Dan Gh. Teodor. A fost atras permanent de catedra universitară. A activat ca profesor asociat la Facultatea de Istorie a Universității din Iași încă din anii 1964-1966. A revenit, tot ca asociat, în anul universitar 1993-1994. În 1995 a făcut pasul decisiv, devenind, prin concurs, profesor titular, predând până în 2003 cursul general de Istoria veche a României (de la civilizația geto-dacică la formarea poporului român), precum și cursurile speciale Populații și culturi la nordul Dunării în mileniul I d.Hr., Romanitatea orientală, Creștinismul la nordul Dunării și Izvoarele etnogenezei românilor. A rămas în continuare și la Institutul de Arheologie din Iași, în care s-a format și pe care l-a condus mai mulți ani, ocupând din 2003 până în prezent postul de cercetător științific principal I.

A contribuit la formarea a opt generații de studenți (între 1995 și 2003) a condus multe teze de licență, a coordonat numeroase lucrări de gradul I, din 1990 a devenit conducător de doctorat în specialitatea Istoria veche a României, având doctoranzi din toată țara, dar și din Republica Moldova, pe unii îndrumându-i și din 2003 în calitate de profesor consultant.

Prestigiul de care se bucură profesorul Dan Gh. Teodor l-a făcut să fie ales sau cooptat în conducerea a numeroase asociații, societăți și organisme științifice din țară și străinătate, între care amintim: membru al Comisiei Naționale de Arheologie, în Comitetul Național al istoricilor români, în Societatea Numismatică Română, vicepreședinte al Asociației de studii bizantine din România, vicepreședinte al Comisiei mixte româno-ucraineană de istorie, arheologie, etnografie și folclor a Academiei române și ucrainiene, președinte al Comisiei pentru studiul formării poporului român a Academiei Române – Filiala Iași, membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaționale de științe pre și protoistorice, membru în Comitetul executiv al Uniunii Internaționale de arheologie slavă, membru în Comisia superioară de diplome a Universității de Stat din Chișinău etc.

Pentru rezultatele sale importante în câmpul arheologiei și istoriei naționale, pentru munca eficientă în conducerea Institutului de Arheologie din Iași și activitatea la catedra universitară, a fost distins cu importante premii, ordine și medalii, între care menționăm: Premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române, în 1978, premiul Universității „A.I.I. Cuza” din Iași, în 1984, Ordinul Național pentru merit în grad de ofițer în 2000 și Premiul național Opera Omnia al Ministerului Învățământului și Cercetării în 2002.

A fost onorat cu numeroase Diplome de excelență și de membru de onoare al unor prestigioase instituții muzeale din țară.

Băcăuan prin naștere, colaborator permanent al Muzeului de istorie și arheologie din Bacău încă de la înființarea acestei instituții, participant la explorarea unor importante situri arheologice din fosta regiune Bacău și, respectiv, din județul Bacău, colaborator al revistei *Carpica* de la primul număr, apărut în 1968, profesorul univ.dr. Dan Gh. Teodor a fost declarat în 2003 Cetățean de Onoare al Municipiului Bacău.

*

* *

Dincolo de toate aspectele relatate pe scurt în rândurile de mai sus, rămâne ca un bun de mare preț pentru istoriografia și cultura românească remarcabila contribuție științifică a prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor la cunoașterea istoriei și culturii daco-romane și vechi românești din epoca secolelor IV-XI. Iată de ce ne îngăduim ca la acest popas din drumul vieții distinsului reprezentant al arheologiei și istoriografiei românești contemporane, ca un omagiu pe care i-l aducem, să reamintim titlurile cărților pe care le-a scris, cu trudă și vocație pentru cercetare, în calitate de autor sau coautor, cu menționarea recenziilor și prezentărilor de care s-au bucurat aceste lucrări, ca semn al ecoului pe care l-au avut.

- **Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român**, Iași, Editura Junimea, 1978, 224 p.; Recenzii-prezentări: I. Mitrea, în *Scânteia*, nr. 11319, din 12 ianuarie 1979, p. 4; Al. Andronic, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 566-573; I. Mitrea, în *Carpica*, XI, 1979, p. 327-329; N. Edroiu, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, I, 1979, p. 70-72.
- **The Eastern Carpathian Area of Romania V-XI Centuries A.D.**, BAR-International Series, 81, Oxford, 1980, 194 p.
- **Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.**, Iași, Editura Junimea, 1981, 121 p.; Recenzii-prezentări: I. Mitrea, în *Scânteia*, nr. 12402, din 8 iulie 1982, p. 4. Virgil Mihăilescu-Bîrliaba, în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 695-696; I. Mitrea, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 347-350.
- **Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești-Vaslui**, Iași, Editura Junimea, 1984, 152 p.; Recenzii-prezentări: V. Spinei, în *AIIAI*, XXII, 1985, p. 807-808; Al. Andronic, în *ActaMM*, V-VI, 1983-1984, p.

- 529-530; I. Mitrea, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 285-289.
- **Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava**, București, Editura Academiei Române, 1984, 132 p.; Recenzii-prezentări: I. Mitrea, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 282-284.
 - **Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu-Herței, jud. Botoșani**, Iași, Editura Junimea, 1987, 148 p. (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmbovița).
 - **Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea**, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1991, 230 p.; Recenzii-prezentări: C. Chiriac, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 214-215; I. Mitrea, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 339-341; V. Spinei, în *Carpica*, XXIII, 1992, 1, p. 227-231; I. Mitrea, în *Ateneu*, Anul 29, nr. 3, martie 1992, p. 5; Nelu Zugravu, în *AȘUlist*, XXXIV, 1993, p. 150-151.
 - **Istoria veche a României de la începuturi până în secolul al VIII-lea**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, 463 p (în colaborare cu Mircea Petrescu-Dîmbovița - coordonator, H. Daicoviciu, Ligia Bîrzu, Florentina Preda).
 - **Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.H.**, Iași, Editura Helios, 1996, 197 p.; Recenzii-prezentări: I. Mitrea, în *Ateneu*, Anul 34, nr. 8, august 1997, p. 5; P. Croitoru, în *Analele Univ. „D. Cantemir”* București, 1, 1997, p. 189-191; I. Mitrea, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 496-498; I. Moldovan, în *Cercetări Istorice*, XVII, 1998, 1, p. 305-306; Emil C. Ursu, în *Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*, XXIV-XXV, 1997-1998, p. 489-490.
 - **Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României** (coordonator C. Preda), vol. I (A-C), București, 1994, p. 30, 75, 150, 157, 170-181, 185-186, 196, 198-199, 220, 341, 360-363, 387; vol. II (D-L), București, 1996, p. 28-30, 49, 68-69, 74-77, 117, 161-162, 207, 210, 238-239, 245-248, 279-289, 328; vol. III (M-Q), București, 2000, p. 156, 160-161, 212, 228-229, 243, 255-256.
 - **Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI**, București, 1997, 190 p.; Recenzii-prezentări: C. Iconomu, în *ArhMold*, XX, 1999 (2001), p. 233-234.
 - **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001 (coautor), p. 639-662, 725-738.
 - **Istoria Românilor**, vol. III, București, 2002 (coautor), p. 143-212, 288-305.
 - **Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații**, Buzău, 2003, 554 p.; Recenzii-prezentări: L. Marin-Stratulat, în *Carpica*, XXXII, 2003, p. 251-252.

Am remarca în încheiere că nu există studiu mai serios în literatura de specialitate din țară și străinătate privind mileniul I d.Hr. și primele secole ale mileniului al II-lea d.H., dar îndeosebi epoca secolelor V-XI, în spațiul carpato-dunăreano-pontic, care să nu facă trimiteri la unele din lucrările menționate mai sus datorate distinsului arheolog și istoric prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor.

Este și aceasta o dovadă incontestabilă a contribuțiilor sale științifice remarcabile, a locului pe care îl ocupă în arheologia românească din a doua jumătate a sec. al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea.

La împlinirea frumoasei vârste ce însumează 75 de primăveri, îi dorim multă sănătate, fericire alături de cei dragi și noi realizări științifice spre binele și progresul arheologiei și istoriografiei românești.

Ioan Mitrea

VASILE PÂRVAN: PREEMINENȚA SPIRITUALULUI

Alexandru Zub

Întâiul sfert al secolului XX, când V. Pârvan și-a realizat în mare opera, a fost o epocă de criză, resimțită ca atare mai peste tot în Europa. De unde și mulțimea remediilor propuse, în materie de reforme și ca direcție de ansamblu, implicând viziuni asupra lumii, teorii, metode etc.

Am încercat, în altă parte, pornind anume de la tema timpului, să definesc oarecum acel interstițiu, pe plan general și în societatea românească¹. Remediile propuse atunci de Pârvan m-au interesat nu mai puțin². Desigur, problematica în cauză e încă departe de a se epuiza, fiecare nouă lectură alimentând și alte nuanțe exegetice. Dacă revenim asupra atitudinii lui Pârvan, în acest cadru, este fiindcă marele savant continuă să intrige pe mulți și să alimenteze noi dispute cu privire la personalitatea sa și la problemele cu care s-a confruntat la începutul secolului XX.

A fost un timp de criză, fără îndoială, o criză extinsă din secolul anterior, destul de dramatică pentru a-i ispiti pe unii comentatori să o pună chiar sub semnul agoniei³. Lumea apuseană părea condamnată⁴, iar restul Europei cu atât mai mult⁵. Criza era un cuvânt de ordine, frecvent și ca temă istoriografică⁶. Remediile privitoare la această situație nu puteau fi decât diverse, în funcție de numeroși factori.

În ce-l privește pe Pârvan, el a ținut să propună mereu soluții, de la răspunsul la ancheta etnopsihologică din *Noua revistă română* (1900) până la sfârșitul prematur al vieții, produs la 26 iunie 1927. De la început surprinde, în cazul său, seriozitatea și competența cu care căuta remedii, în *Sămănătorul*, *Neamul românesc*, *Voința națională*, *Viața românească* etc.⁷.

Nu se pot urmări aici numeroasele-i intervenții consensuale în sfertul de veac de care a dispus ca să se afirme ca analist al patologiei sociale românești și ca adept al reformelor. Ajunge să menționez că de la conferința despre *Unire* (1906) până la crearea *Asociației pentru Studiul și Reforma Socială* (1918) el a fost obsedat de idei reformiste și a contribuit cu toate resursele, în anii ce au urmat, la limpezirea situației. Este o dimensiune puțin cunoscută a operei sale, abordată de specialiști mai ales sub unghi istoric, cultural, filosofic, laturi ce se impuneau predilect în orice analiză a personalității în cauză.

¹ Al. Zub, *Temps et propension eschatologique dans les premières décennies du XXe siècle*, în Al. Zub, (ed.), *Temps et changement dans l'espace roumain*, Iași, 1991, p. 151-166.

² Idem, *Introducere* la vol. V. Pârvan, *Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, 1973, p. XI-XXIX; Vasile Pârvan: *efigia cărturarului*, Iași, 1974; *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, 1983; *Les dilemmes d'un historien: Vasile Pârvan*, București, 1985 (ed. rom., Iași, 2002).

³ Ludwig Bauer, *L'Agonie du monde*, Paris, 1933.

⁴ O. Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, I, 1918.

⁵ Czesław Madajczyk, *Mitteleuropa und die europäische Kulturkrise (1918-1939). Ein Entwurf*, in vol. *La Pologne au XVe CISH*, ed. St. Bylina, Wrocław, 1980, p. 279-302.

⁶ J. Burckhardt, *Die weltgeschichtlichen Krisen*, Oldenburg i.O., 1933; R. Koselleck (ed.), *Niedergang. Studien zu einem geschichtlichen Thema*, Stuttgart, 1980.

⁷ Cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan: biobibliografie*, București, 1975, p.79-90, etc.

Fața publică a lui Pârvan, ne asigură martori avizați, era solemnă și gravă. Solemnă, fiindcă în orice ipostază, ca istoric, arheolog, filosof, el avea sentimentul că oficiază și de aceea gestica lui comporta o anume solemnitate. Gravă, fiindcă știința de care se ocupa, schimbându-i mereu, caleidoscopic, unghiurile de analiză, privea destinul omului în timp și spațiu, destin ce i se revela totodată grandios și tragic.

Primit de timpuriu la Academia Română (membru corespondent în 1911, titular peste doi ani)⁸, Pârvan a ținut să facă, la 30 mai 1913, o confesiune a gândurilor ce îl animau la intrarea în savantul corp: „Știința mea, pe care am cercetat-o și am iubit-o cu patimă, mi-a dat o concepție gravă, așa putea zice tragică, despre viață. Continuu contact cu ruinele părăsite și uitate, rămase din vechile lăcașuri de mândrie, încredere, strălucire și glorie omenească, m-a îndemnat a cugeta cu melancolie la nestatornicia tuturor bucuriilor noastre. În continua dezagregare și reîntoarcere în sânul materiei amorfe a tot ce a fost o clipă întruchipat și însuflețit de geniul omenesc creator, m-am deprins a vedea doar două lucruri vrednice de străduințele și de iubirea noastră: cultul pios al amintirii lăsate în resturi și ruine de cei trecuți la cele eterne, (...), iar alături de cultul pios al amintirii, cultul entuziast al geniului omenesc, continuu învins și continuu din nou biruitor în lupta cu elementele inerte ale materiei moarte, pe care muritorii, însuflețind-o cu jertfa vieții lor, o silesc să le dea lor, celor plâpânzi și vremelnici, un trup mai trainic, de stâncă și de aramă, spre a-și închide în el sufletul lor cel însetat de nemurire și a-l trece astfel într-un fel de viață postumană, supraumană și cvasidivină, din veac în veac, în curgerea infinită a timpului, ca un memorial credincios a ceea ce a fost odată existența lor numai omenească, în spațiul și în formele acordate cu atâta de mare zgârcenie de destin”⁹.

Am citat lungul pasaj din alocuția recipiendarului fiindcă el cuprinde mai toată recuzita conceptuală a unei reflecții despre om și istorie, una ce ne dezvăluie în tânărlul savant un gânditor de nobilă atitudine. Concepție gravă, chiar tragică, reunind melancolia efemerului cu un cult al memoriei și al creativității umane. S-a scris îndelung despre „tragicul lui Pârvan”, relaționat îndeobște cu drama antică, cu stoicismul “meditațiunilor” marc-aureliene, cu un anume filon al gândirii moderne, pe seama căruia s-au făcut deja analogii cu Pascal, Kierkegaard, Renan ș.a.¹⁰.

Trebuie spus totuși că această gândire avea și un izvor național destul de fecund, cu repere lesne decelabile încă din vremea studiilor bărlădene. La 14 decembrie 1899, elevul „Vasile Pârvan din clasa a VII-a” a Liceului „Codreanu” a rostit o conferință despre *Nicolae Bălcescu și „Cântarea României”*, cu care ocazie a dezvoltat o serie de reflecții despre istoria națională, mișcarea regenerativă din secolul XIX, ocupându-se deopotrivă de fizionomia epocii și de personalitatea eroului amintit¹¹. Vom regăsi în propria-i operă destule urme ale fecunde sale întâlniri cu o capodoperă a culturii române și cu o figură proeminentă a renașterii noastre naționale.

Apropierea de N. Iorga, la Universitatea din capitală și în redacția *Sămănătorului*

⁸ *Analele Academiei Române. Dezbatere*, XXXIII, 1910/11, p. 142-149; XXXV, 1912/13, p. 153-154.

⁹ Vasile Pârvan, *Scrieri*, ed. Al. Zub, București, 1981, p. 197.

¹⁰ T. Vianu, *Vasile Pârvan și concepția tragică a existenței, în Arhiva pentru știință și reformă socială*, VII, 1928, 3-4, p. 358-368; V. Băncilă, *Tragicul lui Pârvan și tragicul modern*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 28-45; N. Balotă, *Labirint. Eseuri critice*, București, 1970, p. 12-22 *Vasile Pârvan și estetica tăcerii*.

¹¹ V. Pârvan, *op.cit.*, p. 638-657.

a stimulat în egală măsură o extensie de orizont documentar și cutezanța nonconformismului hermeneutic, dacă se poate spune așa, tânărul *studiosus* deosebind trei categorii de slujitori în meseria pe care și-o alesese: *adunători de izvoare, istorici și filosofi*¹². Ultima constituia, desigur, ipostaza râvnită de orice istoric respectabil, atent la substratul teoretic al domeniului și dispus a folosi celelalte ipostaze în profitul unei reflecții cât mai articulate. „Pentru o zi de sinteză trebuie ani de analiză”, după cum remarcă Fustel de Coulanges, citat de Pârvan într-un eseu despre spiritul monografic¹³, eseu consonant cu direcția „școlii critice”, la care aderase, dar nutrit totodată și de certe aspirații speculative.

Era în natura lui să caute acele fire ascunse, conexiuni, interferențe, cu atât mai greu de stabilit cu cât ele afectează registrul ideilor, pentru a nu mai vorbi de atitudini, sentimente, mentalități, teme de care se va atașa încă mai mult după cursurile făcute în Germania cu H. Gelzer, U.v. Willamowitz-Moellendorf și alți profesori de elită, pe linia unei tradiții deja venerabile și trăgând oarecum concluzii din acea *Methodenstreit* care anima de la un timp istoriografia¹⁴.

Totuși, cel mai puternic impact asupra spiritului său pare să-l fi avut, în acei ani, îndemnul lui Fichte și Herder din epoca resurecției germane. Din primul cita chiar un îndemn la acțiune constructivă și la educarea sistematică a națiunii¹⁵. Este și cazul lui Gottfried Keller, din care a reprodus, în altă parte un lung pasaj parenetic¹⁶, cel folosit odinioară consensual și de A.D. Xenopol.

Impresionează, la tânărul Pârvan, o dată cu strădania de a-și lărgi orizontul profesiei, stăruința articulării unui program regenerativ, pornind anume de la studioșii români din străinătate și de la corpul didactic din țară, efort din care au rezultat câteva texte remarcabile de diagnoză socială și de îndrumare etică¹⁷.

În acest spirit se cuvin parcurse și textele din anii care au urmat, îndeosebi acelea din perioada crizei balcanice și a neutralității, dar nu mai puțin studiul despre **Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane**, gândit ca program ideologic al unui posibil institut de specialitate¹⁸. Marea operă a *Institutului Social Român* din anii următori pe aceste idei avea să se sprijine. Se dorea, în fond, un sistem care să permită cultivarea maselor și socializarea personalităților, astfel ca din sinergia creată să rezulte un plus de bine social, de progres, de solidaritate creatoare. O etică a responsabilității trebuia să insuflă orice demers, în toate domeniile, cu atât mai mult în sfera educativă sau în cea a creației de tot felul. Ea presupune conștiință de sine, adică raportare judicioasă la alteritate, iar aceasta îi părea o prăpastie în care se poate cădea¹⁹.

Este o atitudine ce amintește de Marc Aureliu, căruia Pârvan i-a dedicat un studiu monografic, în tinerețe, rămânându-i fidel în spirit sub toate formele. Se poate spune despre el, ca și despre împăratul-filosof: *Fuit a prima infantia gravis*. Gravitatea

¹² *Ibidem*, p. 59-65.

¹³ *Ibidem*, p. 74.

¹⁴ Cf. Em. Condurachi, **Vasile Pârvan, opera și gândirea sa istorică**, în vol. **Vasile Pârvan, bio-bibliografie**, București, 1957, p. 8-52.

¹⁵ V. Pârvan, *op.cit.*, p. 115.

¹⁶ *Ibidem*, p. 134.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95-114. Asupra acestui aspect, vezi Onisifor Ghibu, **Oameni între oameni**, București, 1990, p. 482-502.

¹⁸ V. Pârvan, *op.cit.*, p. 353-375.

¹⁹ *Ibidem*, p. 445.

lui a indispus adesea pe jovialii din preajmă și a stârnit reacții ostile, cu ecouri până în zilele noastre.

G. Călinescu l-a intuit poate cel mai bine în marea-i sinteză: „Idealul intim al lui Pârvan era de a face cariera lui Renan, unind un maxim de erudiție (pe care o avea) cu o dicțiune poetică festivă, muzicală. Nu însă lungile lui declamații, ca în zgomot de harpe pe la înmormântări și deschideri de cursuri (care i-au atras reputația de *mistic*) i-au câștigat cultul tinerilor. Generația înrăurită de el e tocmai aceea de după moartea lui, care nu l-a ascultat. Motivele se găsesc în chiar opera tipărită. Pârvan e primul care să fi vorbit tinerilor despre spiritualitate, despre neliniște (ecou poate inconștient al kierkegaardiei *Angst*) și a-i fi îndemnat să sară peste băncile școlii”²⁰.

Este o remarcă demnă de reținut, nu doar fiindcă limește o confuzie îndelung alimentată de neprieteni, ci deopotrivă fiindcă pune accentul trebuitor pe dimensiunea spirituală a operei. Ca și J. Maritain, P. Valéry sau K. Jaspers, el a slujit „primatului spiritualului”²¹ și a făcut din cercetarea istorică un mijloc de a-l impune. În viziunea sa, istoria ca știință nu e posibilă fără „darul de a percepe spiritualul” și nici nu merită osteneala decât în măsura în care contribuie la spiritualizarea omului. Chiar și într-o sinteză aridă ca **Getica** efortul de a sesiza spiritualul din mușenia documentelor este evident. Exemplar, sub acest unghi, rămâne însă eseul **Gânduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stâng**, unde se caută o definire, pe bază epigrafică, a sufletului antic²².

La o asemenea interpretare invită chiar ansamblul creației pârvaniene. Soluția propusă de savant în orice domeniu era una eroică, în sensul aceluia „eroism al spiritului” de care vorbise și J. Michelet²³, **Datoria vieții noastre** se întemeia, în cazul său, pe abnegație ca linie de conduită. Cum altfel să ni-l imaginăm azi pe autor?

Un contemporan își amintea figura lui Pârvan, iluminată, evocând la Universitate, în penumbra storurilor trase, „povestea îngândurată a lui Alegenor”, nu alta decât aceea a istoricului însuși, pentru care „ideile și formele” din trecut capătă viață numai prin eroică trudă²⁴.

(*Vitraliu*. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău, anul XV, nr. 5-6 (29), noiembrie 2007, p. 3-4)

Vasile Pârvan – la prééminence de la spiritualité Résumé

Vasile Pârvan a écrit ses oeuvres, en principaux, au premier quart du XXe siècle, une époque de crise dans toute l'Europe, il a tenu toujours de proposer des solutions. Toutes ses démarches retiennent l'attention par le sérieux et par la compétence avec lequel il cherchait des remèdes; ainsi il a mis en évidence la dimension spirituelle de l'oeuvre, étant aussi au point de vue un modèle.

²⁰ G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, Ed. Al. Piru, București, 1982, p. 949.

²¹ J. Maritain, **Primat du spirituel**, 1927; K. Jaspers, **Die geistige Situation der Zeit**, 1931; P. Valéry, **Regards sur le monde actuel**, 1931.

²² G. Călinescu, **op.cit.**, p. 950.

²³ J. Michelet, **L'Héroïsme de l'esprit**, apud *L'Arc*, 52, 1973, p. 4-8.

²⁴ Al. Busuioceanu, **Alegenor**, în *Gândirea*, VII, 1927, 9, p. 207-209.

VASILE PÂRVAN ȘI PERIPLUL GERMAN

Oltea Rășcanu-Gramaticu

După studii strălucite în țară (licența *Magna cum Laude*), Vasile Pârvan este trimis pentru specializare în străinătate, în Germania și apoi în Italia, deoarece: „Noi aveam nevoie de un arheolog care să adauge la entuziasmul lui de descoperitor și alte calități: cunoștință largă a întregului său domeniu, originalitatea absolută a concepției și a formei, înțelegerea acelor legături între toate ramurile vieții unui popor care face din orice cercetare de amănunte o fereastră, mare ori mică, deschisă asupra întregii largimi a câmpului din față”¹.

Prima locație în Germania a reprezentat-o vechea Universitate din **Jena** (fondată la 1558), mai cunoscută cercurilor intelectuale românești, aici unde, cu câteva decenii, în urmă studiase istoricii de renume A.D. Xenopol, Ion Bogdan ș.a. Cetatea academică, cu atmosfera medievală, cu străzi înguste și frumoase edificii în stil baroc, încă mai păstra pregnant amintirea unor nume prestigioase ale pantheonului german și universal, precum Goethe, Schiller, Hegel, Fichte, Schelling ș.a. Tânărul istoric român a rămas încântat de aspectul orașului, atât de deosebit de târgurile noastre moldave, cu vechi fortificații și bastioane, cu primăria și masiva catedrală gotică din secolul al XIII-lea, cu pitoreștile coline din împrejurimi.

Conform unui vechi obicei studentesc, orice nou învățăcel trebuia să celebreze cele șapte minuni ale bătrânului burg, de care nu a fost lipsit nici Pârvan: *ara* (jocul arcurilor în ogivă de la *Stadtkirche*); *caput* (orologiu de la vechea primărie); *draco* (dragonul găsit în secolul al XVII-lea); *mons* (muntele Hausberg, dominând valea râului Saale), *pons* (podul de piatră, din secolul al XV-lea, peste același râu); *vulpecula turris* (acel Fuchsturm, de pe creasta muntelui); *Weigelianna domus* (observator, construit în secolul al XVII-lea, de un discipol al lui Leibniz)².

Vasile Pârvan va profita de această ședere în Germania și pentru a întreprinde o serie de excursii de „recunoaștere” a diferitelor zone, încărcate de istorie și mitologie. După bătrânul **Altenberg**, în Turingia, unde a studiat vestigiile adăpostite în muzeul de antichități al urbei, a poposit la **Weimar**, o adevărată Athena a artelor și literaturii, oraș care a concentrat cele mai mari spirite ale culturii germane: Lucas Cranach, J.S. Bach, Herder, Wieland, Schiller, Goethe, Fr. Nietzsche ș.a. A revenit, pe parcursul anilor, de mai multe ori aici, pentru cercetarea impresionantelor colecții de artă, muzee, librării sau vizita vechi castele, biserici, parcuri etc.

În primul an al șederii la Jena, Pârvan a depus eforturi serioase pentru stăpânirea limbii germane și acomodarea la studiile clasice. „La început m-au trecut multe răcori, deoarece nu eram deloc în puțința de a mă afunda cu totul în acest mediu. Spre mirarea mea – adaugă Pârvan – m-am regăsit însă destul de repede și, cu oarecare rușine de frica mea de la început, am atribuit clipele de îndoială cusurului meu de a lua toate cele mai

¹ Răspunsul d-lui N. Iorga la discursul de recepție al d-lui Pârvan, București, 1914, p. 30.

² Cf. dr. N. Leon, *Amintiri*, I, Iași, 1922, p. 17-19. Vezi și Al. Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 43.

tragic de cum sunt”³. Îl intriga însă răceala și indiferența colegilor: „Ceea ce m-a amărât însă, nu atât pentru mine, ci pentru țara noastră, a fost neîncrederea, aproape disprețul cu care suntem tratați de învățații de aici”⁴.

În scurt timp, Pârvan a reușit să depășească această fază, impunând respectul, chiar și în sfera clasicismului care i se păruse de „neatins”. „Mic de statură, cu fața expresivă și ochi adânci, divulgând, alături de inteligență, și capacitate volitivă, Pârvan a devenit, pentru colegii săi germani, *der kleine Mommsen*. Comparația cu marele învățat care întruchipase până de curând triumful clasicismului german și era încă un model intangibil pentru noii învățați în vastul domeniu al antichității greco-romane, era un omagiu nesperat și un semn că raporturile cu colegii din țara gazdă se schimbaseră esențial”⁵. Ore întregi petrecea în sălile de lectură a noii biblioteci a orașului, studiind operele clasicilor greci și latini, cum avea să mărturisească el, într-o scrisoare către Ion Bogdan, la 12/25 iunie 1905: „Dar, în paranteză fie zis, când toată ziua stau cu autori greci și latini în mână, nu trebuie multă vreme ca să ajung la un nivel și mai ridicat cu aceste cunoștințe”⁶.

Fin observator, spirit receptiv, atent la manifestările social-culturale, pornind de la moderna Bibliotecă a Fundației „*Carl Zeiss*” (1896), Pârvan elaborează o serie de **Schițe din viața socială germană**, dintre care unele au apărut în presa din țară (*Voința națională*)⁷. Cel dintâi reportaj este legat de rolul *sălilor de lectură*, menite să ofere un mijloc de instrucție și delectare cititorilor, printr-o selecție riguroasă a celor mai bune opere literare și științifice. Interesante sunt și cele ce se referă la **Sărbători și petreceri**, motiv pentru autor de a face comparații ironice asupra modului de manifestare a celor două popoare: auster, infatuat, teatral, metodic al germanilor, cu serbări ce ar „plictisi în cel mai revoltător chip pe bieții români, care ar fi astfel lipsiți de chicotele, de mișcarea veselă, de viața aprinsă, de atmosfera electrică ce domnește”, ca și modul zgomotos și uneori trivial al românilor ce ar scandaliza pe „neamțul care silit să ia parte la o petrecere de-a noastră s-ar crede într-o societate de bezmetici, pe care, de pildă, la o bătăuță ori sărbă mai strașnică, i-ar crede apucați de *ducă-se pe pustii*”⁸. În același timp, Pârvan nu uită să menționeze existența pretutindeni în Germania a numeroase societăți de muzică, asociații literar-culturale, societăți de gimnastică ș.a., toate răspunzând nevoii de educație a maselor, fapt care-l determină să se întrebe: „Când oare această viață... va veni și la noi, cu același ritm înălțător și sfânt al luminii ce izbucnește de pretutindeni?”⁹.

Pe un ton entuziast, expansiv, dar și reticent, Pârvan sondează cu interes realitățile germane sesizând atât succesele care au impus acest popor pe plan european, dar și scăderile ce nu pot fi trecute cu vederea. În același timp el consideră că principalele trăsături de caracter ale națiunii germane: hărnicia, activismul și cinstea pot fi imitabile cu profit. Pornind de la aceste considerații, autorul acestor articole, pe linia semănătorismului românesc, propagat de unii intelectuali la începutul secolului al XX-

³ V. Pârvan, **Corespondență și acte**, București, 1973, p. 18-19.

⁴ **Ibidem**.

⁵ Al. Zub, **op.cit.**, p. 46.

⁶ V. Pârvan, **op.cit.**, p. 18.

⁷ Idem, **Scrieri**, București, 1981, p. 80-94.

⁸ **Ibidem**, p.89.

⁹ **Ibidem**, p. 84-85.

lea, era convins că adâncirea instrucției de masă va contribui la schimbarea mentalităților, la modelarea conștiinței civice, la sporirea gradului de civilizație și bunăstare al compatrioților.

Atmosfera culturală din Jena, „*fortăreață darwiniană*”, centru de fizică experimentală, simbol al umanismului, caracterizată prin seriozitate, erudiție, spirit de ordine și de metodă, era potrivită pentru asemenea observații de „psihologie etnică și culturologie”. Aceste reflecții asupra fenomenului german le va relua Pârvan într-o scrisoare deschisă către universitarii români (**Scrisoare de la câțiva dascăli plecați în străini către colegii lor din țară**), în care se invoca contribuția intelectualității germane din secolul al XIX-lea în regenerarea patriei (Lessing și Herder, Kant și Fichte, Schiller și Goethe, W. Humbold și baronul von Stein): „Dascălii Germaniei au făcut din poporul disprețuit a întregi veacuri de umilire și sărăcie poporul conștient de rolul strălucit ce are a juca în istoria omenirii, poporul puternic, luminat, bogat și mândru, dar mândru de sine și de puterile sale, poporul german înaintea căruia Europa întreagă, lumea întreagă să treacă cu respect și admirație”¹⁰.

Elogiul acesta avea menirea unui îndemn fichete-ian pentru acțiune și crearea unei conștiințe naționale: „Acțiune! Acțiune! Iată pentru ce trăim! Statul prezent nu poate fi zidit prin măsuri artificiale, din orice material existent, ci națiunea trebuie mai întâi formată și educată în vederea lui”. După ce definește idealul național ca „expresiunea cea mai înaltă a tendințelor de mărire și de înălțare ale unui neam în limitele întinderii sale etnice și geografice”, tânărul cărturar, în manieră semănătoristă, este convins că prin cultură se poate forma și dinamiza personalitatea unei națiuni. În acest sens dascălilor români le revine un rol important de a lua cu asalt „*cetatea ignoranței și a prejudecăților*” în acțiunea de educare a poporului, de combatere a sărăciei, indolenței, bolilor sociale, să contribuie la redresarea stării economice și politice, fără a aștepta recompense sau urmări „nici o glorie”, ci o „muncă de apostoli... totul pentru binele neamului”¹¹. În același timp, Pârvan propunea un program realist și echilibrat, bazat pe o resurecție profundă a instituțiilor formative: școala, armata, biserica, presa etc.

Pârvan era impresionat de înalta prestație a mentorilor săi germani (printre care profesorul de istorie antică Heinrich Gelzer), a căror viziune largă și finețe analitică au știut să le transmită propriilor discipoli. Într-o altă scrisoare, către Ion Bianu, la 21 februarie 1905, după ce-l informa de trimiterea **Tablelor alfabetice la Catalogul manuscriselor românești**, îi anunța și plecarea în luna martie spre Berlin, spre a începe specializarea propriu-zisă¹². La 9 martie, Universitatea din Jena îi elibera certificatul de studii¹³, fapt care i-a permis să părăsească vechea cetate de pe Saale pentru teutonicul Berlin, mergând cu trenul prin Halle, Dessau, Potsdam. În Berlin a locuit în apropierea Universității, mai întâi pe Invalidenstrasse 105 și apoi pe Elsasserstrasse 75.

Primele impresii din capitala imperială au fost acelea legate de ordine, sistematizare impecabilă, de descrierea unor edificii impunătoare, de o masivitate

¹⁰ *Ibidem*, p. 121.

¹¹ *Ibidem*, p. 115-117.

¹² Idem, *Corespondență și acte*, p. 16.

¹³ *Ibidem*, p. 317.

greoaie, uneori sumbră, amintind de „clasicismul berlinez” din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ilustrat de arhitecții Langhans, Schinkel și Gontard, dar mai ales de perioada edilitară a celui de-al doilea imperiu german (Gründerjahre). Deși se familiarizase, oarecum, cu atmosfera culturală germană, din perioada șederii la Jena, tânărul Pârvan simte, aici, adevărata grandoare teutonică. Poposește ore întregi printre puținele vestigii medievale (*Nicolaikirche*), unele în ruină (fortificații, mănăstire franciscană din secolul al XIII-lea) sau în Domul, neobaroc, abia terminat, manifestă interes pentru arhitectura secolului al XVIII-lea, începutul gloriei regatului prusac: Opera, Biblioteca Regală, Universitatea (arhitect von Knobelsdorff), străjuită de statuile în marmoră ale fraților Humboldt (realizate de sculptorul R. Begas), *Neue Wache* (arhitect Schinkel), celebra *Brandenburger Tor* ridicată de Langhans la capătul aleii Unten den Linden. Nu uită să menționeze de *Märkisches Museum*, edificiu aflat încă în construcție la acea dată, ce urma să etaleze istoria culturală a capitalei etc.

Într-o scrisoare, adresată lui Dimitrie Onciul, la 20 iunie 1905, descria frumusețile pe care le oferă metropola și împrejurimile „așa de multe lucruri de văzut, încât niciodată nu te-ai putea plânge că nu mai ai ce vedea, respectiv ce învăța de la viață”¹⁴. Pârvan petrecea multe ore la cursuri și seminarii, în sălile de lectură, la masa de scris, audiții muzicale, spectacole de operă ș.a. În puținul răgaz, mai ales duminicile, își permitea să efectueze unele plimbări prin muzee, galerii de artă, parcuri sau în împrejurimile pitorești ale capitalei.

În matricolele Universității „*Friedrich Wilhelm*”, Vasile Pârvan este înscris începând cu 12 aprilie 1905, până atunci el ocupându-se de terminarea laboriosului **Indice la Catalogul manuscriselor românești**, trimis, apoi, lui Ion Bianu în țară¹⁵.

Ajungând să cunoască bine limba germană, stăpân pe studiile clasice, după „proba de foc” de la Jena, tânărul cercetător român putea să facă acum unele reflexii caustice privind banalitățile de la unele cursuri și chiar ineptiile unor colegi. Șederea mai îndelungată în metropola prusacă îi modifică primele impresii romantice, acum părându-i posomorâtă, greoaie, cu aerul cosmopolit, „*fără clădiri vechi și artistice și fără tradiții*”, „*oraș eminamente american*”, „*Babilon modern*”¹⁶. Aceleași impresii critice despre mediul berlinez le consemnează într-o corespondență trimisă fostului coleg Petre Grimm, în limba germană. Cu tristețe îi mărturisea că „e așa de greu să-ți păstrezi adevărata personalitate literară când scrii într-o limbă străină”¹⁷.

Toate aceste lucruri, uneori exagerate, denotă starea depresivă în care se afla, de multe ori Pârvan, la începutul studiilor sale berlineze, departe de țară, fără prieteni, deosebit de sensibil la afronturile sfidătoare, arogante dacă nu disprețuitoare pe care le manifestau cercurile academice privind „realitățile balcanice”. Desigur că aceste impresii critice despre capitala imperială și corpul profesoral se vor ameliora pe parcursul șederii sale, dar nu vor fi uitate cu desăvârșire. Alteori în momente de calm, conștient de posibilitățile unui studiu metodic, aprofundat, Pârvan îi scria lui Dimitrie Onciul despre activitatea onorabilă și profitabilă de aici, fapt care contribuie la inițierea

¹⁴ *Ibidem*, p. 19-20.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17.

¹⁶ *Studii și cercetări de istoria artei, s. Artă plastică*, XXVI, 1979, p.9-10.

¹⁷ *Ibidem*.

„în secretele științei nemțești care se ocupă de vechiturile orientalo-greco-romane”¹⁸.

La seminariile lui Eduard Meyer și Otto Hirschfeld, două somități în studii ale antichității, conducătorii aceluia *Institut für Altertumskunde*, Vasile Pârvan a avut prilejul să se remarcă ca un bun cunoscător al acestei perioadei, cât și la analiza istorico-culturală. Cu primul a aprofundat **Istoria iudaismului** și **Istoria greacă**, apoi istoria generală a antichității și istoria teoriilor constituționale și politice ale lumii vechi; cu cel de-al doilea profesor a studiat **Istoria constituțională**, limitată la spațiul roman și grafie latină. Și alți profesori vor juca un rol important în lărgirea orizontului de cunoaștere a viitorului savant. Cu C.F. Lehmann-Haupt a studiat **Istoria asiro-babiloniană** și **Izvoarele istoriei grecești**, cu R. Kekulev Stradonitz, conducătorul Muzeului de Artă Antică, făcea cursuri despre cultura greacă și exerciții de arheologie, cu Sieglin geografia istorică a antichității mediteraniene și etnografia Europei, cu A. Erman religia egipteană, cu C. Stumpf filosofia veche, cu Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, o somitate în materie, **Istoria culturii antice** ș.a. În schimb nu a frecventat cursurile a doi erudiți ai epocii în filosofia istoriei, pe W. Dilthey și pe H. Wölfflin, din motive pe care nu le cunoaștem, cu excepția plecării sale în Italia, pentru scurt timp, din considerente medicale. Exigențele profesorilor erau deosebit de mari, la care se adăugau cele de ordin filologic, „pentru care studiosul român avea de făcut încă mari eforturi”¹⁹. Mergând pe linia lui Th. Mommsen, Vasile Pârvan considera că opera ilustrului umanist trebuie continuată și extinsă asupra unui spațiu mai larg.

Sub aspect conceptual, Pârvan nu adera la economismul profestat de Eduard Meyer în interpretarea antichității, nici direcția sociologică a lui R. Pöhlmann, nici pe cea elitară a lui Otto Seeck, ci pe „linia clasică” a lui Th. Mommsen care constă în interpretare istorico-culturală, sintetică și integratoare a fenomenelor²⁰. „În această perspectivă înțelegea Pârvan să-și dezvolte cercetările, folosind instrumentarul excelent de care dispunea Universitatea, iar mai apoi, în trimestrul I din 1908, și pe acela de la Institutul German de Arheologie din Roma. Perspectivă largă, implicând în același timp orizont filosofic și acribie documentară, analiză pacientă și efort sintetic”²¹.

Comentariile din scrisori, notele și cronicile istorice trimise pentru reviste: *Viața Românească* (1906-1907), *Semănătorul*, *Neamul Românesc*, *Luceafărul*, *Convorbiri Literare* reconstituie universul de gândire a unui spirit erudit, interesat de multitudinea problemelor științelor umaniste, de istoria culturii, etnografie, literatură, pedagogie, cultură socială ș.a. De pe acum se întrevede viitorul savant cu contribuții notabile în domeniul istoriei vechi (**Câteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiana**, studiul despre **Salsovia**, publicate în *Convorbiri literare*, 1906). Pârvan se pregătea serios pentru elaborarea tezei sale de doctorat despre naționalitatea negustorilor din Imperiul roman „aparent de istorie economică, dar vizând în fond concluzii istorico-culturale”, tematică vastă și complicată.

Trecuse mai bine de un an și Pârvan începuse să fie cunoscut prin perspicacitatea interpretării fenomenelor istorice, prin conexiuni nebănuite, elocință manifestată în numeroasele conferințe susținute în fața cercurilor academice berlineze. Deși departe

¹⁸ V. Pârvan, *op.cit.*, p. 19-20.

¹⁹ Al. Zub, *op.cit.*, p. 61.

²⁰ Cf. E. Condurachi, **Vasile Pârvan**, București, 1957, p. 10-12; 46-48.

²¹ Al. Zub, *op.cit.*, p. 64.

de țară, Pârvan era la curent cu desfășurarea evenimentelor social-politice și culturale de aici, demonstrându-și solidaritatea cu acțiunile intelectualilor români pentru asanarea racilelor societății românești și înfăptuirea marilor idealuri naționale. Astfel, Pârvan îi scria pe un ton patetic, fostului său profesor, ilustrul istoric Nicolae Iorga, la 30 noiembrie 1905, asigurându-l că „încă un soldat al cauzei celei drepte” era gata de luptă pentru triumful „*ideilor bune*”, căci „primejdia-i aproape și nu-i nimenea care să ne apere, nimenea pe lumea asta nemărginită”²².

Conferențiază la Societatea Academică din Berlin, la 24 ianuarie 1906, pe baza unui text cu puternice acorduri patriotice, avânt idealist, inflexiuni retorice despre momentele fundamentale ale istoriei românești, de la etnogeneză la formarea României moderne, despre rolul culturii de masă în emanciparea națională, accentuând asupra necesității colaborării tuturor românilor pentru Marea Unire: „Frate bun, frate de cruce, la bucurie ca și la neam, cu toții de același neam, toți fără deosebire de starea materială, socială ori intelectuală”²³. Pârvan depune mari eforturi de a atrage aderenți din străinătate la mișcarea *Frăția bunilor români* inițiată de Nicolae Iorga în apărarea limbii române. Printre cursuri și lucrări de seminar, el își găsește timp de a expedia o telegramă colectivă către N. Iorga, de sprijinire a demersurilor culturale ale acestuia, odată cu mesajele trimise de studenții din Viena, Budapesta și alte metropole. Seria articolelor din *Neamul Românesc* și mai ales broșura lui N. Iorga, **Lupta pentru limba românească** (1906), despre starea reală a culturii românești au avut un puternic impact asupra conștiinței tânărului, plecat la studii, într-un mediu intelectual rece, distant, infatuat față de situația popoarelor mai mici. Corespondența sa din această perioadă vădește un ton exuberant și uneori „pătimaș”, plin de idealuri juvenile: „N-am crezut nici eu până acum că s-ar putea să mă doară așa de adânc durerile neamului meu. Și totuși, Doamne, cât de trist răsună glasul celor buni și ce otravă de deznădejde își picură în suflet nevredniciile celor răi!”²⁴.

Înrăutățirea stării de sănătate, îl determină pe Pârvan, în ianuarie 1908, să părăsească Berlinul, pentru o climă mai blândă, în însoțita Italie. Scurta ședere s-a dovedit crucială, atât pentru formația eruditului, cât și pentru concepția sa despre lume. Timpul și-l împărțea riguros, așa cum procedase la Jena și Berlin, între studiul în bibliotecă (Biblioteca *Institutului German de Arheologie* din Roma, apreciată drept cea mai bună în domeniul antichității clasice), unde lucra la teza sa de doctorat, și activitatea de teren (vizitarea vestigiilor atât de numeroase în capitală și împrejurimi). „Germania îi dăduse instrumentarul clasicismului. Italia îi oferea acum înseși valorile mai reprezentative ale acestuia. Cea dintâi îl pregătise pentru contactul cu frumusețile ce i le putea oferi a doua. Iar acestea din urmă au avut darul, ca și în alte cazuri, să-i stimuleze propriile energii creatoare”²⁵.

La 19 aprilie 1908, Pârvan revine la Berlin, într-o perioadă dificilă, lipsit de mijloace materiale, trebuind să facă demersuri umilitoare pe lângă forurile universitate din București care nu-i mai asigurau bursa un an. Din nou se simte însingurat, părăsit, rănit în mândria de român de lipsa de considerație și ignoranța muncii sale din partea

²² V. Pârvan, **op.cit.**, p. 22.

²³ Idem, **Scrieri**, p. 107.

²⁴ Idem, **Corespondență și acte**, p. 29.

²⁵ Al. Zub, **op.cit.**, p. 84.

colegilor germani, de starea de nedreptate, față de care riposta în felul său, mărinind tensiunea deja existentă²⁶.

Neputând evita „complicațiile” care s-au declanșat cu universitarii berlinezi, Pârvan va fi nevoit să opteze pentru susținerea tezei de doctorat la alta *alma mater*. S-a gândit mai întâi la Universitatea din Leipzig, unde funcționa profesorul Ulrich Wilkern, dar nereușind să ajungă la un consens, se adresa profesorului polonez Cichorius de la Universitatea din Breslau, recunoscut specialist în istorie antică, interesat de antichitățile dobrogene²⁷. Colaborarea cu universitarul polonez s-a dovedit anevoioasă și umilitoare pentru un cercetător aflat în pragul susținerii tezei de doctorat, rodul muncii stăruitoare a celor patru ani, cât durase șederea pe plaiurile teutonice. Pârvan a fost nevoit să mai frecventeze aici unele cursuri ca student, în timp ce profesorul pregătea raportul exigent asupra tezei sale de doctorat. Viitorul savant se simțea încolțit de destin, decepționat, abandonat de toți, fără vreo speranță. Situația precară materială devenise stresantă, orice prelungire a șederii în Germania devenind insuportabilă. Aștepta o minune care să-i spulbere starea de fatalism în care se adâncise²⁸. În această atmosferă depresivă soluția fericită a apărut.

La 3/16 decembrie 1908, C. Cichorius depune un referat „foarte elogios” cu privire la disertația acestuia și trei zile mai târziu, Vasile Pârvan își susținea **magna cum laude** examenul oral (*rigorosum*) în sala rectoratului, în fața elitei universitare poloneze, chestionat la istorie antică de Cichorius, la istoria modernă de Kampers, la limba latină de Wendland, la filosofie de Baumgarten²⁹. Vestea cea mare, privind imediată tipărirea a tezei de doctorat, era transmisă și profesorilor de la București. Din nou apăreau pe tapet problemele financiare. Călcându-și peste orice mândrie, eruditul Pârvan face din nou apel la prietenii din țară, fără de care nu și-ar fi putut să-și editeze disertația, în timp util, până la sfârșitul anului 1908. Lucrarea **Die Nationalität der Kauflente im römischen Kaiserreiche** îi asigura titlul mult râvnit. Pe baza ei, a examenului oral și a conferinței despre romanizarea Daciei, prezentată în aula Universității din Breslau, i s-a conferit „*ex decreto ordinis philosophorum*” titlul de doctor cu mare laudă³⁰.

Specialiștii diferitelor universități i-au transmis cuvinte de apreciere: P. Marc, R. Netzhhammer, Ed. Mayer, J. Müller, G. Wssanowa, M. Lenz, W. Liebenau ș.a., prevăzându-i un viitor strălucit. Nicolae Iorga, a înserat o notiță elogioasă asupra tezei sale în revista *Neamul românesc literar*, lucrarea fiind catalogată o „remarcabilă carte”, iar autorului i-a prezis „o frumoasă misiune”. Spirit sensibil și exigent, Pârvan s-a simțit rănit din nou în orgoliul său, el sperase într-o analiză mai amplă a lucrării, din partea mentorului său, care să-i aprecieze mulțimea izvoarelor utilizate și a metodei de investigație³¹. Dincolo de aceste decepții, specifice sufletului uman, era bucuros că se eliberase de atâtea tensiuni care-i măcinaseră sănătatea și în răgazul de câteva luni pe care-l mai avea la dispoziție pe meleagurile germane dorea să realizeze proiecte mai vechi care să-i mărească prestigiul la întoarcerea în țară.

²⁶ V. Pârvan, *op.cit.*, p. 62.

²⁷ *Ibidem*, p. 65.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 68.

³⁰ *Ibidem*, p. 323.

³¹ *Neamul românesc literar*, 1909, p. 160.

Epilogul puternicelor influențe academice din perioada studiilor germane privind clasicismul antic l-a constituit un studiu de referință pe marginea **Meditațiunilor filosofice** ale împăratului Marcus Aurelius, pe care l-a conceput cu pasiune și erudiție, în doar câteva luni.

Vechiul manuscris despre Marc Aurelius, elaborat poate sub conducerea lui Otto Hirschfeld, profesorul de istorie română, a fost revizuit fundamental, în direcția lui Th. Mommsen, dar și a experiențelor acumulate la cursul de istorie culturală a lui Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf și literatură latină a lui Eduard Norden, devenind o lucrare de referință, tipărită nu fără greutate materiale, în septembrie 1909, în condiții grafice excelente la editura Minerva din București, cu o prefață semnată de Nicolae Iorga.

Pârvan mărturisea, indirect, că are „o anumită înrudire sufletească cu împăratul filosof”, ale cărui virtuți le considera verosimile³². Pornind de la „*filosofia răstignirii*” viitorul savant român conchidea, nu fără tristețe: „Cu o liniște tragică omul singuratic își sacrifică propria viață pentru semenii săi, fără a se simți ca altceva decât purtătorul impersonal al unui ideal”³³. Identificându-se în spirit cu modelul său antic, Pârvan nu pierde ocazia utilizării unui percept sau altul, din **Meditațiunile** lui Marc Aurelius, ca mijloc de întărire de sine: „În orice împrejurare ne-ar arunca soarta, trebuie să ne arătăm băbrați și să ne facem conștiincios datorii”³⁴. O asemenea doctrină era specifică spiritelor eroice, geniilor zbuciumate precum Wagner, Ibsen, Bălcescu, Eminescu, Blaga. Savantul Vasile Pârvan, în scurta sa viață, a demonstrat cu mult stoicism că și-a îndeplinit datoria ca istoric, arheolog, filosof, sociolog, pedagog, om politic, strâns legat de aceste meleaguri românești și de această națiune pe care o dorea renăscând în marele conclav european.

(*Vitaliu*. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău, anul XV, nr. 5-6 (29), noiembrie 2007, p. 3-4)

³² **M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus**, București, Editura Minerva, 1909, p. 230.

³³ **Ibidem**, p. 234-235.

³⁴ V. Pârvan, **Correspondență și acte**, p. 392.

Vasile Pârvan and the german boheme

Summary

Vasile Pârvan is sent to study for specialization in Germany, first at the University of Jena and then at the University in Berlin. In his first year at Jena he made efforts to learn the language properly and to improve his classical studies. At this time he wrote **Sketches from the german social life**, paper that will be published in the country. He oftenly goes to courses and seminars, visits museums and art galleries, sees the surrounding area of the capital. He is remarked at the courses of many prestigious professors: Eduard Meyer, Otto Hirschfeld, C.F. Lehmann-Haupt, Ulrich von Willamowitz-Moellendorf etc. He continues the classic concept of the well known german historian Th. Mommsen, regarding the historical-cultural interpretation, synthetical of the phenommonens. In the spring of 1908, he collaborates with the German Institute of Archaeology in Rome, in order to develope his Ph.D. thesis.

Pârvan publishes several important historical studies in the Romanian magazines: *Viața Românească*, *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Convorbiri literare*, proving his humanistic and scholar qualities. He suported the romanian intellectuals who were fighting for the national unity dream. He severly protested towards the arrogant attitude of the german university elite regarding the romanian realities. After many struggles, Pârvan holds his Ph.D. thesis, under the guidance of professor Cichorius at the University of Breslau. At the end of december 1908, Pârvan obtains the title of professor in philosophy with his work **Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche**. The last study written in his german period is about the roman emperor Marcus Aurelius, with whom he felt spiritualy related. Back in the country, he dedicates himself to the historical, archaeological, philosophical, sociological and pedagogical activities, becoming a true european scholar.

DOUĂ VIEȚI PARALELE: VASILE PÂRVAN ȘI RAYMUND NETZHAMMER

Alexandru Barnea

Raymund Netzhammer (1862-1945), arhiepiscopul romano-catolic de București dintre anii 1905-1924, nota în prefața la cartea sa apărută în limba germană la București în 1918 și tradusă pentru prima dată în românește în anul 2005 cu titlul **Antichitățile creștine din Dobrogea**, câteva considerații la obiect referitoare la Vasile Pârvan: „Cunoștințele despre antichitățile creștine din Dobrogea au fost esențial sporite prin lucrarea directorului Muzeului [Național de Antichități] din București, V. Pârvan, **Contribuții la istoria creștinismului daco-roman** (1911) și prin lucrarea cunoscutului bollandist H. Delehaye, **Saints de Thrace et de Mésie** (1912). Chiar dacă Pârvan încearcă să reliefeze în primul rând caracterul latin al creștinismului daco-roman, el ia în considerație în demersul său tot ceea ce se știe despre biserica paleocreștină din Dobrogea din punct de vedere istoric, epigrafic și arhitectonic [...]. De vreme ce, din 1911, conducerea Muzeului [Național de Antichități] din București desfășoară în Dobrogea o activitate de săpături arheologice amplă și plină de succes, aducând la lumină la **Ulmetum**, **Callatis** și **Histria**, între altele, descoperiri paleocreștine importante, se poate trece la un repertoriu nou și la adunarea a tot ce oferă astăzi Dobrogea în domeniul paleocreștinismului” (p. XVIII).

Cartea mai sus evocată a lui Vasile Pârvan este citată de Raymund Netzhammer în volumul său din 1918 în trei locuri. În total, punctele de vedere ale cercetătorului român, anterior scrise ori numai pronunțate, apar notate de 13 ori. Dintre acestea, două, la paginile 140 și 154 din ediția românească de care ne-am îngrijit, apărută în noiembrie 2005, sunt cuprinse în adnotări manuscrise ale lui R. Netzhammer pe volumul de autor, notate la puțină vreme de la apariția ediției germane.

O singură astfel de adnotare face aluzie la o convorbire a autorului cu Vasile Pârvan, aceasta datând din 11 octombrie 1918. Or, în **Jurnalul** arhiepiscopului, la data respectivă sau câteva zile mai târziu cum uneori se mai întâmplă în cursul celor două volume ale acestuia, în pofida așteptărilor, nu apare nici o mențiune despre subiectul pe care îl vom nota pe scurt în cele ce urmează. În acea zi, Raymund Netzhammer scria doar că participase la funeraliile profesorului și canonicului onorific Paullus Wloczka. Apare impresionant evocată cu acest prilej personalitatea acestui om de înaltă ținută și cultură, dispărut la numai 54 de ani, în urma unei infecții care pe atunci încă nu avea antidot. Este aproape sigur, având în vedere formația clasică remarcabilă a decedatului, ca Vasile Pârvan să-l fi cunoscut și tocmai de aceea să fi fost prezent la funeraliile din acea zi de toamnă. Așa că am putea presupune cu destui sorți de confirmare, având în vedere suprapunerea datelor din cele două lucrări evocate, că tot atunci se vor fi reîntâlnit Pârvan cu Netzhammer. Atunci vor fi schimbat cei doi câteva gânduri privind preocupările comune. Or, tot atunci erau deja cunoscute specialiștilor în domeniu de felul celor doi unele descoperiri datorate lui Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872-1952), un alt mare contemporan și uneori chiar rival al lui Pârvan. În cazul de față era vorba despre așezarea fortificată de mari dimensiuni din apropiere de satul Sofular cum încă se numea atunci, azi Credința, comuna Chimogeni, din sudul județului Constanța. Fie spus în treacăt că, de atunci,

locul, e drept aflat la graniță și deci multă vreme greu accesibil, a fost aproape complet neglijat de cercetări de specialitate. Revenind la începutul secolului XX, despre această așezare îi spunea Pârvan lui Netzhhammer la 10 octombrie 1918 că ar fi mai degrabă una bizantină (deducem din context că Pârvan numea astfel o așezare bizantină timpurie, adică din secolele IV-VI e.n.). Acolo, credea Netzhhammer comentând cele discutate, cu o intuiție care s-a verificat în mai multe rânduri – probabil cu dreptate și în acest caz din punctul nostru de vedere – „dacă se vor face săpături [...] vor fi descoperite și basilici creștine”.

În afară de această întâlnire și discuție între cei doi savanți deja renumiți în acei ani, cu siguranță au existat și altele. Câteva apar clar descrise în același Jurnal atât de prețios în informații din epocă pe care Raymund Netzhhammer l-a lăsat istoriei. Le notăm pe rând, mai mult sau mai puțin comentate, în cele ce urmează, cu datele corespunzătoare.

Joi 27 februarie 1913. La acea dată, Vasile Pârvan era deja în al doilea an al direcțiunii sale de la Muzeul Național de Antichități din București. Raymund Netzhhammer consenma în dreptul acestei zile întrevederea de două ore cu Pârvan la reședința sa. În preambulul relatării vizitei, Netzhhammer ținea să facă aprecierea valorii oaspetelui său: „Pârvan, un savant cu adevărat solid și un cercetător de mare calibru, și-a câștigat renumele prin activitatea sa de predare la Universitate, prin cărțile sale care tratează îndeosebi cultura romană de la Dunărea de Jos și prin amplele sale săpături arheologice din Dobrogea”. De notat că, doar cu un an mai târziu, Pârvan avea să inițieze primele cercetări arheologice de la Histria, dar și fără acestea, imaginea pe care și-o formase Netzhhammer era, pentru investigațiile contemporanului său, deja una de amploare.

Vizitatorul era însoțit de clasicistul Constantin Litzica (1873-1921), pe atunci director al Liceului „Sf. Sava”. Se subînțelege din textul relaării că, la sosire, Raymund Netzhhammer a crezut de cuviință să-și întâmpine oaspetele cu mulțumirea de a-i fi lăsat deschise porțile Muzeului, inclusiv pentru a vedea, studia, fotografia și publica unele materiale din colecție. De fapt, această înțelegere avea să continue și în anii următori, cu sau fără întâlnirea prealabilă a celor doi. Cu ocazia aceleiași vizite, autorul Jurnalului i-a arătat colecția sa de monede antice. A remarcat atunci bucuria lui Pârvan la vederea unei piese constantiniene purtând pe revers reprezentarea podului construit de Constantin cel Mare peste Dunăre lângă vărsarea Oltului. În legătură directă cu identificarea urmelor acestui monument remarcabil, tocmai apăruseră în anii 1911 și 1912 două lucrări noi datorate lui Al.T. Dumitrescu, care atrăgea atenția asupra drumului roman care pornea de la pod spre nord. Firește, Vasile Pârvan era la curent cu acestea și cu informația istorică și arheologică privind acel pod și drumul care-i corespundea de la **Sucidava** (Celeiu). Era același astăzi deja renumit pod care, potrivit reexaminării integrale a problemei peste ani de către un alt mare arheolog român, profesorul Dumitru Tudor (1908-1981), fusese construit în anul 328. Revenind asupra monedei remarcate de Pârvan în colecția lui Netzhhammer, credem că publicarea ei (împreună cu întreaga colecție), pe care am inițiat-o prin colaboratori ai noștri cu câțiva ani în urmă, va aduce o clarificare în plus comparativ cu o altă monedă cu reprezentarea probabilă a aceluiasi pod dar considerată ulterioară lui Constantin de către specialiști, conform informațiilor publicate de Dumitru Tudor în cartea sa din 1974 destinată podurilor romane de la Dunărea de Jos.

Cel de al doilea oaspete din 27 februarie 1913 al arhiepiscopului, pe care Pârvan i l-a prezentat nu doar ca director al liceului Sf.Sava, dar și ca un prieten, Constantin Litzica, i-a solicitat cu același prilej lui Netzhhammer să intervină pentru obținerea unei copii de la Biblioteca Vaticanului după cel mai bun manuscris al celebrei scrieri a lui Procopius, **De Aedificiis**. Aflăm astfel un fapt mai puțin cunoscut, anume că același Pârvan iniția și sprijinea

prin colaboratorii și apropiații săi publicarea unor izvoare esențiale „pentru istoria veche a Balcanilor și a României”, cum nota Netzhhammer la aceeași dată. Prin urmare, o informație concretă și nu doar generică la obiect.

Întâlnirile celor doi foarte avizați cunoscători ai antichităților creștine din Dobrogea au devenit mai frecvente (sau poate doar mai vizibile) din nou, după primul război mondial. Tema discuțiilor cuprindea de obicei mai ales descoperirile din această arie de preocupări comune și interpretările lor. Din cele relatate de Netzhhammer, el a fost cel care l-a vizitat pe Pârvan, de cele mai multe ori în biroul său de lucru de la Muzeul Național de Antichități, legat atunci direct de Universitate. Iată mai jos câteva exemple.

Joi 8 noiembrie 1921, arhiepiscopul venea la Vasile Pârvan, la sediul Muzeului Național de Antichități, ca să-l felicite pentru numirea acestuia ca director al Institutului Român de la Roma, la acea dată încă neconstruit, în curând viitoarea **Accademia di Romania** din Roma, existentă și astăzi. Este cunoscut rolul remarcabil al lui Pârvan în crearea, împreună cu mai tânărul Alexandru Marcu, a acestei instituții devenite, încă de sub conducerea sa, una din cele străine prestigioase din capitala Italiei, din timpul vieții lui și după decesul lui prematur. Aceasta până în 1947, când regimul comunist din România sovietizată a închis-o. Abia din 1999, **Accademia di Romania**, numită deja de primii ei bursieri de după întemeiere, prin analogie cu alte instituții similare străine din Roma, „Școala Română din Roma”, a început să-și reia funcția pentru care fusese zidită (la propriu și la figurat), adică aceea de a contribui la formarea de specialiști în științele umaniste, începând cu arheologia, istoria veche, filologia clasică și artele.

Revenind la discuția dintre cei doi, se înțelege că ea ajuns la ultimele descoperiri de la Histria. Pârvan i-a relatat despre descoperirea unei basilici paleocreștine cu trei nave (în bibliografia mai recentă așa numita basilică Florescu, după numele re-descoperitorului ei, Grigore Florescu) și despre identificarea unei construcții anterioare de mai mici dimensiuni cu același caracter creștin, precum și despre faptul că „lucrul cel mai valoros la aceste săpături fusese faptul că, după cum relata Pârvan, în interiorul basilicii fusese descoperit un puț astupat. De acolo fuseseră scoase numeroase fragmente ceramice arhaice roșii-negre și chiar o piesă preistorică. Descoperirea a fost parțial reconfirmată de cercetări recente, vizibile în rapoartele anuale de cercetări arheologice publicate de Comisia Națională de Arheologie cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor. La cele de mai sus, Pârvan adăuga mulțumirea pentru lucrările și descoperirile din acel an 1921. Tot atunci se încheiase construcția casei de lângă cetate, numite după aceea Casa „Pârvan”, și destinată de atunci și până astăzi, cu unele modificări și reparații inevitabile, cazării responsabilului cercetărilor și colaboratorilor săi.

O întâlnire mai puțin obișnuită s-a petrecut **sâmbătă 14 octombrie 1922**. Era în preziua încoronării regelui Ferdinand și a reginei Maria la Alba Iulia. Ca invitat oficial, arhiepiscopul romano-catolic Raymund Netzhhammer s-a urcat, așa cum el însuși relatează în **Jurnal**, în trenul special B nr. 11, vagonul IV, cușeta 11-12, cu plecarea la orele 13,30. Firește, trenul a plecat la ora stabilită. În același vagon, în cușete aparte, se înțelege, se mai aflau câteva personalități: Vasile Pârvan, deja academician la acea dată, ministrul plenipotențiar Henry Catargi, ministrul Victor Antonescu, profesorul Constantin Dissescu, și el fost ministru, generalul Alexandru Tell și profesorul Maximilian Hackmann, rectorul Universității din Cernăuți.

După plecarea trenului, profesorul Dissescu, cunoscut ca specialist în drept administrativ la Universitatea din București, l-a vizitat pe arhiepiscop. Acesta din urmă l-a felicitat pentru propunerea sa de la Geneva, la Liga Națiunilor, în sprijinul unei monede

mondiale unice. După relatarea acestei informații, autorul **Jurnalului** nu o mai comentează. Fără îndoială, însă, este de remarcat vechimea și importanța unei asemenea propuneri românești într-un for internațional.

„Ceva mai târziu”, scria tot atunci același Raymund Netzhammer, „m-am așezat lângă domnul profesor Pârvan în compartimentul său. Pe măsuta de la geam se afla exemplarul de corectură al celei mai noi opere a lui referitoare la **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**; face în tren ultima corectură a lucrării”. Cu un total de 247 de pagini, cartea avea să apară în prima sa ediție în anul 1923. Se voia, așa cum îi mărturisea Pârvan lui Netzhammer, o explicare cât mai inteligibilă, pe înțelesul tuturor, a originii românilor și vieții romane în regiune. Cu nuanțări dintre care unele fuseseră chiar atunci sesizate de vizitator, schema propusă atunci și acolo de Pârvan este și astăzi în bună măsură utilizată sau reluată în istoriografia românească. În această ordine de idei, Netzhammer nota mai departe: „Văzând totul cu ochiul romano-latinului, el folosește în mod consecvent denumirile latine pentru locuri care fuseseră predominant grecești și care purtaseră evident nume grecești [...] Noua sa carte este ilustrată cu 110 figuri și două hărți. Aici se află și o reproducere a capului de mari dimensiuni a zeului Soare, pe care îl descoperise Pârvan la Histria. Această piesă fusese luată, împreună cu multe alte inscripții antice de piatră, de către bulgari, în timpul războiului”. Rezulta mai apoi din aceeași discuție și în altă ordine de idei că la Histria era gata și clădirea Muzeului. Am spune astăzi „muzeu de sit”, dar este de remarcat gândirea în perspectivă foarte modernă a lui Pârvan ca responsabil al cercetărilor dintr-un centru istoric atât de important, în ideea deschiderii către public a rezultatelor cercetărilor de acolo. Astăzi, clădirea există doar ca depozit și spațiu de lucru, funcția ei fiind preluată de o altă de dimensiuni mult mai mari, pe măsura descoperirilor acumulate între timp.

După Predeal, cei doi colocutori împreună cu ceilalți oaspeți din trenul B 11 au fost invitați la cină în vagonul restaurant, ca invitați ai Guvernului. A doua zi au participat cu toții la festivitatea istorică a încoronării de la Alba Iulia.

Potrivit relatării din ziua de **luni 5 mai 1924** din același **Jurnal**, Pârvan îl primea zâmbind în biroul său de lucru pe arhiepiscop. Acolo, în timp ce oaspetele intra cu grijă văzând mulțimea de cărți deschise pe podea, Pârvan l-a întâmpinat cu aceste cuvinte: „pentru că sunteți dumneavoastră, aveți voie să intrați aici”.

Vorbind din nou despre Dobrogea, Netzhammer i-a povestit despre călătoriile sale mai recente, de la Constanța și din împrejurimi, unde urmărise apeductul dinspre Palas și identificase „mormântul paleocreștin din fața silozurilor”. Subliniind importanța monumentului abia evocat și starea sa de conservare deosebită, Pârvan a ținut să adauge: „Dacă vă mai duceți la Histria, puteți dormi în locuința mea de la cetate. V-o pun cu plăcere la dispoziție !” Înțelegem din aceeași relatare că a venit vorba din nou despre Histria și ultimele descoperiri paleocreștine de acolo, inclusiv despre amplasarea în plan a monumentelor mai de curând identificate din orașul antic. Era un moment în care optimismul lui Netzhammer îl depășea pe cel al lui Pârvan, dialogul reprodus în **Jurnal** fiind realmente expresiv din acest punct de vedere.

Iată un segment al acestuia în cele ce urmează.

După invitația amabilă a lui Pârvan de a-l găzdui pe arhiepiscop când dorește la casa cetății, casă de curând terminată și despre care am mai scris ceva mai înainte, Netzhammer îi răspundea:

„Tocmai Histria mă aduce la Dumneavoastră! Nu ați putea să-mi dați un plan al fortăreței antice pe care să figureze și această biserică cu trei nave ?”

„Scuzați-mă, aveți cunoștință de basilică ?”

„Firește ! Acum doi ani am fost acolo și am măsurat exact dimensiunile cele mai importante ale basilicii, dar nu știu exact cum se situează realmente în plan.”

„Atunci vă pot ajuta eu cu un mic plan !”

„Va fi folosit în ediția română a cărții mele **Antichitățile creștine din Dobrogea**”.

Notăm aici că acea ediție nu a mai apărut atunci și că, la ediția de care ne-am ocupat, apărută în noiembrie 2005, nu am mai avut de unde aduce planul dorit și obținut probabil atunci de autor. Tot așa, investigațiile lui Nikolaus Netzhammer, nepotul de frate al lui Raymund Netzhammer, nu au mai putut recupera traducerea pregătită conform relatării din Jurnal și altor informații.

[....] „Ce urmăriți cu ediția română ?”

„Să le atrag atenția arheologilor **noștri**” [am subliniat pentru că, la fel ca în originalul german, dată fiind intenția traducerii în română, pronumele nu se poate referi decât la cei interesați din România și nu la conaționalii arhiepiscopului; n.a.] „și altor persoane interesate asupra teritoriului atât de bogat în vestigii paleocreștine care este Dobrogea !”

„Dar în definitiv cine se interesează aici de așa ceva? Noi doi, dumneavoastră și cu mine! Hai să nu ne mai facem iluzii !”

„M-aș bucura dacă veți continua să faceți săpături la Histria”.

[....]

Spre finalul dialogului reprodus de Netzhammer, Pârvan și-a expus proiectul la care lucra, ca pe unul de interes nu doar științific, dar și patriotic, așa cum rezultă din relatare. Venea astfel vorba despre cartea privind istoria dacilor, pe care Pârvan o pregătea atunci cu pasiune. Cum observa același Netzhammer, starea sănătății savantului român nu părea cea mai bună.

În anul 1926 apărea la București lucrarea monumentală a lui Vasile Pârvan, **Getica**, de referință și astăzi. În anul următor, autorul ei pleca definitiv din lumea pământească, lăsând o moștenire încă greu de estimat.

Bibliografie selectivă

Raymund Netzhammer, **Episcop în România**, vol I și II, București, Editura Academiei Române, 2005.

Idem, **Antichitățile creștine din Dobrogea**, București, Editura Academiei Române, 2005.

Al. Suceveanu, Al. Barnea, **La Dobroudja Romaine**, București, Editura Enciclopedică, 1991.

Dumitru Tudor, **Les ponts romains du Bas-Danube**, București, Editura Academiei RSR, 1974.

Nota autorului: Pentru primele două lucrări am folosit de obicei textul tradus de prof. G. Guțu, traducătorul acestor lucrări. Am intervenit însă cu mai multe modificări de câte ori am crezut că era cazul asupra unor segmente din cele reproduse în articolul de față . A.B.

Deux vies paralleles: Vasile Pârvan et Raymund Netzhammer

Résumé

En suivant les très importantes informations fournies par Raymund Netzhammer dans son **Journal Episcop în România (Evêque en Roumanie)** et d'autres informations, on peut ajouter de nouveaux détails à la personnalité de Vasile Pârvan. Deux vies parallèles se complètent, d'ailleurs, pour notre histoire y comprise, d'une manière remarquable.

DACO-ROMANITATEA ȘI ROMÂNITATEA ÎN OPERA LUI V. PÂRVAN

Ioan Mitrea

Dacă așa cum observa istoricul Al. Zub, distinsul exeget al vieții și operei pârvaniene, că „o personalitate de anvergura lui Pârvan e sortită să mențină mereu treaz interesul public”¹, cu atât mai mult un prilej precum aniversarea a 125 de ani de la nașterea savantului ne îndeamnă să revenim și să stăruim, din nou, asupra operei sale pentru a-i desluși și înțelege mai bine amplitudinea, sensurile profunde, viziunea-i cuprinzătoare și nu în ultimul rând actualitatea multora dintre ideile sale.

S-a făcut observația că „recitită astăzi, în oricare dintre registrele ei, opera pârvaniană se recomandă prin vastul ei orizont și nu mai puțin prin acel suflu de temeinicie care asigură îndeobște durată”².

Fără a umbri, cât de cât, niciuna din laturile creației sale și acceptând că „Pârvan nu e nicăieri întreg... nu se exprimă printr-o carte anume, ci prin ansamblul operei”³, este neîndoiește că opera științifică pârvaniană, în primul rând opera istorico-arheologică, este dominată de dorința luminării „misterului” originii poporului român. Readucerea în discuție a unora din problemele atacate de V. Pârvan, referitoare la începuturile istoriei neamului românesc, ca popor neolatin este cu atât mai justificată în condițiile în care, în repetate ocazii, s-a evidențiat perenitatea și actualitatea multora din ideile sale⁴, sensul lor novator în orientarea cercetărilor privind istoria geto-dacilor și a procesului de etnogeneză a românilor.

Din capul locului V. Pârvan, cunoscând puținătatea izvoarelor scrise și stadiul precar al cercetărilor arheologice în țara noastră, era convins că înaintea oricărui demers pe drumul rescrierii istoriei străvechi și vechi se impunea inițierea unui program de cercetare modernă în arheologia românească, mergând de la metoda de cercetare până la formarea unei școli arheologice.

Încă din 1906, pe când era la specializare în Germania, unde arheologia tocmai se primenea⁵, în două lucrări publicate mai întâi în *Convorbiri literare* și apoi în extras⁶, V. Pârvan a inițiat și formulat sintetic un autentic program de cercetare modernă în arheologia românească⁷.

V. Pârvan și mai târziu a subliniat importanța documentelor arheologice,

¹ Al. Zub, **Pe urmele lui Vasile Pârvan**, București, 1983, p. 13.

² Idem, **Dilemele unui istoric**, Iași, 2002, p. 45.

³ Idem, **Pe urmele lui Vasile Pârvan**, p. 354-355.

⁴ Ioan Mitrea, **Perenitatea ideilor lui V. Pârvan privind istoria geto-dacilor și etnogeneza românilor**, în *Zargidava-revistă de istorie*, II, Bacău, 2003, p. 13-24.

⁵ Al. Zub, **op.cit.**, 1983, p. 288.

⁶ V. Pârvan, **Câteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiană**, în *Convorbiri literare*, XL, 1906, p. 747-776, 873-904, și extras, București, 1906, 64p.; idem, **Salsovia**, în *Convorbiri literare*, XL, 1906, p. 962-975, 1017-1046, și extras, București, 1906, 47 p.

⁷ Ioan Mitrea, **V. Pârvan – inițiatorul programului de cercetare modernă în arheologia românească**, în *Carpica*, XXXV, 2006, p. 5-11.

îndeosebi pentru cunoașterea epocii romane și postromane în Dacia, adică a timpului în care s-a plămădit daco-romanitatea și corolarul său românitatea, având în vedere, în primul rând, lipsa aproape totală a izvoarelor scrise. Într-o lucrare publicată în 1921 la Sibiu, V. Pârvan spunea: „Problema continuității poporului românesc în patria sa de la Traian până azi nu se poate rezolva decât pe cale arheologică, documentele istorice între anii 270 și 1200 lipsind aproape cu totul”⁸.

Dorind să lumineze „misterul” originii poporului român, V. Pârvan și-a propus realizarea unei trilogii, din care nu a văzut lumina tiparului decât **Getica**⁹, prin care a pus bazele științifice ale cunoașterii fundamentului procesului de formare a poporului român. Așa cum remarcă unul din marii specialiști ai problematicii privind etnogeneza românilor, V. Pârvan prin **Getica** „cu o clarviziune profetică de etnolog luminat a stabilit coordonatele geto-dace ale fondului autohton al romanității românilor”¹⁰. Și în această lucrare fundamentală a istoriografiei, și în genere a culturii românești, V. Pârvan a subliniat, din nou, importanța cercetărilor arheologice. „Rezumând – zicea savantul – trebuie să spunem cu părere de rău, că numai cu ajutorul știrilor literar-monumentale, clasice, nu ne putem în orice caz da seama decât în linii mari de problema getică – fie politic, fie cultural – nu numai în vremea scythică, ori cea celtică, dar chiar în cea romană. De aceea tot de la săpăturile arheologice e de așteptat răspunsul hotărâtor”¹¹.

Disparația neașteptată a lui V. Pârvan, la 45 de ani neîmpliniți, în ziua de 26 iunie 1927, în plină activitate creatoare, l-a împiedicat să finalizeze proiectul trilogiei, din care, alături de **Getica**, pe care a avut bucuria să o vadă tipărită în ianuarie 1927, iar din aprilie același an începuse lucrul la o ediție pentru străinătate, mai făceau parte **Dacia romană** și **Protoistoria slavilor**. Despre aceste ultime două părți ale trilogiei avem puține informații. Știm doar că structura tematică a Daciei romane era deja schițată din 1906, în lucrarea amintită mai sus și intitulată **Câteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiană**, iar pentru **Protoistoria slavilor** primise invitația de a o tipări în Germania, savantul român angajându-se să depună manuscrisul până la 1 ianuarie 1928¹².

Deși cele două ultime părți ale trilogiei amintite nu au mai putut fi realizate, multe din ideile lui V. Pârvan privind romanizarea Daciei și finalizarea etnogenezei românilor, în fapt despre daco-romanitate și românitate, se regăsesc formulate în mai multe din lucrările sale. Așa, de exemplu, problema romanizării a fost abordată încă din 1906, pe vremea când era la studii la Berlin, în lucrarea consacrată organizării Daciei, în care ni se înfățișează un adevărat „proiect” despre modul cum trebuia realizat „un studiu complet asupra organizării provinciei Dacia Traiană”¹³.

Tot în anii studiilor la Berlin a conceput o lucrare intitulată **Viața romană la Dunărea de Jos**, în două părți: I. **Autohtonii**, și II. **Cultura romană**. Lucrarea a fost

⁸ V. Pârvan, **Probleme de arheologie în România**, în V. Pârvan, **Scrieri**, text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub, București, 1981, p. 244.

⁹ Idem, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1926; ediție nouă, îngrijită de Radu Florescu, București, 1982.

¹⁰ I.I. Russu, **Permanența lui Vasile Pârvan**, în *Transilvania*, VI, nr. 6, 1977, p. 18.

¹¹ V. Pârvan, **op.cit.**, ed. Radu Florescu, 1982, p. 371.

¹² Al. Zub, **Vasile Pârvan: bibliografie**, București, 1975, p. 135-136; idem, **op.cit.**, 2002, p. 92.

¹³ V. Pârvan, **Câteva cuvinte...**, extras, 1906, p. 32; Ion Ioniță, **Ideile despre romanizarea lumii dace în opera lui Pârvan**, în *Hierasus*, V, 1983, p. 330.

realizată doar în parte¹⁴. Cu ocazia prezentării lucrării de doctorat, în 1908, având ca temă naționalitatea negustorilor din Imperiul Roman, V. Pârvan a susținut și o conferință despre „Romanizarea provinciei Dacia”¹⁵. Câțiva ani mai târziu, în 1911, V. Pârvan a prezentat un ciclu de trei lecții la Universitatea de vară de la Vălenii de Munte, creată de N. Iorga, având ca teme: romanizarea tracilor din nordul Dunării, orașele Daciei romane și satele daco-romane¹⁶.

Chiar și într-un text comemorativ, precum cel închinat împăratului Traian, V. Pârvan a găsit prilejul potrivit pentru a evidenția importanța încheierii războaielor daco-romane pentru accelerarea romanizării și finalizarea procesului de formare a poporului român. Din această perspectivă „Columna lui Traian” devenea un autentic act de naștere a noului popor neolatin. „Priviți pe alba columnă din Roma povestea cea tristă a căderii Daciei. Sunt chipuri cioplite, în marmoră rece, a marelui foc, care a topit două popoare într-unul”¹⁷.

Programul conturat de V. Pârvan, în 1906, pentru cunoașterea Daciei Traiane, a fost dezvoltat, aplicat și realizat cu tenacitate până la sfârșitul vieții sale, pentru Dobrogea romană. Mărturie stau cercetările arheologice sistematice de la Cetatea Tropaeum, Ulmetum, Tomis, Histria, Callatis etc., precum și studiile tipărite¹⁸.

Multe referiri privind daco-romanitatea și românitarea le găsim în câteva din lucrările sale tipărite înainte de apariția **Geticelor**¹⁹ sau după²⁰. Avem astăzi o bogată bibliografie menită a evidenția ideile lui V. Pârvan, din aceste lucrări, privind daco-romanitatea și românitarea²¹.

În problema esențială a istoriei noastre de început, privind romanizarea dacilor, Pârvan a adus o viziune nouă, care a fost consolidată în timp cu noi argumente arheologice. V. Pârvan a inclus dintr-un început problema romanizării teritoriilor vechii Dacii în ansamblul procesului de romanizare a unor întinse regiuni europene²². Istoria

¹⁴ I. Andrieșescu, **Vasile Pârvan, 1882-1927**, București, 1927, p. 8.

¹⁵ V. Pârvan, **Correspondență și acte**, ediție îngrijită de Alexandru Zub, București, 1973, p. 323; Al. Zub, **op.cit.**, 1983, p. 93; idem, **op.cit.**, 2002, p. 164.

¹⁶ Al. Zub, **Vasile Pârvan: efigia cărturarului**, Iași, 1974, p. 248; idem, **op.cit.**, 1983, p. 142.

¹⁷ V. Pârvan, **Parentalia.Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte**, în **Memoriale**, 1923, p. 176.

¹⁸ Ion Ioniță, **op.cit.**, p. 330.

¹⁹ V. Pârvan, **Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman**, București, 1911; ed. II, București, 2000; idem, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1923; ed. A II-a, îngrijită și adnotată de Radu Vulpe, București, 1974.

²⁰ Idem, **Dacia. An outline of the earlz civilisations of the Carpatho-Danubian countries**, Cambridge, 1928. În limba română, **Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-dunărene**, ediție îngrijită de Radu Vulpe, cu editări din 1937, 1957, 1958, 1967 și 1972.

²¹ Radu Vulpe, **Vasile Pârvan și originea neamului românesc**, în *Ethos*, I, Iași, 1944, 2-3, p. 260-269; Em. Condurachi, **Vasile Pârvan. Opera și gândirea sa istorică**, în volumul **Vasile Pârvan**, București, 1957, p. 5-48; idem, **L'archéologie Roumaine au XXe siècle**, București, 1963, p. 12-39; I. Barnea, **Vasile Pârvan și problema creștinismului în Dacia Traiană**, în *Studii teologice*, X, 1958, 1-2, p. 93-105; Al. Zub, **op.cit.**, 1974, p. 241-273; idem, **op.cit.**, 1983, p. 286-324; idem, **op.cit.**, 2002, p. 81-92; Ligia Bârză, **Romanizarea și continuitatea daco-romană în opera lui Vasile Pârvan**, în *SAL*, 1983, p. 148-152; Ion Ioniță, **op.cit.**, p. 329-333; D. Protase, **Concepția lui Vasile Pârvan despre romanitate și continuitate în ținuturile carpato-danubiene**, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” – Historia*, Cluj-Napoca, 1983, 28, p. 3-7; Ioan Mitrea, **Etnogeneza românilor în opera lui Vasile Pârvan**, în *Suceava. Anuarul Muzeului*, X, 1983, p. 847-851; idem, **op.cit.**, în *Zargidava-revistă de istorie*, II, 2003, p. 13-24 etc.

²² Ioan Mitrea, **Romanizarea Daciei – proces istoric de importanță europeană**, în *Vitraliu*, periodic al

provinciilor romane de la Dunărea de Jos nu a fost tratată ca un caz particular ci a integrat-o în istoria generală a imperiului și îndeosebi a romanității orientale. „Noi, românii de azi suntem nu numai urmașii romanilor din Dacia, ci, în aceeași vreme, urmașii, și ca sânge și ca suflet ai întregii împărății romane de răsărit care alcătuia o singură țară mare de limbă latină”²³.

Și în finalul **Geticelor**, Pârvan evidențiază rolul legăturilor mai vechi cu lumea romană în romanizarea Daciei. „În momentul când romanii luau definitiv la Dunăre rolul civilizator al celților, supunându-i și pe aceștia, din Gallia și până la gurile Dunării formelor de viață romane, Dacia era perfect pregătită să devie și ea romană”²⁴.

În concepția lui V. Pârvan legăturile dintre lumea romană și lumea geto-dacică, dinainte de Traian, au pregătit terenul romanizării. „Cele dintâi semănături cu sămânță romană la Dunărea noastră au fost cu două sute de ani mai vechi”²⁵, decât momentul transformării unei părți din Dacia în provincie romană. Pârvan a extins cercetarea privind romanizarea, și asupra dacilor liberi, adică asupra teritoriilor dacice rămase în afara stăpânirii romane efective. În concepția sa romanizarea a cuprins întreaga Dacie a lui Decebal. „Și mai clară era situația în Moldova” spunea Pârvan. „Romanii n-au ocupat-o în chip oficial. Totuși Traian însuși a fost acela care la Barboși a întemeiat un castru foarte bine întărit, în care fură instalate nu numai trupe auxiliare, ci și un detașament din Classis Flavia Moesica, flota care, ca și în Moesia Superioară pe Margus, așa și pe Hierasus făcea poliția acestui mare afluent al Dunării. Împrejurul Barboșilor numeroși coloniști formară un territorium”²⁶.

V. Pârvan considera că un rol important în romanizarea Moldovei l-au avut drumurile comerciale ce legau Sciția Minor de Transilvania sau cele care străbăteau spațiul est-dacic dinspre Olbia și Tyras spre sud-estul Transilvaniei. „De la Barboși... ducea pe Hierasus în sus... și apoi pe valea Troțușului către pasul Oituzului, la castrul roman de la Brețcu în sud-estul Transilvaniei, drumul roman care lega în modul cel mai direct orașele romane ale Sciției Minore de Dacia Orientală. Dar chiar marele drum care de la Olbia trecea spre Tyras, peste Basarabia și peste Moldova, drept înspre Transilvania... pare să fi fost nu numai umblat, dar oficial recunoscut”²⁷.

V. Pârvan a acordat Moesiei un rol deosebit ca suport al romanității nord-dunărene. „Între Dacia lui Traian care-și începe viața cea nouă abia de la 107 înainte, și Dobrogea, care o începuse cu aproape o sută de ani mai curând, se deschid drumuri multe, bine păzite și mereu umblate, atât din Ardeal spre Mare, cât și de la Mare spre Ardeal. Pe văile Siretului, Buzăului, Ialomiței, Argeșului, trec acum la deal și la vale trupe romane, negustori romani, țărani daco-romani, și viața dacică, până în adâncurile ei, fără zgomot și fără pompă, se face viață romană”²⁸.

În concluzie V. Pârvan evidențiază că „nu numai Transilvania, Banatul și Oltenia, dar și Muntenia și Moldova au primit încetul cu încetul, prin legăturile de rasă și de interes cu Dacia romană pe de o parte, cu Moesia getică pe de alta, forma romană a

Centrului Cultural Internațional „George Apostu”, Bacău, Anul XV, nr. 1-2 (27), aprilie 2007, p. 49.

²³ V. Pârvan, **Începuturile vieții romane...**, ed. 1923, p. 14.

²⁴ Idem, **Getica**, ed. 1982, p. 406.

²⁵ Idem, **Începuturile vieții romane...**, p. 13-14.

²⁶ Idem, **Dacia...**, ed. 1967, p. 152.

²⁷ **Ibidem**, p. 152.

²⁸ V. Pârvan, **Începuturile vieții romane...**, p. 223.

vieții, cu atât mai mult, cu cât aceasta era înainte de toate o viață rurală și cu cât prin mijloacele și prin metodele ei era cu mult superioară vieții agricole a dacilor liberi”²⁹.

V. Pârvan a vorbit de „romanizarea prin agricultură”, susținând cu argumente veridice că romanismul nostru „descinde de-a dreptul din plugarii danubieni, de la frontierele occidentale ale Pannoniei Superioare... până la gurile Dunării”³⁰, și că „romanii n-au putut prinde rădăcini decât acolo unde au putut deveni țărani. Bazinul Dunării este o regiune clasică a agriculturii încă din neolitic”³¹.

V. Pârvan a văzut în țărănime, ca și profesorul său N. Iorga, un element de permanență, de continuitate și vitalitate. Puterea de persistență și regenerare în timp a civilizației țărănești dacice, daco-romane și apoi vechi românești a fost deseori subliniată de către V. Pârvan. Astfel „când s-a dat... ordinul de evacuare a Daciei, toți soldații, funcționarii, oamenii de afaceri au plecat. Și odată cu aceasta orașele muriră. Dar țăranii, pe peticul lor de pământ au rămas”³², iar după venirea slavilor, în vreme ce „romanismul pastoral al Dalmației și Moesiei Superioare a fost încetul cu încetul subminat și distrus... romanismul agricol al Daciei și Moesiei Inferioare a rezistat de-a lungul întregului ev mediu până în zilele noastre”³³.

Susținând originea daco-romană a poporului român și continuitatea sa neîntreruptă în spațiul vechii Dacii, V. Pârvan a supus unei analize multilaterale, cea mai pătrunzătoare de la A.D. Xenopol încoace teoria roesleriană, demonstrând netemeinicia argumentelor acestei teorii³⁴.

V. Pârvan evidențiază absurditatea unei teorii, precum cea roesleriană, care susține retragerea populației daco-romană din Dacia și revenirea pe același loc după cca. o mie de ani. „Și dacă mai adăugăm că ei sunt așezați acum, în veacul al XIII-lea și al XIV-lea, tocmai acolo și numai acolo, unde au fost așezați strămoșii lor, daco-romanii, te cuprinde mirarea, cum de n-au greșit după zece veacuri de lipsă de aici, ca să se așeze ceva mai la dreapta, ori ceva mai la stânga”³⁵. Această idee a revenirii pe același loc, după cca. un mileniu, un adevărat miracol la scara istoriei universale, a fost reluată și de Liviu Rebreanu, în Discursul de recepție la Academia Română, în vara fierbinte pentru hotarele țării din 1940. „Ce argument de continuitate poate fi mai plauzibil decât existența aceluiași popor, pe aceleași locuri, după două mii de ani? Inexplicabilă ar fi tocmai discontinuitatea. S-au văzut popoare mutându-se în altă țară, se cunosc popoare care au dispărut cu totul, dar un popor care să dispară și să se risipească pentru a reapărea, peste multe sute de ani, exact în locurile pe care le-a părăsit ar fi o minune ce nu se poate întâmpla decât în anumite manuale istorice cu tâlc”³⁶ (s.n.I.M.).

V. Pârvan nu numai că a integrat daco-romanitatea în aria romanității orientale, și pe un plan mai larg în aria întinsă a romanității europene, dar a sesizat corect, pe baza

²⁹ Idem, *Dacia...*, ed. 1967, p. 155.

³⁰ *Ibidem*, p. 156.

³¹ *Ibidem*, p. 155.

³² *Ibidem*, p. 154.

³³ *Ibidem*, p. 156.

³⁴ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman...*, ed. 1911, passim; idem, *Începuturile vieții romane...*, p. 7-16.

³⁵ Idem, *Începuturile vieții romane...*, p. 12.

³⁶ Liviu Rebreanu, *Laudă țăranului român*, Discurs de recepție la Academia Română, în *Viața românească*, Anul XXXII, nr. 7, iulie 1940, p. 5.

unei documentații încă lacunare, și etapele romanizării în vechea Dacie, diferențiind o primă etapă preliminară care a durat până la cucerirea Daciei în 105-106, apoi o etapă hotărâtoare între 106-275, și o ultimă etapă, de la retragerea administrației romane până la venirea și sedentarizarea slavilor în aceste regiuni. În acest lung drum V. Pârvan a evidențiat rolul decisiv al momentului cuceririi Daciei de către romanii conduși de Traian, și urmările acestei cuceriri. „În Dacia regelui Decebal, biruită de armatele tale, tu n-ai lăsat jalea și pustiul, ci ai adus tot prisosul vieții romane... îngropând sămânța romană, pentru că zidirea ta aici a fost veșnică... pentru că ai fost nou întemeietor de țară romană”³⁷.

V. Pârvan sublinia caracterul ireversibil al romanizării și atunci când afirma că „de marea lumină a Romei rămâne în veci luminată Dacia”³⁸. Pentru Pârvan „vremea daco-romană”, în care, în primul rând, victa Dacia a devenit Dacia Romană, este concepută doar ca o etapă, evident hotărâtoare, din istoria poporului român, care face legătura între lumea traco-dacică și poporul român deplin format.

În consolidarea și desăvârșirea romanității nord-dunărene V. Pârvan a sesizat corect rolul jucat de revenirea stăpânirii romano-bizantine la nordul Dunării, în vremea lui Constantin cel Mare și în timpul lui Justinian³⁹. În epoca Constantin cel Mare – Justinian, îndeosebi după adoptarea Edictului de la Milano în 313, s-a intensificat și generalizat răspândirea creștinismului în nordul Dunării, factor esențial în desăvârșirea romanității în tot spațiul vechii Dacii⁴⁰. Pârvan a intuit corect importanța cunoașterii începuturilor creștinismului în lumea daco-romană, pentru fundamentarea daco-romanității și românității, subliniind că „din cercetarea unei probleme, se poate să iasă puncte de vedere noi pentru adâncirea, mai cu folos, a celeilalte”⁴¹.

Evidențiind în mai multe rânduri, că daco-romanitatea și românitățile s-au dezvoltat în cadrul romanității orientale, că „începuturile românilor” sunt atât în nordul, cât și în sudul Dunării, în toată „Romania orientală”, V. Pârvan a explicat și cum s-a ajuns ca romanitatea răsăriteană, a Daciei, în loc să rămână o peninsulă a romanității europene, a devenit o insulă de latinitate. Pannonia a fost mult timp un teritoriu roman, „dar lipsa de continuitate teritorială cu Dacia și cu Moesia i-a fost fatală: rămasă singură, Pannonia romană a fost sfărâmată de slavi, maghiari și germani împreună. Așa s-a întâmplat că România, în loc să fie o peninsulă a continentului latin către Orient, a rămas o insulă, foarte mare, dar foarte depărtată de marea masă a rudelor sale”⁴².

Deși oarecum izolată, daco-romanitatea și românitățile din spațiul vechii Dacii au supraviețuit datorită rădăcinilor adânci și viguroase, datorită caracterului agricol și creștin al comunităților autohtone. Slavii, pătrunși și sedentarizați, în parte, în aceste regiuni n-au putut disloca daco-romanitatea și românitățile deja constituite. Slavii, în fapt, s-au asimilat treptat atât în „daco-romanitate”... cât și în „românitățile nord-

³⁷ V. Pârvan, **Parentalia...**, în **Memoriale**, p. 191.

³⁸ **Ibidem**, p. 181.

³⁹ V. Pârvan, **Începuturile vieții romane...**, p. 11.

⁴⁰ Nelu Zugravu, **Geneza creștinismului popular al românilor**, București, 1997, p. 359-445; Al. Madgearu, **Rolul creștinismului în formarea poporului român**, București, 2001, p. 113; Ioan Mitrea, **Romanitate și creștinism în secolele V-VI în lumea satelor din spațiul carpato-nistean**, în *Zargidava – revistă de istorie*, I, Bacău, 2002, p. 17-44.

⁴¹ V. Pârvan, **Contribuții epigrafice...**, ed. 1911, p. 7.

⁴² Idem, **Dacia...**, ed. 1967, p. 156.

dunăreană”.

Și în spațiul vechii Dacii, precum în tot spațiul romanității europene, migratorii, atât cei dinaintea slavilor, cât și cei de după, n-au distrus sămânța romană, în cazul nostru sămânța care a rodit prin daco-romanitate și românitate. „Popoare după popoare – spunea V. Pârvan – s-au revărsat peste pământurile Romei și toate s-au topit în marea flacără a vieții romane”⁴³. Iar noi, urmașii și reprezentanții romanității orientale, suntem datori azi și în viitor să ducem mai departe această flacără și nu zgura trecutului.

(*Vitraliu*. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu”, Bacău, Anul XV, nr. 5-6 (29), noiembrie 2007, p. 23-24)

Daco-Romanité et Roumanité dans l'oeuvre de V. Pârvan **Résumé**

Afin d'éclaircir le „mystère” de l'origine du peuple roumain, V. Pârvan, créateur de l'école moderne d'archéologie de Roumanie, a conçu une trilogie contenant: **Getica. Une protohistoire de la Dacie**; **La Dacie romaine** et **La Protohistoire des Slaves**.

C'est à la fin de 1924 qu'a été imprimée **Getica**. La disparition, à 45 ans, le 26 juin 1927, de V. Pârvan, a empêché l'accomplissement du projet. Par **Getica**, Pârvan a jeté les bases de la connaissance du monde et de la civilisation gète-dace, qui constituent le fondement du procès d'ethnogenèse des Roumains.

Les deux dernières parties de la trilogie n'ont plus été finalisées. Pourtant, on retrouve dans plusieurs des ouvrages de V. Pârvan bien des idées sur la romanité et la roumanité. Nous en mentionnons: **Contributions épigraphiques à l'histoire du christianisme daco-romain**; **La Dacie. Les Civilisations préhistoriques des régions Karpatiques-danubiennes**, etc.

V. Pârvan a conçu la romanité de la Dacie comme un vaste procès européen, il a une intuition correcte sur la durée et les étapes de ce procès, les facteurs ayant favorisé et déterminé la romanité, etc.

La romanité de l'ancienne Dacie, respectivement la daco-romanité et roumanité étaient, dans la vision de V. Pârvan, des procès historiques irréversibles s'étant déroulés dans la Dacie du nord et sud-danubienne, avant l'établissement des Slaves dans ces régions.

⁴³ Idem, **Parentalia...**, în **Memoriale**, p. 175.

ACTIVITATEA COMISIEI MIXTE ROMÂNÔ-UCRAINEANĂ A ACADEMIEI ROMÂNE DE ISTORIE, ARHEOLOGIE, ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR DIN PERIOADA 1994-2002

Mircea Petrescu-Dîmbovița

În anul 1994 în cadrul Academiei Române și al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei au luat ființă Comisiile mixte româno-ucraineană și ucraineano-română de istorie, arheologie, etnografie și folclor, care, prin protocoalele încheiate la Iași și Kiev, au fost de acord cu următoarele teme de cercetare:

A. Arheologie

1. Monumentele culturii Cucuteni-Tripolie. Expediții arheologice comune în România și Ucraina, partea ucraineană propunând participarea la săpăturile arheologice de la Talianki, editarea în comun a unor lucrări și monografii, precum și deplasări reciproce în România și Ucraina.

2. Monumentele complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Expediții arheologice comune în Ucraina și România, partea ucraineană propunând participarea la săpăturile arheologice din așezările de la Vinogradnâi Sad și Bugskole din regiunea Nikolaev, editarea în comun de monografii, colaborarea pentru un repertoriu sau o hartă a acestui complex, schimburi de specialiști și organizarea de simpozioane și conferințe la Kiev și Iași.

3. Orașele antice și populația litoralului de NV al Mării Negre din perioadele colonizării grecești, clasică și elenistică, precum și din primele secole d.Hr., partea ucraineană propunând coordonare pentru probleme paleodemocratice și paleoeconomice în condițiile legăturilor cu triburile din Hinterland, participarea cercetătorilor români la săpăturile arheologice de la Olbia și Tyras, iar a celor ucrainieni la săpăturile arheologice de la Histria și din chora acesteia, precum și din alte orașe de pe litoralul nord-vest pontic, publicații, seminarii, simpozioane și conferințe în comun în Ucraina și România, precum și colaborarea cu cercetătorii Filialei din Crimeea a Institutului de arheologie din Kiev al Academiei Naționale de Știință a Ucrainei.

4. Populații și culturi din spațiul carpato-nord-pontic, temă propusă de partea română.

5. Fortificațiile medievale din spațiul carpato-nord-pontic, temă propusă de partea română, între timp susținătorul ei, Al. Andronic din Iași, a decedat.

B. Istorie

1. Ucraina în izvoarele istorice românești medievale și Țările Române în izvoarele slave, temă propusă de partea română.

2. Relațiile culturale cu „Frăția” din Lvov în secolele XVI-XVII, temă propusă de partea română.

3. Mihai Viteazul și ortodocșii din Rutenia, temă propusă de partea română.

Partea ucraineană a apreciat că temele propuse de partea română prezintă interes și perspectivă. De asemenea a solicitat ca să se completeze tematica părții române cu următoarele teme:

1. Cultura și etnosul așezărilor nistriano-dunărene din mileniul I d.Hr., responsabil fiind desemnat D.N. Kozak.
2. Istoria și cultura statelor din zonele nord-vestice ale litoralului Mării Negre (sec. VII î.Hr.-IV d.Hr.), responsabil prof. S.D. Kryžickij, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, director al Institutului de Arheologie din Kiev.
3. Legăturile Ucrainei cu Moldova și Valahia, în vremea războaielor de independență de sub conducerea lui Bogdan Hmelnițki, responsabil prof. dr. V.A. Smolii, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei.
4. Legaturile culturale și politice ale Ucrainei cu Moldova și Valahia în sec. XV-prima jumătate a sec. XVI, responsabili acad. D. Isaevici și Igor Zinoviiski Mitko cercetător științific principal.

În ceea ce privește problema relațiilor ucrainieno-române în sec. XIX-XX s-a arătat de partea ucraineană că aceasta depinde de Centrul bucovinean de pe lângă Universitatea de Stat din Cernăuți *O. Fedikovici*, responsabilul Centrului docent M.E. Panciuk.

C. Folclor și demografie

1. Influențe reciproce româno-ucrainiene în cultura populară (tema, simboluri, interpretare, ornament).
2. Cultura populară și etnicul (analiză comparată), temă propusă de partea ucraineană pentru a fi realizată prin colaborarea etnologilor, etnosociologilor și etnopsihologilor.
3. Studiile relativ la Românii din Ucraina și Ucrainenii din România, respectiv statutul, cultura populară, etnia, expediții comune, audieri în masă, crearea unui centru informațional de date și publicarea rezultatelor, precum și un seminar internațional cu tema: Moștenirea etno-culturală și renașterea națională, în 1995 în România, în 1996 în Ucraina și în 1999 la alegere.

Prima sesiune a celor două Comisii mixte româno-ucraineană și ucraineano-română de istorie, arheologie, etnografie și folclor a avut loc la Iași la 18 și 19 mai 1994.

Această primă sesiune a fost precedată de o sesiune internațională de la Piatra-Neamț asupra problematicii culturii Cucuteni-Tripolie, la care au participat și 5 arheologi ucrainieni. La acestea se adaugă participarea unor arheologi români și ucrainieni la săpăturile arheologice de la Olbia și Istros și o călătorie de documentare a câtorva arheologi români la Institutul de arheologie din Kiev.

La prima sesiune de la Iași a celor două Comisii mixte româno-ucraineană și ucraineano-română, cu tema **Cercetarea arheologică și unele probleme de arheologie**, au fost sustinute următoarele comunicări de participanții români ai Comisiei româno-ucraineană: **Les considérations de la culture Cucuteni de Roumanie** (dr. D.Monah, Iași); **Considérations sur le complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Problèmes concernant les villes grecques de Dobroudja** (prof.dr. P. Alexandrescu, București); **La culture et l'ethnos des établissements nistriens-danubiens dans l'espace carpato-danubien-pontique au I er millénaire après J.C.** (prof.dr. D. Teodor, Iași); **Relations sur les fortifications médiévales dans l'espace carpato-nord-pontique** (dr. Al. Andronic, Iași); **Relations culturelles avec "Frăția" de Lvov aux XVIe-XVIIe siècles** (dr. S. Gorovei, Iași); **Mihai Viteazul et les orthodoxes de Ruthénie** (dr. C. Rezachevici, București) și **Observations sur le tombeau du l'hatman Mazepe** (de același autor).

La acestea se adaugă propunerea făcută de S.D. Kryžickij de a se înscrie în

programul Comisiilor mixte următoarele teme de istorie: **Les relations de l'Ukraine avec la Moldavie pendant la guerre de libération sous la direction de Bogdan Chmelnițky** (V.A. Smolîi, Kiev); și **Les relations entre les personnalités culturelles et politiques de l'Ukraine et celles de la Moldavie et de la Valachie au XVe siècle-la première moitié du XVIIIe siècle** (Ia. Isaevîc et I.Z. Mitko, Kiev).

La *a doua sesiune* a celor două Comisii mixte, din august 1995, cu tema **Probleme de etnogeneză în Antichitate și Evul Mediu în România și Ucraina**, partea română a susținut următoarele comunicări: **La situation ethno-démographique dans les Ve-XIe siècles dans les régions extracarpatiques de la Roumanie** (prof.dr. D. Teodor, Iași); **L'importance de la culture et civilisation roumaino-byzantine dans le contexte de la société carpatho-danubien-pontique (II-X siècles)** (dr. Ștefan Olteanu, București); **Petru Movilă, un représentant important de la culture orthodoxe dans les pays ukrainiens et roumains** (dr. C. Rezachevici, București); **Une variante de chanson de Noël ukrainien rencontrée dans la Roumanie „Malanca”** (dr. V. Adăscăliței, Iași).

La *a treia sesiune*, din martie-iunie 1996, de la Gălănești (jud. Suceava), cu tema **Lumea antică și barbarii și relațiile etno-culturale româno-ucrainiene de-a lungul istoriei**, partea română a susținut următoarele comunicări: **Quelques considérations concernant le complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Le premier et le plus grand roi des Thraces. L'inscription d' Acornion de Dionysopolis** (dr. Al. Suceveanu, București); **La céramique avec les inscriptions des tuiles estampillées découvertes à Bărboși-Galați** (dr. S. Sanie, Iași); **Aspects démographiques dans les villes Ouest-Pontiques et la province Moessia Inferior. Nomina et officia** (V. Cojocar, Iași); **L'empire romain d'Est et l'apparition des Slaves au Bas Danube sous la lumière des sources byzantines** (dr. C. Rezachevici, București); **Fibules byzantines des Ve-VIIe siècles dans l'espace carpatho-danubien-pontique** (prof.dr. D.Gh. Teodor, Iași); **Réalités démographiques sur le territoire de la Moldavie du Nord aux VIIIe-XIe siècles** (dr. Șt. Olteanu, București); **L'ethnonymes roumains pour les Slaves de l'Est** (dr. I. Lobiuc, Iași); **Évolution ethno-démographique dans la Bucovina dans la fin du XVIIIe et début du XIXe siècles** (dr. Mihai Ștefan Ceaușu, Iași); **Une possible relation entre le roumain „Strigătura” et l'ukrainienne „Ceastushka”** (prof.dr. V. Adăscăliței, Iași).

Sesiunea a patra, din iunie 1997 de la Konotop, Baturin și Cernigov, cu tema: **Problema urbanizării în contexte etno-culturale**.

Partea română a susținut următoarele comunicări: **Certains problèmes concernant le complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Terre et peuples au Nord de la Mère Noire chez les auteurs antiques** (dr. V. Cojocar, Iași); **Nouvelles découvertes relatives aux cultes et croyances dans le Sud Romain de la Moldavie** (dr. S. Sanie, Iași); **Les éléments d'Est dans des siècles VIe-VIIIe dans le territoire carpatho-danubien au Sud de Carpates** (prof.dr. D.Gh. Teodor, Iași); **Sur l'instrument archaïque musicale „buhaiu” (bourdon)** (prof.dr. V. Adăscăliței, Iași); **La genèse des villes du Moyen Âge dans la Moldavie** (prof.dr. V. Spinei, Iași).

După deschiderea sesiunii a urmat un spectacol de muzică și dansuri populare ucrainiene dat de o formație locală și primirea cu cântece, pâine și sare oferită de țăranii ucrainieni din Baturin .

Ne-am deplasat apoi la Konotop, la cca 240 km NE de Kiev, unde am fost cazați la periferie, într-un centru de pediatrie, cu camere de închiriat la etaj. La sosire la gară am

fost așteptați de secretarul rezervației istorice de la Baturin.

În ziua de 12 iunie a avut loc deplasarea cu un autocar la Cernigov, la cca 200 km NNV de Konotop. Orașul acesta, cu cca 300.000 locuitori, cu centrul refăcut cu prizonierii germani, după război, ca și la Konotop, este capitala județului Cernigov pe Desna cu străzi largi și cu parcuri de verdeață și cu un important centru de monumente istorice din secolele XI-XIII.

Prima vizită a fost la Institutul pedagogic de cinci ani, la Facultatea de Istorie, care are 200 de studenți. Printre profesorii de aici menționăm pe conferențiarul Kovaliuکو, conducătorul săpăturilor arheologice la Baturia. La recepția oferită au asistat decanul Facultății de Istorie și un profesor de istoria Rusiei, care apoi ne-a dat explicații la unele monumente istorice din acest oraș, după cum urmează:

1. Valul cu tumuli;
2. Obeliscul de la movila neagră din secolul al X-lea, mormântul comun al gardei principale a cneșilor ruși din Kiev;
3. Catedrala Uspenski din secolul al XII-lea, cu o turlă mare centrală și cu mai multe mici laterale;
4. Clădirea Colegiului de la sfârșitul secolului al XVII-lea-începutul secolului al XVIII-lea, cu o biserică în interior și cu o turlă mare supraetajată la intrare;
5. Teatrul muzical dramatic *T.G. Seveenko*;
6. Centrul orașului *Druhba*, cu piața și blocurile mari din preajma statuii lui Bogdan Hmelnițki de sculptorul I. Kavalbridje și arhitecții G. Petrașenico și A. Karnabel.

La recepția oferită am cunoscut și pe tânărul sculptor Ghenadie Alexevici Eršov, membru al Asociației artiștilor plastici din localitate, care dorește să execute o statuie lui Mazeppa pentru orașul Galați, unde un cartier poartă numele lui Mazeppa. La rugămintele membrilor Comisiei mixte ucraineano-română, acesta a informat în scris Secția de științe istorice și arheologie a Academiei Române, cu rugămintea ca Secția respectivă să se adreseze forurilor în drept (Ministerul Culturii sau Președenție), solicitându-i sculptorului o ofertă privitoare la costul statuii pentru a fi prezentată Academiei Române.

A cincea sesiune anuală a Comisiilor mixte româno-ucraineană și ucraineano-română din 12-13 mai 1998 de la Celic Dere, Tulcea, Galați și București, cu tema **Așezările rurale ale României și Ucrainei din timpurile cele mai vechi până în Evul Mediu, inclusiv.**

Această sesiune a fost organizată cu sprijinul Institutului de arheologie din Iași, condus de prof.dr. D.Gh. Teodor, al Institutului de cercetări ecomuzeale din Tulcea, director dr. Gavrilă Simion, al Institutului Român de Tracologie din București, director prof.dr. Petre Roman și al Serviciului de relații externe al Academiei Române, prin doamna Tatiana Oprescu.

La această sesiune au participat nouă specialiști din România și patru din Ucraina de la Institutul de arheologie din Kiev. La început a fost prezent și prof.dr. Petre Roman, directorul Institutului Român de Tracologie din București, care în cadrul acestui Institut colaborează strâns cu arheologii din Ucraina, acordând sprijinul acestui institut român săpăturilor arheologice de la Tyras, atât în ceea ce privește participarea arheologilor români la aceste săpături, cât și din punct de vedere financiar. Din aceste motive a fost desemnat în 1998, de conducerea Academiei Române, ca al doilea vicepreședinte al Comisiei mixte româno-ucraineană de istorie, arheologie, etnografie și folclor.

Pentru orientarea și informarea participanților, Comisia mixtă româno-ucraineană a elaborat programul comunicărilor în limbile română și ucraineană și o fascicolă cu rezumatele comunicărilor române în limbile franceză, germană și engleză, precum și publicarea unor comunicări în broșuri speciale în limbi de circulație universală sau în unele reviste din România și Ucraina. La acestea se adaugă și publicarea comunicărilor de la a cincea sesiune în publicația *Interacademica*, I, București, 1999.

În timpul sesiunii comunicările și intervențiile au fost traduse din română în rusă și invers de domnul V. Cojocar de la Institutul de arheologie din Iași, care a venit special de la München pentru această sesiune, unde se afla cu o bursă DAAD, ca și de Rodica Ursu de la București, colaboratoare a Institutului de cercetare ecomuzeală de la Tulcea.

Un alt aspect al colaborării cu partea ucraineană a fost acela al participării la săpăturile arheologice din Ucraina și România, sub formă directă sau a vizitelor, de la Olbia și Tyras, ultimele executate cu fonduri, dispuse parțial de Institutul Român de Thracologie din București, rezultatele fiind recent discutate la Brăila, la o dezbatere organizată recent de Muzeul din această localitate, în colaborare cu Institutul Român de Thracologie din București.

La rândul lor, unii arheologi ucrainieni de la Kiev și Odessa au vizitat șantierul arheologic de la Histria și alte situri arheologice din Dobrogea.

Partea română la această sesiune a prezentat următoarele comunicări : **Quelques considérations concernant les habitats et les habitations de l'aspect Ariușd-Cucuteni-Tripolie** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Iron Age settlements discovered in Dobroudja** (G. Simion, Tulcea); **Nichtgriechische Personnanen in Steininschriften. aus den griechischen Städten der nord und nord-westlichen Schwarzmeerküste in V-I Jdev.Chr.** (dr. V. Cojocar, Iași); **Le village dans la Dobroudja romaine** (dr. Al. Suceveanu, București); **Rural settlements in roman Dobroudja** (dr. Victor Bauman, Tulcea), **Les communautés villageoises de l'est de Carpates aux XI- XVe siècle** (prof.dr. V. Spinei, membre correspondant de l'Académie Roumaine, Iași); **The Etnologique Stratification reported by Archelology** (prof.dr. V. Adăscăliței, Iași); **La vie économique dans les établissements situés dans la Plaine du Danube en Xe-XVIe siècles** (prof.dr. I. Căndea, Brăila).

De asemenea, în cadrul acestei sesiuni s-au efectuat următoarele vizite:

1. Tulcea: a) Muzeul de arheologie
b) Delta Dunării, parțial.
2. Galați: a) Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității Dunărea de Jos
b) Muzeul de istorie și Lapidarium-ul acestui muzeu
c) Zonele Bisericii Precista și ale bisericii Sf. Gheorghe, ca și

cartierul Mazeppa pentru a cunoaște locul unde s-ar putea instala eventual bustul hatmanului Mazeppa, donat de sculptorul Ghenadie Eršov din Cernigov.

3. Isaceea: zona șantierului arheologic cu obiective militare și civile din secolele IX-XIII.

4. Niculițel: edificiul *martyrium*, cu relicvele martirilor Zoticos, Attalos, Kamasio(s) și Philyppos, deasupra căruia s-a construit o bazilică. Tot complexul datând din secolele II-IV a fost inclus într-o rezervație arheologică de mari proporții.

Participări la săpăturile arheologice din Ucraina

În perioada 1 august-31 septembrie 1998, drd. V. Cojocar a participat la săpăturile mixte de la Tyras, conduse de dr. T.L. Samojlova, cercetătoare a Filialei din Odessa a Institutului de arheologie din Kiev, la care a mai luat parte Ioan Carol Opriș de la Institutul

Român de Tracologie din București, iar conferențiar dr. Ionel Câdea, directorul Muzeului din Brăila, a condus timp de o lună săpăturile din sectorul medieval de la cetatea de la Belgorod-Dniestrovski (Cetatea Albă).

Participări la manifestări științifice internaționale din Ucraina

Din partea română conf.dr. Ionel Câdea, dr. Valeriu Sârbu și doctoranzii Victor Cojocaru și Ioan Carol Opriș au participat la săptămâna internațională, organizată în perioada 21-24 aprilie de Direcția Monumentelor istorice ale regiunii Odessa, cu tema **Căi de colaborare: ultimele rezultate ale cercetărilor arheologice din regiunea Odessa**. Cu această ocazie s-a prezentat și broșura cu titlul **Lucrări de conservare ale regiunii Odessa**, de sub redacția lui N.A. Șterbul și T.L. Samojlova.

Stagii de documentare în Ucraina

A. Drd. Victor Cojocaru în perioada 1-15 octombrie 1998 ca delegat al Institutului Român de Thracologie din București a studiat ștampilele de pe amforele din vechile și noile săpături arheologice, păstrate în depozitul Muzeului de arheologie din Odessa și la Filiala din Odessa a Institutului de arheologie din Kiev a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei.

B. Drd. Victor Cojocaru în perioada 10-26 decembrie 1998, ca delegat al Institutului Român de Thracologie din București, s-a documentat în arhiva și biblioteca Institutului de Arheologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, beneficiind de concursul domnului prof.dr. S.D. Kryžickij, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, director al Institutului de arheologie din Kiev și președinte al Comisiei mixte ucraineano-română și a domnului A.G. Korvin Piotrovsky, secretarul științific al Institutului de arheologie din Kiev și secretar al Comisiei mixte ucraineano-română. De menționat că domnul drd. Victor Cojocaru și cu doamna T.L. Samojlova pregătesc pentru tipărire **Corpus-ul ștampilelor de pe amforele de la Tyras**, care va fi publicat în o revistă de circulație internațională de către Institutul Român de Thracologie din București. În această privință pentru domnul Victor Cojocaru este foarte utilă pentru interpretarea materialului epigrafic de la Tyras și Olbia, specializarea prin bursa DAAD la **Kommision für alte Epigraphie des und Geschichte des Deutschen archäologischen Instituts din München** condusă de prof.dr. Michael Wörle, directorul acestei Comisii. În legătură cu această problemă, trebuie de menționat că domnul Victor Cojocaru se va mai deplasa la aceeași Comisie încă 4 luni la München, ca bursier al Fundației Hans Seidel, în legătură cu comentariul inscripțiilor corpusului ștampilelor de pe amforele de la Tyras.

C. Domnul doctorand Victor Cojocaru a dat pentru a fi imprimată prima parte, în limbile germană și franceză, a raportului său privind activitatea Comisiilor mixte româno-ucraineană și ucraineano-română de istorie, arheologie, etnografie și folclor, până la sesiunea de la Cernăuți (1995). A doua parte a acestui raport, la care el lucrează, conține până în prezent activitatea până la sesiunea de la Mangalia-Neptun din 2003, va fi inclusă în fascicule II-III a publicației **Interacademica**.

În concluzie, de la a V-a sesiune din 1998, activitatea Comisiilor mixte româno-ucraineană și ucraineano-română a contribuit la o mai bună cooperare între cele două Comisii, concretizată în publicarea de către Institutul Român de Thracologie din București a unei broșuri, conținând comunicările susținute la a V-a sesiune a acestei Comisii. La a VI-a sesiune, care va avea loc în România, sperăm că vor participa și specialiști în istoria Evului Mediu și epoca modernă.

Sesiunea a șasea a avut loc între 10 și 13 iunie 1999 la Cernăuți, oraș de vechi

tradiție istorică, culturală și științifică. Tema sesiunii: **Relațiile dintre populațiile și civilizațiile regiunilor carpato-danubiano-pontică și nordul Marii Negre din cele mai vechi timpuri până în Evul Mediu inclusiv.**

Partea română, reprezentată prin 9 specialiști, respectiv 6 din Iași și câte unul din București, Brăila și Craiova, a susținut următoarele comunicări: **Le complexe culturels Cucuteni: les relations et les synchronismes avec d'autres cultures contemporaines d'autour de la Mer Noire** (Cornelia Magda Mantu, Iași); **Certaines considérations concernant les relations de l'âge du bronze entre les civilisations de l'espace carpato-danubien-pontique et celles de la zone nord-pontique** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Quelques considérations concernant la vie spirituelle à l'Est des Carpates à l'âge du Bronze et du Hallstatt ancien** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **La plastique Horodiștea-Erbiceni-Gordinești** (dr. Ruxandra Alaiba, Iași); **Le rapport entre la spécificité géographique et le processus indo-européen** (prof.dr. M. Brudiu, Galați); **Relations entre les geto-daces de l'est des Carpates et les civilisations voisines** (dr. S. Teodor, Iași); **Rites et rituels funéraires à Piroboridava** (dr. S. Teodor, Iași); **Christian roman byzantine imports north of the Lower Danube** (prof.dr. D.Gh. Teodor, Iași).

În cadrul acestei sesiuni s-au vizitat câteva sate românești și monumente de cultură din jud. Storojineț și câteva sate ucrainiene și monumente de cultură din districtul Chițcani. Din proprie inițiativă s-a vizitat și cetatea Hotin, monument de arhitectură medievală remarcabil și important din punct de vedere istoric și al civilizației Evului Mediu.

S-a realizat propunerea mai veche a părții ucrainiene de a se publica comunicările celei de a cincea sesiuni a Comisiilor mixte de la Celic Dere (Tulcea) din 1998 de Institutul Român de Tracologie din București, având ca redactori responsabili pe acad. M. Petrescu-Dîmbovița și pe prof.dr. S.D. Kryžicij, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei și ca redactori pe dr. Ioan Carol Opreș din București și drd. V. Cojocaru din Iași.

Menționăm participarea lui Victor Cojocaru la săpăturile arheologice și la stagiile de documentare în Ucraina, respectiv în august-octombrie 1999 la săpăturile arheologice mixte ucraineano-române de la Tyras și ale lui V. Bârcă de la Cluj-Napoca, cercetător la Institutul Român de Tracologie din București, la săpăturile mixte ucraineano-române de la Satul Nou și Orlovka

În a doua jumătate a lunii octombrie 1999 drd. V. Cojocaru a studiat materialele arheologice de la Muzeul Arheologic din Odessa și de la Filiala din Odessa a Institutului de Arheologie din Kiev și la biblioteca acestui Institut din Kiev.

Stagii de documentare în Germania

1. V. Cojocaru șase luni (1 nov. 1999-30 apr. 2000) ca bursier al Fundației Hans Seidel pentru tema relativ la izvoarele epigrafice ale orașului Tyras, la Comisia pentru istorie veche și epigrafie a Institutului arheologic german, publicarea unui corpus de inscripții, în colaborarea dr. T.L. Samojlova de la Odessa, care se va tipări la București, prezentând interes pentru relațiile economice și politice ale acestui oraș cu centre economice și politice din spațiul egeo-mediteranean și pontic.

2. La 16 februarie 2000 Victor Cojocaru a susținut o comunicare la Comisia de istorie veche și arheologie din München și a colaborat cu mai multe articole la publicația Tyras-Cetatea Albă, prezentând rezultatele de la patru campanii de săpături arheologice (1996-

1999) de la Tyras-Cetatea Albă, efectuate de Institutul Român de Tracologie din București, și la revistele *Tyche* din Viena, *Archeologia* din Kiev, *Thraco-Dacica* din București și *Arheologia Moldovei* din Iași.

3. Publicarea necropolei culturii Noua de la Trușești în volumul *Trușești. Monografie arheologică* de M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu și A.C. Florescu, 1999.

4. Drd. V. Cojocaru a publicat prima parte a activității Comisiei româno-ucraineană în limba germană, în *Interacademica*, I, 1999, și în limba română în *Arheologia Moldovei*, XIV, 2003 și în limba germană în a doua parte în *Interacademica*, II-III, 2001, și în limba ucraineană în *Arheologia* din Kiev.

A șaptea sesiune de la Mangalia-Neptun din 16-21 mai 2000 cu tema **Viață spirituală pe teritoriile României și Ucrainei de-a lungul timpului**, la care au participat 18 specialiști, dintre care 11 din România și 7 din Ucraina, a fost organizată cu sprijinul Institutului Român de Tracologie din București și al Comisiei Internaționale pentru promovarea studiilor indoeuropene și tracice (secretar dr. Vasile Cheluță-Georgescu din Mangalia). Acesta din urmă, în calitate de director al Muzeului de arheologie din Mangalia, a putut asigura, prin colaborare cu administrația locală și cu unii sponsori, în mod gratuit, cazarea și mesele la Hotelul *Albert* de la Neptun, precum și transportul cu mașina la Ploiești și Constanța și retur și de la Mangalia-Neptun.

Partea română a susținut următoarele comunicări: **Quelques considérations concernant la vie spirituelle à l'âge du bronze et du Hallstatt ancien** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **La vie spirituelle des tribes Cucuteni. Le stade de la recherche** (dr. D. Monah, Iași); **Unpublizierte Daten über die Siedlung Cernavoda I-Kultur in Cernavoda** (prof.dr. P. Roman, București); **Rites et rituelles funéraire à Piroboridava** (dr. S. Teodor); **The Sfântu Gheorghe Feast and the Reminiscences of Some Ancient Cults in Carpathia and the Carpathian-Danubians Regions** (Dr. Marcela Bratiloveanu-Popilian); **Importations chrétiennes Romano-Byzantines au Nord du Bas Danube** (prof. D.Gh. Teodor, Iași); **Neues über den Achilleskult im nordwestlichen Schwarzeerraum** (dr. V. Cojocaru, Iași); **The Spirituality of the Geto-Dacians in the Iron Age** (dr. G. Simion, Tulcea).

În ceea ce privește viața spirituală a comunităților tracice la est de Carpați, aparținând culturii Noua, s-au întreprins, îndeosebi de către arheologii din Republica Moldova, analize complexe a elementelor de rit și ritual funerar din această cultură, pe baza orientării scheletelor și a poziției acestora, forma gropilor și a poziției lor, a numărului și a tipurilor de obiecte de inventar.

De asemenea, pentru practicile rituale din Bronzul târziu s-a presupus că au fost folosite și cele cinci cești de aur, considerate de origine locală, ale tezaurului de la sfârșitul epocii bronzului de la Rădeni (jud. Neamț), ca și ceștile de aur de același tip de la Krigvolin, dintre Nistrul și Bugul inferior, din Ucraina și de la Vîlcitrîn de la nord de Balcani de pe teritoriul Bulgariei.

Manifestările religioase sunt atestate la est de Carpați și în Hallstattul timpuriu, când unele simboluri ale cultului soarelui (cercuri concentrice, spirale și alte motive decorative de pe ceramică și obiecte din metal), răspândite din Mediterana și până în sudul Europei, au fost semnalate și la est de Carpați.

În ceea ce privește ritualurile funerare din această vreme de la est de Carpați, prezintă interes necropolele tumulare de la Volovăț și plane de la Cucorâni cu morminte

de incinerare în urne aparținând grupelor Grănicești și Corlăteni. În necropola de la Volovăț (jud. Suceava) tumulii reprezintă de obicei mormântul colectiv al unei familii, resturile incinerate ale membrilor acesteia fiind introduse pe rând în urne tăiate ritual. Ritualul depunerii urnelor cu gura în jos, frecvent în cultura Otomani și reluat în Hallstattul timpuriu, se va întâlni și în Hallstattul mijlociu și chiar mai târziu în grupul Bârsești din SV Moldovei.

În legătură cu ritualul funerar sunt și unele morminte de la Trifești (jud. Iași), ale grupului Corlăteni, care pun problema sacrificării unor cornute mari.

Cu prilejul acestei sesiuni, în afară de comunicările susținute de români și ucrainieni, s-a vizitat și Muzeul arheologic din Mangalia.

De asemenea s-a participat și la a XI-a sesiune internațională a Comisiei pentru promovarea studiilor indoeuropene și tracice, de la 28 mai-1 iunie 2001 de la Mangalia-Jupiter, prezidată de prof.dr. P. Roman.

S-au mai efectuat deplasări pentru documentare în Ucraina, în prima jumătate a lunii septembrie 2001, de către prof.dr. D. Teodor și drd. Victor Cojocaru la șantierul arheologic de la Tyras-Cetatea Albă. De asemenea s-au vizitat și șantierele arheologice de la Olbia, Bochciserai, Mangup, Chersones, Kerci și Mixemehion. Între 19 noiembrie și 1 decembrie 2000 prof.dr. D. Teodor și drd. Victor Cojocaru s-au mai deplasat la Cernăuți, Kiev și în Crimeea, datorită sprijinului Serviciului de Relații externe al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei. În afară de aceste deplasări, drd. V. Cojocaru a participat în toamna anului 2000 și la săpăturile de la Tyras-Cetatea Albă.

În ceea ce privește publicațiile, cu sprijinul Institutului Român de Thracologie s-au tipărit următoarele lucrări: *Interacademica*, II-III și culegerea de studii **Tyras-Cetatea Albă**, îngrijită de drd. V. Cojocaru și dr. T.L. Samojlova, cu prefețe de prof. dr. P. Roman și prof. dr. S.D. Kryžickij; **Die Nekropole der Noua Kultur auf der „Ţuguieța” bei Truşeşti, Botoşani, Nord Moldau, Rumänien** (acad. Dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Iași) și **Die paläoanthropologische Untersuchung den der Skelette aus der Noua Nekropole von Truşeşti-Ţuguieța** (Maria Cristescu (+) und Georgeta Miu, în aceeași publicație). La acestea se adaugă teza de doctorat a lui V. Cojocaru, care urma să fie tipărită de Institutul Român de Thracologie din București.

În încheierea sesiunii s-a preconcept pentru viitor de a se acorda atenția cuvenită și unor probleme de istorie medie și modernă. De asemenea, s-a avut în vedere și modernizarea cercetărilor prin obținerea unui calculator și a altor mijloace moderne de cercetare.

A opta sesiune, cu tema: **Diferite aspecte legate de locuințe de-a lungul timpului pe teritoriile României și al Ucrainei**, a avut loc la Odessa între 15 și 19 octombrie 2001. Găzduirea participanților a fost Hotelul Yunvit și lucrările sesiunii, în cele mai bune condiții, la Casa oamenilor de știință de la Odessa, grație eforturilor organizatorilor respectiv T.L. Samojlova și N.A. Șterbul, responsabilul comitetului pentru protecția moștenirii culturale a regiunii Odessa.

Din partea română au participat șapte specialiști de la Institutul de arheologie din Iași și de la Universitatea „Al.I. Cuza” din aceeași localitate, care au susținut următoarele comunicări: **Considérations concernant les habitations de l'énéolithique évolué à céramique peinte sur le territoire de la Roumanie** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Sanctuaries in the Cucuteni culture** (dr. Cornelia Magda Mantu, Iași); **Habitats et habitations de l'espace extracarpatique de la Roumanie aux début de l'âge du Fer**

(prof.dr. Attila László, Iași); **Rezidential Houses in Tyras during the Late Hellen Period** (drd. V. Cojocaru and dr. T.L. Samojlova, Iași and Odessa); **Contribution à la connaissance de l'espace d'habitation dans les établissements géto-daciques** (dr. S. Teodor, Iași); **Dwellings and Houses Annexes of the -V th to the VI- th centuries B.C. in the Eastern and Southern Carpathians Regions** (prof.dr. D. Teodor, Iași) și **Habitats médiévaux des Siret** (prof.dr. V. Spinei, membre correspondant de l'Académie Roumanie, Iași).

La acestea se adaugă **Domostroytestvo anticinoi tipî** (dr. T.L. Samojlova, Odessa și dr. V. Cojocaru, Iași).

Pe lângă prezentarea comunicărilor și participării la discuții interesante pe marginea acestora s-au vizitat și unele obiective de interes cultural, istoric și arheologic. În mod deosebit menționăm vizitarea la 18 octombrie a Cetății Albe și a șantierului arheologic de la Tyras (lângă actualul Belgorod Dnestrovski), din perioadele greacă și romană de lângă cetatea medievală, condus de dr. T.L. Samojlova, la care a participat și drd. V. Cojocaru.

La Odessa s-a vizitat și Fundația Elenistică, condusă de domnul Sofranis Parlatisopoulos, Fundație creată în 1992 la Atena și cu centre de referință la New York, Berlin, Odessa, Alexandria, Paris și Londra. La Odessa Filiala, în afară de un muzeu, avea o bibliotecă și organiza cursuri pentru limba greacă.

Pe data de 19 octombrie a fost și o întâlnire cu consulul României la Odessa, domnul Cornel Georgias, discutându-se cu acesta mai multe aspecte importante ale colaborării culturale și științifice româno-ucrainiene. Între altele, a fost exprimată ideea organizării la Cetatea Albă a unui simpozion ucraineano-român în memoria lui Ernst von Stern, Paul Nicorescu și Grigore Avakian, trei reprezentanți de seamă ai istoriografiei ruse și române, de numele cărora se leagă începuturile cercetării arheologice a Tyrasului și a Cetății Albe, foarte bine cunoscute în secolele XV-XIX.

Cu prilejul acestei sesiuni de la Odessa, cercetătorul dr. V. Cojocaru s-a documentat relativ la inscripțiile lapidare antice de la Odessa, Kiev și Crimeea, de la Filiala din Simferopol a Institutului de arheologie din Kiev.

Remarcăm în încheiere buna organizare a sesiunii de către colegii de la Odessa și nivelul înalt al discuțiilor științifice purtate. Cu această ocazie ne-am convins o dată în plus, dacă mai era nevoie, că cele care ne unesc cu specialiștii ucrainieni sunt mult mai multe și mai importante decât cele care ne despart.

În afară de documentare, cercetător dr. V. Cojocaru a participat în lunile august-octombrie 2001 la săpăturile arheologice de la Tyras-Cetatea Albă, iar dr. Valeriu Cheluță-Georgescu, dr. Ion Pâslaru și dr. V. Bârca la săpăturile mixte de la Cartal-Orlovka.

Deasemenea, în ceea ce privește publicațiile, a apărut în 2001 *Interacademica*, II-III, publicată de către Institutul Român de Thracologie din București, în care este un articol relativ la monetăria romană de la Orlovka.

Sesiunea a noua a Comisiilor mixte respective a avut loc la Jupiter-Mangalia în perioada 30 mai -3 iunie 2002 cu tema: **Tipuri de așezări fortificate din România și Ucraina de-a lungul timpului.**

Această sesiune a fost organizată cu sprijinul prof.dr. Petre Roman, director al Institutului Român de Thracologie din București, care a avut inițiativa organizării unei întâlniri științifice dedicate rapoartelor de săpături arheologice din 2001 de către acest

institut în Ucraina (Tyras-Cetatea Albă, Cartal-Orlovka, Belie-Țercov, Biserica Albă) și în Republica Moldova, întâlnire care a precedat sesiunea anuală a Comisiilor mixte.

La susținerea financiară a acestei sesiuni au contribuit Academia Română la cheltuielile de transport, cazare, masă și organizarea unei excursii la Constanța și unele sponsorizări obținute de domnul dr. Valeriu I. Cheluță-Georgescu, director al Muzeului Callatis din Mangalia.

În acest context lucrările sesiunii s-au desfășurat în condiții foarte bune, datorită efortului organizatoric și financiar depus de către dr. V. Cheluță I.-Georgescu.

La sesiunea aceasta a Comisiilor mixte au participat 12 specialiști din partea română (șase din Iași, doi din București și câte unul de la Craiova, Sfântul Gheorghe, Tulcea și Mangalia) și 12 ucrainieni (nouă din Kiev, doi din Odessa și unul din Cernăuți).

Condițiile foarte bune în care s-au desfășurat lucrările și nivelul înalt al sesiunii respective vor constitui conținutul publicației *Interacademica*, V, a cărei tipărire s-a sperat că va putea fi finanțată de Academia Română.

În ședința din dimineața zilei de 1 iunie 2002 în cadrul Institutului Român de Thracologie, cu participarea membrilor Comisiilor mixte, au fost discutate mai multe probleme de colaborare în domeniul tracologiei, printre care și cea a organizării Congresului al XI-lea mondial de thracologie, planurile de cercetări arheologice româno-ucrainiene pentru anul 2002 și unele lucrări în curs de tipărire.

În ședința de după-amiază a aceleași zile și în alte două ședințe din 2 iunie s-au desfășurat lucrările Comisiilor mixte și au fost prezentate comunicări legate de tema: **Tipuri de așezări fortificate din România și Ucraina de-a lungul timpului.**

Specialiștii din partea română au susținut următoarele comunicări : **Quelques données concernant les fortifications des établissements de la culture Cucuteni entre les Carpates et le Prut** (acad. M. Petrescu-Dîmbovița, Iași); **Des zones fortifiées, défendues dans des différentes périodes et régions sur le territoire de la Roumanie. But, réalisation, technique, signification** (prof.dr. Petre Roman, București); **Nouveaux aspects concernant l'âge du bronze dans le sud-est de la Transylvanie** (dr. Valeriu Căvruc); **Nouvelles données offertes par la recherche d'une nécropole d'inhumation des siècles VI-II av. J.C. du Nord de Dobroudja** (dr. L. Gavrilă, Tulcea); **Le système du complexe de défense du Tyras antique et son évolution chronologique** (dr. V. Cojocaru, Iași, dr. T.L. Samojlova, Odessa); **Les établissements fortifiés géto-dace dans la zone est-carpatique de la Roumanie** (dr. S. Teodor, Iași); **Types des établissements des siècles VI-X dans les régions de l'Est et du Sud des Carpates** (prof.dr. D.Gh. Teodor, Iași); **Les voies de communication et de fortification dans la Moldavie médiévale** (drd. D. Agache, Iași); **Translations spirituelles-culturelles** (dr. S. Diamandi, București); **Les significations de le foyer, retrouvés dans la pratique populaire de l'espace carpato-danubien** (dr. Marcela Bratilovean-Popilian, Craiova); **Changements symboliques religieux. Lecture herméneutique** (dr. Ruxandra Alaiba, Iași).

L'activité de la Commission mixte roumaine-ukrainienne de l'Académie Roumaine d'histoire, d'archéologie, d'ethnographie et de folklore dans la période 1994-2002

Résumé

Dans cet article on présente l'activité de la Commission mixte roumaine-ukrainienne de l'Académie Roumaine d'Histoire, d'Archéologie, d'Ethnographie et de Folklore dans la période 1994-2002 dont moi j'étais le président. Après cette période, compte-tenu de mon âge et de mon état de santé, l'Académie Roumaine a délégué comme président de cette Commission le professeur dr. Victor Spinei, membre correspondant de l'Académie Roumaine et directeur de l'Institut d'Archéologie de Iassi.

Pour ce rapport on a utilisé les deux rapports en allemand publiés par V. Cojocaru chercheur scientifique à l'Institut d'Archéologie de Iassi et boursier DAAD en Allemagne, ainsi que d'autres compte-rendus publiés par lui dans *Archeologia Moldovei*, dont un en roumaine (2002) et l'autre en français (2003).

Ainsi ont été publié ici les les communications soutenues par la partie roumaine aux sessions mixtes de Iassi (1998), Cernăuți (1999), Mangalia-Neptun (2000), Odessa (2001) et Mangalia-Jupiter (2002).

Aux ces sessions ont été discuté les suivantes thèmes: Les recherches archéologiques et certains problèmes d'archéologie (première Session). La partie ukrainienne a proposé les suivantes deux thèmes dans le domaine de l'histoire:

1) Les relations de l'Ukraine avec la Moldavie dans la guerre de libération sous le conduite de Bogdan Chémelnițki

2) Les relations entre les personnalités culturelles et politiques de l'Ukraine avec celles de la Moldavie dans le siècle XVIIe et la moitié du XVIIIe siècle; Les problèmes d'ethnogenèse dans l'antiquité et le Moyen Âge dans la Roumanie et l'Ukraine (Ier session), première partie; le monde antique et les barbares, la deuxième partie; les relations ethno-culturelles le long de l'histoire (IIIe session); le problème de l'urbanisation dans le contacts ethno-culturels de l'Europe de Sud-Est (IVe session); les établissements ruraux de la Roumanie et de l'Ukraine des temps le plus reculés jusqu'au Moyen Âge inclusivement (V^e session); les relations entre les populations et civilisations des region carpatodanubienonordpontique (VIe session); la civilisation et la vie spirituelle dans les regions du Bas Danube et du nord de la Mer Noire (VIIe session); la maison dans l'Ukraine et la Roumanie le long de l'histoire (VIIIe session); les types d'établissements fortifiés de la Roumanie et de l'Ukraine le long de l'histoire (IXe session).

Pour chaque session ont été mentionnées les thèmes et les titres des communications, la participation de la partie roumaine aux quelques manifestations internationaux de la Roumanie et de l'Ukraine, les stages de documentation en Ukraine et en Allemagne, les publications de la Roumanie dont un lieu important l'occupe la thèse de doctorat du V. Cojocaru (2004), intitulée **Les populations de la zone nordique et du sud-est du Pont Euxin aux VI-I siècle avant J.Ch, a partir des données épigraphiques.**

En tout, il résulte une coopération avantageux et continue entre 1994 et 2002 des deux Commissions mixtes roumaino-ukrainienne et ukrainienne-roumaine d'histoire, d'archéologie, d'ethnographie et de folklore de l'Académie Roumaine et l'Académie Nationale de Sciences de l'Ukraine, activité reflétée dans la publication, *Interacademica*, I (1999) et II-III (2002), publiée par l'Institut Roumain de Thracologie du Bucarest, également, les collaborations étroites entre ces deux Commissions ont contribuées aussi à une meilleure connaissance de ces deux pays et peuples.

Un rôle important l'ont eu aussi les voyages de documentation en Ukraine, premièrement la participation et les visites aux chantiers des fouilles de Tyras-Cetatea Albă, ainsi que les visites aux musées de Cernăuți, Kiev, Simferopol et Kersones, que sauf le matériel archéologique, ont permis la consultation des nombreux publications de spécialité.

De même est remarquable l'organisation exemplaire du séjour en l'Ukraine, qui a assuré le confort nécessaire pour l'accomplissement des déplacements dans des meilleures conditions.

TOPOARE DE TIP CELT DESCOPERITE ÎN PARTEA DE SUD-EST A JUDEȚULUI VASLUI

Marin Rotaru

Și în partea de sud-est a județului Vaslui populațiile de la sfârșitul epocii bronzului au lăsat numeroase urme de locuire. Multe dintre acestea au fost descoperite și publicate¹, altele așteaptă să fie descoperite.

Foarte importante sunt uneltele și armele de bronz. Dintre acestea celul este toporul de o formă mai deosebită creat în această perioadă.

Mai multe asemenea piese și o valvă de tipar pentru turnat culturi s-au descoperit în ultimul timp și fac subiectul materialului nostru.

În satul Fedești² a fost descoperit, în toamna anului 1996, în punctul „Recea”, situat în apropierea cetății geto-dacice, un celt care se încadrează în varianta răsăriteană a tipului transilvănean (fig.1/1). Prevăzut cu o tortiță, celul are corpul masiv, tăișul ascuțit și curb, fețele laterale terminate la capătul superior cu arcade bine reliefate, situate puțin mai jos de marginea manșonului găurii de înmănușare de formă circulară. Pe ambele fețe se află câte un orificiu oval, sub arcă. Dimensiuni: înălțimea 11 cm, diametrul găurii de înmănușare 2,8 cm și adâncimea de 7,8 cm, iar greutatea 265 g. Celul este bine conservat, are patina nobilă de culoare verde închis și prezintă câteva zgârieturi din vechime, iar descoperitorul i-a îndepărtat prin șlefuire patina din zona tăișului. Piesa își găsește analogii în descoperirile de la Roșiești, Ulmi-Liteni, Tanacu, Ciorani, Doljești și Tărădărești³.

Un alt celt de tip transilvănean, varianta răsăriteană provine tot de la Fedești, din punctul „La moară”, situat în partea de vest a satului⁴. Are corpul masiv, tăișul ascuțit și curb, gaura de înmănușare dreaptă și îngroșată. Talia celului este zveltă. Tortița pornește din dreptul manșonului din jurul găurii de înmănușare (fig.1/3). Fețele laterale se termină în arcade și prezintă sub ele orificii ovoidale obținute prin turnare. Muchiile sunt bine netezite prin ciocănire. Foarte bine conservat, celul are patina verde. Dimensiuni: înălțimea 12 cm, diametrul maxim al găurii de înmănușare 3,3 cm, adâncimea găurii de înmănușare 7,8 cm și greutatea 360 g. Este foarte asemănător cu primul și are analogii aproape identice cu cele din depozitul de la Râșești⁵.

¹ Ghenuță Coman, **Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui**, București, 1980; Marin Rotaru, **Noi descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în bazinul Elanului**, în *Thraco-Dacica*, t. IV, nr.1-2, București, 1983, p.73-84; idem, **Unelte din os din așezările Noua situate în partea de sud-est a județului Vaslui**, în *Acta Musei Tutovensis*, I, 2006, p.129-147; Costachi Buzdugan, Marin Rotaru, **Antichitățile Elanului**, 1997.

² Ghenuță Coman, **op.cit.**, p. 235, LX.15.

³ M. Petrescu-Dîmbovița, **Depozite de bronzuri din România**, București, 1977, p. 76; Viorel Căpitanu, **Descoperiri arheologice în comunele Tanacu și Dragomirești (județul Vaslui)**, în *ActaMM*, I, 1979, p. 224, fig.1-2; idem, **Două culturi descoperite în Moldova**, în *Carpica*, IV, 1971, p. 133-136.

⁴ Ghenuță Coman, **op.cit.**, p. 234, LX.8.

⁵ M. Petrescu Dîmbovița, **op.cit.**

La Rai, comuna Murgeni, într-o așezare Noua, în punctul „Gura-Hulubă”⁶ s-a descoperit un celt de tip transilvănean, varianta răsăriteană (fig.3/1) asemănător cu cele descoperite la Fedești. Are fețele laterale terminate la capătul superior în arcade. Sub arcade se află câte o adâncitură, una ovală perforată, iar alta rotundă, neperforată. Piesa are lungimea de 11,5 cm și greutatea de 315 g. Celtul bine păstrat, are culoarea verde închis și prezintă câteva zgârieturi din vechime pe una din fețe și la muchie.

Cele trei celturi se încadrează în epoca bronzului târziu de tip est-carpatic-transilvănean sau Râșești, caracterizate prin fețe arcuite și cu orificii rotunjite sau ovale sub arcă. Sunt răspândite în zona râului Bârlad și parțial în cea a Nistrului Mijlociu⁷.

În vara anului 1999, la nord de Giurcani, în punctul „La Budăi”⁸ s-a descoperit un celt cu două urechiușe (fig.2/1). Piesa se deosebește de tipul prezentat mai sus. Fețele convexe sunt lipsite de arcade iar părțile laterale sunt reliefate în formă de frunză de salcie, cu nervura mediană profilată la exterior. Vârful frunzelor se termină în extremitățile tăișului curb, delimitându-l. Peșialul frunzelor, romboidal în secțiune, formează urechiușele, care se prind în manșonul găurii de înmănușare, de formă ovală. Una din urechiușe este ruptă din vechime. Sub manșonul găurii de înmănușare, pe ambele fețe sunt reliefate ușor, la mică distanță, două nervuri paralele care dispar spre extremități.

Decorul în formă de frunză de salcie sporește valoarea plastică a piesei. Celtul este bine conservat, are patina nobilă de culoare verde închis și cântărește 284 g.

Dimensiuni: înălțimea 11 cm, lățimea în dreptul urechiușelor 5,2 cm, diametrul maxim al găurii de înmănușare 3,5 cm, adâncimea găurii de înmănușare 6 cm.

Acest tip de celt se încadrează în etapa târzie a culturii Noua-Sabatinovka și în perioada timpurie a culturii Belozerca și este de tipul Kardasinka⁹. La vest de Prut este cunoscut doar un singur celt de acest tip (Petroșani III). Celtul de la Giurcani este un unicat pe teritoriul Moldovei și al doilea descoperit în România.

O altă categorie de celturi sunt cele fără urechiușe, de tip Oinac.

În așezarea-cenușar cu vestigii Noua, situată în partea de SV a satului Giurcani¹⁰, a fost descoperit cu celt de tip Oinac. Piesa are talia zveltă evazată și gaura de înmănușare cu manșon bine profilat (fig.1/3). Fețele laterale se termină la capătul superior în arcade delimitate cu nervuri ușor reliefate până la extremitatea tăișului curbat și cu puține stîrbături provocate de descoperitor. Dimensiuni: înălțimea 10,1 cm, diametru maxim al găurii de înmănușare 2,1 cm, adâncimea găurii de înmănușare 5,8 cm. Celtul este bine păstrat și are aceeași culoare nobilă.

În vara anului 1998 s-a descoperit la Vutcani, într-o așezare Noua din vatra satului¹¹ un celt de tip Oinac cu talia redusă și gaura de înmănușare cu manșon profilat. Fețele laterale sunt plane și se termină în arcade (fig.2/2). Spre tăiș celtul este evazat. Dimensiuni: înălțimea 7,5 cm, diametrul maxim al găurii de înmănușare 2 cm și adâncimea de 5,8 cm. Celtul este bine păstrat, are culoarea verde și cântărește 85 g.

⁶ Ghenuță Coman, **op.cit.**, p. 191, XLV.58.

⁷ Valentin Dergacev, **op.cit.**, p.144.

⁸ Marin Rotaru, **op.cit.**; idem, **Un nou tip de celt descoperit la Giurcani (Vaslui)**, în *ActaMM*, XXI, 1999-2000, p. 24-27.

⁹ Valentin Dergacev, **op.cit.**, p.138.

¹⁰ Ghenuță Coman, **op.cit.**, p. 142, XXX.5.

¹¹ **Ibidem**, p. 278, LXXIII.1.

Al treilea celt de tip Oinac s-a descoperit în satul Frunțișeni, în punctul „Fântâna lui Andrei” situat în marginea estică a localității.

Celțul are talia redusă, gaura de înmănușare ovală. Fețele laterale plane, fără arcade, încep de sub manșonul ușor profilat al găurii de înmănușare (fig.2/3). Spre tăiş celțul este evazat. Dimensiuni: înălțimea 7,8 cm, diametrul maxim al găurii de înmănușare 2,4 cm, adâncimea găurii de înmănușare 4,6 cm. Celțul are culoarea verde-ărmie și poartă semne de la polizarea părților rămase în plus de la turnare. Greutatea toporului este de 105 g.

Aceste tipuri de celturi se găsesc în regiunile extracarpătice și mai rar în sud-estul Transilvaniei¹², în arealul culturii Noua. De asemenea se întâlnesc în arealul culturilor Coslogeni, Tei IV-V și Zimnicea-Plordiv¹³.

În acest context prezentăm și o valvă de tipar pentru turnat celturi de tip Oinac descoperită la Popeni-Cerchez¹⁴, pe suprafața unei locuințe-cenușar (fig.2/2).

Tiparul este lucrat dintr-o gresie de culoare cenușie și are pe una din fețe două incizii orizontale realizate pentru fixarea celor două valve cât mai exact în timpul turnării bronzului topit.

Cu acest tipar se obțineau celturi asemănătoare cu cele prezentate mai sus, dar cu fețele laterale simple, convexe. Dimensiuni: 8,8 x 6,8 cm.

Valva descoperită la Popeni-Cerchez dar și forma bivalvă de turnat piese circulare, combinate cu alte tipuri de piese (obiecte de podoabă sau piese de harnașament) descoperită la Rai-Gura Hulubăț¹⁵, precum și cantitatea mare de zgură de pe suprafața unor cenușare din aceste așezări și de la Poșta Elan, demonstrează existența și în această parte a Moldovei a unor activități de prelucrare a bronzului.

Valve asemănătoare se găsesc în depozitul de turnat celturi de la Ostrovăț pe partea dreaptă a Nistrului superior¹⁶.

Descoperirile izolate din partea de sud-est a județului Vaslui completează spațiile goale din aria culturii Noua, privind răspândirea uneltelor și armelor de bronz, precum și existența unor ateliere pentru producerea acestora.

Haches de type celt découvertes au sud-est du département de Vaslui

Résumé

Au sud-est de département de Vaslui on a découvert des beaucoup haches de la fin de l'Âge Bronze, qui s'encadrent en trois types:

Trois haches avec de petit oreille, des faces arquées et des orifices arrondies, découvertes à Fedești (fig. 1/1, 3) et la Rai-Gura Hulubăț (fig. 3/1) de type transylvain, la variante de Bârlad et aussi sur la vallée de la Nistru Moyen.

Une hache de type celt avec deux oreille (fig. 2/1) découverte à Giurcani-N, qui s'encadre à l'étape tardive de la culture Noua-Sabatinovka et de la période de début de la culture Belozerca et cette hache est de type Kardasinka.

Un autre groupe de trois haches de type Oinac ont été découvertes à Giurcani-SV (fig. 1/3), Vutcani (fig. 2/2) et Frunțișeni (fig. 2/3).

¹² Sebastian Morintz, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic**, București, 1978, p. 174.

¹³ Valentin Dergacev, **op.cit.**, p. 142.

¹⁴ Ghenuță Coman, **op.cit.**, p. 144, XXX.15.

¹⁵ **Ibidem**, p.279, LXXIII.8.

¹⁶ E.A. Balaguri, **Doslidjenia za arheologii Pricarpatia i Valni**, 5, 1964, p. 28 și urm., pl. 1/5-6.

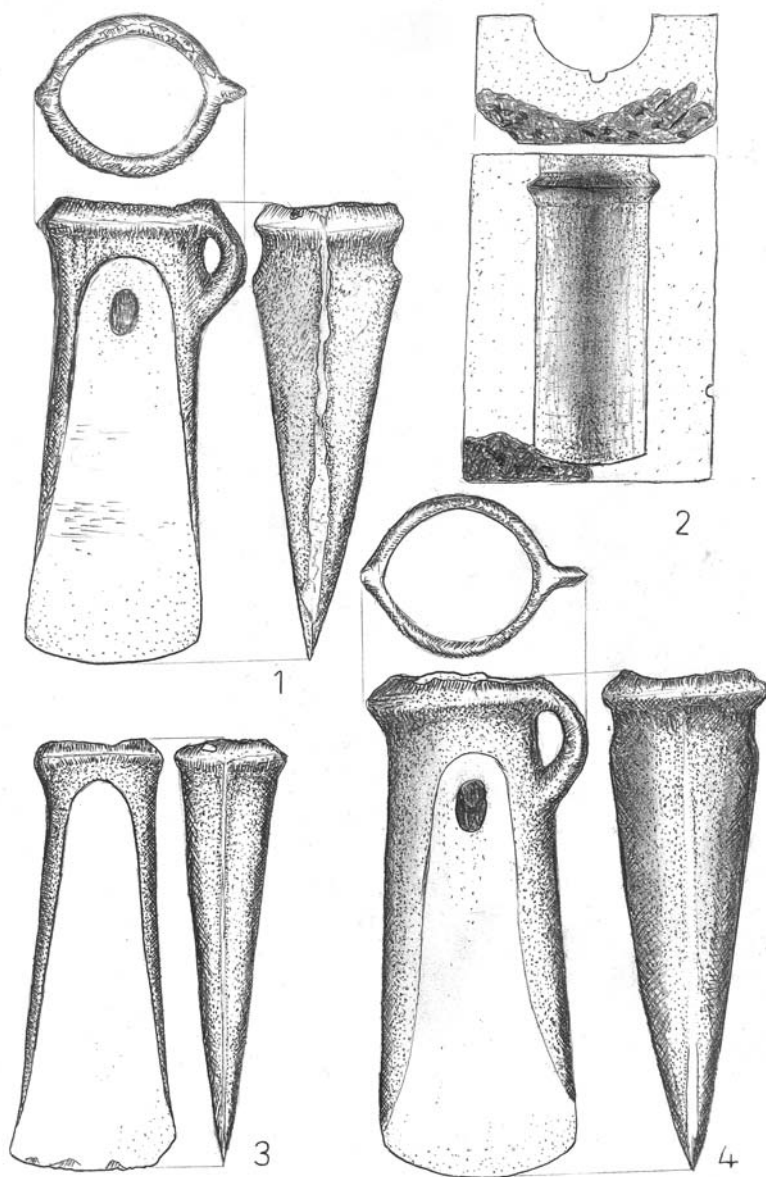

Fig. 1. Celturi descoperite în partea de sud-est a județului Vaslui: 1, 4, Fedești; 2, Popeni-Cerchez; 3, Giurcani S-V.

Fig. 1. Haches de type celt découvertes au sud-est de département de Vaslui: 1, 4, Fedești; 2, Popeni-Cerchez; 3, Giurcani S-V.

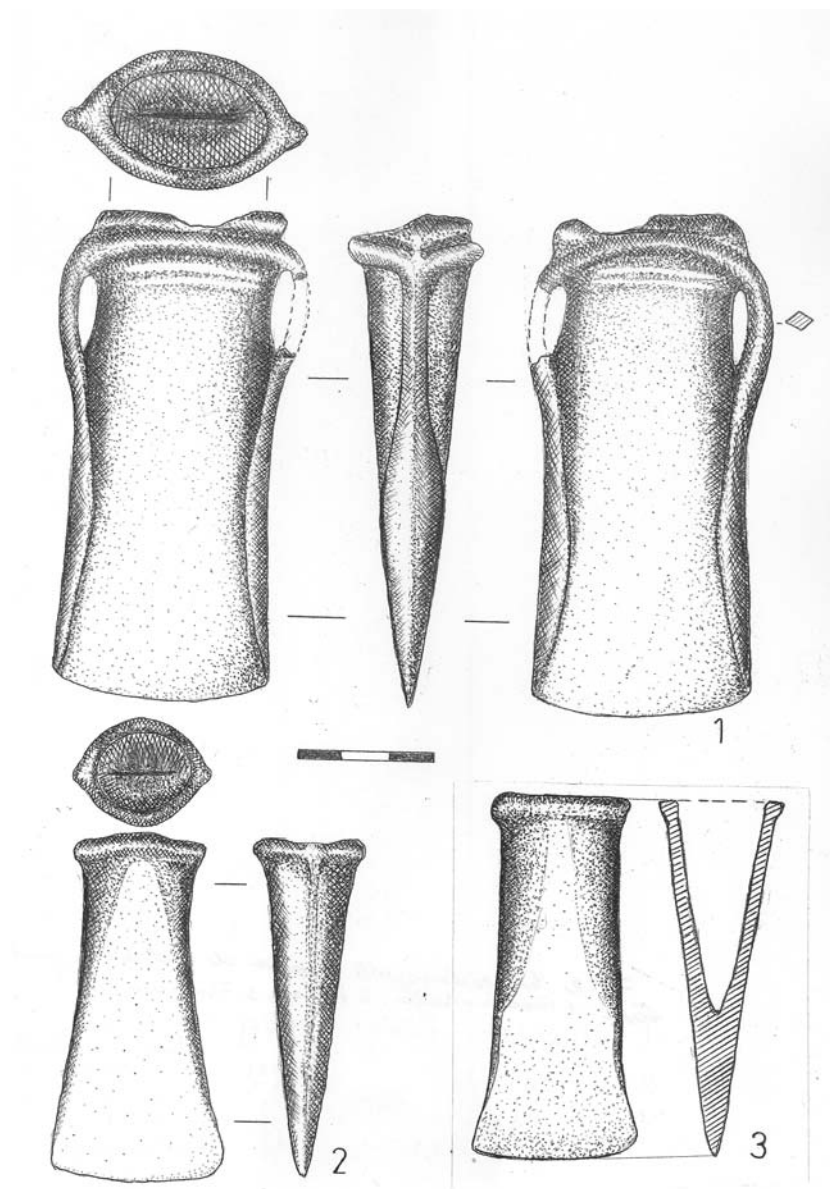
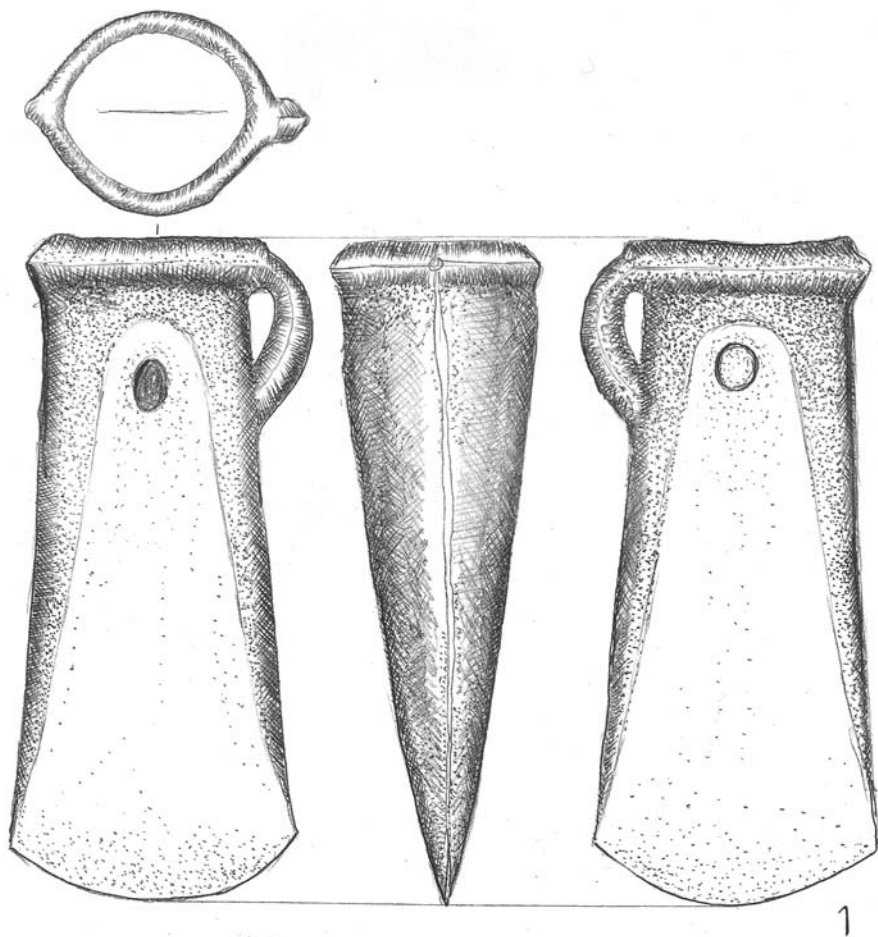

Fig. 2. Celturi descoperite în partea de sud-est a județului Vaslui: 1, Giurcani-Budăi; 2, Vutcani; 3, Frunțișeni.

Fig. 2. Haches de type celt découvertes au sud-est de département de Vaslui: 1, Giurcani-Budăi; 2, Vutcani; 3, Frunțișeni.

1

Fig.3. Celtul de la Rai-Gura Hulubăț.
Fig.3. Hache de type celt découverte à Rai-Gura Hulubăț.

DIMITRIE CANTEMIR: OBSESIA ADEVĂRULUI*

Alexandru Zub

În orice ipostază l-am privi, istoric, filozofic sau moralist¹, Dimitrie Cantemir ni se dezvăluie, prin opera sa monumentală, ca și prin vasta exegeză aferentă, ca un spirit intens preocupat de chestiunea adevărului. Istoricul e prin definiție un căutător de adevăr, ca și filozoful, numai că în registre deosebite.

Ochii, sufletul și viața istoriei... Astfel definea Cantemir adevărul, printr-o metaforă multiplă, în care se recunoaște preocuparea de a asigura deplina conformitate a **Hronicului** său cu realitatea faptelor². Ideea merită a fi subliniată, mai ales că, sub forme diverse, ea revine în scrisul cantemirian, obsesiv, fie pentru a-i asigura pe cititori că faptele expuse reprezintă strictul adevăr, fie pentru a-și dojeni confrații care se abăteau de la această îndatorire.

Un sentiment de înaltă răspundere, comparabil cu acela mărturisit mai înainte de Miron Costin („Eu voi da seamă de ale mele câte scriu”)³, se degajă din opera sa, una a cărei finalitate pragmatică se dezvăluie la tot pasul. Cu toată sărăcia izvoarelor, Cantemir voia să cuprindă, într-o vastă panoramă, istoria deplină a românilor, înfruntând „neclintii și nemuțați adversitatea împrejurărilor”, „strâmtoarea vremii”. El se înverșuna, asemeni marelui său predecesor, contra celor care aduceau „hulă și ocară nepoților și strănepoților”, stăpânit fiind de sentimentul că era dator să restaureze adevărul. Fiindcă numai astfel se puteau cunoaște factorii capabili să explice dănuirea continuă în zona carpato-danubiană și să determine o resurecție salutară a sentimentului patriotic.

Trecutul obligând oarecum la acte concordante, Cantemir se simțea solidar cu eforturile înaintașilor, ca istoric și om politic, convins că între aceste ipostaze e o relație intimă, necesară. „Istoricul adevărat, observa el, lauda împreună cu făcătorul împărtășește, căci acela a ostenit lucrul a săvârși, iar ceta a nevoit în veci a se pomeni”. Scrisul și făcutul istoriei sunt acte complementare. La ce s-ar limita moștenirea noastră „dacă, armele și faptele eroilor, condeiele istoricilor pre alb nu s-ar fi clătît”? Întrebarea și-o pusesese în termeni analogi Sallustius și o va pune la rîndul său Kogălniceanu, afirmând că mulți sînt lăudați nu numai pentru ceea ce au făcut, ci și fiindcă au scris despre faptele altora. Este și cazul lui Cantemir, care știa că fără istorie acele fapte ar fi lunecat definitiv în uitare: „demult și lauda numelui lor deodată cu oasele, țărâna o ar fi acoperit”. Oamenii acțiunii („ai lucrului făcători”) nu-și pot prelungi faima dincolo de moarte decît prin istorici, acei „înnoitori și în veci stăruitori” care aruncă punți între viața curentă și experiențele consumate, făcînd posibilă judecata axiologică, sesizarea progresului⁴.

Condiția însăși a celui care se ocupă de trecut, de „lucrurile patriei” e definită în același spirit, Cantemir deosebindu-l net pe „adevăratul istoric” de „băsnuitor” și diletant. Semnificativ pentru orice istoric onorabil e „plăcerea adevărîinții”, dublată de

* Versiune revizuită după un text din *Cronica*, VIII, 43, 26 oct. 1973, p. 12.

¹ Cf. Virgil Cîndea, **Locul lui Dimitrie Cantemir în cultura românească**, în vol. **300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir**, București, 1974, p. 61-75. Grupaje tematice demne de interes au apărut în *Cronica*, *Dacoromania*, *Limbă și literatură*, *Revista de istorie*, *RESEE*, *Secolul 20* etc.

² Al. Zub, *Ochii, sufletul și viața istoriei*, în *Cronica*, VIII, 43 (26 oct. 1973), p. 12.

³ Idem, **Biruit-au gîndul. Note despre istorismul românesc**, Iași, Junimea, 1983, p. 15-25.

⁴ Citatele cantemiriene apud *Cronica*, VIII, 43, 1973, p. 12. O selecție gnomică pe tema adevărului la Marin Bucă, **Enciclopedia gîndirii aforistice românești, secolele XVI-XX**, București, 2006, p. 5-6.

nevoia mărturisirii, nevoie limitată ea însăși de normele profesiei. „Credința istoricească”, la care Cantemir se referă undeva, e o sintagmă demnă de reținut.

Dacă istoria e oglinda în care un popor își poate privi originea și faptele înaintașilor, se cuvine ca această oglindă să fie curată. Ca și Miron Costin, de la care împrumuta această metaforă, de altminteri frecventă în lumea barocului⁵, Cantemir divulgă „minciuna cu coarne”, ca atunci când comentează, ironic, „stilul de marmură bulgăresc” din vârful căruia craiul Ladislau, „vrăjitorul”, ar fi invocat puterile cerului contra invaziei tătarăști, sau „basna ciudată” după care popularea Daciei s-ar fi făcut cu lotri aduși de la Roma⁶.

Pledoaria pentru adevăr ia adesea, la Cantemir, înfățișarea unei răfuiei personale: „Vino acum, aicea, iscusitul în basne Simioane și teaca mincinoșilor, Misaile!” O afirmație îi apare potrivită „ca sula în sac și măciuca în pungă”, iar alta „mai goală decît pilugul piuliței”. Argumentele folosite de unii istorici contra dăinuirii românilor în Dacia Traiană, nespuse de fragile, sînt doar „slove pe apă scrise”. Adevărul se va impune, căci nu e cu putință „soarele cu tină să lipască și cerul cu palma să căpușască”.

În ce-l privește, Cantemir a ținut să dea asigurări că n-a adăugat nimic de la sine, ci a recurs întotdeauna la izvoare, direct, „scuturând adevărul istoriei noastre nu din pârăie abătute, ce din singure izvoarele și fântănele ei cele dinceput”, iar spre a convinge a indicat de fiecare dată „din ce jicniță au luat grăunțele” ca să le împrăstie. Cum altfel ar fi putut restitui judicios faptele? Căutarea imaginii lor reale e o continuă sursă de tensiune, caracteristică pentru marele cărturar, căci „sufletul odihnă nu poate afla până nu găsește adevărul”.

Pentru stabilirea adevărului, istoricul e dator să nu-și cruțe osteneala, „oricât de departe și oricât de cu trudă i-ar fi a-l nimeri”. Caracteristică e și violența cu care Cantemir vestește neadevărul. „O, scârnăvă-i minciuna și iscusit mai scîrnăv mincinosul carile o scornește!”, exclamă istoricul, învinuindu-i pe interpolatorii lui Ureche de mistificare în chestiunea continuității, fiindcă românii n-au venit de aiurea, ci „totdeauna pre locurile sale au lăcuit, precum și acum aceiaș lăcuesc”.

S-ar cuveni citate, consensual, ample pasaje din diverse lucrări spre a sugera numai virtuțile retorice ale textelor cantemiriene, fie și numai cu privire la tema adevărului. Însă și o simplă parafrază ne poate edifica oarecum asupra acelor virtuți, ideatice și de stil totodată. Iubirea alor săi, legitimă, nu-i clatină dorința de a fi cât mai obiectiv, astfel ca „lucrurile patriei” să poată fi înțelese la fel ca celelalte, de oriunde. „Adevăratul istoric”, insistă Cantemir, trebuie să vădească „inimă curată” și „adevărată credință”, în sens profesional, ceea ce înseamnă: extensie documentară, analiză comparativă, restituție critică, așa cum recomanda istoriografia apuseană, inspirată de „Lumini” și dispusă tot mai mult la autocritică. „De lucrurile moșiei, recomanda Cantemir, de la singuri noi măcar un cuvîntel să nu izvodim, ci toate ale altora, cât (în) lunga osteneala noastră a le găsi am putut, precum la lucrurile sale sînt, așa întregi nemutate și neschimbate, înaintea privelii să le punem, carii pentru neamul românesc (carele și al nostru iaste), veri împotrivă ceva, veri după plăcerea adevărului ar fi zis, cu o inimă și cu un suflet să le auzim, să le suferim și să le mărturisim”.

Prudent, Cantemir verifică orice știre și veghează ca nu cumva neprietenii „vreo vrajbă neînblînzită să ne scornească”, promițând să nu se lase dominat de sentimente atunci când scrie, spre a nu se expune învinuirii că „de dulce dragostea patriei nebuniți

⁵ Cf. **Cartea cronicilor**, texte antologate și comentate de Elvira Sorohan, Iași, 1986, *passim*.

⁶ Cf. Adolf Armbruster, **Dimitrie Cantemir și romanitatea românilor**, în vol. **300 de ani...**, p. 77-84.

(...) ceale ce se cad credinței istoricești hotare am sărit”. În nici un caz, istoricul nu se cuvine a ceda impulsului emoțional („dulce dragostea patriei”) când analizează faptele și le caută sensurile. Analogia cu alte neamuri (situații, figuri etc.) îl poate ajuta să înțeleagă mai bine lucrurile dinăuntru. Va urmări deci dinaproape izvoarele. Dar dacă acestea nu există? Dacă ele ocolesc adevărul? Dacă sânt prea puține? Pentru asemenea cazuri Cantemir a formulat reguli, „canoane” capabile să-i înlesnească, silogistic, explicații raționale.

Cum a observat deja un biograf, principiile enunțate de autorul **Hronicului** sunt valabile oricând, numai că nici autorul, nici posteritatea istoriografică imediată nu le-au dat atenția cuvenită. Principiul sprijinirii numai pe izvoarele scrise de contemporanii evenimentelor („fântânile cele dinceput...”), principiul după care istoricul trebuie să prefere – când e vorba de judecăți la adresa poporului său – mărturiile străine, ca unele ce prezintă mai mari garanții de obiectivitate, sau cel care îl obligă să manifeste rezerve față de știrile neconfirmate („dictum unius, dictum nullius”) sunt unanim admise, chiar dacă nu și aplicate. Însuși Cantemir se abate de la litera lor, invederând încă o dată că între poziția teoretică și cea care se degajă efectiv din scrieri există mai totdeauna o discrepanță, explicată de unii exegeți prin capacitatea spiritului de a armoniza idei care în practică își vădesc inadvertența și nu se impun decât anevoie.

În cazul de față, „canoanele” lui Cantemir⁷ recomandă un istoric ce posedă o metodă de restituție critică, în timp ce opera în sine se vădește tributară istoriografiei mai vechi. Principiile respective sunt însă moștenirea cantemiriană cea mai de preț și ele izvorăsc din efortul de a găsi calea cea mai bună spre adevăr. Lucrul acesta comentatorii străini ai **Istoriei imperiului otoman** au știut să-l observe, cum făcea la 1743 recenzen-tul versiunii franceze, considerându-l pe defunctul autor ca „un savant judicios, imparțial”, care „nu poate fi niciodată bănuț de ură”, căci narațiunea lui se întemeiază pe izvoarele cele mai sigure și mai autentice⁸. „El așează faptele cu metodă, expune cu exactitate, povestește în chip clar (...), dezvoltă acțiunea, zugrăvește pe actori, nu caută să înfrumusețeze subiectul pentru a distra pe cititori, nu râvnește la alt merit decât de a spune adevărul și a-l face înțeles”.

Traducătorul german considera aceeași operă, peste doi ani, ca „o carte ce nu-și are pereche”, remarcând îndeosebi efortul spre obiectivitatea cea mai deplină. „Dragostea de adevăr, scria acesta, respiră din toate paginile istoriei lui Cantemir. El își iubește compatrioții, însă nu într-atâta, încât să acopere greșelile istoricilor români”. Tirania otomană o detestă profund, dar nu ignoră că turcii au și calități demne de remarcat. „Ce putem aștepta mai mult de la probitatea unui istoriograf?”.

Aceleași merite le va reține mai târziu pe seama operei în cauză și Sir William Jones, remarcând apelul la sursele cele mai autorizate și spiritul critic al autorului: „Nimic din ce este afirmat într-însa n-are aparența de a fi fals, nimic din ceea ce este esențial – omis”. Referindu-se la scriitorii care s-au ocupat de „ginta română”, Cantemir denunță acel „amestec de fabule” care face să nu putem distinge adevărul de eroare, lăsându-ne indeciși la răspântie de drum. El condamnă deopotrivă ignoranța și ura în istoriografie, obsedat de imperativul veracității, imposibil de satisfăcut câtă vreme se recurge la „pâraie tulburi”.

Cărturarul știe că „basna la proști locul istoriei” ține și că o asemenea „istorie” nu poate dura. O încredere euforică îl stăpânește, fiind convins că „mai pre lesne este

⁷ Considerații mai ample pe această temă la Al. Zub, **Canoanele istoricului**, în *Cronica*, VIII, 1973, 38, p. 13.

⁸ Nicolae Liu, **Dimitrie Cantemir, prince philosophie de Moldavie. Echos européens**, în *Dix-huitième siècle*, 13, 1983, p. 421-439; Stefan Lemny, **Approches roumaines de l'histoire ottomane**, în *Dix-huitième siècle*, 28, 1996, p. 23-36.

soarelui răsărit razele luminii pre fața pământului a-și opri decât adevărul în veci cu minciuna a se acoperi“. Și acolo „unde lumina adevărului lovește, oricât de groși ar fi păreții îndărătniciei, de nu peste tot, dară oareșice zarea tot străbate”. Vicleșugul și minciuna se „povărnesc” în cele din urmă. Stăpânit de această credință, Cantemir e convins, fără să dispere, că deocamdată „mari stânci în mijlocul drumului ca neclintite stau (...) și calea hronicului (...) tare astupă”. Atitudinea lui se întemeiază totodată pe știință și pe metodă.

Întrebându-se dacă acest om așa de bine informat „a fost în adevăr” un spirit critic, un despicător al „negurilor ce întunecă adevărul”, N. Iorga răspundea afirmativ, în „singurul sens admisibil pentru un învățat oriental din secolul al XVIII-lea”. Avea dreptate: Cantemir a fost realmente un spirit critic, un iubitor al adevărului, chiar și atunci când adevărul stânjenea. „Însă acei care vor face o lucrare mult mai bună decât mine, îndemna el, să nu se sfiască să spună despre această lucrare ceea ce vor gândi”.

În **Descrierea Moldovei**, autorul opina, de exemplu, referindu-se la unele scăderi ale compatrioților, că „le va fi mai util dacă le vom arăta limpede în față cusururile care-i slutesc, decât dacă i-am înșela cu lingușiri blajine și cu dezvinovățiri dibace”. Fiindcă istoria se cade a fi privită ca un mod de a face țării „slujbă dreaptă și neobosită”, așadar în cadrul unei finalități pragmatice. „Lucrurile înaintea mergătoare, conchidea autorul, trebuie oglină să fie celor de napoi următoare”.

Cantemir înțelegea însă prea bine că timpul este unul, veșnic curgător, că dimensiunile lui nu pot fi înțelese și tratate izolat, cărturarul deosebind trei modalități de a pătrunde în „palatul cunoștinței lucrurilor”: „prin pildele celor trecute, prin deprinderea acestor de acum și prin bună socoteala celor viitoare”. Istoria înlesnește deopotrivă deducții raționale și prospecțiuni utile, ca în „regula de trei” invocată apoi de Kogălniceanu, fiindcă e un semn de sapiență ca „din cele văzute sau auzite cele nevăzute și neauzite a adulmea, și viitoarele din cele trecute a giudeca”. E un fel modern (îl vom regăsi, în expresie memorabilă, la pașoptiști) de a pune problema raportului dintre ipostazele duratei, care nu puteau fi înțelese decât în lumina crudă a adevărului⁹.

A spune despre adevăr că reprezintă „ochii, sufletul și viața istoriei” este a mărturisi un crez înalt, suprema exigență a istoriografiei. Cantemir a făcut-o, insistent și plastic, anunțând parcă un veac ce se voia pus anume sub semnul „Luminilor”. Crezul său se cuvine însă definit deopotrivă și sub unghi spiritual, pe linia autenticității¹⁰.

Dimitrie Cantemir: l'obsession de la vérité Résumé

Vue en différents ses manifestations, comme historien, philosophe ou moraliste, prince régnant et érudit, Dimitrie Cantemir on se relève à notre comme un esprit intense préoccupé de la question de la vérité. L'analyse des ses oeuvres qui sont fondamentales, **Hronicul**, **Descrierea Moldovei** et **Istoria Imperiului otoman**, mais aussi des nombreuses exégèses sur de l'oeuvre de Cantemir, met en évidence une vraie obsession sur la vérité définie de voivode-savant par une métaphore memorable: „les yeux, l'âme et la vie de l'histoire”.

⁹ Considerații sintetice asupra istoricului la V. Cristian, **Contribuția lui Dimitrie Cantemir la dezvoltarea istoriografiei române**, în *Analele științifice ale Universității „A.I. Cuza”*, istorie, XIX, 2, 1973, p. 145-164. Despre implicațiile metodologice, vezi Alexandru Surdu, **Semnificația axiomelor în context istoric la Dimitrie Cantemir**, în *Academica*, XIII, 19, oct. 2003, p. 65-66.

¹⁰ Cf. Petru Horhoianu, **Autenticitatea spirituală a lui Dimitrie Cantemir**, în *Mitropolia Banatului*, XXV, 1975, 7-9, p. 334-357.

PROCLAMAȚIA PRINȚULUI MIHAIL GORCEAKOV DIN 20 Iunie 1853 CĂTRE PRICIPATELE ROMÂNE

Ioan Murariu

După cum se știe, Războiul Crimeii (1853-1856), prin urmările sale prevăzute în Tratatul de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, a avut o mare importanță pentru viitorul Principatelor Române, deoarece a făcut posibilă Unirea lor politică într-un singur stat național.

La început, războiul a fost doar ruso-turc. Oștile rusești au trecut Prutul în luna **iunie 1853**, dar ostilitățile propriu-zise au început abia în **octombrie**. Puțin mai târziu, la 28 februarie/12 martie 1854 s-a încheiat o **alianță militară** între Imperiul Otoman, Anglia și Franța¹. Rusia a fost înfrântă în anul **1855**, când aliații au cucerit orașul **Sevastopol**².

În vara anului 1853 trupele țariste se aflau concentrate în Basarabia. Comandantul lor era **prințul Mihail Alexandrovici Gorceakov**, general de artilerie și adjutant al țarului Nicolae I. În ziua de **20 iunie 1853** acesta a redactat și tipărit o **Proclamație** către locuitorii Principatelor Române. A doua zi, **21 iunie**, acesta a trecut cu oștile peste râul Prut și a ocupat Moldova, după care a ocupat și Bucureștiul în luna iulie. Amănunte despre intrarea lui Gorceakov în Moldova aflăm în opera istoricului Manolaki Drăghici, contemporan cu evenimentul³.

Principatele Române s-au aflat sub ocupație rusească timp de un an⁴, după care au fost ocupate de austrieci până în luna martie 1857⁵.

În filiala din Bacău a Arhivelor Naționale se păstrează două exemplare cu conținut **identic** din **Proclamația** prințului M. Gorceakov din 20 iunie 1853⁶, adresată locuitorilor „*Moldaviei și a Valahiei*”. Un exemplar a fost scris în limba română, cu alfabet chirilic, iar altul, în limba franceză. Gorceakov îi asigura pe locuitorii Principatelor Române că „*noi nu venim în mijlocul vostru nici cu proiecte de cucerire, nici cu scopu de a prefăce așezămintele voastre ce vă ocărmuesc (...)*”, și că „*ocupația provizornică*” se face cu scopul „*unei protecții nemijlocite și puternice*” față de Imperiul Otoman.

Prințul Gorceakov mai amintea, între altele, că oastea lui va cumpăra alimente de la români „*dupre un prețu mai nainte statornicit împreună cu ocărmuirea voastră*”.

Publicăm mai jos **Proclamația** prințului Mihail Gorceakov, transliterată din grafie chirilică în grafie latină.

La proclamation adressée, le 20 juin 1853, aux habitants des Pricipautés Roumaines, par le prince Mihail Gorceakov Résumé

L'auteur y présente la *Proclamation* que le prince russe Mihail Gorceakov a adressée aux Roumains des Pricipautés, au début de la guerre de Crimée (1853-1856).

Un exemplaire bilingue (roumain - français) de ce document est conservé à Bacău, à la Direction Départementale des Archives Nationales.

¹ **Istoria României**, vol. III, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 423.

² G.G. Dreyfus ș.a., **Istoria universală**, vol. III, **Evoluția lumii contemporane** (traducere de Maria Cazanac și George Anania), București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 154.

³ Manolaki Drăghici, **Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani**, Iași, Tipografia Institutul Albinei, 1857, vol. II, p. 235-236.

⁴ L. Boicu, **Austria și Principatele Române în vremea Războiului Crimeii (1853-1856)**, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 138.

⁵ **Istoria poporului român** (sub redacția Acad. Andrei Oțetea), București, Editura Științifică, 1970, p. 263

⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bacău, **Colecția de documente**, IX/108.

Anexă

LOCUITORILOR MOLDAVIEI ȘI A VALAHIEI!

Maestatea Sa Imperatorul, augustul meu domnu, mi-au poroncît a ocupa pămîntul vostru cu corpul de armie a căruia comandă Au binevoit a mi-o încredința.

Noi nu venim în mijlocul vostru nici cu proiecte de cucerire, nici cu scopu de a preface așezămintele voastre ce vă ocărmuesc, se-au poziția politică care v-au închizășluit tractatele cu sfințenie încheiete.

Ocupația provizornică a Prințipatelor, care sînt însărcinat a o aduce întru împlinire, n-au altă țintire de cît aceea a unei protecții nemijlocite și puternice în împrejurările neprevăzute și grele în care Guvernul Otoman, nerecunoscând numeroasele dovezi a unei adevărate alianții, care Curtea Imperială n-au încetat a-i da de la încheierea tratatului de Adrianopole, răspunde la propunerile noastre cele mai drepte prin refuzuri, la sfaturile noastre cele mai desinteresate prin cea mai jignitoare ne'ncredere.

În a Sa mărinimoasă rebdare, în a Sa dorință statornică de a păstra pacea în Orient precum și în Europa, Imperatorul se va feri de un rezebelu ofensiv asupra Turciei, până atîta pe cît a Sa dignitate și interesele Imperiului Său Îlu vor erta.

În acea zi cînd Va căpăta satisfacția ce 'I se cuvine și închizășluirile ce are drit a le reclama pentru viitoriu, trupele Sale se vor retrage în marginile Rossiei.

Locuitorilor Moldaviei și Valahiei! De asemenea plînesc o poroncă a Maestăței Sale Imperatorului, declarându-vă că ființa oastei Sale în țara voastră nu va aduce vouă nici sarcini, nici dări noue, că îndestulările de proviant se vor plăti de cassele noastre ostășești la vremea cuvenită și duple un prețu mai 'nainte statornicit împreună cu ocărmuirea voastră.

Rezemați-vă fără îngrijere în viitorul vostru. Urmați cu siguranțe ale voastre îndeletniciri câmpene și a voastre speculații de negoțu; ascultați de Reglementele ce vă ocărmuesc și de dregătoriile statornicite.

Prin credincioasa plînire a acestor îndatoriri, ve-ți agonisi cele mai bune drepturi de a vă împărtăși de îngrijerea ce mărinimoasă și de protecția ce puternică a M. S. Imperatorului.

*Comendantul Anșefu,
Prințul Mihail Gorceacof.*

*Gheneral Adiyutant a Maestăței Sale Imperatorul tuturor Rosiilor.
În 20 Iunie 1853.*

2

Proclamation!

Habitans de la Moldavie et de la Valachie!

SA MAJESTÉ L'EMPEREUR, Mon Auguste Maître, m'a ordonné d'occuper votre territoire avec le corps d'armée dont Il a daigné me confier le commandement.

Nous n'arrivons pas au milieu de Vous ni avec des projets de conquête, ni avec l'intention de modifier les institutions qui vous regissent et la situation politique, que des traités solennels vous ont garantie.

L'occupation provisoire des Principautés, que je suis chargé d'effectuer, n'a d'autre but que celui d'une protection immédiate et efficace dans des circonstances imprévues et graves où le Gouvernement Ottoman, méconnaissant les nombreuses preuves d'une sincère alliance que la Cour Impériale n'a cessé de lui donner depuis la conclusion du traité d'Andrinople, — répond à nos propositions les plus justes par des refus, à nos conseils les plus désintéressés par la plus offensante méfiance,

Dans Sa longanimité, dans Son constant désir de maintenir la paix en Orient comme en Europe, L'EMPEREUR évitera une guerre offensive contre la Turquie aussi long temps que Sa dignité et les intérêts de Son Empire le Lui permettront.

Le jour où Il obtiendra la réparation qui Lui est due et les garanties qu'Il est en droit de réclamer pour l'avenir, Ses troupes rentreront dans les limites de la Russie.

Habitans de la Moldavie et de la Valachie! Je remplis également un ordre de SA MAJESTÉ IMPÉRIALE, en vous déclarant que la présence de Ses troupes dans votre pays ne vous imposera ni charges, ni contributions nouvelle, que les fournitures en vivres seront liquidées par nos caisses militaires en temps opportun et à un taux fixé d'avance d'accord avec votre Gouvernement.

Envisagez votre avenir sans inquiétude. Livrez vous avec sécurité à vos travaux agricoles, et à vos spéculations commerciales; obéissez aux Réglements qui vous regissent et aux autorités établies.

C'est par le fidèle accomplissement de ces devoirs que vous acquérez les meilleurs titres à la généreuse sollicitude et à la puissante protection de SA MAJESTÉ L'EMPEREUR.

Le Commandant en Chef

Prince M. Gortchakof.

Aide de Camp Général de Sa Majesté L'EMPEREUR de toutes les Russies.

Le 20 Juin (2 Juillet) 1855.

EXECUTAT
LA DIRECTIA JUDETEANA
BACAU
A ARHIVELOR NAȚIONALE

DOUĂ RANGURI BOIEREȘTI ACORDATE ÎN PRINCIPATUL MOLDOVEI ÎN LUNA DECEMBRIE 1857

Ioan Murariu

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, îndată după întemeierea Țării Moldovei, s-au organizat primele instituții ale statului feudal, între care și **Sfatul domnesc**. La început, din Sfatul domnesc făceau parte toți marii boieri¹, apoi numai cei cu importante dregătorii. Până la sfârșitul secolului al XIV-lea, în documentele interne sunt atestate dregătoriile de: stolnic (1393), vornic (1393) și vistiernic (1400)². Celelalte dregătorii importante sunt atestate documentar după anul 1400.

De obicei, Sfatul domnesc din Moldova era format din **12** persoane cu înalte dregătorii (funcții) în stat. Dar, uneori, Sfatul era mai restrâns. Astfel, Miron Costin³ și Dimitrie Cantemir⁴ ne informează că, în vremea lor, din Sfatul domnesc al Țării Moldovei făceau parte numai **9** persoane: mitropolitul, logofătul, vornicul Țării de Jos, vornicul Țării de Sus, hatmanul, postelnicul, spătarul, paharnicul și vistiernicul. Deci, cei trei episcopi – de Rădăuți, Roman și Huși – nu făceau parte din Sfatul domnesc.

În secolele XVIII-XIX mulți boieri moldoveni nu mai exercitau atribuțiile vechi ale rangului pe care îl aveau. Acele ranguri (trepte) au devenit pentru ei **simbolice**. Unii domni din epoca fanariotă au **vândut** ranguri boierești, mai ales unor negustori bogați. Domnul Ioan Sandu Sturdza (1822-1828), de exemplu, a vândut circa **300** de ranguri boierești. Cumpărătorii rangurilor beneficiau, ca și vechii boieri, de anumite **privilegii**, dar desfășurau, de fapt, activități burgheze, îndeosebi comerciale.

În anul **1828** boierii moldoveni se împărțeau, după ranguri, în **trei clase**. **Clasa I**: logofeți, mari vornici, vistiernici, hatmani, postelnici. **Clasa a II-a**: vornici, agi, spătari, bani, comiși, căminari. **Clasa a III-a**: paharnici, serdari, stolnici, medelniceri, cluceri, slugeri, pitari, jicniceri, șătrari. Rangurile mari erau ale boierilor de clasa I⁵.

La mijlocul secolului al XIX-lea domnii Moldovei acordau ranguri boierești persoanelor care se remarcă prin servicii importante aduse țării. Acele documente, asemănătoare, oarecum, cu diplomele din zilele noastre, erau tipărite pe hârtie și identice. La locul potrivit se scria numele beneficiarului și rangul acordat.

În Moldova, ranguri boierești s-au acordat până în anul **1858**, adică până la adoptarea, de către cele șapte puteri europene, a **Convenției de la Paris** în problema Principatelor Române. Articolul **46** al Convenției prevedea, între altele, că „*toate privilegiile, scutirile și monopolurile de care se mai bucură unele clase se vor*

¹ **Istoria României**, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, vol. I, p. 324-325.

² **Documenta Romaniae Historica, A. Moldova**, București, Editura Academiei R.S.R., 1975, vol. I, p. 1-18.

³ Miron Costin, **Poema polonă**, în **Opere**, vol. I, Ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 267-268.

⁴ Dimitrie Cantemir, **Descriptio Moldaviae**, București, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 199-203.

⁵ Ioan Murariu, **Aspecte ale ideologiei politice în Principatele Române în feudalismul târziu (până în anul 1832)**, în **Studii și comunicări**, Complexul Muzeal al județului Vrancea, Focșani, 1980, vol. III, p. 169 - 170.

*desfîința(...)"*⁶.

În Direcția Județeană a Arhivelor Naționale din Bacău se păstrează două documente inedite din zilele de **2 și 4 decembrie 1857** privitoare la acordarea a două ranguri boierești de către **Nicolae Vogoridi**, caimacamul Principatului Moldovei⁷. Atunci, lui **David Balasan** i s-a acordat rangul de *clucer*, iar lui **Nicolai Dragoevici**, cel de *serdar*.

Redăm în *Anexă* numai primul document, transliterat din grafie chirilică în grafie latină.

**Deux rangs nobiliaires accordés
dans le Principauté de Moldavie en 1857
- Résumé -**

L'auteur y présente deux documents-titres nobiliaires accordés, en décembre 1857, à deux boyards moldaves. A partir de 1858, on n'en a plus accordé et on n'en a plus joui.

Les deux documents sont conservés à Bacău, à la Direction Départementale des Archives Nationales.

Anexă

**PRINȚUL NECOLAI CONACHI VOGORIDI
CAIMACAMUL PRINCIPATULUI MOLDOVEI**

Cunoscutu și știutu facu la toți căroră se cuvine a ști că, luându în considerație servițiile ce D. David Balasan au plinitu, nu mai puțin și ale sale merite personale, și credința cătră Patrie, duple prerogativele date Căimăcămiei, îi hărăzescu rangul de sluger în care însuși me orânduiescu D. Secretariului de Stat a-l înregistra în cartea rangurilor, spre a fi obștește cunoscutu și onorat duple cuviință.

Datu-s-au în rezidența Iasilor, anul Măntuirii una mie optu-sute cinci-zeci șapte, luna Dechemvrie, în 2 zile.

Secretar de stat,

Directorul

Șeful secției

No. 557 Secția I din Secret. de Stat

⁶ Prof.univ.dr.doc. Ion Ionașcu ș.a., **Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)**, Editura Politică, București, 1971, p. 342.

⁷ D.J.A.N. Bacău, **Colecția de documente**, P. X/28,29.

CONSULUL FRANCEZ ADOLPHE D'AVRIL DESPRE DOMNIA LUI AL.I. CUZA

Dumitru Ivănescu

O întreagă literatură, datorată istoriografiei românești și străine, prea bine cunoscută pentru a insista asupra ei, a fost dedicată epocii Unirii Principatelor Române și personalității lui AL.I. Cuza. În afara studiilor de mai mare sau mai mică întindere, ce aveau drept scop cunoașterea, până la detaliu, a sensurilor și semnificațiilor Unirii, o bogată bază documentară, din arhivele autohtone și de peste hotare, a fost făcută publică prin intermediul unor apreciate corpusuri de documente, cum sunt: **Acte și documente relative la istoria renașterii României**, 10 vol., **Documente privind Unirea Principatelor**, 7 vol., **Românii la 1859**, 2 vol. Și dacă această cantitate impresionantă de documente – existentă în lucrările menționate – a contribuit la reconstituirea evenimentelor interne cât și la stabilirea locului problemei românești în cadrul relațiilor internaționale, nu-i mai puțin adevărat că informațiile depistate în ultimul timp în arhivele străine formează un bogat material ce completează și nuanțează rolul pe care l-a avut, în contextul internațional al vremii, constituirea statului național român modern și măsura în care românii au reușit să-și impună punctul de vedere într-o Europă dominată de năzuințele națiunilor de a-și înfăptui unitatea și cuceri independența. Din acest material inedit, a cărui cercetare exhaustivă rămâne o problemă de viitor, comentăm cu acest prilej trei memorii elaborate de baronul Adolph d'Avril.

Așa cum arătam și cu un alt prilej, situația acestor documente este deosebită de aceea a rapoartelor diplomatice, care urmăreau doar relatarea cât mai exactă a unor evenimente petrecute într-o perioadă scurtă de timp, în domeniul politic, economic și social. Aceste memorii însemnau un demers în vederea înțelegerii sensului și trăsăturilor unei perioade istorice, a direcțiilor de orientare, pentru a preciza poziția pe care aveau să o adopte diplomații unei țări într-o anumită chestiune. În aceeași situație se află și cele pe care le aducem în discuție, două dintre ele reprezentând o adevărată sinteză de istorie românească pe durata unui deceniu, 1856-1866.

Diplomat și scriitor francez, baronul Adolphe d'Avril s-a născut în anul 1823. A intrat de foarte tânăr la Ministerul Afacerilor Externe și a activat la Direcția politică. Prietenia arătată românilor a fost evidențiată de frații Alecsandri, care s-au bucurat de sprijinul său cu prilejul înființării agenției diplomatice românești la Paris. Nu este exclus ca această prietenie să se datoreze, în parte, și legăturilor de rudenie, baronul fiind cumnat cu scriitorul Alexandru Odobescu. În 1866, d'Avril a fost numit consul general la București, apoi delegat în Comisia europeană a Dunării. În 1873 a reprezentat Franța la Conferința de la Constantinopol care a fixat tarifele Canalului de Suez. Mai târziu, îl întâlnim ca ministru plenipotențiar în Chile. Se retrage, după o lungă activitate, în 1883, fără a renunța la publicistică, el fiind autorul mai multor lucrări despre istoria Orientului.

La 23 octombrie 1862, după ce timp de trei luni de zile vizitase Principatele Române, baronul Adolph d'Avril, de la Direcția politică a Ministerului de Externe al Franței, trimitea ministrului său un lung memoriu, rezultat al contactelor pe care le avusese cu oamenii politici români și cu agenții diplomatici francezi și străini aflați la București, al observațiilor sale personale și al „reflecțiilor făcute urmărind zi de zi la minister mersul evenimentelor”¹. De la bun început suntem familiarizați cu motivația întocmirii acestui document. „Sunt acum șase ani – spune d'Avril – de când protectoratul exclusiv al Rusiei asupra Principatelor Unite, Moldova și Valahia, a fost abolit. O nouă organizare politică funcționează de patru ani. Dubla alegere a prințului Cuza a fost confirmată acum trei ani. În fine, de zece luni, o unire legislativă și administrativă a înlocuit sistemul mixt al Convenției din 1858. Care a fost rezultatul acestor înnoiri? Această examinare nu ține numai de curiozitate. Într-adevăr, s-ar părea că a venit momentul de a determina cu precizie atitudinea agenților împăratului [Napoleon III – n.n.] *într-o țară care trebuie, neapărat, să joace un mare rol în mijlocul chestiunii orientale*” (s.n.)². Nu avem destule informații să precizăm cu exactitate rostul misiunii diplomatului francez în Principatele Române, nu e exclus ca prezența sa să se fi datorat conflictului sârbo-otoman, conflict ce l-a determinat pe Cuza să concentreze trupe la granița Serbiei, sau Conferinței din iulie de la Constantinopol impusă de evenimentul menționat. Oricare ar fi motivul, afirmațiile sale ilustrează exact interesul major de care se bucura, în continuare, problema românească din partea cabinetelor politice și diplomatice ale continentului. Și, așa după cum vom vedea mai departe, lucrul acesta se datora, în mare măsură, faptului că de soluționarea ei depindea rezolvarea chestiunii orientale și, implicit, problema echilibrului european.

Revenind la memoriul lui d'Avril din octombrie 1862, trebuie spus că autorul lui încearcă o analiză cu caracter general a situației din Principate, dar în fond se rezumă la trei chestiuni: importanța lor politică, sistemul de guvernământ și rolul consulilor ca reprezentanți ai protectoratului internațional. Scris cu destulă patimă, după propria-i afirmație („Am spus despre prințul Cuza și despre diferitele partide tot răul care se poate spune”)³, după ce remarcă contribuția românilor la înfăptuirea Unirii, concluziile pe care le trage nu sunt deloc încurajatoare. Din chiar primul capitol își avertizează destinatarul asupra stării precare a finanțelor, justiției și administrației românești, rezultat al trecutului dar și al practicilor menținute. Vinovați de starea existentă sunt, după părerea sa, prințul Cuza, „plin de inteligență și de finețe” (suspectat, în politica internă, de a fi opus un partid celuilalt pentru a obține un echilibru între ele și pentru a avea liniște) și partidele politice, „Spiritul de partid – spune diplomatul francez – sau interesul particular învinge aproape întotdeauna grija față de stat”⁴. Este firesc ca în analiza pe care o face să acorde o atenție specială partidelor politice. După opinia sa, partidul revoluționar (de stânga) e puțin numeros, dar activ. I se pare periculos din punct de vedere social pentru că a „stârnit țăranilor speranțe”⁵. Acest partid nu poate primi sprijinul Franței. Partidul de dreapta, compus, în general, din marii boieri, proprietari ai unor

¹ Arhivele Naționale București (ANB), Colecția Microfilme Franța, rola 72 (Ministère des Affaires Etrangères, Archives diplomatique, Memoires et documents, Roumanie, vol. 1, f. 91-117).

² *Ibidem*, f. 93.

³ *Ibidem*, f. 95.

⁴ *Ibidem*, f. 96.

⁵ *Ibidem*, f. 98.

întinse domenii, spre care se îndreaptă simpatiile celui ce purta titlul de baron, nu și-a pierdut, încă, tot prestigiul. Cu toate acestea, cele mai mari incorectitudini s-au petrecut în timpul când oamenii săi se ocupau de destinul Principatelor. „Niciodată abuzurile – afirmă trimisul francez – nu au fost atât de revoltătoare, dezordinea atât de profundă, inerția atât de completă. Conservatorii nu au făcut nici un bine, n-au oprit nici un rău”⁶. Neîncrederea pe care domnitorul o arăta acestui partid are, din acest punct de vedere, depline justificări. „Pentru a fi drept față de partidul dreptei – scrie autorul memoriului – trebuie să spun că prințul Cuza nu a avut niciodată încredere în el și-i poartă o aversiune cordială, dar, pentru a fi drept și față de prințul Cuza, trebuie să adaug că dreapta face tot ceea ce poate pentru a merita această neîncredere”⁷. Aprecieri favorabile, crede d'Avril, merită partidul moderat, în rândul căruia se găsesc oameni cu multă bunăvoință și inteligență, ei vor ameliora situația țării și progresul îl vor realiza pe căi legale. Nu este lipsit de interes să facem cunoscută remarca diplomatului francez; A.I.I. Cuza a arătat o anume dispoziție către oamenii politici care nu fac parte din nici un partid deși, cu câteva pagini mai înainte, era dispus să creadă că predilecțiile „prințului sunt pentru stânga”.

Ceea ce l-a impresionat pe d'Avril, și probabil aceeași impresie a trăit-o și în 1854 când vizita pentru prima oară Principatele Române, a fost conștiința națională a românilor, singurii, după credința sa, ce ar fi fost în stare, în această parte a Europei, să înfruptuiască un stat puternic care să constituie o stavilă împotriva tendințelor cotropitoare austriece și ruse și în folosul echilibrului european: „Moldo-valahii au o latură foarte interesantă. Este persistența, – spune d'Avril – abia de crezut, cu care și-au păstrat naționalitatea. După patru secole de dezastre, invazii, ocupații, tentative de slavizare și grecizare, cu toate asalturile terorii și seducției, cu tot protectoratul, ei sunt astăzi ceea ce erau când istoria îi arăta pentru prima oară. Cu alte cuvinte nici slavi, nici greci, nici germani, ci neolatini și chiar naționalitatea lor este astăzi mai de neînvinc și mai hotărâtă cum nu era în epoca eroică a istoriei lor. Această persistență, această soliditate, este o calitate necontestabilă. Ceea ce trebuie la Dunărea de Jos este o naționalitate robustă pentru a împiedica această parte a Europei de a fi absorbită de panslavismul rusesc, fie de către o Austrie centralizată și germanizată spre marele pericol al echilibrului general (european). Ceea ce trebuie la București este de asemenea (și) un model de bună guvernare, dar și o bază de operație politică și poate materială contra puterilor care vor fi antrenate să amenințe acest echilibru. Or, este evident că moldo-valahii sunt de minune apti să împlinească acest lucru”⁸. Punctul de vedere susținut de trimisul francez se găsește expus în memoriu la capitolul dedicat importanței politice a Principatelor Române, dar de fapt întregul text este dominat de această idee, a rolului determinat al Principatelor Române în cadrul echilibrului european.

O chestiune importantă ce ocupă mai bine de jumătate din textul memoriului, este aceea a intervenției consulare, discutată sub toate aspectele ei, cu avantajele și dezavantajele pe care le prezintă atunci când este și când nu este pusă în practică. De altfel, protectoratul internațional oferit Principatelor Române în urma Congresului de la Paris din 1856, în care rolul politic al consulilor era – după expresia lui T.W. Riker – „acel amestec de sfetnic, de critic și de spion”, devenise supărător pentru A.I.I. Cuza și

⁶ *Ibidem*, f. 99.

⁷ *Ibidem*, f. 101.

⁸ *Românii la 1859*, vol. I, București, 1984, f. 42-45.

colaboratorii săi care se străduiau să transforme autonomia în independență. Și ca să cităm pe istoricul american amintit mai înainte Cuza, „în raporturile sale cu puterile străine, fie că era vorba de guverne, fie de ambasadori sau de consuli, el se arăta întotdeauna la înălțimea situației”⁹. Revenind la memoriul lui d’Avril, el se vede obligat să afirme, încă de la începutul luării în discuție a acestei chestiuni, ca „Până în prezent corpul consular a intervenit în diverse faze și sub diverse forme în treburile interne ale Principatelor. Această intervenție n-a reușit, în general, decât a constata neputința străinilor de a face binele și de a preveni răul”¹⁰. În realitate, atât domnitorul cât și colaboratorii săi politici, încă din 1859, au făcut totul pentru a se sustrage oricăror ingerințe ale Puterilor și au încercat, în orice situație, să răspundă de destinele țării fără nici un control din afară. În ultimă instanță d’Avril nu face altceva decât să recunoască neputința străinilor de a influența soarta românilor hotărâți să-și lărgească autonomia și să obțină independența. Este, de altfel, și concluzia autorului memoriului, care sugerează interlocutorului său că din punct de vedere juridic cât și al relațiilor existente între Puterile garante, de care Al.I. Cuza și oamenii săi au reușit să profite, pentru a nu pierde influența de care Franța se bucura în Principatele Române, se impune „neintervenția sistematică în tot ceea ce nu atinge în mod direct executarea Convenției, este singurul mijloc de a rămâne în legalitate”. „A acționa altfel – spune în continuare, ca un perfect cunoscător al problemei – ar fi să ne expunem în mod gratuit, a pierde cele mai reale și mai frumoase beneficii ale războiului Crimeii”. Recomandarea diplomatului era făcută după o analiză perfectă a situației internaționale și o cunoaștere foarte exactă a poziției românești: „Moldo-valahii țin peste măsură la independența lor și nimic nu ar fi mai indicat pentru a ne menține influența decât această neintervenție”¹¹.

Celelalte două memorii, din februarie și martie 1866, anul în care baronul d’Avril a devenit consul general al Franței în București, sunt o analiză mult mai amplă a principalelor momente din istoria Principatelor Române, începând cu anul 1855. Considerând că „Istoria diplomatică a Principatelor nu este, de mai bine de zece ani, decât dezvoltarea principiului unirii”¹², d’Avril întocmește un competent studiu din care nu lipsesc factorii importanți, interni și externi, ce au contribuit la realizarea și consolidarea unirii și autonomiei și au creat premisele obținerii independenței de stat. Deschiderea problemei orientale, provocată de războiul Crimeii, a pus în discuție, în mod inevitabil, situația Principatelor Române. Conferința de la Viena, la care reprezentantul Franței a propus unirea celor două țări, urmată de Congresul de la Paris din 1856, în cursul căruia problema românească nu și-a pierdut deloc importanța și terminând cu Conferința din 1858, ce a avut loc tot în capitala Franței, și care, conform prevederilor Tratatului din 1856, a elaborat o convenție privind organizarea „definitivă” a Principatelor Române constituie repere ale stăruințelor pe care Europa le-a făcut în dorința de a oferi ceva națiunii române. În 1859 sosise momentul ca românii înșiși să hotărască asupra propriului destin și aceasta avea să se întâmple, după afirmația lui d’Avril, când „dejucând în parte stipulațiile Convenției, Moldova și Valahia au ales același domn”¹³. Veritabila semnificație politică a acestui act, credea diplomatul francez, era de a da

⁹ T. W. Riker, **Cum s-a înfăptuit România**, București, 1940, p. 437.

¹⁰ ANB, Colecția Microfilme Franța, rola 72, vol. 1, f. 102.

¹¹ **Ibidem**, f. 111.

¹² **Ibidem**, rola 77, vol. 18, f. 121-148.

¹³ **Ibidem**, rola 72, vol. 1, f. 118-129.

„principiului unirii o consacrare solemnă”¹⁴.

Analizând cele două memorii redactate în 1866, care slujesc, de fapt, susținerii principiului amintit mai sus, lesne se poate observa o altă judecată de valoare față de cel întocmit în 1862. De această dată consulul francez se afla în fața unei opere încheiate; e vorba de cei șapte ani de domnie ai lui Cuza. Având o altă perspectivă, el dă dovadă de mai multă înțelepciune, de o pătrundere mult mai exactă a faptelor și, implicit, de o judecată nepărtinitoare a actelor întreprinse de fostul domn și colaboratorii săi. Meritul lui d'Avril este de a fi sesizat și evidențiat faptul că românii, în frunte cu domnitorul lor, au vrut și au știut să impună Europei măsurile necesare care au pus bazele unui stat modern. Referindu-se la aceste măsuri, care de cele mai multe ori puneau Europa în fața *faptului împlinit*, d'Avril accentuează îndeosebi pe două care au contribuit hotărâtor asupra soartei Principatelor. „În 1861 – spune el – la cererea prințului Cuza și printr-un firman comunicat Puterilor garante, la 4 decembrie, Poarta consimți pentru Unirea parlamentară și administrativă”¹⁵. Constituția din 1858 rămăsese de domeniul diplomatic, dar nu pentru multă vreme căci „prințul Cuza, – afirmă în continuare consulul – în primăvara lui 1864, modificând el însuși această constituție aproape în întregime, Poarta în conferința ținută la Constantinopol, nu numai că sancționează, în afară de câteva detalii neînsemnate ceea ce tocmai se decretase la București, dar consimți, cu încuviințarea Puterilor garante, ca în viitor Principatele Unite să poată modifica sau schimba legile care cârmuiesc administrația lor internă, cu concursul legal al tuturor puterilor garante și fără nici o intervenție”¹⁶.

Desigur, subliniind victoriile câștigate de români în direcția autonomiei și chiar a independenței, consulul francez o făcea având un scop precis: vacanța la tron, prin abdicarea prințului Cuza, aducea iarăși în discuția cabinetelor politice și diplomatice ale Europei situația românilor, iar consulul, și în interesul țării sale, cerea Franței susținerea cu putere a Unirii. Pentru a fi mai convingător, d'Avril trimite, împreună cu memoriul său din 24 februarie 1866, și un rezumat al domniei prințului Cuza. Din acest rezumat nu lipsește niciunul din actele majore întreprinse în timpul celor șapte ani, consulul remarcând, de câte ori e cazul, fermitatea, tactul diplomatic, calitățile de conducător ale domnitorului, alături de aversiunea unor puteri străine sau de piedicile puse de cei din țară, care vedeau în Cuza „un parvenit, un obstacol în calea pretențiilor personale de domnie și mai ales de teama de a nu rezolva chestiunea țărănească într-un sens radical”¹⁷. Dacă, în general, opera lui Cuza este bine cunoscută, rezumatul întocmit de d'Avril nefăcând altceva decât să nuanțeze unele aspecte ale ei, cred că merită să ne oprim puțin asupra finalului acestui rezumat, cu atât mai mult cu cât însuși diplomatul i-a acordat, se pare, o atenție specială. La 12 decembrie 1865 (datele au stilul nou), cu prilejul deschiderii sesiunii parlamentare, terminându-și mesajul său „prințul – spune d'Avril – amintește că s-a angajat să se retragă pentru a face loc unui prinț străin”¹⁸. La 28 ianuarie 1866, Camera deputaților face cunoscut răspunsul ei la mesajul tronului, răspuns din care consulul dă următorul citat, singurul din întreg manuscrisul ce are peste 25 de pagini: „Adunarea electivă atestă că poporul român și domnul său sunt strănși

¹⁴ **Ibidem**, rola 77, vol. 18, f. 121-148.

¹⁵ **Ibidem**, rola 72, vol. 1, f. 118-129.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ **Ibidem**.

¹⁸ **Ibidem**.

uniți într-un singur și același gând... Țara a fost și va fi totdeauna cu alteța voastră”¹⁹. Încheind citatul d’Avril remarcă: „Adunarea electivă ia act de declarația relativă la prințul străin”. E neîndoielnic că diplomatul a înțeles că domnitorul Cuza a păstrat tronul atât timp cât națiunea i l-a încredințat și l-a părăsit când necesitatea națională i-a impus-o.

Le consul français Adolphe d’Avril sur la regne du Al.I. Cuza **Résumé**

Le règne de Al. I. Cuza a joui d’un intérêt particulier de la part des spécialistes. La motivation de cet intérêt de l’historiographie, vieille ou récente, roumaine ou étrangère, pour les transformations politiques qui ont marqué les Principautés Roumaines, n’exige pas d’explications plus amples. La création de la Roumanie Moderne et les implications internationales de cet événement ont représenté un processus historique complexe et, en égale mesure, un point d’attraction aux résultats notables pour les historiens. Il est connu le fait que durant les sept années qu’il a régné (1859-1866), Al. I. Cuza a réalisé l’Union des Principautés Roumaines, la sécularisation des fortunes des monastères, l’abolissement de la corvée et la distribution des terres, aux paysans, la loi électorale, la création d’une armée nationale, l’autonomie de pays et de la l’Eglise, l’instruction gratuite et obligatoire, l’organisation de l’administration et de la Justice, etc. La recherche de certains documents inédits des archives étrangères – dont beaucoup ont été mise en valeur maintenant – insiste seulement sur l’information nouvelle qui puisse souligner davantage les actes du règne de Cuza, la personnalité, les légitimant dans notre postérité.

¹⁹ Ibidem.

ADMINISTRAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎN TERITORIILE VREMELNIC AFLATE SUB DOMINAȚIA STRĂINĂ (TRANSILVANIA, BUCOVINA, BASARABIA, BANATUL ȘI DOBROGEA)

Constantin Cloșcă

Organizarea administrativă, administrația în general are un „limbaj” etno-statal, juridic, național, care contribuie la afirmarea conștiinței de sine a oricărui popor. Prin organizarea administrativ-teritorială și politică, omenirea a făcut un pas decisiv spre înalta civilizație.

Perceperea elementului administrativ a constituit hotarul trecerii comunităților umane de la barbarie la civilizație. Altfel spus, organizarea administrativă, cu particularitățile ei specifice fiecărei comunități teritoriale, este o componentă esențială a culturii și civilizației omenirii. Trecerea de la comunitatea gentilică la aceea teritorial-tribală a însemnat un pas important în direcția autoguvernării conștiente. Începând cu acea perioadă, oamenii au reușit să se identifice cu teritoriul pe care-l locuiau, pe care trebuiau să-l muncească (să-l administreze și să-l apere de cuceritori).

Din toate timpurile și pretutindeni a existat un adevărat cult al teritoriului locuit și gospodărit de comunități umane.

Organizarea administrativă definește ca entitate politico-statală orice comunitate, fie ea mare sau mică. Nu întâmplător omenirea, structurată pe entități statale, a păstrat până în zilele noastre ceea ce numim organizare administrativă. Și nu numai că a păstrat-o, dar a existat o preocupare constantă de perfectare a ei până la cotele cele mai înalte ale eficienței. O dovadă în acest sens este și faptul că administrația în general a căpătat statut de **știință**, cu norme și obiective bine conturate. Importanța social-istorică a administrației unui stat rezultă și din aceea că în constituțiile popoarelor moderne acest capitol (administrativul) ocupă un loc de primă importanță.

Referindu-ne la caracterul istorico-formativ al administrației, în latura ei teritorial-autohtonă, observăm că administrativul se situează alături de limbă, religie, conștiință de sine etc. în procesul de sedimentare a popoarelor și națiunilor. Principiul teritorial a fost și a rămas un principiu foarte puternic; la fel de puternic precum cel etnic sau lingvistic¹ în delimitarea spațiului etno-geografic al oricărei comunități.

Una din manifestările concrete ale organizării administrative este aceea a rezistenței împotriva dominatorului sau cuceritorului. Este un lucru știut faptul că pretutindeni cuceritorii au urmărit asimilarea popoarelor cucerite prin a le impune limba, normele de drept, organizarea administrativă etc. Așa au procedat persanii care, în teritoriile cucerite, au introdus sistemele administrative proprii, cum erau satrapiile; Alexandru Macedon a promovat aceeași politică; romanii la fel; tot așa turcii, rușii, austriecii și așa mai departe.

În interesul lor vădit de a schimba administrația autohtonă, cuceritorii au mers

¹ În procesul de etnogeneză românească, administrația romană în Provincia Dacia și în Dobrogea a jucat un rol esențial în propagarea limbii latine, limbă ce avea să definească istoricește apartenența poporului roman la romanitate.

până acolo încât au schimbat denumirile teritoriilor ocupate. Edificatoare în acest sens este denumirea dată de austrieci nordului Moldovei, după 1775. O dată cu introducerea noii administrații, teritoriul ocupat a primit o altă denumire, mai întâi aceea de Moldova Austriacă, iar mai pe urmă, pe aceea de Bucovina.

La fel a procedat Imperiul Țarist, care, ocupând în anul 1812 teritoriul dintre Prut și Nistru ce aparținea Moldovei, i-a dat denumirea de Basarabia. Prin schimbarea denumirii administrative se urmărea deturnarea ideii de apartenență a acelor teritorii la comunitatea românească, luându-se în calcul faptul că generațiile următoare își vor însuși noua destinație a teritoriului cucerit prin forță și mașinațiuni internaționale.

Nu în ultimul rând este de exemplificat acțiunea maghiarilor în Transilvania, pe care au denumit-o Erdely. Lucru și mai grav, maghiarii au recurs la schimbarea numelor de localități. În acest ultim caz remarcăm nu atât traducerea în limba maghiară a unor denumiri de așezări românești, cât mai ales politica de a da multor localități românești nume ungurești ce nu aveau nici o legătură cu denumirile păstrate din vechime.

Din exemplele de mai sus este de observat faptul că, începând cu dacii, cuceriri temporar și parțial de romani, precum și în epocile ce au urmat, românii, în condiții de ocupație sau dominație străină, nu au abandonat organizarea și normele administrative tradiționale autohtone. Dimpotrivă, au făcut din aceste elemente un scut de apărare a românității.

Începutul unei atari manifestări de conservare a tradițiilor de organizare administrativă s-a înregistrat clar după retragerea romană din Dacia. Este bine cunoscut faptul că, în timpul stăpânirii romane asupra unei părți din Dacia, a fost introdusă administrația (organizarea administrativă) de tip roman, respectiv *provincia*, *subprovincia*, *colonia*, *municipiul*, *pagusul* și așa mai departe.

După retragerea din anii 271-275 a armatei și a administrației romane, autohtonii daci, acceptând procesul lingvistic de romanizare, nu au acceptat și sistemul administrativ, revenind, astfel, la formele tradiționale de dinaintea cuceririi romane, adică la obștea teritorială, formă de organizare administrativă caracteristică pentru daci. Aceasta în pofida faptului că începuse derularea aceluși proces de romanizare care va defini poporul român mai târziu.

Pe de altă parte, trebuie știut că elementul autohton dac nu a renunțat la administrația sa tradițională nici în timpul ocupației și stăpânirii romane, conservând-o mai ales în mediul rural.

În secolele ce au urmat retragerii de care am amintit, poporul daco-roman, cum a fost denumit un timp, în procesul de consolidare a limbii și culturii latine, a cunoscut vreme de câteva secole urgiile migrațiilor barbare. Peste aceste locuri au trecut numeroase populații războinice, aflate într-un stadiu primitiv al evoluției lor. În asemenea condiții dezintegratoare, băștinașii „nu au abandonat modul lor de organizare teritorială și de administrare, pentru a-l adopta pe acela al străinilor, trecători pe aceste meleaguri”. Așa se explică puternicul simțământ de păstrare a tradițiilor proprii, un conservatorism benefic la vremea aceea. Autohtonii au observat disfuncționalitățile elementului migrator, care distruge, nu creează².

Un alt exemplu edificator privitor la caracterul formativ-istoric al organizării administrative este acela din perioada dominației regale maghiare în Transilvania. În pofida

² Ion Toderașcu, **Unitatea românească medievală**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 45.

presiunilor administrative, politice și religioase cunoscute, exercitate de către dominator, românii (majoritatea) n-au putut fi determinați să renunțe la formele lor de administrație. Astfel, în plan central s-a menținut multă vreme voievodatul, înlocuit apoi, după 1541, cu principatul. De asemenea, în administrația locală, districtul românesc a dus o luptă îndârjită cu comitatul și scaunele³, ce defineau comunitățile maghiare, respectiv sașii și secuii.

Elementele autentice românești de organizare administrativă și de administrație publică s-au menținut sub diferite aspecte. Altfel spus, administrația românească nu a fost distrusă, înăbușită complet în condițiile dominației sau ocupației străine. Și aceasta datorită numai și numai elementului autohton românesc, care nu a renunțat la simțămintele administrației proprii, așa cum nu au renunțat la credință, limbă și tradiții etc.

În epoca modernă, vom vedea, în condițiile unor măsuri represive folosite de administrația străină în spațiul românesc, românii, aflați în faza afirmării conștiinței naționale, au menținut anevoie elementele de administrație străvechi, dar le-au menținut. Adoptând instituții și practici noi corespunzătoare epocii moderne, românii au reușit să păstreze unele instituții și obiceiuri ce-i defineau, între care instituția districtuală (Transilvania), denumiri de funcții și instituții ce-i defineau ca români în spațiul lor istoric.

Dintre cele trei Țări Românești feudale, constituite ca state centralizate în secolele XII-XIV, Transilvania a cunoscut cea mai fluctuantă administrație, fenomen cauzat de dominațiile străine care s-au succedat aici, și anume: maghiară, otomană și austriacă. Cu excepția faptului că voievodatul Transilvaniei și-a căpătat denumirea de *principat*, organizarea administrativă impusă de regatul maghiar a fost menținută de către noii dominatori, turcii. Este știut faptul că, în urma războiului și a victoriei turcilor de la Mohacs (din anul 1526), statul maghiar a dispărut, fiind împărțit între Austria și Turcia (Pașalâcul de la Buda). În aceste condiții, Imperiul Otoman a devenit suzeran inclusiv asupra Transilvaniei.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, dominația otomană a fost înlocuită cu administrația habsburgică, care a adus modificări succesive în organizarea Transilvaniei. Mai întâi s-a atribuit acestei provincii românești titulatura de Mare Principat, care se bucura și de o anumită autonomie, apoi, prin reforme succesive, determinate și de evoluția Europei spre modernitate, Austria a structurat și restructurat în mai multe rânduri administrația din provincia vestică a țării, urmărind eficientizarea acestora.

Românii erau supuși unei duble opresiuni și anume: maghiară și austriacă, fapt reflectat și în administrație. O atare situație a determinat Curtea de la Viena să adopte măsuri politico-administrative care să țină seama pe de o parte, de interesele proprii, iar pe de altă, să ia în calcul și realitatea istorică, impusă de românismul majoritar, dar nici să supere nobilimea maghiară din Transilvania, autoproclamată clasă politică. De aceea, reformele administrative au avut aici un anumit specific, determinat de trei tendințe ce se înfruntau, și anume: a) administrația austriacă la vârf; b) nobilimea maghiară care gestiona structurile politico-administrative teritoriale; c) majoritatea românească, încurajată de iluminismul și liberalismul european, care lupta pentru aducerea în prim-plan a doleanțelor îndreptățite privind drepturile administrației românești.

³ Scaunul, formă administrativă săsească și secuiască, era de tradiție românească, „venind” de la scaunul de judecată; acest termen și l-au însușit, din punct de vedere administrativ, secuii și sașii.

Și în epoca modernă lupta pentru supremație în administrație a continuat. Maghiarii urmăreau să-și impună comitatele lor, iar românii încercau să mențină și să extindă forma districtului și participarea la actul de administrație proporțional cu procentul demografic.

Deși autoritățile austriece au dus o politică de deromânizare prin numeroasele reorganizări administrative, se constată faptul că administrația autohtonă tradițională nu a dispărut. Adesea, autoritățile puterii dominante au fost nevoite să ia în calcul anumite realități administrative românești. Districtul nu a putut fi îndepărtat, ci a fost menținut alături de comitate și scaune.

Spre exemplu, s-au păstrat districtele Făgărași, Brașov, Bistrița. Adesea, formele de concepere a organizării administrative locale au căpătat expresii ciudate, cum ar fi, de pildă, districtul săsesc al Brașovului sau districtul săsesc al Bistriței, deși în acele zone se afla o populație majoritar românească.

Explicația constă în aceea că, din punct de vedere social, se estima doar nobilimea care forma acel *Unio Trium Nationum*, românii fiind socotiți tolerați în propria lor țară, deși erau majoritari. Într-un alt caz întâlnim districtul Făgărași, în componența căruia intrau comitatele Făgărași, Odorhei și Trei Scaune. Reținem, însă, existența districtului. În cadrul acestei problematice amintim și menținerea unor practici administrative tradiționale românești în sate – cum era, de exemplu, alegerea judeului de către obște⁴.

În tratatul de istorie a românilor se stipulează faptul că „populația românească numeroasă pe aceste locuri și-a păstrat propriile structuri administrative”⁵, sau se menționează despre populația românească majoritară (neinclusă în rândul celor trei națiuni privilegiate), că se regăsește pe teritoriul tuturor formelor de organizare administrativă: comitate, scaun, districte... Românii au reușit ca, pe tot parcursul secolului al XVII-lea, să-și păstreze formele specifice de organizare administrativă, precum districtele, dezvoltate în special în jurul unor cetăți de margine⁶. Atribuțiile militare ale cetăților au îngăduit perpetuarea specificului administrativ românesc.

În cele din urmă s-a menținut o formă de compromis, maghiarii acceptând până în anul 1867 coexistența, destul de confuză, a celor două denumiri și forme de organizare, la care se adăugau și scaunele. Maghiarii vor reuși, pentru scurt timp, să generalizeze comitatul în dauna districtelor și a scaunelor⁷. Aceasta în cadrul dualismului austro-ungar.

Premergător Revoluției de la 1848, Transilvania era organizată din punct de vedere administrativ-teritorial în mai multe entități cu instituții specifice. S-au menținut doar 4 districte (Bistrița, Brașov, Chioar și Făgăraș), în comparație cu 11 comitate, 5 scaune secuiești și 9 scaune săsești. De asemenea, existau 11 orașe în care era concentrat elementul maghiar sas și secuiesc⁸.

Revoluția de la 1848 din Transilvania a determinat o atitudine reformatoare din partea absolutismului austriac „biruitor” în revoluție. Curtea de la Viena va accepta

⁴ Pe larg, în: Virgil Cândea (coord.), **Istoria românilor**, vol. V, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 376-404.

⁵ **Ibidem**, p. 736.

⁶ **Ibidem**, p. 737-738.

⁷ Pe larg, Ioan Silviu Nistor, **Comuna și Județul – evoluție istorică**, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 2000, p. 88.

⁸ **Istoria românilor** (tratat), vol. VII/1, p. 167.

schimbări ori îmbunătățiri în anumite domenii ca: economic, politic, cultură-învățământ, biserică, și nu în ultimul rând în administrație. De altfel, întreaga politică europeană era orientată către liberalismul burghez⁹.

Pentru români, noul absolutism a însemnat și o mai largă posibilitate de manifestare, față de perioada anterioară Revoluției. A fost posibilă crearea de instituții românești; economia a cunoscut un substanțial avânt; în domeniile cultură-învățământ și viață confesională, s-au înregistrat, de asemenea, progrese, și mai multă toleranță¹⁰. Cu toate acestea, erau încă multe de făcut. Astfel, românii din Transilvania acuzau la 1848 faptul că se ducea o politică discriminatorie împotriva lor, și ca atare, revendicau dreptul firesc de a li se recunoaște teritoriile naționale strămoșești, aceasta însemnând și administrarea lor de către români. În **Manifestul românilor din Transilvania**, redactat în martie 1848, cuprinzând 12 puncte, se cerea, între altele: să se declare „șterse toate trei constituțiuni ale nemeșilor [unguri], secuilor și sașilor... toate diplomele¹¹ lor să fie arse”... și că „noi nu mai recunoaștem decât transilvani patrioți cu drepturi egale”¹²; „toate numirile de comitate, scaune și districturi se vor șterge, se va face o nouă împărțire și rotunjire a ținuturilor, care pe viitor se vor numi **cantoane**”¹³.

Cu privire la dimensionarea cantoanelor se cerea să se „facă potrivit numărului de locuitori (câte 80-100 de mii de suflete într-un canton, conceput pe naționalitățile genetice¹⁴)”. Cantoanele trebuiau să fie în așa fel configurate încât într-un canton să intre câte o naționalitate, „pentru ca administrația internă a cantoanelor să fie de tot independentă, ca în America de Nord și Elveția, ținându-și limba oficială, limba genetică proprie”¹⁵.

După înăbușirea Revoluției de la 1848, Transilvania a fost încorporată Imperiului austriac și inclusă într-un nou mod administrativ, nefavorabil românilor, care, în timpul revoluției se organizaseră într-o „Țară Românească”.

Supusă și mai multor reforme de organizare teritorial-administrativă, Transilvania a fost împărțită (1850) în șase districte (Sibiu, Alba-Iulia, Cluj, Odorhei, Reteag și Făgăraș)¹⁶, conduse de ofițeri superiori imperiali. Chiar dacă politica imperială a promovat o centralizare excesivă, este de reținut că districtele românești nu numai că s-au menținut, dar au sporit ca număr. Districtele au fost structurate pe subunități administrative numite cercuri și subcercuri, comparabile cu plasa, respectiv comuna de mai târziu.

Prin noile organizări, imperialii, care își consolidaseră dominația (după înăbușirea revoluției) în spațiul transilvan, au menținut și înăsprit centralizarea „excesivă a administrației și puterii politice”¹⁷, fapt ce a afectat tendința spre autonomie și descentralizare.

În memoriile lor, românii respingeau împărțirea administrativă care ignora

⁹ **Ibidem**, p. 714.

¹⁰ **Ibidem**.

¹¹ Acte cu valoare decizională.

¹² Referire la legile discriminatorii la adresa românilor.

¹³ *** **Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania. Documente**. Vol. I, București, 1977, p. 230.

¹⁴ **Ibidem**.

¹⁵ **Ibidem**, vezi și I.S. Nistor, **op. cit.** pp. 95, 96.

¹⁶ **Istoria dreptului românesc**, București, Editura Academiei, 1984, vol. II/1, p. 160.

¹⁷ **Ibidem**, p. 160.

principiul național băștinaș; ca și practica de numire a funcționarilor străini, adică unguri, sași sau secui. Într-unul din memorii se cerea numirea de funcționari români proporțional cu ponderea populației românești, **folosirea limbii române în administrație** (subl. mea C.Cl.). De asemenea, era denunțată nedreapta arondare a districtelor care îi separau pe români.

O pondere importantă au avut-o problemele școlare și culturale, solicitându-se susținerea acestora din fonduri publice. Se cerea totodată organizarea învățământului superior pentru români, între care înființarea unei facultăți juridice la Cluj¹⁸. Toate acestea, ca și multe altele, au fost cuprinse în cele 27 de memorii înaintate Curții vieneze de către fruntașii românilor ardeleni.

O nouă organizare administrativ-teritorială a Transilvaniei a avut loc în anul 1851. De data aceasta, au fost create doar cinci districte în loc de șase, divizate în 36 de căpitănate. În 1852 a avut loc o altă împărțire, de data aceasta în prefecturi și preturi, înlăturându-se sistemul cu cercuri și subcercuri. Transilvania a fost structurată pe șase prefecturi (Bistrița, Brașov, Cluj, Orăștie, Sibiu și Tîrgu-Mureș), iar acestea erau subîmpărțite în 79 de preturi (plăși) și magistraturi orășenești. Proiectul a fost aprobat prin rezoluția imperială din 17 februarie 1854, modificată apoi prin creșterea numărului prefecturilor de la șase la zece (Alba, Bistrița, Brașov, Cluj, Dej, Odorhei, Orăștie, Sălaj, Sibiu, Tg. Mureș). În această situație a avut loc și o redistribuire a preturilor.¹⁹

În ianuarie 1861 a avut loc la Sibiu Conferința națională a românilor din Transilvania, cu scopul de a se „consulta împreună asupra problemelor națiunii”.²⁰ Cu acel prilej, reprezentanții românilor s-au pronunțat pentru menținerea statutului de autonomie a Transilvaniei, pentru reprezentarea proporțională sau cel puțin paritară în administrația centrală și locală. „Suntem cei mai mulți, două treimi din populația Transilvaniei; stăpânim și muncim cea mai mare parte a pământului; ținem Țara cu dările și recruții noștri; ne-am jertfit viețile și averile pentru apărarea ei...” – argumentau cu temei românii ardeleni –; „voim, așadar, să nu se mai hotărăscă «despre noi fără de noi»; voim să influențăm destinele statului în ansamblu și în părțile sale; voim să ne fie recunoscut acest drept”.²¹

În pofida cererilor îndreptățite ale românilor transilvăneni, puterea imperială a acționat, în cea mai mare parte, potrivit intereselor acestora. În Transilvania s-a menținut privilegiul celor „trei națiuni”, reflectat și în administrație, practicându-se pe mai departe discriminarea românilor.

În anul 1861, contrar așteptărilor, s-a procedat la reînființarea fostelor comitate, scaune și districte concepute de maghiari, și desființate în condițiile revoluției de la 1848, ca urmare a cererii românilor. Era o măsură socotită ca realitate imediată în Transilvania. Au avut loc dezbateri pe teme administrative, multiplicare la nivelul tuturor unităților teritoriale. S-au constituit consilii comitatens – organisme nobiliare ale puterii locale completate cu români –; s-a procedat la alegeri de funcționari publici; s-a admis folosirea în administrație a celor trei limbi ca instrument al comunicării oficiale (maghiară, germană și română)²². Toate aceste măsuri,

¹⁸ Pe larg în **Istoria românilor**, VII/ 1 p. 712.

¹⁹ Pe larg, I.S. Nistor, **op.cit.**, p. 96.

²⁰ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, din 28 dec. 1860; Ap. **Istoria românilor**, vol II/1, p. 729.

²¹ Pe larg, **Istoria românilor**, vol. VII/1, p. 733.

²² **Ibidem**.

cu părțile lor bune și mai puțin bune, au fost considerate de români ca o restaurare a metodelor de dinainte de revoluția pașoptistă.

Evaluând situația administrației, raportată la românii din Transilvania, se constată că în condițiile dominației habsburgice s-au înregistrat și prezențe românești. În anul 1863 existau 19 dregători români, iar la Universitas Xaxonum din Sibiu au fost admiși, pentru prima oară, și patru români²³. Cifre neînsemnate, în comparație cu faptul că românii erau majoritari. Totuși, acest fapt se constituie într-o dovadă că elementul autohton românesc a reușit să asceadă în structurile administrației, remarcându-se prin atitudinea lui activă.

În tot acest timp, în Transilvania s-a menținut privilegiul celor „trei națiuni”, reflectat și în administrație, practicându-se pe mai departe discriminarea românilor. Pe de altă parte, s-a atentat la unitatea teritorială a principatului Transilvania. Spre exemplu, printr-o rezoluție imperială din martie 1861, reintra în vigoare vechea împărțire administrativ-teritorială a Transilvaniei. Urmare a acestei decizii, patru jurisdicții românești din Transilvania au fost încorporate la Ungaria, respectiv Chioaru, Crasna, Solnocul Mijlociu și Zarandul²⁴.

În anii 1863, 1864, a avut loc „reorganizarea guvernului, prin numirea unor noi căpetenii locale”²⁵. Aceasta în baza unor instrucțiuni imperiale privind organizarea unităților administrative. Astfel, se dădea un nou curs vieții publice a Transilvaniei²⁶.

În anul 1863 au fost înaintate Dietei de la Sibiu 11 proiecte de legi cu tentă național-românească. În cadrul dezbaterilor pe marginea acestora, s-a pledat pentru delimitarea unui teritoriu național-românesc în Transilvania, care să aibă conducere proprie (deci, românească), „cu un cap” [căpetenie] național, o administrație proprie, precum și o universitate românească, după exemplul Universității Săsești²⁷. În propunerile legislative amintite se stipula revendicarea privitoare la egalitatea celor trei limbi „ale țării” (maghiara, germana și româna), precum și posibilitatea nelimitată a cetățenilor de a se adresa forurilor administrative și juridice „în limba sa”; dreptul neîngrădit al comunităților urbane și rurale de a-și stabili ele însele limba lor oficială²⁸.

Guvernul Transilvaniei, în schimb, care nu era românesc, a înaintat Dietei (1864) un proiect de reorganizare administrativă în care se propunea desființarea a 4 comitate din cele 12, respectiv Alba Superioară, Cetatea de Baltă, Dăbâca și Turda. Se opta pentru înființarea unui singur, cel al Reghinului. Observăm rezonanța istorică românească a comitatelor propuse spre deființare și diversiunea de a constitui unul singur cu centrul în zona maghiarimii Reghin-Covasna-Mureș. S-a propus, totodată, principiul de a se aronda comitatele la municipiile ce-și exercitau o anume forță gravitațională. Potrivit acestei propuneri, Transilvania urma să fie organizată astfel din punct de vedere teritorial-administrativ.

1. Municipiul Alba-Iulia
2. Municipiul Cluj
3. Municipiul Dej

1. Comitatul Alba
2. Comitatul Cluj
3. Comitatul Solnoc

²³ *Ibidem*, pp. 734, 735.

²⁴ I.S. Nistor, *op. cit.*, p. 97.

²⁵ *Istoria românilor*, VII/1, p. 735.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 735.

²⁸ *Ibidem*, p. 740.

4. Municipiul Deva	4. Comitatul Hunedoara
5. Municipiul Odorhei	5. Comitatul Odorhei
6. Municipiul Reghin	6. Comitatul Reghin
7. Municipiul Sibiu	7. Comitatul Sibiu
8. Municipiul Făgăraș	8. Districtul Făgăraș
9. Municipiul Năsăud	9. Districtul Năsăud.

Constituie în felul acesta, comitatele și districtele urmau să se împartă în cercuri (vicecomitate, vicecăpitănat, scaune, scaune-filale)²⁹.

Când în România se derula o profundă reformă administrativă (1864), promovată de domnitorul A.I. Cuza, în Transilvania, Ilarion Pușcariu, cunosător al realităților din acest teritoriu, și animat de dorința implementării unei administrații moderne care să fi răspuns luptei pentru emancipare generală, a făcut unele propuneri și anume:

- Gruparea în jurul centrelor urbane puternice a activităților administrative;
- O administrație coerentă, bazată pe elemente de naționalitate omogenă;
- Structurarea administrației teritoriale pe criterii de judiciozitate și realism, pornind de la comuna rurală, cercurile submunicipale și municipii³⁰.

Cărturarul român (transilvănean) acorda un rol preponderent instituției municipale, care întrunea virtuți culturale și economice, fapt care viza lupta românilor pentru emancipare națională.

Ilarion Pușcariu era referent al **Comisiei (Dietei) românești a Transilvaniei de la Sibiu pentru proiectul împărțirii administrativ-teritoriale**. În această calitate, el aprecia că în situația de atunci a administrației Ardealului, trebuia renunțat la vechea tendință de a se promova practica „preponderenței unei naționalități cu stricarea celeilalte, și a unui municipiu cu deranjarea celui alt”³¹.

Pe bună dreptate, Pușcariu socotea că într-o administrație era „esențial să se țină seama de realitatea locală, de diversitatea etnografică a locuitorilor, care imprima o direcție de apropiere în jurul unui centru natural ce exercită și întreține o acțiune de comunicare, de grupare, de consolidare și de întărire a dorinței rămânării laolaltă”³².

Un moment de grea încercare pentru românii din Transilvania l-a constituit încheierea acordului dualist austro-ungar din februarie 1867, prin care a luat ființă Imperiul cu același nume. Prin efectele amintitului acord, Transilvania își pierdea orice urmă de autonomie, fiind încorporată statului maghiar. În consecință, teritoriul Transilvaniei – vatră de formare a poporului român, devenea spațiu unguresc, prin abuz grosolan. Populația românească, cum s-a mai arătat, majoritară, a fost obligată să respecte legislația maghiară și să suporte organizarea administrativă ungurească. Începea astfel, pentru românii de aici, cea mai grea perioadă (până la 1918) de existență sub raportul vieții naționale, caracterizată printr-o politică de accentuată deznaționalizare și asimilare forțată, practică de guvernanții unguri³³.

Noul sistem politic (dualismul) recunoștea existența Ungariei ca entitate politică de sine stătătoare. Șeful statului era regele Ungariei, care avea guvern propriu și un

²⁹ I.S. Pușcariu, **Disertațiune despre împărțirea politică a Ardealului**, Sibiu, 1864, p. 42.

³⁰ Ap. I.S. Nistor, *op. cit.*, p. 100.

³¹ **Ibidem**.

³² **Ibidem**.

³³ Pa larg, **Ibidem**.

Parlament bicameral, format din Camera Magnaților și din Camera Deputaților.

Organizarea administrativă a Ungariei, reglementată prin legile din 1870 și 1876, a făcut ca Transilvania să fie integrată, și din acest punct de vedere, structurilor Regatului maghiar. Astfel, vechile comitate, districte și scaune au fost înlocuite prin noile comitate, organizate unitar și având ca subdiviziuni plasele. Comitatele au devenit deopotrivă unități administrativ-teritoriale și politice, prin intermediul lor exercitându-se puterea executivă în plan local. Acestea aveau în subautoritatea lor comunele urbane și rurale³⁴.

Lupta pe tema națională, implicit a administrației românești din Transilvania va continua, un moment de referință constituindu-l **Mișcarea memorandistă** (1892-1894). Partidul Național Român din Transilvania a întocmit în 1892 un Memorandum, în numele și cu consimțământul românilor din Ungaria și Transilvania, pe care l-a depus la Curtea imperială din Viena. În acel memoriu se arăta, între altele, că „în Transilvania trăiesc abia vreo 200.000 de maghiari, risipiți prin fostele comitate, prin [printre] o populație română de peste 1.500.000 de români; legiuitorii purtând de grijă să asigure acestei infime minorități maghiare majoritatea voturilor la urnă....”³⁵. Memorandumul mai arăta că în comitatele „cu populația română, un deputat cade pe 50-60 de mii de locuitori, în timp ce secuimea trimitea în Parlament câte un deputat pentru 4-5 mii de locuitori”³⁶.

Românii și-au manifestat interesul de a participa la actul administrativ în scopul bunului mers al acestuia. Prin puținii reprezentanți „acceptați” în Dietă sau în aparatul administrativ central și local, românii nu au putut desfășura o activitate relevantă în domeniul de care ne ocupăm. În schimb, au acționat prin diverse mijloace și metode pentru a determina autoritățile imperiale să ia în calcul realitatea etno-majoritară românească și să i se permită participarea la actul politico-administrativ potrivit procentului demografic și al dreptului istoric.

Unirea de la 1918 a Transilvaniei cu România a dat un alt curs organizării administrative, un curs firesc, înscris în coordonatele adevărului istoric și a dorinței tuturor românilor. Păstrând în intimitatea sufletului lor tradiția românească de organizare și administrare, transilvănenii au venit cu elemente meritorii, contribuind la „noua” organizare administrativă a României întregită și circumscrisă normelor europene.

*
* *

O altă provincie românească, nevoită să suporte dominația străină, a fost nordul Moldovei (**Bucovina**), care din 1775 până în anul 1918 a stat sub stăpânire austriacă. Și aici actul administrativ-autohton românesc a fost supus normelor stăpânitorului străin.

În anul 1775, nordul Moldovei, inclusiv Suceava, a fost ocupat de către austrieci, cu largul concurs al conducătorilor Imperiului otoman, care se angajase prin tratate să apere integritatea teritorială a Moldovei. În pofida rezistenței românilor și a domnitorului de atunci, Grigore III Ghica³⁷, nordul Moldovei a trecut sub administrație

³⁴ Pe larg, **Istoria românilor**, VII/1, p. 751.

³⁵ Ap, I.S. Nistor, **op. cit.**, p. 106.

³⁶ **Ibidem**.

³⁷ Domnitorul Grigore III Ghica a fost asasinat de către turci, întrucât opoziția sa vehementă strica socotelile diplomatice și politice ale acestora.

austriacă. Teritoriul anexat de către Austria cuprindea o suprafață de 10.441 km², cu 75.000 de locuitori ai orașelor Cernăuți, Siret, Suceava și satele din jurul acestora, 225 la număr³⁸. Teritoriul la care ne referim a primit o nouă denumire, mai întâi de „Moldova austriacă”, apoi, nu mult după aceea, de „Bucovina”. Prin schimbarea denumirii s-a urmărit deturnarea ideii de apartenență a acelui teritoriu la comunitatea românească, luându-se în calcul faptul că generațiile următoare își vor însuși noua destinație a teritoriului, cucerit prin forță și mașinațiuni internaționale.

În momentul cuceririi, nordul Moldovei era organizat în două ținuturi și anume: Cernăuți și Suceava, conduse fiecare de câte un ispravnic (instituție moldovenească). Aceștia aveau în subordine câte trei logofeți fiecare. Orașele erau conduse de șoltuzi și pârgari, așa cum era în toată Moldova³⁹. Deși stăpânirea habsburgică a promis la început că va păstra statutul tradițional de organizare administrativă, în realitate „statu-quo-ul” promis a fost violat⁴⁰, practicându-se metoda uzurpării instituțiilor tradiționale românești. S-au întocmit și pus în aplicare planuri de reorganizare administrativă a provinciei pe criterii străine românilor.

Istoricii disting trei etape în încercarea Austriei de deturnare a procesului administrativ-autohton:

- Perioada administrației militare, 1775-1786, când la conducerea așa-zisei „Moldove austriece” s-a aflat un guvernator militar, având calitatea de comisar imperial, iar Bucovina era unitate administrativă distinctă, subordonată direct Consiliului aulic din Viena;
- Perioada administrației civile galițiene, 1786-1848, și 1850-1862, timp în care nordul Moldovei, devenit Bucovina, a fost organizat sub formă de cerc administrativ, fiind condus de un căpitan districtual;
- Perioada ducatului, când Bucovina a obținut statut de autonomie provincială (1862-1918). În acest răstimp, Bucovina a avut Dietă proprie ca organ legislativ; avea, de asemenea, un Comitet al Țării Bucovinei, condus de un președinte sau mareșal. Statutul de autonomie le-a dat românilor posibilitatea de a încerca să-și organizeze o viață politică proprie⁴¹, fapt semnificativ și pentru actul administrativ.

În cadrul perioadelor enunțate mai sus, s-au înregistrat și alte evenimente ce interesează problematica acestui subcapitol. Astfel, în anul 1786, Bucovina era organizată teritorial în cinci districte, și anume: Suceava, Siret, Cernăuți, Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung pe Ceremuș. Această măsură avea loc în cea de-a doua perioadă, în care Bucovina a fost încorporată regiunii Galiția, componentă de asemenea, a Imperiului austriac.

Supusă unor masive implantări de alte populații din afară, această provincie românească, Nordul Moldovei, „botezată” de austrieci Bucovina, arăta în secolul al XIX-lea ca un conglomerat multiethnic, multilingvistic și multifuncțional, însă, și în asemenea condiții, a continuat să graviteze spre Moldova și să mențină o seamă de trăsături și obiceiuri caracteristice în raport cu celelalte provincii ale imperiului⁴².

³⁸ Vintilă Barbu, în *Revista România Mare*, 15 dec. 2006, p. 9.

³⁹ I.S. Nistor, *op.cit.*, p. 110.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, 1993, vol. I, p. 115.

⁴² Pe larg, *Istoria românilor*, vol. VII/1, p. 199-200.

În cadrul reformelor imperiale, comuna rurală în Bucovina s-a bucurat de o largă autonomie, ca și în Transilvania. Administrația provinciei intra în competența Dietei cu sediul la Cernăuți. Comuna avea o dublă ipostază și anume aceea de unitate administrativă locală, cât și aceea de organism al statului. Potrivit Constituției Bucovinei din 1860, această provincie românească a devenit o entitate aparte în sistemul politic imperial, aflată sub conducerea directă a guvernului de la Viena.

Organizarea administrației comunale din Bucovina era reglementată de Regulamentul comunal și de Regulamentul electoral comunal pentru Ducatul Bucovinei. Comunele erau împărțite în: comune locale, comune asociate, teritorii domeniiale, și orașe cu statut propriu. Facem precizarea că atât constituția Bucovinei, cât și legea din august 1908 nu făceau deosebire între comunele rurale și cele urbane.

Comuna, în Bucovina, administra averile și interesele sale. În atribuțiile ei intrau: siguranța persoanelor și a proprietăților din circumscripția teritorială respectivă, întreținerea școlilor, șoselelor, pădurilor, drumurilor, piețelor comunale, protecția săracilor etc.

Administrația comunei era încredințată unui organism deliberativ. Mai exact, Comitetului comunal și organului executiv numit **antistie**, în fruntea căruia se afla primarul. Atribuțiile Comitetului comunal erau: eliberarea de decizii în chestiuni de interes local, administrarea comunei, acordarea indigenatului; poliția locală; aprobarea bugetului; stabilirea impozitelor etc. Antistia comunală era aleasă de către Comitetul comunal și constituia organul executiv al comunei, prezidat de primar, care conducea de fapt administrația comunei, și supraveghea personalul din subordine⁴³.

Nu se poate nega faptul că situația economică prosperă, cum era aceea din imperiu, a fost consecința unei administrații pe măsură. Chiar dacă stăpânirea era străină, competenței și valorilor unei asemenea administrații a răspuns cu interes și populația românească, fără însă să se resemneze cu situația creată, prin dominația existentă, fie ea și austriacă.

În timpul Revoluției de la 1848 românii din Bucovina au militat pentru desprinderea de provincia Galiția și crearea organelor corespunzătoare românești pe plan legislativ, juridic, executiv și administrativ; deziderat înscris în programul principal al revoluționarilor români bucovineni, **Petiția țării**⁴⁴. În acel context s-au formulat unele revendicări și în plan administrativ, cu caracter național. Românii cereau „unirea tuturor teritoriilor românești din imperiul habsburgic (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina) într-un mare ducat autonom al românilor, cu organisme proprii de ordin executiv, legislativ și juridic...”⁴⁵.

În perioada ducatului (1862-1918), când Bucovina a beneficiat de autonomie în cadrul Imperiului austriac, au fost promovați și români în posturi administrative superioare sau locale⁴⁶, între care amintim pentru anii 1864-1874, pe Eudoxiu Hurmuzachi⁴⁷, numit căpitanul Țării. Ducatul avea un președinte al Țării, care era de fapt și de drept, guvernatorul provinciei, și avea atribuția de coordonator al tuturor

⁴³ I.S. Nistor, **op.cit.**, pp. 48-49.

⁴⁴ **Istoria românilor**, vol. VII, p. 209.

⁴⁵ I.S. Nistor, **op. cit.**, p. 111.

⁴⁶ **Ibidem**.

⁴⁷ Om politic și istoric român.

autorităților civile. Acesta era numit de către împărat. Pe de altă parte exista autoritatea, Căpitanul Țării – șeful tuturor autorităților locale –, confirmat și el de către împărat. Exista, în același timp, un organism executiv numit **Delegația permanentă** a Dietei, cunoscut sub numele de Comitetul Țării⁴⁸. Statutul de autonomie le-a dat românilor moldoveni din nord posibilitatea de a încerca să-și organizeze viața politică și administrativă proprie⁴⁹.

Important în demersul românilor din nordul Moldovei (Bucovina) a fost faptul că, deși supuși multor adversități politico-administrative menite să zdruncine conștiința națională, aceștia (românii) nu au renunțat la tradiția românească. Faptul că în perioada 1775-1918 s-au succedat trei generații, suportând transplantul masiv de populație străină (germani, polonezi, ucraineni ș.a.) românii s-au socotit la ei acasă păstrând ceea ce era mai de preț din tradiția strămoșească. Așa se explică faptul că, o dată eliberați de sub administrația străină prin unirea cu patria-mamă, România, în 1918; „bucovinenii” au îmbrățișat imediat sistemul administrativ românesc, integrându-se, așa cum era firesc, în structura națională de după 1918. În perioada interbelică, România întregită a cunoscut alte reforme administrative concepute pe principiul unității statal-naționale. Valorificând elementele pozitive aduse de provinciile surori, ce împărtășiseră trista experiență a unor stăpâniri străine, Statul Român va pune bazele unei administrații cu adevărat moderne, în concordanță cu spiritul european, perfectibilă însă în raport cu mersul transformărilor generale.

*

*

*

Basarabia (teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru), ocupată de Rusia țaristă în anul 1812, a fost ruptă din contextul istoric românesc al Moldovei, dându-i-se în mod deliberat o organizare administrativă rusească. La început s-a ținut seama, un timp, de vechile instituții românești, pentru ca apoi să se procedeze la transplantarea unei organizări de tip rusec. Teritoriul respectiv a devenit **oblastie** (regiune, în limba rusă), condusă inițial de un guvernator român (Scarlat Sturdza), iar după aceea de reprezentanți ruși.

În secolul al XVIII-lea, spațiul dintre Prut și Nistru era organizat, în cadrul statului moldovean, având șase ținuturi, și anume: Iași, Soroca, Lăpușna-Chișinău, Codru, Greceni și Hotârnicieni⁵⁰. În anul 1812, ca și după aceea un timp, teritoriul la care ne referim apare organizat potrivit „vechii împărțiri administrative” în 12 județe (ținuturi) moldovene, și anume: Hotin, Soroca, Iași⁵¹, Orhei, Lăpușna, Hotârnicieni, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Greceni și Codru. La rândul lor, aceste ținuturi erau divizate în ocoale sau plase, ce reuniau la rândul-le mai multe sate⁵².

Ținuturile erau conduse de ispravnici, selectați dintre boierii români (basarabeni) și numiți de către guvernator. Ispravnicii aveau în subordine pe ocolăși (conducătorii de ocoale) și pe vornici sau staroști în cârmuirea satelor. Toți aceștia aveau atribuții

⁴⁸ I.S. Nistor **op.cit.**, p.111.

⁴⁹ M. Iacobescu, **op.cit.**, vol. I, 1993, p. 115.

⁵⁰ N. Dabija, **Calvarul Basarabiei**, în **O istorie a românilor de pretutindeni**, vol. II, București, 2005, p. 56.

⁵¹ Teritoriu din stânga Prutului ce aparținuse ținutului Iași.

⁵² **Istoria românilor**, vol. VI, p. 710.

administrative similare celor din Moldova din dreapta Prutului.⁵³

Câțiva ani mai târziu, în 1816, a fost emisă o reglementare administrativă prin care s-a constituit un Consiliu general al oblastiei, condus de un general rus. În același timp, teritoriul dintre Prut și Nistru a fost organizat în **opt** ținuturi: Hotin, Orhei, Soroca, Iași, Bender, Codreni, Ismail și Grecești⁵⁴.

Puternica rezistență românească din Basarabia a determinat pe noii stăpâni să nu recurgă brusc la rusificarea administrației. S-a procedat în mod treptat la modificări, folosindu-se diversii intermediari dintre cele mai subtile. Astfel, în anul 1818 a fost promulgat de către țar, **Așezământul obrazovaniei Oblastiei Basarabiei**, prin care se exprima intenția de a se respecta autonomia provinciei și guvernarea acesteia în conformitate cu obiceiurile vechi [românești]⁵⁵, intenție nerespectată. În această perioadă, capitala provinciei a fost mutată de la Tighina la Chișinău.

Începând din 1825 a fost impus în Basarabia un regim de aspre restricții politice, de opresiune și chiar de exterminare națională. În anul 1828, Așezământul amintit a fost abrogat, fiind înlocuit cu așa-zisul Regulament al lui Voronțov (1829). Drept urmare, autonomia Basarabiei, atâta cât rămăsese, a fost desființată; întreaga putere a trecut în mâna guvernatorului general. Totodată, deținerea slujbelor în administrație a fost condiționată de cunoașterea limbii ruse, limba română fiind înlăturată din actele publice, dar păstrată în vorbirea românilor moldoveni. Drept urmare, Basarabia va fi administrată, „la fel ca și guberniile ruse”.⁵⁶

Organul central de conducere, concentrând toată puterea, era acum guvernatorul militar. Autonomia locală a fost lichidată, iar Verhovnâi soviet a înlocuit Sfatul oblastiei. Membrii acestui organism erau numiți de guvernator dintre apropiații săi. Nacialnicii⁵⁷ vor concentra în mâinile lor, începând din 1836, toată puterea (militară și civilă)⁵⁸.

Prin toate aceste măsuri, stăpânirea rusească a modificat organizarea administrativă, Basarabia fiind reorganizată în nouă ținuturi (Bălți, Cetatea Albă, Cahul, Chișinău, Hotin, Orhei, Soroca, Tighina și Ismail)⁵⁹. Modificări privind organizarea teritorială au mai avut loc după 1856, ca urmare a faptului că sudul Basarabiei a fost redobândit de Moldova românească, și iarăși după 1877-1878, același sud a fost reîncorporat Rusiei.

În condițiile intensificării procesului de rusificare a Basarabiei, în fiecare ținut s-a înființat câte o ispravnicie pentru coordonarea treburilor publice. Această instituție era condusă de un căpitan ispravnic și de patru consilieri sau comisari. Ținuturile erau împărțite în ocoale conduse de ocolăși, cărora li se spuneau nacialnici.

Începând din anul 1864, în Rusia au fost introduse Zemstvele (Consiliile Județene) ca autorități locale. Acestea aveau ca atribuții rezolvarea problemelor locale. În Basarabia, această instituție a intrat în funcțiune în anii 1869/1870. Așadar, unitățile administrative erau: provincia – devenită **gubernie**, ținutul denumit **zemstve**, plasa și

⁵³ **Ibidem**.

⁵⁴ **Istoria dreptului românesc**, vol. II/1, p. 162.

⁵⁵ I.S. Nistor, **op.cit.**, p. 51-52.

⁵⁶ **Istoria românilor**, VII/1, p. 210.

⁵⁷ Șef al unui serviciu sau instituții, conducător cu atribuții administrative.

⁵⁸ În larg, **Istoria dreptului românesc**, vol. VII/1, p. 162.

⁵⁹ I.S. Nistor, **op.cit.**, p. 107.

comuna numită **voloste**.

Despre organizarea comunală se știe că era condusă de un organ reprezentativ, care era Consiliul, și de un organ executiv condus de vornic sau staroste. Populația autohtonă, cea românească majoritară, atribuia instituțiilor administrative aceleași denumiri moștenite de la înaintași: **ținut, comună, sat**. Potrivit noilor organizări administrative impuse de organele rusești, volostea era o entitate teritorială administrativă ce trebuia să aibă cel puțin 30 de locuitori; gruparea locuitorilor avea caracter religios (comuna religioasă). Comuna rurală era condusă de adunarea comunală, care avea puteri deliberative. Între atribuțiile acestei adunări amintim: alegerea conducătorului local (starostele), votarea impozitului, executarea de lucrări publice, repartizarea anuală a pământurilor comunei (proprietatea obștii), etc. Starostele avea dublă calitate și anume, de reprezentant al intereselor locale, și aceea de agent al puterii centrale. Era ajutat de un sutaș și de un decimaș, ambii aleși.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, în Rusia s-a procedat la o centralizare accentuată a administrației, îngrădindu-se prin aceasta și mai mult drepturile și libertățile de acțiune ale organelor reprezentative, ceea ce a frânat considerabil posibilitatea de manifestare a autorităților locale.

În ceea ce privește stăruința guvernului rusesc de a asimila societatea basarabeană cu aceea a guberniilor ruse, istoricul Alexandru Boldur consemna că „toate silințele legiuitorului de a reforma viața după gustul său nu au dat rezultate. Mediul social s-a împotrivit”⁶⁰. Este vorba despre mediul social-românesc și puternica tradiție a dreptului acestui popor. Același autor mai arată că „guvernul Rusiei nu a putut să schimbe realmente structura socială a provinciei, parțial până în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, și în multe privințe chiar până la sfârșitul dominației rusești” (1918). Istoricul Boldur avea convingerea întemeiată potrivit căreia „Materia socială”⁶¹ care a fost turnată în tradiții și obiceiuri moldovenești nu se mai supunea normalizării juridice ruse”⁶².

Socotim că nu este lipsit de interes să subliniem faptul că tradiția locală basarabeană a constituit sub ruși „un prețios diamant istoric, o dovadă excelentă a provenienței unor norme de drept străvechi românești”, precum și a „caracterului etnic al provinciei”⁶³, incontestabil românesc. Dreptul civil local, care încorporează și norme administrative, a supraviețuit amintitei dominații, rămânând în vigoare până după Unirea din 1918, când, ca urmare a desăvârșirii unității național-statale românești, Codul civil al României a fost extins, în mod firesc, și asupra Basarabiei.

Păstrătoarea acestor tradiții juridico-administrative românești a fost întreaga populație românească dintre Prut și Nistru, îndeosebi țăranii au fost cei care, în pofida agresiunilor de tot felul, și-au păstrat identitatea. Aceștia au fost ajutați de preoți și dascăli (învățători) – spirite active în cultivarea simțământului etnic și a speranței⁶⁴. Este locul să subliniem că satul românesc din Basarabia și-a păstrat multă vreme, după 1812, structurile și practicile tradiționale, comparativ cu rusificarea orașelor și aducerea de coloniști din diverse părți ale

⁶⁰ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, 1992, p. 484.

⁶¹ Autorul avea în vedere etnicul românesc.

⁶² Al. Boldur, *op.cit.*, p. 484.

⁶³ *Ibidem*, 485.

⁶⁴ *Istoria românilor*, vol. VII/1, p. 790.

Imperiului sau a Europei. Totodată, intelectualitatea românească din Basarabia, deși s-a format în școli rusești, învățând limba opresorului, a gândit, totuși, românește, acționând, în majoritatea ei, în același spirit, stimulat de limba strămoșească⁶⁵.

Ca și în cazurile Transilvaniei și a Bucovinei, basarabenii, deși ruși de realitățile istorice românești vreme de peste o sută de ani, Unirea cu România, în anul 1918, și reînnoarea tradițiilor administrative românești, au constituit o împlinire firească, ce nu a întâmpinat impedimente. Referindu-se la acest aspect, N. Iorga constata cu mult adevăr că „în provinciile românești care înconjurau Regatul României, satul românesc sta [se afla], ce-i drept, sub o administrație străină, dar avea, cu toate acestea, viață economică și culturală proprie”⁶⁶.

Deși legăturile basarabenilor cu moldovenii de peste Prut au fost anevoioase, din cauza cenzurii rusești, ele s-au menținut totuși, îndeosebi intelectualii au asigurat acele contacte. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, Imperiul țarist a devenit tot mai șubred, slăbit de frământările politico-sociale din interior, precum și a scăderii puterii sale militare externe. În asemenea condiții, intelectualii români au intensificat lupta pentru afirmarea conștiinței naționale. Ei au cerut reintroducerea limbii române în administrație, în școli și în biserică. Un asemenea deziderat îndreptățit a fost respins cu brutalitate de administrația rusă⁶⁷, împlinirea lui realizându-se o dată cu Unirea din 1918.

În privința administrației publice în Basarabia s-au înregistrat puține fapte de reținut, în comparație cu Transilvania și Bucovina sau cu Principatele române (România după 1859). Spiritul de modernizare a societății era mult rămas în urmă în Rusia imperială, cu atât mai puțin au existat preocupări în Basarabia, neglijată complet față de alte provincii ale Imperiului (nici acestea prea avansate). Totuși, câteva realizări pot fi consemnate. Orașul Chișinău, devenit capitală a provinciei începând din anul 1818, a cunoscut unele transformări. În anul 1834 a fost întocmit un plan de dezvoltare a acestuia la dimensiunile unei capitale. Din punct de vedere edilitar, Chișinăul a căpătat aspectul unui oraș rusesc. Tot aici s-au pus bazele unui gimnaziu (1833), și au intrat în funcțiune o bibliotecă orașenească și o tipografie⁶⁸ etc.

* *

O altă provincie istorică românească aflată sub dominația străină a fost **Banatul**, care a cunoscut mai multe regimuri dominatoare. Circumscrișă voievodatului (apoi principatului) Transilvania, regiunea bănățeană evidențiază câteva particularități, motiv pentru care vom aborda și separat acest spațiu românesc. Banatul s-a aflat sub dominația maghiară începând cu secolul al XII-lea până la destrămarea statului ungar (1541), apoi a intrat sub dominația Imperiului Otoman, care a organizat în această provincie românească două pașalâcuri⁶⁹, unul cu reședință la Timișoara (structurat pe șase sangiacuri)⁷⁰, și pașalâcul de la Oradea. Transilvania era principat sub turci (după 1541),

⁶⁵ *Ibidem*, p. 792.

⁶⁶ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1985, p. 736.

⁶⁷ *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, 2005, p. 43.

⁶⁸ Viorel Roman, *Basarabia – expansiunea spre apus a Rusiei (1812-1918)*, în *O istorie a românilor de pretutindeni*, p. 33.

⁶⁹ Sistem administrativ otoman.

⁷⁰ Denumire turcească.

apoi Mare Principat sub austriei.

Din anul 1718, Banatul a fost administrat timp de două secole de Imperiul habsburgic, repectiv până în anul 1918, când și acest teritoriu s-a unit cu România. După încorporarea la Austria, Banatul – care a păstrat o anume autonomie în cadrul Imperiului, a fost împărțit pe districte (11), și anume: Timișoara, Cenad, Cioacova, Becicherec, Panciova, Vârșeț, Palanca Nouă, Lipova, Lugoj-Făget, Caransebeș, Orșova-Almaj. Aceste districte, la rândul lor au fost organizate în mai multe cercuri fiecare. Districtele erau conduse de câte un **administrator** ajutat de câțiva subadministatori. Satele erau conduse de cnezi, veche instituție a satelor românești⁷¹.

Influența politico-administrativă maghiară a fost resimțită și aici. În 1779 exista o organizare teritorială a Banatului pe trei comitate, structurate, la rândul lor în cercuri și sate/cătune. Spre exemplu comitatul Caraș cuprindea 5 cercuri și 225 de sate; Timișoara – 4 cercuri și 174 de sate; Torontal – 4 cercuri și 122 de sate⁷².

În contextul revoluției pașoptiste, în cadrul celor două adunări (15 mai și 27 iunie 1848), românii au cerut încetarea politicii de maghiarizare, revendicând totodată recunoașterea limbii române ca oficială în administrație, acolo unde majoritatea locuitorilor erau români, precum și numirea de funcționari români în administrația din acele zone⁷³.

În anul 1849 teritoriul Banatului a fost organizat în districtele: Lugoj, Timișoara, Becicherec, Neoplanta și Zombar. La rândul lor, acestea au fost subdivizate în cercuri. Districtele la care facem referire erau conduse de membri ai guvernului provincial. Victor Neuman, referindu-se la Banat, scria că avea „o puternică și foarte bine pusă la punct administrație”⁷⁴.

Aflat la intersecția mai multor curenți de civilizație, dar în principal beneficiind de influența directă și benefică a Occidentului, Banatul a înregistrat o evoluție apreciată ca ascendentă. Românii bănățeni au dovedit virtuți emancipative, știind să absoarbă selectiv elemente de civilizație exogenă. Totodată, influențele externe s-au reflectat indubitabil și în administrație, fără să se înregistreze o îndepărtare de spiritul țării. Dimpreună cu complexul transilvănean, Banatul s-a unit în același mare entuziasm cu România în anul de grație 1918. Astfel, România întregită a avut în Banat un plus de experiență și animație gospodărească, resimțite benefic până în zilele noastre.

*

*

*

Dobrogea, străvechi teritoriu românesc, situat între Dunăre și Marea Neagră, a fost acaparată de către Turcia la începutul secolului al XV-lea, și s-a aflat sub stăpânirea acesteia până în anul 1878. În urma Războiului de Independență câștigat de alianța româno-rusă, s-a recunoscut pe plan internațional dreptul istoric al României asupra Dobrogei.

În secolul al XVIII-lea structura administrativă a acestui teritoriu era una turcească și anume aceea de **eyalet**, înglobând și raialele de la nordul Dunării (Turnu, Giurgiu, Brăila, Ismail și Chilia). Eyaletul era condus de un seraskier, echivalent în rang

⁷¹ **Ist. dr. rom.**, vol. II/1, p. 161; v. și I.S. Nistor, **op. cit.**, p. 92.

⁷² **Ist. dr. rom.**, vol. II/1, p. 161.

⁷³ Ap. M. Guțan, **op. cit.**, p. 176.

⁷⁴ Victor Neuman, **Tentația lui homo-europaeus**, București, Editura Științifică, 1991, p. 228.

cu vizir cu trei tuiuri, și avea sediul la Silistra, un fel de capitală regională. Ulterior, reședința acestuia a fost mutată la Babadag, în centrul Dobrogei⁷⁵. Totodată, Dobrogea era organizată pe plan local în opt kazale (plase sau districte turcești, conduse de kadii). Aceste unități erau: Tulcea, Hârșova, Isaccea, Babadag, Karasu (Medgidia), Mangalia, Silistra și Constanța (Kustengel), organizare păstrată un timp și în secolul al XIX-lea⁷⁶.

La jumătatea secolului al XIX-lea, teritoriul la care ne referim apare structurat din punct de vedere administrativ în două sangiacuri, și anume: a) sangiacul Tulcei, care cuprindea kazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag și Medgidia, respectiv b) sangiacul Silistrei cu kazalele Constanța și Mangalia⁷⁷.

Ca și în alte situații similare, aparatul administrativ superior și teritorial era recrutat din elemente ale clasei dominante islamice sau islamizate (turci, tătari). Mărturiile vremii și lucrări de specialitate confirmă existența elementului administrativ românesc la nivele mai inferioare. Așa spre exemplu este menționat „Pârcălabul Decu”; sau consemnarea despre „voievodul satului Dăieni” (1835); se amintește, de asemenea, despre tradiționala instituție românească „Sfatul bătrânilor” etc⁷⁸. Totodată, trebuie menționat faptul că, din punct de vedere juridic, populația românească majoritară a continuat să-și păstreze statutul propriu în ceea ce privea normele de drept. Adesea, judecătorii turci erau nevoiți să soluționeze principiile, nu numai după legile lor, ci și „după împrejurări și după obiceiul Țării”⁷⁹. Unele pricini erau judecate de instanțele din Principate, chiar atunci când ambele părți erau din Dobrogea (adică acuzator și acuzat)⁸⁰. Apelul la organele judiciare din Țara Românească se făcea „nu ca la niște autorități străine, ci ca la autoritățile proprii” (T. Mateescu)⁸¹.

Se impune adăugat și faptul că a existat un contact cvasi-permanent al românilor dobrogeni cu principatele. Prezența continuă a ciobanilor transilvăneni în Dobrogea cu oile la iernat a constituit una dintre căile de legătură transdanubiene. Totodată, mulți lucrători agricoli din Țara Românească erau prezenți în campaniile agricole de peste Dunăre. De asemenea, au existat legături religioase, schimburi comerciale, etc., toate considerate firești. Așa se explică faptul că spiritul românesc nu a putut fi înăbușit, în pofida îndelungatei și apăsătoare dominații otomane. Turcii nu au putut strivi limba românească, conștiința de neam, tradițiile de drept și spiritul administrativ românesc.

O nouă „reformare” a organizării administrativ-teritoriale a avut loc în urma celui de-al II-lea război balcanic (1913), încheiat prin Conferința de pace de la București din vara anului 1913. În urma acesteia, României i-au revenit, prin recunoaștere internațională, județele Durostor și Caliacra (Cadrilaterul)⁸² ca aparținând de drept și de fapt Dobrogei, și în consecință, României. Amintitele județe s-au adăugat celor două din Dobrogea, și împreună s-au integrat celorlalte 33 de județe ale României existente după anul 1864. Astfel, înainte de intrarea României în primul război mondial existau 37 de unități teritorial-administrative.

⁷⁵ **Istoria românilor**, vol. VI, p. 40.

⁷⁶ **Ibidem**.

⁷⁷ **Idem**, vol. VII/1, p. 164.

⁷⁸ **Istoria dreptului românesc**, II/1, p. 164.

⁷⁹ **Ibidem**, p. 165.

⁸⁰ **Ibidem**, p. 166.

⁸¹ **Ap. Ibidem**.

⁸² Pe larg, I.S. Nistor, **op.cit.**, p. 88.

În încheierea acestui subcapitol se impune o succintă mențiune privitoare la administrația românilor în cadrul pašalâcurilor și raialelor turcești de pe teritoriul Țărilor Române. Așa cum observă autorii **Tratatului de istorie a dreptului românesc**⁸³, „locuitorii autohtoni au reușit tot timpul stăpânirii otomane să-și păstreze o anumită atotonomie administrativă, și aceasta nu numai pašalâcul Oradea; vechile ținuturi și cetăți românești din regiunea ponto-danubiană fuseseră cârmuite de pârgari, și noii stăpânitori au păstrat această funcție, fapt pentru care «Condica de milostenii» din anul 1859 va aminti încă de existența acestei instituții în satele românești”. O dovadă în plus a păstrării vechiului sistem administrativ [românesc] este și faptul că **sangiacurile** și **kazalele** aveau, în general, aceleași delimitări ca și în timpul stăpânirii romano-bizantine, hotarul Dobrogei corespunzând, în linii mari, cu cel al provinciei Scythia, ca și vechiul centru al acesteia de la Durostor (Silistra)⁸⁴.

Locuitorii autohtoni [români] din pašalâcuri și raialele turcești se bucurau de autonomie juridică aproape completă (v. *supra*), având propriul lor drept privat, comun cu restul populației românești, și propria lor jurisdicție recunoscută ca atare de stăpânitorii străini. Cârmuitorii satelor și preoții ortodocși îndeplineau oficiul funcție de ofițeri ai stării civile, rezolvau pricinile dintre locuitori, și în caz de conflict cu autoritățile făceau serviciul de mediatori.⁸⁵

L'Administration roumaine dans les territoires qui se trouvaient temporairement sous la domination étrangère **Resumé**

Le travail met en discussion le fait que des territoires historiques roumains ont été sous domination étrangère dans les périodes différentes. Ainsi la Tansylvanie a été sous plusieurs pouvoirs (hongrois, turc, autrichien et autrichien- hongrois) jusqu'en 1918; la Bucovine a été occupée par l'Autriche entre 1775 et 1918; la Bassarabie a été conquise par la Russie en 1812 et elle este revenue à la Roumanie en 1918; la Dobroudjia a été la possession des Turcs entre 1514 et 1878; le Banat a supporté lui-aussi l'occupation étrangère (hongroise, turc, autrichienne).

L'auteur met en évidence seulement l'aspect administrative comme forme de résistance dans les conditions d'une occupation étrangère de longue durée qui introduit toujours l'administration proper dans les territoire soumis. Les Roumains ont lutté contre ce phénomène s'efforçant de maintenir, même partiellement, l'administration propre.

Ainsi, en Transylvanie, on a conservé par endroits, le district roumain dans la confrontation avec l'élément alogene qui était le comitat; de même en Basarabie où la terre a dû affronter l'ancienne unité territoriale administrative de Russie: „gubernia”.

Dans les villages surtout, existaient encore d'autres éléments faisant partie de la sphere d'activité administrative qui ont été preserve scrupuleusement: c'étaient l'institution du „jude” (le juge ou le maire du village), le Conseil des Juges, etc.

1918, l'année de la realization de l'Etat national unitaire roumain, a apporté la renaissance de tous ces défini l'administration d'Etat national roumain.

⁸³ **Istoria Dreptului românesc**, vol. I, p. 320, 326.

⁸⁴ Anca Ghiță, în **Istoria dreptului românesc**, vol. I, p. 320, 326.

⁸⁵ **Istoria dreptului românesc**, vol. I, p. 326.

SPIRU HARET ȘI ÎNVĂȚĂTORII LA 1907

Nichita Adăniloiaie

Spiru Haret, gratulat de N. Iorga cu calificativul de „marele ministru și om de bine”, a fost considerat de contemporani drept „omul școalei” și „părintele țărânimii”. Aceste calificative i-au fost atribuite lui Haret datorită faptului că s-a identificat cu învățământul românesc și, alături de problemele școlii, el a fost mereu preocupat de starea de mizerie a țărânimii, căreia a încercat să-i pună capăt prin încurajarea mișcării cooperatiste și efectuarea unor reforme social-economice.

În adevăr, foarte sensibil la suferințele materiale și la nedreptățile cauzate țărânimii de către cei ce ar fi trebuit s-o ocrotească (prefecți, subprefecți, primari), Haret arată că sătenii au nevoie de solitudinea lui și a învățătorilor, deoarece n-au alți sfătuitori de bine. În iulie 1900 – la congresul Societății corpului didactic primar – el declara: „Principală mea preocupare, în cele ce urmează, va fi mai cu seamă pentru clasa țărănească. Această clasă a fost mai puțin atinsă de mișcarea noastră de regenerare națională. Cauzele sunt multiple... Insist asupra aceleia că tocmai asupra acestei clase, care este cea mai numeroasă și cea mai puțin cultă”, nu s-au repartizat beneficiile societății moderne deoarece „guvernele au fost lipsite de organe de acțiune destul de instruite”¹. Haret sublinia, totodată, că țărâניהa poate și trebuie ridicată cu ajutorul învățătorilor la o stare economică și culturală mai bună. Rolul de îndrumător și sfătuitor al țărânimii revine cadrelor didactice și în primul rând învățătorilor – răspândiți în toate unghiurile țării – care pot fi „cei mai buni luminători ai poporului”, pentru că ei păstrează contactul cu mediul din care s-au redicat, câștigă mai ușor încrederea consătenilor și pot stabili mai ușor relații cu ei. „Învățătorul în școala lui – accentua Haret – are o chemare de pace și de iubire... pe care trebuie s-o aibă și în afară de școală. Căci misiunea la care chem pe învățătorii de toate gradele este un adevărat apostolat în sensul cel mai bun și mai înalt al cuvântului. Întocmai ca modeștii tovarăși ai lui Hristos, cari au schimbat fața lumii, ei trebuie să-și ia sarcina de a semăna vorba cea bună printre cei săraci și ignoranți, să ducă sfat și îndemn celor mici și slabi”².

Haret recomanda învățătorilor să-i povățuiască pe săteni cum să-și cultive mai bine pământul spre a scoate roade mai bogate, să dezvolte cultura cartofilor – pentru consum și vânzare, mai ales în anii secetoși –; să-și facă fiecare grădini de legume, să crească vite și păsări – spre a-și asigura o alimentație mai consistentă –; să practice, mai ales iarna, diferite meșteșuguri casnice spre a evita pierderea vremii, banilor și sănătății în cărciumi. Învățătorii au, de asemenea, datoria să lumineze pe săteni să înființeze asociații sau societăți economice care ar putea să ia în arendă moșii, ori să cumpere „pe cele puse în vânzare”; să înființeze „societăți de credit și ajutor mutual” prin care „să-și fructifice micile lor economii” și, totodată, să se împrumute de la ele „la vreme de nevoie, cu o dobândă modestă și în condițiuni ușoare de plată”³. El a cerut învățătorilor

¹ Spiru Haret, **Opere**, vol. VII (**Polemice și politice**), p. 323.

² *Convorbiri didactice*, nr. 7-8/1900, p. 239.

³ Spiru Haret, **op.cit.**, p. 336.

„să se pună cu hotărâre și energie în capul mișcării pentru înființarea de asemenea societăți – adică bănci populare – în fiecare sat și vor binemerita recunoștința consătenilor lor și pe a țării”⁴. Învățători trebuie să fie – preciza Haret – „propagatorii cei mai aprigi ai ideilor naționale, încălzitorii patriotismului și luminătorii poporului”, iar rolul lor de educatori să se exercite și în afara școlii pentru ridicarea nivelului cultural al țăranimii și o îmbunătățire a stării ei materiale”⁵.

Ca și Pestalozzi, Haret preconiza ridicarea culturală a poporului alături de cea economică. El considera că o îmbunătățire a stării materiale a țăranilor ar trebui să primeze, deși ar fi iluzorie fără o ridicare a nivelului lor cultural. Și nici acțiunea îndreptată numai în direcția culturală n-ar fi de prea mare folos sătenilor, dacă ei ar fi continuat să rămână exploatați și copleșiți de nevoi materiale. De aceea – ca și alți fruntași ai curentului poporanist – Haret întrevedea: „Să dăm în același timp săteanului cultură pentru a se putea înstări și bunăstare pentru a se putea cultiva”⁶.

Pe de altă parte, într-un raport adresat regelui Carol I, în anul 1903, motivând activitatea extrașcolară a învățătorilor, Haret sublinia și următoarele: „Dacă învățătorul ar considera rolul său ca terminat îndată ce a dat strict cantitatea și felul de muncă pentru care este plătit, el ar fi un bun funcționar, dar nu ar merita numele de apostol, cu care se glorifică și nu ar fi un bun patriot. Învățătorul trebuie să învețe și să facă mai buni, nu numai pe copii, dar pe toți cei care au trebuință să fie instruiți și luminați. Conduși de aceste vederi – preciza el – și convinși că aducem țării un serviciu de prim ordin, noi ne-am silit să utilizăm activitatea corpului didactic și în afară de școală, punând-o în serviciul luminării poporului și a deșteptării lui la o viață intelectuală, morală și economică mai bună”⁷.

Încurajat de faptul că învățătorii au răspuns cu entuziasm la chemarea lui – și convins că ei sunt factorul principal ce trebuie pus în serviciul luminării și ridicării satelor – Spiru Haret, în al doilea și al treilea ministeriat al său, a sprijinit, oficializat și generalizat diverse forme de activitate extrașcolară corpului didactic primar: bănci populare, obștii de cumpărare ori arendare de pământ, asociații pentru vânzarea în comun a produselor gospodărești, cercuri culturale, școli de adulți, șezători sătenești, coruri vocale școlare și bisericești, biblioteci populare, grădini școlare model, conferințe ținute în fața sătenilor, reviste culturale, serbări naționale, case de sfat și citire, jurii de împăciuire, echipe de teatru sătenești formate din elevi și adulți – toate acestea au fost inițiate și sprijinite cu înflăcărare și tenacitate de învățătorii din mediul rural. De altfel, Haret credea sincer că soluția problemei agrare poate fi găsită mai ales prin activitatea extrașcolară a cadrelor didactice de la sate și „chestia țărănească” au devenit, pentru el, două fețe ale aceleiași probleme⁸.

În anul 1905 Haret, nemaifiind ministru, a analizat și alte căi pentru rezolvarea problemei agrare și ameliorarea situației țăranimii. Totodată, el a criticat așezămintele și legislația agrară defavorabilă sătenilor. Într-o broșură, intitulată **Chestia țărănească**,

⁴ *Ibidem*, p. 337.

⁵ *Ibidem*, p. 326 și 342.

⁶ **Lui Spiru Haret. Ale tale dintr-ale tale**, București, 1911, p. 103 și 1052.

⁷ Spiru Haret, **Raport adresat M.S. Regelui asupra Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor**, București, 1903, p. 139.

⁸ Stanciu Stoian, **Spiru Haret și politica sa școlară și socială în legătură cu răscoalele țărănești din 1907**, în vol. **Învățătorii și răscoala din 1907**, Editura didactică și pedagogică, 1968, p. 158.

Haret arăta că tocmelele agricole „au devenit din ce în ce mai împovărătoare pentru sătenii” atât din cauza „pretențiilor proprietarilor” cât mai ales din cauza „lăcomiei arendașilor”⁹. În afară de aceasta, în Moldova unii proprietari „și mai cu seamă arendașii evrei, refuză de a angaja pe sătenii de pe moșiile lor... și preferă să aducă lucrători de peste graniță, cu prețuri mai mici” și „guvernul permite lucrul acesta... unindu-se cu exploataorii”¹⁰. Haret cere „revizuirea tabelelor de impozit fonciar al pământurilor țărănești”, arătând că sătenii plătesc pentru un pogon de 3-4 ori mai mult decât unii moșieri pentru aceeași suprafață de teren. Lipsa unei legi contra cametei este de asemenea criticată sever de Haret. El scrie că pe alocuri, camăta a ajuns la 500%, încât cea mai mare parte din câștigul sătenilor „se duce în punga cămătarilor” și se plătește „nu numai sub forma de dobândă mare de bani, ci mai cu seamă în zile de muncă la câmp”¹¹.

Pentru remedierea situației grele în care se află majoritatea sătenilor, Haret cere să se înfăptuiască reforme urgente și, în primul rând, „a se înlesni țăranilor puțința de a deveni proprietari”. Oricum, având parcă o premoniție, el arată că rezolvarea „chestiei țărănești” este de „mare urgență”, căci „greutățile s-au înmulțit și pericolul s-a agravat”¹². Nu vor trece decât doi ani și „pericolul” – prevăzut de Haret – a adus explozia din 1907.

Activitatea extrașcolară – pentru sprijinirea țăranimii – impulsionată cu căldură de Haret, a adus însă învățătorilor, mai ales la 1907, necazuri și suferințe mari. Făcându-și conștincios datoria de luminători și sfătuitoari ai sătenilor, mulți învățători, considerați „instigatori la răscoală” în 1907, au fost arestați, torturați și înțemnițați de organele represive. Vom menționa, tangențial, doar aceste aspecte – aduse și la cunoștința ministrului – întrucât despre implicarea intelectualilor în răscoală s-au publicat numeroase documente și lucrări¹³.

Documentele vremii atestă că unii dascăli au fost acuzați că ar fi lucrat „cu prea mult zel pentru cauza țărănească” – în bănci populare, obștii etc. - „că prin felul cum au vorbit la cercurile culturale ar fi mărit la auditori „ura împotriva arendașilor și proprietarilor”, că „cercurile culturale sunt focarul de infecție” care a aprins țara de la un capăt la altul”, că „învățătorii și preoții sunt pricina de s-au răsculat sătenii”, sau că au cerut ofițerilor să nu tragă în răsculați „fiind frați ai noștri”! Pentru aceste „învinuiri, aduse de moșieri, arendași, cămătari, primari, procurori, prefecți, ofițeri, mulți învățători și preoți au avut de suferit insulte și maltratări multiple. Alții au fost bătuți de jandarmi chiar în clasă, în fața elevilor, sau au fost excortați „în lanțuri” spre tribunalele județene și supuși la „schingiuri barbare” Cei mai mulți învățători arestați și acuzați de instigare ori participare la răscoală au fost apoi „puși în libertate”, instanțele judecătorești recunoscând că aceștia „n-au nici o vină”¹⁴.

⁹ Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, 1905, p. 46.

¹⁰ *Ibidem*, p. 53-54.

¹¹ *Ibidem*, p. 41 și 60-61.

¹² *Ibidem*, p. 4 și 8-9.

¹³ Vezi: *Învățătorii și răscoala din 1907*; Titu Georgescu, I. Ilincioiu, 1907. *Intelectualii și răscoala*, Craiova, 1974; Ileana Petrescu, *Intelectualii olteni în 1907*, în *Ramuri*, din martie 1967; M. Iosa, *Poziția studenților față de răscoala din 1907*, în *Studii*, nr. 2/1967.

¹⁴ Arhivele Naționale București, *fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* (prescurtat *fond M.C.I.P.*), dosar 824/1907, f. 24, 59-61, 88, 110-112, 216-220; dosar 677/1907, f. 32-37; *fond Spiru Haret*, dosar 12, f. 62-65; Vezi și *Răscoala țăranilor din 1907. Documente*, vol. II, București, 1948, p. 229-492; Vezi, de asemenea, N. Andrei și Gh. Pâmuță, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. II, Craiova, 1981, p. 447-472.

Revizorii școlari din multe județe au luat apărarea învățătorilor acuzați de instigare la răscoală, condamnând brutalitățile la care aceștia au fost supuși de militari. Astfel, revizorul de Romanați, P. Rădulescu – care, intervenind la prefect, izbutise să scape de maltratări pe unii învățători – raportează, cu indignare, la 29 aprilie 1907, lui Spiru Haret (care, la 12 martie 1907, revenise în fruntea Ministerului Instrucțiunii Publice) că „majoritatea proprietarilor, arendașii și cămătarii satelor sunt contra școlilor”, dar mai mare și mai „gravă, de neiertat, este greșala acelor care, fără cea mai mică dovadă, s-au năpustit asupra învățătorilor și preoților acuzându-I c-au fost instigatori! Criminali sunt jandarmii și militarii, care, fără nici o cercetare, ci luându-se numai după denunțuri mizerabile, au bătut și chinuit pe învățători și preoți. Și tocmai învățătorii cei mai buni, care au muncit mai serios în școală și afară din școală, au fost urmăriți, bătuți și chinuiți”¹⁵.

Revizorul de Muscel, Gr. Teodosiu, a luat apărarea învățătorilor I. Petrescu din Țigănești și I. Mihalache din Topoloveni – ambii foarte stăruitori în activitatea extrașcolară – care au fost arestați sub acuzația de „instigare la răscoală”. Primul era chiar învinuit de procuror „de ațâțare la război civil” pentru faptul că ar fi spus soldaților „să nu tragă în răsculați, ci să fraternizeze cu dânșii”, deoarece „mișcarea țărănească este justă”. Învățătorii din plasa Podgoria, printr-un memoriu, l-au rugat pe Haret să intervină la administrația jud. Muscel ca I. Petrescu să fie pus în libertate, întrucât este „cel mai activ și înțelept coleg al lor”. Întrebat, revizorul l-a informat pe ministru că „vina” lui I. Petrescu „se reduce la o convorbire cu câțiva soldați rezerviști care se duceau să potolească răscoalele” – și a izvorât dintr-un „sentiment de milă față de aproapele” – sfătuindu-i să nu tragă în „frații lor”, care trăiesc în mizerie. Haret a intervenit și la Ministerul de Interne pentru eliberarea învățătorului I. Petrescu, dar acesta a fost pus în libertate abia după o lună și jumătate de detenție¹⁶.

Același revizor, la 15 și la 24 mai a raportat lui Haret că învățătorul I. Mihalache, „acuzat de instigație la răscoală”, a fost deținut la poliția orașului Câmpulung, „i s-a luat interogatoriu de parchetul de Muscel și de parchetul general de Ilfov”. Mai târziu, întrucât n-a putut fi dovedit ca instigator, a fost pus în libertate. În raportul din 24 mai revizorul Teodosiu își exprimă, totodată, mâhnirea față de procedura ofensatoare a poliției, scriind ministrului: „Ar fi de dorit ca pentru prestigiul dascălilor – în care oricine trebuie să vadă apostoli ai progresului și ai păcii – să nu fie deținuți pe la poliție, pe simple bănueli. Pe lângă o scădere simțitoare a demnității lor, se produce și o scădere a dragostei, a zelului cu care ei caută să lucreze pentru popor”. Încercarea unora de a pune pe seama învățătorilor și preoților răscoala, „este în contradicție cu concepția despre menirea acestor apostoli și cu realitatea lucrurilor”. Este de dorit – accentuiază revizorul, ca guvernul și parlamentul, prin măsurile ce le vor lua, „să asigure o stare mai prosperă țărănimii”¹⁷.

Și revizorii de Covurlui, Buzău, Vlașca, Teleorman, Gorj ș.a., au protestat împotriva maltratărilor suferite „din partea agenților administratori” pe „simple denunțuri”. Revizorul de Covurlui a opinat că trebuie ridicat moralul învățătorilor care „au fost arestați și bătuți prin cazărmi” pentru „vina” de a fi vorbit – în activitatea

¹⁵ Arhivele Naționale București, **fond M.C.I.P.**, dosar 824/1907, f. 211-216.

¹⁶ **Ibidem**, dosar 825/1907, f. 32-38; dosar 677/1907, f. 37; vezi și **Răscoala țaranilor din 1907**, vol. II, p. 331-332.

¹⁷ Arhivele Naționale București, **fond M.C.I.P.**, dosar 825/1907, f. 32-38.

extrașcolară – „în favoarea acelora, a căror educație sunt chemați să o facă”¹⁸.

Documentele atestă că, în multe comune, învățătorii, cunoscând bine păsurile și doleanțele consătenilor, au căutat să-i sprijine pentru satisfacerea lor pe cale pașnică. Le-au redactat petiții, memorii și chiar proiecte de contracte de învoieli agricole mai favorabile. Uneori au însoțit delegațiile de țărani la prefectură ori la conacul moșiei pentru a obține satisfacerea revendicărilor și a preîntâmpina izbucnirea răscoalei. Alteori, prin povețe părintești au izbucnit să potolească agitația și spiritele înfierbântate ale țăranilor răsculați, limitând sau chiar oprind devastarea acareturilor proprietății. În unele sate învățătorii, „făcând pe apostoli păcii” – scrie un revizor –, „au reușit să preîntâmpine răscoala; în altele au izbucnit să potolească furia mușimii răscolate înainte de sosirea armatei, evitându-se astfel vărsăturile de sânge”¹⁹. Un caz mai deosebit s-a petrecut la Țigănaș, jud. Iași unde – mărturisește locotenentul trimis să reprime răscoala – învățătorul, „știindu-i nevinovăția” pe consăteni, s-a pus chezaș pentru ei, izbutind „să scape de la moarte 50-60 sau poate mai mulți”²⁰.

Inspectorul general C.V. Praja a luat, de asemenea, apărarea învățătorilor învinuiți de participare la răscoală. Vizitând, în martie 1907, județele: Botoșani, Dorohoi și Suceava a raportat ministrului că, deși unii prefecți și primari acuză de instigație la răscoală pe câțiva „buni învățători, cu activitate rodnică în școală și în afară” – în condițiile când „arendașii au urcat cât au voit prețul de închiriere al pământului”, făcând populația rurală „să murmure” – mișcarea aceasta „e naturală; n-a avut nevoie de agitatori pentru a izbucni”. Indirect, învățătorii sunt „amestecați prin officioasa însărcinare extrașcolară ce li s-a dat pentru întemeierea băncilor populare”²¹.

Cel mai vajnic apărător al învățătorilor la 1907 – implicit al țărănimii – a fost însă Spiru Haret. Pentru atitudinea sa patriotică „marele ministru” a avut de înfruntat ura unor politicieni conservatori. Aceștia au susținut că prin activitatea extrașcolară a învățătorilor, impulsionată de Haret, au fost instigați țăranii la răscoală; de aceea, nu s-au sfiit să-l eticheteze drept „omul revoltei”. Considerându-l drept principalul vinovat de răzvrătirea sătenilor, ziarul *Epoca*, din 5 aprilie 1907, scria că locul lui Haret „era mai potrivit la Văcărești în prevenție, decât la Minister”. Un alt ziar conservator *Evenimentul*, din 8 mai 1907, într-un articol intitulat **Majestatea sa Haret răzvrătitorul României**, se arată scandalizat de conținutul unui imn închinat lui Haret, care se cânta la unele școli primare. Iată o strofă din acest imn:

„E fericită ziua-n care pătrunși de-o sfântă datorie,
Ai țării dascăli onorează pe cel de țară onorat,
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Românie
Organizat-o învățământul, lucrând cum nimeni n-a lucrat”.

Acestor versuri, autorul articolului menționat le opune o replică defăimătoare la adresa ministrului:

„Nefericită ziua-n care, uitând de sfânta datorie,
Unii din dascăli onorează, pe cel de țară înfierat
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Românie

¹⁸ **Răscoala țăranilor din 1907. Documente**, vol. II, p. 298.

¹⁹ **Ibidem**, p. 229, 253, 257, 268-284, 310-322, 333-401, 417-459.

²⁰ Vezi **Învățătorii și răscoala din 1907**, p. 83.

²¹ Arhivele Naționale București, **fond M.C.I.P.**, dosra 824/1907, f. 21-23.

Organizat-a mari răscoale, lucrând cum nimeni n-a lucrat”²².

Peste două luni, ziarul *Evenimentul* a publicat un alt articol incriminator la adresa ministrului instrucțiunii, după cum se observă chiar din titlul ce i se dă: **Complicitatea în răscoale a Domnului Haret**²³.

Haret n-a rămas indiferent în fața acestor atacuri. Era în joc prestigiul lui și situația învățătorilor acuzați pe nedrept de instigare la răscoală. El a făcut cercetări serioase prin revizorii școlari, protoerei și alți dascăli din învățământ. Pe baza materialelor cercetate, a întocmit, la 13 august 1907, un amplu raport către rege în care a confirmat că inițial au fost învinuiți, urmăriți, arestați și dați în judecată mulți învățători și preoți, denunțați „din ură, rea voință și răzbunare” de către cămătari și alte elemente dușmănoase. Dar, până la urmă, „cel mult dacă au fost în toată țara 9 preoți și 18 învățători a căror vinovăție să fie încă în discuție... Este oare rațional, este drept, ca pentru 27 de vinovați să se condamne un corp întreg de 11000 de membri?”, se întreabă ministrul. Tot atunci, la propunerea lui, regele Carol I a acordat – prin decret – medalia **Răspłata muncii** la 73 de învățători și 58 de preoți care, „în martie trecut, au lucrat la preîntâmpinarea sau potolirea răscoalelor”²⁴. De reținut este și faptul că printre învățătorii medaliați în august – la propunerea revizorilor – figurau și unii care, în primăvară, fuseseră denunțați ca instigatori la răscoală și apoi torturați de militari²⁵. Era o dovadă peremtorie a nevinovăției lor.

Tribuna învățătorilor a luat, de asemenea, apărarea dascălilor rurali și a înfierat reprimarea răscoalei, arătând că această mișcare are cauze adânci economice și sociale. În articolele apărute în revistă s-a subliniat că dușmanii țărănimii sunt și dușmanii învățătorilor și caută să discrediteze „opera înfăptuită de ei la sate” prin activitatea extrașcolară. Adevăratul instigator n-a fost învățătorul, ci foamea și deznădejdea țărănimii dată pradă unei exploatare fără margini²⁶.

La începutul anului 1908, Haret a avut de înfruntat, în parlament, critici severe din partea foștilor miniștri conservatori ai Instrucțiunii Publice. Titu Maiorescu și C. Dissescu, care l-au învinuit că a încurajat activitatea extrașcolară a învățătorilor și astfel, prin instigarea acestora, s-a generat răscoala țăranilor. În zilele de 24 și 25 ianuarie 1908 ministrul a respins aceste critici tendențioase, prin discursuri temeinic documentate, apărând prestigiul școlii și al învățătorilor. El a relatat – dând exemple concrete – cum o serie de învățători din județele: Dolj, Mehedinți, Vâlcea, Romanai, Teleorman, Vlașca, Râmnicu Sărat, Covurlui, Iași, Dorohoi ș.a., acuzați că au instigat pe săteni la răscoală, au fost, în realitate, pacificatori ai mișcării și chiar salvatori ai vieții unor proprietari și arendași. Printre altele, Haret a menționat și cazul învățătorului G. Adam din Țibănești, jud. Vaslui, care a izbutit să oprească devastarea conacului frunțașului conservator P.P. Carp de către o ceată de răsculați venită de la Negrești²⁷.

Continuându-și pledoria în parlament Haret dă și un raport al judecătorului de

²² Cf. **Învățătorii și răscoala din 1907**, p. 173-174.

²³ *Evenimentul*, Iași, 7 iulie 1907.

²⁴ Arhivele Naționale București, **fond M.C.I.P.**, dosar 824/1907, f. 2-20; vezi și Spiru Haret, **Raport adresat M.S. Regelui asupra acțiunii învățătorilor și preoților rurali în răscoalele țărănești din 1907**, București, 1907, p. 1-11.

²⁵ Arhivele Naționale București, **fond M.C.I.P.**, dosar 824/1907, f. 172 și 219.

²⁶ Vezi *Tribuna învățătorilor* din 5 aprilie, 2 mai, 5 august, 20 septembrie 1907.

²⁷ Spiru Haret, **Opere**, vol. VI, p. 7-18.

instrucție Erbiceanu care evidențiază următoarele:

„În cercetările noastre” ne-am interesat „dacă nu cumva învățătorii sau preoții de prin sate s-au dedat la instigații și agitații răsvrătitoare printre țărani, mai ales că ei erau chemați prin șezători și conferințe a explica țăranimii rolul adevărat al noilor instituții de propășire economică introduse la sate precum: băncile populare, obștiile satești și societățile cooperative de desfăcere în comun a produselor. Nicăieri nu am observat vreo urmă de asemenea agitații din partea lor”. Și alți magistrați au trimis rapoarte asemănătoare, din care rezultă că „pricina hotărâtoare a răskoalelor” nu este instigația învățătorilor, ci „starea de extremă mizerie în care trăiește marea majoritate a țăranimii noastre” mai ales decât cultivarea moșiilor „a trecut de la proprietari la arendași”²⁸. Când Titu Maiorescu susținea că învățătorul nu trebuie „să amestece în viața satului” deoarece dacă ar fi scos din aritmetică și geografie „nu are să mai fie smerit”, Haret i-a replicat prompt: „dascălul smerit nu este idealul meu de învățător” pentru că el trebuie să-i învețe pe copii nu numai aritmetică și geografie, „ci și simțământul de demnitate omenească”. În încheierea pledoariei Haret accentuează: „Activitatea extrașcolară, așa cum am înțeles-o eu, este un lucru bun și necesar, și dacă nu se potrivește cu pedagogia, atât mai rău pentru pedagogie”²⁹.

În primăvara lui 1908 învățătorii, întruniți în conferințele generale, pe județe, și-au exprimat devotamentul și adâncă recunoștință față de Haret pentru că i-a apărat de învinuirile aduse de organele represive la 1907. Astfel, învățătorii din jud. Olt își exprimă veșnică recunoștință pentru că a apărat și reînălțat pe „apostolii școlii”, cei din Mehedinți pentru că este „părintele lor cel bun”; cei din Ialomița pentru că este „părintele sufletesc al învățătorilor și nădejdea țăranimii române”; cei din Botoșani pentru „ridicarea neamului prin lumină”; cei din Neamț pentru „propășirea școlii, a învățătorilor ei și a sătenilor” etc³⁰.

Scrisori de mulțumire i s-au adresat lui Haret și mai târziu, când nu mai era ministru. De pildă, la 20 februarie 1911, un număr de 42 învățători din Romanai i-au trimis o scrisoare de mulțumire în care, printre altele, afirmă: „Ne-ați luminat, timp de câteva decenii, calea spre ridicarea stării morale, culturale și economice a sătenilor”, dându-ne cea mai frumoasă pildă „de luptă, prin muncă necurmată” pentru „adevăr și dreptate. În felul acesta ne-ați făcut să înțelegem pe deplin marea noastră misiune de apostoli ai satelor”³¹. Haret a răspuns, la 15 martie 1911, acestei scrisori, arătând că a avut „marea satisfacție pe care puțini miniștri o au de regulă, de a se vedea „înțeles și urmat de marea majoritate a învățătorilor”, pe care i-a chemat „la muncă desinteresată în interesul cel mare național, al ridicării pe toate căile a păturii țărănești. Amintirea acestui lucru – scrie el, cu modestie – va fi pentru restul vieții mele cea mai nobilă răsplătă pentru ceea ce voi fi lucrat și eu în interesul țării. De aceea, nu dvs. învățătorii îmi sunteți datori recunoștință, ci eu vă mulțumesc”³².

În încheierea acestui articol, considerăm necesar să amintim că Spiru Haret, cel mai strălucit ministru a Instrucțiunii Publice pe care l-a avut România, a fost poate, și cel mai regretat de învățători și țărani, atunci când a trecut în eternitate. Spre ilustrare,

²⁸ *Ibidem*, p. 25-27.

²⁹ *Ibidem*, p. 51-54, 65-72.

³⁰ Arhivele Naționale București, **fond Spiru Haret**, dosar 1, f. 15-16 și 21-30.

³¹ *Ibidem*, f. 101-102.

³² *Ibidem*, f. 108-109.

menționăm că, la 17 decembrie 1912, când fostul ministru a fost condus pe ultimul drum de mii de elevi, studenți, învățători, profesori, țărani și orășeni, Ion Mihalache, în numele învățătorimii, a rostit un panegiric care a impresionat întreaga asistență. Printre altele, I. Mihalache a spus: „Dă, Doamne, tărie glasului meu să poată plânge durerea ce îneacă sufletul a 6000 de învățători ai țării, acum când părintele lor îi părăsește și să poată plânge durerea a milioane de țărani, acum când cel mai mare iubitor al lor, de la Cuza și Kogălniceanu încoace, îi lasă... Moartea lui Spiru Haret înseamnă cea mai mare lovitură pentru învățătorimea și țărănimea românească cu care el era identificat în simțăminte și aspirații”³³.

Spiru Haret et les Maîtres en 1907

Résumé

Spiru Haret – le plus brillant ministre de l'Instruction Publique que la Roumanie avait eu – il a été un grand réformateur et organisateur de l'enseignement roumain.

Toutefois, il a fait appel aux maîtres pour contribuer à l'amélioration de la vie matérielle et culturelle de la paysannerie. Les maîtres, stimulés par Haret, ont déroulé une activité en dehors de l'école, intense, en créant, dans les communes, des banques populaires, des associations économiques, des communautés villageoises du bail ou de l'achat du terrain, des jardins des légumes modèle, des réunions et des veillées culturelles, des cours pour les adultes, des bibliothèques populaires, des maisons pour conseiller et pour lire, des associations professionnelles, etc toutes ces choses étant destinées pour le redressement culturel et économique des villages.

Les conseillers sincères des paysans – dans le cadre des activités en dehors de l'école – beaucoup de maîtres ont été accusés en 1907 d'avoir incité l'insurrection des paysans, et, pour cette cause ils ont été détenus, torturés et emprisonnés par les organismes répressifs.

Le ministre Spiru Haret, par ses plaidoiries bien documentées, en prouvant que les maîtres n'avaient incité pas l'insurrection, mais, en beaucoup de villages, ils ont même été les pacificateurs du mouvement, il les a libérés de l'accusation, et certains d'eux ont été proposés au roi pour leur conférer une décoration.

³³ Vezi N. Adăniloiaie, **Un ilustru învățător muscelan: I. Mihalache**, în *Studii și articole de istorie*, LXXII, 2007, p. 234.

GERMANIA ȘI GERMANII ÎN *MEMORIILE* LUI N. IORGA (1917-1918) (I)*

George Florescu

1. N. Iorga și Germania

Primul Război Mondial a fost perceput, din chiar momentul declanșării lui, ca un eveniment cheie al veacului XX, care va marca deschiderea unui capitol distinct în istoria lumii și începutul unui nou secol. O consecință notabilă a acestei stări de fapt a fost aceea că mulți intelectuali, militari, politicieni, scriitori, artiști etc., dar și oameni simpli, impresionați de dimensiunile și neprevăzutul conflictului declanșat în iulie 1914 B dar mai ales de perspectivele pe care le oferea acesta B, au început să consemneze întâmplări și fapte personale ori colective, survenite în momente revelatorii ale războiului, să-și noteze reflecțiile provocate de ele etc., contribuind astfel la realizarea unei literaturi memorialistice definitorii pentru o perioadă unică și o națiune pentru care anii 1914-1918 au reprezentat timpul unor speranțe și împliniri decisive. Regina Maria¹, Alexandru Averescu², Radu R. Rosetti³, N. Tătaranu⁴, Ștefan Paraschivescu⁵, Aureliu C. Locusteanu⁶, Romeo Vidrașcu⁷, Alexandru Marghiloman⁸, I.G. Duca⁹, Constantin Argetoianu¹⁰, Duiliu Zamfirescu¹¹,

* O formă prescurtată a acestui text a făcut obiectul unei comunicări prezentate la simpozionul intitulat **Deutsche, Rumänen, Rumäniendeutsche in der Memorialistik**, organizat la Iași de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” și de Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas, din München, în zilele de 28-29 octombrie 1999. Secțiunile 4, 5 și 6 au fost publicate, cu titlul **Die Deutschen in den Erinnerungen von Nicolae Iorga, 1917-1918**, în volumul **Deutsche und Rumänen in der Erinnerungsliteratur. Memorialistik aus dem 19. und 20. Jahrhundert als Geschichtsquelle**, Herausgegeben von Krista Zach, in Verbindung mit Cornelius R. Zach, München, IKGS Verlag, 2005, p. 121-144.

¹ Marie, Queen of Roumania, **Ordeal: The Story of My Life**, New York, Charles Scribner's Sons, 1935. *Idem*, **Povestea vieții mele**, Traducere de Mărgărita Miller-Verghy, <București>, ș.a.

² Mareșal Alexandru Averescu, **Notițe zilnice din război, 1914-1916 (Neutralitatea)**, Ediția I, București, 1937; **Notițe zilnice din război (1916-1918)**, București, 1937.

³ Generalul Radu R. Rosetti, **Mărturisiri (1914-1919)**, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, București, Editura Modelism, 1997.

⁴ General N. Tătaranu, **Acum un sfert de veac. Amintiri din război**, București, 1940.

⁵ Locot-colonel Ștefan Paraschivescu, **La porțile Moldovei. Jurnal de război**, Brăila, 1918.

⁶ Căpitan de infanterie A. Locusteanu, **Sub aripa morții. Însemnări fugare din războiul de întregire**, Cluj, 1923.

⁷ Romeo Vidrașcu, căpitan în rezervă, **Jurnalul de campanie. 15 august 1916-18 iulie 1918**, București, 1920.

⁸ Alexandru Marghiloman, **Note Politice**, Vol. I, 1897-1915, Vol. II, 1916-1917, Vol. III, 1917-1918, București, 1927.

⁹ I.G. Duca, **Amintiri politice**, Vol. I-II, München, Jon DumitruBVerlag, 1981.

¹⁰ Constantin Argetoianu, **Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri**, Volumul al II-lea, Partea a IV-a, (1913-1916), Volumul al III-lea, Partea a V-a (1916-1917), Volumul al IV-lea, Partea a V-a (1917-1918), Ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1991, 1992, 1993. **Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri**, Volumul al V-lea, Partea a V-a (1918), **Anexe. Documentare (1916-1918)**, Ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995.

¹¹ Duiliu Zamfirescu, **Opere**, VI, Partea a II-a, Ediție îngrijită de Ioan Adam și Georgeta Adam, Note și comentarii, indici și glosar de Ioan Adam, **Publicistică și memorialistică (1917-1921)**, București, Editura Minerva, 1987, p. 174-199.

Octavian Goga¹², Mihail Sadoveanu¹³, Al. Tzigara-Samurçaș¹⁴, Gheorghe I. Brătianu¹⁵ și alții¹⁶ s-au numărat printre cei care, stimulați de prefacerile intervenite în timpul războiului, au scris jurnale, amintiri etc., îmbogățind literatura memorialistică a genului și oferind celor interesați o gamă informațională de o factură deosebită.

Între memorialiștii acelor vremuri, N. Iorga ocupă, așa cum s-a remarcat adeseori, un loc aparte, atât pentru volumul notațiilor sale, cât și, mai ales, pentru valoarea lor documentară. În 1914, el era un istoric afirmat și o cunoscută personalitate politică, ipostaze care îi permiteau să aibă acces în sfera celor mai înalte cercuri ale vieții publice, acolo unde se luau deciziile în virtutea cărora România se înfățișa ca o componentă importantă a Europei viitorului. La 27 iulie/9 august 1914, el publica în *Neamul Românesc* un articol intitulat **Războiul general și România**, în care se arăta convins că războiul abia început „va fi unul din cele mai mari ale istoriei omenirii [Y]. Dar supt raportul ideilor, supt acela al îndreptării morale, al scopului de atins, acest odios masacru va fi unul din cele mai josnice acte de ură idioată care s-au săvârșit vreodată pe fața pământului, o dovadă atroce a păcatelor pe care le poate săvârși această lume fără Dumnezeu și fără ideal. [Y] De ce, se întreba el imediat, Germania declară război Rusiei? Pentru a dovedi că «rasa germană» e superioară «rasei slave» și are deci dreptul de a supune Europa comerțului său năvălitor»¹⁷. Convingerea lui era aceea că martirajul ce tindea să dobândească o amploare globală se releva a fi unul al calculelor mercantile și al pretențiilor hegemonice, lipsite de „un principiu național care-și caută drumul peste orice împotrivire menită să fie sfărâmată”¹⁸, dar stimulate de „fanatismul unei concepții superioare pornită cu sabia în mână pentru a cuceri lumea în numele unui nou adevăr”¹⁸. În aceeași zi, N. Iorga semna B nu întâmplător, desigur B articolul **Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre**, unde remarca, înainte de toate, că România a optat pentru neutralitatea armată, așa cum militase și el în paginile *Neamului Românesc*. Dar, atrăgea atenția, dacă ar fi să acționăm în conformitate cu interesul național, nu alături de Germania ar fi fost locul României, deși ea „ne-a susținut în multe, și, acum, de curând, în chestia neatingerii tratatului din București. Desigur! Mai suntem îndatorați Germaniei pentru toată cultura pe cari atâția fi ai acestei țări au primit-o în marile laboratorii de știință ale Imperiului. De aceea dorim ca Germania să

¹² Octavian Goga, **Precursori**, Ediție și studiu introductiv de Ion Dodu Bălan, București, Editura Minerva, 1989, p. 276-295. Vezi și în Uniunea Scriitorilor din R.S. România, **Agenda literară, 1985**, București, 1985, p. 110-117.

¹³ Mihail Sadoveanu, **File însângerate. Povestiri și impresii de pe front**, Iași, 1917.

¹⁴ Al. Tzigara-Samurçaș, **Mărturisiri silite**, București, 1920.

¹⁵ Gheorghe I. Brătianu, **File rupte din cartea războiului**, București, s.a.

¹⁶ Vezi George Cornea, **Simfonia morții**, București, 1920; Virgil N. Drăghiceanu, **707 zile sub cultura pumnului german**, București, 1920; Vasile Th. Cancicov, **Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic. 13 august 1916 - 31 decembrie 1918**, Cu o scrisoare introductivă de Take Ionescu, Vol. I-II, București, 1921; C. Bacalbașa, **Capitala sub ocupațiunea dușmanului, 1916-1918**, Braïla, <1921>; Gică Nicolaescu, **Amintiri din război ale unui copil**, Sibiu, 1925; Mihail Văgăonescu, **Viața în război. Însemnări zilnice de pe front, 1916-1918**, București, 1925; Dr. Vasile Bianu, **Însemnări din războiul României Mari**, Tomul I-II, Cluj, 1926; Anibal Stoenescu, **Din vremea ocupației**, București, 1927; Pia Alimăneșteanu, **Însemnări din timpul ocupației germane, 1916-1918**, București, 1929; Sabina Cantacuzino, **Din viața familiei Ion. C. Brătianu**, Volumul II, București, 1937; Al. Vasiliu-Tătăruși, **Focul cel mare. Amintiri din primul război mondial (1916-1918)**, Ediție îngrijită de Ion Arhip și Dumitru Vacariu, Cuvânt înainte de Petru Ursache, Iași, Editura Junimea, 1978; Neli Cornea, **Însemnări din vremea războiului**, București, ș.a.

¹⁷ N. Iorga, **Războiul nostru în note zilnice, 1914-1916**, Vol. I, Craiova, <1921>, p. 7.

¹⁸ **Ibidem**.

rămăie întreagă și folositoare omenirii cum e astăzi”¹⁹. Totuși, „Franța a dat și ea atâta din cultura ei la tineri cel puțin de două ori mai mulți decât cei ce învață în Germania și cel puțin într-un timp de două ori mai lung decât acela de când căutam lumină și la germani. Și mai știu că de la începuturile conștiinței noastre naționale ideile ce ne-au inspirat și susținut au fost în mare parte nobilele și înălțătoarele ideii pe care ai noștri le-au primit de la Paris”²⁰. A ajuta la căderea Franței, conchidea el, „ar fi o crimă națională”²¹.

Acela care gândea așa studiasă atât în Franța, cât și în Germania. Amintindu-și vremurile de atunci, în momentul în care își scria memoriile, el nota că la începutul anului 1893 părăsea Parisul, îndreptându-se către Berlin, deci către Germania, „această Germanie, de un așa mare prestigiu, care era și aliata noastră”, unde „toate erau așa de bine rânduite[...] încât se făceau de la sine”²². A întreprins cercetări fructuoase în arhivele berlineze și în cele din Dresda și München, obținând titlul de doctor la Leipzig²³. Atunci, dar mai ales după aceea, s-a legat de această țară, de istoria și de cultura ei, pe care le-a apreciat în mod deosebit, indiferent de evoluția relațiilor româno-germane. Izbucnirea războiului, însă, nu l-a găsit, așa cum am văzut, alături de conaționalii care preconizau rămânerea României în tabăra Puterilor Centrale. Consecvent convingerilor de început, N. Iorga a salutat decizia adoptată de țara sa în august 1916, când aceasta a intrat în război alături de statele Antantei, deci împotriva Berlinului. În septembrie 1916, întrebându-se **De ce ne urăște Germania?**, atrăgea atenția asupra faptului că „a doua zi după declarația de război contra Austro-Ungariei singure, Germania nu s-a mulțămît, ca în cazul Italiei, să-și rechemi ministrul din București, ci s-a grăbit să anunțe că ea «se consideră în stare de război cu România»”²⁴. Ulterior, remarcă el, când bulgarii ne-au atacat, cei care i-au ajutat și condus „erau soldații unei «culturi» care nu-și ajunge numai ei, ci pretinde a sili cu armele lumea întreagă s-o primească pentru a se feri”. „Și B se arăta el surprins B, față de aceste dovezi ale unei uri fără margini din partea acelor cari, până ieri încă, erau aliații noștri, pe care i-am deplâns că merg alături cu zdrențele sălbăticiei europene, [Y] ne întrebăm: bine, de ce atâta ură?”²⁵. Încercând a-și răspunde, amintea că „vreme de o jumătate de veac, am jertfit Germaniei simpatiile noastre franceze, că i-am recunoscut munca, știința, mărirea, că ne-am apropiat cu atâta respect de ele, că mii de studenți au mers să se închine zeilor celor noi, că au păstrat toți un sentiment de admirație pentru cele văzute acolo și că l-au răspândit, că au căutat pe toate terenurile apropierea cu foștii lor învățători. Mai știm și alta: că, în tot acest răstimp, am fost cei mai buni clienți ai Germaniei, că i-am luat marfa, bună ori rea, că i-am plătit-o cât a vrut, că n-am căutat a-i opune alți furnizori, că prin credința noastră față de dânsa am fost printre acei cari au îmbogățit-o. Și încă mai mult: că, fără a primi în schimb altceva decât dușmănia lui Bismarck, gata oricând să ne umilească, ori desprețul actualului Împărat, care n-a consimțit să calce pământul Valahilor [Y], am fost străjerii politicii germane în Orient, sacrificându-i, nu numai acțiunea, dar și expresia liberă a sentimentelor noastre frățești. Și la cea dintâi ocazie când ni-am adus aminte că avem și noi un drept și o țintă pe lume, [Y] această

¹⁹ *Ibidem*, p. 8-9.

²⁰ *Ibidem*, p. 9.

²¹ *Ibidem*.

²² N. Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, Ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1984, p. 141, 144.

²³ *Ibidem*, p. 146-151.

²⁴ N. Iorga, **Războiul nostru în note zilnice, 1914-1916**, p. 142.

²⁵ *Ibidem*, p. 142 B 143.

revărsare sălbatecă de ură! Poate nimic nu califică mai bine un Stat ca și un individ, opina el, decât felul cum concepe prietenia!”²⁶.

Confruntat cu aceste sentimente, N. Iorga a predat, totuși, studenților universității ieșene, în anul 1917, deci după ce fusese obligat să se retragă din fața ocupanților germani, zece prelegeri reunite sub titlul **Cugetare și faptă germană**²⁷. Prefațându-le, în momentul publicării, el sublinia că „în cursul războiului și de pe urma patimilor pe care e firesc să le trezească s-a vorbit, aiurea și chiar la noi, despre o rasă germană, unică, unitară, printr-o pornire care pleacă din însăși alcătuirea ei fizică, o înrăurire energică și tinzând la dominația asupra lumii, pe care nu vrea s-o împartă cu nimeni”²⁸. În 1938, în **Prefața** celei de-a doua ediții, el preciza că „retipăresc [Y] aceste pagini scrise în vremea când mai bine de jumătate din România învinsă era în stăpânirea unui nemilos biruitor. Se va recunoaște B era convingerea sa B că în ele nu e nimic din ce avea drept să strige adâncă noastră durere. Am căutat să înăbuș sentimentele cele mai firești. Aveam însă scopul de a dovedi că hegemonia pe care o reclama nația germană, cu Împăratul ei în frunte, nu se răzima pe o mare operă de creațiune originală, urmărită din secol în secol, și înaintea căreia umanitatea ar fi avut datoria să se închine. Și cred că această țintă a fost atinsă”²⁹. De fapt, în lecțiile acelea, Iorga a reluat și a dezvoltat ideile pe care le-a evidențiat, de mai multe ori, după declanșarea Primului Război Mondial.

Aceasta era starea de spirit cu care s-a confruntat marele istoric în anii războiului, stare de spirit justificată, din punctul său de vedere, atât timp cât o asemenea atitudine era reclamată de îndreptățite aspirații naționale. **Memoriile** sale, care erau, așa cum de altfel singur recunoștea, „însemnările mele zilnice”, au fost scrise sub imperiul acestor trăiri, care, lipsite de motivația lor intimă, ar putea surprinde. „În ele se va vedea cum ideea unității naționale m-a preocupat toată viața pe un timp când ea era socotită [Y] o nebunie”³⁰. Întrucât o parte a acestor note a fost trimisă la Moscova, împreună cu tezaurul B dar nu numai B și nu a fost încă restituită, dispunem azi doar de notele care au urmat datei de 17 mai 1917³¹. Memorialistica datorată lui N. Iorga nu se reduce însă la cele șapte volume de **Memorii**, ci cuprinde și cunoscuta lucrare autobiografică **O viață de om așa cum a fost** (Vol. I-III, București, 1934), precum și **Supt trei regi** (București, 1932). În cele ce urmează, ne-am propus să relevăm și să discutăm imaginea pe care a schițat-o istoricul român Germaniei și germanilor în însemnările zilnice făcute de el în anii Primului Război Mondial. Așadar, încercarea noastră va avea în vedere primele două volume din **Memorii**, care privesc un interval ce diferă de celelalte, din considerente lesne de înțeles.

Se știe că N. Iorga B istoricul, ziaristul, poetul, dramaturgul, istoricul literar etc. B a fost un remarcabil memorialist. El nu face parte dintre aceia care au început să practice acest gen de literatură odată cu declanșarea războiului din 1914-1918. **Memoriile** sale B de fapt un jurnal B au o evidentă valoare documentară, deoarece adună în paginile lor o

²⁶ **Ibidem**, p. 143 B 144.

²⁷ N. Iorga, **Cugetare și faptă germană. Zece lecții făcute la Iași în 1917**, Ediția a II-a, București, 1938. Prima ediție a fost publicată la Iași, în 1918.

²⁸ **Ibidem**, p. 6.

²⁹ **Ibidem**, p. 9.

³⁰ N. Iorga, **Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 B mart 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică**, Vol. I, <București, 1931>, p. 7.

³¹ Însemnările la care ne vom referi sunt dateate după stilul vechi.

impresionantă cantitate de informație, greu sau imposibil de dobândit altfel. Circumstanța că autorul lor era o personalitate a epocii le conferă o semnificație aparte, sporită de o autenticitate proprie unui mare istoric. Însemnările cuprinse între 17 mai 1917 și jumătatea lunii noiembrie 1918 nu sunt egale între ele, ca dimensiuni, conținut și calitate, și au fost scrise în împrejurări ce diferă din multe puncte de vedere. În permanență, însă, autorul lor a fost preocupat de grija de a fi la curent cu tot ceea ce se întâmpla, la un moment dat, în România, în Europa, dar și în alte spații geografice, reținând în jurnalul său numai acele informații pe care le considera necesare cuiva interesat de istoria României în intervalul avut în vedere. De altfel, convingerea mărturisită a lui N. Iorga era aceea că însemnările jurnaliere, publicistica și corespondența personală îi vor folosi pentru a elabora Asinteza pe care alții au avut curajul de a o realiza cu așa de puține mijloace și fără nici o participare personală la evenimente”³². Referindu-se la **Literatura de război**, prin care înțelegea, desigur, și memorialistica, el considera că „fiecare zi își are pagina ori paginile, fiecare amănunt e trecut la locul lui; istoria e complexă”. „Și nouă ni trebuie, sublinia apoi, *pentru ziua de mine*, care e cea mai interesantă pentru umanitate, altceva: epopeea eroică a sufletului prins în suprema luptă și alături de dânsa, mărturisirea înduioșată a sufletului veșnic pus înaintea celor mai grozave probleme”³³. Așadar, „literatura de război”, deci și memorialistica, oferă celui interesat dimensiunea psihologică a paginii de istorie, acea dimensiune care lipsește de obicei faptei reconstituite cu ajutorul documentului arid și adeseori impersonal.

Oricine va parcurge **Memoriile** lui N. Iorga va sesiza grija permanentă a autorului de a reține în notațiile sale B fie consemnări de fapte, fie reflecții provocate de anumite trăiri intime B componenta psihologică a unor vremuri neobișnuite. Nu trebuie să uităm că în segmentul temporal avut în vedere, o mare parte a României B inclusiv Capitala ei B a fost ocupată de armate germane, austro-ungare, bulgărești și turcești, iar această stăpânire străină era una care venea după o dezastruoasă confruntare militară. Orice cucerire presupune un învins, circumstanță degradantă pentru cel obligat să accepte umiliința ca pe o condiție esențială a supraviețuirii. Înainte de izbucnirea războiului, imaginea germanului în mentalul colectiv românesc era una pozitivă, favorabilă, pentru ca după intrarea Germaniei în conflictul izbucnit în iulie 1914, acea reprezentare să se modifice, treptat, în una care, chiar dacă nu apărea într-un tot negativă, era maculată de sentimente și accente prejudiciabile și deci, defavorizante. După confruntarea României cu armata germană și transformarea acesteia din urmă într-un ocupant, deci un stăpânitor cazon, germanii au ajuns a fi văzuți altfel, chiar dacă nu întreaga populație germană era prezentă în această țară. Portretul cuceritorului german se va modifica în funcție de comportamentul său și mai ales în funcție de consecințele faptelor sale. Conturarea și apoi trasarea umbrelor și a luminilor unui asemenea portret au fost influențate, desigur, și de factori subiectivi, de atitudini apriorice personale, greu de învederat. Faptul că Regele României era german nu a fost unul lipsit de semnificație pentru modul cum se reflecta imaginea conaționalului său în memoria cuiva obligat să suporte avatarurile ipostazei de învins. Nici pentru soldatul sau oficialul german, o asemenea circumstanță nu era indiferentă. În plus, România fusese o asociată a Germaniei, iar gestul Bucureștilor de a abandona tabăra Puterilor Centrale nu putea fi trecut

³² N. Iorga, **op.cit.**, p. 8.

³³ Idem, **Războiul nostru în note zilnice, 1916-1917**, Vol. II, Craiova, <1922>, p. 248-249.

cu vederea de cei care se afirmaseră în ipostaza de cuceritori ai unei foste aliante. De acest fapt erau conștienți și românii, care nu puteau face abstracție de el în modul de a-i vedea pe cei ce se instalaseră în țara lor ca niște străini cu un comportament tiranic. Dar trebuie precizat că societatea românească nu adoptase, în întregul ei, aceeași atitudine față de cuceritorul german. O parte, chiar dacă nu cea mai importantă, a elitelor politice, culturale și militare se declarase, în momentul renunțării la colaborarea cu Quadrupla Înțelegere, adepta Berlinului, fiind cunoscută în epocă sub eticheta de „germanofili”. Germanismul lor, însă, nu era de natură consubstanțială, deci nici definitivă și unitară. În sfârșit, imaginea germanului, surprinsă de N. Iorga, nu poate și nu trebuie a fi judecată fără a se avea în vedere sentimentele memorialistului față de o nație despre care afirmase că se visa stăpânitoarea Europei. Portretul germanului, pe care ni-l oferă Iorga în **Memoriile** sale, nu este, deci, unul impus, în primul rând, numai de un context conjunctural. Chiar dacă și-a propus să nu împrumute nimic din vechile sale reacții imaginii evidențiate de un timp anume, transferul emoțional al celui ce înregistra această reflectare nu poate fi eludat. Reprezentarea germanului ajuns un ocupant al României nu se identifica cu ipostaza cuiva aflat în propria-i casă, unde nu umbla înarmat și îmbrăcat în uniformă militară. Nici memorialistul nu scria în casa lui, pe care o ocupaseră germanii, și nici el nu era egal cu sine în fiecare zi.

În cele mai multe cazuri, informațiile transcrise de N. Iorga în jurnalul său proveneau de la alții. În relatările acestea se amestecau, fără îndoială, și subiectivismele informatorilor, chiar și atunci când aceștia evitau orice tentații personalizante. Memorialistul și-a scris jurnalul sub apăsarea pericolului reprezentat de posibila ocupare a Moldovei, dar nu în contact direct cu soldatul german. Putem presupune că el nu a reținut orice relatare ajunsă la el și nu știm care erau criteriile eventualei selecții. Le putem presupune doar. De cele mai multe ori, informația reținută era însoțită de o notă dubitativă, chiar dacă nu lipsea numele celui care i-o furnizase. La 3 ianuarie 1918, de pildă, Iorga nota, printre altele, că „primesc cu umilință și revoltă publicațiile nemțești din București: «Rumänien in Wort und Bild», «Săptămâna Ilustrată», iar din Brăila: «Donau-Armee Zeitung». Din Constanța «Dobrușcha-Bote»³⁴. Deci se simțea umilit și revoltat numai pentru că asemenea publicații apăreau în țara sa, înainte de a le fi citit. În împrejurările de atunci, însă, el, ca român, putea reacționa și altfel. Când informația nu depășea condiția de zvon sau era incontrollabilă, îl avertiza pe viitorul cititor, utilizând formula: „lumea continuă să spuie”³⁵. Altădată, transcriind un nume, adăuga că un „ofițer în rezervă îmi scrie că”³⁶, iar atunci când o informație se impusese de la sine, prin repetare, ea ne era transmisă după ce eram avertizați că „aflu de aiurea că”³⁷. De cele mai multe ori, informația era notată după ce ni se făcea cunoscut numele celui care o furnizase, dar nu o dată întâlnim și cazuri când formula introductivă era „mi se spune că”³⁸, avertizându-ne astfel asupra unei posibile inexactități. N. Iorga era conștient de faptul că, nu o dată, însemnările sale erau simple invenții sau colportaje, acestea din urmă lansate cu bună intenție. Așa, de pildă, la 16 februarie 1918, înainte de a cunoaște adevărul, el consemna că „lumea continuă să spuie că Regele a fost la Răcăciuni, ba la București, și că a văzut pe fratele său, candidat la tron”³⁹. Or, se știe că,

³⁴ Idem, **Memorii**, Vol. I, p. 229.

³⁵ **Ibidem**, p. 284.

³⁶ **Ibidem**, p. 300.

³⁷ **Ibidem**, p. 328.

³⁸ **Ibidem**, p. 330.

³⁹ **Ibidem**, p. 284.

înainte de a începe tratativele de pace, Ferdinand s-a întâlnit, la 14/27 februarie 1918, la Răcăciuni, cu Czernin. La București nu a ajuns și nici pe fratele său nu l-a văzut. În cazul acesta, evitarea neadevărului este posibilă azi, dar nu la fel stau lucrurile când informațiile nu privesc ceva lesne de identificat, așa cum erau cele care se refereau la germani, în general. N. Iorga era cunoscut de oficialitățile militare germane, care nu erau mulțumite de atitudinea sa, știut fiind faptul că „acei cari au făcut studii în Germania păstrează încă din simpatiile lor pentru această țară”⁴⁰, așa cum îl informa pe memorialist cineva din Botoșani, deci din partea neocupată a țării, la 23 septembrie 1917. Două luni mai târziu, adică la 24 noiembrie 1917, N. Iorga consemna în jurnalul său că „economistul Dr. Angelescu îmi face, în uniformă de locotenent, propagandă ca să rămân supt germani. Aceasta ar rezulta din *principiile+ mele. Îi răspund: «Din principii rațiunea poate să scoată multe concluzii; caracterul numai una»”⁴¹. La 2 martie 1918 afla că „germanii au o listă de proscripție, în care sunt cuprins și eu”⁴², pentru ca la 23 iunie să noteze că „germanii au declarat că nu mă sufăr, până la pacea generală, în teritoriul unde ar rămânea ceva din puterea și autoritatea lor”⁴³.

Este greu de acceptat că aflând aceste intenții, care pe lângă că nu-i erau favorabile, puteau fi considerate chiar ca adevărate amenințări, N. Iorga a continuat a rămâne întru totul imparțial atunci când reținea vreo informație care îi privea pe germani. Dar, indiferent de eventualele semne de întrebare, toate sau cele mai multe dintre aceste notații își au valoarea lor și ne interesează întrucât ele reconstituie imaginea germanului în conștiința publică românească din anii Primului Război Mondial. Mai înainte, însă, ele relevă o stare de spirit, imposibil de sesizat altfel.

Memoriile lui N. Iorga, circumscrise intervalului 17 mai 1917-11 noiembrie 1918, permit a reconstitui participarea Germaniei la războiul european și la cel purtat pe frontul român, comportamentul germanilor în România, raporturile lor cu autohtonii, precum și atitudinea acestora din urmă față de cuceritorul german, indiferent dacă era vorba de românii care proveneau din spațiul ocupat sau din cel rămas liber. Memorialistul nu s-a arătat interesat numai de germanii ajunși în țara sa și transformați, pentru un timp, în ipostaza dezonorantă, din punctul lui de vedere, de ocupanți. El a urmărit cum au evoluat, în întreaga perioadă, schimbările politice din Germania, victoriile și insuccesele ei pe diferite fronturi, reacțiile populațiilor ocupate față de niște cuceritori care se credeau stăpânii Europei, decăderea Germaniei și, în sfârșit, înfrângerea ei și consecințele înfrângerii.

2. Germanii pe fronturile Europei

Înainte de a avea în vedere cum s-a desfășurat confruntarea germano-română și care au fost rezultatele ei B adică instituirea ocupației germane în România B, precum și raporturile între învingători și învinși etc., N. Iorga s-a arătat interesat, îndeosebi, de evoluția participării Germaniei la războiul european. O asemenea preocupare era justificată întrucât de modul cum decurgea beligeranța germană depindea situația generală a României și desfășurarea evenimentelor militare în ansamblul lor. Numărul militarilor germani staționați în partea ocupată a României, dar prezenți mai ales pe frontul român, depindea în

⁴⁰ *Ibidem*, p. 125.

⁴¹ *Ibidem*, p. 183.

⁴² *Ibidem*, p. 309.

⁴³ N. Iorga, *Memorii*, Vol. II, <București, 1931>, p. 32.

mare parte de succesele sau insuccesele dobândite de germani pe fronturile europene.

Încă din primele sale însemnări jurnaliere, N. Iorga rezerva un loc aparte informațiilor care priveau prezența armatelor imperiale wilhelmiene pe diferite fronturi și situația generală în care se aflau ele. La 19 mai 1917, bunăoară, consemna „vestea unui succes german contra francezilor”, „pe frontul apusean”⁴⁴. O lună mai târziu reținea un „zvon «nemțofil» că s-a pierdut Riga”⁴⁵. În notația din ziua de 5 iulie 1917, remarca, printre altele, că „se vorbește de ofensiva germană la Riga. Obișnuita oficină filo-germană știe să spuie despre căderea Mărășeștilor”⁴⁶.

Incertitudinea iminentă a acestor însemnări era cauzată și întreținută de diversitatea și mulțimea dificultăților de informare. Veștile care ajungeau până la urechea diaristului proveneau din buletine oficiale, din presa zilei sau din discuțiile purtate cu diferite persoane întoarse de pe front și, uneori, din străinătate. Altădată, erau preluate zvonuri colportate de anumite agenții de dezinformare, larg folosite în vreme de război. Rareori, numai, memorialistul consemna știri care nu puteau fi puse la îndoială. Chiar și în aceste condiții, ori poate tocmai de aceea, notațiile lui N. Iorga sunt foarte importante pentru noi. Sunt importante prin ele însele și, desigur, ca termen de comparație. Nu sunt lipsite de semnificație nici atunci când exactitatea lor este îndoielnică sau a fost deja demonstrată.

La 7 iulie 1917, N. Iorga nota în jurnalul său că „noul cancelariu german a oferit pacea fără anexiuni. Dar a anunțat o victorie asupra rușilor”⁴⁷, pentru ca în ziua următoare să adauge că aceuiași „i s-au votat creditele” și că „înfrângerea rușilor urmează. Austro-germanii au ajuns la Tarnopol”⁴⁸. În a doua zi a lunii august, după ce consemna că „în Rusia e complectă anarhie”, conchidea că, acolo, „toată lumea așteaptă pe germani ca o salvare”⁴⁹.

Așa după cum se poate numai decât observa, jurnalerul era interesat îndeosebi de ceea ce se întâmpla pe frontul rusec, deoarece situația României depindea în mare măsură de evoluția confruntărilor din această parte a Europei. La 19 august 1917, el consemna un „atac turbat al germanilor la Varnița”⁵⁰. Peste o lună, după ce reținuse vestea că Germania oferise o pace fără anexiuni, se arăta surprins că „se vorbește stăruitor de o pace rusească, ori de un armistițiu general pentru iarnă”⁵¹. Întorcându-și privirile către frontul de Vest, istoricul român observa că și la acea dată „cancelarul german și ministrul Kühlmann opun un refuz hotărât la cererea de a se restitui Franciei Alsacia și Lorena”⁵². Peste trei zile, însă, se arăta îngrijorat de faptul că „germanii au debarcat în Golful de Riga”, în timp ce „la Sofia ar fi apărut sărbătorește Wilhelm al II-lea”, fără a ști care era mobilul unei asemenea vizite. În același timp, „echipajul a patru vase germane s-a revoltat; au fost condamnări”, iar ministrul Marinei a demisionat⁵³.

Prima însemnare din luna octombrie 1917, preluată dintr-un comunicat german, se referea la plecarea „pe front” a lui Wilhelm al II-lea, fără alte precizări. Un asemenea text

⁴⁴ N. Iorga, *Memorii*, Vol. I, p. 16.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 62.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 63-64.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 83.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 98.

⁵¹ *Ibidem*, p. 119.

⁵² *Ibidem*, p. 130-131. Însemnarea era făcută la data de 27 septembrie 1917.

⁵³ *Ibidem*, p. 133-134.

lacunar îl determina pe Iorga să se întrebe: „pe care front și cu ce scop?”⁵⁴. La 2 octombrie 1917, după ce intrase în posesia discursului rostit de Împăratul Germaniei la Sofia, constata că acesta era Adefensiv și pacific”⁵⁵. Două zile mai târziu nota că „la Sofia, Ferdinand de Coburg a cerut, se pare, și Wilhelm al II-lea a acordat, garanția «Unității naționale» bulgărești. Dar «Alianța» va rămânea. Deci «Mitteleuropa»”⁵⁶. După alte două zile aflate că „înainte de a veni Wilhelm la Sofia, s-ar fi ținut o misterioasă conferință (și cu Bethmann-Hollweg și Bülow) în vederea unor «mari evenimente»”⁵⁷. Deși se îndoia de exactitatea informației, o reținea, totuși, așteptând derularea evenimentelor și eventualele clarificări. Dar înainte de a fi avut posibilitatea de a o verifica, afla că „pe vasul «Goeben» Wilhelm al II-lea a mers de la Constantinopol la Galipoli și a ținut discursul obligatoriu marinarilor săi”⁵⁸. În ziua de 9 octombrie, Masaryk, ajuns la Iași, îl informa „de puțința ca germanii să debarce și pe la Reval și în Finlanda, făcând imposibilă apărarea Petrogradului. S-ar pierde astfel comunicația Rusiei prin Suedia”⁵⁹. Referindu-se la un alt front, N. Iorga constata că „germano-austrieii au ajuns la defileurile către șesul italian”, iar „Udine ar fi fost luat de germani”⁶⁰. „Duca B nota el B a permis ziarelor să dea comunicatele germane despre înfrângerea italiană”, însă „un alt comunicat declară «neexact» pe acesta”⁶¹. La 19 octombrie 1917, o nouă însemnare se alătură celorlalte, informându-ne că „germanii atacă pe Tagliamento și pretind că au luat pe malul stâng încă șazececi de mii de prizonieri și sute de tunuri”⁶². Atent la schimbările politice intervenite în Germania, Iorga reținea știrea că „Hertling a luat cancelariatul”, întrebându-se imediat: „aduce acest membru al Centrului o solie de pace sprijinită pe drepturile noilor victorii austro-germane?”⁶³. În același context, nota că „pe frontul de Apus, față de o sută șasezeci și șase de divizii aliate, Germania ar avea două sute douăsprezece și peste o sută de divizii pe frontul de Est. Diviziile germane n-au însă B adăuga el B decât cincisprezece mii de oameni”⁶⁴.

O altă știre deosebit de importantă pentru acele vremuri era aceea că Ottokar von Czernin se afla la Berlin, „se zice pentru a fixa liniile unei politice anexioniste”. La 9 noiembrie 1917, după ce menționa „victoria engleză de lângă Cambrai”, memorialistul adăuga că „austro-germanii, din partea lor, afirmă că ei domină acum șesul italian și că momentul cel mare a sosit”⁶⁵. Într-o asemenea conjunctură internațională complexă, un „moment” deosebit era acela consemnat la 17 noiembrie 1917, când „sosește radiograma tovarășiei Lenin-Troțchi, care ordonă încetarea luptelor și pune data de 19 pentru începerea negocierilor de pace cu germanii”⁶⁶. Revenind apoi asupra confruntării de la Cambrai, N. Iorga observa că „germanii au luat ofensiva și pretind că au prins

⁵⁴ *Ibidem*, p. 134.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 139.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 140.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 145.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 144.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 148-149.

⁶¹ *Ibidem*, p. 149.

⁶² *Ibidem*, p. 152.

⁶³ *Ibidem*, p. 153.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 154.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 155, 168.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 172.

patru mii de englezi. De fapt, comenta el informația, un grup de sate a fost recucerit”⁶⁷. La 5 decembrie 1917, într-o zi când nu făcuse decât câteva însemnări, jurnalerul reținea vestea că „armistițiul rus e comunicat, parțial, de germani. Pentru pace se anunță că va merge însuși Kühlmann”⁶⁸. Peste patru zile nota că „în negociațiile de pace de la Brest-Litovsk, și rușii și chiar germanii caută să amestece, cu orice preț, și pe Aliți”⁶⁹. Asupra aceluiași subiect revenea la 20 decembrie 1917, într-o succintă însemnare, conform căreia „Aliții vor respinge propunerile germane, transmise prin maximaliști”⁷⁰. Patru zile după aceea remarcă o „mare surprindere în Rusia. Cancelarul german anunță că nu poate schimba punctele unu= și doi, despre anexiuni și autonomii naționale, al căror text a fost dat *definitiv* rușilor. Și nu poate acorda acestora ca loc de negociere Stockholmul, din cauza greutății comunicației telegrafice și puținței unor intrigi ale Înțelegerii. Delegații ruși nici n-au mai venit la Brest-Litovsk”⁷¹. Câteva zile mai târziu, reținea, într-o altă însemnare, că „la Brest-Litovsk Kühlmann și Hofmann se plâng de cererea rusească a strămutării congresului, de propaganda revoluționară între soldații germani. Dar, cât despre aceasta, nu se va întrerupe «opera de pace» și nu se va «redeschide războiul în Răsărit, cu consecințele lui incalculabile»”⁷². În ziua următoare, adăuga că „la Brest-Litovsk, Troțchi a repudiat telegramele contra Germaniei, dar a reclamat dreptul absolut de propagandă și a răspins argumentul de forță al Germaniei cu energie, arătând cum Reforma și Marea Revoluție au refăcut Germania și Franța B și cu ironie -, pomenind de starea de azi a aprovizionării germane, care nu va fi, desigur, mai durabilă decât relele condiții tehnice ale Rusiei actuale”⁷³.

Așa cum era și de așteptat, raporturile germano-ruse au reținut, cu preponderență, atenția opiniei publice europene, la sfârșitul anului 1917 și la începutul anului următor. Însemnările lui N. Iorga evidențiază, și ele, aceeași orientare. Germania și Rusia erau doi beligeranți implicați nemijlocit în evoluția frontului românesc și de aceea orice modificare de atitudine a celor două imperii se repercuta asupra stării de spirit românești. Tratatul purtat la Brest-Litovsk, care au marcat intrarea războiului într-o nouă etapă, ce prefața pacea generală, nu puteau trece neobservate de o țară pe teritoriul căreia erau prezente importante forțe militare germane și rusești. Sesizând cu exactitate implicațiile discuțiilor germano-ruse, N. Iorga urmărea, emoționat, soarta rezervată de acestea țării sale. Astfel, după ce atrăgea atenția, la 1 ianuarie 1918, asupra faptului că „în Germania bate un vânt sălbatec de anxionism”, potrivit deci principiilor de pace, revenea imediat la vechea temă, consemnând că „la Brest-Litovsk, germanii au fost siliți de ruși, cari au vorbit de libertatea popoarelor, pe care ei nu le mai rețin, dar nu înțeleg să le dăruiască altei robii, să-și desvâluiască toate proiectele asupra Curlandei, Livoniei, Insulelor din Baltica. Speriat, Kühlmann a ridicat ședinta, protestând contra acestei *metode+“. Rușii, la rândul lor, nu s-au arătat intimidați de reacțiile germanilor. „La Brest-Litovsk B nota Iorga B Troțchi a cerut să i se spuie cine reprezintă guvernul german. Kühlmann a declarat, contra colegului său Hoffmann, că e singurul având calitatea de a face declarații”⁷⁴.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 173.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 192.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 196.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 211.

⁷¹ *Ibidem*, p. 216.

⁷² *Ibidem*, p. 222. Însemnarea era din 30 decembrie 1917.

⁷³ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 227, 232.

Concomitent cu dificultățile evidențiate de tratativele ce se desfășurau la Brest-Litovsk, Germania s-a văzut obligată să facă față complicațiilor create de campania care a precedat și a urmat avansării de către Wilson a Celor Paisprezece Puncte. Urmărind „competiția diplomatică” declanșată la începutul anului 1918, în care erau implicați Aliații, N. Iorga se arăta interesat de un „nou discurs al lui Hertling, care refuză Alsacia și Lorena și orice atingere a teritoriilor Aliaților, lăsând însă Austriei sarcina declarațiilor ei”, consemnând și vestea că „grevele se întetesc în Germania”⁷⁵. Arătându-se îngrijorat de faptul că „furia anexionistă crește în Germania”, el atrăgea atenția, la 26 ianuarie 1918, că „potolind lucrurile înăuntru prin teroare, stăpânii Germaniei par să anunțe imediata ofensivă, hotărâtoare, pe amândouă fronturile”⁷⁶. La 13 martie, consemna că „înantarea germanilor continuă în Apus”, pentru a reveni, două săptămâni mai târziu, cu precizarea că Germania a obținut un succes lângă „La Bassée contra englesilor și portughezilor”⁷⁷. Nu la fel evolua campania germană din Est, unde erau înregistrate „uciderile soldaților germani în Ucraina”. Recunoscând conflictul cu guvernul ucrainean, germanii „au creat tribunale militare la Kiev”, nota Iorga, și „au arestat deputați, publiciști etc.”⁷⁸. Câteva zile mai târziu, revenea asupra unei avertizări deja consemnate, referindu-se la faptul că „și în Vest se gâtește o nouă ofensivă germană”⁷⁹, pentru ca mai târziu să afle despre obținerea „unei mari izbânzi germane care a început, cu înaintarea pe teren, între Rheims și Soissons”⁸⁰. Reluând, la 18 iunie 1918, însemnările care priveau frontul rusc, el scria că „de la un capăt al Ucrainei la altul țeranii ard sămănăturile ca să nu mai ia nimic nemții”⁸¹. În același timp, „germanii grămădesc trupe în Tirol pentru o revanșă contra Italiei”⁸².

Atent la schimbările intervenite în viața politică germană, N. Iorga consemna, la 28 iunie 1918, știrea că ministrul Kühlmann „a căzut”, precizând, peste două zile, că „a fost dat jos de către anexioniști”⁸³. Indiferent, însă, de aceste schimbări, care evidențiau o stare de criză, Germania își continua ofensiva în Franța, arătându-se totodată dispusă ca „supt anume condiții” să „restituie” Belgia⁸⁴. O zi mai târziu, jurnalierul nota că „rezistența franceză pare a fi oprit pe germani”, pentru ca peste trei săptămâni să adauge că „germanii evacuează pozițiile câștigate la Montdidier, dar se întăresc pe Vesle”. „Germanii, suna o știre consemnată pe 15 septembrie 1918, rezistă cu greu unei mari lovituri franco-americane în Champagne”⁸⁵.

După două zile nota că „germanii anunță că trupe de ale lor și austriace au intrat, aclamate, în Sofia”, încheind însemnările din ziua respectivă cu informația potrivit căreia „Hertling a demisionat. Împăratul arată dorința unui Ministeriu al *poporului*”⁸⁶. În aceste împrejurări complicate și după impactul Celor Paisprezece Puncte, în seara zilei de 23 noiembrie „s-a anunțat că noul Cancelariu german s-a adresat lui Wilson, oferind pace pe

⁷⁵ *Ibidem*, p. 244, 251.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 252, 262.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 322, 338.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 355, 357.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 361.

⁸⁰ N. Iorga, *Memorii*, Vol. II, p. 10.

⁸¹ *Ibidem*, p. 29.

⁸² *Ibidem*, p. 35.

⁸³ *Ibidem*, p. 36, 38.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 39, 45, 66.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 68-69.

baza punctelor acestuia. [Y] Cancelarul a enunțat însă un program în șapte puncte, care *nu sunt* ale lui Wilson. E o încercare, observa memorialistul, de a separa pe Aliți, punând America, astăzi decisivă, de o parte, și, în același timp, una de a crea acasă, prin unirea tuturor, ceea ce ei numesc «starea de spirit din August 1914», agresivă în cel mai înalt grad și sigură de victorie⁸⁷. Patru zile mai târziu, același nota că „Wilson a răspuns. Se bucură că toate condițiile lui au fost primite așa cum sunt și cere evacuarea imediată a teritoriilor ocupate⁸⁸. În ziua următoare, însemnările lui Iorga începeau cu un „zvon de abdicarea Împăratului Wilhelm”. „Săulescu răspândește știrea că s-ar fi primit de Germania îndrumarea nouă americană: cel cu abdicarea lui Wilhelm e Bădărău însuși⁸⁹, adică un deputat al majorității conservatoare. La 29 septembrie 1918, „zvonul de abdicare a lui Wilhelm B consemna memorialistul B se menține. Cenzura o lasă să treacă supt firma Agenției de la Lyon”. Și adăuga apoi că „Erzberger, ministru în noua formație germană, proclamă falimentul politicii de război, al războiului însuși și nevoia de a se subordona în cele politice autoritatea militară celei civile⁹⁰”.

Informațiile consemnate de N. Iorga în toamna anului 1918 evidențiau eșecul Berlinului și al Puterilor Centrale. La începutul lunii septembrie, de pildă, se vorbea că „toată regiunea Ostende și Lille a fost evacuată de germani. Iar umblă zvonul unei aripe germane zdrobite⁹¹. Puține zile mai târziu, observatorul român nota că „răspunsul german primește tot ceea ce a fost cerut de Wilson și lasă lui grija onoarei Germaniei la încheierea unui armistițiu pe baza situației militare actuale. Rămâne a se interpreta aceasta⁹². Totuși, la 10 octombrie 1918, el consemna că „germanii au contra-atacat la Vouziers⁹³. Erau, însă, ultimele zbateri ale învinsului, deoarece, două zile mai târziu nota: „Wilson cere Germaniei ori schimbarea *totală* de regim, ori capitularea”. Dar, chiar așa stând lucrurile, el se întreba: „vom avea cel mai cumplit război?”⁹⁴. Îndoindu-se de eventualitatea cedării Germaniei, jurnalerul afla totuși că „germanii au evacuat Serbia”, după ce, cu două zile mai devreme, auzise despre o „rezistență puternică germană pe frontul de Vest⁹⁵. În sfârșit, la 31 octombrie/13 noiembrie 1918, când războiul încetase deja, se arăta nemulțumit de faptul că „informații din străinătate aproape nu ni se dau, după condițiile strivitoare pentru germani ale armistițiului⁹⁶”.

Deși notațiile lui N. Iorga nu aduc număidecât ceva necunoscut, ca informație sau ca interpretare, despre participarea Germaniei la Primul Război Mondial, ele nu sunt lipsite de importanță. Între românii care și-au notat impresiile suscitade de prezența Germaniei pe atâtea câmpuri de luptă, marele istoric ocupă un loc inconfundabil, ca bogăție a notațiilor, ca fidelitate a consemnării lor și ca modalitate de receptare.

3. Germania și România în anii 1917-1918

⁸⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 74-75.

⁹¹ *Ibidem*, p. 80.

⁹² *Ibidem*, p. 81-82.

⁹³ *Ibidem*, p. 82.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 86, 88.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 107.

După un început care lăsa a se presupune că speranțele României vor fi repede transformate în realități, implicarea ei în război s-a înfățișat tuturor ca o dramă, în momentul în care s-a ajuns la confruntarea directă cu inamicul venit din Vest. Retragerea armatei române și regimul de ocupație instituit de Puterile Centrale au transformat România într-o țară înfrântă și ocupată în mare parte, circumstanță care a atras după sine o evoluție specială a confruntării germano-române. Interesat în mod deosebit de actele de beligeranță germane față de țara sa, N. Iorga consemna, la 18 mai 1917, o știre aflată de la profesorul Alexandru P. Arbore, revenit la Iași după ce luptase în Dobrogea și fusese impresionat că „acolo, atotputernica artilerie germană, aeroplanelle și șapte divizii turcești au determinat catastrofa”⁹⁷. Patru zile mai târziu, relatează, într-o altă însemnare, că „austro-germanii interpretează ciocnirea de pe Șușița ca răspingerea, ba încă «sângeroasă», a unui atac al *nostru*”⁹⁸. O informație îngrijorătoare era aceea că „la Statul major a venit veste că nemții trimit trupe pe frontul român”⁹⁹. Parcă pentru a compromite orice speranță românească, „ungurii B consemna memorialistul B ne asigură prin «Pester-Lloyd» că ni se vor lua Severinul, Târgul Jiului, Câmpina, Dunărea cu gurile ei și că restul țării, îndelung ocupat de germani, va fi colonizat cu o populație germană”¹⁰⁰. Peste cinci zile consemna că „austro-germanii pretind în buletinul lor că s-au dat lupte și la Fundul Moldovei și că toate eforturile rușilor în Galiția răsăriteană sunt zadarnice”¹⁰¹. Chiar și într-o asemenea împrejurare, N. Iorga se arăta surprins că deja „cutare frate de ministru se plângea mai ieri că n-are cine face pace separată cu germanii”¹⁰².

Notele în discuție înregistrau o stare de fapt caracteristică unui moment ce survenea după un an de război. Jurnalierul nu-și propusese, desigur, să realizeze o cronică integrală a acelui timp și de aceea informațiile la care avea acces erau reținute în funcție de data aflării lor și nu după o intenție anume. La 20 iulie 1917, de pildă, discutând cu un ardelean sosit la Iași, afla că „cehii și toate națiile urâsc pe ruși «mai mult decât pe germani»“, adăugând că „austro-germanii înaintează spre Sirete și Cernăuți. Ar avea însă trupe puține”¹⁰³. În ziua următoare, nota că potrivit unor surse franceze, cavaleria germană ar fi ajuns în Basarabia. Într-o asemenea situație, începuse a se vorbi despre „o linie de rezistență *la Sud* de Iași și la Folticeni. Germanii B scria Iorga B sunt la Neagra, ca să coboare în Valea Bistriței ca și la Sirete și la Boian”¹⁰⁴. La 23 iulie 1917, aflase că „avangardele austro-germane sunt la Mamornița și la Broșteni”, pentru ca după câteva zile să consemneze că „germanii se laudă cu lărgirea succesului de la Nord de Focșani” și cu alte reușite asemănătoare¹⁰⁵. Notațiile care înregistrau victorii germane alternau cu acelea care își propuneau parcă să întrețină o stare de spirit favorabilă unei eventuale ameliorări a situației cu care se confrunta România. În prima zi a lunii august 1917, bunăoară, N. Iorga consemna că „buletinul e mai bun. S-ar încetini eforturile germane. Și buletinul dușmanilor e mai modest”, pentru ca imediat să

⁹⁷ N. Iorga, **Memorii**, Vol. I, p. 12.

⁹⁸ **Ibidem**, p. 19.

⁹⁹ **Ibidem**, p. 35.

¹⁰⁰ **Ibidem**, p. 36.

¹⁰¹ **Ibidem**, p. 68.

¹⁰² **Ibidem**, p. 70.

¹⁰³ **Ibidem**, p. 71.

¹⁰⁴ **Ibidem**, p. 72.

¹⁰⁵ **Ibidem**, p. 73, 76, 78.

adauge că, dincolo de posibilele aparențe, „continuă luptele cumplite. Dușmanii pretind că au luat *la Răsărit de Mărășești+ trei mii cinci sute de prizonieri, cincizeci și patru de ofițeri B și francezi B și șasesprezece tunuri”¹⁰⁶. Lăsându-ne să înțelegem că se îndoia de exactitatea acestor notații, el adăuga că „după alte știri, de la Târgoviște încoace, toate satele ar fi distruse”, iar „Marghiloman și Carp ar fi la Berlin”¹⁰⁷, ceea ce nu era adevărat. Lipsa de comunicare între partea ocupată a țării și Iași nu permitea accesul la informații sigure, întreținând accentul dubitativ la care recurgea de cele mai multe ori jurnalierul. La 21 august 1917 observa că, în sfârșit, „comunicatul german nu vorbește azi de vreo înaintare însemnată; el prezintă lucrurile ca și cum noi am ataca”¹⁰⁸. Îndoindu-se de exactitatea știrii, adăuga totuși că „la Cartierul general rus se vorbește că austro-germanii au grămădit în Moldova nouă sute de tunuri în vederea unei ofensive”¹⁰⁹. După atâtea inexactități și însemnări îndoielnice, care își au totuși semnificația lor, istoricul consemna, în urma unei întrevederi cu Regele, că „în Muntenia a fost de fapt Împăratul Wilhelm. B Pentru ca să asigure pe Țarul bulgăresc în chestia Dobrogii? B Poate nu. B Ca să-l mângâie că n-o va păstra? Regele tace”¹¹⁰. Aceasta era una dintre rarele însemnări însoțite de un succint comentariu. În general, informațiile pe care le citim azi au fost consemnate în grabă și fără a fi discutate.

O observație pertinentă, reținută în **Memoriile** avute în vedere, era aceea avansată de colonelul Gheorghe Rasoviceanu, la 16 septembrie 1917, care considera că „pozițiile de acum sunt bine legate și germanii n-ar risca o lovitură spre Prut, care i-ar face, fără folos notabil, să piardă câteva divizii încă. Oștile pur germane, conchidea el, care ni s-au opus și au suferit așa de mult, erau viteze desigur, dar fără vechea pregătire militară și manifest inferioare celor de odinioară”¹¹¹. Revenind la știrea vizitei lui Wilhelm al II-lea, memorialistul comenta laconismul comunicatului german, care îi informa doar pe cei interesați că Împăratul plecase „pe front”. „Pe care front și cu ce scop?, se întreba el. Se răspândește tot mai mult zvonul unei noi ofensive pe frontul nostru. Ea s-ar face de Mackensen”¹¹². La 10 octombrie 1917 și Regele Ferdinand pleca pe front, făcându-l pe Iorga să presupună că „se pregătește lovitura la Ocna”. „Totuși se asigură B și de Berechet, după știri de la Cartierul rus B că austro-germanii își retrag trupele, și de pe frontul bucovinean. Le-ar duce la Monastir, unde Sarraill ar face o încercare”¹¹³. De aceea, presupunea el, „nemții fac recunoașteri în Bucovina și, temându-se de o ofensivă a noastră, cât sunt ocupați pe frontul italian, bombardează Ocna, Mărășești, Cosmești”¹¹⁴. Dar, așa cum îl informase I.Th. Ghika, întors de pe front, „dispoziția de spirit a soldaților e foarte bună. Nu se mai tem de nemți”¹¹⁵.

¹⁰⁶ **Ibidem**, p. 82-84.

¹⁰⁷ **Ibidem**, p. 90-91. Astăzi știm că informația care îi privea pe Alexandru Marghiloman și Petre P. Carp era inexactă.

¹⁰⁸ **Ibidem**, p. 99. La 9 august nota că „austro-germanii s-au încercat la *Nord*: la Rădăuți și pe Bistrița”, iar peste două zile adăuga: „ungaro-germanii ar face fortificații la Slănic”. (**Ibidem**, p. 91, 93).

¹⁰⁹ **Ibidem**, p. 113.

¹¹⁰ **Ibidem**, p. 116.

¹¹¹ **Ibidem**, p. 118.

¹¹² **Ibidem**, p. 134.

¹¹³ **Ibidem**, p. 145-146.

¹¹⁴ **Ibidem**, p. 148.

¹¹⁵ **Ibidem**, p. 149.

Nu aceeași era starea de spirit a oficialităților române. În plus, insolita „revoluție rusă”, din noiembrie 1917, a adăugat pericolului german și pe cel rusesc, mai grav, poate, din multe puncte de vedere, decât celălalt. Presiunea centralilor și schimbarea de atitudine a Rusiei au impus României o nouă orientare în raporturile ei cu ocupantul german. „Generalii B nota Iorga în ziua de 22 noiembrie 1917 B, adunați la Palat, într-un Consiliu care n-a fost «de Coroană», au fost de părere să cerem și noi armistițiul, frontul român neputându-se ținea numai cu trupe românești. S-au trimes deci la Mackensen, care acceptase o întrevedere, generalul Lupescu și colonelul Condeescu. Ce putem face?, se întreabă Duca. Mackensen va cere neapărat să primim și scopul rusesc, pacea, și să ținem pas cu dâșii în negocierea ei. Dar dacă Aliații nu ni-o permit? Mihai Cantacuzino e de părere că am fost o povară pentru dâșii până acuma și că a venit momentul să li dăm o adevărată dovadă de credință. Ar rămânea, după Duca, o luptă fără scop, lipsită de provizii, de muniții și B capitularea finală. Sau, de la început, capitularea”. Răspunzându-i lui I.G. Duca, adică acela care provocase o asemenea însemnare, N. Iorga se arăta convins că „*orice* e preferabil acestei rușini, care nu s-ar putea șterge, și catastrofei materiale în care s-ar rezolva ea pentru această iubită armată de care suntem așa de mândri. El se grăbește atunci să mă îndemne a vorbi în acest sens, al păcii separate, miniștrilor străini, invocând rolul pe care-l am ca reprezentant al unei opinii publice independente”¹¹⁶. Treptat, așa cum reiese din însemnările la care ne referim, tot mai mulți români, nu din cei de rând, desigur, au ajuns să-și afirme, deschis, încredințarea că pacea separată era preferabilă continuării războiului. Regina Maria, la rândul ei, accepta decizia lui Ferdinand, iar Prințul Carol, câștigat de adepții păcii, își motiva opțiunea declarând că „chiar dacă azi dușmanul ar avea puține trupe, cum sugerează Regina, ele pot veni în trei săptămâni de pe alte fronturi. Ar trebui B cerea el B să înceteze aceste zadarnice speranțe, care ni s-au dat de atâtea ori, că Aliații ar putea să reție pe germani în Apus”¹¹⁷. La sfârșitul lunii noiembrie 1917, „curentul nemțesc crește, nota N. Iorga. Prin trenuri ofițeri de rezervă îl propagă. La o divizie s-a dat masă cu muzică pentru armistițiu”¹¹⁸. În aceste condiții, unii ajunseseră să creadă că „germanii evacuează Muntenia, strângându-și toate trupele pe front. Ar vrea să proclame Rege pe Carol, fratele Suveranului nostru”¹¹⁹, în timp ce „corespondentul din Petrograd al lui «Times» anunță grămădirea de trupe germane pe frontul român”¹²⁰. Peste câteva zile, după o discuție cu I.G. Duca, Iorga nota că ministrul liberal se arăta convins că tot ceea ce mai putea face România era „de a mai uza puținel trupele germane”¹²¹. Constantin Băicoianu, venit de la București, pretindea că „i s-a spus de germani că somația de a ne pronunța asupra păcii nu ni se va face decât «de acum în trei luni»”¹²². O notă semnificativă, reținută pe 7 ianuarie 1918, suna astfel: „Mitilineu, trimes la Focșani, a fost întrebat de von Morgen ce avem de gând. B Să ne luptăm mai departe. B Voi sacrifica douăzeci de mii de oameni și voi birui. B N-ajung. B Cincizeci de mii! B N-ajung. B O sută

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 176-177.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 178.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 186.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 189.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 202.

¹²¹ *Ibidem*, p. 210.

¹²² *Ibidem*, p. 220.

de mii. B Să vedem!”¹²³. Două zile mai târziu, întâlnindu-l pe Duca, care se arăta convins că „totul se desface”, N. Iorga i-a sugerat „pacea cu germanii”, alternativă care „nu pare să-l sperie”¹²⁴. Barbu Știrbey, la rândul său, îl asigura pe jurnalist că „germanii n-au trimes, direct sau indirect, nici o propunere Regelui sau Guvernului, pe cari-i tratează disprețuitor. El crede numai pentru luna Februar într-o ofensivă pe frontul de Vest. Nu i se pare că Germania ar avea mare profit să atace Moldova până în primăvară”¹²⁵. O zi mai târziu, însă, parcă pentru a pune capăt zvonurilor colportate cu prea multă ușurință, „Kühlmann B nota Iorga B ar fi arătat și el că această pace e apropiată, sperând că atunci și România va renunța la o luptă imposibilă”¹²⁶, așa cum s-a și întâmplat. De fapt, la 24 ianuarie 1918, Iorga scria că „se crede că ni s-a pus temutul ultimatum”¹²⁷. Peste două zile, când guvernul Ion. I.C. Brătianu a demisionat, I.G. Duca îl informa că „în adevăr germanii au prezentat un ultimatum pe care, în numele lui Mackensen, îl iscălește un anume Hiller și în care se vorbește de speranța ce se avusese că «înțelepciunea Guvernului din Iași» va drege situația”¹²⁸. Consemnând informațiile care priveau avatarurile care au precedat încheierea păcii separate, N. Iorga se arăta foarte îngrijorat de soarta pe care Berlinul i-o rezervase României. „În Parlamentul german, nota el la 16 februarie 1918, cineva a cerut despăgubiri și ocuparea noastră până la plata lor integrală”¹²⁹. Totul era agravat de un nou ultimatum și de pretențiile inacceptabile ale germanilor, care îl făceau pe Iorga să presupună că „va fi rezistență până la sfârșit”¹³⁰. Revenind asupra ultimatumului amintit, el reținea, trei zile mai târziu, o informație provenită de la Irina Procopiu, doamnă de onoare a Reginei Maria, și de la fiica cea mai mare a lui Delavrancea, care considerau că „situația s-a schimbat iarăși. Germanii au făcut cereri noi și mai grele, care *stau să fie primite*. E vorba de rectificări de frontieră [Y], de părăsirea Dunării, de condominiu în Dobrogea, de trecerea pe la noi a austro-germanilor spre Odessa. Averscu le primește. Ele se îndoiesc de motivele lui. Îmi cer să fac «ceva»”¹³¹. Dând curs acestei rugăminți, Iorga îi trimitea Regelui o scrisoare în care îl informa că „ne găsim fără putința unui ajutor al prietenilor, înaintea amenințării unui dușman care nu voiește să ne cruțe. [Y] Ce e mai bun în această Țară cere răspingerea, orice s-ar întâmpla, a condițiilor care ni se pun astăzi și mai ales a celei care privește sfârșirea, fie ea numai provizorie în gândul nostru, a pământului Țerii”¹³². În aceeași zi, la Cameră a avut loc o consfătuire a unui grup de deputați, unde „germanofili, cari azi dimineață mi se spune că erau contra condițiilor draconice ale Germaniei, cerând lămuriri, sunt toți de față. [Y] Argetoianu e pentru primirea oricăror propuneri germane. E vorba B pretindea el B doar de o situație provizorie. Învîing Aliații B dar nu definitiv B, toate se pot schimba. Învîing germanii B, e o «poliță trasă asupra lor»”. Delavrancea, însă, „arată imposibilitatea morală a cedării față de concesiunile ce ni se cer și *pe care le enumeră* (le are de la Regină)”¹³³. Nici

¹²³ *Ibidem*, p. 238.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 240.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 243-244.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 245.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 257.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 261.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 285.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 286.

¹³¹ *Ibidem*, p. 287.

¹³² *Ibidem*, p. 287-288.

¹³³ *Ibidem*, p. 290-291.

în cele mai complicate împrejurări, factorii de decizie nu aveau puterea morală, așa cum ne demonstrează atitudinea lui Argentoianu, de a renunța la oportunismul care a însoțit, în permanență, participarea României la război. Cu toate divergențele semnalate, N. Iorga își încheia notațiile din 19 februarie 1918 cu următoarele observații: „germanii asigură că s-au primit condițiile”, „la un anume moment, se dase de guvernul liberal ordinul de a nu se mai ataca prin presă germanii” și „Misiunile Aliate, după cererea Germaniei, care li acordă salv-conduct, se găsesc să plece”¹³⁴. Indecizia și discordia care caracterizau viața politică a momentului îl determinau, însă, a doua zi, să observe că „Brătianu crede că nu se pot discuta condițiile germane, ci accepta cu dispreț ca o siluire. Se pare că acesta e sensul instrucțiilor ce s-au dat Comisiunii, care cuprinde pe Argetoianu, Burghel și Lupescu, pe lângă bătrânul Papiniu. În ultimatul german B adăuga el B nu s-a vorbit însă decât de *putința în principiu* a rectificării de hotar față de Austro-Ungaria”¹³⁵. Discursul lui Al. Averescu, adresat deputaților la 25 februarie 1918, evidenția aceeași mentalitate duplicitară, prin care se eludau adevărurile care nu conveneau guvernanților¹³⁶. În plus, pretindea Mihai Cantacuzino, care declara că știa cuprinsul ultimei telegrame germane, „din cauza nestabilității guvernelor românești și simpatiilor arătate de familia regală Misiunii franceze, Centralii își rezervă să supravegheze ei înșiși îndeplinirea condițiilor păcii”, fapt care-l făcea pe N. Iorga să conchidă: „*e ocupația*”¹³⁷.

Deși viitorul care i se rezerva României era unul dintre cele mai sumbre, pertractările reclamate de pacea în discuție ajunseseră să creeze o atmosferă de surescitare greu suportabilă, care îl determina pe Iorga să consemneze în jurnalul său, la 13 martie 1918, următoarea opinie: „colonelul Rasoviceanu spune un cuvânt tare și drept: «De s-ar încheia tratativele de pace! Să îngropăm odată mortul care stă pe masă»”¹³⁸. Nouă zile mai târziu, cineva îi spunea că „întregi divizii germane vor rămânea până la pacea generală”¹³⁹. La 3 iunie 1918, Grigore Antipa, unul dintre cei rămași la București, „a venit aicea (la Iași B n. ns.), consemna Iorga, cu planuri de reorganizare economică a Țerii în vederea satisfacerii cererilor germanilor”¹⁴⁰. La Berlin, în același timp, „discutându-se în Reichstag pacea cu România, unul ca Westarp regretă că nu ni s-au impus și despăgubiri fâțișe, iar alții, printre cari și Kühlmann, *au arătat dorința Germaniei ca răspunzătorii pentru război să fie dați în judecată și pedepsiți*”¹⁴¹. Nu mult timp după aceea, jurnalierele nota că „Kühlmann ni cere formal să dăm în judecată pe Brătieni”¹⁴². Pe de altă parte, Maximilian Harden scria în *Zukunft* că „pacea din București e de așa natură încât nu poate rămânea definitivă”¹⁴³.

După ce un timp destul de lung, N. Iorga nu a mai reținut în jurnalul său informații de ordin militar, acestea au fost reluate către sfârșitul lunii iunie 1918, cu o consemnare în care se preciza că „în Muntenia, germanii fac tranșee pe malul Dunării. Ar fi vorba ca trupe

¹³⁴ **Ibidem**, p. 292.

¹³⁵ **Ibidem**, p. 294.

¹³⁶ **Ibidem**, p. 298-299.

¹³⁷ **Ibidem**, p. 313.

¹³⁸ **Ibidem**, p. 322.

¹³⁹ **Ibidem**, p. 330. O însemnare din 26 martie 1918 preciza: „se asigură că șase divizii germane vor rămânea în țară până la pace: două vor veni în Moldova@ (**Ibidem**, p. 334).

¹⁴⁰ N. Iorga, **Memorii**, Vol. II, p. 19.

¹⁴¹ **Ibidem**, p. 23.

¹⁴² **Ibidem**, p. 25.

¹⁴³ **Ibidem**, p. 32.

ale Înțelegerii să între în Bulgaria”¹⁴⁴. Pe de altă parte, „la Bălți, administrația ar fi luată de germani pentru a li se ușura transporturile în Ucraina”, în timp ce „în armata germană s-ar fi alcătuit o societate de «septembriști» pentru a depune la 1-iu Septembrie armele”¹⁴⁵. Cu toate acestea, „nemții de aici (din Iași B n. ns.) se laudă că până în toamnă, orice ar fi, tot or să ajungă la Paris”¹⁴⁶. „Un profesor din Ploiești B la rândul lui B răspândește zvonul stupid, considera memorialistul, că germanii ar fi cerut să ocupe Moldova”¹⁴⁷. La 30 august 1918, același consemna că „germanii ar fi construit, după nota de la Legația franceză, o nouă linie de apărare”¹⁴⁸. Însă, cu toate succesele, reale sau pretinse, dobândite de germani până la sfârșitul verii anului 1918, „Împăratul Germaniei B ne informează o însemnare din 1 septembrie B imploră pe lucrători să lupte. Von Payer promite restituirea vechilor hotare și evacuări după pace, renunțarea la despăgubiri. Dar în Est situația trebuie să rămână neschimbată”¹⁴⁹. Indiferent de încercările disperate ale Berlinului, înfrângerea Puterilor Centrale devenise evidentă. Discutând cu generalul Constantin Cristescu, despre războiul ajuns în faza deciziilor finale, N. Iorga nota că „acum (8 septembrie 1918 - n. ns) crede că partida e pierdută pentru germani”¹⁵⁰. O săptămână mai târziu, prelua o informație din care reieșea că „discursurile, recente, la Comitetul principal al Reichstagului ale lui von Hintze și von Payer fac să se întrevadă că s-ar putea aduce tratatele de la Brest-Litovsk și București la Congresul general de pace, pe baza «reciprocității» și că, din ce a fost «silită» a cucerii, Germania ar voi, cu o unire personală sau cu un Prinț german, doar un «Balticum»”¹⁵¹.

Treptat, semnele înfrângerii germane au început a se observa pe diverse fronturi, în forme de manifestare diferite. „Piccolo de la Legația franceză B însemna Iorga în jurnalul său B îmi spune că germanii din Bender, Cetatea-Albă etc. și-au trimes bagajele. Și cei de aici și le-ar face”¹⁵². Câteva zile mai târziu însemna știrea că „din teritoriul ocupat germanii și-ar strânge repede etapele pentru a se concentra pe frontul de Vest, unde Hindenburg ar fi declarat că situația e disperată”¹⁵³. La 27 septembrie 1918 nota: „tot mai multe sunt știrile că ea (evacuarea teritoriilor ocupate-n.ns.) a și început la noi. Nemții de aici își trimet caii și bagajele”¹⁵⁴. După două zile adăuga: „la Cameră, într-un cerc, Arion a asigurat că germanii renunță la toate anexările și că i-au dat hârtie la mână. Ar fi vorba de autonomia ardeleană și de o autonomie națională a românilor din Ungaria”, informații completate de alta, potrivit căreia „evacuarea germană ar face progrese simțitoare în Putna și Râmnicul-Sărat”¹⁵⁵. Apoi, în prima zi a lunii octombrie, preciza că „o divizie românească ar fi trecut în teritoriul ocupat. Nemții de aici (din Iași - n. ns.) se strecoară noaptea”¹⁵⁶. La fel se întâmpla și în teritoriul ocupat, unde „germanii s-ar fi retrăgând pe tăcutele spre Căineni, nu prin

¹⁴⁴ Ibidem, p. 35.

¹⁴⁵ Ibidem, p. 44.

¹⁴⁶ Ibidem, p. 52.

¹⁴⁷ Ibidem, p. 53.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 61.

¹⁴⁹ Ibidem, p. 62.

¹⁵⁰ Ibidem, p. 64.

¹⁵¹ Ibidem, p. 66-67.

¹⁵² Ibidem, p. 70.

¹⁵³ Ibidem, p. 72.

¹⁵⁴ Ibidem, p. 73.

¹⁵⁵ Ibidem, p. 75 B 76.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 77.

Banaț”¹⁵⁷. Se ajunsese a nu mai surprinde pe nimeni afirmația că „războiul e total pierdut pentru Centrali”, cum gândea generalul Constantin Cristescu. „În două săptămâni B considera el B, dacă germanii de la noi nu pleacă, vor trebui să se predeie”¹⁵⁸. Cu toate acestea, pe N. Iorga l-a luat pe neașteptate, așa cum chiar el mărturisea, „vestea despre căderea lui Wilhelm al II-lea, despre revoluția socială în Germania”¹⁵⁹, veste consemnată la 28 octombrie 1918. A doua zi scria că „Mackensen a refuzat să răspundă, la Buftea, somației noastre, amenințând pe aducători că-i arestează dacă nu pleacă. Armistițiul B preciza memorialistul B e însă primit de cei din Vest, și astfel situația lui se lămurește. El va pleca din țară fără a capitula”¹⁶⁰.

Prezența Germaniei pe frontul român a fost, desigur, mult mai complexă decât reiese din jurnalul lui N. Iorga. Totuși, aceste însemnări sunt foarte prețioase, întrucât aparțin unui mare istoric, care știa că **Memoriile** sale vor reprezenta, pentru viitorii cercetători, un document demn de a fi luat în seamă.

În anii Primului Război Mondial, Germania a fost, pentru România, altceva decât restul inamicilor săi. În cazul Austro-Ungariei, războiul cu România era legitimat de încercarea ei de a păstra Transilvania. Ceilalți beligeranți, la rândul lor, își aveau explicații mai mult sau mai puțin justificate. Germania, însă, cu o fatuitate surprinzătoare, a declarat război României cu intenția de a o pedepsi. Și nu oricum, ci umilind-o. De aceea, între cei doi beligeranți s-a ajuns, dincolo de războiul propriu-zis, la o confruntare ce merită a fi studiată ca un caz aparte. N. Iorga a înțeles B și nu a fost singurul B că Germania nu dorea numai înfrângerea României pe câmpul de luptă. Nici un german nu putea uita faptul că Ferdinand, Regele României, țară care a refuzat să lupte alături de Puterile Centrale, era un conațional de-al lui. Toți păreau a fi uitat că nu România declarase război Germaniei.

Germany and the Germans in *The Memoirs of Nicolae Iorga* (1917- 1918)

Summary

World War I was a key event of the 20th century, marking the beginning of a new chapter in world history. Historians have dedicated an impressive number of special studies, monographs, documents and memoirs to this subject, but investigation continues to accelerate. A significant untapped resource is the wealth of memoirs and diaries dealing with 1914-1918.

The first two volumes of **The Memoirs** of one of Romania's leading historians, N. Iorga, are one such resource. Iorga studied in Germany, published various works about the German past, and appreciated German history and culture. The military confrontation between Romania and the Central Powers (including the occupation of Romania) was closely followed by the great historian.

This study focusses on six important aspects of these years in the vision of N. Iorga: N. Iorga and Germany, Germany on the European Battlefield, Germany and Romania in the Years 1917-1918, The German Occupation and Romania, Relation between Conqueror and Vanquished in the Last Years of the War, and The Attitude of the Romanians toward the German Occupiers. Iorga's **Memoirs** provide many significant details about the situation of Romania and the war during 1917-1918, as seen by a professional historian and a leading figure in Romanian civilization and culture.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 84.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 89.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 104.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 105.

ROMÂNIA ȘI RĂZBOIUL DIN EST (1941-1944). NOI CONTRIBUȚII

Gheorge Buzatu

La aproape 70 de ani de la debutul ostilităților, în 1 septembrie 1939, Războiul Mondial din 1939-1945, incontestabil cel mai mare conflict armat din istorie în privința proporțiilor și a consecințelor sale, directe și indirecte, apropiate ori îndepărtate, se înscrie deja ca un eveniment fără egal în tot trecutul umanității ce s-a instalat detașat în preferințele și preocupările istoricilor, și nu numai, rezultând, de mai multe decenii, o bibliografie uriașă la nivel internațional¹. Cititorul va admite, desigur, că nu numai proporțiile contează în ecuație, ci, deopotrivă, calitatea și varietatea producției istoriografice, însumând de-acum cel puțin 1,5 milioane titluri cărți și studii reprezentative, în discuție trebuind să fie luate în considerație și predispozițiile - le-am denumi „specifice” - ale specialiștilor de pretutindeni de-a investiga în continuare perioada 1939-1945, mai ales în condițiile actuale ale deschiderii arhivelor², pe toate meridianele. Un alt avantaj remarcabil, propriu studiilor de istorie a celui de-al doilea război mondial, privește adevărurile descoperite și afirmate, peste toate îngrădirile de moment, în ciuda tentativelor disperate dar ridicole ale unor sociologi și istorici de duzină, în fond activiști foști sau prezenți kominterniști, de-a impune tot felul de stavile și modele discutabile, de-a introduce false principii, precum cel al așa-numitei corectitudini politice, în abordarea și rezolvarea unor probleme ținând de epoca războiului general și total din 1939-1945. Respingerea unor atare tentative sinucigașe survine fără întârziere și decisiv pretutindeni, mai ales că specialiștilor nu le lipsesc probele exemplare, dimpotrivă, acestea abundă, după cum și replicile programatice, precum, de dată recentă, faimosul Apel al unor reputați istorici francezi, intitulat **Libertate pentru istorie**. Este necesar a reține aceste principii, avansate în decembrie 2005 de Alain Decaux, Marc Ferro, Pierre Milza, René Rémond și colegii lor, aceștia surprinzând elementele definitorii, *permanențele* scrisului istoric modern, și anume:

„Istoria nu-i o religie. Istoricul nu acceptă nici o dogmă, nu respectă nici un lucru interzis, nu cunoaște tabù-uri. El poate să deranjeze.

Istoria nu este tot una cu morala. Istoricul nu are rolul de-a exalta ori de-a condamna, el explică.

Istoria nu este sclava actualității. Istoricul nu aplică trecutului schemele ideologice

¹ În anul 1981, atunci când am valorificat bibliografia noastră incluzând 3003 titluri cărți pe tema prezenței României în conflagrația din 1939-1945, am relevat că, pe plan mondial, ritmul aparițiilor înregistrase deja proporții remarcabile - aproximativ 15000 - 20000 lucrări pe an (cf. Gh. Buzatu, Gh.I. Florescu, **România și al doilea război mondial. O bibliografie**, Iași, Editura Academiei, 1981, p. XXXIX).

² Vezi Gh. Buzatu, **România sub Imperiul Haosului (1939-1945)**, București, Editura RAO, 2007, p. 15-16; idem, **Actul de la 23 august 1944: Bilanț, noi interpretări și perspective**, în *Academica*, nr. 30/2004, București, p. 10-18; idem, **Actul de la 23 august 1944 în perspectiva unor noi documente**, în vol. **Istorie și societate**, II, coordonatori Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 10-12; Jacques de Launay, Ettore Anghieri, Henri Michel, Jean-Marie d'Hoop, **Les Deux Guerres mondiales. Bibliographie sélective**, Bruxelles - Paris, Éditions Brepols, 1964.

contemporane și nu introduce în evenimentele de odinioară sensibilitatea prezentului.

Istoria nu-i tot una cu memoria. Istoricul, într-un demers științific, colecționează amintirile oamenilor, le compară între ele, le confruntă cu documentele, cu obiectele, cu urmele existente, și stabilește faptele. Istoria ține cont de memorie, dar nu se reduce la ea.

Istoria nu este un domeniu juridic. Într-un stat liber, definirea adevărului istoric nu aparține nici Parlamentului, nici autorității judiciare.

Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei”³.

Războiul din Est, fără a se fi confundat cu **Războiul Mondial** în ansamblu⁴, a constituit în anii 1941-1945 una din etapele sale majore și, în anume privințe, chiar determinante pentru deznodământul faptelor. După ce, în 1939-1941 a respectat statutul neutralității și, apoi, al nonbeligeranței în desfășurarea ostilităților⁵, în care se antrenaseră Germania și partenerii ei, de-o parte, iar, pe de alta, Puterile Aliate, în frunte cu Marea Britanie și Franța, începând cu data de 22 iunie 1941 România s-a implicat, alături de cel de-al III-lea Reich, Italia și sateliții lor europeni, în Războiul Mondial, participând la atacarea URSS. Timp de peste trei ani (1941-1944), prezența României în Războiul din Răsărit a fost una **activă și exclusivă**, extinderea ostilităților și cu celelalte Puteri Aliate (Marea Britanie, SUA ș.a.) intervenind nu ca rezultat al unor acțiuni militare efective, ci ca efect al jocului alianțelor⁶. Potrivit aprecierilor unor reputați specialiști, România, în ciuda tuturor aparențelor și acuzațiilor, a purtat în Răsărit un război „paralel” cu acela al Germaniei⁷, situație în care trebuie să identificăm atât obiectivele comune ale „aliaților” de moment, cât și interesele lor separate. Exceptând tot ce s-a denaturat și vehiculat timp de peste o jumătate de veac pe această temă, România, spre deosebire de Reichul lui Adolf Hitler, a purtat **un război drept** de la un capăt la altul (22 iunie 1941 - 23 august 1944). Prezența în tabăra Germaniei i-a fost impusă României de pericolul imens al Imperiului Roșu, relevat atât de notele ultimative din 26-27 iunie 1940 cât și de demersurile succesive din 1940-1941, dar, în timpul Campaniei din Est, ea „nu a vizat țeluri anexioniste, de cotopire a unor teritorii care nu îi aparțineau. Scopul esențial al participării românești la conflagrație a fost **total diferit de cel al Germaniei** (subl. ns. - Gh. B.), cu care se aliase, deși ambele țări doreau să și le înfăptuiască prin înfrângerea Uniunii Sovietice. Majoritatea românilor vedeau în participarea la război alături de Germania, cea mai mare putere militară a continentului la acea dată, posibilitatea reîntregirii granițelor rășluite în 1940”⁸.

³ Vezi *L'Histoire*, Paris, no. 306/Janvier 2006.

⁴ Cf. opinia lui Henri Michel (1907-1986), unul dintre cei mai cunoscuți specialiști din lume, fost președinte al faimosului *Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, fundamentată într-una din lucrările clasice ale istoriografiei mondiale (*La Seconde Guerre mondiale*, Paris, Omnibus, 2001, p. 213 și urm.).

⁵ Gh. Buzatu, Gh.I. Florescu, *op.cit.*, p. IX-XIII.

⁶ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, *passim*.

⁷ Vezi Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944)*, ediție Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1994, p. 275; Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 148 și urm.; Alesandru Duțu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 8-9.

⁸ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 8.

Așa după cum s-a relevat în mai multe rânduri⁹, Războiul din Est (1941-1944) al României a fost, de la un capăt la altul, unul național și anticomunist. În condițiile concrete ale timpului, lupta României pentru restabilirea granițelor istorice în Răsărit, pe Nistru, a căpătat multiple sensuri și înțelesuri. A fost, astfel, după limbajul tipic al epocii, prioritar o bătălie *pentru țară* și, nu mai puțin, pentru *zdrobirea comunismului*¹⁰, fapt menționat anume de Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român, în cele două documente istorice difuzate de la București la 22 iunie 1941¹¹: **Proclamația către Țară și Ordinul de zi către Armata Română. Ordinul de zi**, de pildă, îndemna ostile: „...*Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți*”!, în timp ce faimoasa **Proclamație** chema la *lupta sfântă* în contra „*năvăliților asupra civilizației și bisericii, a dreptății și propriilor noastre drepturi*”, pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei, unde se impuneau a fi sparte „*cătușele roșii ale anarhiei și pradei cotropitoare*”. Dar, mai mult decât atât, războiul declanșat oferea șansa „*unei lupte puternice și curajoase nu numai pentru reclădirea drepturilor naționale, dar și împotriva celui mai mare dușman al lumii: bolșevismul*”. Cu alt prilej, la 18 mai 1943, în interviul acordat inginerului C. Filipescu, Mareșalul Antonescu se destăinuia că primise **provocarea** unui război cu URSS numai bazat pe „*credința neștrămutată că, luptând împotriva comunismului, slujim nu numai crezul național, dreptul de conservare și onoare al poporului român, dar - ca și în trecut - prin lupta și jertfa noastră servim civilizația însăși. Satisfacțiile imediate și vizibile nu ne-au lipsit, ca urmare a acestui impus - dar și justificat - război. Provinciile au fost eliberate, inamicul zvârlit peste hotare* (subl. ns.)”¹². Anterior, la 26 ianuarie 1943, în interviul acordat ziaristului italian Lamberto Sorrentini, Mareșalul i-a destăinuit interlocutorului **scopul Războiului din Est**: „...*Eu lupt întotdeauna cu Rusia, comunismul Uniunii Sovietice este un mijloc, nu sfârșitul imperialismului rus, care vrea Constantinopolul și poate să ajungă acolo numai traversând sau înghițind România [...]* Noi știm că dușmanul mortal al României este Rusia lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a, cărora Stalin le-a rămas credincios și, trebuie să recunoaștem, îi continuă genial. Este ursul rus dintotdeauna, care, înveșmântându-se astăzi în comunism, înaintează în numele unui ideal care corupe intelectualitatea și, ascunzându-și colții după o zdreanță roșie, atrage masele de muncitori și țărani. Eu voi arunca în război, spre a-i zăgăzui pe

⁹ Vezi Gh. Buzatu, **Mareșalul Ion Antonescu și Războiul din Est**, în *Dosarele istoriei*, București, nr. 7/1999, p. 53-55; idem, **Mihai Viteazul și Mihai Antonescu**, în *România în ecuația păcii și a dictatului*, coordonator Gh. Nicolescu, Pitești, Editura Paralela 45, 2001, p. 21-28; Gh. Buzatu, Dana Beldiman, Eftimie Ardeleanu, eds., **Mareșalul Antonescu în fața istoriei**, Craiova, Editura Helios, 2002, p. 32 și urm.; Gh. Buzatu, **Mareșalul Ion Antonescu, ultimul domn al tuturor românilor**, în vol. **Sub semnul muzei Clio - Prof.Univ.Dr. Ion Șt. Baicu la împlinirea vârstei de 70 de ani**, Ploiești, Editura Ploiești-Mileniul III, 2004, p. 253-271; idem, **22 iunie 1941: „Agresiunea” României împotriva URSS (După unele probe epistolare)**, în *Orizont XXI*, Pitești, nr. II/2006, p. 5-13.

¹⁰ Idem, **Mareșalul Antonescu și războaiele anticomuniste ale României**, în *Orizont XXI*, Pitești, nr. 3/2006, p. 34-38.

¹¹ Mareșalul Ion Antonescu, **Un ABC al anticomunismului românesc**, I, ediție Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 158-161.

¹² Arhivele Naționale ale României, Arhivele Istorie Centrale, București, **fond Președinția Consiliului de Miniștri - Cabinetul Militar**, dosar 202/1944, f. 406 (în continuare, se va cita: ANIC). De remarcat că, în cursul Campaniei din Est, I. Antonescu a abordat, în contextul luptei împotriva slavilor, și problema acțiunilor antievreiești (telegrama de pe front, 3 septembrie 1941, către M. Antonescu, idem, dosar 90/1941, f. 46).

*ruși, toate forțele pe care voi izbuti să le înarmez, convins că acesta este supremul bine pentru România: zăgăzuirea rușilor...”*¹³.

Ceea ce s-a neglijat de regulă în cursul ultimelor decenii a fost faptul că - prin acțiunea sa militară - Antonescu, propunându-și anularea nedreptăților din 1940 și combaterea pericolului comunist¹⁴, n-a pierdut din vedere în principal refacerea integrală a unității românești, astfel cum triumfase la 1918 și la realizarea căreia avusese modesta sa contribuție¹⁵. Dintre atâtea dovezi la care s-ar putea apela, în acest sens, ne mărginim la **Cuvântul către Țară** al Mareșalului de la 1 ianuarie 1944, când și-a exprimat - pentru a căta oară? - „crezul neșovăielnic” în atingerea „drepturilor noastre”¹⁶. Atunci, convins că „libertatea noastră slujește Europa și legile civilizației”¹⁷, Mareșalul și-a exprimat convingerea că, numai uniți, românii aveau să înfrunte „vitregia ceasurilor ce vor să vină”, asigurând astfel **„dreptatea neamului nostru și unitatea pământurilor, care ale lui au fost și ale lui trebuie să rămână”**¹⁸. Din motive care n-au cum să scape înțelegerii cititorului, Antonescu a abordat problemele purtării și necesității Războiului din Est în discuțiile și corespondența cu colaboratorii săi. Una dintre formulările categorice și exemplare am întâlnit-o în telegrama de răspuns adresată la 18 august 1943 profesorului Napoleon Crețu, secretarul general al Ministerului Culturii Naționale în acel moment, căruia i se destăinuia: **„Mulțumesc cu atât mai mult astăzi corpului didactic secundar pentru înalta sa ținută patriotică și pentru înțeleapta înțelegere a chemărilor impuse de lupta în războiul dreptății naționale, cu cât șefii fostelor partide politice”** mă somează prin memorii, în numele lor și al câtorva persoane bine cunoscute prin trecutul lor, să retrag armata din luptă [...] **Este evident pentru cea mai simplă minte că părăsirea luptei pe care o ducem în Răsărit, pentru asigurarea ființei de azi [și] de totdeauna a vieții, libertății și integrității neamului, fără nici o garanție serioasă că sacrificiile ce am făcut nu au fost zadarnice, ar fi un odios de trădare față de Moldova, Bucovina și Basarabia, față de istorie și de onoarea noastră; și chiar față de ardeleni, care nu numai că n-ar avea nimic de câștigat, dar ar avea totul de pierdut, dacă Regatul ar intra în parte sau în total sub sclavia asiatică. De aceea sunt recunoscător corpului didactic și tuturor celor care exprimă, în aceste momente, simțăminte de încredere în conducerea neamului** (subl. ns.)”²⁰. În același timp, Mareșalul Antonescu era pe deplin informat în privința proiectelor și acțiunilor antiromânești ale Kremlinului, ale lui I. V. Stalin în mod special²¹, ca și asupra „obiectivelor” anunțate de PCR - interior²². Să nu neglijăm că multe dintre ordinele de zi ale lui Stalin se încheiau cu formula: **„Răzbunare și moarte cotropitorilor**

¹³ Apud *Independentul*, București, 15 mai 2001, p. 5.

¹⁴ Gh. Buzatu, Mircea Chirțoiu, **Stalin cenzurat/necenzurat**, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 237 și urm.

¹⁵ **Ibidem**.

¹⁶ Mareșal I. Antonescu, **Un ABC al anticomunismului românesc**, II, p. 120.

¹⁷ **Ibidem**.

¹⁸ **Ibidem**, p. 121.

¹⁹ Referire, cu predilecție, la Iuliu Maniu și Constantin [Dinu] I. C. Brătianu.

²⁰ Arhivele Naționale ale României, Arhiva Istorică Centrală, București, **fond Direcția Generală a Poliției**, dosar 71/1943, f. 1 (în continuare, se va cita: ANIC).

²¹ Vezi cuvântările și declarațiile lui Stalin din 1941-1944, reunite într-o mapă specială (ANIC, **fond CC al PCR**, Cancelarie, dosar 3/1942).

²² **Ibidem**, dosar 8/1943.

germano-fasciști!”, fiind astfel vizați Hitler și toți aliații săi din Est²³, iar la 1 mai 1944 liderul de la Kremlin anunța: „...*Armata Roșie a ieșit la frontiera de stat cu România și Cehoslovacia*²⁴ și continuă să nimicească armatele dușmane pe teritoriul României [...] *Spaima și zăpăceala domnesc printre aliații români, unguri, finlandezi și bulgari ai lui Hitler* [...] *România, Ungaria, Finlanda, Bulgaria au numai o singură posibilitate pentru a evita catastrofa. Aceea de a rupe alianța cu nemții și de a ieși din război ...* (subl. ns.)”²⁵. În ceea ce-i privește pe comuniștii locali, aceștia avansau lozinci dintre cele mai radicale, precum, de exemplu, **Chemarea Frontului Patriotic**, găzduită de publicația ilegală *România Liberă* din 28 ianuarie 1944, și care îndemna la: „*Ieșirea imediată din războiul nemțesc și unirea cu țările democratice; alungarea nemților din țară; doborârea guvernului trădător al lui Antonescu; formarea unui guvern cu adevărat național; [...] - pedepsirea criminalilor de război hitleriști; Jos tirania hitleristă!*...”²⁶.

Un studiu temeinic al Războiului din Est îndeamnă la investigații, dacă nu complete, pe cât posibil, vaste, în arhivele române și străine, la cercetarea bogatei literaturi științifice, cu obligativitate la aprofundarea marilor sinteze și enciclopedii, după cum și a marilor colecții de documente diplomatice și militare editate (germane, britanice, americane, franceze, italiene, rusești și române); nu mai puțin, consultarea extrem de bogatei literaturi memorialistice la nivel mondial se dovedește inevitabilă, după cum și a cronologiilor disponibile, un domeniu în care Editura Enciclopedică a excelat prin volumele tipărite în ultimii ani²⁷. Cu referire la epoca celui de-al doilea război mondial, cercetătorul dispune de ample cronologii încă de la sfârșitul ostilităților²⁸, pentru ca ulterior să se fi impus modelul cronologiilor **zi de zi ori zi după zi**²⁹.

În acest cadru, ne-am propus recent editarea integrală a unui document inedit

²³ Idem, dosar 3/1942, f. 24 (Ordinul de zi din 7 noiembrie 1943).

²⁴ Referire la frontiera „stabilită” în urma notelor ultimative din 26-27 iunie 1940!

²⁵ ANIC, **fond CC al PCR**, Cancelarie, dosar 3/1942, f. 31.

²⁶ Idem, dosar 8/1943, f. 55.

²⁷ Vezi, mai ales, Marcel D. Popa, Horia C. Matei, **Mica enciclopedie de istorie contemporană. Statele lumii contemporane și conducătorii lor**, București, Editura Enciclopedică, 2002; Dinu C. Giurescu și colaboratori, **Istoria României în date**, ed. I, București, Editura Enciclopedică, 2003; ed. a II-a, 2007; I. Calafeteanu și colaboratori, **Istoria politicii externe a României în date**, București, Editura Enciclopedică, 2003; Leonida Loghin, **Al doilea război mondial. Acțiuni militare, politice și diplomatice. Cronologie**, București, Editura Politică, 1984; Stelian Neagoe, **Istoria guvernelor României, 1859-1999**, ed. a II-a, București, Editura Machiavelli, 1999. În acest cadru, cf. și cronologia noastră acoperind exclusiv zilele de 23-24 august 1944 (între orele 05,00): Gh. Buzatu, Gh.I. Florescu, I. Saizu, D. Șandru, **Din istoria unei zile. Contribuții la cronologia insurecției române din august 1944**, extras, Iași, Editura Academiei, 1979.

²⁸ Roger Céré, Charles Rousseau, **Chronologie du Conflit mondial (1935-1945)**, Paris, SEFI, 1945.

²⁹ Vezi, de exemplu, Cesare Salmaggi, Alfredo Palavisini, **2 194 Days of War. An Illustrated Chronology of the Second World War with 620 Illustrations and 84 Maps**, New York, Mayflower Books, 1979; Sir Michael Armitage și colaboratori, **World War II - Day by Day**, London-New York-Delhi-Paris, A Dorling Kindersley Book, 2001; Patrick Eveno și colaboratori, **La Deuxième Guerre mondiale, 1939-1945. Récits et mémoire**, Paris, Le Monde, 1994; Warren Tute și colaboratori, **D Day**, London-Sydney, Pan Books Ltd., 1975; Alesandru Duțu, M. Retegan, **România în război. 1 421 zile de încleștare**, I, București, Editura Globus, 1993.

fundamental³⁰ – **Jurnalul activității lui Ion Antonescu, Conducătorul Statului**, întocmit de colaboratorii acestuia în cadrul Cabinetului Militar și îngăduind în premieră cititorului să pătrundă în meandrele faptelor esențiale desfășurate „la vârf”, mai precis în intimitatea Guvernului și anturajului Generalului/Mareșalului, în sfera deciziilor capitale de ordin politico-diplomatic, militar și social-economic, toate expuse într-o ordine și logică precisă, care nu îngăduie denaturări grosolane și interpretări labile. Se vor desprinde îndubitabil avantajele studiului aplicat și mult-disciplinar, bazat pe coroborarea surselor de arhivă cu informațiile memorialistice, respectându-se cu strictețe regulile neînduplecate ale cronologiei în prefigurarea, producerea și evoluția faptelor.

Sistematizând sursele cu caracter memorialistic de care dispunem, se impun atenției următoarele, în lipsa cărora, netăgăduit, investigațiile privind poziționarea lui Ion Antonescu într-un studiu complex **privind rolul și locul României** în desfășurarea celui de-al doilea război mondial s-ar dovedi incomplet și inexact, iar, în definitiv, chiar imposibil:

1. De îndată după ce a ajuns la Mănăstirea Bistrița, unde fusese „exilat” după voința Regelui Carol II, care nu i-a putut ierta lui I. Antonescu faptul că-l înfruntase la 4 iulie 1940 pe tema acceptării cedării fără luptă a Basarabiei și nordului Bucovinei pentru a-și salva tronul, lăsându-i în final un memoriu demn de o Casandă, iar apoi fiind avertizat de organele polițienești și de informații în privința unei posibile „lovituri de stat” gestionată de general, acesta a redactat două file de **Considerații** pe marginea întrevederii cu pricina³¹. Nu stăruim, dat fiind că detaliile sunt bine cunoscute din documentele publicate în epocă³².

2. **Istoricul arestării mele**, redactat de I. Antonescu în aceleași condiții de surghiun, insistă asupra arestării sale, la Predeal, în dimineața de 9 iulie 1940, „din Înalt ordin al Majestații Sale”³³, fiind trimis, prin Sinaia - Târgoviște - Găești - Râmnicu Vâlcea, la Mănăstirea Bistrița³⁴, de unde, în ziua următoare, prin scrisoare, a înștiințat-o pe Maria Antonescu asupra celor petrecute³⁵. I-a solicitat, totodată, să-i trimită, dacă avea „voie”, o dată cu obiectele personale, plicuri și hârtie de scris, creioane și un stilou, precum și „cărți de istorie, de filosofie, de economie politică, Racine”. Își sfătuiă soția să rămână „calmă” și „demnă”, asigurând-o că „orice suferință nu va egala linia mea dreaptă și nevinovăția mea”³⁶.

3. **Reflecții din închisoare: De ce am ajuns la Bistrița?**, în dublă redactare³⁷, trebuie datate **după 6 august 1940**, autorul referindu-se la o comunicare a generalului

³⁰ Vezi Gh. Buzatu, Stela Chepte, Marusia Cîrstea, eds., **Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu**, I, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.

³¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, București, vol. 48, f. 6-7 (în continuare, se va cita: Arhiva CNSAS).

³² Cf. **Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941**, I, București, 1942, p. 40-42, iar memoriul adresat Suveranului - **Ibidem**, p. 64-66.

³³ **Ibidem**, f. 27-28.

³⁴ Potrivit **Notei** privind funcțiunile îndeplinite de I. Antonescu în perioada 5 decembrie 1916 - 6 septembrie 1940 generalul s-a aflat la Bistrița între 9 iulie și 27 august 1940 (AMR, Pitești, **fond DCI/1974**, dosar 686, f. 109).

³⁵ **Ibidem**, f. 6.

³⁶ **Ibidem**.

³⁷ **Ibidem**, f. 30-53, 58-87.

David Popescu, ministrul de interne în exercițiu, în sensul că memoriul încredințat Regelui Carol II la 4 iulie 1940 circula în copii prin țară³⁸. Generalul considera că tocmai memoriul îl stârnise pe rege, care patrona un regim „tăbăcit de minciună”³⁹. În context, notele ultimative din 26-27 iunie 1940 ale lui Molotov, brutale, reprezentând „o groaznică scadență”⁴⁰, au căzut ca un trăsnet, din care au decurs pentru țară „toate calamitățile”⁴¹. Generalul, încă din 1924, avertizase că granița de Est nu era „definitivă”, că de acolo Bucureștii trebuiau să se aștepte la complicații⁴². Relativ la acceptarea notelor ultimative ale URSS, Antonescu nota că numai ancheta faptelor și istoria urmau a stabili ce anume a contat în iunie 1940: inconștiența, nepriceperea sau trădarea⁴³.

4. Documentul **Pentru «Memorii»** reunește o serie de „gânduri” așternute cu creionul pe două file ce anunțau un ambițios proiect⁴⁴, care, sub povara evenimentelor ce au urmat, n-avea să fie dus, evident, la capăt. Din însemnările celui proscris pentru moment, reținem aceste rânduri circumscrise condițiilor zilei: „*Pierderea Bucovinei și a Basarabiei nu ne poate îndreptăți să cedăm lupta*”⁴⁵; „*Orice popor are o vitalitate inepuizabilă, datorită căreia poate să reînceapă lupta după erori comise și înfrângeri suferite*”; „*Destinul nostru m-a aruncat în mijlocul unei fatale «pânze a Penelopei». Luăm drumul de la cap și cu Bucovina și cu Basarabia. Depinde de noi să ajungem repede la capul lui. Va depinde tot de noi să transformăm într-o operă istorică temeinică ceea ce a fost atât de fragil*”; „*Micul Regat a fost «Țara Mamă». El a constituit pentru ținuturile periferice românești, între 1850 și 1914, un principiu de viață politică*”⁴⁶.

5. **Reflecții din închisoare asupra «Capitalului»** al lui Karl Marx⁴⁷.

6. **Spicuri din Arnota**, de Preotul Cristescu, dar compuse de generalul Antonescu⁴⁸.

7. **Instrucțiuni confidențiale din partea D-lui general Antonescu**, din 17 septembrie 1940, pentru Ministerul Finanțelor, referitoare la cele mai diverse domenii (Casa Regală, patrimoniul public, bursa, presa, evreii, diurne, indemnizații etc.)⁴⁹. Reținem, din „instrucțiunile” privind Casa Regală: „Lista civilă va fi fixată la: 20 000 000 pentru M. S. Regele; 10 000 000 pentru M. S. Elena. Casa Regală nu va mai beneficia de nici o scutire. Va plăti vama, transporturile, benzina, cheltuielile de corespondență etc. integral. Se va stabili exact cât a costat Statul sub diferite forme subvenționarea Regelui Carol II, în afară de lista civilă”⁵⁰.

8. **Vizita Generalului I. Antonescu la Roma (12-18 noiembrie 1940)**, în

³⁸ Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 344-579 (documentele din anexa volumului).

³⁹ Arhiva CNSAS, vol. 48, f. 69.

⁴⁰ **Ibidem**, f. 71.

⁴¹ **Ibidem**.

⁴² **Ibidem**, f. 75.

⁴³ **Ibidem**, f. 73.

⁴⁴ **Ibidem**, f. 86-87.

⁴⁵ **Ibidem**, f. 86.

⁴⁶ **Ibidem**, f. 87.

⁴⁷ **Ibidem**, f. 88-92.

⁴⁸ **Ibidem**, f. 54-57.

⁴⁹ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 319/1940, f. 3 și urm.

⁵⁰ **Ibidem**, f. 3.

versiunea datelor aflate în **Registrul istoric al Conducătorului Statului** (vezi *infra*, 12)⁵¹.

9. Dosarul intitulat **Călătoria la Berlin (20.XI - 25.XI.1940)**⁵², deosebit de complex, cuprinzând: programul celei dintâi vizite a lui I. Antonescu, ca șef de guvern și de stat, în Germania (textele în limbile germană și română)⁵³; invitația în original a Führerului⁵⁴; deplasarea pe ruta București-Berlin și retur⁵⁵; „dosarul” vizitei (opisul de probleme) și **jurnalul** călătoriei⁵⁶; materialele documentare pregătite de profesorii P. P. Panaitescu și Emil Lăzărescu privind istoria națională⁵⁷ și, respectiv, provinciile pierdute (Transilvania, Basarabia și Bucovina)⁵⁸; rapoarte diplomatice relativ la vizită și relații economice bilaterale⁵⁹; schimburi de mesaje după vizită între Ion Antonescu și Adolf Hitler, Hermann Goering, Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel ș.a.⁶⁰

10. **Evidențele săptămânale** ale rezoluțiilor lui Ion Antonescu (1940-1944)⁶¹.

11. **Procese-verbale ale ședințelor Consiliului de Miniștri** expun, în rezumat, toate întrunirile (desfășurare și rezoluții) ale Cabinetului desfășurate între 8 septembrie 1941 și 21 iulie 1944⁶².

12. **Registrul istoric al Conducătorului Statului**, acoperind perioada 4 septembrie 1940 - 23 octombrie 1943, reunind toate comunicatele, declarațiile, schimburile de mesaje, cuvântările lui Ion Antonescu din perioada respectivă⁶³.

13. **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului**, la care ne-am referit deja, acoperă perioada 27 septembrie 1940 - 21 iulie 1944⁶⁴, iar asupra lui vom insista în paginile de mai jos⁶⁵.

14. **Directivele de război (1941-1944)** ale lui I. Antonescu, editate și comentate de noi în urmă cu mai mulți ani⁶⁶.

⁵¹ Idem, dosar 251/1940, f. 157-163. Vezi și raportul lui M. Corbuleanu, atașatul militar la Roma (idem, dosar 137/1943, f. 1-25), publicat în acest volum (anexa II).

⁵² ANIC, dosar 181/1940.

⁵³ **Idem**, f. 4-11, 30-31.

⁵⁴ **Idem**, f. 12.

⁵⁵ **Idem**, f. 34-35.

⁵⁶ **Idem**, f. 39-47.

⁵⁷ **Idem**, f. 53-72.

⁵⁸ **Idem**, f. 73-80.

⁵⁹ **Idem**, f. 151-185.

⁶⁰ **Idem**, f. 206 și urm.

⁶¹ Idem, **fond Președinția Consiliului de Miniștri**, dosar 1 311/1943-1944.

⁶² Idem, **fond PCM - CM**, dosar 273/1944; idem, dosar 274/1944; vezi și ședințele pe probleme - despre situația provinciilor dezrobite (idem, dosar 609/1941); despre evacuări și apărare pasivă (idem, dosar 228/1944). Reținem că în fapt, la 8 septembrie 1940, a avut loc prima ședință de cabinet prezidată de I. Antonescu, dar cu membrii guvernului demisionar al lui I. Gigurtu, fără participarea acestuia.

⁶³ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 251/1940; dosar 607/1941; dosar 608/1941; dosar 602/1942; dosar 603/1942; dosar 465/1943.

⁶⁴ Idem, dosar 148/1940; dosar 462/1942; dosar 204/1944. Anterior au fost valorificate unele pagini din acest **Jurnal** (vezi Constantin Stoianovici, Alesandru Duțu, **Mareșalul: Jurnal de front**, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, București, nr. 4/2000, p. 37-40), acoperind zilele de 9-10 iulie 1941, 3-6 august 1941, 8 noiembrie 1941).

⁶⁵ Fragmente ale acestui document, în mod concret exemplarul brut al unui **Jurnal de zi** (sic!) al Conducătorului Statului, acoperind perioada 3 decembrie 1940 - 3 martie 1942, sunt depozitate separat în Arhivele Naționale (ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 314/1940; vezi *infra* și copiiile foto după câteva pagini din **Jurnal**). În continuare, se va cita: **Jurnal**, varianta 1.

⁶⁶ Gh. Buzatu, Dana Beldiman, Eftimie Ardeleanu, eds., **Mareșalul Antonescu în fața istoriei**, ed. citată.

15. **Însemnările din celulă**, redactate și semnate personal de Mareșalul Antonescu în seara de 23 august 1944, reprezentând un document fundamental acoperind deopotrivă momentul loviturii de stat consumată în orele precedente la Palatul Regal din București, în orchestrația Regelui Mihai I și a complicilor săi, cât și sfârșitul propriu-zis al Războiului din Est al României⁶⁷.

Este de la sine înțeles că, dintre documentele menționate, nu toate prezintă – ceea ce, nădăjduim a rezultat deja din expunerea noastră – același interes ori au o valoare egală. Având în seamă semnificația surselor respective, se impun, în ordine, atenției noastre:

- **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului** reprezintă, neîndoindu-ne, documentul cel mai complex și complet asupra epocii investigate;

- **Însemnările din celulă** ale Mareșalului din 23 august 1944;

- **Registrul istoric al Conducătorului Statului** (1940-1944);

- **Procese-verbale ale ședințelor Consiliului de Miniștri** (1941-1944).

Excepție făcând, evident, **Însemnările din celulă**, compuse și salvate în condiții miraculoase⁶⁸, sursele reținute, departe de a se confunda, se interferează, se completează, cuprinzând sumedenie de informații comune ori complementare, astfel că o cercetare completă necesită coroborarea lor; nu numai că pentru a stabili exactitatea detaliilor ori pentru depistarea erorilor, cât, mai cu seamă, pentru realizarea unui tablou complet și precis al trecutului care a fost. Tocmai, având în vedere asemenea elemente, apreciem ca fiind utilă prezentarea lor separată și în detaliu, astfel după cum materialele respective pot fi accesate în depozitul central al Arhivelor Naționale ale României din București (ANIC):

- cuprinde nu mai puțin de șase volume, repartizate astfel:

vol. I - 4.9.1940 - 31.12.1940⁶⁹

vol. II - 1.1.1942 - 31.5.1941⁷⁰

vol. III - 1.6.1941 - 31.12.1941⁷¹

vol. IV - 1.1.1942 - 31.7.1942⁷²

vol. V - 1.8.1942 - 10.3.1943⁷³

vol. VI - 11.3.1943 - 23.10.1943⁷⁴

- **Procese-verbale ale ședințelor Consiliului de Miniștri** se limitează la două volume:

⁶⁷ Vezi Gh. Buzatu, ed., **Trecutul la judecata istoriei: Mareșalul Antonescu - Pro și contra**, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 315-319.

⁶⁸ Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, **Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989**, II, București, Editura Paideia, 1988, p. 150-154.

⁶⁹ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 251/1940.

⁷⁰ Idem, dosar 607/1941.

⁷¹ Idem, dosar 608/1941.

⁷² Idem, dosar 602/1942.

⁷³ Idem, dosar 603/1942.

⁷⁴ Idem, dosar 465/1943.

vol. I - 8.9.1941 - 10.4.1944⁷⁵

vol. II - 14.4.1944 - 21.7.1944⁷⁶

Este locul nimerit să consemnăm că fondul reunește doar sintezele ședințelor, întrucât **stenogramele complete** s-au întocmit și păstrat separat și, fapt remarcabil, se află în curs de editare, după ce, pentru anii 1940-1943, deja s-au valorificat primele 9 volume, sub egida Arhivelor Naționale ale României⁷⁷

- **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului** se extinde în trei volume, mai precis:

vol. I - 27.9.1940 - 30.5.1942⁷⁸

vol. II - 1.6.1942 - 31.12.1943⁷⁹

vol. III - 1.1.1944 - 21.7.1944⁸⁰

Nu insistăm asupra necesității și avantajelor studierii în paralel a surselor menționate, din moment ce informațiile furnizate se întregesc. Așa, de pildă, **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului** debutează la 27 septembrie 1940, astfel încât, pentru perioada inițială a guvernării antonesciene (4-26 septembrie 1940), am apelat la **Registrul istoric al Conducătorului Statului**⁸¹. Situația se repetă pentru zilele de 12-18 noiembrie 1940, în sensul că **Jurnalul**, după ce reține **Plecarea la Roma** a lui Antonescu, în 12 noiembrie 1940⁸², trece direct la 18 noiembrie 1940 - **Sosirea în țară**⁸³. Reconstituirea s-a bazat pe faptele consemnate în **Registrul istoric al Conducătorului Statului**⁸⁴ sau pe raportul lui M. Corbuleanu⁸⁵. Alte întregiri s-au impus în cazul filelor lipsă din **Jurnal**, precum la 4 februarie sau 30 mai 1942.

Nu mai puțin lipsite de interes sunt **discordanțele** sesizate între cele trei surse. După cum cititorul va observa, în textul pe care-l edităm acestea au fost semnalate. Cu titlul de exemplu, precizăm că, pentru ziua de 31 martie 1941, **Jurnalul** ne oferă o listă a personalităților primite în audiență de Antonescu⁸⁶, în vreme ce **Registrul istoric** - una puțin modificată⁸⁷. Situația este identică pentru 17 februarie 1941⁸⁸ sau pentru 30 ianuarie 1941⁸⁹. În schimb, informațiile coincid în cele mai multe cazuri, precum pentru zilele de 12 februarie 1941⁹⁰ sau de 14 mai 1941⁹¹. În context, menționăm că în **Registrul istoric**, vol. IV, din motive necunoscute, redactorii au trecut direct de la 30

⁷⁵ Idem, dosar 273/1944.

⁷⁶ Idem, dosar 274/1944.

⁷⁷ Vezi M. D. Ciucă, ed., **Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, I-IX**, București, Arhivele Naționale ale României, 1997-2006.

⁷⁸ ANIC, dosar 148/1940.

⁷⁹ Idem, dosar 462/1942.

⁸⁰ Idem, dosar 204/1944.

⁸¹ Vezi, în acest volum, anexa I.

⁸² ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 146/1940, f. 28-30.

⁸³ **Ibidem**, f. 30.

⁸⁴ Idem, dosar 251/1940, f. 157-163.

⁸⁵ Vezi, în acest sens, anexa II.

⁸⁶ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 148/1940, f. 111-112.

⁸⁷ Idem, dosar 607/1941, f. 133.

⁸⁸ Vezi **Jurnal**, f. 88 sau **Registrul istoric**, I, f. 66 verso.

⁸⁹ **Jurnal**, f. 78 sau **Registrul istoric**, I, f. 37 verso.

⁹⁰ **Jurnal**, f. 85 verso și **Registrul istoric**, I, f. 61.

⁹¹ **Jurnal**, f. 137 verso și **Registrul istoric**, I, f. 205 verso.

mai la 2 iunie 1942⁹², ceea ce ne obligă să apelăm la **Jurnal**. Cele constatate relevă în fond, o dată în plus, datoria istoricului de-a proceda la examinarea critică a surselor.

Nu este dificil de descifrat, în stadiul actual al documentației, **cum și de ce** regimul antonescian a funcționat având, în rolul de **centru pivotant al puterii**, un singur și inconfundabil organism - **Președinția Consiliului de Miniștri**. Situația a fost pe deplin în acord cu sistemul deplinului puteri asumate de I. Antonescu prin decretale-regale purtând nr. 3 053, 3 067 și 3 072 din 5-7 septembrie 1940. Cum era și normal, lucrurile, concepute din start, s-au precizat treptat, în funcție de voința Conducătorului Statului, I. Antonescu, de intervențiile, recomandările și țelurile unor factori decizionali ai puterii, în speță de către Mihai Antonescu, ca și - cel mai adesea - sub presiunea curentă a evenimentelor. Sub acest aspect, primele săptămâni și luni ale guvernării antonesciene au coincis unei intense opere de organizare și de sistematizare, corespunzătoare creării cadrului legislativ adecvat, context în care, orice s-ar spune, în nici un moment, Bucureștii n-au adoptat ca „model” sistemele de la Berlin ori de la Roma; influențele și imitațiile pe care le-am admite, ce și câte au fost, s-au dovedit ridicole și inefective, începând de la nivelul Conducătorului Statului din 1940-1944 care doar amintea dar n-avea nimic comun cu rangurile de Führer ori de Il Duce. Odată consacrat șef al Statului la 6 septembrie 1940, I. Antonescu a devenit automat și Comandant de Căpetenie al Oștirii, astfel că exercitarea puterii pe planurile politico-economic, legislativ, social și cultural a trecut efectiv în resortul titularului Președinției Consiliului de Miniștri, instituția ca atare fiind organizată și reorganizată succesiv printr-o serie de decizii, decrete și decrete-legi, promulgate îndeosebi în 1940-1941, reajustate ulterior, orișicând a fost cazul. După cum lesne se poate bănui și constata documentar, în perioada guvernării național-legionare (septembrie 1940 - ianuarie 1941) s-au organizat departamentele de bază ale Președinției Consiliului de Miniștri și li s-au delimitat atribuțiile, pentru ca, în etapa ulterioară, sub guvernarea militară (ianuarie 1941 - august 1944), să se fi definitivat structurile și direcțiile asumate. În acest cadru, un rol major a revenit deciziilor nr. 3/6 februarie 1941 și nr. 29 726/12 iunie 1941⁹³. Ceea ce trebuie clarificat, privește faptul că, până la 6 septembrie 1940, Președinția Consiliului de Miniștri avea în subordine un secretar general și trei servicii cu un personal extrem de redus (opt funcționari, 21 șoferi, oameni de serviciu etc.)⁹⁴. Compartimentele de bază, serviciile, erau astfel delimitate:

1. Serviciul Decretelor Legi și al Jurnalelor Consiliului de Miniștri;
2. Serviciul Registrului și Arhivă;
3. Serviciul Contabilității și Personalului, inclusiv garajul și mașinile⁹⁵.

Situația s-a modificat esențial după 6 septembrie 1940, mai ales că, după cum s-a

⁹² Vezi **Registrul istoric**, IV, f. 184-185.

⁹³ ANIC, **fond PCM**, dosar 285/1940, filele 1-8 (sinteza intitulată **Activitatea Serviciului Personalului în cadrul organizării Președinției Consiliului de Miniștri pe intervalul de la 6 septembrie 1940 până la 6 septembrie 1941**, elaborată de Secretariatul General al Președinției Consiliului de Miniștri).

⁹⁴ **Ibidem**, f. 1.

⁹⁵ Vezi **Schema Secretariatului General al PCM** (idem, dosar 284/1940, f. 5).

observat, Președinția Consiliului de Miniștri „a căpătat un rol activ, un rol de dirijare a întregii activități administrative, economice și militare, de la ea pornind directive având și misiunea de a coordona o activitate armonioasă a ministerelor, cât și de a controla fiecare compartiment atât în domeniul public, cât și în domeniul intereselor particulare”⁹⁶. Ca atare, în septembrie - octombrie 1940 s-au examinat - mai ales în baza recomandărilor unei Comisiuni de propuneri (16 octombrie 1940) - noile posibilități de reorganizare, chestiunile de transformări de posturi etc., pentru ca, prin Decizia nr. 3 din 6 februarie 1941, să se instituie următoarele **servicii** ale Președinției Consiliului de Miniștri:

- Secretariat
- Personal
- Juridic
- Contabilitate și Casierie
- Protocol⁹⁷.

În fond, fiecare dintre serviciile menționate avea caracterul unei direcții, de vreme ce în toate cazurile funcționau compartimente cu atribuții bine delimitate. În consecință, prin Decizia nr. 29726 din 12 aprilie 1942, s-a procedat la definitivarea organizării Secretariatului General al Președinției Consiliului de Miniștri, dispunând de **cinci direcții**, mai precis:

1. Direcția Cabinetului
2. Direcția Secretariatului
3. Direcția Juridică
4. Direcția Contabilității
5. Protocolul⁹⁸.

Cu excepția **Protocolului**, toate **Direcțiile** dispuneau de mai multe **Servicii**, precum:

- Direcția Cabinet, cu serviciile: **corespondență și traducători; petiții și reclamații, presă, registratură**;
- Direcția Secretariat, cu serviciile: **relații cu departamentele, Consiliile de Miniștri**, administrativ și personal; **registratură generală**;
- Direcția Juridică, cu serviciile: **redactarea și verificarea actelor, avize și contencios**;
- Direcția Contabilitate, cu serviciile: **întocmirea și executarea bugetului, inventar și economat, Casierie**⁹⁹.

Schema prezentată, cu personalul aferent, a fost avizată prin Decizia nr. 59732 din 24 iunie 1941¹⁰⁰.

În vara anului 1941, după campania militară victorioasă din Est, au urmat noi încadrări de personal. Schema s-a extins, în septembrie 1941, la 161 funcționari și 95 persoane tehnice și de serviciu, cifra salariilor bugetare ridicându-se la o valoare totală de 1 032 908

⁹⁶ Idem, dosar 285/1940, f. 1-2.

⁹⁷ **Ibidem**, f. 3.

⁹⁸ **Ibidem**, f. 3; idem, dosar 284/1940, f. 6 (schema intitulată **Organizarea Secretariatului General al Președinției Consiliului de Miniștri**).

⁹⁹ Idem, dosar 285/1940, f. 3.

¹⁰⁰ **Ibidem**.

lei/lună¹⁰¹. Dar, nici de această dată, lucrurile nu s-au oprit în stadiul respectiv, întrucât au apărut diverse **comisii consultative**¹⁰², iar, din septembrie 1941, s-a adăugat **Cabinetul civilo-militar pentru administrarea Bucovinei și Basarabiei** (ulterior și a **Transnistriei**)¹⁰³.

Nu intrăm în detalii, dar se impune să reținem că periodic, de regulă anual, fiecare serviciu înainta **rapoarte de activitate**¹⁰⁴, iar, prin însăși natura și menirea lor, activitatea unor servicii prezintă **cele mai intime conexiuni** cu **Jurnalul** propus acum spre editare. Sunt în discuție în mod cu totul special următoarele:

- Serviciul Consiliilor de Miniștri din cadrul Direcției Secretariat, de vreme ce, în limitele atribuțiilor sale, cădeau convocarea Consiliilor de Miniștri, stenografierea și transcrierea ședințelor de guvern, trecerea lor într-un registru special, extragerea și transmiterea către departamente a hotărârilor luate, păstrarea cifrului Guvernului¹⁰⁵; aceluiași departament îi revenea în sarcină întocmirea și arhivarea **Registrului istoric** al activității Conducătorului Statului¹⁰⁶, un document la care, după cum cititorul va putea constata, a trebuit să apelăm frecvent în editarea **Jurnalului**.

- Serviciul Relațiilor cu Departamentele, în măsura în care acesta se ocupa cu evidența hotărârilor adoptate în Consiliile de Miniștri și le comunica departamentelor vizate ori interesate¹⁰⁷.

Relativ tot la structurile Președinției Consiliului de Miniștri, vom menționa că, fără a funcționa în cadrul organismului respectiv, poate mai degrabă **pe lângă acesta**, dar din cu totul alte fonduri și în spațiul Președinției Consiliului de Miniștri din București, în 1940-1944 și-au mai desfășurat concomitent activitatea *Serviciul Central de Informații* și *Cabinetul Militar al Conducătorului Statului*. Dat fiind că asupra *Cabinetului Militar* vom reveni cu detalii, pentru moment consemnăm că, în temeiul realităților surprinse, Președinția Consiliului de Miniștri ar fi dispus în 1940-1944, pe lângă un *Cabinet Militar*, care este cel denumit ca atare, și de un *Cabinet Civil*, reunind în fond totalitatea direcțiilor și serviciilor centralizate sub îndrumarea Secretarului General al Guvernului, nimeni altul decât prof. Ovidiu Vlădescu (jurist)¹⁰⁸. Din momentul în care, în iunie 1941, o dată cu declanșarea operațiunilor din Est, prof. Mihai Antonescu, titular al Externelor și Propagandei Naționale, Vicepreședintele Guvernului, a primit și titlul de Președinte *ad interim* al Consiliului de Miniștri, pe timpul lipsei din București a lui I. Antonescu, existența *Cabinetului Civil* a fost efectiv sancționată¹⁰⁹.

Cum observăm, structurile distincte la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri și funcționarea lor separată - fără a ne îngădui însă nici un moment să admitem

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 5.

¹⁰² *Ibidem*, f. 5-6.

¹⁰³ *Ibidem* (Constituit conform articolului 40 al Legii pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei din 4 septembrie 1940 - idem, dosar 307/1941, f. 383-384).

¹⁰⁴ Dispunem, spre exemplu, de **dărilor de seamă** ale: **Serviciului Consiliului de Miniștri** din 22.8.1941 (idem, dosar 284/1940, f. 1-2); **Serviciului Registraturii Generale și Arhivei** din 25.8.1941 (*Ibidem*, f. 3-4); **Serviciului Relațiilor cu Departamentele** din 25.8.1941 (*Ibidem*, f. 7-10).

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 1-2.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 2.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 8.

¹⁰⁸ Director de Cabinet a fost prof. Aurel Gociman, istoric (idem, **fond PCM - CM**, dosar 556/1941, f. 21; idem, dosar 563/1941, f. 11).

¹⁰⁹ Recent, în luna mai 2007, fondul **Cabinetului Civil M. Antonescu** a fost pus la dispoziția specialiștilor (vezi mai jos).

că în 1940-1944 ar fi funcționat o **guvernare bicefală** - pot fi lesne constatate după modul în care documentelor organismelor în discuție s-au păstrat și se află la dispoziția istoricilor la Arhivele Naționale din București¹¹⁰.

Se impune să constatăm cum, concomitent cu evoluția structurilor „la vârf”, s-a perfecționat neconținut activitatea acestora. Tradițiile și practicile odată statornice și-au avut rostul lor, dar, nu o singură dată, presiunile cotidianului și mai cu seamă urgențele războiului mondial au avut un cuvânt hotărâtor. Nu a fost întâmplător că unele reglementări în materie au coincis practic chiar cu momentul constituirii Guvernului național-legionar, la 14 septembrie 1940, atunci când, pentru a scăpa de povara reuniunilor și deciziilor sancționate de către toți membrii Consiliului de Miniștri, I. Antonescu, prin decretul-lege nr. 3 153, a promovat așa-zisul *Consiliu de Cabinet*. Organismul, menit să asigure „*conducerea și rezolvarea afacerilor curente ale Statului*”, reunea doar jumătate dintre titularii departamentelor, evident pe aceia ai celor mai importante - Apărare Națională, Afaceri Interne și Străine, Justiție, Economie Națională și Finanțe¹¹¹. Pe cale de consecință, în funcție de însemnătatea problemelor la ordinea zilei, *Consiliile de Cabinet* dintre 1940 și 1944 s-au întrunit ca atare (la 27 septembrie 1940 ori la 1, 3, 4, 8, 10, 11, 17, 22, 29, 31 octombrie 1940 ș.a.) ori - de ce nu? - sub titulatura unor **Consilii Economice** (la 25 octombrie și 19 decembrie 1940, 16 ianuarie 1941 și 25 aprilie 1942 etc.), **Consilii de Coordonare** (la 19 noiembrie 1941 ș.a.), **Consilii de Ordine Internă** sau de **Ordine Publică** (la 11 ianuarie 1941, 23 noiembrie 1942, 18 decembrie 1942 ș.a.), **Consilii de Aprovizionare** (la 7 octombrie 1941, 6 și 12 noiembrie 1941, 24 februarie 1942 ș.a.), **Consilii Economice și de Aprovizionare** (la 29 noiembrie 1941), **Consilii Financiare** (la 3 ianuarie 1942), **Consilii pentru Apărare Pasivă** (6 aprilie 1944) ori **Consilii de Colaborare**, acestea din urmă, dirijate cu obligativitate de I. Antonescu, fiind consacrate chestiunilor militare și aspectelor adiacente¹¹². În mod obișnuit, Consiliile de Cabinet erau convocate o dată

¹¹⁰ Astfel, în depozitele Arhivelor Naționale din București, repartitia fondurilor este următoarea: 1 - **Fondul Președinția Consiliului de Miniștri (inventar 300)**, reunind 544 (1940), 721 (1941), 449 (1942), 1 355 (1943) și 149 (1944) dosare; 2 - **Fondul Cabinetul Militar (inventar 764)**, reunind 251 (1940), 609 (1941), 603 (1942), 465 (1943) și 274 (1944) dosare; 3 - **Fondul Cabinetul Civil M. Antonescu (inventar 2 241)** dispunând de 502 dosare. În cazul *Cabinetului Militar*, dosarele sunt dispuse, potrivit organizării interne, pe cele 7 birouri și Secretariat, iar mai multe inventare - dosarele 238/1944 și 45-49/FD - oferă informații în privința documentelor. Pentru **Cabinetul Civil M. Antonescu**, vezi inventarul original al fondului (dosar 362).

¹¹¹ Dana Honciuc Beldiman, **Statul național legionar. Septembrie 1940 - ianuarie 1940. Cadrul legislativ**, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005, p. 101.

¹¹² În 1941-1942, Consiliile de Colaborare s-au reunit, potrivit datelor centralizate, la 7, 14, 21 și 28 noiembrie 1941; 5, 12, 20 și 22 decembrie 1941; 28 februarie, 28 martie, 1 mai, 1 și 13 august, 16 și 22 septembrie, 19 și 25 octombrie, 3, 6, 12, 23, 24 și 26 noiembrie, 4, 10 și 17 decembrie 1942 (ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 62/1941, *passim*). Reținem spre exemplificare din ordinea de zi a Consiliului de Colaborare din 14 noiembrie 1941: I - Reorganizarea armatei; II - Organizarea teritoriului; III - Instrucția; IV - Instrucțiuni pentru trupele de ocupație din Transnistria; V - Aviația; VI - Marina; VII - Colaborarea între departamente; VIII - Diverse (*Ibidem*, f. 36-42). La 28 noiembrie 1941, Consiliul de Colaborare a dezbătut însă: I - Organizarea Subsecretariatului de Stat al Aerului; II - Îmbunătățirea creșterii animalelor; III - Organizarea și încadrarea Serviciului Cenzurii (*Ibidem*, f. 75-60).

sau de mai multe ori pe săptămână, în vreme ce Consiliile de Miniștri în plen¹¹³ - de altfel, denumite și „Consiliul Mare” - bimensual, dar și mai adesea ori chiar mai rar¹¹⁴. Potrivit datelor centralizate¹¹⁵, nu s-a respectat nicicând o ordine simetrică¹¹⁶, excepțiile devenind regulă. Reuniunile diverselor Consilii au fost, la ordinul expres al lui I. Antonescu, stenografiate cu regularitate, situație în care abaterile, datorate unor împrejurări neprevăzute sau, oricum, neplanificate, au fost practic inexistente, precum în cazul ședințelor de guvern din 27-28 noiembrie 1940¹¹⁷, 30 aprilie, 20 mai, 29 iulie 1941¹¹⁸, din 27 august 1941¹¹⁹ sau - fapt relevant - la 23 august 1944, ultima ședință patronată de Mareșal la Snagov, cu numai câteva ceasuri înaintea loviturii de stat, deși, în după-amiaza respectivă, chiar cu începere de la orele 17,00, pe când la Palatul Regal din București cei doi Antonești erau arestați, generalul Gh. Dobre, titularul în funcție al Înzestrării Armatei, inaugura Consiliul Interministerial, beneficiind de participarea miniștrilor de Finanțe și Lucrări Publice sau a numeroși subsecretari de stat (Economie Națională, Finanțe, Industrie, Muncă, Interne ș.a.)¹²⁰.

Sub regimul Antonescu, din rațiuni practice și politico-militare, Președinția Consiliului de Miniștri a funcționat, după cum am insistat, doar aparent ca un organism bicefal, deși unitar în fond, fără să fi traversat vreo perioadă de conflicte antagonice. A fost, mai presus de orice, meritul personal al lui I. Antonescu și, deopotrivă, al lui M. Antonescu, titular al Afacerilor Străine și Propagandei Naționale, delegat, în condițiile precizate mai sus, și *ad interim* al Consiliului de Miniștri. În cadrul statornicit, Președinția Consiliului de Miniștri în ansamblu a funcționat ca un veritabil **Cabinet Civil**, și chiar a fost denumit ca atare¹²¹. Competențele lui, se înțelege, acopereau sectoarele „civile” ale guvernării - Economie Națională, Finanțe, Propagandă, Extreme, Justiție, Educație, Lucrări Publice etc., deși trebuie să admitem că - în vreme de război, mai ales general și total - domeniile enumerate se suprapuneau celor proclamate sau

¹¹³ Revenim asupra faptului că, în mare măsură, stenogramele complete ale ședințelor de guvern au fost valorificate, prin grija prof. M.D. Ciucă, sub egida Arhivelor Naționale ale României.

¹¹⁴ Vezi, în acest sens, Ion Teșă, **Relațiile româno-germane. 1938-1944**, Constanța, Editura Ex Ponto, 2006, p. 162-163 sau datele extrase din **Jurnal**.

¹¹⁵ Pentru anii 1940-1942, vezi ANIC, fond PCM, dosar 1 041/1943, f. 9-16, iar în primele luni de guvernare graficul respectat indică: Consilii de Miniștri la 18 și 26 septembrie, 14, 16, 17, 22 și 18 octombrie, 11, 15, 18 și 26 noiembrie 1940; Consilii de Cabinet la 21 și 27 septembrie, 1, 3, 4, 8, 10, 11, 25, 29 și 31 octombrie 1940, 29 noiembrie 1940; Consilii Economice la 7 noiembrie 1940 etc.

¹¹⁶ La nivelul Președinției Consiliului de Miniștri s-au întocmit, cel puțin pentru faza incipientă a guvernării antonesciene, **sumare** ale ședințelor convocate (ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 429/1940, pentru lunile septembrie-decembrie 1940).

¹¹⁷ Reconstituită ulterior în baza relatărilor participanților (cf. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., **Mareșalul Antonescu în fața istoriei**, I, Iași, Editura B. A. I., 1990, p. 163-168).

¹¹⁸ Ținute la Predeal (ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 181/1941, f. 21).

¹¹⁹ Ținută la Tighina (**Ibidem**).

¹²⁰ Cf. Gh. Buzatu, George Rotaru, **Stalin, Hitler, Antonescu**, R. Vâlcea, Rottarymond & Rotarexim, 2007, p. 460.

¹²¹ Începând din mai 2006, Arhivele Naționale ale României au pus la dispoziția istoricilor fondul Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Civil M. Antonescu, însumând aproximativ 500 dosare, inclusiv inventarul original complet datând din 1943-1944. Acest fond se adaugă aceluia al Președinției Consiliului de Miniștri, aflat în cercetare încă de la confluența anilor '50-'60. de îndată după constituirea lui, prin reunirea documentelor proprii și a celor returnate de la Moscova, unde au ajuns după 17 mai 1945, fiind predate cu „trofeu” trupelor sovietice de ocupație în România (cf. Gh. Buzatu, **Românii în arhivele Kremlinului**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 178-204).

recunoscute oficial drept „militare” ... Tocmai de aceea, pentru soluționarea unor astfel de probleme, în chip practic pentru asigurarea legăturilor guvernului cu departamentele militare (Apărare Națională, Înzestrare, Aer, Marină, Interne etc.) și, nu mai puțin, cu Marele Stat Major, din 12 septembrie 1940 și până la 23 august 1944 a funcționat, în subordinea Președinției Consiliului de Miniștri, **Cabinetul Militar**, subordonat personal Generalului/Mareșalului Antonescu¹²². În conjunctura existentă, n-a fost defel întâmplător faptul că, înainte chiar de constituirea guvernului Antonescu-Sima la 14 septembrie 1940, Generalul a dispus prin ordin, cu două zile mai devreme, înființarea **Cabinetului Militar**, compus inițial din două birouri, care-și începeau imediat activitatea, la sediul Președinției Consiliului de Miniștri, fiind alcătuit exclusiv din ofițeri detașați de la Ministerul Apărării Naționale sau de la Marele Stat Major¹²³.

Simultan cu ordinul de constituire, Antonescu a semnat directivă privind „însărcinarea Cabinetului Militar”¹²⁴, chemat „a pregăti pentru Conducătorul Statului elementele necesare hotărârilor privitoare la forțele armate”, în care scop prezența lui în proiectatul (pe atunci) Consiliu Superior de Stat era numaidecât necesară, iar, până atunci, funcționarea lui devenea posibilă „pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri”, cum a și rămas, până la sfârșit, la 23 august 1944. Antonescu a proiectat **Cabinetul Militar** doar cu două birouri (unul de **studii** și un altul de **control**)¹²⁵, deși în final numărul lor avea să se ridice la șapte. Pentru studiul directivei și redactarea unui **regulament** al *Cabinetului*, Antonescu l-a desemnat la 14 septembrie 1940 pe colonelul Polihron Dumitrescu¹²⁶. Chiar în ziua următoare, *Cabinetul Militar* a emis unul din primele documente difuzate sub egidă proprie¹²⁷ - o notă către Marele Stat Major, înștiințat, sub semnătura primului director, nimeni altul decât colonelul Polihron Dumitrescu, că solicita avizul pentru detașarea imediată la dispoziția noului organism a următorilor ofițeri:

- lt.-colonel D. Ionescu; maior Eugen Niculescu; maior C. Mihăilescu; maior C. Popescu; lt.-colonel aviator Borcescu; maior Gh. Alexiu; lt.-comandor Gh. Harting; căpitan Nicolae Anghel; căpitan Aurel Vișan; căpitan Gh. Magherescu; căpitan Nicolae Ioniță; căpitan Gh. Rizeanu și medic lt.-colonel Vintilă Foișoreanu.

Erau nume care, pe atunci, nu spuneau prea multe, dar dintre care unele aveau să devină consacrate în cadrul și o dată cu ascensiunea *Cabinetului Militar*, iar aceasta grație unei activități exemplare a tuturor părților implicate - instituție și colaboratori.

Pentru început, responsabilitatea **Cabinetului Militar** a fost încredințată colonelului Polihron Dumitrescu, apoi colonelului Mircea Elefterescu, iar din octombrie

¹²² Pentru detalii relativ la fondarea și funcționarea **Cabinetului Militar**, cf. relatările unui fost membru al organismului, maiorul, apoi lt. Colonelul Gh. Magherescu, în postura-i de memorialist consacrat (apud J.C. Drăgan, Mihai Pelin, eds., **Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire**, I, Cannaregio/Veneția, Editura Nagard, 1986, p. 131 și urm.). Vezi și mărturiile ce ne-a încredințat Gh. Magherescu în ianuarie 1990 (apud *Curierul de Iași*, ianuarie-februarie 1990).

¹²³ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 69/1940, vol. I, f. 10.

¹²⁴ **Ibidem**, f. 11.

¹²⁵ **Ibidem**.

¹²⁶ **Ibidem**.

¹²⁷ **Ibidem**, f. 27.

1941 colonelului Radu Davidescu¹²⁸, cel care avea să se impună, pentru tot restul Războiului din Est, drept șeful de excelență al organismului de binemeritat prestigiu și maximă eficiență, devenit în ansamblu, prin mod de acțiune, rezultate și reacție, un veritabil *alter ego* al Mareșalului. Într-adevăr, membrii **Cabinetului Militar** au fost selectați dintre ofițerii devotați trup și suflet Conducătorului Statului, precum colonelul Mircea Elefterescu¹²⁹, maiorii adjutanți Eugen Niculescu și Alexandru Marin, căpitani Ioan Georgescu, Gh. Magherescu¹³⁰, N. Anghel¹³¹ și N. Caloenescu, maior dr. Stroescu¹³², lt. colonel comandor Popescu-Deveselu ș.a.¹³³ Din rândul acestora s-au recrutat autorii inspirați ai unora dintre documentele de rezonanță ale lui I. Antonescu (Proclamația și Ordinul din 22 iunie 1941, mesajele din epoca Stalingradului ori de Anul Nou etc.), iar, mai mult decât atât, **Jurnalul** aflat în atenția noastră și acoperind integral perioada **27 septembrie 1940 - 21 iulie 1944**, deci, în total, 1 394 de zile. În cazul **Jurnalului**, potrivit probelor documentare, autorul/autorii lui au oscilat din start în privința **denumirii** manuscrisului. Titlul lui s-a impus finalmente¹³⁴, astfel după cum este el imprimat pe voluminoasele dosare păstrate în depozitele Arhivelor Naționale ale României - **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului**. Un fapt surprinzător, dar binefăcător, dacă avem în vedere că asemenea ezitări și-au avut rostul în 1945, atunci când oficialitățile de la București au fost somate să predea forțelor ocupante sovietice așa-numitele **documente-captură** pretinse de Kremlin. Numai așa se explică, mai mult decât sigur, de ce **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului** a putut fi salvat, el nefiind transportat la Moscova, iar ulterior restituit Bucureștilor. A fost motivul pentru care **Jurnalul**, pur și simplu, **nu apare** pe lista completă a documentelor provenind din fondul **Cabinetului Militar** predate în mai 1945 ocupanților de moment¹³⁵. Iar absența **Jurnalului** din catalogul documentelor „trofeu” pretinse de Kremlin **a semnat salvarea miraculoasă a acestui document excepțional** pentru istoria Războiului din Est. Fapt curios, nu au lipsit alte documente de o importanță istorică minoră, dar care reflectă preocupările conjuncturale ale forțelor de ocupație, de vreme ce ele erau interesate de:

- Cinci volume cuprinzând „fișele legionarilor” (lada M 2/1)¹³⁶;
- Sinteza **Kominternul - metoda de lucru și colaborarea cu Armata Roșie**, redactată în decembrie 1940 (lada M 2/2)¹³⁷;
- Volumele procesului din 1941 al liderilor legionari (lada M 2/5)¹³⁸;

¹²⁸ Idem, dosar 556/1941, *passim*.

¹²⁹ Cf. relatările lui Gh. Magherescu, în J. C. Drăgan, Mihai Pelin, eds., **Antonescu**, I, p. 151-152. „Pentru Mircea Elefterescu - a observat Gh. Magherescu - generalul Antonescu reprezenta perfecțiunea încarnată și el era menit să îndrepte starea de lucruri din Țară” (*Ibidem*, p. 152).

¹³⁰ *Ibidem*, p. 163.

¹³¹ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 563/1941, f. 28.

¹³² Idem, dosar 173/1941, *passim*.

¹³³ Idem, dosar 202/1944, f. 214.

¹³⁴ Amintim, spre exemplificare, și celelalte propuneri de titlu, notate cu creionul pe copertile dosarelor originare, furnizate de Editura Cartea Românească, și anume: **Program zilnic al lui Antonescu, agenda Mareșalului** și chiar ... **jurnal zilnic** (vezi ANIC, **fond PCM**, dosar 148/1940; idem, dosar 204/1944).

¹³⁵ Cf. Gh. Buzatu, **Românii în arhivele Kremlinului**, p. 178-199.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 179.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 186.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 189.

- Dosarul **Abdicarea Regelui Carol II și formarea guvernului Antonescu** (în total, 224 file) (lada M 2/7)¹³⁹;
- Dosarele 25 (**Chestiunea evreiască**, 1941, 346 file), 29 (**Mișcarea comunistă**, 1941, 316 file) și 61 (**Spionaj militar**, 1942, 280 file) (lada M 2/8)¹⁴⁰.

În acest context este firesc să ne întrebăm **cine** este autorul **Jurnalului**? În stadiul actual al documentației, nu se poate avansa un răspuns decât cunoscând practica culegerii, centralizării și folosirii informațiilor la nivelul **Cabinetului Militar**. Se reduce, în felul acesta, aria responsabilității la membrii organismului și care, cât timp nu și-au semnat opera, trebuie să-i bănuim. În arhive se păstrează probe care ne conduc „pe urmele” acestora ... Astfel, într-un **Jurnal zilnic** (sic!) al vizitei lui Antonescu în Dobroea în zilele de 31 octombrie - 4 noiembrie 1941 aflăm lista membrilor **Cabinetului Militar** care l-au acompaniat pe Mareșal, și anume: maior adjutant Alexandru Marin, maior N. Caloenescu, căpitan Ioan Georgescu, locotenent N. Popescu și căpitan dr. Gh. Stroescu¹⁴¹. Cum dr. Stroescu nu intră în discuție, rămân în cercul „vinovaților” ceilalți trei însoțitori, trădați chiar de jurnal, care abundă în relatări la persoana I (singular sau plural) de genul „am ajuns”, „am văzut” etc., ceea ce, cât timp nu-l bănuim (și, cu certitudine, nu avem de ce!) pe Mareșal, indică pe postul de cronicari numai decît persoanele din anturajul șefului statului. Cu un alt prilej, la 10 februarie 1942, în trenul special ce-l ducea pe Mareșalul Antonescu la Cartierul General al lui Hitler de la Rastenburg, îi întâlnim în suită pe maior adjutant Eugen Niculescu, lt.-colonel Ion Gomoescu sau maiorii Alex. Proca și N. Bălășescu, căpitanii Gh. Stroescu și Ion Georgescu¹⁴². Dintre aceștia, Eugen Niculescu s-a aflat între invitații la dejunul dat de Joachim von Ribbentrop în onoarea Mareșalului¹⁴³, în vreme ce același și restul colegilor săi au onorat dejunul dat de Alexander Doernberg la 14 februarie 1941¹⁴⁴. Potrivit tabelului persoanelor imbarcate în „trenul Mareșalului”, ele ocupau locuri precise în dispozitiv, și anume: 10 - colonelul Radu Davidescu, șeful *Cabinetului Militar*; 11 - Eugen Niculescu; 12 - Ion Gomoescu; 13 - Alex. Proca; 14 - N. Bălășescu; 15 - Gh. Stroescu; 16 - Ion Georgescu¹⁴⁵.

Mai apoi, potrivit unui fragment de jurnal referitor la deplasarea șefului statului în Transnistria, Crimeea, Basarabia și Bucovina (1-12 aprilie 1942)¹⁴⁶, îi redescoperim în anturajul Mareșalului pe Al. Marin, N. Caloenescu, I. Georgescu, ca și pe Gh. Magherescu. De asemenea, la 14 și 23 mai ori la 13 iunie 1941, îl aflăm, singur, pe Al. Marin alături de Mareșal la Predeal¹⁴⁷. Cum, de data aceasta, cercul bănuirilor s-a redus la extrem, trebuie să-l indicăm, fără nici o reținere, pe maiorul Al. Marin drept autorul

¹³⁹ **Ibidem**, p. 194.

¹⁴⁰ **Ibidem**, p. 198-199.

¹⁴¹ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 173/1941, f. 38. În alte ocazii, celor menționați li s-au adăugat colonelii Victor Popescu și Victor Gorescu (idem, dosar 462/1944, f. 294).

¹⁴² Idem, **fond PCM**, dosar 1 314/1940, F. 404.

¹⁴³ **Ibidem**, f. 406.

¹⁴⁴ **Ibidem**, f. 408.

¹⁴⁵ **Ibidem**, f. 410.

¹⁴⁶ Idem, **fond PCM - CM**, dosar 173/1942, filele 158-197.

¹⁴⁷ Idem, dosar 148/1940. Alte știri despre Al. Marin, în idem, dosar 101/1941, *passim*, Mai mult, la 23 mai 1941, constatăm că, de la orele 20,30, Mareșalul a servit cina „împreună cu dl. maior Marin Alexandru” (**Ibidem**, f. 142).

textelor inserate în jurnal, cel puțin în zilele de referință. Mai mult, alte informații răzlețe din arhive ne-au îngăduit să aflăm numele lui Constantin Bârnescu, cel care s-a preocupat permanent, din septembrie 1940 până în iulie 1944, de **transcrierea** în cele trei dosare ale **Jurnalului** a informațiilor captate la **Cabinetul Militar** despre faptele Mareșalului demne de a fi fost consemnate pentru viitorime¹⁴⁸. Nu putem neglija, în context, și un alt aspect. Așa după cum am precizat, noi am luat în considerație pentru editare și comentarii numai **textul definitiv** al **Jurnalului** purtând chiar acest titlu și depozitat actualmente în fondul Președinția Consiliului de Miniștri - Cabinetul Militar de la Arhivele Naționale, dosar 148/1940, 462/1942 și 204/1944. Este mai mult decât sigur o șansă pentru istoric că, în arhive, s-a păstrat și **varianta preliminară**, semnalată deja, a *Jurnalului*, un text amalgamat, cuprinzând, deopotrivă, însemnări de mână și file dactilografiate, programări de audiențe la Conducătorul Statului, însoțite de cărțile de vizită ale vizitatorilor. Mai mult decât sigur, în ansamblu, un text care trebuia - și a fost! - consultat în prealabil pentru editarea **Jurnalului**.

Din considerente ce nu necesită motivații, am considerat nimerit să menținem titlul de **Jurnal** dat de creatori însemnărilor cuprinse în dosarele nr. 148/1940, 464/1942 și 204/1944 din fondul Cabinetului Militar de la Arhivele Naționale ale României. Documentul în ansamblu nu este de fel spectaculos, dimpotrivă, el poate chiar dezamăgi într-o privință, în măsura în care nu ne oferă portretele personajelor ce-l populează și nu conține considerații acidulate pe marginea episoadelor inseriate, autorul/autorii neîngăduindu-și în vreun fel comentarii și aprecieri critice ori de valoare în privința faptelor și actorilor, astfel că detaliile picante asupra momentelor petrecute undeva, în „spatele ușilor închise”, aproape lipsesc cu desăvârșire, în beneficiul unor înșiruiți și constatări „reci” și plate, aparent plictisitoare și fără culoare. Prin contrast însă **Jurnalul** - spre deosebire esențială de sursele din această categorie - reflectă cu sobrietate întreg **programul zilnic** al activităților Mareșalului, ca lider politic și militar, în spații precis delimitate, potrivit unui tipar cel mai ades plictisitor, tern, dar urmărit cu o rigurozitate disperată pentru cititor, din moment ce se întinde pe toate cele 1 394 zile cuprinse în schemă, punctele de reper obligatorii fiind: **data, ora și locurile acțiunilor; participanții și, foarte sumar sau rareori, atitudinile lor; organisme implicate și problemele dezbătute, deciziile adoptate, manifestările extra-program ale croului (toaleta de dimineață, micul dejun, clipele de răgaz, plimbările, orele de muncă și audiențele acordate (cui, când și pentru care rosturi?), ceasurile de lectură sau, mai cu seamă, rezolvarea corespondenței, consultațiile medicale etc.** Rezultă, în consecință, **mai degrabă decât un jurnal plin de comentarii și considerații personale, deci subiective, o cronologie sumară dar precisă a perioadei 1940-1944, un registru de fapte și probleme de care aveam mai mult nevoie, fără exagerări și distribuiți de situații și clasamente, o radiografie sobră a unei activități exemplare.** Cel mai adesea, în zeci de ocazii, **Jurnalul** face vorbire despre ședințele Consiliului de Miniștri sau ale diverselor Cabinete¹⁴⁹, descrise sumar, astfel că, pentru detalii, am indicat cititorului stenogramele complete, fie publicate, fie rămase inedite, aflate în păstrare la Arhivele Naționale ale României.

¹⁴⁸ Idem, dosar 462/1942, f. 597.

¹⁴⁹ Fiind luate în seamă **numai** cele prezidate de I. Antonescu, singurul personaj aflat evident în obiectiv.

Excepție făcând fragmentele deja valorificate de noi în ultimul timp¹⁵⁰, **Jurnalul activității Domnului Ion Antonescu, Conducătorul Statului**, un document rămas, după cum s-a menționat deja, în ansamblu inedit, va beneficia în sfârșit de o ediție critică integrală, eșalonată pe mai multe volume, după cum urmează:

- vol. I (27 septembrie 1940 - 31 decembrie 1941): **Preludii. Explozia. Revanșa**¹⁵¹;
- vol. II (1 ianuarie 1942 - 30 iunie 1943): **Succese și eșecuri**¹⁵²;
- vol. III (1 iulie 1943 - 21 iulie 1944): **Prăbușirea**¹⁵³.

Înainte încă de-a fi implicat țara în conflagrația mondială din 1939-1945, Ion Antonescu n-a manifestat vreun dubiu, după ce legase România de Pactul Tripartit¹⁵⁴, cum că războiul în perspectivă ar fi lipsit de șanse. Dimpotrivă. Iată-l, așadar, pe proaspătul premier și Conducător al Statului român revenind la București după prima vizită ce i-a făcut lui Adolf Hitler la Berlin, unde parafase aderarea României la *Axa* Berlin-Roma-Tokyo, și declarând la 25 noiembrie 1940 pe peronul Gării de Nord: „*România va merge la biruință. România va avea drepturile ei* (subl. ns.)”¹⁵⁵. După declanșarea Războiului Sfânt la 22 iunie 1941, în tabăra Germaniei¹⁵⁶, și în urma succeselor înregistrate mai ales în primul an al ostilităților pe Frontul de Est, credința lui Antonescu în victorie a sporit, chiar s-a transformat în convingere. Este adevărat că evoluția în continuare a evenimentelor, cu reversul lor după 19-20 noiembrie 1942 la Stalingrad, avea să-l determine pe Mareșal, uneori, să facă considerații ambigui în privința șanselor. Dar, ca element determinant, optimismul nu l-a părăsit nici un moment. Poate că de aici a rezultat și decizia lui de-a rămâne aliat al lui Hitler până la sfârșit. Chiar în seara de 22 august 1944, primindu-l pe liderul național-țărănist Ion Mihalache, Mareșalul a admis că nu mai credea „de mult” în victoria Germaniei¹⁵⁷, dar, pentru a înfăptui *volte-face*-ul, considera ca fiind absolut necesare din partea anglo-americanilor „garanții” pentru viitorul României¹⁵⁸. Nefiind cazul, așa se explică de ce, în ceasurile imediat următoare, Antonescu n-a acceptat vreo „mișcare în front”, lucru pe care i l-a comunicat Regelui Mihai I în cursul ultimei întrevederi, decisive, din după-amiaza de 23 august 1944. În context, cum se știe, însă așa cum avertizase Antonescu, cotitura Bucureștilor n-a salvat România. Din contra, cu și, mai ales, fără Mareșal, **catastrofa României s-a precipitat chiar atunci, prin lovitura de stat**, care s-a limitat în esență la demiterea și încarcerarea principalilor reprezentanți ai regimului

¹⁵⁰ Vezi Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, Ploiești, Mileniul III, 2005; idem, **România în zodia haosului planetar**, București, Editura RAO, 2007 (sub tipar); Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., **Arhive secrete, secretele arhivelor**, I, București, Editura Mica Valahie, 2005; Gh. Buzatu, ed., **Trecutul la judecata prezentului**, ed. citată; Gh. Buzatu, George Rotaru, **Stalin, Hitler, Antonescu**, ed. citată.

¹⁵¹ Editori: Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea.

¹⁵² Editori: Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Corneliu Mihai Lungu.

¹⁵³ Editori: Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea.

¹⁵⁴ Vezi Gh. Buzatu, **România și Marile Puteri**, p. 183; idem, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 77 și urm.

¹⁵⁵ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 251/1940, f. 169.

¹⁵⁶ Vezi situațiile nuanțate supuse discuțiilor de către reputatul istoric german Andreas Hillgruber încă în urmă cu peste o jumătate de veac (**Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu**, p. 273-277).

¹⁵⁷ Cf. Gh. Buzatu, ed., **Trecutul la judecata istoriei**, p. 370.

¹⁵⁸ **Ibidem**.

antonescian. Pentru România, însă, n-a rezultat vreun avantaj, în afară de ocupație, rășluiri teritoriale, imense datorii de război, teroare și, mai cu seamă, comunismul asiatic de import sub șenilele tancurilor roșii.

Până atunci, Antonescu, încrezător în victorie, nu s-a dovedit nicicum un idealist, fiind mai degrabă un lider **realist**, chiar oportunist. Un document recent descoperit atestă o perspectivă extraordinară și categorică pentru a-i desluși poziția. Ne referim la scrisoarea inedită adresată de I. Antonescu atașatului militar german la București, Alfred Gerstenberg, la 26 noiembrie 1942. În documentul respectiv, după ce, printr-o intervenție personală de excepție pe textul dactilografiat, Mareșalul a fixat în chip esențial rolul și locul țării în războiul statelor *Axei*¹⁵⁹ - considerând România „*CEL MAI MARE DIN CEI MICI DIN AXĂ*” - sublinia: „... *Cred că nu mă înșel în credința ce am că vom smulge, după lupte grele, victoria* (subl. ns.), *oricare ar fi greutățile prin care trecem împreună cu cei mari din Axă, cu care avem aceleași idealuri și riscuri*”¹⁶⁰. A fost remarcabil însă că, totodată, Mareșalul Antonescu n-a ezitat să-i comunice atașatului Reichului la București și rezervele sale, sub această formă: „*Sunt însă convins că, dacă sondele și rafinările românești ar fi distruse chiar parțial, vom pierde războiul*”¹⁶¹ *oricât de genială este conducerea germană și oricât de mare este [sunt] bravura, tenacitatea, pregătirea, organizarea, energia și puterea poporului și armatei germane, în fața cărora și eu, ca și toți, mă înclin cu admirație*”¹⁶². După cum s-a stabilit¹⁶³, nemaifiind necesar să revenim, petrolul nu a putut fi apărat, soarta României și a aliaților ei fiind, deci, periclitată, iar, ca atare, catastrofa *Axei*, inevitabilă în viziunea lui Antonescu, nici nu a mai întârziat mult timp!

Dependent, așadar, de victoria *Axei* în război, Mareșalul Antonescu nu a reușit să-și domine cunoscutele-i patimi și orgoliul adesea nemăsurat și necontrolat. Din postura sa de lider militar și politic, el ajunsese să nu-i mai fie, pur și simplu, indiferent modul în care avea să fie prezentat posterității. De altfel, Antonescu avea la îndemână propria-i experiență. Și anume că, în cursul anilor 1916-1919, ca șef al Biroului Operații al Marelui Cartier General Român, el avusese un rol adeseori determinant în proiectarea și executarea acțiunilor, dar, atunci și îndeosebi după război, gloria a revenit (dacă nu cumva și-au asumat-o!) șefii săi: Constantin Prezan, Al. Averescu ș.a. În acest context, trebuie avut în vedere că în 1941-1942 colecția oficială a **Istoricului campaniei din 1916-1919** demarase (fiind deja editate primele trei volume), iar, în paginile masivei lucrări, rosturile ofițerului de odinioară nu au fost puse în evidență dincolo de zona penumbrelor. Or, de această dată, în cazul Războiului din Răsărit, în care evident Antonescu avusese rolul hotărâtor în toate privințele (planificare, declanșare și execuție), lucrurile nu aveau cum, și nu trebuiau, să se mai repete. În fond, de la un capăt la altul, noul război pentru România Mare, purtat - este adevărat, precum și la 1916-1918 - de o Românie Mică, era într-o măsură și al său ... Se înțelege ce proporții căpăta acest aspect în imaginația și în comportamentul Mareșalului, pentru el, care - oricând și oriunde - obișnuia să vorbească despre sine exclusiv la persoana a III-a!

¹⁵⁹ Arhivele Militare Române, Pitești, **fond 951**, dosar 12, f. 116 (document înregistrat la Cabinetul Militar al Conducătorului Statului sub nr. 243/S).

¹⁶⁰ **Ibidem**.

¹⁶¹ Subliniat de Antonescu în textul original (**Ibidem**, f. 111)

¹⁶² **Ibidem**, f. 116.

¹⁶³ Cf. Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 263 și urm. (cap. VII - **Aliați ca aliați, dar petrolul e pe bani!...**); idem, **A History of Romanian Oil**, II, București, Mica Valahie Publishing House, 2006, p. 117 și urm.

Am socotit necesare aceste considerații, cel puțin pentru a afla sensul deciziei Mareșalului Antonescu de-a se trece, după modelul existent pentru primul război mondial, la elaborarea unui istoric al campaniei declanșate la 22 iunie 1941. Sub acest aspect, preparativele s-au desfășurat rapid și, într-o privință, eficient. Avem în vedere faptul că, **deja în luna octombrie 1942, la solicitarea expresă a Mareșalului, s-a trecut la întocmirea Istoricului campaniei din Est**¹⁶⁴. S-a prevăzut ca „prima redactare” să se termine la 31 decembrie același an, urmând ca textul definitiv să fie predat în ianuarie 1943¹⁶⁵. După numai un an de zile, în ianuarie 1944, s-a raportat că „redactarea definitivă” **se încheiasă**, rezultând volumul *România și expansiunea rusească. Armata Română în războiul contra bolșevismului*¹⁶⁶. În raport cu obiectivele istoriografice asumate, colaboratorii Cabinetului Militar și ai Serviciului Istoric al MStM-ului au organizat, bineînțeles, materialul arhivistic disponibil și, concomitent, au pregătit conferințe și diverse broșuri, premergătoare unei valorificări ... anticipate a operei programate¹⁶⁷.

Dar, mai mult decât atât, întreg materialul arhivistic adunat la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri (Cabinetele Civil și Militar) a fost excelent sistematizat - fonduri, dosare tematice, indexuri, fiecare dosar dispunând de opisuri complete. Au rămas în acest sens, ca probe relevante, inventarele Cabinetului Civil M. Antonescu¹⁶⁸ și ale Cabinetului Militar¹⁶⁹. Organizarea adecvată a materialelor și-a evidențiat roadele chiar și în mai 1945 la sechestrarea lor de către ocupantul sovietic, într-o ordine desăvârșită, a celor opt lăzi de documente extrase din arhiva Cabinetului Militar, dintre care **unele aveau să revină** la București după aproximativ 15 ani, restul fiind reținut pe termen nedefinit, context în care am avut șansa de-a le cerceta prin 1992-1994 în arhivele din Moscova ale fostului *KGB*¹⁷⁰. De altfel, la 17 mai 1945, prin ordinul nr. 20 251, generalul C. Vasiliu-Rășcanu, titularul în funcție al Apărării Naționale, sub presiunea unei note ultimative sovietic din 5 mai 1945 de predare neîntârziată a documentelor istorice, a stabilit ca dosarele Cabinetului Militar să fie transmise, în starea în care fuseseră pregătite de creatorii fondului, „opisate, numerotate și sigilate”¹⁷¹; ordinul ministrului avea în vedere și predarea, din fondul Serviciului Istoric al Marelui Stat Major, a **jurnalelor de operații** ale marilor unități române combatante pe Frontul de Est în perioada 22 iunie 1941-23 august 1944¹⁷².

De reținut, în context, că în temeiul experienței primului război mondial Mareșalul Antonescu, cu gândul la **Istoria** proiectată a Campaniei din Est în plină desfășurare, în rezoluțiile scrise a stabilit, de multe ori, ca documentele fundamentale de referință să fie direcționate fie către „arhiva istorică” a Statului, fie către „arhiva personală”¹⁷³. În

¹⁶⁴ Vezi Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, N. Iorga și I. Antonescu: **Istoria războaielor României din 1914-1918 și 1941-1945**, în N. Iorga. 1871-1940. **Studii și documente**, III, coordonatori C. Bușe și C. Găucan, București, Editura Universității, 2007, p. 73 și urm.; Alexandru Oșca, Florin Șperlea, coordonatori, **În slujba muzei Clio. O istorie a Serviciului Istoric al Marelui Stat Major. 1920-1945**, București, Editura CTEA, 2006, p. 331 (Dare de seamă a Serviciului Istoric, ianuarie 1943).

¹⁶⁵ **Ibidem**.

¹⁶⁶ **Ibidem**, p. 128 (Dare de seamă a Serviciului Istoric, ianuarie 1944).

¹⁶⁷ **Ibidem**, *passim*.

¹⁶⁸ ANIC, **fond PCM - Cabinetul Civil M. Antonescu**, dosarele 362, 499-502.

¹⁶⁹ Idem, **fond PCM - CM**, dosarele 45/FD-49/FD.

¹⁷⁰ Cf. Gh. Buzatu, **Românii în arhivele Kremlinului**, p. 178-179.

¹⁷¹ **Ibidem**, p. 174.

¹⁷² **Ibidem**.

¹⁷³ Vezi inventarul arhivei personale a lui I. Antonescu (ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 238/1944, 34 file).

consecință, colaboratorii de la Cabinetul Militar au depozitat în arhiva privată a Mareșalului acte de diverse categorii, pe care ei înșiși le-au delimitat cu precizie: I - documente trimise la vilă¹⁷⁴; II - documente aflate în casa de fier a Cabinetului Militar (originale din Evul Mediu, de la Mihai Viteazul sau Constantin Duca); III - documente obișnuite păstrate de secretarul particular, căpitanul N. Anghel¹⁷⁵.

Un lucru este cât se poate de clar, ceea ce denotă avantajele indiscutabile ale *Jurnalului*. Documentul surprinde situații și personaje aflate în **epicentrul evenimentelor din 1940-1944**, ceea ce - trebuie să recunoaștem - constituie, deopotrivă pentru istoric sau pentru cititor, o **șansă**, iar aceasta din multiple puncte de vedere. Constatând deja că **Jurnalul**, eliminând spectaculosul, nu surprinde caractere și atmosfera confruntărilor „la vârf” relatate, nu rivalizează defel cu reconstituirile pline de culoare și încordare specifice paginilor care ne-au introdus, să zicem, în anturajul lui Adolf Hitler¹⁷⁶ sau al lui I. V. Stalin¹⁷⁷. Ceea ce, admitem, nu prejudiciază, câtuși de puțin, **probitatea și valoarea** documentului. Mai ales că tocmai acestea reprezintă criteriile fundamentale pentru evaluarea științifică a **Jurnalului**. Iată de ce, credem, se impune să precizăm că, prin excelență, **Jurnalul** găzduiește relatări sobre și obiective, demne de tot interesul, fie numai dacă avem în vedere calitatea de unicat a „sursei”. Să reținem însă și unele expuneri ample, multe pline de „culoare”, datorate autorului/autorilor (?), necunoscuți, al/ai **Jurnalului**. În acest sens, trimitem pe cititor la faptele surprinse, de exemplu, pentru zilele de **12 noiembrie 1940** (plecarea generalului Antonescu spre Roma); **23 decembrie 1940** (seara Pomului de Crăciun la Președinția Consiliului de Miniștri); **6 și 8 septembrie 1941** sau **12 noiembrie 1941** (dezbateri în Consiliile de Miniștri); **8 noiembrie 1941** (parada militară de la București în cinstea căderii Odessei, cu participarea Regelui Mihai I și a feldmareșalului Wilhelm Keitel, șeful Înaltului Comandament al *OKW*-ului); **1-3 noiembrie 1941** (inspecțiile Mareșalului în Dobrogea) și **13 noiembrie 1941** (întâlnirea Mareșalului cu guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei); **16 martie 1942** (vizitele „inopinate” prin căminele de copii din București) etc. De asemenea, pentru zilele de **23-24 august 1941**, aflăm detalii referitoare la vizitele Regelui Mihai I și Mareșalului Antonescu la Tighina - Tiraspol - Chișinău sau pe front¹⁷⁸. În aceeași măsură, despre ședința Consiliului de Miniștri din **9 septembrie 1941**, desfășurată cu participarea tuturor membrilor Cabinetului și în

¹⁷⁴ Între acestea, I. Antonescu și-a rezervat mesajele personale primite de la Adolf Hitler, Hermann Goering, Papa Pius XII sau Regele Victor Emanuel III (cf. ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 63/1940).

¹⁷⁵ Arhivele Militare Române, Pitești, **fond DCI/1974**, f. 119 (în continuare, se va cita: AMR).

¹⁷⁶ Vezi, în acest sens, dr. Henry Picker, Hrsg., **Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier, 1941/1944**, Bonn, Athenäum Verlag, 1951; Helmut Heiber, Hrsg., **Hitlers Legebeprechnungen. Die Protokollfragment seiner militärischen Konferenzen. 1942-1945**, I-II, Stuttgart, DVA, 1962; Adolf Hitler, **Libres propos sur la guerre et sur la paix, recueillis sur l'ordre de Martin Bormann**, I-II, Paris, Flammarion, 1952-1954; dr. H.R. Trevor Roper, ed., **Hitler's Table Talk 1941-1944. His Private Conversations**, New York City, Enigma Book, 2000 (ediția originală - 1953). A. Hitler spre exemplu l-a prevestit pe liderul sovietic N.S. Hrușciiov, de vreme ce, la 17 octombrie 1941, a propus situarea României în rândul statelor... „axate” pe agricultură după terminarea războiului mondial (cf. **Libres propos...**, I, p. 67).

¹⁷⁷ Vezi Felix Ciuev, **Sto sorok besed s Molotovim**, Moskva, Terra, 1991, *passim*.

¹⁷⁸ Apud Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 197-199.

prezența guvernatorilor provinciilor istorice, generalii C. Voiculescu și Cornel Calotescu, aflăm amănunte privind conținutul discuțiilor și natura deciziilor, mai precis:

„[...] *Consiliu de Miniștri*¹⁷⁹. Au luat parte Domnii membri ai Guvernului, precum și Dl. General Constantin Voiculescu, Guvernatorul Basarabiei, și Dl. General Corneliu Calotescu, Guvernatorul Bucovinei.

S-a discutat:

- Punerea în funcțiune a întreprinderilor industriale și a magazinelor din Basarabia și Bucovina.

- Problema industriei metalurgice (comenzi, livrări, românizarea personalului de conducere, a specialiștilor și a lucrătorilor).

- Problema aprovizionărilor (valorificarea laptelui și derivatelor lui, conservelor, fructelor, peștelui și cărnii).

- Situația financiară a țării (încasări, cheltuieli, subscrieri la împrumut).

- Simplificarea și unificarea legislației [...]"

În mod obișnuit, autorul/autorii **Jurnalului** recurg la formule impersonale, fiind nenumărate asemenea formulări: „sosirea la Predeal” (**7 octombrie 1940**); „plecarea la Biserica Sf. Ilie Gorgani” (**30 noiembrie 1940**); „sosirea la Butimanu” (**10 octombrie 1941**); „sosirea la Cartierul General al Führerului” (**11 februarie 1942**); „sosirea la Președinție” (**13 mai 1942**). Alteori, mai cu seamă în cazul vizitelor pe front ale lui Antonescu, autorul/autorii **Jurnalului** se implică, participă de regulă la evenimente, căci altfel cum s-ar putea interpreta formulări ca acestea: „la ora 8,40 [în **15 ianuarie 1941**] **ajungem** la Viena”; „**suntem** la Tighina” (**17 august 1941**), pentru ca, la **6-9 august 1941**, asemenea formule să intoxice textul pur și simplu: „**plecăm** la aerodrom”; „**sosim** pe aerodromul din Iași”; „**plecăm** cu trenul la Chișinău”; „**ne găsim** în Chișinău”; „**petrecem** noaptea în vagon”; „peste noapte **rămânem** în Chișinău”; „**plecăm** spre Divizia a 7-a”; „**treceam** Nistrul pe la Tighina”; la **28 noiembrie 1941** - „în automobile, **ne-am transportat** [de la Școala Superioară de Război] la cazinoul ofițerilor germani unde s-a servit o gustare”; la **23 martie 1944** - „17,40 - Sosire la Aeroportul din München, unde **suntem întâmpinați** de Dl. von Doernberg, Ministru Protocolului German” ș.a.m.d. Nu o singură dată, autorul/autorii **Jurnalului** probează că, făcând parte din anturajul lui Antonescu, sunt prezenți - cel puțin afectiv, evident - la faptele relatate, așa precum la întrevederea Hitler - Antonescu din **27 februarie 1944** de la Castelul Klessheim (Salzburg, Austria):

„[...] 9,00 - Dl. Mareșal s-a sculat și a rămas în apartamentul D-sale până la ora 11,30. Între timp a primit pe Dl. General Șteflea și Dl. Colonel Davidescu.

11,30 - Dl. Mareșal se plimbă prin salonul de onoare și pe terasa Castelului.

12,00 - Sosește Führerul la Castel. Imediat intră în conferință cu sfetnicii săi.

12,30 - Sosește la Castel Dl. Ministru von Ribbentrop.

Imediat Führerul însoțit de Dl. Ministru von Ribbentrop și Dl. Ministru Schmidt și urmat de suită, urcă la Dl. Mareșal, care îl așteaptă în sala de onoare. Urmează conversațiile în salonul de lucru al D-lui Mareșal, fiind de față și Führerul, Dl. Ministru von Ribbentrop și Dl. Ministru Schmidt.

¹⁷⁹ A se compara cu *Stenogramele...*, II, București, 1998, p. 639-666; ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 273/1944, f. 4-5.

14,05 - *Führerul cu Statul său Major se retrage pentru pregătirea și prezentarea situației operative. Dl. Mareșal cu Dl. Ministru von Ribbentrop au rămas singuri și au discutat până aproape de ora 15.*

15,00 - *Dl. Mareșal cu Führerul și parte din suita fiecăruia trec la masă în sala de recepție.*

16,10 - *Se termină masa și se fac pregătiri pentru trecerea în Lagezimmer.*

16,15 - *Statul Major al Führerului, Dl. Ministru von Ribbentrop, Dl. General Gheorghe Ion, Dl. General Șteflea și toți ofițerii din suita D-lui Mareșal sunt în Lagezimmer. Imediat intră Dl. Mareșal condus de Führer. Urmează expunerea situației fronturilor.*

Primul vorbește Generalul de Armată Zeitzler, arătând situația Frontului de Est.

Urmează expunerea făcută de Führer tot pentru Frontul de Est.

Generalul de Armată Jodl prezintă situația Frontului Mediteranean, Frontului din Atlantic și Frontului din Canalul Mânecii și Marea Nordului.

Führerul completează expunerea, Dl. Mareșal intervine în unele privințe.

Amiralul Dönitz face o expunere asupra dispozitivului naval de pe Frontul Atlanticului și Mării Nordului.

17,30 - *Se termină expunerea situației operative.*

17,35 - *Începe conferința Mareșal Keitel - General Șteflea.*

17,40 - *Dl. Mareșal în conferință cu Führerul, Dl. Ministru von Ribbentrop și Dl. Ministru Schmidt. Pentru câteva clipe cei doi Conducători au fost singuri.*

18,30 - *Führerul pleacă de la Castelul Klessheim. Toate întreprinderile dintre Dl. Mareșal și Führer iau astfel sfârșit la această oră.*

19,00 - *Dl. Mareșal intră în conferință cu: Dl. Mareșal Keitel, Dl. General Șteflea, Dl. Colonel Davidescu și Dl. Lt. Col. Crenato. Conferința a ținut până la ora 20,20.*

20,30 - *Dl. Mareșal în conferință cu Dl. Ministru von Ribbentrop. Întrevederea a durat până la masă.*

21-23,30 - *Dl. Mareșal și Dl. Ministru von Ribbentrop trec la masă în sala de recepție a Castelului. La această masă sunt toți membrii din suita D-lui Mareșal și întreaga suită a Führerului cu Dl. Mareșal Keitel.*

23,30 - *Dl. Mareșal se retrage în apartamentul D-sale, după ce își ia rămas bun de la toți comensalii. Este condus până la ușă de Dl. Ministru von Ribbentrop [...]"¹⁸⁰*

După cum am precizat, însă, predomină stilul sobru, lipsind cu desăvârșire observațiile critice ori aprecierile entuziaste. Autorul/autorii *Jurnalului*, cunoscând, de regulă chiar anticipat, programul activităților Mareșalului, consemnează în termeni simpli faptele cotidiene: „16,00 - M. M. L. L. Regele și Regina aduc un cadou D-lui Mareșal” (8 ianuarie 1942); „în cursul dimineții D-lui Mareșal rămâne la vilă” (13 mai 1942); „în tot cursul zilei, D-lui Mareșal lucrează singur în birou” (16 decembrie 1942) sau „D-lui Mareșal lucrează singur în birou și nu primește pe nimeni” (28 decembrie 1942; 2 ianuarie 1943); „cina cu D-na Mareșal și D-na Goga” (18 aprilie 1943); „în cursul dimineții, D-lui și D-na Mareșal pleacă la ski” (5 ianuarie 1944); „24 martie 1944, ora 7,30: Deșteptarea D-lui Mareșal”. O serie de precizări ne apar de-a dreptul banale

¹⁸⁰ Apud Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 220.

scoase din context ori dacă le raportăm la problema fundamentală a războiului aflată în orice clipă pe agenda zilei; în context, aflăm, așadar, poate contrariați, că: „10,00 - Dl. Mareșal Antonescu iese în grădină unde rămâne ½ oră” (**5 septembrie 1941**); „23,30 - Dl. Mareșal se retrage în dormitor” (**8 septembrie 1941**); „D-l Mareșal iese puțin în grădină” (**11 octombrie 1941**); „în cursul dimineții, D-l Mareșal Antonescu nu părăsește casa, fiind ninsoare abundentă” (**13 octombrie 1941**); „16-17 - Dl. Mareșal însoțit de Dl. Ministru Mihai Antonescu fac o plimbare prin Cișmigiu” (**16 octombrie 1941**); „7,00 - Dl. Mareșal iese puțin pe terasă [...] 17,00 - Dl. Mareșal iese pe terasă unde rămâne ½ oră” (**18 octombrie 1941**); „18,00 - Dl. Mareșal se duce singur la dentistul Fessler. 21,00 - Masa” (**3 ianuarie 1942**); „9,20 - Dl. Mareșal iese în grădină unde rămâne până la ora 11,50” (**20 aprilie 1942**); „9-10,30 - Dl. Mareșal se plimbă prin parc” (**26 aprilie 1942**); „10,00 - Dl. Mareșal iese în grădină și vizitează sera, curtea păsărilor” (**15 mai 1942**); „D-l Mareșal bea apă [la Olănești] din izvorul nr. 5” (**11 august 1943**); „inhalatii cu apă de la izvorul nr. 5” (idem); „vizită la dr. dentist Ghițescu, pentru o plombă” (**15 august 1943**); „după-amiază, D-l Mareșal lucrează în grădină” (**19 august 1943**); „baie de sulf la băile Statului” (**24 august 1943**); „în cursul dimineții D-l Mareșal se plimbă prin grădina vilei” (**2 iulie 1944**). Iată-l însă pe Ion Antonescu, în cele mai numeroase împrejurări surprinse, primind în audiență cunoscute personalități ale timpului: „D-l Prof. Manoilescu, fost ministru de Externe: informațiuni în legătură cu interesul țării” (**1 octombrie 1940**); „Dl. Iuliu Maniu - chestiuni generale” (**9 octombrie 1940**); „D-l Ministru Pella - chestiunea Gurilor Dunării” (**28 noiembrie 1940**); „D-l Stelian Popescu - chestiuni personale” (idem); „D-l George Brătianu - aduce la cunoștința D-lui General amenințările ce le primește persoana D-sale din partea membrilor legionari și cere măsuri de siguranță contra acestor amenințări” (idem); „Dl. Dinu Brătianu” (**20 decembrie 1940**); „19,15-20,30 - Dl. Iuliu Maniu” (**4 noiembrie 1941**); „IPS Mitropolitul Bălan: Expune situația școlilor din Ardeal” (**7 noiembrie 1941**); „15-18 - Domnul Mareșal pozează pictorului Isachi Mirea” (**23 noiembrie 1941**); „D-na Eliza Zelea Codreanu: Chestiuni personale” (**17 februarie 1942**); „audiență: Dl. Petre Groza” (**21 mai 1942**); „D-l Ministru Clodius: chestiuni economice” (**30 mai 1942**); „12,00 - Dl. Arhitect Duiliu Marcu: în legătură cu construcția Palatului Președinției” (**16 octombrie 1942**); „18-19,35 - Dl. Prof. M. Antonescu - Dl. Gheorghe Brătianu” (**9 decembrie 1942**); „D-l Ministru Petrovici: Chestiuni de serviciu” (**22 decembrie 1942**); „D-l Mihalache: Chestiuni politice” (**19 ianuarie 1944**); „D-l Eugen Cristescu: Chestiuni de serviciu” (**25 februarie 1944**)¹⁸¹.

Am apreciat, și revenim asupra acestui aspect, ca fiind de-a dreptul miraculoasă salvarea **Jurnalului** în 1945, mai precis radierea lui de pe lista documentelor-trofeu predate atunci Moscovei. Este netăgăduit că, dispunând de **Jurnal**, Kremlinul ar fi pătruns rapid o sumă de secrete ce-l interesau cu strășnicie, după cum, pe de altă parte, ar fi beneficiat de **lista completă** a persoanelor/personalităților care s-au perindat în anii

¹⁸¹ Asemenea formule despre întrevederile Ion Antonescu - Eugen Cristescu sunt cele mai numeroase în **Jurnal**, pentru întreaga perioadă noiembrie 1940 - august 1944.

1940-1944 prin cabinetul Mareșalului. Iar, în acest fel, vânătoreea declanșată prin 1945-1948 de NKVD sau de autoritățile comuniste de la București pentru depistarea și dezvăluirea cu tam-tam a foștilor „colaboraționiști” ai regimului „criminal militaro-fascist” ar fi avut un suport consistent, un argument imediat și de prima ordine. Mai ales că atacurile în presa comunistă și înscenările judiciare erau la ordinea zilei ... Iată un motiv pentru ca, în temeiul **Jurnalului**, să reținem numele unora dintre personalitățile epocii care, fără a se fi confundat nicicum cu colaboraționiștii fasciști, titlu ce se împărțea cu dărnicie prin 1944-1948, au beneficiat cel puțin de statutul de invitați (o dată sau în mai mult rânduri) ai Conducătorului Statului. Menționăm că, din motive explicabile, în unele cazuri, vom reține zilele întrevederilor, desprinse din *Jurnal*:

- Patriarhul Nicodim (6.9.1940)¹⁸²; dr. C. Angelescu (9.9.1940); C. Argetoianu (10.9.1940); A.C. Cuza (11.9 și 26.9.1940); Constantin (Dinu) I.C. Brătianu (11.9.1940); Al. Vaida-Voievod (13.9.1940); I. Lupaș (17.9.1940); I. Inculeț (20.9.1940); Ștefan Ciobanu (20.9.1940); Pamfil Șeicaru (20.9.1940); Sextil Pușcariu (25.9.1940); I.G. Vântu (20.9.1940); Octav Onicescu (17.9.1940)¹⁸³; A.C. Cuza (27.9.1940); N. Mares; Iuliu Maniu (9.10.1940)¹⁸⁴; Gh. Cuza; M. Manoilescu; Gh. Brătianu (10.10.1940)¹⁸⁵; I. Gigurtu; Ion Mihalache (16.10.1940)¹⁸⁶; W. Filderman (10.10.1940)¹⁸⁷; Istrate Micescu; C. Argetoianu; dr. C. Angelescu; Victor Slăvescu; Sextil Pușcariu; C. Rădulescu-Motru; Grigore Antipa; Gh. Brătianu (30.10.1940)¹⁸⁸; I. Zelea Codreanu; C. Rădulescu-Motru, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gh. Brătianu (28.11.1940)¹⁸⁹; Stelian Popescu; Valer Pop; P.P. Panaiteșcu; George Enescu (29.11.1940)¹⁹⁰; Horia Hulubei; N. Miculescu; N. Batzaria; George Murnu; Al. Vaida-Voievod (18.12.1940)¹⁹¹; Sabin Manuilă; Constantin (Dinu) I.C. Brătianu (20.12.1940)¹⁹²; I. Lupaș; Gh. Brătianu (21.12.1940)¹⁹³; Veturia Goga (19.1.1941)¹⁹⁴; Al. Rosetti; Mircea Vulcănescu; D. Caracostea; Eliza Codreanu; Gh. Cuza; Nichifor Crainic (26.2.1941); Al. Vaida-Voievod, Ion Mihalache (27.2.1941)¹⁹⁵; Victor Slăvescu; General Radu Rosetti; dr. N. Lupu; A.C. Cuza; Constantin Tănase (12.3.1941); Ion Mihalache (23.3.1941)¹⁹⁶; Ilie Rădulescu; Romulus Dianu; W. Filderman (1.4.1941)¹⁹⁷; A.C. Cuza și Gh. Cuza (2.4.1941); Veturia Goga, însoțită de Lucreția Barbul și Gh. Barbul (6.4.1941)¹⁹⁸; Patriarhul Nicodim; Moș Ion Codreanu; Petre Nemoianu; dr. N.

¹⁸² Vezi **Cronologia** întocmită de editori pentru perioada 4-26 septembrie 1940, în **anexa I** a volumului editat.

¹⁸³ **Ibidem**.

¹⁸⁴ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 148/1940, f. 9.

¹⁸⁵ **Ibidem**, f. 10.

¹⁸⁶ **Ibidem**, f. 13.

¹⁸⁷ **Ibidem**, f. 14.

¹⁸⁸ **Ibidem**, f. 125.

¹⁸⁹ **Ibidem**, f. 38.

¹⁹⁰ **Ibidem**.

¹⁹¹ **Ibidem**, f. 53.

¹⁹² **Ibidem**, f. 54.

¹⁹³ **Ibidem**, f. 55.

¹⁹⁴ **Ibidem**, f. 71.

¹⁹⁵ **Ibidem**, f. 93.

¹⁹⁶ **Ibidem**, f. 106.

¹⁹⁷ **Ibidem**, f. 113.

¹⁹⁸ **Ibidem**, f. 116.

Lupu; I. Hudiță (5.4.1941); Gh. Brătianu și soția, la dejun (3.6.1941)¹⁹⁹; dr. N. Lupu; W. Filderman, însoțit de arhitectul H. Clejan (8.9.1941)²⁰⁰; dr. N. Lupu; Patriarhul Nicodim; Pamfil Șeicaru (29.11.1941); Iuliu Maniu (4.11.1941, între orele 19,15 și 20,30)²⁰¹; I.A.I. Brătescu-Voinești; Eliza Brătianu (5.12.1941; 11.3.1942); Gh. Brătianu (21.1.1942)²⁰²; Eliza Zelea Codreanu; Maria Enescu (11.3.1942)²⁰³; Petru Groza (21.5.1942)²⁰⁴; Mitropolitul Bălan; Ioan de Mocsonyi-Styrcea (19.8.1942)²⁰⁵; Nichifor Crainic; Gh. Brătianu (9.12.1942)²⁰⁶; Patriarhul Nicodim; Constantin C. Giurescu (12.2.1941)²⁰⁷; I.A.I. Brătescu-Voinești; Valer Pop; Mitropolitul Vissarion Puiu; Patriarhul Nicodim; I. Hudiță; dr. N. Lupu; George Enescu, însoțit de George Vraca și N. Vlădoianu (7.2.1943)²⁰⁸; Ion Mihalache (11.5.1943)²⁰⁹; la 26.5.1943, între orele 15,30 și 17,00, Mareșalul a participat, la Academia Română, la discursul de recepție al istoricului Gh. Brătianu despre N. Iorga²¹⁰; N. Mareș; N. Malaxa (22.7.1943)²¹¹; Arhiducesa Ileana (1.8.1943)²¹²; Al. Cretzianu²¹³; Nichifor Crainic; Pamfil Șeicaru (2.11.1943); Eliza Brătianu (30.11.1943)²¹⁴; dr. N. Lupu; Ion Mihalache (19.1.1944)²¹⁵; Victor Slăvescu; Arhitectul H. Clejan (22.1.1944)²¹⁶; I.A. Brătescu-Voinești; I. Hudiță (9.2.1944); I.D. Ștefănescu; N. Mareș; Arhiducesa Ileana; Ion Mihalache (29.3.1944); Mircea Cancicov; Gh. Brătianu (3.4.1944)²¹⁷; Ion Mihalache (6.4.1944); Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, Gh. Brătianu (7.4.1944)²¹⁸; Pamfil Șeicaru (13.4.1944); Patriarhul Nicodim; Mircea Cancicov; Pamfil Șeicaru (27.6.1944); Prințesa Ileana (10.7.1944); Mircea Cancicov ș.a.

Din rândul diplomaților acreditați la București și al militarilor străini, în cursul lunii septembrie 1940 au fost primiți în ordine de către I. Antonescu:

- miniștrii Germaniei și Italiei (5.9.1940); nunțiul papal A. Cassulo (5 și 18.9.1940); miniștrii Danemaricii, Suediei, Italiei, Greciei și Marii Britanii (10.9.1940);

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 147.

²⁰⁰ *Ibidem*, f. 201.

²⁰¹ *Ibidem*, f. 239.

²⁰² *Ibidem*, f. 281.

²⁰³ *Ibidem*, f. 309.

²⁰⁴ *Ibidem*, f. 342-343. Ulterior, în decembrie 1943 - ianuarie 1944, dr. P. Groza avea să fie arestat, iar eliberarea lui a survenit în urma ordinului personal al Mareșalului, căruia cel iertat i-a declarat ... recunoștință veșnică. Vorbe goale, dacă avem în vedere că, în cursul „procesului” din mai 1946, Iuliu Maniu a intervenit în două rânduri la primul ministru în funcție, nimeni altul decât dr. P. Groza însuși (?!), ca să acționeze decisiv pentru comutarea pedepsei cu moartea dictată în cazul fostului Conducător al Statului (cf. Iosif Toma Popescu, **Memorial Iuliu Maniu**, București, Editura Criterion Publishing, 2006, p. 84-85).

²⁰⁵ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 462/1942, f. 62.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 112.

²⁰⁷ *Ibidem*, f. 147.

²⁰⁸ *Ibidem*, f. 262.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 208.

²¹⁰ *Ibidem*, f. 220.

²¹¹ *Ibidem*, f. 262.

²¹² *Ibidem*, f. 269.

²¹³ *Ibidem*, f. 291.

²¹⁴ *Ibidem*, f. 353.

²¹⁵ Idem, dosar 204/1944, f. 20.

²¹⁶ *Ibidem*, f. 23.

²¹⁷ *Ibidem*, f. 75.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 79.

miniștrii Iugoslaviei și Belgiei (11.9.1940); miniștrii Elveției și Portugaliei (12.9.1940); miniștrii Norvegiei și SUA (16.9.1940); consulul Mexicului (19.9.1940); miniștrii Iranului și Egiptului (20.9.1940); miniștrii URSS și Chinei (23 și, respectiv, 24.9.1940).

Ulterior la Cabinetul lui I. Antonescu s-au perindat îndeosebi:

- Miniștrii Reichului, Wilhelm Fabricius (1936-1941) și Manfred von Killinger (1941-1944), precum și colaboratorii lor din cadrul Legației Germaniei din București; Generalii Alfred Gerstenberg (1940-1944), atașatul aero, Erik Hansen (1940-1942, 1943-1944) și Arthur Hauffe (1942-1943), șefii Misiunii Militare Germane în România; Franklin Mott Gunther, ministrul SUA la București (30.10.1940, 25.4.1941)²¹⁹; Feldmareșalul Wilhelm Keitel, șeful *OKW* (8.11.1941)²²⁰; Renato Bova Scoppa, ministrul Italiei la București (19.4.1942)²²¹; Amiralul Wilhelm Canaris, șeful celebru al *Abwehr*-ului (10.9.1940, 10.3.1941, 8.7.1941, 29.8.1943 etc.); Amiralul Erich Raeder, comandantul Marinei de Război a Reichului (4.9.1941) ș.a.

Se impun atenției cititorului, netăgăduit, numele personalităților care, bucurându-se de cea mai mare frecvență în **Jurnal**, relevă cele mai intense raporturi protocolare, politico-militare, diplomatice ori secrete cu Conducătorul Statului:

- Mihai Antonescu²²²
- Veturia Goga
- Regele Mihai I și Regina-Mamă Elena²²³
- Manfred von Killinger²²⁴
- Toți membrii Guvernului și delegații Marelui Stat Major Român²²⁵
- Toți ofițerii superiori deținând posturi de comandă la nivelul MU ale Armatei Române²²⁶
- Eugen Cristescu²²⁷.

Acesta din urmă, în calitatea-i de șef al *SSI*-ului, era personajul cel mai așteptat ori, altfel spus, cel dintâi care, după vice-premierul Mihai Antonescu, s-a bucurat de „ușă deschisă” la Mareșal, desigur, în raport cu importanța excepțională a postului deținut. În cursul războiului, în general, Eugen Cristescu a fost primit de Mareșal în ritmul de cel puțin 2-3 ori săptămânal, dar, în situații deosebite, uneori și de 2-3 ori pe zi, precum la 19 iunie 1944 (2)²²⁸ sau la 4 septembrie 1943 (3)²²⁹.

De asemenea, cu gândul la deznodământul evoluțiilor interne din România anilor 1940-1944, nu se poate neglija – examinând listele din paginile precedente – că, dintre personalitățile care s-au perindat prin cabinetul Generalului/Mareșalului Antonescu în decurs de patru ani, **n-a lipsit nici unul dintre complotiștii de elită care și-au pus în evidență „meritele” cu prilejul controversatei lovituri de stat de la 23 august**

²¹⁹ Idem, dosar 148/1940, f. 2, 128.

²²⁰ **Ibidem**, f. 241-243.

²²¹ **Ibidem**, f. 330.

²²² Vezi, în acest volum, **Jurnalul** pentru perioada 27.9.1940 - 31.12.1941.

²²³ **Ibidem**.

²²⁴ **Ibidem**.

²²⁵ **Ibidem**.

²²⁶ **Ibidem**.

²²⁷ **Ibidem**.

²²⁸ Idem, dosar 204/1944, f. 146.

²²⁹ Idem, dosar 462/1942, f. 293.

1944²³⁰, și anume: Regele Mihai, generalul C. Sănătescu, Ioan de Mocsonyi-Styrcea, Gh. Brătianu, Iuliu Maniu și Constantin (Dinu) I. C. Brătianu, Veturia Goga, mai puțin, cum se observă, dr. Petru Groza, care, nefiind în măsură să participe la puci, avea să se impună însă ulterior, între 6 mai și 1 iunie 1946, ca lider al celui dintâi guvern criminal pro-comunist care a înscenat monstruosul „proces al marii trădări naționale” și a vegheat, în final, la împlinirea sentinței dictate de falsul „Tribunal al Poporului” din București – execuția Mareșalului și a unora dintre foștii săi colaboratori!

Nu vom încheia acest subcapitol, fără a preciza că Adolf Hitler – în calitatea sa de gazdă, iar niodată de oaspete al lui I. Antonescu – este un alt personaj care populează frecvent **Jurnalul**, în mod practic oricâteori întâlnim detalii despre întrevederile Conducătorului Statului român cu Führerul. Așa după cum stabilit²³¹, din noiembrie 1940 și până în august 1944 Antonescu a fost primit de Hitler în 20 de rânduri, dar, cum ultima lor întrevedere, cea din 5 august 1944, nu intră în discuție, dat fiind că **Jurnalul** se oprește la 21 iulie 1944, deducem că trebuie să ne limităm la precedentele 19 runde de convorbiri germano-române la cel mai înalt nivel, mai precis la cele din **22 și 23 noiembrie 1940** (Berlin), **14 ianuarie 1941** (Obersalzberg), **12 iunie 1941** (München), **6 august 1941** (Berdicev, Ucraina), **11 februarie 1942** (2), **10 ianuarie 1943** (2) și **12-13 aprilie 1943** de la „Wolfschanze”, **26-27 februarie 1944** (3) și **23-24 aprilie 1944** de la Klessheim²³².

Jurnalul oferă, nici nu se putea altfel, date relevante despre multe dintre problemele personale ale lui I. Antonescu, iar, în această ordine, infirmă știrile false puse în circulație în epocă despre „boala” ce l-ar fi ... răvășit în anul fatidic 1942?! Pe parcursul celor aproape patru ani de guvernare²³³, nu aflăm diseminate în *Jurnal* știri neliniștitoare, predominând unele de acest gen: La **6 decembrie 1941**, Mareșalul, însoțit de căpitan dr. Stroescu, s-a deplasat la Spitalul Militar din București „pentru o ședință de raze”²³⁴; peste câteva zile, între **20 și 31 decembrie 1941**, Mareșalul avea să fie „reținut în casă de către medic, fiind indispus”²³⁵. Tot „indispus” Mareșalul a fost între **30 iunie și 7 iulie 1942**²³⁶; ulterior, între **4 și 25 august 1943**, Ion și Maria Antonescu s-

²³⁰ Cf. Traian Udrea, **23 august 1944. Controverse istorico-politice. Studiu istoriografic**, București, Editura Alex-Alex & Leti Pres, 2004, *passim*. Strălucitul jurnalist care a fost Pamfil Șeicaru avea să releve, în presa din exil, că „tot ce s-a abătut după 23 august [1944] asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actual loviturii de stat” (Pamfil Șeicaru, *Serieri*, vol. 3, București, Editura Victor Frunză, 2003, p. 215).

²³¹ Cf. Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 242-243.

²³² Vezi stenogramele complete traduse și editate de colegul Ion Calafeteanu, **Români la Hitler**, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 57-96, 106-125, 140-198, 200-245. În privința relatărilor din **Jurnal**, pentru întrevederile Hitler-Antonescu din noiembrie 1940, ianuarie, iunie și august 1941, apoi din februarie 1942, vezi ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 148/1940, filele 32-34, 67-68, 151-152, 180-181, 292-295; pentru întrevederile din ianuarie, aprilie și septembrie 1943, vezi idem, dosar 462/1942, filele 124-129, 189-191, 291-292, iar, pentru cele din februarie și martie 1944, idem, dosar 204/1944, filele 38-43, 63-66.

²³³ Din documentele disponibile, dispunem de următoarele informații relativ la indisponibilitățile lui I. Antonescu anterior anului 1940: concediu medical de 30 de zile, cu începere de la 7.8.1937, după „Foaia de sănătate și absențe din 1907-1937”; de asemenea, la 1.3.1934, din „Anexa la foaia de sănătate”, deducem că, fiind examinat de Comisiunea Medicală desemnată de Marele Stat Major, „a fost găsit sănătos” (cf. Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, p. 344-356).

²³⁴ ANIC, **fond PCM - CM**, dosar 148/1940, f. 260. Tratatamentul s-a repetat la 18.12.1941 (**Ibidem**, f. 268).

²³⁵ **Ibidem**, f. 269-271.

²³⁶ Idem, dosar 462/1942, f. 35.

au aflat pentru tratament la Olănești - băi de sulf²³⁷, iar, în cursul lor, la **11 și 15 august**, maiorul dr. Ghițescu a fost solicitat pentru... „lucru la o plombă”²³⁸. După câteva luni, la București, la **9 decembrie 1943**, Antonescu s-a adresat iarăși dentistului²³⁹.

Cel mai adesea însă, mai cu seamă în cursul *weekend*-urilor, **Jurnalul** a consemnat că Mareșalul a „rămas în casă”, dar nu pentru vreun tratament, ci pentru a-și afla răgazul necesar lucrului, îndeosebi pentru a soluționa problemele bogatei corespondențe primite. **Jurnalul** chiar abuzează pe alocuri, făcând trimiteri la momentele ce-și rezerva eroul pentru „a lucra corespondența obișnuită” (**15.3.1942**)²⁴⁰ sau, altfel zis, pentru a „rezolva corespondența curentă” (**17.10.1943**)²⁴¹. Deosebit de relevante sunt informațiile despre un episod capital al Războiului din Este și, în consecință, al conflagrației mondiale: Stalingrad. Potrivit **Jurnalului**, contraofensiva Armatei Roșii din 19-20 februarie 1942, cu consecințele-i catastrofale pentru destinul Armatelor 3 și 4 Române, deopotrivă al Armatei 6 Germane, l-a surprins pe Mareșal în București²⁴², de unde a plecat la Predeal, la **21 noiembrie 1942**²⁴³, pentru ca, a doua zi, să meargă la ski cu Maria Antonescu, iar, la revenire, să dejuneze cu unii dintre colaboratorii săi din cadrul Cabinetului Militar (colonelul Radu Davidescu, maiorul N. Caloenescu, căpitani N. Anghel și I. Georgescu)²⁴⁴. Luni, **23 noiembrie 1942**, Antonescu a plecat la București, pentru a reveni la Predeal pentru *weekend*-urile următoare, din **28-29 noiembrie** și, respectiv, **5-6 decembrie 1942**, de fiecare dată studiind analizele sosite de pe front ori pregătind corespondența cu Hitler și generalii săi (Keitel, von Manstein, Hauffe ș.a.) pe tema eșecurilor de proporții din Est. În context, **Jurnalul** ni se destăinuie: „Dl. Mareșal nu a primit pe nimeni, rămânând la vilă în tot cursul zilei” (**29.11.1942**)²⁴⁵ ori: „Dl. Mareșal nu primește pe nimeni lucrând singur în birou” (**5.6.1942**)²⁴⁶. Situația se repetă, uneori, chiar în miezul săptămânii: miercuri, **16 decembrie 1942**, Antonescu, la Președinția din București, „în tot cursul zilei ... lucrează singur în birou”²⁴⁷, pentru ca la finele săptămânii, în **20-21 decembrie 1942**, să procedeze identic: „lucrează singur în birou [la Președinție], neprimind pe nimeni”²⁴⁸, după cum a mai procedat la **28 noiembrie 1942**²⁴⁹ sau la **2 ianuarie 1943**²⁵⁰. În cursul anului 1943, mai precis în ultimele luni, în **Jurnal** vor abunda expresiile de genul „lucru în birou”, precum la **15-17, 19-20, 22-27 noiembrie, 1, 20-21, 26-28 decembrie**²⁵¹.

²³⁷ **Ibidem**, f. 272-287. Tratamentul la Olănești s-a repetat în august 1944, dar **Jurnalul**, oprindu-se la 21 iulie 1944, nu oferă, natural, nici un fel de referințe.

²³⁸ ANIC, dosar 462/1942, f. 277, 280.

²³⁹ **Ibidem**, f. 359.

²⁴⁰ Idem, dosar 148/1940, f. 311.

²⁴¹ Idem, dosar 462/1942, f. 322.

²⁴² **Ibidem**, f. 105.

²⁴³ **Ibidem**, f. 106.

²⁴⁴ **Ibidem**.

²⁴⁵ **Ibidem**, f. 109.

²⁴⁶ **Ibidem**, f. 111.

²⁴⁷ **Ibidem**, f. 115.

²⁴⁸ **Ibidem**, f. 116.

²⁴⁹ **Ibidem**, f. 118.

²⁵⁰ **Ibidem**, f. 120.

²⁵¹ **Ibidem**, filele 321-378.

Ajungem, în acest fel, la episodul controversat referitor la **boala Mareșalului**²⁵². Grație **Jurnalului**, devine posibil să constatăm apariția, evoluția și manifestările necazurilor, apoi stingerea lor, după cum urmează: în perioada **1-8 iunie 1942**, Mareșalul a vizitat Crimeea, iar ulterior (**9-12 iunie 1942**) Transnistria, revenind la București în **13 iunie 1942**²⁵³. Zilele imediat următoare au fost rezervate, ca de obicei, „lucrului în birou” (**14-18 și 23-29 iunie 1942**)²⁵⁴, pentru ca, dintr-o dată, pentru perioada **30 iunie - 7 iulie 1942**, să apară acest verdict: „Dl. Mareșal, fiind indispus, nu a primit pe nimeni, nici în vizită și nici în audiență”²⁵⁵. La **8 iulie 1942**, Mareșalul, aflat în continuare la Predeal, a primit vizita a trei medici apropiați: Drăgănescu, Stroescu și d-na Teodorescu²⁵⁶, care au revenit și a doua zi, însoțiți fiind de dr. N. Lupu și prof. Danielopol²⁵⁷. Acestora aveau să li se adauge doctorii Sisești, Bazil Teodorescu și Căliman, consultațiile acestora fiind succedate de scurte plimbări în grădină ori pe terasă²⁵⁸. La **13 iulie 1942**, surveni o schimbare de decor: Antonescu servește dejunul cu oaspeți de vază: Veturia Goga, feldmareșalul von Manstein și generalul Haufler²⁵⁹. În continuare, singur ori în colaborare, de regulă cu colonelul Radu Davidescu, Mareșalul revine la „lucru” în birou, primește vizita lui M. Antonescu (**18.7.1942**), după care, prin Curtea de Argeș, a plecat la București²⁶⁰, unde avea să rămână sub supravegherea medicilor, care-i îngăduiră „lucrul în birou” și vizite repetate la Spitalul nr. 303, unde era internată mama sa, d-na Lița Baranga (**24 și 26.7.1942**), o plimbare pe lacul Snagov cu vaporeșul sau primirea generalului Gerstenberg (**22.7.1942**). La **28 și 29 iulie 1942**, Antonescu primește iarăși o echipă de medici români (căpitanul Stroescu, dr. N. Lupu și Bazil Teodorescu), însoțită de un cunoscut specialist sosit anume de la Viena, prof. dr. Eppinger²⁶¹, ale cărui indicații s-au dovedit, probabil, eficiente. După mai multe zile, la **5 august 1942**, Antonescu se reîntâlnește cu medicii români, acompaniați - citim în **Jurnal** - de „un doctor german” nenominalizat²⁶². Ceea ce, în temeiul **Jurnalului**, se poate afirma cu certitudine privește faptul că, în săptămânilor și lunile următoare (**august - octombrie 1942**), Mareșalul n-a fost ocolit de doctorii săi preferați, cărora li s-au adăugat pe rând profesorii Fițescu, Finteșteanu, Angelescu, Simionescu, Popescu, Amza Jianu, Petre Tomescu, ministrul Sănătății în exercițiu, sau d-na Enescu, deși - dacă judecăm după frecvența mențiunilor din **Jurnal** - preferații au rămas soții

²⁵² Pentru detalii, vezi Alex Mihai Stoenescu, **Armata, Mareșalul și evreii**, București, Editura RAO, 1998, p. 470-485; idem, **Istoria loviturilor de stat în România. 1821-1999**, vol. 3, **Cele trei dictaturi**, ediție revizuită, București, Editura RAO, 2006, 522-523.

²⁵³ Idem, dosar 462/1942, f. 1-28.

²⁵⁴ **Ibidem**, f. 29-35.

²⁵⁵ **Ibidem**, f. 35. Anterior, la **2 iunie 1942**, dr. Gaston Prieur îi comunicase Generalului „rezultatul consultației” la care îl supusese (vezi *infra*, în acest volum). Și, fapt demn de reținut, medicul francez, împreună cu căpitan dr. Stroescu, a consultat-o și pe Maria Antonescu, atunci când a fost cazul, mai precis la **15 decembrie 1940** (vezi *infra*).

²⁵⁶ Idem, dosar 462/1942, f. 36.

²⁵⁷ **Ibidem**.

²⁵⁸ **Ibidem**, f. 37-39.

²⁵⁹ **Ibidem**, f. 38.

²⁶⁰ **Ibidem**, f. 40-42.

²⁶¹ **Ibidem**, f. 44-45. Pentru aducerea prof. Eppinger se făcuseră demersuri la Berlin, recomandările sale dovedindu-se eficiente, motiv pentru care el avea să mai revină la București (martie 1943) și să rămână în corespondență cu Mareșalul.

²⁶² **Ibidem**, f. 50.

Teodorescu și doctorii Drăgănescu și Stroescu²⁶³. Ceea ce reținem, pentru intervalul **august-octombrie 1942**, programul zilnic al Mareșalului a devenit mai puțin rigid, chiar a revenit la „normal”. Lunile dramatice de pe Frontul de Est din **noiembrie-decembrie 1942** l-au aflat, în consecință, pe Antonescu pe deplin „refăcut”, probând a fi în cea mai bună formă, în deplină dispoziție ca, după tragedia din regiunile Cotului Donului și Stalingradului, să angajeze decis și să-i înfrunte cu aplomb pe proprii aliați, în primul rând pe Adolf Hitler și pe generalii *OKW*-ului, cu care a purtat un al doilea conflict (prioritar epistolar), concomitent cu războiul adevărat, desfășurat undeva în stepa clamucă din Răsărit. Fiind vorba de condiția fizică a Mareșalului ar trebui reținut că, deja la 4 sau la **11 decembrie 1942**, Mareșalul a revenit la manej pentru exerciții²⁶⁴. Cu aceasta, apreciem, „boala” Mareșalului, despre care s-a făcut atâta caz și despre care a curs atâta cerneală, probabil în temeiul unor zvonuri sau dorințe interesate, iar, parțial, și a unor fapte reale (vizitele repetate ale medicilor), s-a consumat. Ea nu a avut nici un rol în a-l fi împiedicat pe Antonescu să preia comanda Grupului de Armate purtându-i numele, undeva în zona fierbinte a operațiilor din Est, ci totul s-a datorat faptului că *OKW*-ul n-a fost în măsură a pregăti o atare concentrare de forțe în timp util, ceea ce - de ce-am exclude această probabilitate? - dacă s-ar fi împlinit ar fi putut influența în alt sens desfășurarea evenimentelor din Est după 19/20 noiembrie 1942! De altfel, chiar în acele zile, mai precis la **9 decembrie 1942**, răspunzând unui mesaj „protestatar” al lui Iuliu Maniu, Antonescu condamnă „intrigările politice” ale așa-zisei opoziții democratice, deplângându-l pe liderul național-tărănist care, obișnuit să respingă informațiile reale despre starea țării, preferase că dea crezare opiniilor lansate de „ticăloșii vieții noastre politice, care astăzi vin la Dv., iar mâine se vor duce la altul”²⁶⁵.

În final, fie-ne îngăduit a exprima convingerea că, după editarea completă a **Jurnalului** acoperind preludiile și desfășurările Războiului din Est, **evoluția României dintre 1940 și 1941** și, deopotrivă, **biografia obiectivă și completă a Mareșalului Antonescu vor deveni nu numai deosebit de posibile și accesibile, ci chiar obligatorii.**

Romania and the War Against Soviet Russia (1941-1944).

A new contribution

Summary

Professor Gh. Buzatu, a specialist in WWII, in cooperation with the historians Stela Cheptea and Marusia Cîrstea, began to publish a fundamental document referring to the presence of Romania within the conflict of 1939-1945 – the so-called **Diary** of Marshal Ion Antonescu. The editors published the first from a series of three volumes: I - September 1940 - December 1941; II – January 1942 – June 1943; III – July 1943 – July 1944. For the beginning, the author underline the qualities and the significance of this source, investigated by some researchers but unpublished until now. On the basis of **Diary**, the great and valuable **biography of Marshal Antonescu** became, in the opinion of Gh. Buzatu, not only possible, but absolutely necessary.

²⁶³ *Ibidem*, f. 51-93.

²⁶⁴ *Ibidem*, f. 98, 102.

²⁶⁵ Mareșal Ion Antonescu, **Epistolarul infernului**, ediție Mihai Pelin, București, Editura Viitorul Românesc, 1993, p. 362.

REALITĂȚI UITATE:

VASILE STROESCU

Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu

Vasile Stroescu (11 noiembrie 1845-13 aprilie 1926) s-a născut în Ținutul Hotinului din Basarabia unde a moștenit o întinsă moșie la Trâncă. Și-a făcut studiile liceale la Chișinău și Odesa după care a studiat la Universitățile din Moscova, Petrograd și Berlin. Studiile economice și le-a perfecționat prin călătorii în state și colonii din Europa, Africa și America. Cunoștea limbile engleză, franceză și italiană și firește româna limba s-a maternă și rusa. După studii după cum scrie limpede istoricul arădean Victor Petru Cațavei (v. **Un mecena al culturii românești – Vasile Stroescu (1845-1926)**, în *Aradul Cultural*, III, 1, Arad, 1996, p. 4-7) s-a întors în Basarabia, unde “s-a dovedit un gospodar desăvârșit. Considerabila avere părintească și-a sporit-o printr-o administrare competentă și eficientă. Pe moșiile sale a organizat, mai cu seamă, mari *crescătorii de animale*. Curând *caii* săi au ajuns să fie cei mai căutați de uriașa cavalerie rusească. *Vitele și porcii* luau calea Germaniei în trenuri întregi. *Oile* îi dădeau brânzeturi, lână și piei de astrahan vestite în tot sudul Rusiei și în țările învecinate. *Fruitele și vinurile* se desfăceau pe piețele Moscovei și Petrogradului. Astfel, a acumulat o avere imensă pentru acel timp, de care au profitat și țărani de pe moșiile sale, organizați în cooperative de producție și consum, „după modelul elvețian”.

A căutat să-i ajute, la început pe românii dintre Prut și Nistru, dar piedicile obtuzei administrații țariste i-au frânt inițiativa. Atunci a donat bani pentru construcția a 30 de școli primare în Moldova. României lui Carol I, oferindu-i în același timp „peste o jumătate de milion de lei pentru **construcția unei catedrale mărețe în București**” bani transferați Casei Școalelor. A sprijinit Academia Română pentru editarea unor lucrări și a subvenționat bibliotecile din România.

Când a cunoscut Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul – „sat cu sat și oraș cu oraș” a sprijinit *cultura* din provinciile aflate sub dominația austro-ungară. A finanțat **Banca Albina** de la care țărani români ardeleni se împrumutau cu bani pentru a-și cumpăra *pământ*. Firește pământul propriei lor țări, răpit și pe care ei l-au lucrat din vremuri îndepărtate. Bihoreanul *Partenie Cosma* se întâlnea cu Vasile Stroescu la *Olănești* în fiecare vară, unde stabileau cum se vor utiliza sumele depuse de Stroescu la **Banca Albina** din Sibiu.

A sprijinit cu bani *Consistoriul mixt din Blaj*, (**o sută de mii de coroane**), Fondul cultural al românilor ortodocși din Sibiu, ASTRA și numeroase biserici, școli, școli sătești. De la **Davos** din Elveția a trimis 100.000 de coroane pentru construcția Școlii civile de fete din Arad (1911-1912), a sprijinit, cum scrie frumos istoricul român bihorean Titus L. Roșu, banca *Drăganul* din Beiuș, construcția Liceului de fete din Beiuș și pe numeroși bursieri (anual) din Bihor, din vestul României, printre care amintim familia folcloristului Sala (respectiv a marelui lingvist V. Sala) și a diplomatului de mai târziu, de azi, Mircea Maliță.

Nu e deloc exagerat să afirmăm că *întreaga* mișcare națională și culturală

românească de dinainte de 1918 îi datorează imens. Pentru a ilustra – doar prin câteva constatări istorice această realitate concretă vom cita cele scrise, în acest sens, de trei mari bărbați ai neamului românesc: lingvistul și marele om de cultură *Sextil Pușcariu*, primul rector al Universității din Cluj, pedagogul și omul de cultură *Onisifor Ghibu* și marele politician, prim ministru al României *Ion I. C. Brătianu*:

A. „Într-o bună zi citisem în ziare că un boier basarabean oferea Asociațiunii de la Sibiu o sumă a cărei mărime n-aș putea-o numi exact din memorie, dar care era cam de 1.000.000 coroane, ceva *fantastic* pe acele vremuri. În curând urmau alte daruri și în Ardeal nu era aproape biserică care să nu fi primit de la Stroescu ajutorul cerut. Această mărinimie era atât de mare și neobișnuită încât lumea căuta să-și explice în fel și chip.” (Sextil Pușcariu, **Memorii**, București, 1978, p. 760);

B. „Cu o simplitate și o modestie pe care ar trebui să o ia cât mai mulți inși ca exemplu, *dsa*. a ținut ca să nu se facă nici un zgomot în jurul daniilor sale, care i s-au părut datorii de la sine înțelese, necerând de la nimeni socoteală despre felul întrebuirii banilor și neimpunând nimănui cum are să-i întrebuițeze. Gândul d-sale era să facă cu acest neînsemnat prinos ceea ce reclamă trebuințele culturale ale celor mulți și neajutorați, și să ajute școalele primare mai ales, căci fără acestea nu se putea crește o țărânie luminată. Că toate acestea se fac prin banii dați de cutare om, aceasta n-are nici o importanță, ba e chiar ceva anormal ca acel lucru de la sine înțeles să fie trâmbițat în lumea largă ca ceva extraordinar. Prin această înaltă concepție a datoriei, d. Stroescu ne apare într-o îndoită strălucire.” (Onisifor Ghibu, în *Viața Românească*, V, 6, 1910, p.385-394, apud V.P. Cațavei, în *Aradul Cultural*, III, 1, 1996, p. 4-7).

C. “**Vasile Stroescu, om distins și modest, a făcut pentru neamul românesc mai mult decât orice om politic. El și-a pus viața și averea la temelia operei înălțării României Mari**” (cf. I. Lupaș, **Discursuri memorabile**, Arad, 1931, p. 41-42).

Cu participarea **directă** a primului ministru Ion I.C. Brătianu, Guvernul și Parlamentul României i-au organizat funeralii naționale în 1926.

Vasile Stroescu ne devine nu numai mai apropiat, ci **un model**, un model național și cuvintele *grave și adevărate* ale lui Ion I.C. Brătianu ne îndeamnă să tăcem. Să tăcem, dar să luăm aminte la marii eroi ai neamului, la pilda vieții lor și mai ales **să nu uităm, să nu uităm români**¹.

Réalités oubliées: Vasile Stroescu Résumé

L'article ramène en actualité la personnalité de Vasile Stroescu (1845-1926), sa riche activité dans l'espace roumain pour la stimulation de l'école, de la culture et de l'unité roumaine, pour le progrès de la Grande Roumanie.

¹ Istoricii care au scris mai recent despre Vasile Stroescu sunt: *Ion Bulei*, bihoreanul *T. L. Roșu* și arădeanul *V. P. Cațavei*. Li se cuvin mulțumiri respectuoase. După 1989 am încercat, în Basarabia și în Bihor, să dăm unei școli de 4 clase numele lui Vasile Stroescu. Am fost refuzați nu cu amabilitate. Era numele unui boier român, basarabean, *patriot*, „necunoscut” și generos din cale afară în acei ani în care a fost și un 1907.

PARTICIPAREA REGIMENTULUI 92 INFANTERIE LA LUPTELE DIN UNGARIA, OCTOMBRIE-DECEMBRIE 1944

Adolf Minuț

Deși au trecut peste 60 ani de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, izvoarele istorice rămân nesecate în a furniza noi dovezi despre Marea Conflagrație Mondială ale cărei origini se găsesc în evoluția complexă a contradicțiilor internaționale pe parcursul a două decenii de la sfârșitul primului război mondial și până la declanșarea celui de-al doilea, în septembrie 1939.

Speranțele puse în așa numitul „Sistem Versailles” prin ale sale Tratat de Pace nu au avut darul de a rezolva amiabil marile contradicții care au generat primul război mondial. Dimpotrivă, acest „sistem” a complicat și mai mult disputele interstatale dintre învingători și învinși, a generat alte neînțelegeri între statele mici, mijlocii și puterile dominante, între metropole și colonii. Societatea Națiunilor, proaspăt înființată după Conflagrație dovedea neputință în rezolvarea practică a celor mai importante probleme de care depindea securitatea popoarelor. În această crasă instabilitate politică crește puterea revizionistă și revanșardă a Germaniei lui Hitler și Italiei condusă de Mussolini. După înfăptuirea Anschluss-ului (anexarea Austriei la Germania) și agresiunea asupra Cehoslovaciei în primăvara anului 1939, situația unor țări din sud-estul Europei (România, Grecia, Turcia) precum și a Poloniei devenea tot mai critică. Garanțiile anglo-franceze date acestor țări la 31 martie 1939 nu au putut frâna acțiunile agresive ale Germaniei. Dealtfel, atât guvernele celor două puteri cât și ale statelor cărora li se acordaseră asemenea garanții, își dădeau seama de lipsa lor de eficacitate¹.

În această nouă conjunctură internațională creată în primăvara anului 1939, România se afla tot mai izolată politic și militar. Guvernul german aspira la situația de a avea cuvântul hotărâtor atât în relațiile politice, dar mai ales economice cu România. Pentru a-și atinge scopul, el a activat mijloacele sale diplomatice și coloana a cincea, atrăgând de partea sa Garda de Fier și alte organizații de extremă dreapta ale căror atitudini filo-germane era evidentă².

În urma atacării Poloniei, la 1 septembrie 1939 orele 4 și 40 minute, când 1500 avioane germane au pătruns prin surprindere în spațiul aerian polonez și puternice coloane blindate au depășit frontiera,³ putem spune că viitorul României era pecetluit, mai ales că țara noastră dispunea de importante resurse petroliere, materie indispensabilă pentru ducerea unui război a cărui durată era sub semnul întrebării. La toate acestea se adaugă debusolada politică din anul 1940, când crește curentul împotriva regelui Carol al II-lea (filo-englez și filo-francez), iar legionarii își multiplicau pretențiile de a avea o contribuție tot mai mare în viața politică internă și externă.

Neputința regimului carlist de a se opune ultimatumului sovietic din iunie 1940

¹ **Marea Conflagrație a sec. XX.** Ediția a II-a, București, Editura politică, 1974, p. 67.

² **Ibidem**

³ **Ibidem**, p. 77.

și Diktatului de la Viena din august același an, cucerirea unui important teritoriu din Franța de către germani, izolarea Angliei după dezastrul de la Dunkerque, au făcut din România o țară neputincioasă în a se opune atâtor poște teritoriale venite din vest dar și din est. Carol al II-lea este obligat să părăsească țara lăsându-l pe fiul său Mihai „să-î țină locul”, iar proaspătul guvern militar condus de generalul Ion Antonescu s-a orientat să meargă alături „de cel mai tare” al momentului – Germania. Atu-ul său a fost eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord – recent alipite URSS-ului, având promisiunea fuhrerului că se va rezolva și problema Transilvsniei de nord în favoarea României.

Participarea țării noastre la campania din est, începută la 22 iunie 1941, s-a soldat cu eliberarea temporară a Basarabiei și Bucovinei de nord. Germania a insistat ca România să continue lupta alături de ea până la așa zisa prăbușire a comunismului. Numai că sorții au fost defavorabili. URSS, ajutată masiv de SUA și Anglia prin furnizarea a milioane de tone de material de război și miloace de transport, a reușit să întoarcă soarta războiului în favoarea sa. După o înaintare plină de izbândă, armatele germano-italiene, maghiare și române, au trebuit să bată în retragere și în august 1944, frontul a ajuns pe aliniamentul Iași-Chișinău. În aceeași lună guvernul Antonescu este răsturnat și România obligată să lupte alături de fostul dușman împotriva fostului aliat – Germania. Se crease o stare de confuzie. Mulți ofițeri și trupă au fost luați prizonieri de către sovietici, sub pretextul că nu se încheiasse armistițiul cu URSS.

În această fază, semihaotică, care a ținut de la 24 august până la 4 septembrie, efectivele forțelor ce vor alcătui Armata I se cifrau la 5683 ofițeri, 7401 subofițeri și 161.363 trupă⁴.

După lupte aprige, desfășurate împotriva germanilor, la marginea Bucureștilor și Valea Prahovei, ostilitățile s-au mutat în Ardeal.

Învățând din greșelile campaniei anului 1916, Comandamentul Român a luat măsuri pentru ocuparea și punerea în siguranță a trecătorilor Carpaților Meridionali și acoperirea graniței de vest, preîntâmpinându-se atacurile germano-maghiare care s-ar fi putut produce atât din regiunea intrândului secuiesc de la nord de Brașov, cât și dinspre vest. Era clar, fără nici o îndoială, că germanii doreau cu orice preț să mențină Ardealul. Două motive esențiale stăteau la baza acestei hotărâri. Primul, de ordin militar, Podișul ardelenesc, prin poziția sa geografică cât și prin relieful său, prezenta o deosebită importanță din punct de vedere strategic, permițând organizarea unei puternice rezistențe împotriva armatelor sovietice. Al doilea era de ordin politic, întrucât Ungaria era ultimul aliat ce mai rămăsese germanilor dintre fostele state satelite. Așadar, se așteptau lupte grele pentru posesiunea Ardealului, chiar înainte de sosirea armatei sovietice care era în marș spre vest. Contrar celor așteptate, la 4 septembrie trupele maghiare au luat inițiativa de a ataca la nord de Brașov, cu intenția de a ocupa orașul și a pune mâna pe defileurile Carpaților Meridionali. În același timp au atacat și în direcția Sighișoara.

Românii au replicat prompt, luând contraofensiva cu unitățile de la dreapta Armatei a 4 a. Primele lupte au avut drept centru tactic orașul Sf. Gheorghe, frontul

⁴ Constantin I. Kirîțescu, **România în al doilea război mondial**, vol. II, București, Editura Univers enciclopedic, 1995, p. 235.

întinzându-se spre Odorhei și Reghin. Forțele române ce au luat parte la aceste operațiuni au fost: Corpul de Munte cu Diviziile 1 și 103 Munte, formate din elemente ce aparținuseră Corpului 7 Armată care acționase în Munții Neamțului; Divizia 3 infanterie, formată din tineri argeșeni și musceleni, precum și un regiment de la un centru de instrucție⁵.

În zona Predeal erau dislocate, de multă vreme batalioanele 4 și 24 Vânători de Munte. La comanda succesivă a acestora, a fost numit, încă din 10 august 1944, locotenent colonel Gheorghe V. Șoimaru, care era în același timp și Comandant al Garnizoanei Predeal.

Locotenent-colonel Șoimaru s-a născut la 17 aprilie 1897 în orașul Piatra Neamț, provenind dintr-o familie de militari. Tatăl său, Vasile, era maior în 1916, fiind comandantul Regimentului 55 P.S. (parte sedentară, rezerva Regimentului 15 infanterie Piatra Neamț), dislocat în județul Dorohoi, comuna Șendriceni.

Soarta a hărăzit ca tatăl (comandant de regiment), fiul (comandant de pluton mitraliere) și doi unchi de pe mamă (comandant de divizie și șef Stat Major divizie) să lupte împreună în același sector de front – zona Oituz, în timpul războiului pentru reîntregirea României, 1916-1918. Tatăl mamei, Costache Rujinschi, a îndeplinit dregătoria de ștar în timpul lui Grigore Ghica (1855), domnitorul Moldovei și pe aceea de comis (1857), în timpul caimacamului Nicolae Vogoride.

Un frate al mamei, Neculai Rujinschi, general de infanterie, a fost comandantul Diviziei a 7-a pe frontul de la Oituz, decorat cu Ordinul Mihai Viteazul.

Al doilea frate al mamei, Gheorghe Rujinschi, avansat locotenent colonel, apoi colonel și în 1917 general, a îndeplinit funcția de Șef de Stat Major al Diviziei a 7-a, decorat și el cu Ordinul Mihai Viteazul⁶.

În data de 3 septembrie 1944, batalionul comandat de Șoimaru a fost transferat la Divizia 1 operativă, aflată sub comanda generalului Balan Grigore (mort la porțile orașului Sf. Gheorghe), apoi a generalului Beldiceanu Ion. Cu această unitate Șoimaru a participat la luptele grele ce au avut loc în zona Predeal, Brașov, Dohali, Sântera, Odorhei, Sf. Gheorghe, Arcuș, Valea Nirajului, Târgu Mureș, Someș. La începutul lunii octombrie Divizia sa a fost scoasă de pe front și dislocată cu batalioanele în orașele Târgu Mureș, Turda, Brașov. La Brașov a rămas Șoimaru.⁷

Rezultatele acțiunilor pomenite au fost multiple. În primul rând armata română, în „colaborare” cu cea sovietică, a pătruns cu circa 120 km în adâncul dispozitivului inamic, obligându-l să elibereze promontoriul secuiesc, apoi punerea în siguranță a defileurilor muntoase, în părțile cele mai primejdioase pentru o invazie, cucerirea masivului Baraolt, în marginea de vest a secuimii, ceea ce asigura baza de plecare a viitoarei ofensive spre Târgu Mureș și Cluj. Totuși bătălia din secuime a fost numai un preludiu. Ea a fost urmată de o puternică ofensivă germano-maghiară pe toată întinderea liniei Mureșului. Inamicul a masat aici 35 divizii, din care opt de tancuri și motomecanizate. Toate acestea ocupau un front de aproximativ 200 km pe linia – de la

⁵ *Ibidem*, p. 244-249.

⁶ Adolf Minuț, **Generalul (r) Gheorghe V. Șoimaru, cavaler al Ordinului Mihai Viteazul**, în *Mousaios*, XII, Buzău, 2007.

⁷ *Ibidem*.

est spre vest – Valea Nirajului, Târgu Mureș, Mureșul Mijlociu, Valea Arieșului, Turda, sud de Huedin, făcând un semicerc spre sud în regiunea Munților Apuseni, spre a trece pe la răsărit de Beiuș, Incu și Arad, pe la vest de Timișoara, Reșița și Orșova⁸.

Bătălia Mureșului a durat 15 zile, timp în care s-au dat 21 de lupte mai importante, care au luat sfârșit la 20 septembrie printr-o victorie de răsunet a Armatei a 4-a române.

A doua bătălie ofensivă germano-maghiară a fost dată la vest de Munții Apuseni și în Carpații Olteniei, cu forțe evaluate la șapte divizii. Ea a pornit concomitent cu cea din centrul Transilvaniei. Rezistența românilor a fost demnă de toată lauda. Mulțumită lor, rușii au putut face, într-o lună, un salt de 1000 km spre vest, de la Nistru, peste Carpați, până la Tisa, în inima Europei⁹.

După aceste victorii începe lupta pentru eliberarea Transilvaniei de nord. Primele acțiuni au loc în zona Oradea și Salonta. În a doua jumătate a lunii octombrie, armatele românești și sovietice erau la vechea graniță româno-maghiară, pregătindu-se pentru înaintarea victorioasă spre Debrețin, principalul centru de rezistență a forțelor germano-maghiare, înainte de linia de apărare pe care o reprezenta râul Tisa¹⁰.

După victoriile raportate de armata română împreună cu cea sovietică în regiunea Someșului și Crișului, la Oradea, Satu Mare, Carei și Salonta, germano-maghiarii fuseseră complet izgoniți din teritoriul răpit României prin Diktatul de la Viena. Războiul se muta pe teritoriul Ungariei.

În ziua de 23 octombrie 1944, comandantul Regimentului 92 infanterie, colonel Pretorianu, a fost rănit și comanda unității a preluat-o lt.col. Gheorghe V. Șoimaru, cu care se va acoperi de glorie până la sfârșitul ostilităților.

Regimentul comandat de Șoimaru făcea parte din Divizia 18 comandată de general Petru Cameniță și Corpul 6 Armată, comandat de general Gheorghe R. Gheorghiu.

La 25 octombrie, Marele Stat Major al Armatei a dat următorul Comunicat: „Transilvania a fost desrobită. Carei și Satu Mare au fost eliberate de armata română și sovietică, care au depășit frontiera româno-maghiară, eliberând astfel întreaga Transilvanie.

Ajunsă astăzi la frontiera din anul 1940, armata noastră este gata de un nou efort și noi jertfe.

La Carei, Divizia 18 a participat la eliberarea orașului cu regimentele 92, 90, și 18. Ca simbol al victoriei s-a înălțat drapelul patriei pe edificiul primăriei”¹¹.

Comunicatul oficial al Comandamentului Armatei Române arată mărimea jertfei românești în lupta pentru recucerirea întregului Ardeal: 1500 ofițeri, 1400 subofițeri, 62.000 oameni trupă morți, răniți și dispăruți¹².

⁸ Constantin I. Kirițescu, **op.cit.**, p. 249-251.

⁹ **Ibidem**, p. 252-254.

¹⁰ **Ibidem**, p. 263.

¹¹ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii**, manuscris, în posesia autorului, care ani la rând l-a intervievat, a notat și prelucrat materialul, determinându-l pe eroul nostru să doneze Muzeului de istorie din Piatra Neamț numeroase obiecte (ordine, medalii, insigne, de uz personal) și documente (albume, fotografii dispartate, brevete, diplome etc.). În continuare vom cita **Memorii...**

¹² Constantin I. Kirițescu, **op.cit.**, p. 266.

„Deplasarea acțiunilor armatei române pe teritoriul Ungariei – mărturisește Gheorghe V. Șoimaru - a înrăutățit și mai mult situația trupelor germano-maghiare, silindu-le să-și retragă grosul forțelor dincolo de Tisa, pe malul drept al acesteia, instalându-se în apărare sub protecția ariergărzilor care aveau misiunea de a întârzia înaintarea noastră. Aceste trupe au devenit capete de pod (în sectorul Regimentului 92 infanterie, din Divizia l8), la Tisa Bercsel, Vencsello, Balacska și Timar.

Regimentul 92 inf. a urmărit și atacat ariergărzile inamicului, respingându-le, ajungând, la 1 noiembrie, la 3 km de Tisa. În această situație am primit ordin de la comandantul Diviziei, gen. Petru Cameniță, să continui urmărirea inamicului, în dimineața zilei de 2 noiembrie, cu misiunea de a cuceri satul Tisa Bercsel și să ating malul stâng al râului Tisa. Pentru îndeplinirea acestei misiuni am dat ordin Batalionului 1, comandat de căpitanul Gheorghe Scridon, să se deplaseze imediat în dispozitiv de avangardă spre obiectiv, având în frunte Compania a 3-a, comandată de căpitan Bătrâncă. Companiile 1 și 2, cu trei grupe de mitraliere, două aruncătoare de mine, se aflau înapoia Companiei a 3-a, la 300 m, eșalonate la dreapta și stânga acesteia.

Printr-o înaintare hotărâtă, rapidă și energică Compania a 3-a a manevrat satul Tisa Bercsel pe la dreapta și după aproape trei ore de lupte, inamicul a fost înfrânt, o parte s-a retras în dezordine în josul Tisei, spre satul Vencsello. A fost capturat un număr de 15 prizonieri.

Batalionul 2, comandat de maiorul Vasile Prică, s-a oprit înapoi la o distanță de cca. 500 m. Am raportat Diviziei îndeplinirea misiunii și dispozitivul în care mă aflam. Era ora 11. La puțin timp, am primit ordinul telefonic de a începe imediat curățirea malului stâng al Tisei, până la Timar, aflat la 18 km distanță, prin satele Vencsello și Balacska. Misiunea a fost dată în continuare Batalionului 1. Terenul era destul de accidentat, acoperit cu pâlcuri de boschete și sălcii și pe alocuri deschis în fața inamicului.

Desfășurarea celor patru companii s-a făcut după o matură chibzuință și analiză în grup cu comandanții și statul major al Regimentului 92 infanterie.

Nemții au rămas surprinși de apariția noastră la dreapta satului, întrucât se așteptau să fie atacați din front.

Compania a 3-a a fixat de front pe inamic cu plutonul 1, iar cu plutoanele 2 și 3 a început atacul prin manevrarea satului Vencsello, pentru a tăia retragerea inamicului de pe malul stâng al Tisei spre satul Balacska și podul de fier de peste râu. Lupta a durat patru ore. Inamicul s-a retras în dezordine spre satul Balacska, lăsând pe teren morți și răniți. Au fost capturați 25 de prizonieri, care au mărturisit că efectivul lor era de peste 100 oameni”¹³.

Adevărul este că gruparea germano-maghiară era încă destul de puternică și nu voia să cedeze teren cu nici un chip. Așa se face că zona în discuție a fost recucerită, apoi cedată și iar recucerită, până în a doua jumătate a lunii noiembrie. Să-l urmărim pe gen.(r) Șoimaru povestindu-ne amănunțit luptele duse de Regimentul 92 inf. la începutul lunii noiembrie 1944.

„După îndeplinirea misiunii din apropierea Tisei, Batalionul 2 comandat de

¹³ Gen.(r) Gheorghe V. Șoimaru, *Memorii...*

maiorul Prică, s-a instalat în apărare pe Tisa, unde fuseseră companiile 3 și 7 din Batalionul 1. Localnicii l-au informat pe comandantul regimentului, că podul peste Tisa este din fier, cu trei picioare din piatră. Peste pod trece șoseaua care leagă văile Bodrog și Hernad.

În ziua de 3 noiembrie a început atacul asupra satului Timar. După aproximativ trei ore, Compania a 3-a din Batalionul 1 a luat contact cu inamicul ce era instalat la liziera satului. Înaintarea noastră a fost oprită de un puternic foc de arme automate și aruncătoare de mine. Baza de foc a batalionului comandată personal de căpitanul Gheorghe Scridon, se compunea din patru mitraliere, două aruncătoare de mine de 81 mm și două tunuri antitanc. Această bază urma a începe pregătirea atacului timp de 15 minute fără întreruperi. După patru ore de lupte aprige, ostașii Regimentului 92 inf. au cucerit satul Balacska și înaintau spre Timar. Au fost luați 23 prizonieri. Podul fiind minat de inamic a sărit în aer, rupându-l în două, iar capetele au căzut în Tisa. Legătura cu malul drept a fost definitiv întreruptă.

Compania a 3-a din Batalionul 1 a început urmărirea inamicului spre Timar și după câteva ore a ajuns la marginea satului, fiind primită cu focuri de arme automate. S-a răspuns cu câteva proiectile trase de cele două aruncătoare. După aproape o oră nemții au părăsit lupta, lăsând zece prizonieri. După aceste acțiuni, postul de comandă al regimentului a fost mutat în Balcska. Batalioanele au început recunoașterile în teren și fixarea viitoarelor planuri de foc, asigurarea legăturilor între unități și începerea lucrărilor de organizare a teritoriului.

În noaptea de 3 spre 4 noiembrie, inamicul a desprins câteva plute ce erau ancorate pe malul drept al Tisei, făcând un pod fix pe care se putea trece pe malul stâng. În dimineața de 4 noiembrie plutele s-au oprit în capetele de pod făcând imposibilă traversarea prin surprindere a trupelor noastre. S-a ordonat apărarea podului, atât cât mai rămăsese din el, cu patru mitraliere, două aruncătoare de mine de 81 mm și două tunuri antitanc. Refacerea legăturilor dintre plute a fost amânată, deoarece atât comandantul Diviziei 18 cât și comandantul Corpului 6 Armată au ordonat trecerea în defensivă pe malul stâng al Tisei. Regimentul 92 inf. era încadrat la dreapta de Regimentul 18 inf., iar la stânga de Divizia a 6-a (ce cuprindea și Regimentul 15 infanterie din Piatra Neamț).¹⁴

Au urmat zile grele, cu bombardamente ale aruncătoarelor de mine, foc de mitraliere, ploi, noroaie, vânt. Tisa creștea, era tulbure și repezită. Frontul Regimentului 92 era pe malul stâng, mal care era ceva mai ridicat decât cel drept. Regimentul 18, care era vecin cu 92, avea un sector anevoios, din cauza ploilor care au durat cinci zile¹⁴.

Amintim în context, că Armata 40 sovietică a început forțarea Tisei la Tiszalok, Csege ș. a., iar Armata a 4-a română a primit misiunea de a imobiliza inamicul în fața Tisei, executând treceri demonstrative în scopul de a atrage forțe germano-maghiare și a angaja lupte cu ele. Regimentul 92 inf. a făcut o primă incursiune peste Tisa-sud, în prezența comandantului Corpului 6 Armată și a comandantului Diviziei 18 inf., loc fixat pentru trecere de către conducerea Armatei a 4-a. A început trecerea pe trei ambarcațiuni de cauciuc. Germanii au lăsat prima ambarcațiune să treacă iar pe celelalte două le-a întâmpinat cu focuri de armă automată. Incursiunea nu a reușit și a fost oprită

¹⁴ Ibidem.

de comandantul Corpului 6 Armată. „*Germano-maghiarii au executat asupra noastră foc intens cu aruncătoare de mină și mitraliere încât însăși comandanții Corpului de Armată și Divizie au fost nevoiți să facă salturi și culcări, ca să poată ieși de sub focul inamic, situație jenantă pentru ei, întrucât soldații râdeau pe înfundate*”.

Divizia noastră a trecut în defensivă. Pe 17 noiembrie s-a primit ordin de la comandamentul Armatei a 4-a pentru a forța Tisa pe la vest de Vencsello și de a crea un cap de pod în direcția Kanschlo, Zalkod, pentru a atrage forțele inamice și a le angaja în luptă, permițând Armatei 40 sovietică să treacă Tisa și să înainteze în Valea Hodrogului și Valea Hernadului¹⁵.

Localitatea Vencsello se află la 40 km sud-est de Szerencs, pe malul nordic al Tisei. Era apărată de unități din Brigada 2 munte ungară și subunități de tancuri germane. În noaptea de 18 spre 19 noiembrie 1944, ora 4, o companie a Batalionului 1 din Regimentul 18 inf. a realizat un cap de pod la vest de Tisa, rezistând cu fermitate în fața violentelor contraatacuri executate de inamic cu forțele din zonă, permițând Comandamentului român să treacă noi forțe dincolo de râu. După ce la 20 noiembrie capul de pod a fost lărgit și adâncit, inamicul a contraatacat puternic de opt ori în ziua următoare, punând trupele române în mare pericol. În acest context comandamentul Armatei a 4-a române a decis să retragă trupele noastre la sud de râu. Deși a eșuat, în final, forțarea Tisei la vest a avut urmări importante pentru ofensiva de ansamblu a Armatei a 4-a, obligând pe nemți și unguri să disloce în zonă forțe numeroase, fapt care a înlesnit ofensiva Corpului 6 Armată pe Valea Hernadului¹⁶.

În privința Regimentului 92 inf. Gheorghe V. Șoimaru mărturisește că trecerea Tisei a fost minuțios pregătită. „*În ziua de 17 noiembrie – dis de dimineață – comandantul Diviziei 18 infanterie, împreună cu comandanții regimentelor 18, 90 și 92 au început recunoașterea. A doua zi totul era bine pus la punct. Pe malul stâng al râului, bine camuflate, erau 14 tunuri anticar și antiaeriene, 9 aruncătoare de mină de 81 mm, 21 mitraliere, toate pregătite pentru trageri de zi și noapte. Baza de foc era comandată de maiorul Prică Vasile, comandantul Batalionului 2. Înăpoi se aflau opt divizioane de artilerie, gata să deschidă focul. Sosise și secția 8 „treceri” a armatei cu 22 ambarcațiuni din cauciuc, la care se adăugau alte 12 bărci pescărești pregătite de pionierii Diviziei. Pentru prima trecere era pregătit Batalionul 1 din Regimentul 18 inf. Trecerea a fost condusă de însuși comandantul Diviziei. În dimineața zilei de 19 noiembrie inamicul a rămas surprins de trecerea noastră și a reacționat slab, apoi a adus întăriri și a contratacat. Lupta a fost grea. Primul contraatac a fost respins, dar a urmat al doilea în flancul stâng. A trecut peste râu și Batalionul 1 din Regimentul 90 inf. Baza de foc a intrat în acțiune. Inamicul a fost respins și de data aceasta, cu toate încercările sale de a ne nimici. Seara, capul de pod format peste Tisa era de peste un km lărgime și de 800 m în adâncime.*

În dimineața zilei de 20 noiembrieau trecut Tisa companiile 6 și 7 din Regimentul 92 inf. Trecerea a fost executată relativ cu ușurință peste podul de plute de la Balcsa (despre care am amintit). Companiile s-au instalat în apărare la stânga

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **Armata română în al doilea război mondial, 1941-1945**, Dicționar enciclopedic, București, Editura enciclopedică, 1999, p. 391.

Regimentului 90 inf., asigurându-i flancul descoperit. Atacul a continuat cu regimentele 18 și 90 inf. care au înaintat în direcția satului Kanszlo, pe care l-au ocupat. Seara capul de pod era pe un front de 4 km lărgime și 3 km adâncime.

În noaptea de 20 spre 21 noiembrie inamicul și-a adus întăriri în valoare de patru batalioane cu care a atacat în forță cele două batalioane ale regimentelor 18 și 90.

Românii au izbutit să tempereze înaintarea dușmanului, ajungându-se la lupte corp la corp și baionete. Au căzut câțiva ofițeri și luptători.

În dimineața zilei de 21 noiembrie, pe când Regimentul 92 inf. asigura flancul stâng al Regimentului 90, Regimentul 18 inf., copleșit de superioritatea nemților din punct de vedere numeric, s-a retras din satul Kemeleo.

Comandantul Companiei a 6-a, căpitan Toader Nițulescu mi-a raportat că este atacat din front și flanc, iar Compania a 7-a, de la dreapta lui este atacată din front. Am ordonat imediat ca aruncătoarele de mine ce erau în poziție pe malul stâng al Tisei, să execute trageri asupra inamicului ce se oprișe, reușind neutralizarea acestuia. Această dîrză intervenție, demnă de admirație, a cerut și sacrificii. Amândoi comandanții de companii au căzut răpuși de mitraliere. Au fost răniți un comandant de pluton și 35 luptători trupă. Au fost capturați 20 prizonieri”¹⁷.

În urma acestei acțiuni comandantul Regimentului 92 inf. a emis Ordinul de Zi nr. 100 din 10 decembrie 1944:

„În timpul contraatacului inamic asupra capului de pod de la Balcsa, în ziua de 21 noiembrie 1944, căpitanul Nițulescu Teodor, comandantul Companiei a 6-a, cu un spirit de abnegație și sacrificiu, rezistă pe poziție, reușind să oprească contraatacul inamic și moare ca un erou în mijlocul companiei sale. Pentru eroica sa jertfă, pildă vie pentru ostașii Regimentului 92 infanterie

O R D O N

Citarea prin Ordin de Zi pe Regiment și propunerea la decorația „Mihai Viteazul”, clasa a III-a Post Mortem.

Comandantul Regimentului 92 infanterie

Locotenent colonel Șoimaru Gheorghe

După această crâncenă încelestare inamicul s-a oprit. Regimentul 92 inf. a trecut pe malul stâng al Tisei în apărare, conform ordinului Armatei a 4-a. În ziua de 23 noiembrie s-a cerut aprobarea Diviziei de a executa o incursiune la inamic, acțiune care a primit aprobarea. Insuși comandantul Diviziei și-a manifestat dorința de a asista la operațiune, care a fost fixată pentru noaptea de 24 spre 25 noiembrie. Este a doua incursiune după Tisa Bercsel, care eșuase. Ea a fost pregătită la Timar, sat de pe malul stâng, mal mai ridicat ce domina râul. Această pregătire s-a făcut cu mijloace improvizate: șase bărci pescărești, luate din sat, două bărci sportive, din bambus, a câte

¹⁷ Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii ...**

două locuri – preluate de la castelul unui grof dintr-un sat vecin. La căderea nopții s-au apropiat bărcile una câte una de râu. „*Patru mitraliere, două aruncătoare de mine și două tunuri anticar, ca bază de foc, erau gata să tragă pe malul drept. A sosit și comandantul Diviziei. Trecerea a fost executată de viteaza și mult încercata Companie a 3-a, comandată de căpitanul Bătrâncă, care s-a apropiat de mal, îmbarcându-se în cea mai perfectă liniște, ajungând pe malul opus care era plin cu pâlcuri de sălcii. Grupa sergentului Alpici Dumitru, decorat cu medalia «Virtutea Militară», a început recunoașterea. Celelalte două grupe s-au oprit după 20 minute, supraveghind terenul. Grupa lui Alpici a capturat patru prizonieri hortiști pe care i-a trecut peste râu. La puțin timp și celelalte două grupe, care se opriseră, comandate de sergent Berea și caporal Mihoc Mihai, decorați și ei cu medalia „Virtutea Militară”, au plecat în cercetare, luând opt prizonieri, care au declarat că la apariția patrulilor noastre s-au zăpăcit și nu au mai putut face nimic. Au mai spus că în fața satului Timar s-ar afla instalați prin tufișuri echipe de câte doi maghiari, înarmați cu pistoale mitralieră. Terenul era plin de bălți și mocirle, se auzea foșnetul sălciilor la adierea vântului și câte o voce care se pierdea în noapte. Până la ora unu s-au mai capturat cinci prizonieri. A fost trecut peste râu al doilea pluton. Am ordonat ca cele două plutoane să se instaleze în apărare pe malul drept, formând astfel un mic cap de pod. Prizonierii hortiști se plângeau că germanii le dau totdeauna sectoare de luptă grele, cu bălți, văi și teren greu de urcat.*

Comandantul Diviziei a plecat în jurul orei trei, ordonând să se mențină acest cap de pod, iar la nevoie să mai trec și al treilea pluton, ceea ce am și făcut. În timpul operațiunii nu s-a tras nici un foc de armă, în felul acesta ostașii nu au putut fi descoperiți.

Comandantul Diviziei și-a exprimat bucuria reușitei. A doua zi s-a trimis celor trei plutoane hrană și muniție. Către ora zece a sosit caravana de propagandă a Marelui StatMajor, care avea trei megafoane, începând să difuzeze cântece maghiare. Căpitanul Bătrâncă, comandantul companiei, a adus la microfon o fată maghiară refugiată la Timar, care a cântat ceardaș și cântece sentimentale. Apoi a vorbit un prizonier ungar îndemnând pe camarazii lui să se predea românilor. Către seară s-au predat 20 de hortiști.

Aproape de ora unu noaptea se auzeau voci la inamic. Erau germanii care înotau prin noroi către mal. Am raportat Diviziei și către orele trei noaptea am primit ordin ca cele trei plutoane trecute pe malul drept să revină la Timar. La ora șase dimineața s-a terminat trecerea plutoanelor, bărcile au fost retrase în sat. La ora nouă s-au văzut la inamic grupe ce se concentrău în fața satului, pe malul drept, în direcția unde au fost cele trei plutoane ale noastre.

Aruncătoarele de mine de 81 mm, au declanșat trageri asupra concentrării inamice, care începuse a înainta prin salturi să ne atace. Au intrat în acțiune și mitralierele. În fața focului ucigător, nemții s-au retras prin boschetele de sălcii”¹⁸.

Atât comandantul Regimentului 92 cât și cei ai Diviziei și Corpului de Armată au fost mulțumiți de incursiune.

De la 23 până la 28 noiembrie au avut loc unele modificări organizatorico-

¹⁸ Ibidem.

strategice în cadrul Diviziei 18 inf., care a împărțit sectorul în două. O grupare era formată din Regimentul 90, comandat de lt.col. Dobrescu, iar a doua cu Regimentul 92 al lt.col. Șoimaru căruia i s-a alăturat și Regimentul 18 al cărui comandant, colonel Victor Ionescu, trecuse la comanda Brigăzii, regiment care a fost înlocuit imediat cu o divizie de cavalerie.

După ce a predat sectorul în care activase până atunci, Regimentul 92 s-a pus în marș trecând peste Tisa pe un pod de pontoane executat de Armata 40 sovietică la Tiszaok.

Ca urmare a acțiunilor desfășurate pe teritoriul ungar în prima etapă a ostilităților, comandantul Regimentului 92 a emis mai multe Ordine de front, printre care nr. 101 și 104, ambele purtând data de 10 decembrie, aflate în arhiva Șoimaru. În primul se spunea, printre altele:

„Având în vedere faptele de arme săvârșite de căpitan Bătrânca Ion, comandantul Companiei a 3-a, în executarea curățirii de inamic la sud de Tisa, precum și la alcătuirea capului de pod de la Timar, nord Tisa, care a dus la capturarea a 48 prizonieri, prin incursiuni îndrăznețe precum și la cucerirea pantelor est a cotei 263

O R D O N

Citarea prin Ordin de Zi pe Regiment a căpitanului Bătrânca Ion, a ofițerilor, subofițerilor și trupei ... care vor fi propuși pentru decorare.

Comandantul Regimentului 92 infanterie

Lt. col. Șoimaru Gheorghe

Traversarea Tisei a însemnat un moment crucial în desfășurarea operațiunilor militare, care aveau ca obiectiv central cucerirea Budapestei și înaintarea spre vest, pătrunderea în Cehoslovacia și apropierea de granițele Germaniei.

În a doua parte a lunii noiembrie când trupele româno-sovietice au ajuns în fața primei centuri fortificate, încercuirea Budapestei era aproape completă. Garnizoanei ungare din oraș care număra vreo 180.000 luptători¹⁹ nu-i mai rămânea altă șansă decât să se strecoare pe o fâșie îngustă de doar câțiva km, către liniile întărite între Viena și Bratislava. Era probabil o trupă de sacrificiu. Luptele au fost groaznice și de lungă durată. Abia la 1 ianuarie 1945 trupele combinate româno-sovietice au intrat în incinta orașului, pentru ca tocmai la 13 februarie, ultimele resturi ale apărării, în frunte cu comandantul grupului din Budapesta, au capitulat. Sovieticii au susținut că au luat 110.000 prizonieri în capitala Ungariei²⁰.

Regimentul 92 infanterie, după ce s-a instalat la Tiszaok în 28 noiembrie, a doua zi a fost anunțat să se pregătească pentru a trece Hernadul. În dimineața zilei de 30 noiembrie a trecut râul pe podul de pontoane de la Ceszele, ocupând poziții strategice

¹⁹ Constantin I. Kirițescu, **op.cit.**, p. 273.

²⁰ **Ibidem**, p. 275.

de așteptare, „*pentru a nu permite inamicului să atace prin surprindere și să fim nevoiți a ceda teren și a avea pierderi în oameni*”²¹.

În apropierea satului Aszalo se aflau trupe din Divizia 240 sovietică. Lt. col. Budin a comunicat că la 1 decembrie, ora 12, va declanșa atacul pozițiilor germane. La aceeași oră Regimentul 92 inf. trebuia să pornească la atac pe direcția calea ferată Miskolc – Kosice, din dreptul unui canton spre cotele 191, 194 și 258, să se ajungă la o pădure sud – vest de cota 263, la poalele munților Zempleni. Atacul a pornit la ora fixată, cu toate forțele și mijloacele de luptă de care dispunea unitatea, ajungând la un canal de irigație de peste doi metri lățime și adânc de peste un metru, obstacol ce nu putea fi trecut fără intervenția companiei de pionieri, care în mai puțin de o oră jumătate a instalat trei punți peste canal. Astfel s-a reușit traversarea și continuarea înaintării. Ajunși la calea ferată, inamicul a dezlănțuit un puternic atac de branduri și mitraliere. Regimentul a răspuns cu foc concentrat și în final s-a reușit cucerirea cotei 194 (unde s-a capturat un aparat de radio-emisie) și în continuare cotele 191 și 238. La orele 18 inamicul se retrăsese în derută.

Comandantul Diviziei, gen. Petru Cameniță, după ce a felicitat regimentul, a ordonat acestuia ca a doua zi, 2 decembrie, să cucerească pădurea situată în direcția sud-est, cota 263, de pe Valea Hernadului. Acțiunea a continuat la 3 decembrie, dimineața când inamicul a opus o dârză rezistență în fața Batalionului 1, comandat de căpitan Gheorghe Scridon. După amiază a început o ploaie mărunță care s-a înțepit în cursul nopții.

În ziua de 4 decembrie atacul a reînceput, inamicul reușind să distrugă legăturile telefonice cu Batalionul 2 și comanda regimentului. Legăturile au continuat pedestru cu soldați din plutonul de cercetare. Astfel s-a putut transmite ordinul comandantului regimentului de a continua lupta. Greu a fost cucerită cota 263 și aceasta s-a întâmpnat după intervenția energetică a comandantului Diviziei, care a insuflat curaj și încredere. Au urmat câteva zile de liniște în care timp ostașii au putut să se spele, să-și curețe echipamentul de război, armamentul să fie revizuit, să scrie câte o scrisoare acasă.

În noaptea de 12 spre 13 decembrie, comandantul Batalionului 1 cere permisiunea de a face o incursiune la inamic, într-o zonă unde se vedeau niște lumini suspecte. S-a aprobat și un pluton din Compania 1 a batalionului amintit, a descoperit un grup de vreo 30 nemți care stăteau roată în jurul unui foc, într-un boschet, uscându-și hainele și vorbind între ei. Luați prin surprindere, germanii au luat-o la fugă la fel ca și alte grupe din alte boschete, care nu știau câți români sunt pe urmele lor, lăsând armele pe loc. Profitând de situația creată, celelalte două plutoane ale companiei menționate, care asistaseră la acest episod, au plecat și ele în urmărirea fugarilor, capturând 154 prizonieri, din care doi ofițeri, doi subofițeri. A fost preluată o cantitate însemnată de armament și provizii alimentare.

Astfel incursiunea Batalionului 1 s-a terminat cum nu se poate mai favorabil, fără nici o pierdere în rândurile noastre, beneficiind și de deruta inamicului care a început să se retragă pe o distanță apreciabilă spre frontiera Cehoslovaciei. În aceste împrejurări, comandantul Diviziei a ordonat întreprinderea unei vaste acțiuni de atac și urmărirea inamicului cu regimentele 18, 90 și 92.

²¹ Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

După executarea acestui ordin, Regimentul 92 a rămas în defensivă pe înălțimile cucerite. A urmat un alt ordin, de cucerire a satului Fay, unde se semnalase existența unui grup german de rezistență. Deși condițiile atmosferice și starea terenului erau destul de grele, ordinul a fost îndeplinit, așa încât, în ziua de 17 decembrie 1944 Regimentul 92 infanterie era deja pe teritoriul Cehoslovaciei.

The Participation of the 92th Infantry Regiment to the Battles in Hungary, October-December 1944 Summary

On October the 23rd 1944 the wounded Colonel Pretorianu, Commander of the 92nd Infantry Regiment was replaced in command by the Lieutenant-Colonel Gh. V. Soimaru. On October the 25th the General Staff of the Romanian Army issued an official announcement, proclaiming the liberation of Transylvania. German troops were forced to withdraw on the right bank of the River Tisza. The 92nd Infantry Regiment kept attacking the enemy's rear-flank pushing them back and on November the 1st they were only 3 km away from the River Tisza. Heavy fightings permitted the liberation of the following villages: Tisza-Bercsel, Vencsello, Balcsa and Timar.

After several failed attempts to cross the river, the Regiment reported some successful advances towards Kanschlo and Kemeleo when finally manage to cross the Tisza at Tiszalok, moving forward to the West. River Hernad was next and fiercefull fightings were carried on in order to cross it. The Regiment used an improvised floating-boats bridge to cross at Ceszele, engaging heavy fights nearby Aszalo village, on the rail-road Miskolc-Kosice, at the 191m, 194m, 238m and 258m hights and at the foot of the Zempleni Mountain. On December the 16th the Regiment carried on the last military action on the Hungarian teritorry: the liberation of the village Fay. On December the 17th, the troops were already in Czechoslovakia.

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA CATOLICILOR DIN PÂRGĂREȘTI (JUDEȚUL BACĂU)

Anton Coșa

Prezentul material se integrează preocupărilor noastre privind cercetarea istoriei catolicilor din Moldova. Demersul de față, vizând istoria catolicilor din Pârgărești¹ (județul Bacău), l-am considerat cu atât mai necesar și oportun cu cât, pe de o parte, analizează din punct de vedere istoric o comunitate care locuiește pe un teritoriu de veche tradiție catolică, menționată ca atare în izvoare, iar pe de altă parte am ținut seama și de faptul că acești credincioși catolici nu beneficiaseră până în prezent de cercetări cu caracter monografic, imperios necesare pentru buna înțelegere atât a evoluției istorice proprii, cât și a zonei în ansamblu.

Prin urmare, lucrarea nu vizează localitatea ca atare ci comunitatea catolică din Pârgărești, astfel încât analiza, pe lângă necesarele inserții istorice finalizate prin cercetarea documentelor, fie ele editate ori inedite, de arhivă, transpune în paginile ei, implicit, și viața oamenilor locului, așa cum ne-au prezentat-o aceștia în cercetările noastre² la fața locului.

Dealtfel, baza documentară a acestui demers o constituie, nu întâmplător, cercetarea de teren³ întreprinsă de către noi în cursul anului 2006 și finalizată cu adunarea unui material bogat, reprezentativ pentru ceea ce înseamnă istoria locală.

Ne-am structurat materialul pornind de la așezarea comunității în coordonatele geografice aferente, inserând apoi câteva repere istorice și demografice, încheind cu organizarea ecleziastică, selectând acele aspecte care fac posibilă înțelegerea coordonatelor istorice locale.

Localitatea Pârgărești⁴ este situată, în partea de sud-est a Munților Nemira, pe dealul din partea dreaptă a Trotușului⁵, pe valea pârâului Crețu, la aproximativ 5 kilometri depărtare, spre sud-est, de orașul Târgu Ocna.

În zilele noastre localitatea este centrul administrativ al comunei Pârgărești⁶, care mai cuprinde satele: Bahna, Nicorești, Pârâu-Boghii și Satu Nou.

Deși situată într-o zonă des pomenită în relatările călătorilor străini, totuși prima mențiune documentară a așezării este relativ târzie, din secolul al XVIII-lea⁷. Denumirea își găsește originea într-un antroponim: Pârgaru⁸.

Aceasta nu a fost singura denumire a așezării, localitatea mai purtând și

¹ Cf. Anton Coșa, *Cercetări privind istoria catolicilor din Pârgărești (jud. Bacău)*, comunicare prezentată la Muzeul Județean de Istorie, Bacău, în cadrul *Simpozionului Național „Vasile Pârvan”*, 5-6 octombrie 2007.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. *Tezaurul Toponimic al României. Moldova*, coord. Dragoș Moldovanu, București, Editura Academiei Române, vol. I, partea II, 1992, p. 878.

⁵ Corneliu Stoica, *Dicționarul istoric al localităților trotușene*, Onești, Editura Aristarc, 1998, p. 237.

⁶ Cf. *supra*, nota 4.

⁷ Anton Coșa, *Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)*, teză de doctorat, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, 2004, p. 206.

⁸ Cf. *supra*, nota 5.

denumirile: **Tisești**⁹, de la cartierul cu același nume al orașului Târgu Ocna; **Szollogyi**¹⁰ sau **Solohegi**¹¹, un toponim unguresc însemnând „Dealul viilor”.

Locuitorii catolici din Pârgărești sunt semnați oficial, pentru prima dată în Schematismul Misiunii Catolice din Moldova din anul 1850¹², unde se menționează existența a 226 de credincioși la „Szollogyi”¹³, iar dintr-un alt document am aflat informația conform căreia „în anul 1791 satul Pârgărești avea 30 de familii”¹⁴.

Ulterior, numărul credincioșilor catolici din Pârgărești va crește treptat, ajungându-se în 1891 la 109 familii cu 534 de suflete¹⁵ pentru ca un secol mai târziu, în 1993 să fie menționate 363 de familii cu 1103 de suflete¹⁶. În anul 1999 în cadrul Parohiei Pârgărești au fost recenzați un număr de 387 familii cu 1141 credincioși¹⁷ iar în anul 2004 au fost notate 385 familii și 1110 credincioși¹⁸.

Proveniența catolicilor din Pârgărești ridică pentru noi unele semne de întrebare, răspunsurile necesitând în continuare recursul la surse arhivistice, bibliografice și etnografice. În stadiul actual al cercetărilor considerăm că locuitorii catolici din Pârgărești provin, asemenea celorlalți catolici din zonă, din spațiul transilvan, fapt dovedit printre altele de graiul numele și cultura lor tradițională, ei așezându-se în spațiul moldav datorită condițiilor de viață mai bune de aici, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹⁹.

Trebuie să ținem seama și de faptul că la începutul secolului al XIX-lea, dar și mai înainte, „proprietarii de moșii, atât boieri cât și mănăstiri”²⁰ puteau aduce oameni de peste hotar, din Transilvania, pentru a munci pe moșiile lor. Această stare de fapt era cu atât mai avantajoasă pentru proprietarii moldoveni cu cât „vistieria nu putea percepe nici o dare de la acești liuzi sau oameni străini”²¹. Prin urmare, iată, putem avansa ipoteza aducerii strămoșilor catolicilor de astăzi din Pârgărești de acel Pârgaru, probabil proprietar al locului, pentru a munci pe Dealul Viilor, cum mai era denumită, poate nu întâmplător așezarea.

Oricum, cert este faptul că „începuturile satului Pârgărești trebuie așezate la finele secolului al XVIII-lea”, cele 30 de familii²² menționate în anul 1791 în satul Pârgărești construindu-și un an mai devreme, în 1790 o biserică de lemn²³, fapt menționat printre altele și în „statistica bisericilor catolice din Moldova (1871-1872)”²⁴.

În condițiile în care se constată unele semne de întrebare în ceea ce privește

⁹ **Ibidem**, nota 7.

¹⁰ **Ibidem**.

¹¹ **Ibidem**.

¹² Iosif Gabor, **Dicționarul comunităților catolice din Moldova**, Bacău, Editura „Conexiuni”, 1996, p. 204.

¹³ **Ibidem**.

¹⁴ Arhiva Parohiei Pârgărești, **Istoricul bisericii din Pârgărești**, 1 decembrie 1974, semnat de Pr. Paroh Leon Pișta.

¹⁵ Cf. Ortensia Racoviță, **Dicționar geografic al județului Bacău**, 1895.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ Cf. **supra**, nota 7.

¹⁸ **Ibidem**.

¹⁹ Arhiva Parohiei Pârgărești, **loc. cit.**

²⁰ Theodor Codrescu, **Uricariul**, vol. VII, Iași, 1886, p. 16 respectiv 290.

²¹ **Ibidem**.

²² Arhiva Parohiei Pârgărești, **loc. cit.**

²³ Cf. **supra**, nota 7.

²⁴ Pr. Ioan Anton, **Parohia Pârgărești**, în *Lumina Creștinului*, anul VIII, 11 (95), Iași, 1997, p. 14.

originea etnică a locuitorilor catolici din Pângărești, determinate, credem noi, de intervenția factorului politic, locuitorii catolicii de aici fiind într-un mod nejustificat incluși în categoria unei minorități etnice, alături de ceilalți credincioși catolici din cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Iași, insistăm asupra faptului că nu putem vorbi în ceea ce-i privește pe acești oameni de un grup etnic distinct, de o comunitate etnică aparte, ci de un grup religios, de o comunitate religioasă, care, având o origine etnică eterogenă (dar cu o majoritate românească certă) s-a regăsit într-o formă socială uniformizată prin ceea ce noi am denumit „liantul unificator al religiei catolice”²⁵.

Prezența locuitorilor catolici în Pângărești nu poate fi disociată evident de organizarea cultului catolic. În acest sens menționăm faptul că inițial, satul Pângărești a fost din punct de vedere religios în componența altor parohii catolice: Parohia Oituz – până în anul 1967; Parohia Satu Nou – până în 1987, când a fost înființată Parohia Pângărești.

Prima biserică din Pângărești, din lemn, a fost „construită în anul 1790”²⁶. A rezistat în timp până în a doua jumătate a secolului XX. Dintr-un istoric al acestei biserici semnat în 1 decembrie 1974 de părintele paroh de atunci, Leon Pișta am aflat că „biserica este lucrată din lemn pe soclu de piatră de râu cu mortar de lut cu o lungime de 18 m. și o lățime de 8,75 m. Are două anexe, una folosită ca sacristie și una ca loc pentru depozitare a materialului folosit la exercitarea cultului. Acoperișul este făcut din șindrilă. Altarul a fost construit din lemn în 1958 în locul altarului vechi, construit din piatră de râu. Biserica este în posesia a două misale vechi, unul tipărit în anul 1837 și celălalt în anul 1855. Mai prezintă importanță și niște prapuri vechi, lucrate în ulei, unul fiind din anul 1861, fără să prezinte importanță artistică. Dar cea mai importantă bogăție a bisericii, o adevărată comoară națională, este unul din cele trei clopote, care poartă data turnării anul 1009. Clopotul mare este o donație și poartă următoarea inscripție: AIALIA POSTA MIHAJNE A NAGY ISTEN DICSERETERE ES ISTVANTISZTELETERE HOGY SZOLGALJON LELKE UDVERE SZOLLOHEGY 1886 (Oferă soția lui Poșta Mihai spre mai mare slavă a lui Dumnezeu și în cinstea Sf. Ștefan, ca să-i folosească spre odihna sufletului. Szollohegy 1886). Patronul bisericii este Sfântul Ștefan Regele Ungariei. Satul Pângărești are trei cimitire, dintre care două prezintă importanță istorică. Unul, în care este construită biserica, unde sunt înmormântați mulți eroi naționali, mai ales din timpul primului război mondial și cimitirul ciumașilor, situate în afara satului spre vest, la poalele dealului Coșna”²⁷.

Această primă biserică s-a degradat în timp astfel încât credincioșii catolici din Pângărești au luat hotărârea de a-și ridica o nouă biserică. Dintr-o adresă către Ministrul Agriculturii din 9 aprilie 1956 aflăm că „subsemnații locuitori de religie romano-catolică din comuna Pângărești, raion Tg. Ocna, regiunea Bacău, cu tot respectul vă aducem la cunoștință următoarele: În satul nostrum compus din 220 familii catolice nu avem o biserică corespunzătoare, deoarece actuala e veche din timp imemorabil, construită din lemn care a putrezit, e mică și neîncăpătoare, insalubră, așezată la o margine de sat într-un loc cât se poate de nepotrivit. Biserica aceasta a fost clădită pe timpul când străbunii noștri robeau pe moșiile boierești și nu au putut clădi una din

²⁵ Anton Coșa, **Problema originii catolicilor din Moldova**, în *Carpica*, XXXI, Bacău, 2002, p. 92.

²⁶ Arhiva Parohiei Pângărești, loc. cit.

²⁷ Ibidem.

cărămidă. Prin prezenta vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se restituiască un teren cedat de către parohie statului în anul 1953 conform H.C.M. 308 în întindere de 40 de prăjini situate în locul numit La pripor. Acest teren ne-ar da posibilitatea să începem clădirea unei noi biserici corespunzătoare satului și timpurilor..."²⁸.

În același an părintele paroh Anton Trifaș începe demersurile pentru obținerea autorizațiilor necesare începerii construcției acestei noi biserici amplasate într-un loc central al satului. Astfel din adresa nr. 2214 din 3 august 1956 trimisă de Arhiepiscopia Romano-Catolică de București către Ministerul Cultelor aflăm: „*Domnule Ministru, Parohia romano-catolică Oituz raion Tg. Ocna, ne solicită aprobarea pentru construirea unei biserici în filiala Pârgărești, actuala fiind prea mică, deteriorată și nu suportă reparațiuni. Avizăm favorabil această cerere și rugăm să binevoiți a dispune să se acorde aprobarea legală*”²⁹. Într-un interval scurt de timp Ministerul Cultelor analizează solicitarea și, după cum reiese din adresa cu nr. 21.498 din 10. IX. 1956 către Arhiepiscopia Romano-Catolică București „*ca urmare la adresa Dvs. Nr. 2214/1956 vă facem cunoscut că Ministerul Cultelor avizează favorabil pentru construirea unei noi biserici la filiala romano-catolică din Pârgărești, raionul Tg. Ocna*”³⁰. O copie a acestui document este transmisă de către Arhiepiscopia catolică de București, prin adresa³¹ nr. 2514 din 11 septembrie 1956 către Parohia Romano-Catolică Oituz.

Pe această bază părintele Trifaș „împreună cu comitetul Bisericii catolice din comuna Pîrgărești”³² solicită Inspectorului Biroului P.C.I., Raionul Tg. Ocna aprobarea autorizației „pentru construirea unei noi biserici în satul Pîrgărești, comuna Pîrgărești. O construcție din cărămidă și acoperită cu tablă. Distanța de construcțiile vecine de 60 metri. Distanța de drum 70 metri... Lungimea construcției de 32 metri. Lățimea construcției de 14 metri. Înălțimea construcției de 7 metri. Suprafața clădită de 448 metri pătrați”³³. Având și avizul Comitetului Executiv al Sfatului Popular Pîrgărești³⁴, cererea este aprobată pe data de 09.05.1957³⁵. Lucrările de construcție încep în toamna aceluiași an³⁶, însă ele sunt sistate în condițiile sănătății precare și mutării preotului Trifaș ca rector al Seminarului din Iași.

Din acest moment începe practic calvarul construcției acestei noi biserici care a determinat dezbinarea comunității locale, intrate în condițiile imposibilității numirii altui preot sub coordonarea unui dascăl, care se pare era împotriva ridicării unei noi biserici, fiind dată dispărută chiar autorizația de construcție³⁷. Mărul discordiei se pare că era dorința ca noua biserică să nu aibă același hram cu cea veche: Sf. Ștefan, rege al Ungariei, ci să fie închinată către Fericitul Ieremia Valahul³⁸. Peste ani, în momentul reluării lucrărilor de construcție, în primăvara anului 1987, se va alege însă ca hram al

²⁸ Arhiva Parohiei Pârgărești, **Dosar corespondență**, nenumărat, 9 aprilie 1956, extras din Arhiva Parohiei Oituz la 13 aprilie 1986, conform cu originalul, semnat Pr. Damian Vătămănel.

²⁹ **Ibidem**, 3 august 1956.

³⁰ **Ibidem**, 10 IX. 1956.

³¹ **Ibidem**, 11 septembrie 1956.

³² **Ibidem**, 2 mai 1957.

³³ **Ibidem**.

³⁴ **Ibidem**, 2 mai 1957.

³⁵ **Ibidem**.

³⁶ Pr. Ioan Anton, **loc. cit.**

³⁷ **Ibidem**.

³⁸ Arhiva Parohiei Pârgărești, **Dosar cit.**, 17 mai 1986 respectiv 18 mai 1986.

noii biserici Sfânta Fecioară Maria, Regină.

Cu toate acestea încercările privind continuarea lucrărilor au existat, fapt confirmat printre altele și de o interesantă adresă a autorităților locale ale județului Bacău către Arhiepiscopia Romano-Catolică de București unde putem citi: „*La scrisoarea Dv. Nr. 973 / 1980 prin care solicitați elaborarea, prin Institutul de proiectare județean Bacău, a unei documentații de execuție a bisericii noi în satul Pârgărești, la care, fundațiile, au fost turnate în anul 1956, vă comunicăm următoarele: Potrivit dispozițiilor în vigoare, prealabil angajării proiectării, este necesar să obțineți aprobarea Departamentului Cultelor, pentru execuția acestei biserici. Apreciem însă că, în această perioadă când materialele și manopera calificată nu fac față pentru realizarea locuințelor prevăzute în plan, când din aceste motive se amână sau se sistează majoritatea lucrărilor social-culturale, nu se poate aproba execuția unei biserici noi, cu o suprafață construită de aproape 4 ori mai mare decât cea din paianță, existentă, cu toate că fundațiile au fost turnate acum 24 ani. Totodată vă restituim documentația trimisă*”³⁹.

Astfel, această stare de incertitudine și tensiune comunitară s-a perpetuat vreme îndelungată în defavoarea credincioșilor din Pârgărești nevoiți să participe la slujbele religioase în vechea biserică devenită improprie pentru serviciul religios. Dealtfel, acest lăcaș de cult va primi în cele din urmă, abia în 1989 autorizația de demolare din partea autorităților eclesiastice⁴⁰ solicitându-se același lucru și forurilor laice⁴¹.

La 26 septembrie 1984 este numit, în urma cererii parohului Anton Pârțac de la Satu Nou, ca să se ocupe de comunitatea catolică din Pârgărești un preot nou, tânăr și inimos, pr. Ioan Anton. Acesta consolidându-și repede relația cu comunitatea locală reia demersurile necesare construcției noii biserici, neputând anticipa la acea vreme imensele greutăți care-l așteptau și firește nici amplexarea acestora în timp, cu un vâdit iz de telenovelă. „*La 1 octombrie 1984 când a venit să celebreze Sfânta Liturghie în incinta temeliei bisericii noi, i s-a adus o masă din vecini drept altar și, deoarece întinericul a coborât prea repede, a terminat Sfânta Liturghie la lumina unui felinar cu gaz*”⁴².

În condițiile în care nu exista „aprobare pentru improvizarea unui adăpost pe timp de iarnă”⁴³, iar în ceea ce privește vechea biserică autoritățile locale *recomandaseră* „ca până la consultarea unui organ autorizat să nu se folosească clădirea pentru servicii religioase”⁴⁴, slujbele în aer liber, indiferent de starea vremii, vor deveni o constantă a vieții religioase a comunității catolice din Pârgărești determinând o și mai mare apropiere între credincioși și preot.

S-a dus o „luptă titanică în acea perioadă, prin nenumărate vizite la Bacău și București, prin scrisori și memorii”⁴⁵, pentru „redobândirea autorizației legale de continuare a lucrărilor la biserica din Pârgărești”⁴⁶. Amintim aici doar două memorii

³⁹ **Ibidem**, nr. 3625, 10 aprilie 1980.

⁴⁰ **Ibidem**, nr. 880, 20 aprilie 1989.

⁴¹ **Ibidem**, nr. 7, 11 mai 1989.

⁴² Pr. Ioan Anton, **loc. cit.**

⁴³ Arhiva Parohiei Pârgărești, **Dosar cit.**, nenumerotat, 17. 01 1985.

⁴⁴ **Ibidem**, 17 mai 1984.

⁴⁵ Pr. Ioan Anton, **loc. cit.**

⁴⁶ Arhiva Parohiei Pârgărești, **Dosar cit.**, nenumerotat, 17. 01 1985.

adresate în anul 1986 de preotul Ioan Anton forurilor centrale de la București, primul către președintele Consiliului de Miniștri⁴⁷, iar al doilea către Viceprim-ministrul⁴⁸ de atunci al Guvernului României. În aceste două memorii, cu conținut aproape identic se menționa printre altele: „*Subsemnatul Anton Ioan, preot în satul Pârgărești, județul Bacău, la insistența oamenilor din sat, vreau să vă aduc la cunoștință situația deosebit de grea existentă în această comunitate de peste 350 de familii. Ca unul care îmi desfășor activitatea în mijlocul lor, sunt profund impresionat de insistența, răbdarea și perseverența acestor oameni, care timp de două ierni, au înfruntat gerul cumplit, viscolul, ninsoarea, vântul, ploaia, participând la slujbele religioase, înmormântări, cununii, botezuri, sub cerul liber, fără nici un acoperiș, în incinta bisericii începute în 1956, pe baza autorizației legale, din care s-a construit fundația și elevația. Biserica nouă, nu a fost terminată din următoarele motive: după plecarea părintelui Anton Trifaș din motive de sănătate, nu a fost posibil numirea altui preot și astfel toată responsabilitatea revenea asupra dascălului ce deținea primatul în sat, dar care în ascuns era un element ostil neamului românesc. El a făcut tot ce i-a stat în putință ca să stagneze lucrările la biserica începută în 1956. A reușit să bage intrigă între cetățeni, creînd diferite partide, a risipit o parte din fonduri și materiale, mergând până la dosirea autorizației legale. Toate aceste mașinații au avut drept scop de a menține slujirea în vechea bisericuță (construită din piatră de râu și paiantă, actualmente închisă din cauza degradării și prăbușirii tavanului și a peretelui din dreapta) dar care are hramul cu numele Sf. Ștefan, regale Ungariei, și de a menține în sat izul naționalismului maghiar ... în numele celor din Pârgărești vă rog să ne ajutați ca dorința cea mare a celor din acest sat să se realizeze, să fie șterși cei 30 de ani de suferință, minciună și corupție, să aibă bucuria de a termina această biserică...*”⁴⁹.

În cele din urmă speranța a învins, credincșii catolici din Pârgărești împreună cu preotul lor văzându-și eforturile și rugăciunile încununate de succes. În primăvara anului 1987, președintele de atunci al României, Nicolae Ceaușescu include într-o delegație oficială care urma să se deplaseze în S.U.A. pe Preasfințitul dr. Ioan Robu, arhiepiscop de București alături de Patriarhul Bisericii Ortodoxe și Șeful Cultului Mozaic. Înalțul ierarh catolic a refuzat inițial invitația, printre motive aflându-se și tergiversarea de către autăritățile laice competente a autorizării construirii noii biserici de la Pârgărești. Prezența arhiepiscopului de București în S.U.A. fiind indispensabilă pentru o imagine favorabilă a României, președintele țării a dispus eliberarea de către cei în drept a autorizației de construcție⁵⁰.

Astfel, a fost emisă „autorizația pentru executare de lucrări, nr. 8 din 13 aprilie 1987”⁵¹, privind „continuarea lucrărilor de reconstruire a bisericii romano-catolice din Pârgărești”⁵², ca urmare a cererii adresată de Arhiepiscopia Romano-Catolică – Protopopiatul Bacău, înregistrată la nr. 2421 din 1987⁵³.

În aceeași lună, doar la câteva zile distanță, preotul Ioan Anton va fi numit ca

⁴⁷ *Ibidem*, 17 mai 1986.

⁴⁸ *Ibidem*, 18 mai 1986.

⁴⁹ *Ibidem*, 17 mai 1986, respectiv 18 mai 1986.

⁵⁰ Pr. Ioan Anton, *loc. cit.*

⁵¹ Arhiva Parohiei Pârgărești, *Dosar cit.*, nr. 8, 13 aprilie 1987.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

paroh al proaspăt înființatei Parohii Catolice Pârgărești, conform decretului⁵⁴ Ordinariatului de Iași nr. 275 din 20 aprilie 1987, semnat de Msgr. Petru Gherghel.

S-a început, conform autorizației⁵⁵ nr. 26 din 4 mai 1990, emisă ca urmare a cererii adresată Primăriei județului Bacău de Parohia Romano-Catolică Pârgărești, și înregistrată la nr. 3171/1990⁵⁶ și construirea unei noi case parohiale, „necesitatea și oportunitatea acesteia”⁵⁷, conform unui memoriu justificativ păstrat în arhiva parohială fiind „condiționată de spațiul foarte redus al casei existente, precum și de distanța apreciabilă față de biserica nouă. Casa parohială veche era o casă bătrânească cu două camere de 6-7 mp., cu înălțime de 2 m, din lemn cu vâlături de pământ, cu prispă și învelitoare din tablă, care, nu îndeplinea nici pe departe condițiile unei case parohiale. Noua casă parohială (S+P+E) are structura de rezistență din zidărie portantă, planșee din beton armat monolit, șarpantă din lemn și învelitoare din tablă”⁵⁸.

Lucrările de construcție ale noii biserici, reluate în 1987, se vor finaliza, după eforturi susținute și nu fără multe alte piedici un deceniu mai târziu. Noul lăcaș de cult având hramul Sfânt Fecioară Maria Regină va fi sfințit în toamna anului 1997 de către episcopul de Iași, Excelența Sa Petru Gherghel. Inserăm în continuare Decretul Episcopal nr. 1503 pentru consacrarea altarului și a Bisericii parohiale din Pârgărești, județul Bacău: *„În conformitate cu normele sfintelor canoane 1217 și 1237, după ce au fost terminate toate lucrările de construcție ale Bisericii parohiale din comunitatea Pârgărești, Dieceza de Iași, la cererea parohului locului, Preot Anton Ioan și a Consiliului parohial și ținând cont de dorința manifestată din partea tuturor credincioșilor, fiind respectate toate normele liturgice cu privire la binecuvântarea și consacrarea Bisericilor și altarelor, în prezența unui mare număr de credincioși și de preoți, în ziua de duminică, 7 septembrie 1997, în Sărbătoarea Nașterii Sfintei Fecioare Maria, am consacrat cu solemnitate Altarul principal și Biserica în cinstea Sfintei Fecioare Maria Regină. Prin acest act și prin această celebrare vrem să aducem slavă lui Dumnezeu Tatăl prin Fiul său, să arătăm tuturor credincioșilor noștri vii și răposați un semn de recunoștință și respect, mai ales față de binefăcători. Părintelui Paroh al locului și colaboratorilor săi, precum și specialiștilor, pentru munca depusă și opera realizată aducem mulțumirea plină de iubire și însoțită de binecuvântarea noastră. Dat la Iași, în ziua de 7 septembrie 1997. Petru Gherghel, Episcop de Iași”*⁵⁹.

Pentru aducere aminte la intrarea în biserică se află un important AD MEMORIAM pe care considerăm să-l reproducem aici: *„Biserica catolică Sfânta Maria Regină din Pârgărești a fost începută de Pr. Anton Trifaș în anul 1956, luna mai, iar toamna s-a sfințit temelie. Din motive cunoscute doar de providența divină a stat în paragină timp de 30 de ani... În Mai 1984, după închiderea definitivă a bisericii vechi, s-a început săvârșirea slujbelor în incinta noii temelii. După 3 ani de vitregii comuniste, s-a obținut, în 1987, o nouă autorizație pentru continuarea lucrărilor. La 23 noiembrie 1987 s-a celebrat prima sfântă liturghie în biserica nouă. Biserica este concepută în stil neogotic, având lungimea de 31 m., lățimea de 15 m., înălțimea interioară de 13 m. Și-*

⁵⁴ **Ibidem**, nr. 275, 20 aprilie 1987.

⁵⁵ **Ibidem**, nr. 26, 4. 05. 1990.

⁵⁶ **Ibidem**.

⁵⁷ **Ibidem**, memoriu justificativ fără dată.

⁵⁸ **Ibidem**.

⁵⁹ **Ibidem**, Decret Episcopal, nr. 1503.

au adus contribuția ing. Avram Constantin și arh. Maica Mihai. S-a construit în regie proprie, cu contribuția benevolă a credincioșilor din Pârgărești, sub conducerea Pr. Paroh Anton Ioan. La 7 septembrie 1997, Excelența Sa Petru Gherghel, Episcop de Iași, a încununat munca, rugăciunile și jertfele credincioșilor din Pârgărești, săvârșind slujba de sfințire a bisericii. Dumnezeu să-i răsplătească pe toți binefăcătorii noștri! Ep. Petru Gherghel; Paroh, Pr. Anton Ioan”⁶⁰.

Comunitatea catolică din Pârgărești, care în anul 2007 număra⁶¹ 350 familii și 1025 credincioși, a fost păstorită de-a lungul timpului de mai mulți preoți. Dintre aceștia, pomenim pe: pr. Augustin Pascaru; pr. Ioan Ciuraru; pr. Petru Mareș; pr. Grigore Duma; pr. Mihai Enășel; pr. Petru Gherguț; pr. Petru Pleșca; pr. Anton Trifaș; pr. Ștefan Erdeș; pr. Anton Pârțac; pr. Ioan Blaj; pr. Leon Pișta; pr. Silvestru Bejan; pr. Anton Budău; pr. Ioan Anton; pr. Eugen Diac.

Nu putem încheia aceste rânduri dedicate comunității catolice din Pargarești fără să îndreptăm recunoștința noastră sinceră către toți cei care ne-au stat alături în timpul cercetărilor noastre. Gratitudea noastră se îndreaptă în mod cu totul special către părintele Ioan Anton, care era paroh în perioada cercetărilor pe care le efectuam în localitate, găzduindu-ne cu multă amabilitate și dându-ne întregul sprijin de care aveam nevoie la vremea respectivă.

Des recherches d’histoire de les catholique dans la regions du Pârgărești (département de Bacău) Résumé

Cette étude représente le résultat d’une recherche de terrain réalisée par l’auteur au sein de la communauté de Pârgărești, le département de Bacău. Dans l’ordre de l’énumération, on présente le cadre géographique, historique, démographique, ecclésiastique. Tous ces éléments indiquent la présence des aspects spécifique à l’histoire des catholiques de Pârgărești. Les ascendants des catholique de nos jours de Pârgărești proviennent, selon toutes probabilités, de Transilvanie. Ce fait est éloquentement prouvé par le documents historique. De cette étude transparaît l’idée que nous nous sommes occupés d’un espace historique de référence. Ç’a été pour nous un privilège le rapprochement de cet univers rural au spécifique original. Notre insistance a été en accord avec les affirmations, à un moment donné, de l’historiographe Fernand Braudel: „Pratiquement, il n’y a pas de civilisation contemporaine qui puisse être vraiment comprise sans une connaissance des itinéraires déjà parcours, des valeurs anciennes, des expériences vécues”.

⁶⁰ **Ibidem**, AD MEMORIAM.

⁶¹ Cf. Almanahul „Presa Bună”, Iași, 2007, p. 368.

ROLUL SECURITĂȚII ÎN PROCESUL DE COLECTIVIZARE A AGRICULTURII

Sorin D. Ivănescu

Datorită faptului că în România țărănimea reprezenta majoritatea covârșitoare a populației țării, respectiv patru cincimi din aceasta, problema agrară a constituit de-a lungul timpului, atât în perioada interbelică, dar și după acapararea puterii de către comuniști, o preocupare de referință a cercurilor guvernante. Dorința de colectivizare a agriculturii avea ca scop declarat modernizarea acesteia și introducerea structurilor socialiste la sate. Partidul Comunist a invocat argumente de ordin economic, ideologic și politic în favoarea acestui proces. Din punct de vedere economic se aduceau argumente ce susțineau că mica proprietate țărănească era nerentabilă, nefiind adaptabilă cerințelor moderne și procesului tehnologic. Determinant în favoarea deciziei colectivizării a fost elementul ideologic. Potrivit doctrinei marxist-leniniste, doar o agricultură practică pe suprafețe mari, deținute de stat, singurul capabil să introducă tehnologia avansată, putea da rezultate importante, care ar fi reușit să susțină și procesul de urbanizare și industrializare a țării. Existența unei țărănimi neincluse în sistemul socialist era de neconceput pentru autorități, atât datorită gândirii leniniste, potrivit căreia proprietatea privată produce „capitalism și burghezie permanent, spontan și în proporție de masă”¹, cât și prin faptul că prin deținerea pământului, populația rurală controla resursele necesare plății datoriilor de război, a aprovizionării urbane, precum și a dezvoltării economice a țării. Reorganizarea lumii rurale, prin exproprierea și exploatarea sistematică a țăranilor, a devenit o condiție esențială pentru introducerea în România a proiectului comunist de industrializare forțată.

În primii ani după evenimentele de la 23 august 1944, comuniștii au păstrat tăcerea în privința colectivizării agriculturii, respingând chiar proiecte privitoare la organizarea obștilor, propuse de partidele cu care colaborau. Nu au negat rolul asociațiilor, însă propaganda a fost focalizată asupra cooperativelor de consum, de prelucrare, de desfacere a produselor agricole și de folosire în comun a tractoarelor. După legiferarea reformei din 1945, timp de câțiva ani, comuniștii au repetat aceste afirmații, dorind să demonstreze că sunt fermi apărători ai proprietății private². Mai mult, în Instrucțiunile conducerii PCR din decembrie 1945, cu privire la definitivarea reformei agrare, se afirma că: „Nimeni altul decât partidul comunist, atât de hulit de dușmani ca distrugător al proprietății, nimeni altul nu apără cu mai multă îndârjire proprietatea țăranului, meșteșugarului, a micului comerciant”³.

Nu s-a pomenit nimic despre colectivizarea după modelul sovietic, deși în mediul rural exista o adevărată psihoză în acest sens, strategia comunistă trebuind să țină cont

¹ Ghiță Ionescu, **Comunismul în România**, București, Editura Litera, 1994, p. 221.

² Dumitru Șandru, **Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice**, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (ed.), **Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)**, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 50.

³ Apud Dumitru Șandru, **op.cit.**, p. 50.

de puternicul sentiment de proprietate care îi caracteriza pe țăranii români. Politica față de aceștia, în perioada 1944-1948, a reprezentat de fapt incapacitatea factorilor de decizie de a deschide un nou front pe lângă acela contra burgheziei, chestiunea agrară fiind soluționată după modelul lui Lenin din 1921. Limitarea inițiativei comuniste se datora și dificultăților impuse de refacerea economiei distruse de război, precum și celor doi ani succesivi de secetă, 1945 și 1946.

După venirea la putere a guvernului condus de Petru Groza, comuniștii au continuat să susțină că doresc împrăștierea țăranilor, în special a celor fără pământ sau cu pământ puțin, precum și a soldaților care luptaseră în campania de Vest. Prin legea nr. 187, din 23 martie 1945⁴, a fost legiferată reforma agrară, în urma căreia peste un milion de hectare au trecut în posesia a aproape opt sute de mii de țărani⁵. Până în 1949, obiectivul urmărit de PCR a fost neutralizarea potențialului politic al țăranimii, anihilarea influenței vechilor elite asupra satelor, reforma constituind o parte a politicii de alianțe cu forțe din afara proletariatului, ce corespundea strategiei fronturilor populare dirijate de Moscova în estul și centrul Europei⁶.

PCR a încercat, de asemenea, o instrumentare a conflictului dintre proprietatea mare, pe de o parte și proprietatea mică și mijlocie, pe de altă parte, și a introdus o legislație ce a încorsetat țăranimea, situație ce avea să atingă apogeul în anii '50. La 2 martie 1949 a fost aprobat Decretul nr. 83, prin care erau expropriate toate proprietățile ce depășeau 50 ha, fiind de fapt confiscat restul pământului ce fusese lăsat moșierilor prin legea din 23 martie 1945. Au făcut obiectul exproprierii nu doar pământurile ci tot inventarul viu sau mort, clădirile, instalațiile agricole, precum și creanțele, titlurile și participările decurgând din activitatea exploatărilor moșierești. Se prevedea ca rezistența la confiscare sau tănuirea bunurilor să se pedepsească cu 5-15 ani de muncă silnică și confiscarea averii⁷. În urma aplicării Decretului nr. 83/1949, moșierii împreună cu familiile lor au fost dislocați și li s-a fixat domiciliul obligatoriu în diferite localități din țară. Potrivit unor statistici ale Securității, au fost afectate 2000 de familii, reunind 3000 de persoane⁸. Cei expropriați au fost deportați în locuri în care condițiile de viață erau deosebit de grele, iar casele lor au fost ocupate de echipe special formate și au primit diverse destinații, precum sedii ale întreprinderilor agricole de stat, ale primăriilor, posturilor de miliție, etc. Furtul valorilor mobile și devastarea au însoțit peste tot operațiunea de preluare⁹. Deportarea s-a făcut în afara legii, deoarece Decretul nr. 83/1949 nu prevedea dislocarea și fixarea domiciliului obligatoriu. Măsurile administrative și restricțiile domiciliare din martie 1949 aveau să fie considerate ilegale chiar de către autoritățile comuniste în anii '60, e drept în contextul noilor lupte pentru putere din conducerea partidului¹⁰.

⁴ Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 68/23 martie 1945.

⁵ Dumitru Șandru, **Reforma agrară din 1945 în România**, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000 passim.

⁶ Stelian Tănase, **Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965**, București, Editura Humanitas, 1998, p. 71-72.

⁷ Gheorghe Iancu, Virgiliu Târău, Ottmar Trașcă (ed.), **Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative (1945-1962)**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 86-88. Vezi și *Buletinul Oficial*, nr. 1/2 martie 1949.

⁸ ACNSAS, **fond Documentar**, dosar 55, vol. 51, f. 7.

⁹ Dumitru Șandru, **Decretul 83/1949**, în *Arhivele Totalitarismului*, I, nr. 1/1993, passim.

¹⁰ ACNSAS, **fond Documentar**, dosar 55, vol. 51, p. 8.

După ce comuniștii au susținut că nu vor apela în România la soluția kolhozurilor și nici la metodele represive folosite în URSS pentru a o pune în aplicare, ei și-au schimbat radical poziția. Plenara CC al PMR din 3-5 martie 1949 a reprezentat schimbarea „liniei” politice de până atunci față de țărani, iar rezoluția acesteia a însemnat textul de bază în problema colectivizării, cea mai clară declarație asupra politicii agricole a comunismului român¹¹. Revoluția inițiată de comuniști în agricultură a avut un profund caracter anticapitalist, efectul constând în intensificarea exploataării forței de muncă țărănești atât prin mijloace directe, norme, cote obligatorii, confiscări, cât și indirecte, reprezentate de prețuri și fiscalitate.

Asaltul împotriva țărănimii a avut două direcții: distrugerea chiaburilor și organizarea de gospodării agricole. Conform raportului liderului P.M.R. la plenara din 3-5 martie 1949, cinci erau categoriile de țărani: 1) țărani lipsiți de pământ, circa 25%, cea mai exploatată parte a clasei muncitoare; 2) țărani săraci, 57% „forța principală pe care se sprijină clasa muncitoare la sate”; 3) țărani mijlocași, 34% „împreună cu țăranii săraci fac parte din țărănimea muncitoare”; 4) chiaburii; 5) resturile moșierimii. Ultimele două categorii reprezentau 7%¹².

Rezoluția plenarei arăta că exploatarea agricole mai mici de cinci hectare erau nerentabile și nu puteau asigura bunăstarea familiei țărănești. Mai mult, acestea erau divizate în numeroase parcele situate la distanțe relativ mari de locuința proprietarului. Acești țărani săraci ar fi preferat, după opinia liderilor comuniști, o formă diferită de producție. Țăranii mijlocași erau considerați proprietarii care dețineau între 5 și 10 hectare și conform ideologilor partidului, trebuiau să fie principalii aliați la sate ai clasei muncitoare. Ei urmau a fi atrași în acțiunea de construire a socialismului, deoarece exploatarea lor puteau reprezenta puncte de sprijin pentru noile Gospodării Agricole Colective¹³. Chiaburii constituiau o altă categorie de proprietari, stabilirea statutului lor realizându-se nu după întinderea de pământ deținută¹⁴, ci se avea în vedere faptul că aceștia foloseau forța de muncă salariată.

Pornind de la această clasificare a tipurilor de exploatare agricole, Gherghiu-Dej a aplicat o tactică diferențiată față de țărani, dar categoric nu originală: „Pentru a scăpa oamenii de întuneric și mizerie trebuie să se construiască socialismul la sate, adică să se treacă la gospodăria agricolă colectivă [...]. Ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocașă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii”¹⁵.

Noua politică se baza pe metoda adoptată în Uniunea Sovietică cu 20 de ani înainte, ce consta în sprijinirea pe țărani săraci, cîștigarea țăranilor mijlocași, izolarea și distrugerea kulacilor. Comasarea terenurilor în mari gospodării agricole colective a anulat efectele reformei agrare din 1945. Comparativ cu Plenara C.C. al P.C.U.S. din 1929, care cerea lichidarea kulacilor, Plenara comuniștilor români se limita la „îngrădirea” chiaburilor ca apoi să se treacă la politica de „desființare completă a exploatarea chiaburești la sate”. „Îngrădirea” chiaburilor a însemnat de fapt

¹¹ Ghiță Ionescu, *op.cit.*, p. 299.

¹² Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, București, Editura pentru Literatură Politică, 1953, p. 261. Vezi și Ghiță Ionescu, *op.cit.*, p. 187-189.

¹³ Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii...*, p. 53.

¹⁴ Ghiță Ionescu, *op.cit.*, p. 220.

¹⁵ Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, 1949-1953, București, INSIT, 2000, p. 104-105.

împiedicarea acestora de a se dezvolta din punct de vedere economic, fiind obligați să renunțe la munca salariată, aplicându-li-se o politică fiscală împovăratore și un regim special în domeniul colectărilor și a creditelor.

Sistemul colectărilor a pregătit instalarea structurilor socialiste în agricultură, prin ruina deliberată a gospodăriilor țărănești înstărite ce se opuneau colectivizării, și a însemnat și o întărire a controlului politic asupra populației rurale. Această dereglare a sistemului s-a combinat cu efectele rezultate din eliminarea moșierimii, ce lăsase țăranii săraci fără mijloace de existență și îi obligase să colaboreze cu statul, substituit marilor proprietari de pământ.

Plenara din 3-5 martie 1949 a preconizat înfăptuirea gradată a colectivizării, sugerând să se înființeze la început un mic număr de asociații cu rol de gospodărie-model, ce aveau menirea de a convinge și alți țărani de avantajele acestei forme de exploatare a pământului. Gospodăriile urmau a fi înființate cu aprobarea guvernului și a conducerii partidului, extinderea lor numerică urmând a fi făcută pe măsura dezvoltării industriei, când aceasta ar fi fost capabilă să livreze agriculturii mașinile agricole necesare, precum și odată cu formarea cadrelor specializate¹⁶.

După încheierea lucrărilor plenarei, conducerea partidului a solicitat comitetelor județene lista localităților în care activiștii urmau să declanșeze propaganda pentru colectivizare, sugerându-se ca în fiecare județ, mai ales în cele cu suprafețe mari de culturi cerealiere, să se constituie o asemenea gospodărie, care să funcționeze ca unitate model și să fie sprijinită de stat prin Gospodăriile Agricole de Stat și Stațiunile de Mașini și Tractoare. Înscrierea urma să se facă pe baza liberului consimțământ, dar primirea chiaburilor era interzisă. Gospodăriile Agricole Colective au primit suprafețe de pământ și sedii proprii din locuințele confiscate de la persoanele ce fuseseră arestate sau mutate cu domiciliul obligatoriu¹⁷ în alte părți, ele fiind scutite timp de doi ani de impozite, recolta obținută fiind distribuită în totalitate sătenilor asociați, în funcție de munca prestată.

Prin comasarea pământurilor celor ce s-au înscris în gospodăriile colective, noile unități au intrat în posesia celor mai bune terenuri, situate în imediata vecinătate a localităților respective, această operație producând revolte în rândul țăranilor necolectivizați, cărora li s-au repartizat pământuri de slabă calitate situate la mare distanță de sat.¹⁸

După primul an de muncă în colectiv, comitetele județene de partid au organizat echipe de agitatori care au fost trimise în localitățile învecinate cu scopul de a-i convinge pe săteni de avantajele muncii în colectiv, metodele pe care aceștia le-au utilizat nemaiaivând nimic în comun cu principiile liberului consimțământ. În primii ani după plenară, creșterea numărului de Gospodării Agricole Colective a fost lentă, iar datorită faptului că industria nu a reușit să furnizeze numărului necesar de mașini agricole acestui sector, partidul nu a impulsionat propaganda pe această temă, încurajând mai degrabă procesul de asociere a țăranilor în întovărășiri agricole, ce întâmpina mai puțină rezistență din partea sătenilor, deoarece se fondau pe principiul proprietății private asupra pământului. Întovărășirile agricole au sporit numeric mult

¹⁶ *Ibidem*, p. 66-67.

¹⁷ Gheorghe Iancu, Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă (ed.), *op.cit.*, p. 286-289.

¹⁸ Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945*, p. 276-277

mai repede decât Gospodăriile Agricole Colective, iar propaganda comunistă a prezentat această mișcare ca pe un progres al sectorului socialist al agriculturii.

Procesul de colectivizare a cunoscut după moartea lui Stalin o perioadă de relaxare, ce a durat din vara anului 1953 până în decembrie 1955, când la Congresul al II-lea al P.M.R. s-a decis reluarea „transformării socialiste a agriculturii”.

Spre sfârșitul anului 1953, autoritățile comuniste au lansat o politică activă de susținere a Gospodăriilor Agricole Colective și întovășirilor, fără să mai declanșeze ofensiva împotriva țăranimii libere. În condițiile în care înființarea de noi unități socialiste în agricultură înregistra un regres, autoritățile și-au concentrat eforturile pe consolidarea celor existente. Astfel, prin H.C.M. nr. 66 din octombrie 1953 se alocă de la rezerva de stat „în proprietate sau folosință veșnică”, 448.000 de hectare terenuri agricole, iar prin Decretul 505 din 1953, de modificare a impozitului pe venitul gospodăriilor colective, se stabilea posibilitatea ca atât Consiliul de Miniștri, cât și direct Ministerul Finanțelor, să acorde acestora „scuturi și reduceri de impozite”¹⁹.

Eforturile autorităților comuniste de a înființa noi gospodării agricole utilizând doar efectele propagandistice și facilitățile acordate cooperativelor au fost sortite eșecului, ritmul cooperativizării stagnând în condițiile respectării principiului liberului consimțământ și a atenuării coerciției administrative. Scăderea ritmului a fost determinată și de faptul că sectorul socialist producea, procentual, mai puține cereale și legume în raport cu suprafața ce o deținea, în vreme ce ponderea gospodăriilor individuale mijlocii sporise, ca și cantitatea bunurilor agricole pe care o realizau. Astfel, la sfârșitul anului 1956, gospodăriile mici și mijlocii, respectiv cele care aveau între 5 și 20 de hectare, asigurau circa 75% din întreaga recoltă de cereale și de legume a țării. În asemenea condiții, comuniștii s-au dovedit mai interesați de creșterea producției decât de aspectul ideologic al colectivizării, măsurile de politică economică adoptate în 1953, împreună cu încetinirea ritmului de cooperativizare, temperând nemulțumirile țăranilor²⁰.

Desființarea sistemului de aprovizionare pe bază de cartele și rații (din 26 decembrie 1954), a dat un impuls dezvoltării pieții libere, încurajată și de reducerea unor taxe, singura îngrădire a acesteia continuând să fie sistemul de cote impuse țăranimii, dar care erau mai puțin împovăraătoare decât în primii trei ani ai colectivizării.

În acesta perioadă ofensiva pentru supunerea țăranimii a fost limitată atât datorită rezistenței acesteia, cât și din rațiuni practice. Nevoile aprovizionării populației urbane, în plină expansiune, solicitau cantități sporite de alimente. Exportul și o parte a datoriilor către U.R.S.S. cereau o creștere a producției agricole. Plata datoriilor de război, susținerea efortului de înarmare, canalul Dunăre-Marea Neagră, toate la un loc constituiau presiuni puternice asupra comuniștilor români și le limitau spațiul de manevră. Din aceste motive asaltul direct a fost înlocuit cu o politică de transformare graduală, de trecere prin faza întovășirilor, o formă intermediară între gospodăria individuală și cea colectivă, în care țăranul rămânea proprietarul pământului, utilajelor, vitelor, dar lucra câmpul împreună cu alți țărani.

Vara anului 1955 marchează o reluare a temei „transformării socialiste a agriculturii” în discursul oficial, cu repercursiuni asupra acțiunilor administrative.

¹⁹ Gheorghe Iancu, Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă, (ed.), **op.cit.**, p. 286-289.

²⁰ Dumitru Șandru, **Colectivizarea agriculturii...**, p. 56.

Decizia s-a luat la congresul al II-lea al P.M.R., desfășurat la București între 23 și 28 decembrie 1955, dezbaterile acestuia marcând renunțarea la politica de relaxare, atunci hotărându-se ca sectorul socialist al agriculturii să devină predominant până în 1960, iar producția agricolă realizată de el să ajungă la 60-70% din totalul producției marfă²¹.

Partidul și-a propus să intensifice munca de consitituire a noilor asociații agricole și gospodării colective pe baza liberului consimțământ, să întărească și să dezvolte colectivele existente și să crească productivitatea agriculturii, extinzând aria cultivată și reducând costurile de producție²². Plecând de la aceste directive, activiștii partidului au intensificat acțiunea de colectivizare, numai că revoluția maghiară din noiembrie 1956 a generat neliniște în rândul conducerii de la București, ce a fost nevoită să adopte măsuri pentru a tempera nemulțumirile țăranilor neasociați. Hotărâri și decrete ale Consiliului de Miniștri, emise în decembrie 1956 și în primele luni al anului 1957, au eliminat sistemul livrărilor în cadrul cotelor obligatorii, care se aplicau producătorilor particulari la grâu, floarea-soarelui, semințe de leguminoase, cartofi și lapte. Țăranii care dețineau mai puțin de un hectar, precum și cei cu loturi particulare, dar membri ai G.A.C-urilor, erau scutiți de livrările obligatorii de carne²³. În privința colectivizării nu s-au făcut concesii, liderii comuniști neadmițând desființarea gospodăriilor colective în cazul în care membrii lor solicitau, în majoritate, să se retragă.

În 1957, conducerea comunistă a considerat că fuseseră create condiții pentru extinderea colectivizării, astfel că a impulsionat propaganda pe această temă. La 7 iunie 1957, Comitetul regional Dobrogea al PMR anunță că pământul din această zonă trecuse în proporție de 100% în proprietatea socialistă²⁴.

Succesul obținut în Dobrogea a determinat conducerea partidului să revigoreze propaganda pe tema colectivizării în întreaga țară, anul 1957 reprezentând o etapă de ofensivă generală în această direcție, însoțită pretutindeni de ilegalități și violențe ale celor trimiși să-i convingă pe săteni de avantajele lucrării pământului în comun. În multe sate au fost regizate adunări sătești la care au participat un număr nesemnificativ de țărani, selectați de delegații regionali ai partidului, care și-au dat acordul pentru transformarea întovăririlor existente în gospodării colective. Această metodă a generat împotriviri care, în unele sate, s-au transformat în răzmerițe²⁵. Pe lângă mijloacele violente folosite de autorități, pentru a-i atrage pe țărani în colectiv, guvernul a luat o serie de măsuri de natură financiară, care favorizau gospodăriile colective și îi prejudiciau pe țăranii neînscrși în ele, inclusiv pe membrii întovăririlor. Campania din 1957 s-a prelungit și în 1958, având drept rezultat o sporire importantă a numărului de țărani colectivizați.

În 1959, suprafața arabilă cooperativizată a crescut în principal prin aplicarea Decretului nr. 115, din 30 martie, ce confisca pământul ce nu era direct cultivat de familia proprietarului și interzicea darea lui în parte, închirierea și folosirea muncii

²¹ Ghiță Ionescu, *op.cit.*, p. 273-274.

²² Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii...*, p. 56.

²³ Gheorghe Iancu, Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă, (ed.), *op.cit.*, p. 365-367

²⁴ Aderarea țăranilor dobrogeni la gospodăriile colective se explică prin faptul că ei dețineau, în medie, cele mai întinse suprafețe de pământ din țară, dar terenurile lor erau slab productive, totuși erau obigați să predea statului cote în funcție de suprafața avută în proprietate. Cum cei mai mulți nu le puteau acoperi din recolta obținută au considerat că e mai convenabil să se înscrie în GAC.

²⁵ Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii...*, p. 57.

salariate de către posesor²⁶.

La Congresul al III-lea al partidului, din 20-25 iunie 1960, Gheorghiu-Dej afirma că sarcina trasată de congresul precedent, de a asigura preponderența sectorului socialist în agricultură, fusese realizată, în afara acestuia rămânând 680.000 de familii de țărani, cu 1,8 milioane hectare de teren arabil, cu pământuri situate în zonele montane, partidul nepropunându-și să înființeze gospodării în aceste regiuni²⁷.

La începutul anului 1962, autoritățile au declanșat ofensiva finală a colectivizării. Pretutindeni unde locuitorii reușiseră să se împotrivească acestui proces au fost trimise echipe de activiști, ce au fost înștiințate că nu se puteau întoarce acasă până nu reușeau să organizeze asociația în localitatea respectivă. La 23-25 aprilie 1962, plenara Comitetului Central a făcut un bilanț elogios al activității desfășurate de membrii partidului pentru realizarea programului stabilit la 3-5 martie 1949. În sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, desfășurate la 27-28 aprilie 1962, Gheorghiu-Dej anunța încheierea colectivizării agriculturii, formele socialiste de proprietate deținând 96% din suprafața arabilă și 93,4% din suprafața agricolă²⁸.

Problema colectivizării a constituit un obiectiv de maximă importanță în activitatea Securității, ce fundamentase ca un prim nivel al represiunii monitorizarea problemei țărănești. Ofițerii aparatului represiv întocmeau rapoarte privind această chestiune, structurate astfel: problema economiei rurale, sectorul privat, Gospodării Agricole Colective, Gospodării Agricole de Stat, S.M.T.-uri. Erau urmărite acțiunile de instigare, actele de diversiune, acțiunile suspecte de a fi acte de sabotaj, precum și actele de sabotaj. Se acționa cu ajutorul informatorilor, notele furnizate de aceștia trebuind a fi verificate și exploatate, forurilor superioare comunicându-li-se atât măsurile luate cât și aprecierile autocritice asupra activității desfășurate²⁹. În caz că aveau loc evenimente importante trebuiau trimise rapoarte speciale telegrafice.

În 1951 apare prima instrucțiune specială privind „munca cu agentura” în mediul rural, respectiv, Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate, ce reglementa până la cel mai mic detaliu modalitățile de configurare, activitatea și verificarea rețelei informative. Culegerea de informații nu se realiza pe probleme ci respectând principiul teritorial, fiind supervizată de un lucrător operativ, responsabil de sector (care cuprindea 6-7 comune cu satele aferente). Una din atribuțiile sale era să creeze în zona de care răspundea o rețea, ținând cont atât de numărul populației cât și a persoanelor catalogate de regim drept „dușmănoase”³⁰. Pentru fiecare comună ofițerul de securitate urma să întocmească un dosar de obiectiv, ce trebuia să cuprindă descrierea comunei cu caracteristicile ei politice, numărul populației, specificul economic, precum și o evidență a tuturor persoanelor privite cu suspiciune de comuniști, ca cei judecați pentru crime politice, comercianții, chiaburii, cetățenii străini, epurații, ofițerii deblocați, membrii de rând și simpatizanții mișcării legionare, precum și ai partidelor istorice, foștii moșieri, polițiști, jandarmi, primari, membrii organizațiilor cu

²⁶ Gheorghe Iancu, Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă, *op.cit.*, p. 416-421.

²⁷ Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii...*, p. 58.

²⁸ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii*, prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, pe 27 aprilie 1962, București, Editura Politică, 1962, p. 5.

²⁹ Vezi, ASRI, *fond Documentar*, dosar 4639, f. 62-71.

³⁰ *Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate*, M.A.I., D.G.S.S., 1952, f. 4.

caracter naționalist, cei ce aveau rude în străinătate (în țările capitaliste și Iugoslavia), persoanele repatriate din zonele apusene ale Austriei și Germaniei, din Iugoslavia, precum și exclușii din P.M.R.³¹. Crearea acestor dosare trebuia să acorde posibilitatea ofițerului operativ și șefului raionului de securitate să ia măsuri de urmărire și supraveghere a tuturor celor ce se puteau împotrivi regimului. Persoanelor ce se opuneau procesului de colectivizare sau sistemului de cote li se întocmeau fișe operative, ce cuprindeau elementele de identificare (nume, prenume, data și locul nașterii, numele părinților), antecedentele politico-juridice și activitatea ce o desfășurau în acel moment³².

Atribuția principală a ofițerului operativ, responsabil de sector, era să creeze în comunele și satele de care răspundea o rețea informativă, a cărei densitate să fie în raport cu numărul populației și a „elementelor suspecte urmărite”³³. Într-o primă fază erau recrutați informatori necalificați (vezi capitolul **Metodele de lucru ale Securității**) din rândul „elementelor cinstite” din comună, în fapt persoane considerate sigure de către regim. Pe baza informațiilor furnizate de aceștia, precum și a investigațiilor efectuate, se continua cu racolarea altor indivizi din diverse categorii de săteni, ținându-se cont atât de pătura socială din care proveneau, cât și de fosta apartenență politică. Erau vizate acele persoane capabile să furnizeze informații de interes pentru Securitate, cu legături în rândul grupurilor suspectate de comuniști și care aveau un nivel de cultură mai ridicat³⁴. Pe baza datelor furnizate de informatorii necalificați se realizau liste cu persoanele ostile regimului și se trecea la recrutarea unor agenți calificați, care să le supravegheze activitatea. Agenții urmau să primească sarcini concrete din partea ofițerului de securitate, iar notele informative pe care primii le furnizau trebuiau discutate, cerându-se de către ofițer lămuriri acolo unde era cazul³⁵. Materialul astfel obținut urma a fi verificat cu ajutorul altor informatori sau a mijloacelor auxiliare (investigație, cenzura corespondenței, etc.).

Categoria de țărani cea mai intens supravegheată de Securitate a fost cea a chiaburilor, ofițerii întocmind liste cu aceștia în care se menționa apartenența politică, averea, inventarul viu sau mort, situația militară, relațiile cu partidul comunist. Defecțiunile în materializarea obiectivelor cooperativizării erau, prin prisma rapoartelor organelor represive, datorate atitudinii chiaburilor, care mai aveau și calitatea de foști membri ai P.N.Ț.-Maniu sau P.N.L.-Brătianu. Ei erau învinuiți, potrivit documentelor, că refuză de a preda sau repara inventarul agricol, în special tractoarele (rapoartele uitând să menționeze că țăranii nu dispuneau de mijloacele tehnice pentru a efectua reparațiile utilajelor), se dedau la acte de sabotaj asupra acestora, nu doresc să efectueze lucrările agricole sau să predea la timp cotele impuse de organele de partid, distrug recoltele prin incendiere voluntară și ascund anumite cantități de cereale, trec la acte de intimidare îndreptate asupra activiștilor de partid, răspândesc zvonuri cum ar fi venirea americanilor și începerea unui nou război, distrug materialele de propagandă comunistă și se infiltrează ca activiști în comitetele provizorii sau în conducerea G.A.C.-urilor.

³¹ *Ibidem*, p. 5.

³² ACNSAS, *fond Documentar*, dosar 4, vol I, f. 12.

³³ *Directiva pentru organizarea și conducerea...*, f. 4.

³⁴ *Ibidem*, p. 7.

³⁵ *Ibidem*, p. 12.

Multe referate ale Securității cuprindeau informații despre folosirea de către chiaburi a muncii salariate și despre măsurile de identificare a țăranilor care au lucrat pământul lor, pentru a fi deferiți justiției.

Organele de represiune din teritoriu culegeau date privind starea de spirit a țăraminii și nemulțumirile acesteia, de multe ori cu prilejul unor evenimente precum colectările, recoltările sau după dislocarea și deportarea unor săteni din comune. Se întocmeau rapoarte detaliate și după revoltele țăărănești, menționându-se și măsurile ce urmau a fi luate ca astfel de acțiuni să nu mai aibă loc.

Cu ajutorul palierului informativ, Securitatea trebuia să realizeze o analiză a mediului țăărănesc și să ofere datele necesare structurilor partidului, dar acest gen de activitate a fost mult diluat de latura sa represivă, pe care o exercita asupra „dușmanilor regimului”. Numărul cel mai mare de arestări în perioada 1948-1953 l-a furnizat țăărănimea, lucru recunoscut de însuși Gheorghiu-Dej, în cuvântarea ținută la Moscova, în octombrie 1961, la al XXII-lea Congres al PCUS, când a afirmat că 80.000 de țărani au fost arestați între 1949-1952, dintre care 30.000 au fost judecați și condamnați. El repetă această cifră la Plenara CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961: „în numele luptei împotriva chiaburilor, peste 80.000 de țărani au fost trimiși în judecată, cei mai mulți dintre ei, fiind țărani care muncesc din greu, iar dintre ei peste 30.000 au fost judecați în procese publice”³⁶. Aceste cifre șocante au fost puse pe seama măsurilor luate de Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, care nu mai erau în conducerea PCR în acel moment. Cifrele sunt confirmate parțial de acele dosare ale Securității devenite accesibile după 1990. În perioada 1 septembrie 1948-7 noiembrie 1949 au fost reținute de organele represive 23.597 de persoane, dintre care 10.152 erau țărani. Aceștia erau împărțiți astfel: 4.518 mijlocași, 2.979 săraci și 2.655 chiaburi³⁷. Un raport al M.A.I., din 1 decembrie 1961 „cu privire la situația arestărilor făcute de către organele M.A.I. și (ale) Procuraturii în rândurile țăranilor”, în perioada de apogeu a represiunii, furnizează următoarele cifre: numărul total de arestați în intervalul 1951-1952 a fost de 34.738, dintre care 22.008 chiaburi, 7.226 țărani cu gospodărie mijlocie, 5.504 țărani cu gospodărie mică. În întreaga țară au avut loc pentru această perioadă 438 de procese publice cu acuzați din rândul țăranilor³⁸.

Regionalele de Securitate cu numărul cel mai mare de arestați au fost Hunedoara, cu 16.146 (14.394 chiaburi, 1.254 mijlocași, 498 cu gospodărie mică), Oradea, cu 9.760 (2.919 chiaburi, 2.854 mijlocași, 3.987 cu gospodărie mică), Cluj, cu 4.025 (1.751 chiaburi, 1.811 mijlocași, 463 cu gospodărie mică) și Constanța, cu 1.484 (1.210 chiaburi, 257 mijlocași și 17 cu gospodărie mică). Urmău Oltenia, cu 940 țărani arestați (842 chiaburi, 94 mijlocași, 4 cu gospodărie mică), București, cu 465 (110 chiaburi, 306 mijlocași, 49 cu gospodărie mică), Iași, cu 350 (201 chiaburi, 97 mijlocași, 52 cu gospodărie mică), Timișoara, cu 328 (87 chiaburi, 99 mijlocași, 142 cu gospodărie mică), Argeș cu 236 (129 chiaburi, 80 de mijlocași, 27 cu gospodărie mică), Mureș Autonomă Maghiară cu 234 (57 chiaburi, 80 de mijlocași și 97 cu gospodărie mică), Brașov, cu 201 (42 chiaburi, 90 mijlocași, 69 cu gospodărie mică), Galați, cu 198 (114

³⁶ Gheorghe Gheorghiu-Dej, **Articole și cuvântări, iunie 1961-decembrie 1962**, București, Editura Politică, 1962, p. 206; vezi și *Scântea*, nr. 5372 din 7 decembrie 1961, p. 1-2.

³⁷ ASRI, **fond Documentar**, dosar 9047, vol. 3, f. 43.

³⁸ **Cartea Albă a Securității**, vol II, p. 423-426.

chiaburi, 52 mijlocași, 32 cu gospodărie mică) și Maramureș, cu 170 (28 chiaburi, 92 mijlocași, 50 cu gospodărie mică). Ultimele locuri erau ocupate de Bacău cu 99 de țărani arestați (55 chiaburi, 32 mijlocași și 12 cu gospodărie mică), Ploiești, cu 98 (65 chiaburi, 28 de mijlocași 5 cu gospodărie mică) și Suceava, cu 4 chiaburi³⁹.

La 18 martie 1959 se găseau în anchetă, închisori ori încadrați în „locuri de muncă” 4.625 de țărani⁴⁰. Câteva luni mai târziu, datele aveau să se modifice ușor. Potrivit **Notei-raport C/4405** din 25 iunie 1959, privind **„Situția elementelor contrarevoluționare din România, aflate în închisori pentru ispășirea pedepselor sau în curs de anchetă la organele de Securitate”**, semnată de ministrul Alexandru Drăghici și destinată conducerii de partid, până la 30 mai 1959, 13.957 de persoane erau condamnate și se aflau în penitenciare. Pentru 908 s-a fixat loc de muncă obligatoriu pe diferite termene, 403 aveau domiciliul obligatoriu iar 2.400 erau în curs de anchetă. Din numărul total, cei mai mulți, 4.928, erau țărani, iar sub aspectul vinovăției se menționa că peste jumătate dintre arestați, 8.195, „au făcut agitație și au dus activitate de uneltire contra ordinii sociale și a transformării socialiste a agriculturii”⁴¹. În acel moment, țăranii constituiau alături de intelectuali grupul cel mai important de deținuți politici.

La 18 august 1959, se aflau încarcerați 5.341 de țărani, dintre care 3.686 condamnați, iar 1.655 în prevenție. Pe ani, reținerile se prezentau astfel: în 1956, 705 țărani; în 1957, 1.308 țărani; în 1958, 1.829 țărani; iar în 1959, 1.499. Dintre arestați, 655 fuseseră propuși pentru amnistie și grațiere, ceilalți 4.676 urmând să rămână în penitenciare⁴².

Trebuie precizat faptul că cifrele prezentate mai sus, cu toate lipsurile datorate accesului parțial la arhive, în special cele ale Securității și Comitetului Central al PCR, sunt uneori contradictorii. Aici nu au fost incluse persoanele arestate de Miliție sau cele deținute temporar (de la câteva zile la mai multe luni) fără acte, care să ateste acest lucru, deci neînregistrate în statisticile poliției politice.

În numeroase cazuri, ofițerii Securității nu reușeau să adune dovezi pentru condamnarea celor care aparțineau unor categorii sociale considerate „dușmănoase”. Deoarece nu puteau fi luate măsuri represive contra lor în baza codului penal sau a unor legi publice, iar deportarea și fixarea domiciliului obligatoriu erau considerate insuficiente în fața pericolului potențial ce-l reprezentau pentru regim, s-a trecut la elaborarea unui complex de legi cu caracter secret care să reglementeze un nou timp de detenție, pentru care nu era necesară pronunțarea unei sentințe penale. Astfel au apărut în România lagăre numite, în funcție de perioadă și de tipul lor de organizare, unități, colonii și batalioane de muncă. Decretul nr. 6 din 14 ianuarie 1950 al Prezidiului Marii Adunări Naționale a dus la înființarea unităților de muncă, instrumente „pentru reeducarea elementelor dușmănoase din RPR în vederea pregătirii și încadrării lor pentru viața socială în condițiile democrației populare și construirii socialismului”⁴³. În aceste unități au fost trimiși, pe lângă foști deținuți politici în legătură cu care Securitatea considera că „la expirarea pedepsei nu se dovedesc a fi reeducați”, „aceia care prin

³⁹ **Ibidem**.

⁴⁰ ASRI, **fond Documentar**, dosar 7778, vol 3, f. 162.

⁴¹ **Cartea Albă a Securității**, vol. 3, p. 194-196. vezi și ASRI, dosar 7778, vol. 3, p. 163-166

⁴² ASRI, **fond Documentar**, dosar 7778, vol. 3, f. 154-157.

⁴³ **Ibidem**, dosar 10.957, f. 1-2.

faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în RPR, precum și acei care, în același mod, defăimează puterea de stat sau organele sale, dacă aceste fapte nu constituie sau nu pot constitui prin analogie infracțiuni”⁴⁴. De fapt, se lăsa la îndemâna Securității aplicarea unor măsuri represive în privința unei categorii de „inamici” foarte vag definită.

Trimiterea în unitățile de muncă era dispusă prin decizii ale MAI, pe o durată de minim 6 luni până la 2 ani. Ea putea fi redusă „în raport cu rezulatele reeducării” sau prelungită, fără a putea depăși 5 ani.

În anii 1967-1968, Consiliul Securității Statului a probat pe bază de documente trimiterea în unități, colonii și locuri de muncă obligatorie a unui număr de circa 29.000 de persoane⁴⁵. Cifrele sunt incomplete, deoarece un document redactat de Securitate menționează că „posibilitățile de a stabili în mod cât mai concret șirul abuzurilor și ilegalităților sunt limitate de faptul că în Arhivele Securității Statului nu se pot identifica multe documente. Din relatările unor ofițeri ce muncesc în prezent în acest sector rezultă că în anul 1954 fostul șef al Serviciului de evidență, colonelul Popescu Gheorghe, în prezent ambasador în Birmania, a ordonat distrugerea fișelor de evidență pentru aproximativ 17.000 persoane ce au fost internate administrativ. Ca urmare, dosarele din arhiva Securității nu se pot găsi decât cu mari greutate”⁴⁶. Mai mult, numeroase persoane au fost internate în lagăre de muncă fără să li se întocmească măcar acte de evidență.

Un alt document redactat în 1968, intitulat **Dimanica arestărilor efectuate de către organele Securității Statului în perioada 1950-31.03.1968**, menționează că în intervalul 1950-1954 și 1958-1963 (între 1955-1957 nu au existat astfel de pedepse) au fost internate administrativ 25.740 persoane⁴⁷. Între 1950 și 1954 au fost trimise în unități de muncă 22.077 persoane, pentru marea majoritate a acestora pedeapsa fiind ilegală chiar după aprecierile ofițerilor ce au redactat documentul. Până în 1954, 20.477 de persoane au fost puse în libertate, iar pentru 1.600 s-au emis mandate de arestarea în vederea efectuării anchetei penale, dintre acestea numai 509 fiind trimise în justiție⁴⁸. Dintre cele 22.077 de persoane încadrate în colonii și unități de muncă, 4.865 erau țărani⁴⁹. Altor 1.899 de săteni li se fixaseră „loc” de muncă⁵⁰, iar 1.643 avuseseră domiciliul obligatoriu, aici nemaifiind incluse comunele „speciale” din Bărăgan⁵¹.

Moșierii, au fost o primă categorie supusă de autorități unor măsuri „administrative” speciale, aceștia, împreună cu familiile lor, fiind scoși din locuințe, deportați și supuși unui regim de domiciliu obligatoriu în diferite localități din țară. Documente ale Securității redactate în perioada 1967-1968 acredatau ideea potrivit căreia această măsură ar fi afectat 2000 de familii cu 3000 de persoane⁵². Un raport⁵³

⁴⁴ **Ibidem**.

⁴⁵ Arhiva Comitetului Executiv al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 17.

⁴⁶ **Ibidem**, f. 17; Vezi și ACNSAS, **fond Documentar**, dosar 55, vol. 51, f. 47.

⁴⁷ ACNSAS, **fond Documentar**, dosar 55, vol. 51, f. 6.

⁴⁸ **Ibidem**, f. 8.

⁴⁹ ASRI, **fond Documentar**, dosar 7778, vol. 27, f. 83-84.

⁵⁰ **Ibidem**, f. 125-126.

⁵¹ **Ibidem**, f. 127.

⁵² ACNSAS, **fond Documentar**, dosar 55, vol. 51, f. 7.

⁵³ ASRI, **fond Documentar**, dosar 9916, f. 1-18.

înaintat de conducerea DGSP-ului, Direcțiunii organizatorice a Comitetului Central arată că în urma operațiunii de expropriere, pregătită în mare secret și pe tot cuprinsul țării, în noaptea de 2 martie 1949 la ora 3, au fost supuși evacuării, „2.972 de moșieri, 3.744 membri de familie, 363 administratori, 725 alte persoane”, deci un total de 7.804 persoane. Oricum, cifrele privind numărul deporărilor diferă în mod considerabil. Henry Roberts aprecia numărul familiilor deportate în noaptea de 2/3 martie 1949 la 17.000⁵⁴, iar Dumitru Șandru, folosind statistici de la Ministerul Agriculturii, deducea că peste 9000 de țărani au împărțășit, de asemenea, soarta moșierilor⁵⁵.

Prin Decizia nr. 200/1951 au fost deportate din zona frontierei cu Iugoslavia, precum și din regiunea Constanța, 10.099 de familii, cuprinzând 43.899 de persoane, în mare parte țărani, operațiunea fiind coordonată de o comisie MAI, ce avea în frunte pe generalul Gheorghe Pintilie, șeful Securității⁵⁶. Aceștia au fost trimiși în Bărăgan, unde s-au format 18 comune noi, în regiunile București, Constanța și Galați⁵⁷.

Măsurile luate de autorități în mediul rural au provocat proteste ale țăranimii, inclusiv în forma lor cea mai radicală a răscoalei. În perioada 1949-1951 s-au înregistrat numeroase revolte în multe regiuni ale României, ajungându-se la confruntări cu Trupele de Securitate și Miliție, în urma cărora mulți țărani au fost executați sumar, iar alții au fost arestați, judecați și condamnați sau deportați în Dobrogea și Bărăgan.

Primele incidente datorate rezistenței țăranilor la colectivizare s-au produs în mai 1949, în satul Roma din județul Botoșani, când Trupele de Securitate au tras în protestatari. Revolte pe scară largă au mai avut loc în luna iulie în județul Bihor, soldate cu împușcarea de către Securitate a 16 țărani și deportarea altor 200, precum și în luna august în județul Arad, unde au fost împușcați 12 țărani și arestați mai mult de 100⁵⁸.

În unele regiuni, precum Arad, Argeș, Bihor, Munții Apuseni, Vlașca, Hunedoara, Timiș, țăranii ajutați de partizani s-au angajat în ciocniri cu Miliția și Trupele de Securitate. De asemenea, în anumite zone, clădirile cooperativelor agricole au fost incendiate, precum în județul Arad, unde documentele Securității arată că, după ce a fost distrusă o fermă de stat, la 31 iulie 1949, au fost chemate trupele de grăniceri de la Radna, la 3 august, pentru a restabili ordinea. Ele au arestat 98 de persoane și au împușcat 12 țărani. Rapoartele semnate de șeful Securității din Timișoara, colonelul Coloman Ambruș, și de adjunctul său, maiorul Aurel Moiş, dau numeroase detalii despre această „rebeliune” cum o numeau ei și menționează faptul că alți doi țărani fuseseră împușcați „în timp ce încercau să evadeze din arest”⁵⁹. O adevărată răscoală a avut loc și în nordul județului Vlașca, la începutul lunii iulie 1949. Țăranii din 12 sate au devastat birourile locale ale partidului, autoritățile comuniste fiind bătute și alungate. Au fost chemate Trupele de Securitate, care au tras în răsculați, omorând zece dintre ei și rănind mai multe persoane⁶⁰.

⁵⁴ Apud Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii...*, p. 52.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ ASRI, *fond Documentar*, dosar 7778, vol. 36, f. 37-38; vol. 27, f. 81 și 89

⁵⁷ Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România, 1945-1964*, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 146-168.

⁵⁸ ASRI, *fond Documentar*, dosar 1908, *passim*.

⁵⁹ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Polirom, 2001, p. 107.

⁶⁰ Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962*, în *Arhivele Totalitarismului*, vol. 1, 1993, p. 151.

Urmarea amplerelor mișcări țărănești din lunile iulie și august 1949 au fost deportările din județele Arad și Bihor. Dintr-un **Studiu informativ asupra acțiunilor contrarevoluționare chiaburești** din zonă, întocmit la 12 august 1949, aflăm că s-a hotărât organizarea unor comandamente unice la Oradea și Arad, cu misiunea de a „restabili total ordinea și liniștea”. Se dispunea ca: „Cei care se dedau la crime, la acte de teroare, tăieri de fire telefonice sau la jaf, să fie executați. În caz că agresorii întrebuințează forța sau focuri împotriva trupelor și a autorităților și nu se supun somațiilor legale, să se întrebuințeze focul, urmărindu-se lichidarea capilor acestor bande. Din fiecare centru, în care au avut loc acțiuni chiaburești, se vor ridica capii acestor acțiuni (în lipsă familiile acestora) și câte 10-15 familii de chiaburi, afirmați ca dușmani ai poporului”. Din 31 iulie și până în 3 august, „în timpul operațiilor, au fost executați în regiunea Oradea 16 chiaburi, iar în regiunea Arad 12 chiaburi”. În noaptea de 2 spre 3 august, un efectiv de 315 milițieni și 65 de securiști au luat cu asalt satele și au trecut la îmbarcarea într-un tren special a celor care aveau să fie deportați la Medgidia, în Dobrogea. La doi ani de la revolte, între 16 iulie și 6 august 1951, din ordinul M.A.I., s-au deplasat în zonă maiorul de miliție Titu Stănescu și căpitanul de securitate Ilie Cărciumărescu, care constatau într-un raport că „dislocările efectuate în anul 1949, cu ocazia agitațiilor care au avut loc, au avut ca efect îmbunătățirea stării de spirit în comune, producând în același timp panică în rândul elementelor dușmănoase și teamă printre cetățenii mai înstăriți”⁶¹.

Miliția și Securitatea au primit ordine de a „asista la organizarea gospodăriilor agricole” și a participa la „înregistrarea” de noi membri în Alba, Arad, Argeș, Cluj, Putna, Tecuci, Dolj, Făgăraș, Gorj, Ilfov, Mehedinți, Mureș, Sibiu, Târnava Mică, Trei Scaune, Vâlcea și Vlașca. Acest fapt, care a avut drept efect o intensificare a represiunii în procesul de colectivizare, a provocat izbucnirea de violente revolte țărănești în vara anului 1950, în toate județele amintite mai sus.

Trupele Miliției și Securității au făcut incursiuni, adeseori în toii nopții, pentru a-i obliga pe țărani să se înscrie în colective, amenințându-i cu munca forțată sau cu excluderea copiilor din școli și facultăți. Cei care refuzau erau arestați și duși la sediul Consiliului Popular, unde erau bătuți și torturați. Multe familii au fost alungate din casele lor atunci când pământul le-a fost luat de cooperative. De altfel, din 1950 avea să se răspândească practica împușcării unor chiaburi în comunele în care opoziția față de colectivizare sau față de predarea cotelor era fățișă, împușcare urmată de expunerea publică a cadavrelor.

La 2 februarie 1950, în cuvântul de încheiere al lui Teohari Georgescu la Conferința cu comandanții Miliției, Securității și Trupelor de Securitate din Direcția Generală și Direcțiile Regionale se spunea: „Și atunci o să întreb pe tovarăși ce dictatură a proletariatului este aceasta, ca să se lase lovită de toată chiaburimea, de toate elementele dușmane? Da, sunt de acord cu dvs. că vom lua măsuri, vom lovi, vom pune la respect, dar aceasta nu înseamnă ca să terminați lupta de clasă. Vor căuta alte forme, vor căuta să lovească din umbră. Dar acum nu sunt în umbră, luptă pe față, lovesc fără rușine, intră în adunări, spun în adunări ce au de spus, merg până acolo că dizolvă adunările făcute pentru pace, pentru alte scopuri. Astea sunt faptele care se întâmplă în țară și nu întâmplător”. Acest îndemn la represiune lansat de Teohari Georgescu avea să

⁶¹ Marius Oprea, **Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989**, Iași, Polirom, 2002, p. 151.

dea „rezultate” pe parcursul derulării revoltelor țărănești din vara anului 1950, când au fost împușcați fără vreun fel de judecată sute de țărani, după scenariul sintetizat într-o propoziție din raportul unei unități trimise la 31 iulie 1950 pentru a „pacifica” o comună din Bihor: „Când au apărut organele noastre, au tras focuri de armă asupra lor”⁶².

Anii 1957-1958, datorită reluării metodelor de colectivizare forțată, au fost marcați de violențe deosebite în mediul rural, înregistrându-se numeroase răzmerițe, în diferite zone ale României, amploarea lor fiind determinată în mod frecvent de agresivitatea cu care autoritățile detașate în comune încercau să-i oblige pe săteni să se înscrie în gospodăria colectivă. Printre cele mai violente revolte au fost cele înregistrate în câteva localități din jurul Focșaniului, respectiv la Suraiia, Răstoaca și Vadu Roșca. La 1 decembrie 1957, localnicii din Vadu Roșca s-au opus intrării pe teritoriul lor a unor echipe de propagandiști. Două zile mai târziu autoritățile au încercat din nou să intre în localitate, dar țăranii se opun încercând să sechestreze primarul și reprezentanții de la raion. Până la urmă se ajunge la o înțelegere potrivit căreia echipa era lăsată să plece, țăranii primind asigurări că în Vadu Roșca nu se va folosi forța, a doua zi urmând a se întâlni cu reprezentanții autorităților. Între timp, satul este înconjurat de Trupele Securității și declarată starea de asediu. La 4 decembrie 1957, în jurul orei 9 dimineața, după o altercație verbală între localnici și oficiali, asupra sătenilor adunați se deschide focul, bilanțul victimelor ridicându-se la 9 morți și circa 60 de răniți. Nicolae Ceaușescu este trimis să coordoneze operațiunile de „pacificare” a satului⁶³. Sute de oameni au fost arestați și anchetați, o parte fiind condamnați la mai mulți ani de închisoare, în urma unor procese la Galați. Colectivizarea satului este stopată din 1958 până în 1960. Faptul că Ceaușescu obișnuia să folosească metode represive pentru a-și atinge scopurile este dovedit de afirmațiile lui Emil Bodnăraș. Într-o consfătuire la Constanța cu activul local de partid, unde se anunțase încheierea colectivizării în regiune, la întrebările lui Dej adresate celor de la Timișoara, cu privire la data când aceștia îi vor invita la o consfătuire de inaugurare a cooperativizării complete a zonei, Bodnăraș a afirmat: „Dar să nu așteptați întâi să mai vină pe acolo tov. Ceaușescu”⁶⁴.

Îndemnul de a folosi cele mai dure metode pentru realizarea colectivizării venea de la primul om din stat. La Plenara CC al PMR din 26-28 noiembrie 1958, în discuțiile legate de tensiunile ce se acumulaseră în lumea rurală, Gheorghiu-Dej se arăta necruțător față de țăranii răsculați: „Oare nu merită ca pentru asemenea acțiuni contrarevoluționare să frângem gâtul și șira spinării unui asemenea om? Trebuie foarte tare bătută acești oameni, să nu vă fie milă că acestora nu le e milă de regimul nostru”⁶⁵.

Țărănimea a fost privită de liderii comuniști ca o sursă continuă de producere a relațiilor capitaliste, deci un dușman care trebuia distrus cu orice preț. După 1953, metodele au fost schimbate pentru o perioadă, dar nu și scopul, locul arestărilor în masă, al confiscărilor de inventar agricol și recoltă au fost luate de mijloace administrative, restricții comerciale, interdicții. Statul a preluat direct, prin forță, sau indirect, prin

⁶² Document publicat de Marius Oprea, **Banalitatea...**, p. 120.

⁶³ Cătălin Augustin Stoica, **Instituționalizarea partidului-stat și a proprietății colective în Vadu Roșca și Nănești, județul Vrancea**, p. 445, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (ed.), **Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)**, Iași, Polirom, 2005.

⁶⁴ Marius Oprea, **Transformarea socialistă a agriculturii: asaltul final, 1953-1962**, p. 103-104, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (Ed.), **Țărănimea și puterea...**

⁶⁵ **Ibidem**, p.103.

impozite, ceea ce depășește necesarul de supraviețuire a țaranului, folosind acest surplus pentru procesul de industrializare și urbanizare. Între 1953-1957, comuniștii și-au consolidat pozițiile politice, iar industrializarea a produs resurse alternative, schimbul de produse manufacturate contra produse agricole a fost discriminatoriu, prețurile avântându-le pe cele dintâi. Satele au pierdut și o parte din populație, în urma procesului de industrializare forțată și de urbanizare, iar numărul familiilor care supraviețuiau atât din resursele tradiționale, dar și din veniturile obținute în mediul urban au crescut. Toate aceste lucruri au dus la slăbirea țărănimii, la o schimbare a raportului de forțe, ultima campanie de aducere sub control finalizându-se în 1962 cu înfrângerea ei.

The role of Securitate in the agriculture collectivization process

Summary

After gaining power in Romania, the communists claimed they will not use the kolkhoz method or other repression methods used in the USSR in order to enforce it, a position that was about to be change radically at the CC of the PMR meeting in 3-5 march 1949. The agriculture collectivization was a very important activity of the Securitate. They were monitoring the peasants problem using intelligence structures, feeding these data to the party organs. This kind of activity was well diluted by repressive actions of the political militia. The number of political arrests among peasants, which is presented in this paper, comes as proof. The peasants were considered by communist leaders as a constant source in producing capitalist relations, therefore they had to be eliminated, with the Securitate assuming that mission.

FOCUL – ELEMENT PRIMORDIAL (II). CREDIŢE, CULTE, RITUALURI

Livia Liliana Sibişteanu

În dialogul cu Kymiskos, Zeus îi spune acestuia că ei, pământeni, nu aduc jertfe şi nu fac ritualuri zeilor pentru a cumpăra bunuri de la ei sau pentru a obţine altceva în schimb, ci „numai așa să cinstească elementul mai bun decât ei”¹. În **Vechiul Testament**, scopul declarat al jertfei este să facă „ispăşire” a păcatelor (**Lev.**,1;4), jertfa este o îmbunare a mâniei, reprezintă un omagiu adus lui Dumnezeu, ca arderile de tot, sau este o comuniune, ca cea de pace². Dumnezeu însuşi a dat oamenilor ritualurile care „nu sunt soluţii ale oamenilor pentru propria sa răscumpărare, ci roada harului, nu rădăcinile lui”³.

Indiferent care sunt ritualurile şi jertfele care le preced (daruri în flori, cereale, uleiuri, lapte, vinuri, mirodenii, tămâie, bani, rugăciuni, imnuri sau jertfe/sacrificii de animale sau de oameni) pentru divinitatea supremă sau pentru diferiţi zei, indiferent în ce scop au fost săvârşite (pentru a repeta actul creaţiei, pentru a cinsti elementul mai bun decât oamenii, pentru ispăşire, îmbunare sau pentru a aduce un omagiu sau pentru a intra în comuniune cu divinitatea), ele au fost făcute în numele unor credinţe, de care omul s-a legat ca unică speranţă de supravieţuire într-o lume pe care n-o înţelegea atunci şi pe care n-o înţelege nici astăzi.

1. Credinţe şi culte

Cultul focului/solar⁴, care ţine de credinţa în nemurirea sufletului, este unul dintre cele mai vechi culte. Cultul focului a apărut odată cu descoperirea focului şi este propriu tuturor civilizaţiilor primitive⁵. În ceea ce priveşte cultul solar, credem că este prezent în picturile rupestre, considerate, în totalitate, ca ritualuri magice ale cultului vânătorii⁶. Analizând picturile rupestre din grottele din spaţiul franco-cantabric, observăm că acestea reprezintă, pe lângă scene de vânătoare, animale în mişcare, şi animale stând. În grota Pech-Merle sunt pictate mâini, pe lângă cai în poziţii statice⁷. Considerăm aceste picturi, cât şi cele care reprezintă animale şezând, drept picturi votive închinare Soarelui sau Focului, care alături de Lună, luminau calea vânătorului, ceea ce ar însemna că celor două li se săvârşeau ritualuri, în paralel. Aceaşi semnificaţie o dăm şi picturilor şi petroglifelor sahariene care reprezintă boi cu discuri solare între coarne. În legătură cu cultul solar sunt considerate şi construcţiile megalitice, cum este, spre exemplu, ansamblul megalitic de la Stonehenge, care are, deasemenea, şi o

¹ Lucian din Samosata, **Dialoguri**, Bucureşti, Editura Cărţii Şcolare, p. 261.

² **Dicţionarul biblic**, Oradea, Editura „Cartea creştină”, 1995, p. 715.

³ **Ibidem**, p. 716.

⁴ Livia Liliana Sibişteanu, **Focul – element primordial (I). Reprezentări şi simboluri în religii**, în *Zargidava*, VI, 2007, p. 227-234.

⁵ Fustel de Coulange, **Cetatea antică**, Bucureşti, Editura Meridiane, 1984, p. 47.

⁶ Ovidiu Drîmba, **Istoria culturii şi civilizaţiei**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, vol. I, p. 14.

⁷ V. Chirica, D. Boghian, **Arheologia preistorică a lumii (Paleolitic-Mezolitic)**, Iaşi, Editura Helios, 2003, p. 141.

funcție funerară⁸.

Gordon Childe găsește începuturile manifestării cultului solar în epoca neolitică, punându-l în legătură cu practicarea agriculturii. „Agricultura pretindea o examinare mai atentă a diferitelor anotimpuri și o mare exactitate în împărțirea timpului. Anotimpul propice pentru agricultură este arătat de Soare, nu de fazele Lunii, care sunt calendarul vânătorului. În părțile nordice, schimbările intervenite în mersul Soarelui, care se produc între solstiții, sunt destul de izbitoare ca să formeze punctele de reper ale anotimpurilor. Examinarea acestor repere a făcut să reiasă rolul Soarelui ca principiu care reglementează anotimpurile, care i-a îndemnat pe oameni să facă din el o divinitate”⁹. Probabil, atunci omul a făcut asocierea, mai mult ca oricând, între focul terestru și focul celest, Soarele, și a început să practice aprinderea focurilor la solstiții. Practicarea acestui cult al focului/solar este demonstrat arheologic prin simboluri ale focului și cele solare de pe obiectele ceramice, din majoritatea culturilor arheologice, ca: rozete, crux gammata, linii ondulate în ascensiune, cercuri. Asocierea celor două elemente poate fi identificată în mitologia popoarelor din Mesopotamia. Erra („cel uscat”) reprezenta o personificare a unor fenomene diferite: soarele arzător, focurile spontane în stepă, seceta, foametea (acestea fiind consecințe ale soarelui arzător). El este și un zeu al vremii, având în stăpânire revărsările și pâraiele de munte (se vede aici legătura dintre cele două elemente primordiale, foc și apă¹⁰). El este, deasemenea, un zeu războinic, fiind numit Qarad ili „Războinicul zeilor”¹¹.

Considerăm că punctul culminant al acestui cult a avut loc în epoca bronzului, așa numita perioadă a eroilor, când focul terestru era singurul element de care depindea topirea metalelor, necesare nu numai pentru confecționarea uneltelor, ci pentru confecționarea armelor. Atunci era îmbunat focul terestru, iar focului celest i se cerea protecția eroului. Tot atunci, credem că s-a produs solarizarea divinității creatoare, despre care face referiri Mircea Eliade, fenomen întâlnit nu numai la popoarele indomediteraneene, ci și la cele din Africa Centrală și Sudică, America de Sud, Australia¹². Fragmentul următor, dintr-un imn vedic, sintetizează cele de mai sus, ca o concluzie la cele afirmate : „**O, Agni! Foc sacru! Foc ceresc!** Tu, care dormi în lemn și te înalți în flăcări strălucitoare din altar, tu - inima jertfei, avântul îndrăzneț al rugăciunii, **scânteia divină** ascunsă în toate și **sufletul glorios al soarelui**”.

Credința că Soarele participă la actul creației a întărit acest cult. El devine în același timp și fecundator, iar atributele lui sunt preluate de suveran „atât pe plan cosmic, cât și pe plan social”, în acumularea și distribuirea „Vieții”¹³, manifestare religioasă prezentă, în special, în practicile religioase egiptene și ale popoarelor amerindiene.

Cea mai veche doctrină religioasă care consacră cultul focului, ca manifestare a credinței și a concepțiilor despre Adevărul Universal, este cea vedică. Cel care a instituit acest cult în India a fost Rama, pe care Zoroastru l-a numit „conducătorul popoarelor, binecuvântatul monarh”¹⁴. Lui Rama i-a dat Deva Nahousha (Inteligența

⁸ Ovidiu Drimba, *op.cit.*, p. 49.

⁹ Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, București, Editura Științifică, 1966, p. 114.

¹⁰ Livia Liliana Sibișteanu, *op.cit.*, p. 227-234.

¹¹ Gwendolyn Leick, *Dicționar de mitologie a Orientului Apropiat*, București, Editura Artemis, 2005, p. 79.

¹² Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 131.

¹³ *Ibidem*, p. 132.

¹⁴ Eduard Schuré, *Mari inițiați*, București, Editura Lotus, 1994, p. 40.

Divină) o făclie care reprezenta focul sacru al Spiritului Divin, pe care trebuia s-o dea bărbatului, și cupa Vieții și a Iubirii, pe care trebuia s-o dea femeii, după care i-a indicat răsăritul, locul unde el trebuia să propovăduiască noua credință. În acel moment, pe altarul din templu, s-a aprins, de la sine, focul, iar templul a început să se mărească, coloanele atingând bolta înstelată, care a devenit cupolă. În această întâmplare se găsește întreaga credință cât și semnificația templului. Geniul Divin îi explică lui Rama sensul constelațiilor, îl învață să citească în semnele zodiacului, destinele omenirii¹⁵. Cultul focului sacru al lui Rama reprezenta unitatea divină a lucrurilor. Focul vizibil al altarului, simbol al focului ceresc invizibil, unea familia, clanul, tribul și toate popoarele, el fiind centrul Supremului Zeu Viu, pe pământ.

Deasemenea, Rama a legat viața omenească de ciclul anotimpurilor, de revoluțiile astronomice anuale, le-a dezvăluit oamenilor virtuțile plantei, băuturii și zeității Soma. Discipolii lui au dus mai departe învățătura sa, păstrată în Vede („cunoaștere”), transmițând altor popoare emblema religiei, a cultului focului, coarnele de berbec. Cu timpul, acestea au devenit semnele inițierii sarcedotale și regale. Cu această semnificație le întâlnim și la egipteni¹⁶, iar cu cea inițială le întâlnim la geto-daci¹⁷, la bastarni și la alte popoare, decorând vetrele¹⁸, sau în stilul ionic al templelor grecești.

În Vede, Agni este zeul care reprezintă sacralitatea focului. El este fiul lui Dyaus, după cum Athar este fiul lui Ahura Măzdă. El s-a născut în cer, după care a coborât sub forma unui fulger, găsindu-se și în apă, în plante. El este identificat cu Soarele¹⁹, deși acestuia îi corespunde o altă zeitate, Savitri. Interesantă este speculația brahmanilor, care percep Soarele și sub aspectele lui întunecate. **Rig Veda** (I, 115) îl califică drept „strălucitor” și „negru”, el aducând ziua și noaptea, fiind el însuși un zeu al nopții. Ziua și noaptea sunt surori, iar Soarele vine să se integreze în această bi-unitate. Deasemenea, el emite sămânța în matrice, dar tot el este identificat cu moartea²⁰. Este vorba aici de rolul Soarelui în ritmurile cosmice, rol pe care îl întâlnim și la geto-daci. Aceștia, în afara calendarului solar, identificat în sanctuarul de la Sarmizegetusa, aveau calendarul capetelor luminoase, în care zilele se succedau după Soare, astfel: un Soare la răsărit, un Soare la asfințit (o zi din calendarul solar, reprezenta două zile în calendarul capetelor luminoase)²¹.

Agni este crainicul între Cer și Pământ, este preotul zeilor, este veșnic tânăr, pentru că renaște cu fiecare foc nou. Pe plan cosmogonic, el este „embrionul apelor”, și străbătând Apele Primordiale, le fecundează. Se identifică aici, concepția cosmogonică: crearea lumii prin unirea elementului arzător (foc, căldură, lumină, semen virile) cu principiul acvatic (Apele Primordiale, virtualitățile, Soma). Deasemenea, Agni a provocat nenumărate meditații (flăcările focului dau lumină, care este inteligența), fiind

¹⁵ **Ibidem**, p. 37.

¹⁶ **Ibidem**, p. 42-47.

¹⁷ Silviu Sanie, **Din istoria religiilor geto-dacice**, în *AI/II*, XXII, vol. II, 1985, p. 382-385.

¹⁸ Livia Liliana Sibișteanu, **Alogeni în spațiul getic (sec.III î.e.n.-II e.n.). Credințe și culte religioase**, Bacău, Editura Conexiuni, 2000, p. 128.

¹⁹ Mircea Eliade, **Istoria credințelor și ideilor religioase**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 218.

²⁰ Idem, **Tratat de istorie...**, p. 146.

²¹ Livia Liliana Sibișteanu, **Focul – element primordial (I)**, p. 227-234.

implicat în toate „acele philosophoumena, vizând să identifice lumina cu âtman și cu semen virile”. Datorită riturilor și ascezelor urmărind sporirea „căldurii interioare”, Agni este solidar, – deși mai mult indirect – și cu valorizarea religioasă a „căldurii ascetice” (tapas) și a practicelor religioase Yoga²².

Patria cultului solar este Egiptul. În concepția egiptenilor, Soarele este cel care răsare la est sub numele de Horus și apune la vest sub numele de Aton, Tuv sau Av²³. Horus era identificat cu Ra Harakhti, iar Aton, discul solar, era manifestarea vizibilă a lui Ra Harakhti²⁴. Ra parcurgea cerul, în timpul zilei, cu barca sa diurnă, ca în timpul nopții să se urce în barca nocturnă cu care străbătea Lumea de Jos²⁵. În **Cartea Morților**, unde ne este prezentată întreaga cosmogonie egipteană, Ra, alături de alți zei, a locuit pe pământ. El a introdus în lume pe fiica sa, Maat (dreptate și adevăr). Maat reprezintă ansamblul regulilor morale și era parte integrantă a religiei. Ea este o lege divină, un nemesis divin, care cârmuiește echilibrul din lume între lumină și întuneric, între cald și rece, între bine și rău. Maat reprezintă, deasemenea, o energie, o forță imponderabilă apărută în omul care face fapte bune. La un moment dat s-a declanșat o mare dezordine în mișcarea astrilor, a vânturilor, a apelor, care a produs anarhie socială, invazii barbare, revolte continue ale poporului. Această dezordine a fost urmare a încălcării regulilor lui Maat. Așadar, ordinea cosmică este dezechilibrată ca urmare a absenței lui Maat, a absenței binelui, a ordinii pământene și dezordinea cosmică determină la rândul ei pe cea pământească, existând astfel o corespondență între macrocosmos și microcosmos²⁶. Înțelegem din această concepție, că totul este orânduit de către Ra, prin fiica sa Maat. De aceea, când el părăsește lumea oamenilor, îl lasă pe fiul lui, faraonul, să mențină ordinea în macrocosmos, prin impunerea lui Maat în microcosmos. Faraonul devine astfel, protagonistul schimbului și interferenței continue, dintre lumea oamenilor și cea a zeilor²⁷, cel care săvârșește ritualurile închinare Soarelui, fiind probabil, inițiat în acest cult. În inscripțiile regale și în imnuri, se subliniază faptul că faraonul cunoștea secretele misterelor „încă din embrion”. Nu știm la ce vârstă începea această inițiere. Reprezentările faraonului cu simbolurile solare (discul solar deasupra capului, faraon cu cap de șoim, stând în barca solară sau săvârșind ritualuri solare), sunt dovezi ale inițierii sale²⁸ (inițierea în acest cult a introdus-o în Egipt, Hermes; în centrul inițierii era doctrina Focului – Principiu și a Verbului – Lumină, se impunea apărarea legii Berbecului, care reprezenta și drepturile justiției și ale arbitrariului, suprapunându-se doctrina solară a lui Ra cu științele, cunoscute sub numele de Osiris „stăpânul intelectului”)²⁹. Centrul religios a lui Ra a fost la Heliopolis, până în timpul dinastiei a XII-a, când s-a mutat la Teba, Ra asimilându-se cu zeul Tebei, Amon, dând naștere dualității Amon-Ra³⁰. În Egipt s-a încercat să se introducă monoteismul cultului solar, ceea ce s-a numit „revoluția de la Amarna” (1375-

²² Idem, **Istoria religiilor...**, p. 219-220.

²³ Jean-Michel Angebert, **Misticii Soarelui**, București, Pro Editură și Tipografie, 2006, p. 27.

²⁴ Guy Rachet, **Dictionar de civilizație egipteană**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 146 și 55.

²⁵ **Ibidem**, p. 206.

²⁶ Constantin Daniel, **Civilizația Egiptului Antic**, București, Editura Sport-Turism, 1974, p. 242-243.

²⁷ Srgio Perigotti, **Preotul, în Omul egiptean**, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 132.

²⁸ Erik Horung, **Regele**, în **Omul...**, p. 276-278.

²⁹ Eduard Schuré, **op.cit.**, p. 96-97.

³⁰ Jean-Michel Angebert, **op.cit.**, p. 35.

1330 î.e.n.). S-a proclamat în acea perioadă, de către faraonul Amenhotep IV, cultul lui Aton, discul solar, ca zeu suprem. Faraonul și-a schimbat numele din Amenhotep „Amon este mulțumit”, în Akhenaton „Cel care slujește pe Aton”, a mutat capitala de la Teba, la 300 de km. nord, distanță de vechea capitală, ridicând un nou oraș, care i-a purtat numele (astăzi Tell- el-Amarna). A construit aici palate și temple. Deosebirea dintre templele lui Amon-Ra și cele lui Aton, constă în faptul că acestea nu sunt acoperite, Soarele putând fi adorat în toată splendoarea sa³¹. Reprezentarea lui Aton este sub forma discului solar ale cărui raze, orientate în jos, se termină cu niște mâini ce țin adeseori ankh-ul, crucea egipteană. În reprezentarea acestei divinități, se vede o adorație a energiei cosmice³². De fapt, amenajarea locului sacru dedicat lui Aton era o imitare a cunoștințelor cosmice cunoscute de egipteni: în centru se afla templul, urmau șapte curți și 365 de altare.

În Persia, consolidarea cultului focului și a celui solar a fost făcută de Zoroastru. Tradiția spune că Zoroastru s-a născut zâmbind, sub semnul solar al Berbecului, la începutul anului solar marcat de echinocțiul de primăvară. Profetul persan, ca și ceilalți profeti, au primit învățătura direct de la zeul suprem, el primind-o de la Ahura Măzdă, pe care a împărtășit-o și a impus-o semenilor săi. Prin reforma sa, Zoroastru, dă un caracter moral doctrinei religioase (aspect constat mai sus și la celelalte credințe și culte solare). El a urmărit să întemeieze un singur „regat”, în care autoritatea spirituală și puterea pământească să se îngemăneze. Din această perspectivă, lumea pământească era o reflexie a lumii de sus. Orice activitate de pe pământ, primește astfel o semnificație religioasă, sacră. Trebuia ca oamenii să onoreze zeii și să acționeze drept sub datoriile esențiale. Asemeni lui Buda, care a predicat în India „doctrina trezirii”, lui Zoroastru îi va reveni rolul de „a privi mult spre înalt, apoi în jos, apoi jur împrejurul său”. Îndreptându-și privirea în sus, la nord, la vest, la est, el lua în posesie, aceste ținuturi, în plan spiritual. Îmbrățișarea celor patru puncte cardinale, formează grafic o cruce, simbolul centrului lumii. El i-a convins pe oameni să închine vechile ritualuri lui Ahura Măzdă, a cărei măreție era simbolizată de cultul focului, expresie a „sfințeniei strălucitoare a Stăpânului Inteligent”. Învățătura sa se găsește în **Gatha**, parte componentă a **Avestei**. În doctrina sa, slăvea tot ce, în natură, amintea de triumful luminii asupra întunericului: Soarele, în primul rând, este sursa oricărei bucurii și forme de viață. În lume există o luptă continuă între două principii-spirite: Binele (lumina) lui Ahura Măzdă și Răul (întunericul) lui Ahriman. Mithra, zeul solar, era adorat ca foc celest. Haoma, taurul al cărui sânge se amestecă cu planta din care se făcea băutura sacră, Saoma, a supraviețuit ritualului potirului, strămoș îndepărtat al mitului Graalului. Ahura Măzdă nu putea fi reprezentat în imagini, în afara discului solar. A impus săvârșirea rugăciunilor spre est, ceea ce presupunea contemplarea Soarelui, a curcubeului și obiceiul păstrării focului în vatră, ca semn al glorificării focului planetar și al focului terestru. În concepția sa, focul era emanația directă a energiei logosului. Ca principii morale, a propovăduit adevărul, autoritatea și gândirea ca triadă sacră, a cerut oamenilor să fie pioși, să-și întemeieze o familie. A interzis sacrificiile sângeroase și practicile magice³³. Zoroastru credea în triumful Binelui care va înnoi radical lumea,

³¹ Mircea Eliade, **op.cit.**, p. 113.

³² Jean-Michel Angebert, **op.cit.**, p. 48.

³³ **Ibidem**, p. 81-86.

nădăjduind în transfigurarea existenței. Ordalia prin foc și metal topit avea drept scop atât pedepsirea răilor, cât și regenerarea existenței. La majoritatea religiilor, așteptarea judecății și a reînnoirii lumii este proiectată progresiv, într-un viitor eshatologic calculat diferit. Ritualurile reînnoirii se săvârșeau de Anul Nou, când se repeta actul creației. Zoroastru a considerat că reînnoirea trebuie făcută prin voința lui Ahura Măzdă, prin judecata fiecărei ființe și pedepsirea răilor și răsplata celor buni. Astfel, el a abolit „ideologia arhaică a ciclului cosmic periodic regenerat și a proclamat eshaton-ul iminent și irevocabil, hotărât și dus la îndeplinire de Ahura Măzdă”³⁴. Cultul solar va fi adoptat de regi, la fel ca în Egipt și se va contopi cu cel imperial, cunoscând o mare răspândire, în Europa la Roma și în teritoriile cucerite de romani.

Cultul focului și cel solar au fost venerate și în lumea amerindienilor. De exemplu, pe piatra calendarului aztec de la Tenochtitlan era înscrisă istoria mitică, care a traversat 5 ere numite sori. Prima eră „Patru jaguari” a fost stăpânită de Tezcatlipoca – „Oglinda fumegândă”, zeul suprem aztec și s-a terminat cu transformarea zeului în soare și cu devorarea oamenilor de către jaguari. A doua eră „Patru vânturi” a fost stăpânită de Quetzalcóatl – „Șarpele cu pene”, zeul înțelepciunii și s-a încheiat prin distrugerea lumii de către mari uragane și transformarea oamenilor în maimuțe. Cea de a treia eră „Patru ploii” a fost stăpânită de Tláloc, „Cel care face să germineze”, zeul ploii și s-a încheiat printr-o ploaie de foc. Cea de a patra eră „Patru ape” a fost stăpânită de Chalchiuhtlicue – „Cea cu fustă de jad”, zeița apei și s-a încheiat cu un potop uriaș și cu transformarea oamenilor în pești. Ultima eră, a cincea „Patru cutremure”, epoca contemporană, aflată sub stăpânirea lui Tonatiuh – zeul Soare, urmează să se sfârșească prin distrugerea lumii de către mari cutremure. După cum se vede, în acest mit predomină cele două elemente primordiale, focul și apă, ca elemente creatoare și justițiere. La popoarele amerindiene, la fel ca la egipteni și persani, regele era inițiat în cultul solar și al focului. Inițierea începea de la naștere, când pruncul era consacrat Soarelui. După ce i se tăia ombilicul, acesta era dus de către preteasă, în mod simbolic pe câmpul de luptă, ca semn al profesiei lui de războinic, aceasta fiind destinul unui șef aztec, zicând: „Aceasta este ofranda de spini și de maguey și de ramuri de acxóyatl, tăiată din trupul tău atât de fraged și prețios; Această ofrandă consfințește supunerea și jurământul tău, nouă rămânându-ne acum să așteptăm foloasele pe care ni le vor aduce viața și faptele tale, Fiul meu mult iubit să trăiești și să muncești. Domnul nostru Tezcatlipoca, ce se află pretutindeni, să te călăuzească și să te dăruiască cu toate bogățiile și să te împodobească cu toate virtuțile”³⁵.

Dacă analizăm cele patru credințe și cultele lor expuse mai sus, observăm că au câteva puncte comune, și anume: logosul, participarea soarelui sau a focului la actul creației, a ordinii și ritmurile cosmice, legătura dintre microcosmos și macrocosmos, originea divină/solară a monarhului. Logosul solar se manifestă triplu; Logos Divinitate (individualitate), Logos Viață (formă), Logos Forță (materie). Logosul solar își asociază în clădirea operei sale șapte canale, cunoscute sub numele de „cei șapte Logoi planetari” (vezi mai sus amenajarea locului sacru din Akhenaton). În hinduism Logoi planetari sunt numiți cei șapte Prajapati (Domni ai creației), în zoroastrism sunt cei șapte Amshapend (Sfintele ființe nemuritoare), iar în tradițiile iudaice și creștine se numesc

³⁴ Mircea Eliade, **op.cit.**, p. 329.

³⁵ Salvador Toscano, **Cuauhtémoc**, București, Editura Albatros, 1970, p. 23-24.

„cele șapte Spirite dinaintea tronului lui Dumnezeu”. Deasemenea, se poate desluși în aceste credințe manifestările triple ale logosului solar, în actul creației. El a creat toate „arhetipurile” de forță și de formare, de emoții, de gândire, de intuiție și a dat viață și a creat materia.³⁶

2. Ritualuri

În legătură cu credințele și cultele focului și cel solar se săvârșeau o serie de ritualuri, cum sunt: aprinderea focurilor, comuniunea cu divinitățile solare și ale focului, căsătoria sacră, ritualuri de dăruire. Toate aceste ritualuri erau însoțite de cântece, dansuri, incantații, banchete. În paralel, indirect sau direct, se oficiau ritualuri legate de cultul strămoșilor, de cel al fertilității și fecundității, al eroului, după cum în ritualurile funerare se săvârșeau ritualuri solare sau ale focului. Vom prezenta și vom analiza câteva dintre aceste ritualuri din diferite culturi din epoci istorice diferite.

a. Ritualuri de aprinderea focurilor

În credințele focului și cele solare se cunosc aprinderea a două tipuri de foc: Focul Sacru și Focul Viu.

Focul Sacru sau Nou, în majoritatea credințelor, este substituit al Soarelui (echivalent sau furat din Soare) și, implicit, regenerator al său. Acest foc, fiind substituit și regenerator al Soarelui, nu trebuia să se stingă niciodată. El era păstrat în temple, păzit de preoți și preotese. Nu trebuie confundat Focul Sacru cu focul fizic. Focul Sacru este zeu. El era aprins pe altarul templului construit la întemeierea unei noi așezări, era purtat, de exemplu, de romani în campaniile militare, pentru a-l avea în castele sau așezările pe care le întemeiau în locurile cucerite. De la Focul Sacru din templu, se aprindea focul pe vetrele din case (fiind, probabil un ritual de sacralizare a casei; prin flăcările lui se făcea legătura dintre oameni și lumea zeilor), pe care trebuia să-l întrețină, cu mare strictețe, capul familiei. Acest foc trebuia să rămână mereu pur, ceea ce însemna că nici un obiect murdar nu trebuia aruncat în foc și nici o faptă vinovată nu trebuia săvârșită în preajma lui. Fiind zeu, i se aduceau sacrificii, care aveau rolul de a să hrăni și să întrețină trupul zeului. Din acest motiv, i se dădeau lemne și nu orice fel de lemn (de exemplu, **Codul lui Manu** indica arborii cu care se putea întreține focul), vin, mirodenii, esențe, flori sau roade obținute de comunitatea sau familia respectivă. Omul nu ieșea niciodată din casă, fără să-i adreseze o rugăciune; la întoarcere, înainte de a-și revedea soția și copiii, trebuia să se închine în fața focului și să-i invoce puterea³⁷. Altarul circular al vetrei poate simboliza pântecul femeii, receptacol al vieții și al familiei. Tot rotunde erau vatra altarului din clădirea Prytaneum, din Olimp, cele din templele polisurilor grecești și cele din alte spații. Se poate întrevedea aici o legătură a ritualurilor Focului Sacru cu cele ale fertilității și fecundității dar și cu cele dedicate Mamei Glie, cea care dădea roade, Pământului. Dacă femeia imita Pământul, primind în ea sămânța lăsată de bărbat, atunci casa, asemeni Pământului și femeii, primește și păstrează avuțiile aduse de bărbat. Același rol, de a păstra avuțiile comunității, îl avea și Vatra Comună a așezării. Aceste credințe se deslușesc în ritualurile beoțiene ale Expulzării Foamei din timpul sărbătorii grecești Amfidromiile, dedicată căminului și Vetrei Comune. Ritualurile se săvârșeau de către tatăl fiecărei familie și de către

³⁶ C. Jinarajadasa, **Evoluția ocultă a umanității**, București, Editura Herald, p. 142-143.

³⁷ Fustel de Coulange, **op.cit.**, vol. I, p. 42-44.

arhonte, la Vatra Comună. În ambele cazuri ceremonia era aceeași: un sclav era lovit cu o nuia, silindu-l să treacă prin cadrul ușii, zicându-i: „Afară cu Foamea, să intre Belșugul și Sănătatea”³⁸. Când societatea a evoluat în plan organizatoric, al instituțiilor, rolul Focului Sacru s-a extins de la cel religios, la unul politic. Focul Sacru din Vatra Comună stabilea, prin Focul Sacru din case, legătura dintre instituții și cetățeni, pentru că, în jurul lui se adunau cetățenii și discutau treburile cetății³⁹. Cicero nu făcea nici o deosebire între Focul Sacru și Penați, între Penați și Lari⁴⁰. Anticii numeau Lari și pe Eroii sufletelor, cărora li se atribuiau o putere supraomenească și divină. După un obicei străvechi roman, morții erau îngropați sub lespedea de sub vatra casei. De aceea, când se vorbea de vatra casei de pomeneau și numele strămoșilor, iar Larilor și Penaților li se aduceau rugăciuni în case. Putem spune, astfel, că la vatra casei se oficiau și ritualuri care țineau de cultul strămoșilor și al eroilor⁴¹. Ritualurile acestea se extind și la Vatra Comună, dacă luăm în considerație faptul că la Mantineea, în edificiu unde era vatra Focului Sacru, se afla și mormântul unui erou⁴². La azteci, exista credința că sufletele eroilor morți în război și ale femeilor care mureau la naștere locuiau în Palatul Soarelui. În cinstea lor, li se oficiau ritualuri de înveselire a Soarelui, prin organizarea de jocuri, la care participau atât bărbații cât și femeile, de la răsăritul Soarelui până la apusul acestuia, perioadă în care sufletele celor care locuiau în palat se sculau și puneau stăpânire pe el⁴³.

Ritualuri legate de cultul focului cât și cel solar se săvârșeau și în cultele funerare. Obiectele descoperite în mormintele dacilor, celților, sarmaților⁴⁴ micenienilor demonstrează acest lucru. În mormintele conducătorilor micenieni, au fost descoperite obiecte care reprezintă simboluri solare: grifoni (considerați de Filostrat originari din India unde erau consacrați Soarelui), sfîncși, lei, cruciulițe și sori decorați cu crux gammata)⁴⁵.

Focul Sacru era stins în prejma Anului Nou și reaprins în ziua de Anul Nou, prin acest ritual reînnoindu-se viața. Pentru reaprinderea focului existau ritualuri care trebuia să fie respectate cu strictețe (de exemplu la greci și la romani nu aveau voie să aprindă focul prin frecarea pietrelor sau prin lovirea cu obiect de fier, ci doar prin frecarea a două bucăți de lemn sau prin concentrarea razelor solare într-un punct)⁴⁶. Cele mai dure reguli, precedate de un ritual sângeros, erau la azteci. În zilele premergătoare aprinderii Focului Nou, toți oamenii aveau obligația de a-și curăța casele, să stingă focul, să arunce în apă pietrele folosite la măcinatul ardeiului iute și lespezile vetrelor unde se pregătea mâncarea, blocurile de piatră sau de lemn venerate a zei ai casei. Ceremonia avea loc pe muntele Uixachtlan (situat în prejma orașului Mexico-City de astăzi), destinat special pentru acest ritual. Aici veneau preoții din toate ținuturile, iar locuitorii din zonă, indiferent de vârstă și sex, erau obligați să asiste la acest ritual, care se

³⁸ Jean-Pierre Vernant, **Mit și gândire în Grecia antică**, București, Editura Meridiane, 1995, p. 213-226.

³⁹ **Ibidem**, p. 257.

⁴⁰ Cicero, **Despre natura zeilor**, II, 27.

⁴¹ Fustel de Coulange, **op.cit.**, p. 50.

⁴² Jean-Pierre Vernant, **op.cit.**, p. 215.

⁴³ Fray Bernadino de Sahaguin, **Istoria generală a lucrurilor din Noua Spanie**, București, Editura Meridiane, 1989, p. 82.

⁴⁴ Livia Liliana Sibișteanu, **op.cit.**, p. 74-84.

⁴⁵ Henrich Schliemann, **Pe urmele lui Homer**, București, Editura Meridiane, 1979, vol. I, p. 248-300.

⁴⁶ Fustel de Coulange, **op.cit.**, p. 42.

săvârșea odată la 52 de ani, la miezul nopții (atunci se încheiau cele patru cicluri de câte 13 ani ale elementelor primordiale). Bucata de lemn, de unde se aprindea focul, se pune pe pieptul prizonierului de război, care urma să fie sacrificat. Aceasta se aprindea cu ajutorul unui băț de lemn, care se învârtea repede între palme. După aprinderea focului, se spinteca pieptul captivului, i se smulgea inima care era aruncată în foc, după care trupul victimei era și el aruncat în foc. Preoții își aprindeau făcliile pentru a le duce la templele lor. Participanții își creștau urechile cu niște cuțite mici și aruncau sânge spre locul de unde venea lumina (acest ritual era aplicat și pruncilor care căpătau merite deosebite). Bărbații mai sprinteni, buni alergători aprindeau din acest foc torțe din paie, pe care le duceau pe la casele oamenilor, pentru ca aceștia să-și reaprindă focul⁴⁷.

Focul Viu, spre deosebire de focul sacru care era destinat Vetrei Comune și vetrei casei și intra în ciclul Universului, era destinat vieții. El era prins la anumite date. Peste el, săreau oamenii și animalele pentru a fi sănătoase și fecunde. Cenușa și cărbunii erau păstrați, pentru a se purifica casa, mormintele, pentru a se fertiliza grădinile, grajdurile, ogoarele și pentru a se reaprinde Focul Sacru, când acesta era supus sacrificiului. Ritualurile de aprindere a Focului Viu se mai păstrează și astăzi la unele popoare, prin aprinderea lui la sărbătorile focului. Focurile Postului Mare se aprind în prima duminică din post, în Belgia, nordul Franței, Germania, Austria, Elveția și cu acesta se aprind făclii de paie prin livezi, pe ogoare pentru a le fertiliza. Focurile de Paști, se aprind sâmbătă în ajunul Paștelui, în toate țările catolice. De la acest foc se aprinde lumina din noaptea Învierii, Focul Nou din casele oamenilor, iar cu cărbunii proveniți din arderea cregilor de stejar, fag, salcâm se făceau ritualuri de apărare împotriva grindinii și a trăsnetului⁴⁸. La români, cea mai importantă sărbătoare a focului este Alamor (Alimor) în Transilvania, Banat, în Munții Apuseni, în cadrul căreia se rostogolesc la valea roți aprinse, cu scopul purificării și fertilizării ogoarelor și se semnalizează cu focul de pe coama dealurilor⁴⁹. La chinezi, una dintre cele cinci mai sărbători ale anului, este sărbătoarea Focului Nou, de pe 5 aprilie, când se fac și ritualuri ale strămoșilor. După aprinderea focurilor se vizitează și se curăță mormintele, se mănâncă mâncăruri reci, rulouri de primăvară care sunt niște clătite din făină de orez umplute cu resturile mâncărilor reci rămase din ajun. Strămoșii participă la bucuria reînnoirii⁵⁰.

b. Ritualuri de comuniune cu Focul și Soarele. Căsătoria sacră

Comuniunea cu Focul și Soarele, pentru a pătrunde în adevăr, se făcea prin consumarea băuturilor sacre: Saoma de către indieni, Haoma de către iranieni, Yagé de către tribul desana sau prin căsătoria sacră, cum o făceau egiptenii și cretanii.

Băutul de Yagé era permis numai bărbaților care aveau vârsta de peste 30 de ani, de patru ori pe an, la date stabilite de preot. Înainte și după băutul de Yagé, se recita mitul cosmogonic și genealogiile tribale mitice. „Băutul de Yagé este exprimat printr-un verb care înseamnă «bea și vezi» și este interpretat ca regressus în pântecul cosmic, adică în momentul primordial, când Tatăl-Soare și-a început creația”⁵¹. Preotul le explica participanților la acest ritual, viziunile pe care aceștia le experimentau.

⁴⁷ Fray Bernadino de Sahaguin, *op.cit.*, p. 112-119.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, București, Editura Științifică, 1994, p. 230

⁵⁰ Vladimir Grigorieff, *Religiile lumii*, București, Editura Universal, 1996, p. 316

⁵¹ Mircea Eliade, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 147.

Viziunile lor recapitulau teogonia și cosmogonia, ei văzând cum Tatăl – Soare crează lumea cu tot ce cuprinde: oameni, instituții, legi, cultură tribală. Un înțelept desana explica: „băutul de Yagé este un coit spiritual, este o comuniune spirituală”. Cei ce beau Yagé „mor, deoarece întoarcerea în pânțelele cosmic este echivalentă cu moartea. În călătoria lor în pânțelele cosmic, oamenii află adevărul: tot ce există, trăiește și procrează este o emanație a Soarelui și acestea împreună cu spiritualitatea (inteligenta, înțelepciunea, clarviziunea) iau parte la natura luminii solare”⁵².

Ceremonia căsătoriei sacre în Egipt se săvârșea la sărbătorile Opet, când Nilul se revârșea. Atunci erau scoase din templul de la Kanarc, statuile Triadei (Amon-Ra, soția Mut și fiul Honsu) și duse cu bărcile solare, în vizită la Amon-Ra din Luxor. Ritualurile începeau în templu, unde faraonul oferea jertfe în fața bărcilor Triadei, după care preoții ridicau corăbiile la nivelul umerilor, le scoteau din templu și urmați de muzicanți, dansatori se îndreptau spre fluviu, unde lăsau bărcile pe apă, deplasându-se spre Luxor. Sosiți aici, preoții purtau din nou bărcile pe umeri, îndreptându-se spre templu, unde erau depuse în fața altarului. Se aduceau și aici jertfe de către faraon, care se retrăgea apoi în ipet (camera particulară a Lui Amon-Ra reprezentat de faraon). Aici se împerechea cur regina, pentru ca Zeul, să-și reverse peste Egipt, odată cu inundațiile Nilului, fertilitatea⁵³. Aceași căsătorie sacră, prin repetarea actului creației, pentru a regenera natura, o săvârșeau și suveranii cretani. Aceștia, ca întrupare a Taurului fecund și Soare, la cele patru răsărituri de soare la solstiții și echinocții, veneau la sanctuarul Zeiței Universale, unde repeta, împreună cu ea, prin ceremonia căsătoriei sacre, actul primordial al creației⁵⁴.

c. Ritualuri de dăruire: jertfe/sacrificii

În toate religiile și la toate popoarele se aduceau zeilor jertfe. Lucian din Samosata consemna că jertfele sunt aceleași, indiferent de zeu și ritualul se desfășura după aceleași reguli. Se ridicau altare, se făceau rugăciuni, se aduceau vase cu apă lustrată (de care nu aveau voie să se apropie cei ce nu aveau mâinile curate), după care se aduceau victimele: plugarul aducea boul de la jug, ciobanul mielul, păstorul de capre, capra, unul, tămâia, celălalt o prăjitură; săracul primea milostivirea zeului, sărutându-i mâna dreaptă. Sacrificatorii, după ce examinau cu grijă animalul, ca nu cumva să fie necurat, îl încoronau, îl duceau la altar și-l înjunghiau sub ochii zeului. Mugetul animalelor era acompaniat de acordurile flautului sacru și după mugetul animalelor se prevestea împlinirea rugăciunilor⁵⁵. În timpuri străvechi, Focului și Soarelui, fenicienii, moabiții, cartaginezii sacrificau oameni. Zeii solari azteci și mayași iubeau cel mai mult sângele uman, deși li se aduceau ca jertfe și aur, pietre prețioase, flori, tămâie. Cei sacrificați zeilor solari amerindieni proveneau din rândul prizonierilor de război, fiind aleși cei care erau nobili prin naștere și cei mai chipeși. Cu un ana înainte de data sacrificării, sacrificatul era învățat de opt preoți, arta de a trăi ca un domn, fiind venerat ca un zeu. Cu o lună înainte de de sacrificiu, i se aduceau patru dintre cele mai frumoase fete. În ziua sacrificiului, era dus la templu în cortegiu sărbătoresc. După ce-și lua rămas bun de la cele patru soții și de la cei opt preoți, urca încet scara templului, spărgând pe

⁵² *Ibidem*, p. 146-147.

⁵³ Nigel Hawkes, **Mari construcții. Minuni făcute de om**, Editura Ștefan 94, 2000, p. 42.

⁵⁴ Paul Faure, **Viața în fiecare zi în Creta lui Minos**, București, Editura Eminescu, 1977, p.2 86-287.

⁵⁵ Lucian din Samosata, **Despre sacrificii**, în *Dialoguri...*, p. 302-303.

fiecare treptă câte un fluer sfânt. În vârful templului, se afla altarul unde ardea Focul Sacru și butucul de sacrificiu. Preotul sacrificator îi deschidea inima cu un cuțit de obsidian, îi smulgea inima, stropea altarul cu sânge și arunca sângele în flăcări⁵⁶.

La popoarele care practicau cultul focului, se săvârșea sacrificiul Focului Sacru. Acesta era sacrificat, prin stingere cu Apă Vie (se considera că focul nu moare, pentru că spiritul lui rămâne viu; prin sacrificarea lui, se separa parte materială de cea spirituală), când aveau loc diferite calamități: inundații, cutremure, molime etc. Se stingea Focul Sacru în zona unde a avut loc calamitatea sau în toată țara. Focul Sacru se reaprindea la Anul Nou, cu cărbuni de la Focul Viu, atunci când sacrificiul s-a produs în toată țara sau cu foc de la templul principal sau de la cel mai apropiat, atunci când s-a produs numai într-o regiune. Sacrificarea Focului Sacru producea cel mai mare necaz, pentru că toate ritualurile religioase se desfășurau cu aprinderea făcliilor de la acesta. Prin reaprinderea lui, se începea o viață nouă, se intra în ciclurile cosmice și se credea că totul va desfășura în firescul hotărât de Tată-Soare, stăpân la Universului.

Le Feu – élément primordiale. Croyances, cultes et ritueles **Resumé**

Dans cet étude, l'auteur nous présente les croyances et le cultes du Feu et du Soleil aux peuples d'espaces différents. Les réformes religieuses de Rama, Akhenaton et Zoroastru sont analysées du point de vue religieux, historique et philosophique. On constate que pendant les pratiques religieuses des cultes du Feu et du Soleil, les prêtres faisaient les ritueles funéraires, de la fertilité et de la fécondité, des ancêtres, de l'heros.

On pratiquaient pendant les ritueles, des sacrifices humains aux peuples de l'Amérique du Sud, des sacrifices bêtes et les données des fleurs, du vin, de l'huile, aux autres peuples.

⁵⁶ Milostav Stingl, **Indienii precolumbieni**, București, Editura Meridiane, 1979, p. 146.

EXPERIENȚE ONIRICE ÎN LITERATURA GREACĂ VECHĂ

Adrian Asandei

Visul reprezintă „rezultatul unui model cultural” un mijoc de transmitere a unor mesaje profunde (idei politice chiar). În același timp visele prezente în operele anticilor exprimau temeri și neliniști *reale* pentru acea perioadă pentru că altfel introducerea lor într-o lucrare literară nu ar fi avut impactul scontat.

Prin atenția acordată înțelegerii și interpretării viselor, grecii au ridicat această credință veche la rangul de știință. La fel ca și predecesorii lor, grecii nu s-au indoit nici o clipă de faptul că acestea erau provocate în suflet de către o influență divină mergând mai departe prin încercarea de a descifra rostul acestor semne. Divinitatea trimitea aceste mesaje cu scopul de a face cunoscute hotărârile luate dar și ca urmare a cerinței oamenilor. Visele erau, prin urmare, mesaje supranaturale simbolice ce deveneau inteligibile numai după o atentă interpretare, potrivit unor reguli stricte. Cu toate acestea, grecii făceau o distincție clară între visele adevărate și cele false, între cele care pot prezice viitorul și celelalte care semnifică doar realitatea prezentă¹. Divinația prin interpretarea semnelor (sau oniromanția) cuprinde două operațiuni succesive: observarea semnelor (sau oniropscopia) și interpretarea lor (sau oniropcritica)².

În **Poeemele homerice** întâlnim atitudini diferite față de vise. În **Iliada**, visul prezentat sub forma unei zeități ia, de cele mai multe ori, forma unei *vizite* făcute celui care doarme de către un zeu sau o fantomă a unui erou ucis, mesager trimis de Zeus. Cel ce visează își dă seama de starea în care se află, comunică și chiar răspunde întrebărilor puse de mesager.

O dată întinde chiar și brațele pentru a îmbrățișa personajul visat³. După cum

¹ „Unele dintre afectele noastre sunt rânduite în mod firesc să însoțească sufletul în drumul lui, să se așeze alături de el și să determine astfel visele. Bunăoară, îndrăgostitul visează negreșit că este împreună cu persoana iubită, fricosul vede, fără îndoială, lucrurile de care se teme, cel infometat visează că mănâncă, cel însetat că bea, dar și cel îmbuibat cu mâncare visează că varsă ori că se sufocă, deoarece, prin ivirea obstrucției, hrana se digeră greu. Așadar, este posibil ca pe baza afectelor să aibă aceste vise, care nu cuprind o prezicere a celor viitoare, ci o amintire a celor prezente.” **Artem**, I, 1.

² A. Bouche-Leclercq, **Istoria divinației în Antichitate. I. Introducere. Divinația elenică (Metode)**, traducere de C. Dinescu și R. Popescu, București, 1999.

³ „...Visul porunc-auzindu-i îndată purcese./ Neamănat el ajunse la repezi corăbii ahee./ Unde sub cort adormit îl găsi pe Atrid Agamemnon./ Somnul cu farmec ambrozic deasupra-i plutea ca un nour./ Stete la creștetul lui, în făptură ca Nestor, pe care/ Mai cu temei îl cinstea între sfetnicii săi Agamemnon./ Astfel întocmai fiind, grăi vestitorul lui Zeus:/ Dormi, tu viteze născut din Atriu călărețul războinic?/ Nu-i dat să doarmă cât noaptea-i de mare un sfetnic al obștii./ Căruia soarta-i încrede norodul cu grijile-i multe./ Ia tu aminte ce-ți spun: eu sunt vestitorul lui Zeus./ Care-i departe și tot are grijă și milă de tine./ El porunci să pornești cu întreaga oștirea-narmată./ Poate chiar azi să iei Troia cu ulițe largi pietruite;/ Nu mai au vrerea-ndoită, ci una de-acuma sunt zeii./ Domnii cei mari din Olimp, căci Hera-i rugase și-nfrânse/ Pregetul lor și nori grei pe troieni i-amenință din partea/ Marelui Zeus. Deci aduți aminte și nu da uitării/ Spusele mele de cum părăsi-te-va dulcea somnie” (II, II, 16-34). Deși acesta este unul dintre visele „înșelătoare” trimise de Zeus, totuși căpeteniile ahee se vor lăsa antrenate în acțiunea temerară sugerată, deoarece pe de-o parte nu contestau autoritatea zeului suprem, iar pe de altă parte, așa cum spune însuși Nestor, „visul e însă visat de mai-marele nostru”, ceea ce îi confera o credibilitate sporită. În altă parte personajele vizate sunt eroi care au căzut în luptă și care apar în vis celor dragi pentru a-i ruga să îndeplinească anumite dorințe. De exemplu,

aflăm din cântul XXIII, sufletul lui Patrocle ucis de Hector „se arată” în vis lui Ahile chiar în noaptea următoare morții sale. Este ca o umbră, ca un fum, însă perfect asemănătoare corpului pe care până nu demult îl „găzduise”. Totodată, el păstrează chiar și darul vorbirii rugand-ul pe prietenul său să ducă la îndeplinire toate ritualurile legate de înmormântarea sa. Reținem tonul de adâncă mâhnire al celui plecat, regretul de a fi părăsit această lume plină de plăceri și de asemenea mustrarea pentru cei care uită îndatoririle față de morți. Aceste două vise prezentate, acela trimis de Zeus lui Agamemnon și cel în care apare Patrocle, sunt vise obiective pentru înțelegerea lor nefiind necesară o interpretare anume mesajele cerești fiind transmise într-un limbaj comun.

Prima funcție a visului în **Poeemele homerice** este aceea de a favoriza desfășurarea intrigii. În **Iliada** este folosit acest mecanism cu ocazia visului trimis de Zeus lui Agamemnon⁴. Ca urmare a acestui vis, grecii vor porni asaltul asupra Troiei dar vor fi repede împinși înapoi fiind pe cale de a pierde bătălia. Structura liberă a **Iliadei** l-a obligat pe Homer să apeleze, ca metode de avansare a intrigii, și la viziuni diurne, apariții fizice ale zeităților, ș.a.⁵.

În **Odiseea** intriga se desfășoară, în cea mai mare parte, pe pământ și nu în Olimp ca în **Iliada**, viziunile obiective aparând alături de cele simbolice. Dar acest simbolism poate fi lesne înțeles⁶. Un exemplu tipic de vis simbolic este acela când Penelopa povestește soțului ei, deghizat în cerșetor, un vis alegoric a cărui explicație îi este oferită chiar în timpul somnului⁷. Interpretarea pe care o oferă Ulise soției sale și răspunsul acesteia reflectă concepția lui Homer despre vise. Poetul distinge două

Patrocle îi apare în vis prietenului său Ahile cerându-i să-i facă o înmormântare conformă datinii și să-i ducă trupul la ai săi: „Dormi și de mine uitat-ai cu totul, Ahile? Eu nu sunt/ Printre cei vii, ci sunt mort și-i păcat că de mine nu-ți pasă./ Pune-mă-n groapă curând, ca așa să pot trece pe poarta/ Iadului. Umbrele morților, dusele suflete, acolo/ Calea mi-așin peste râu și-ncă nu mă primesc între ele;/ De-asta zadarnic mă vântur la poartă pe lumea cealaltă./ Mâna-ți întinde-mi s-o strâng. Vai mie, de-acolo din noapte/ Nu mai viu eu înapoi dacă trupul pe rug îmi vei arde...De-asta eu rogu-te, încă și cer să-mi ascuți rugămintea: Oasele mele să nu le pui tu osebit de-ale tale./ Ci împreună să fie cum furăm acasă la tine...Fie-nsoțite și oasele noastre-n ulciorul de aur./ Vasul cu gemene torți dăruit de-a ta mamă cinstită.../ Dar lui Patroclu îndată-i răspunse șoimantul Ahile:/ Dragul meu, suflete scump, de ce vii la mine și-aceste/ Tu mi le spui și pe rând mi le ceri câte una? Eu toate/ Ți le voi face deplin după cum ți-i dorința și voia./ Dar mi te-apropie, vino să stăm împreună o clipă/ Îmbrățișați amândoi ostoiindu-ne jalea și plânsul./ Asta i-a zis și s-a întins cu brațele el, ci pe dânsul/ Nu-l putu strânge, că sufletul, tocmai ca fumul, sub glie/ S-a risipit țărâind...” II, XXIII, 68-100.

⁴ II, II, 19-40.

⁵ În cântul al XIV-lea și al XVI-lea, de exemplu, somnul este prezentat sub forma unei zeițe, soră cu moartea, care poate adormi chiar și pe Zeus: „Hera... dă fuga pe undele mării/ Până sosește la Lemnos, orașul măritului Toas./ Ea întâlnindu-se acolo cu fratele morții, cu Somnul/ Prietenos îl apucă de mână și-ncepe să-l roage:/ Somnule, care domnești peste toți muritorii și zeii.../ Ochii cei mari luminoși ai lui Zeus tu fă-mi-i s-adoarmă/ Lute când eu mă voi pune cu dragoste alături de dânsul...” II, XIV, 220-232.

⁶ Penelopa visează că soțul ei doarme alături de ea, „cu înfățișarea pe care o avea când a plecat spre Ilion”, ea vede cu această ocazie o posibilă realitate viitoare, posibilitatea „împlinirii unei dorințe”, **Od.**, XX, 88.

⁷ „Se-doapă-n casă-mi douăzeci de găște/ Din grâu zvârlit în apă. Eu mă bucur/ Privind la ele. Dar un vultur mare/ Cu ciocul coroiat, venind din munte./ Pe toate le sugrumă și le-omoară/ Și ele cad grămad-aici în curte./ Iar vulturul în slăvi se-naltă iară/ Eu tot plângeam și mă boceam în visu-mi/ Că-mi potopise găștele din curte./ Dar vulturul, venind napoi, se puse/ Pe-acoperiș și glăsuind ca omul/ Mă liniști și-mi zise: «Fii pe pace./ Tu fiică lăudat-a lui Icaru, Nu-i viu, ci-i lucru-aieve, și-o să fie/ Cum ai visat. Gâscanii tăi din curte/ Sunt pețitorii. Eu am fost înainte/ Un vultur, dar acum îți sunt bărbatul/ Sosit aici să dau o moarte crudă/ La pețitorii toți». Așa el zise/ Și mă trezii din somn. Cătai prin curte/ Și văzui acolo cum gâscanii/ Din albie-nghițeau mereu grăunțe”, **Od.**, XIX, 702-723.

categorii de vise: cele care spun adevărul și cele înșelătoare⁸, deși consideră că toate sunt trimise de zei. Aceștia din urmă atât în **Iliada** cât și în **Odiseea** nu au o morală diferită de cea a oamenilor. Astfel Homer nu consideră că face un sacrilegiu atunci când atribuie o serie de trăsături și atitudini specific umane zeilor: minciuna, complotul, ura⁹. De aceea oamenii priveau cu neîncredere practicile divinatorii în general, nu numai visele, ignorându-le pe cele care păreau înșelătoare¹⁰. Homer privește cu suspiciune visele supunându-le unei critici raționale. El consideră că visele sunt inexplicabile, dificil de interpretat și fără să se împlinească toate¹¹.

Atât în **Iliada** cât și în **Odiseea**, Homer introduce visele în timpul unor situații de criză. În **Iliada** sursa principală a viselor este Zeus¹², iar cel care visează este un bărbat, în vreme ce în **Odiseea** zeita Minerva este responsabilă, de cele mai multe ori, pentru majoritatea viselor care survin aproape întotdeauna în somnul unei femei¹³. Totodată, ca urmare a cadrului în care se petrece acțiunea, legătura dintre visare și moarte, dintre vis și lumea de dincolo este mai puternică în **Iliada** decât în **Odiseea**. Toate acestea nu trebuie să ne ducă cu gândul la faptul că vorbim de doi autori diferiți ai celor două poeme. Din contră, Homer a redat prin cele două epopei ale sale două planuri, sau două realități ale vieții oamenilor: războiul (distrugerea, moartea) și viața de zi cu zi cu toate suferințele ei.

Dacă Homer nu s-a preocupat foarte mult de originea viselor, mulțumindu-se să le considere ca „mesaje divine”, având o origine cerească, urmașii săi au încercat să umple acest gol elaborând teorii mai complexe. La Hesiod „numerosul neam de vise” împreună cu „Somnul”, „Moartea”, „Soarta” și „Sorocul” apar ca fii al Noptii, având deci o conotație negativă. O atmosferă întunecată dominată de teamă se țese în jurul unui ansamblu de fenomene nocturne din care face parte și visul¹⁴.

În Grecia antică visele erau văzute, deci, ca mesaje primite de la zei, crezându-se, în același timp, că în timpul somnului sufletul se poate elibera de corp fiind capabil de a conversa cu divinitatea. Autorii tragediilor antice susțineau că astfel de vise ar trebui interpretate și, acolo unde este cazul, îndeplinită întocmai o eventuală dorință a zeilor¹⁵. În tragediile lui Eschil, Sofocle și Euripide, visele ocupă un rol important ele

⁸ Prin vocea Penelopei, Homer își expune aici propria concepție despre vise: „...Îngăimate/ și fără rost sunt visele, străine,/ și-arareori se izbândesc la oameni./ Pe două porți trec visele deșerte:/ Una-i de corn, cealaltă e de fildeș./ Și care vin pe poarta cea de fildeș/ Te-nșală, c-aduc vorbe ne-implinite./ Iar care vin pe poarta cea durată/ Din cornul șlefuit, se-ntâmpl-aieve/ Acelui care-n somnu-i le visează”, **Od.**, XIX, 730-739, sau „...somnul, după-nchisul/ Pleoapelor, e balsamul uitării/ A toate, rău și bun. Dar mie biata/ Îmi mai trimite-un zeu și vise rele./ Chiar noaptea asta mi-a dormit alături/ Un om ca el. Era leit cum fuse/ Când a purces cu armia la Troia/ Ma-nveselii în suflet că-mi păruse/ Că nu e vis, ci dânsul chiar aieve.”, **Od.**, XX, 106-114.

⁹ În **Iliada**, de exemplu, Zeus nu se sfiește de a-i trimite lui Agamemnon un „vis divin” pentru a-l determina să dea o bătălie pe care grecii o vor pierde, **Il.**, II, 20-34. Mințirea unor muritori de rând era, la urma urmei, privit ca un drept pe care și-l arogau zeii, fără vreo urmă de remușcare.

¹⁰ **Od.**, II, 730-732; 106-111.

¹¹ **Od.**, XIX, 730-739. Pentru alte vise întâlnite în **Odiseea** vezi și IV, 1064-1121; VI, 25-65; XIII, 110-263.

¹² În **Iliada** Homer consideră că visele „vin de la Zeus”, **Il.**, I, 63, în vreme ce în **Odiseea** visele sunt trimise de Minerva: II, 534-540; IV, 1065-1066; VI, 25-27; XVI, 246-249; 557-560; Tot în **Odiseea** se spune că Hermes are o vargă de aur cu care îi poate adormi și trezi din somn pe oameni, **Od.**, 65-68.

¹³ James R. Lewis, **Enciclopedia visului**, București, Editura Trei, 2006, p. 119 și urm.

¹⁴ J. Le Goff, **Imaginarul medieval. Eseuri**, traducere și note de M. Rădulescu, București, Editura Meridiane, 1991, p. 357.

¹⁵ James R. Lewis, **op.cit.**, p. 109.

imitându-le, mai mult sau mai puțin, pe cele din **Poeemele homerice**. În tragedia greacă, unde ideea esențială este aceea de a evidenția conflictul dintre soartă și voință individuală, una din funcțiile principale ale visului este de a dezvălui logica destinului¹⁶. La fel ca și în cele două poeme atribuite lui Homer visele sunt privite ca mesaje de la zei; totodată, sufletul celui adormit putea comunica cu aceștia, primind instrucțiuni și supunându-se voinței lor.

Unul dintre primii dramaturgi care folosește mecanismul visului în piesele sale a fost Eschil. În **Persii** – al cărui subiect central îl reprezintă lupta grecilor pentru libertate în fața atacului perșilor conduși de Xerxes – Atossa, mama lui Xerxes, are un vis alegoric ce prevestește înfrângerea fiului ei în fața grecilor¹⁷. Eschil face aici o posibilă aluzie la ocuparea Atenei și la evacuarea ei apoi de către armata lui Xerxes în timpul celei de-a doua faze a războaielor medice. Tânăra care se răzvrătește simbolizează aici pe atenienii fără casă care continuau rezistența la Salamina. Această scenă mai poate reda totodată fie revolta ioniană căreia atenienii i-au acordat ajutor fie invazia ulterioară a lui Darius în Grecia. Iată un exemplu de vis simbolic ce are rolul, pe de o parte, de a accentua dramatismul narațiunii, iar pe de altă parte face referire la istoria *recentă* a elenilor. Visul joacă un rol important și în **Eumenidele** unde fantoma Clitemnestrei muștră Furiile adormite cerând răzbunare împotriva fiului ei care a ucis-o¹⁸. Furiile nu sunt doar spirite ci și entități umane care intră în acțiune numai atunci când sunt iritate de o crimă în familie. Aici visul are o eficacitate teatrală, având o importanță

¹⁶ **Ibidem**, p. 83.

¹⁷ „Cumplitе visuri noaptea mă frământă,/ De când s-a dus cu oastea fiul meu,/ Să spulbere Ionia...Dar vis/Mai înspăimântător n-am mai avut,/ Ca visul de-astă-noapte.../ Se făcea,/ Că două fete mândre se arată,/ Strălucitor înveșmântate. Una/ Purta veșmânt persan. Costumul doric/ Cealaltă îl purta. Ținuta lor/ De naltă, uimitoare maiestate./ Și frumusețea fără de prihană./ Deopotrivă parcă aminteau/ Străbunele din adormite veacuri!/ Surori erau, și fiice, coborâte/ Din osul vechi al aceleiași neam/ Dar soarta le-a prescris să locuiască/ În două patrii: una în Elada,/ Cealaltă însă în pământ barbar;/ Eu le vedeam în vis cum se sfădeau./ Și cum, deodată, fiul meu venind/ Întâi a încercat să le împace./ Pe urmă le-a supus sub brațul său./ Și le-a-nhămat la carul sirian./ Pe amândouă cu grumajii prinși/ În nodurile aceleiași ham!/ Cum a mândră fost-a fata cea dintâi,/ Din frâu lăsându-și liberă doar gura, Pe când cealaltă, de nărav cuprinsă,/ A început să zvârle din picioare./ Și, dintr-o dată, apucând în mâini/ Curelele ce o legau de car./ Le-a rupt, și-a rupt căpăstrul drept în două./ Cu grozăvie împingându-și șoldul/ De-a curmezișul hățului...Atunci,/ Feciorul meu s-a prăbușit din car./ Și, iată, a lui Darius fantomă,/ I-a apărut alături, să-l deplângă,/ Iar fiul meu, cum a zărit fantoma,/ Veșmintele își sfășia, gemând.../ Acestea sunt, cinstiților bătrâni,/ Vedeniile nopții!...”, Eschl., **Pers.**, 181 – 199.

¹⁸ „Dormiți în tihnă; hei de somnoroase n-am nevoie!/ Voi ați lăsat să fiu atât de greu disprețuită printre morți, să mi se spună “ucigașa” în lumea umbrelor pe unde pribegesc umplută de rușine./ Aflați că fapta mea, acolo, e socotită drept o mare crimă, în schimb, după cumplita soartă ce m-a făcut s-o sufar iubitul meu fecior, nici unul dintre daimoni nu-și mai amintește să mă apere pe mine cea înjunghiată de un braț ucigător de mamă.../ Priviți-mi rănilor cu inimile voastre!/ În timpul somnului se-aprind atâtea ochi, străluminând în sufletele muritorilor, cărora ziua nu li se îngăduie darul vederii./ Nu ați sorbit de-atâtea ori prinosul meu, libațiile mele fără vin, amestecurile izbăvitoare?! Nu v-am saturat cu-atâtea jertfe închinatе, noaptea, la sfintele voastre ospețe, în flacăra altarului, la un ceas pe care nu-l împărtășiți cu nimeni altul dintre zei?! Și-acestea toate, azi, le văd strivite în picioare./ Oreste scapă, se topește ca un căprior în fugă; sărind ușor, s-a desprins din mijlocul plasei și-și bate joc de voi, făcându-vă strașnice schime!/ Ascultați-mă, în numele sufletului meu!/ Veniți-vă în fire, zeitelor subpământene!/ Din adâncul visurilor voastre, vă cheamă Clitemnestra/...Degeaba mormăiți, bărbatul nici nu se mai vede, el aleargă departe./ Ai mei au de la cine să ceară ocrotire, eu însă nu am de la cine./...Dormiți prea mult și nu vă este milă de suferința mea; Oreste, ucigașul meu, al mamei sale, a fugit./ (Erniile strigă în somn)/ Strigati, dormiți? Sculați-vă degrabă!/ Ce altă treabă vi s-a hărăzit decât aceea de a răspândi durere?...Somnul și oboseala, părtași nebiruiți, au istovit mânia cumplitului balaur!...Voi alungați în vis o fiară și urlați, ca haita de copoi nedespărțită de grija urmăririi/ Ce faceți? Sus! Nu vă lăsați învinse de sfârșeală, nu uitați, în mormomia somnului, năpasta îndurată!...”, Eschl., **Eum.**, 94 – 138.

considerabilă ca factor în conturarea intrigii¹⁹. Alte vise, cum ar fi cel din *Agamemnon*, au un rol secundar în desfășurarea intrigii, nefiind atât de amplu relateate. Acest lucru nu afectează câtuși de puțin bogăția și subtilitatea acestor versuri²⁰.

Interesant sub raportul conținutului este și visul lui Io din tragedia **Prometeu înălțuit**. Locul unde se derulează visul este clar precizat – camera tinerei fete Io. Nu putem spune că Io „a văzut” ceea ce s-a întâmplat în visul ei deoarece aceste apariții nu fac decât să vorbească. Totodată nici forma, identitatea sau sexul acestor apariții nu sunt sugerate vocea lor neputând oferi nici un indiciu în acest sens²¹. Nu este precizată nici sursa acestui vis. Nimic nu dovedește că Zeus ar putea fi autorul, așa cum s-a întâmplat în *Iliada*²². Aici este vorba, probabil, de un vis erotic motivat de propria dorință²³.

Sofocle în tragediile sale se folosește de vise, dar ele nu au importanța pe care le-o atribuie Eschil. Visul alegoric al Clitemnestrei nu are vreo importanță pentru desfășurarea acțiunii, însă are un rol în redarea zbuciumului sufletească al acesteia²⁴. Totodată visul în discuție face trimitere la dimensiunea dinastică prin referirea la sceptrul Atrizilor a cărui umbră acoperă „întreg pământul micenienilor”. Concomitent Sofocle ne face cunoscută, încă o dată, neîncrederea grecilor față de ghicitul de orice fel²⁵.

Pe aceeași linie a atribuirii unui rol important viselor, precum în tragediile lui Eschil, se situează și Euripide. În **Hecuba** visul are un rol considerabil în declanșarea acțiunii. După ce își pierduse soțul și toți fiii în bătălia de apărare a Troiei, Hecuba se vede acum nevoită să îndure, pe lângă situația de sclavă a lui Agamemnon, pierderea ultimei fiice sacrificată de ahei pe mormântul eroului Ahile²⁶.

Un alt vis important este cel al Ifigeniei din **Ifigenia în Taurida**, în care visul

¹⁹ James R. Lewis, **op.cit.**, p. 84.

²⁰ Eschl., **Ag.**, 410 – 426

²¹ „Fără încetare, viziuni nocturne vizitează camera mea pură și cu vorbe mângâietoare mă sfătuiesc astfel: «O, tânără norocoasă de ce ai rămas atât de mult timp fecioară când puteai avea cei mai puternici soți. Zeus este îndrăgostit nebunește de tine; păzește-te copilă de Zeus; mergi spre Lerna și spre câmpia ierboasă cu animale ale tatălui tău înainte ca ochiul lui Zeus să fie elierat de dorința sa»”, Eschl., **Pr.**, 644-655.

²² **Il.**, II, 16-34. Este vorba despre visul trimis lui Agamemnon despre care am discutat mai sus.

²³ Vezi definiția dată de Artemidoros viselor, I, 1.

²⁴ „[Clitemnestra] Azi noapte-avu un vis urât.../ Ea, zice-se-a văzut în vis pe tatăl tău [al Electrei]/ Și-al meu [Crisotemis]. Trăia și i-a vorbit, iar sceptrul lui/ Străvechi, pe care-l ține azi în mâini Egist./ El l-a sădit aproape de cămin. Din el/ O ramură a răsărit și muguri mulți/ Au dat din ea, că umbra-i a acoperit/ Întreg pământul micenienilor... Așa/ Mi-a povestit-o cineva ce-acolo-a fost/ Când visul și l-a povestit lui Helios...”, Soph., **El.**, 410-425.

²⁵ În **Oedip rege** Sofocle critică visele care nu se împlinesc „...În vis/ Mulți s-au văzut cu a lor mamă-n așternut./ Când temeri d-astea n-ai, rabzi viața mai ușor”, 981-983; arată totodată și neîncrederea oamenilor în proroci și oracole: „...Nici un om nu-i dăruit/ Cu-al prorocirii har...”, 708-709; sau: „...Oracolul? Să nu-l crezi! Când zeul vrea./ El lese-și dă el însuși gândul în vileag”, 724-725.

²⁶ „O rază a lui Zeus, o noapte-ntunecată, de ce îmi răvășesc odihna aceste spaime și năluciri nocturne?/ O, glie sfântă, maica viselor cu negre aripi, departe ducă-se de mine aceste nocturne vedenii: feciorul meu cel izbăvit în Tracia și Polyxene, draga mea copilă, cu chipuri înfricoșătoare!/ O, zei subpământeni, scăpați-mi fui. Singurul reazem al neamului meu, aflat în Tracia zăpezilor sub paza unui oaspe părintesc!/ Și ce se va mai întâmpla din nou?/ Un cântec jalnic se va-mpreuna cu plângerile noastre?/ Nicicând n-a bătut mai fără-nctare de fior și cutremur inima mea./ Unde să-l mai aflu pe Helenos cel cu duhul profetic, troienele mele, și unde pe Casandra, să-mi tâlmăcească visele?/ Văzut-am un lup cu laba mânăjită de sânge sfâșiind o ciută peștiță, răpita genunchilor mei fără milă./ Și încă un temei de spaimă: umbra lui Ahile nălucită în vârful înalt al mormântului său cerând prinos de cinste pe una din aceste flăstări ale Troiei atât de amaric lovite./ Puteri divine, rogu-vă, îndepărtați această piază rea de la copilă, de la copila mea!”, Eur., **Hec.**, 68-97.

trimis unei femei și oracolul trimis unui bărbat reprezintă cele două forțe directoare²⁷. Subiectul visului și modul în care acesta este interpretat duc la declanșarea intrigii creînd o situație tragică²⁸. Sociologul de origine română, Georges Devereux, a încercat într-o lucrare a sa apărută în 1976, **Dreams in Greek Tragedy**, să stabilească o asemănare între aceste două vise întâlnite la Euripide și un altul întâlnit în tragedia **Rhesos**²⁹. Pe baza acestor trei vise G. Devereux a constatat că există anumite caracteristici proprii lui Euripide: atmosfera, concepția și patosul fiind indiscutabil ale lui. Personajele din vis sunt foarte active în comparație cu cele din **Prometeu înălțuit** sau **Eumenidele** de Eschil iar voiciunea imaginilor este proprie unui poet care a studiat pictura. Totuși aceste vise sunt mai puțin extravagante, ceea ce le apropie, mai degrabă, de un veritabil vis decât de o alegorie³⁰.

Prin urmare grecii considerau că cea mai mare parte a viselor este de origine divină (în lucrările onirocriților antici de mai târziu ele sunt numite viziuni onirice³¹); deși nu este recunoscut în mod direct, în poeziile și tragediile antice grecești mai întâlnim o categorie de vise ce provin din conștiința fiecăruia și care, în mod normal, nu prezentau vreun interes pentru un onirocrit.

Expériences oniriques dans la littérature ancienne greque Résumé

L'auteure présente l'évolution des expériences oniriques dans la littérature ancienne greque de la Homer à Eschil.

²⁷ James R. Lewis, **op.cit.**, p. 84 și urm.

²⁸ „Dar astăzi noapte am avut visuri ciudate. Să le povestesc la lumina zilei poate astfel îmi va fi mai ușor. Se făcea că locuim foarte departe de această țară, în Argos, și că mă odihneam în camera mea de față, când deodată pământul înalt a fost zguduit de un cutremur; am fugit afară, m-am oprit și am văzut creasta zidurilor, acoperișul, coloanele, cum se prăbușesc și se spulberă. Numai un singu stâlp al casei părintești mi s-a părut c-a rămas în picioare. Pe creștetul lui au prins să crească plete blonde și a grăit cu voce omenească. Iar eu, împlineam pentru el rânduiala uciderii străinilor, în stropheam cu apă sfântă, ca pe o victimă hărăzită morții și plângeam. Iată cum tălmăcesc eu visul. Ce înseamnă stâlpii caselor? Feciorii! Iar cei atinși de apa mea lustrată n-au scăpare. Deci Oreste e mort: pentru el împlineam ritualul acela. Visul nu se potrivește celorlalte rude ale mele. Unchiul meu Strophios nu avea fecior la vremea când m-au pierdut helenii.”, Eur., **Iph.T.**, 42-59.

²⁹ „În timpul somnului o viziune mi-a dat târcoale./Da, acești cai pe care i-am hrănit, pe care i-am condus în fața carului de luptă lângă Rhesos/, I-am văzut mai puțin în vis cred, atacați de lupi sărind pe spinarea lor puternică/Biciuind cu coada lor roba ei îi cărau/ Însă aceștia suflau pe nasul lor, gâfâind de supărare și scuturându-și coama/ Eu mă străduiam să resping fiarele de pa animalele mele și în acel moment m-am trezit: în noapte era teama care mă influența”, Eur., **Rhes**, 780-789.

³⁰ G. Devereux, **Les rêves dans la tragédie grecque**, Paris, Les Belles Lettres, 2006, p. 398 și urm.

³¹ Vezi lucrarea lui Artemidoros din Daldis (**Onirocriticon**).

PRINCEPS BONUS ÎN *LIBER DE CAESARIBUS* A LUI AURELIUS VICTOR*

Nelu Zugravu

Primul dintre autorii de *breviaria* istoriografice din veacul al IV-lea a fost Sextus Aurelius Victor (cca 320 – după 388/9), care a compus cândva între 358 și 360 o lucrare cunoscută îndeobște cu titlul neautentic **Liber de Caesaribus** (uneori, **De Caesaribus** sau **Caesares**) sau, după manuscrise din secolul al XVI-lea, **Historiae abbreviatae**, respectiv o istorie a Imperiului roman de la Augustus la Constantius al II-lea. Scrierea nu a fost realizată la comanda autorității politice, precum operele urmașilor săi Eutropius și Festus. Ea are un caracter întrutotul personal, fiind redactată într-un stil moralizator, impregnat de subiectivism, ceea ce s-a repercutat asupra manierei de selectare a informației din surse și de prezentare a faptelor și personalităților, acuratețea și obiectivitatea lipsindu-i autorului¹.

Fiind mai degrabă „o istorie a împăraților decât o istorie a Imperiului”², lucrarea lui Aurelius Victor poate fi interogată din perspectiva degajării din suita de biografii imperiale a unui portret care să întruchipeze modelul de suveran bun³. Tema

* Sursele sunt abreviate conform dicționarilor de specialitate, periodicele – după *L'Année philologique*; în afara acestora, am utilizat următoarele prescurtări: ANRW – **Ausflug und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung**, II, Prinzipat, Berlin-New York; HAC – **Historiae Augustae Colloquia Nova Series**, Bari; NP – **Der neue Pauly Enzyklopädie der Antike**, Herausgegeben von H. Cancik und H. Schneider, 12/2, Stuttgart-Weimar, 2003; PLRE – **The Prosopography of the Later Roman Empire**, I, A. D. 260-395, by A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, Cambridge, 1971.

¹ Despre autor și operă, cf. PLRE, I, p. 960, **Sex. Aurelius Victor** 13; P. Dufraigne, **Introduction**, în Aurelius Victor, **Livre des Césars**, texte établi et traduit par P. Dufraigne, Paris, 1975, p. IX-XVI, XXV-XXXIX, XLV-L; D. Nellen, **Viri litterati. Gebildetes Beamtentum und spätrömisches Reich im Westen zwischen 284 und 395 nach Christus**, zweite, erweiterte und veränderte Auflage, Bochum, 1981, p. 42-45, nr. 15; H. W. Bird, **Sextus Aurelius Victor. A Historiographical Study**, Wiltshire, 1984; idem, **Introduction**, în Sextus Aurelius Victor, **Liber de Caesaribus**, translated with an introduction and commentary by H. W. Bird, Liverpool, 1994, p. VII-XI; M. Fuhrmann, **Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche**, München-Zürich, 1994, p. 115; M. von Albrecht, **Geschichte der römischen Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit**, II, zweite, verbesserte und erweiterte Auflage, München-New Providence-London-Paris, 1994, p. 1089-1090; E. Cizek, **Istoria literaturii latine**, II, București, 1994, p. 744-748; idem, **Istoria în Roma antică (Teoria și poetica genului)**, București, 1998, p. 152-158; K. Groß-Albenhausen, **Einführung**, în S. Aurelius Victor, **Die römischen Kaiser. Liber de Caesaribus**, lateinisch-deutsch, herausgegeben, übersetzt und erläutert von K. Groß-Albenhausen und M. Fuhrmann, Darmstadt, 1997, p. 151-158, 167-170; F. Wittchow, **Exemplarisches Erzählen bei Ammianus Marcellinus. Epidose, Exemplum, Anekdot**, München-Leipzig, 2001, p. 325-327; U. Eigler, **Victor** [7] **S. Aurelius V.**, în NP, 12/2, col. 187; Gh. I. Șerban, **Studiu introductiv**, în Sextus Aurelius Victor, **De Caesaribus / Despre împărați**, ediție bilingvă, text paralel latin-român, studiu introductiv, traducere, note explicative și comentarii de Gh. I. Șerban, Braïla, 2006, p. 2-38; N. Zugravu, **Studiu introductiv**, în Sextus Aurelius Victor, **Liber de Caesaribus. Carte despre împărați, editio bilinguis**, traducere de M. Paraschiv, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, apendice și indice de N. Zugravu, Iași, 2006, p. 13-80; toate trimerile se fac la această ediție.

² M. Festy, **Notes**, în Pseudo-Aurélius Victor, **Abrégé des Césars**, texte établi, traduit et commenté par M. Festy, Paris, 1999, p. L.

³ Pentru imaginea împăraților în lucrarea lui Victor vezi și P. Dufraigne, **op. cit.**, p. XXIII-XXIV; H. W. Bird, **op. cit.**, p. 104-111; Gh. I. Șerban, **op. cit.**, p. 12-14.

suveranului ideal coboară în epoca elenistică. Filosofia secolului al IV-lea și-a pus cu acuitate problema lui *physis basileos*, dar și cea a naturii regelui ideal, înțelept și drept; modelul era Dionysios cel Bătrân, tiranul Siracuzei, urmat, evident, de Alexandru Macedon⁴. Nici în mediul latin subiectul nu era nou. Istoriografia și literatura republicană s-au întrebat adesea asupra acelor *virtutes* care individualizează omul politic roman cu cea mai mare *auctoritas*⁵, idealul fiind găsit de Cicero în persoana unui *princeps ciuilis* înzestrat cu virtuți de excelență (*bonus et sapiens et peritus utilitatis dignitatisque ciuilis*), menit să devină „un fel de protector și administrator al statului” (*quasi tutore et procurator rei publicae*); pentru el, acest ideal de „conducător și cărmuitor al cetății” (*rector et guuermator ciuilitatis*)⁶ era întruchipat de Pompeius⁷. Interesul pentru subiectul respectiv a sporit o dată cu instaurarea monarhiei, punctul de referință constituindu-l Alexandru⁸, dar mai ales Augustus, ale cărui virtuți cardinale recunoscute de Senat – *uirtus, clementia, iustitia și pietas*⁹ – au devenit reperele în funcție de care au fost judecate faptele principilor ulteriori¹⁰. Astfel, pentru Seneca filosoful, principele ideal era tânărul Nero din **De clementia**¹¹, pentru opinia publică de la sfârșitul secolului I, *optimus imperator* era Titus¹² – *amor ac deliciae generis humani*¹³, pentru Plinius Secundus, Dio Chrysostomus, Epictetus, Flavius Archippus și Plutarchos, *optimus princeps* era Traianus¹⁴. În **Viețile celor doisprezece Cezari**, Suetonius creio-

⁴ P. Goukowsky, *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre 336-270 a. J.-C.*, I-II, Nancy, 1981; *Alexander the Great: Reality and Myth*, edited by J. Carlsen, B. Due, O. Steen Due, Roma, 1993; C. Franco, *Intellettuali e potere nel mondo greco e romano*, Roma, 2006, p. 44-75.

⁵ J. Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la République*, Paris, 1963 [1972]; C. J. Classen, *Virtutes Romanorum nach dem Zeugnis der Münzen republikanischer Zeit*, în idem, *Die Welt der Römer. Studien zu ihrer Literatur, Geschichte und Religion*, Berlin, 1993, p. 39-61; C. Franco, *op. cit.*, p. 76-94.

⁶ Cic., *Rep.*, II, 51.

⁷ E. Lepore, *Il princeps ciceroniano e gli ideali politici della tarda repubblica*, Napoli, 1954; C. J. Classen, *Recht, Rhetorik, Politik. Untersuchungen zu Ciceros rhetorischer Strategie*, Darmstadt, 1985, p. 288-295; P. Grimal, *Rome. Littérature et l'histoire*, II, Roma, 1986, p. 1239-1259, 1275-1287; A. Marcone, *In nuovo stile dell'uomo politico: Pompeo 'princeps civilis'*, în *Athenaeum*, 79, 1990, 2, p. 475-481; C. Franco, *op. cit.*, p. 88-89.

⁸ L. Cracco Ruggini, *Sulle cristianizzazione della cultura pagana: il mito greco e latino di Alexandro dall'etă Antoniniana al medio evo*, în *Athenaeum*, 43, 1965, 1-2, p. 3-80; A. Mastino, *Orbis, kosmos, oikoumene: aspetti spaziali dell'idea di impero universale da Augusto a Teodosio*, în *Popoli e spazio romano tra diritto e profezia. Atti del III Seminario internazionale di studi storici „Da Roma alla Terza Roma”, 21-23 aprile 1983*, Napoli, 1986, p. 78-81; Neronia IV. *Alejandro Magno, modelo de los emperadores romanos. Actes du IVe Colloque international de la S.I.E.N.*, édités par J. M. Croisille, Bruxelles, 1990.

⁹ *RG*, 34, 2.

¹⁰ W. Seston, *Scripta varia. Mélanges d'histoire romaine, de droit, d'épigraphie et d'histoire du christianisme*, Roma, 1980, p. 121-132; A. Wallace-Gadhrill, *The Emperor and his Virtues*, în *Historia*, 30, 1981, p. 298-323; idem, *Ciuiis princeps: Between Citizen and King*, în *JRS*, 72, 1982, p. 32-48; J. Rufus Fears, *The Cult of Virtues and Roman Imperial Ideology*, în *ANRW*, II/17.2, 1981, p. 888-928; C. Franco, *op. cit.*, p. 95-104.

¹¹ Sen., *Clem.*, în special I, 1, 6: *nemo iam diuum Augustum nec Ti. Caesaris prima tempora loquitur nec, quod te imitari uelit, exemplar extra te quaerit* („nimeni nu mai vorbește despre divinul Augustus, nici de primii ani ai domniei lui Tiberius Caesar și nici nu caută cineva vreun alt model pe care să-l vrea să-l urmeze în afară de tine); P. Grimal, *op. cit.*, p. 1239-1259; C. Franco, *op. cit.*, p. 108-111, 113.

¹² Aur. Vict., *Caes.*, 11, 1.

¹³ Suet., *Tit.*, 1, 1; Aur. Vict., *Caes.*, 10, 6; Eutr., VII, 21, 1; Pan., XII [2], 11, 6; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, IX, 6.

¹⁴ C. Franco, *op. cit.*, p. 117-118; N. Zugravu, *Posteritatea istoriografică a lui Traianus în Antichitatea târzie (I)*, în *Classica et Christiana*, Iași, 2, 2007, p. 219, cu bibliografie.

nase, în fapt, portretul ideal al lui Hadrianus¹⁵. Ideea nu pare să-i fi ocolit nici pe istoricii greci Pausanias¹⁶, Dio Cassius¹⁷ sau Herodianus¹⁸. În Antichitatea târzie, mulți scriitori păgâni sau creștini au fost preocupați, de asemenea, să distingă între *principes boni* și *principes mali* și să aleagă dintre primii pe cel considerat a fi împăratul ideal¹⁹. După cum împrejurările politice și contextul spiritual le-au îngăduit-o, ei au propus ca monarhi exemplari pe Traianus²⁰, Marcus Aurelius²¹, Severus Alexander²², Constantinus I²³, Iulianus²⁴, Theodosius I²⁵. Această listă relativ bogată pare derutantă,

¹⁵ J. Gascou, **Suétone historien**, Roma, 1984, p. 718-773.

¹⁶ Modelul pare să-l constituie Marcus Aurelius (VIII, 43, 3-4), deși, în economia lucrării, Augustus, Nero și Hadrianus se bucură de o atenție mult mai mare; vezi și A. Jacquemin, **Pausanias et les empereurs romains**, în *Ktēma*, 21, 1996, p. 29-42; M. Piérat, **La place de Rome dans la vision culturelle de Pausanias d'après le livre II**, în *L'ecuménisme politico nella coscienza dell'Occidente*, Bergamo, 18-21 settembre 1995, a cura di L. Aigner Foresti, A. Barzanò, C. Bearzot, L. Prandi, G. Zecchini, Roma, 1998, p. 149-163.

¹⁷ J. M. Roddaz, **De César à Auguste: l'image de la monarchie chez un historien du siècle des Sévères. Réflexions sur l'oeuvre de Dion Cassius, à propos d'ouvrages récents**, în *REA*, 85, 1983, 1-2, p. 67-87.

¹⁸ Și pentru el principiile ideale a fost Marcus Aurelius – Herod., I, 2-4.

¹⁹ Eutr., VIII, 5, 3; 8, 1; **Pan.**, XII [2], 11, 6; **Amm.**, XVI, 1, 4; **XXV**, 4; **SHA**, **Pesc.**, XII, 1; **Hel.**, I, 1; **Alex. Seu.**, IX, 4; **Aur.**, XLII, 3 și 6; **Tac.**, VI, 4; **XVI**, 6; **Prob.**, XXII, 4; **Car.**, III, 1-8; **Ps.-Aur. Vict.**, **Epit. Caes.**, XI, 15; **Aur.**, **Civ.**, V, 25-26. Din bibliografie, vezi aici P.-M. Camus, **Ammien Marcellin, témoin des courants culturels et religieux à la fin du IVe siècle**, Paris, 1967, p. 110-115; R. Syme, **Emperors and Biography. Studies in the Historia Augusta**, Oxford, 1971; G. Porta, **Un Caligola dell'Historia Augusta, Commodus**, în *A&R*, 20, 1975, 3-4, p. 165-170; A. Scheithaner, **Kaiserbild und literarisches Programm. Untersuchungen zur Tendenz der Historia Augusta**, Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, 1987; H. W. Bird, **The Roman Emperors: Eutropius' Perspective**, în *AHB*, 1, 1987, 6, p. 139-151; A. Chastagnol, în *Histoire auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, édition bilingue latin-français, traduction du latin par A. Chastagnol, Paris, 1994 (*infra*, A. Chastagnol, **SHA**), p. CLIII-CLIV; T. D. Barnes, **Oppressor, persecutor, usurpator: the meaning of 'tyrannus' in the fourth century**, în *HAC*, IV, **Colloquium Barcinonense**, Bari, 1996, p. 55-65; H. Leppin, **Von Constantin dem Grossen zu Theodosius II. Das christliche Kaisertum bei den Kirchenhistorikern Socrates, Sozomenus und Theodoret**, Göttingen, 1996; A. Brandt, **Moralische Werte in den Res gestae des Ammianus Marcellinus**, Göttingen, 1999; D. Lassandro, **Sacratissimus Imperator. L'immagine del princeps nell'oratoria tardoantica**, Bari, 2000; H. Brandt, **De mortibus principum et tyrannorum. Tod und Leichenschändung in der Historia Augusta**, în *HAC*, VIII, **Colloquium Perusinum**, Bari, 2002, p. 65-72; C. Castillo, **Ammiano Marcelino historiador**, in *Urbs aeterna. Actas y colaboraciones del coloquio internacional Roma entre la literatura y la historia, homenaje a la profesora Carmen Castillo*, Pamplona, 16 y 17 de octubre 2003, editores C. Alonso Del Real, P. García Ruiz, Á. Sánchez-Ostiz, J. B. Torres Guerra, Pamplona, 2003, p. 14-19; vezi și *infra*.

²⁰ R. Syme, *op. cit.*, p. 89-112; T. Stickler, **Trajan in der Spätantike**, în **Traian in Germanien Traian im Reich. Bericht des dritten Saalburgkolloquiums**, Hrsg. von E. Schallmayer, Bad Homburg v.d.H., 1999, p. 107-113; L. Cracco Ruggini, **Modello politico classico per un imperatore cristiano (IV-VI secolo)**, în **Identità e valori: fattori di aggregazione e fattori di crisi nell'esperienza politica antica**, Bergamo, 16-18 dicembre 1998, a cura di A. Barzanò, C. Bearzot, F. Landucci, L. Prandi, G. Zecchini, Roma, 2001, p. 243-249; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 217-249.

²¹ R. Sardiello, **Il Marco Aurelio di Giuliano imperatore**, în *Rudiae*, 9, 1997, p. 257-268; K. Rosen, **Sanctus Marcus Aurelius**, în *HAC*, VI, p. 285-296; L. Cracco Ruggini, *op. cit.*, p. 249-251; G. Kelly, **Constantius II, Julian, and the Example of Marcus Aurelius (Ammianus Marcellinus XXI, 16, 11-12)**, în *Latomus*, 64, 2005, 2, p. 409-416.

²² **SHA**, **Alex. Seu.**; A. Chastagnol, **SHA**, p. CLIV, 555-559.

²³ B. Müller-Rettig, **Der Panegyricus des Jahres 310 auf Konstantin der Grossen. Übersetzung und historisch-philologischer Kommentar**, Stuttgart, 1990; V. Neri, **Medius princeps. Storia e immagine di Costantino nella storiografia latina pagana**, Bologna, 1992; D. Lassandro, *op. cit.*, p. 91-102; C. Franco, *op. cit.*, p. 134-135.

²⁴ R. C. Blockley, **Ammianus Marcellinus. A Study of his Historiography and Political Thought**, Bruxelles, 1975, p. 73-103; J. Fontaine, **Le Julien d'Ammien Marcellin**, în **L'Empereur Julien. De l'histoire à la légende (331-1715)**, études rassemblées par R. Braun et J. Richer, Paris, 1978, p. 31-65; P. Petit, **L'empereur Julien vu par le sophiste Libanios**, în *ibidem*, p. 67-87; V. Neri, **Costanzo, Giuliano e l'ideale**

căci nu lasă nici o îndoială că s-a operat cu criterii diferite. Dar faptul își găsește explicația cuvenită: Antichitatea târzie a fost perioada unor modele antropologice noi, promovate după valori și criterii renovate fie de păgânismul muribund, fie de creștinismul în ascensiune²⁶, încât căutările nu puteau fi nici lesnicioase, nici exclusiviste, ci ezitante. Nu întâmplător, poate, deruta i-a condus spre un concept aproape bizar, cel de *princeps medius* („principe mijlociu”)²⁷, adică, așa cum avea să scrie Ammianus Marcellinus despre contemporanul său Valens (364-378), „un amestec egal de bine și de rău” (*inter proba medium*)²⁸.

Așadar, care este împăratul ideal al lui Aurelius Victor? Eugen Cizek scria că autorul *Istoriilor abreviate* „a lansat mitul lui Iulian Apostatul, considerat ca un cezar exemplar”²⁹. Aprecierea e eronată nu numai pentru că în opera lui Aurelius Victor Iulianus nu beneficiază decât de câteva rânduri conținând aprecieri foarte ponderate (42, 17-19)³⁰, dar și pentru că un istoric păgân nu putea „lansa” mitul unui „apostat”! Pentru a formula răspunsul la întrebarea de mai sus, trebuie subliniate câteva aspecte care transpar foarte clar din *breuiarium*. Astfel, portretele imperiale creionate de Aurelius Victor sunt inegale ca întindere și conțin elemente care nu pot fi întotdeauna comparabile; nimic din complexitatea biografiilor suetoniene, din care, în parte, s-a inspirat. E greu, prin urmare, să degajezi din aceste schițe liniile dominante ale unui personaj exemplar. Dar în ciuda acestui fapt, Aurelius Victor, ca și Suetonius, nu e deloc „discret”³¹, ci angajat, urmărind stabilirea unei anumite complicități cu cititorul, căruia, prin caracterizarea principilor *mai ales* cu ajutorul categoriilor morale (*uirtutes, uitia, clementia, libido, sapientia, prudentia, atrocitas* etc.)³², îi comunică propria judecată de valoare și-l îndeamnă să și-o însușească. Căci, într-adevăr, istoricul nostru, provenit dintr-o familie de extracție rurală (*rure ortus tenui atque indocto patre*) (20, 5), era un moralist conservator de cea mai autentică factură. Ammianus Marcellinus, care trebuie să-l fi cunoscut, scria că era un bărbat de o exemplară *sobrietas* (*uirum sobrietatis gratia aemulandum*)³³. *Sobrietas* (seriozitatea lipsită de orice frivolitate, cumpătarea, sobrietatea) făcea parte, împreună cu *grauitas* (demonstrarea, prestanța, gravitatea) și *temperantia* (măsura, moderația), din tabloul de *uirtutes principales* romane; ea era congruentă

del civilis princeps nelle storie di Ammiano Marcellino, Roma, 1984; G. Bonamente, **Giuliano l'Apostata e il 'Breviario' di Eutropio**, Roma, 1986; Th. Brauch, **Themistius and the Emperor Julian**, în *Byzantion*, 63, 1993, p. 79-115; H.-U. Wiemer, **Libanios und Julian. Studien zum Verhältnis von Rhetorik und Politik im vierten Jahrhundert n.Chr.**, München, 1995; F. Wittchow, **op. cit.**, p. 262-288.

²⁵ Ps.-Aur. Vict., **Epit. Caes.**, XLVIII; Aug., **Civ.**, V, 26; M. Festy, **op. cit.**, p. LI-LII; A. Gabor, **Biserică și Stat în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395)**, București, f.a., p. 88-98; C. Franco, **op. cit.**, p. 136.

²⁶ Vezi N. Zugravu, **Antichitatea târzie**, Iași, 2005, p. 60-61, cu bibliografie.

²⁷ Vezi, de exemplu, Eutr., X, 7, 1; Amm., XIV, 9, 2; XXI, 16, 8; V. Neri, **op. cit.**

²⁸ Amm., XXX, 7, 4.

²⁹ E. Cizek, **Istoria în Roma antică...**, p. 154; de asemenea, idem, **Istoria literaturii latine**, p. 746. O opinie apropiată la Gh. I. Șerban, **op. cit.**, p. 14.

³⁰ Aurelius Victor recunoaște că succesele militare ale lui Iulianus se datorează *eius fortuna*, dar adaugă, nuanțat: *principis tamen et consilio accidere* (42, 18); și continuă printr-o comparație care ni se pare definitorie pentru a spulbera ideea că Victor s-a gândit la Iulianus ca la un împărat ideal: „Acest lucru e cu atât mai evident, cu cât Tiberius și Galerius au raportat majoritatea faptelor lor de seamă atunci când se aflau sub puterea altora, dar sub conducerea și auspiciile lor nu s-au mai petrecut fapte de aceeași însemnătate.” (42, 19).

³¹ Astfel îl caracteriza Eugen Cizek pe Suetonius (**Structure et idéologie dans les Vies des douze Césars de Suétone**, Bucarest-Paris, 1977, p. 160-167), dar aprecierea a fost respinsă pe drept cuvânt de Jacques Gascou (**op. cit.**, p. 713).

³² Pentru Suetonius, cf. E. Cizek, **op. cit.**, p. 143-145, 155; J. Gascou, **op. cit.**, p. 688-689.

³³ Amm., XXI, 10, 6; H. W. Bird, **op. cit.**, p. 120.

cu *parsimonia* (sobrietatea, moderația), *continentia* (capacitatea de a domina pasiunile), *abstinentia* (abținerea), *castitas* (castitatea), *pudicitia* (pudoarea) și incompatibilă cu *iocus* (frivolitatea), *libido* (dorința de plăcere, pofta), *luxuria* (voluptatea, desfrânarea, excesul)³⁴. Nu întâmplător, poate, în opera sa și-a arătat simpatia față de acei suverani al căror caracter amintea de cel al romanilor de altădată; Pertinax, de exemplu, este prezentat ca având „moravuri foarte tradiționale” (*moribus antiquissimis*) și fiind „peste măsură de cumpătat” (*immodice parcus*), ajungând astfel „egalul celor din neamul lui Curius și Fabricius” (*Curios aequauerat Fabriciosque*) (18, 1); de asemenea, despre Aurelianus scria că și-a datorat prestigiul austerității și moravurilor sale nepătate (*uir seueritate atque incorruptis artibus*) (35, 12); în sfârșit, despre Constantius II scria că era „lipsit de orice desfrânare și stăpân pe toate pasiunile sale” (*omnis libidinis atque omnium cupidinum uictor*) (42, 23).

După Aurelius Victor, există, neîndoielnic, împărați demni de respect (Augustus, Vespasianus, Titus, Nerva, Traianus, Aelius Antoninus, Marcus Boionius, Pertinax, Septimius Severus, Aurelius Alexander, Claudius II, Aurelianus, Tacitus, Probus, Carus, Numerianus, Diocletianus, Constantius I, Constantinus I, Constantius II), așa precum sunt *Augusti*, *Caesares* sau *tyranni* detestabili (Tiberius, Caligula, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Domitianus, Commodus, „Opilius” Macrinus, „Diadumenus”, Heliogabalus, Trebonianus Gallus, Volusianus, Gallienus, Carinus, Maxentius, Licinius, Constans, Magnentius, Nepotianus, Gallus). Ce-i deosebesc pe unii de alții? Ajungem astfel la problema criteriilor aplicate de Aurelius Victor în caracterizarea suveranilor. Unele trimit de dihotomiile suetoniene: *mali*, spre deosebire de *boni*, sunt acei principii care disprețuiesc Senatul și fac să curgă sângele membrilor înaltului ordin³⁵, cei dedați desfrâului și luxului³⁶, cei înrobiți femeilor sau libertilor³⁷, cei care nu pun stavilă orgoliului³⁸ etc.

Există însă și aspecte care reflectă o nouă filosofie și o nouă morală politică – cu alte cuvinte, o altă concepție despre împărați decât cea specifică Principatului. Antichitatea târzie a adus în prim-planul vieții politice și sociale o generație diferită – ca origine, cultură și mentalitate – de cea care controlase pârghiile puterii în Imperiul clasic. Erau oameni noi, având caractere aspre, săvârșind fapte teribile, pe măsura vremurilor pe care le trăiau. Frecvența ridicată în scrierile contemporane – fapt observat deja³⁹ – a unor lexeme precum *acerbitas*, *asperitas*, *crudelitas*, *durus*, *furor*, *odium*,

³⁴ Cf. J. Hellegouarc’h, *op. cit.*, p. 259-261; L. R. Lind, *The Tradition of Roman Moral Conservatism*, în *Studies in Latin Literature and Roman History*, I, edited by C. Deroux, Bruxelles, 1979, p. 34-38; A. Brandt, *op. cit.*, p. 121-132; R. Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome*, Cambridge, 2006, p. 319-363, p. 1-36.

³⁵ Tiberius (2, 1), Caligula (3, 9), Domitianus (11, 1; 11, 5; 11, 7), Commodus (17, 7), Maxentius (40, 19), Magnentius (41, 25), Nepotianus (42, 7). Despre raporturile dintre împărați și Senat în *Caesares* vezi și P. Dufrange, *op. cit.*, p. XIX-XX; H. W. Bird, *op. cit.*, p. 24-40; K. Groß-Albenhausen, *op. cit.*, p. 163-164.

³⁶ Tiberius (2, 1-2), Nero (5), Galba (6, 1-2), Otho (7, 1), Domitianus (11, 1-2), Hadrianus (14, 7), Heliogabalus (23, 2), Trebonianus Gallus și Volusianus (31, 2), Victorinus (33, 12), Carinus (39, 11), Maximianus (39, 46).

³⁷ Claudius (4, 5; 4, 10; 4, 12), Gallienus (33, 6). Despre femei în *Caesares*, cf. H. W. Bird, *op. cit.*, p. 116-121.

³⁸ Caligula (3, 10-13), Domitianus (11, 2), Didius Iulianus (19, 3), Carinus (39, 12), Carausius (39, 21), Maxentius (40, 19).

³⁹ A. Scheithauer, *Kaiser und Musik in der Historia Augusta*, în *HAC*, VII, *Colloquium Genevense*, Bari, 1999, p. 297-311, p. 39; T. Zawadzki, *Princeps necessarius magis quam bonus* (HA A 37, 1). *Quelques remarques sur la morale politique dans l'Antiquité tardive*, în M. Weinmann-Walser (Hrsg.), *Historische Interpretationen. Gerald Walser zum 75. Geburtstag dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern*, Stuttgart, 1995, p. 207-209; A. Brandt, *op. cit.*, *passim*.

saeuus, *seuerus*, *tetricus*, *trux*, *uehemens* ș.a. e semnificativă. Aurelius Victor, de exemplu, folosește de 13 ori vocabule din familia lui *atrocitas*⁴⁰ și de 11 ori pe cele din sfera lui *saeuitia*⁴¹, majoritatea referindu-se la oameni, fapte și împrejurări din anii târzii ai Antichității. Aspectul capătă un accent mai pronunțat în cazul împăraților. Descinzând din medii obscure, adesea rustice, mediocri ca formație intelectuală, dacă nu de-a dreptul inculte, copleșiți de conflicte interminabile – tema împăratului *miles* e frecventă în istoriografia tardivă⁴² –, ei afixau deprinderi cazone, necizelate, compatibile mai degrabă cu disciplina militară decât cu regulile vieții civile; *eruditus* și *elegantia* nu erau preocupările lor de căpătâi. Sursele vremii, printre care și **Liber de Caesaribus**, oferă destule exemple în acest sens⁴³. Cum să judeci atunci acești principii după *uirtutes imperatoriae* augustane sau după normele lui Seneca și Plinius cel Tânăr⁴⁴? Desigur, idealul de *princeps ciuilis*, adică de suveran ale cărui virtuți cardinale erau *clementia* și *ciuilitas*, n-a dispărut din gândirea politică și morală a Antichității târzii⁴⁵. Dar faptul cel mai spectaculos e că acum înseși criteriile după care erau apreciate faptele publice și, deci, personalitatea împăraților s-au schimbat. Studiile lui Tadeusz Zawadzki și Axel Brandt – ca să amintim pe cele mai recente⁴⁶ – au arătat că *utilitas publica* sau *salus communis* au fost conceptele care au dominat morala politică a Antichității târzii. De aici, ideea că mai importantă decât *clementia* unui împărat este *utilitas* a lui, adică acea calitate care probează disponibilitatea sa față de *bonum publicum*. Nu întâmplător, una dintre formulele oficiale cele mai uzitate în epigrafia imperială începând din vremea Tetrarhiei este *bono rei publicae natus*⁴⁷. Prin urmare, un *princeps* poate fi *bonus*, *malus*

⁴⁰ *atrocious* – 2, 1; 4, 7; 9, 2; 30, 2; 33, 32; *atrociorem* – 3, 7; *atrociore* – 26, 7; *atrociore* – 33, 6; *atrocitatem* – 39, 8; *atrociore* – 40, 23; *atrox* – 11, 5; 41, 25; 42, 25.

⁴¹ *saeuietatus* – 4, 8; *saeuiretur* – 5, 13; *saeuitia* – 9, 9; 11, 7; *saeuia* – 17, 1; *saeuitiam* – 17, 7; 42, 12; *saeui* – 20, 2; *saeuos* – 22, 3; *saeuiente* – 30, 2; *saeuientibus* – 33, 4.

⁴² J. Fündling, *Die Macht der exempla. Hadrian als Militärreformas im Exkurs Hadr. 10, 2 – 11, 1*, în *HAC*, VIII, p. 253-273; V. Neri, *L'imperatore come miles: Tacito, Attalo e la datazione dell'Historia Augusta*, în *HAC*, VIII, p. 373-396.

⁴³ Aur. Vict., *Caes.*, 25, 1 (Maximinus Thrax); 33, 9-11 (Marius); 39, 17 (Maximianus); 39, 26-28 (împărații „illyrii”); 40, 12-13 (Galerius și Constantius I); 40, 17 (Alexander); 40, 19 (Maxentius); 41, 3 (Licinius); 41, 25 (Magnentius); 41, 26 (Vetrano); Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XL, 10 (Maximianus Herculeus); XL, 15 și 18 (Galerius); XLI, 8-9 (Licinius); XLI, 25 (Vetrano); XLII, 7 (Magnentius); XLIV, 3 (Iovianus); XLV, 2 (Gratianus, tatăl lui Valentinianus I); Amm., XXV, 10, 15 (Iovianus), XXIX, 1, 11; XXXI, 14, 5 (Valens); Anon. Vales., II, 2 (Constantinus I); Zos., III, 36, 2 (Valentinianus I); B. Baldwin, *Illiterate Emperors*, în *Historia*, 38, 1989, p. 124-126.

⁴⁴ P. Grimal, *Rome. La littérature et l'histoire*, II, Roma, 1986, p. 1275-1287; J. Gascou, *op. cit.*, p. 717-758; C. J. Classen, *Virtutes imperatoriae*, în idem, *Zum Literatur und Gesellschaft der Römer*, Stuttgart, 1998, p. 255-271.

⁴⁵ Eutr., VIII, 1, 1; 2, 1; IX, 12; 17, 3; X, 1, 2; 10, 2; 18, 2; F. Corsaro, *Le «mos maiorum» dans la vision étiq et politique du «De mortibus persecutorum»*, în *Lactance et son temps. Recherches actuelles. Actes du IVe Colloque d'Études Historiques et Patristiques, Chantilly, 21-23 septembre 1976*, édités par J. Fontaine et M. Perrin, Paris, 1979, p. 25-49, în special 31-39; N. Scivoletto, *La ciuilitas del IVe secolo e il significato del Breuiarium di Eutropio*, în *GIF*, 22, 1970, p. 14-45; A. Scheithauer, *op. cit.*, p. 36-39; A. Brandt, *op. cit.*, *passim*; J. Hellegouarc'h, *Introduction*, în Eutrope, *Abbrégé d'histoire romaine*, texte établi et traduit par J. Hellegouarc'h, Paris, 1999, p. XXXVI-XXXVII; F. Wittchow, *op. cit.*, p. 246-288; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 244-248. Termenul *ciuilitas* e absent în opera lui Aurelius Victor. În schimb, se întâlnesc 8 cuvinte din sfera lui *clementia*, dintre care doar 3 se raportează la Antichitatea târzie: *clemens* – 13, 8; 42, 23; *clementem* – 20, 7; *clementi* – 41, 17; *clementiam* – 1, 6; 11, 3; *clementiaque* – 10, 1; 42, 2.

⁴⁶ T. Zawadzki, *op. cit.*, p. 203-212; A. Brandt, *op. cit.*, p. 418-421.

⁴⁷ A. Chastagnol, *Le formulaire de l'épigraphie latine officielle dans l'antiquité tardive*, în *La terza età dell'epigrafia*, a cura di A. Donati, Faenza, 1988, p. 17.

ori *medius*, dar mai important e să fie *necessarius* – *princeps necessarius magis quam bonus* („un împărat mai degrabă necesar decât bun”), cum era prezentat Aurelianus în **Historia Augusta**⁴⁸. Iată un exemplu din **Res gestae** ammianeice: Valentinianus I (364-375), „un om de-a dreptul rău”⁴⁹, atroc⁵⁰, cu o fire „impulsivă”⁵¹, „înclinată spre vărsare de sânge”⁵², autor al multor acte de cruzime⁵³, pedepsind mai sever decât cei mai răi principii⁵⁴, era „în multe privințe foarte acceptabil”⁵⁵; „nici cel mai aspru critic – scria Ammianus Marcellinus – nu-l poate acuza de lipsă de iscusință în conducerea statului, pe care l-a apărut mai mult printr-o bună organizare a armatei și a pazei granițelor decât prin lupta împotriva barbarilor”⁵⁶.

Și **Liber de Caesaribus** este o bună ilustrare a acestei ideologii noi. De exemplu, referindu-se la Septimius Severus, Aurelius Victor a rezolvat problema incompatibilității dintre asprimea acestuia și propria morală, ostilă principilor excesivi de cruzi, prin „imperativele condiționate de *res publica*” (T. Zawadzki): „Severus însă, dornic să desființeze *cârdășiile politice*, pentru ca, mai apoi, să se poarte mai blând, a preferat să pedepsească constrângerea inevitabilă a unei fapte, ca nu cumva, în speranța iertării, să se ajungă încetul cu încetul la *năruirea statului* din pricina comploturilor, spre care își dădea seama că sunt înclinate spiritele, dintr-o meteahnă a vremurilor; *în ce mă privește, nu contest faptul că acele delictе, care începuseră a se înmulți peste măsură, trebuiau suprimate mai mult decât sever*” (20, 13, subl. n.)⁵⁷. O asemenea opinie l-ar fi scandalizat cu siguranță pe Dio Cassius; martor al evenimentelor, istoricul grec descrie comportamentul macabru al lui Severus după victoria asupra lui Clodius Albinus, comentând: „prin această purtare a dovedit că n-avea nici una din însușirile unui împărat bun”⁵⁸. Căci, așa cum arăta și Seneca, asprimea (*seueritas*) e o virtute (*uirtus*), care nu se opune clemenței (*clementia*), dar cruzimea (*crudelitas*) e o sălbăcie a sufletului (*atrocitas animi*)⁵⁹.

De asemenea, atunci când se referă la colegiul primei Tetrarhii, Aurelius Victor, civilul profund nemulțumit de ascensiunea castei militare, necizelată și insolentă (*militari ferocia*) (36, 1), nu poate trece sub tăcere meritele incontestabile, salvatoare, ale acestor împărați soldați: deși prea puțin instruiți (*qu岸quam humanitatis parum*), deși ieșiți dintre țărani (*ruris tamen*) și obișnuiți doar cu asperitățile vieții de cazarmă (*ac militiae miseriis imbuti*), ei s-au dovedit foarte necesari statului (*satis optimi rei publicae fuere*) (39, 26).

Bonum publicum poate justifica chiar actul ultim de lezare a majestății imperiale –

⁴⁸ **SHA, Aur.**, XXXVII, 1; T. Zawadzki, **op. cit.** În același sens și Eutr., IX, 14, 1: *saeuus et sanguinarius ac necessarius magis in quibusdam quam in ullo amabilis imperator* („împărat crud și sângeos, el a fost mai degrabă necesar în unele situații decât demn de a fi iubit în altele”). La fel, despre Diocletianus: **SHA, Car.**, X, 1: *uir rei p. necessarius*.

⁴⁹ Amm., XXVII, 7, 4.

⁵⁰ Amm., XXIX, 3, 2.

⁵¹ Amm., XXX, 8, 2.

⁵² Amm., XXIX, 3, 2.

⁵³ Amm., XXIX, 3, 9.

⁵⁴ Amm., XXX, 8, 3.

⁵⁵ Amm., XXIX, 3, 9.

⁵⁶ Amm., XXIX, 3, 9.

⁵⁷ Vezi și T. Zawadzki, **op. cit.**, p. 211.

⁵⁸ Dio Cass., LXXV, 7; T. Zawadzki, **op. cit.**, p. 211, nota 57.

⁵⁹ Sen., *Clem.*, II, 4, 1; T. Zawadzki, **op. cit.**, p. 208.

uciderea unui împărat, a cărui persoană era considerată sacrosanctă. Este cazul lui Gallienus, al cărui asasin a fost absolvit de *crimen majestatis*: „așa se face – scrie Aurelius Victor – că, prin necunoașterea ucigașului *ori pentru că se petrecuse spre binele comun (bono publico)*, crima a rămas nepedepsită” (33, 22, subl. n.)⁶⁰. Căci nu lăsase acesta treburile statului de izbeliște (*rem Romanam quasi naufragio dedit*) (33, 3)? nu se dovedise el un conducător indolent și incapabil (*socordia tam ignavi ducis*) (33, 17)?

Dar, chiar acceptând că vremurile erau ale unor oameni noi ca și el, chiar admitând că *origo* umilă nu e un impediment pentru a deveni un împărat excelent, chiar recunoscând că abilitățile native, conduita morală ireproșabilă și disponibilitățile puse în serviciul comunității pot garanta valoarea unor suverani (39, 26-28), Aurelius Victor nu-și poate reprima gândul că personalitatea unui principe nu e desăvârșită dacă acestuia îi lipsește cultura, care să-i tempereze excesele, să-i dea distincție, rafinament și prestigiu (8, 8; 19, 3; 42, 4)⁶¹. Evocând figura lui Galerius și a lui Constantius I, scria: „ei au fost atât de uimitori în privința înzestrării lor native, încât, dacă aceasta ar fi aparținut unor spirite cultivate și nu ar fi deranjat prin lipsă de finețe, ar fi trecut, fără îndoială, drept remarcabilă” (40, 12); și conchidea: „de aceea, este indiscutabil faptul că erudiția (*eruditionem*), eleganța (*elegantiam*) și afabilitatea (*comitatem*) sunt necesare mai cu seamă principilor, întrucât, în absența acestor calități, darurile naturale sunt de disprețuit, ca unele neșlefuite sau chiar grosolane” (40, 13). Într-o vreme a oamenilor aspri, cultura era chemată să îmblânzească asperitățile și să aducă înțelepciune: „o preastrălucită cultură (*praeclara informatio doctrinarum*) – scria Ammianus Marcellinus –, dar ceresc iubit de cei fericiți, care ai putut transforma adesea chiar firile vicioase (*uitiosas naturas*)! Câte ai fi îndreptat în acel întuneric al timpurilor, dacă prin tine i-ar fi fost cu puțință lui Valens să știe că domnia nu este altceva, după cum o definesc înțelepții, decât grija pentru binele altora și că datoria unui adevărat conducător este să-și înfrâneze puterea, să reziste dorințelor, să-și stăpânească mânia, să știe, cum spunea dictatorul Caesar, că amintirea cruzimii este pentru bătrânețe un izvor de nefericire”⁶².

În paginile lucrării sale, Aurelius Victor, care-și datora propria onorabilitate aplecării către studiu (20, 5), a subliniat ca pe un fapt remarcabil preocupările intelectuale ale unor suverani, chiar și dintre cei catalogați ca *mali* – Iulio-Claudienii (1, 5; 8, 7), protagoniștii războiului civil din 68 (8, 7), Vespasianus (9, 1), Titus (10, 1), Hadrianus (14, 1-3; 14, 6)⁶³, Marcus Aurelius (16, 1; 16, 9-10), Pertinax (18, 1), Didius Iulianus (19, 2; 20, 1-4), Septimius Severus (20, 22; 20, 28), Numerianus (39, 13), Constantinus I (40, 14), Constantius II (42, 1-4; 42, 23) –, și a stigmatizat sau a catalogat ca pe un defect incultura altora, chiar și dintre cei incluși printre *boni* – Maximinus (25, 1), împărații „illyri” (39, 17; 39, 26; 40, 12), Licinius (41, 3; 41, 5), Vetrano (41, 26).

Aspectul tocmai amintit ne conduce către un altul, deosebit de interesant. Breviatorul a făcut distincție, uneori cu multă subtilitate, între bine și rău în aproape fiecare personalitate de împărat, încât nu e de mirare că în opera sa cu greu poți găsi un

⁶⁰ Vezi și *ibidem*, p. 211.

⁶¹ Despre cultură și educație în *Caesares*, vezi și P. Dufraigne, *op. cit.*, p. XVIII-XIX; H. W. Bird, *op. cit.*, p. 71-80.

⁶² Amm., XXIX, 2, 18.

⁶³ Totuși, îndeletnicirile intelectuale ale acestui împărat sunt caracterizate cu o anumită notă de reproș, fapt explicabil prin aceea că personalitatea pacifică a lui Hadrianus e opusă celei foarte active a lui Traianus.

suveran „desăvârșit”⁶⁴. Chiar caesarii care trec drept *boni* nu sunt cu totul fără de prihană: Augustus era „peste măsură de împătimit după lux și jocuri și nu se mai sătura de somn” (*flagrante haud modice luxuria ludorumque cupidine, atque ad somnum intemperantes*) (1, 4); despre Vespasianus, pe care îl califică „ireproșabil în toate privințele” (*sanctus omnia*) (9, 1), nu uită să amintească, chiar apărându-l, „bârfele” despre avariția sa (*aduersum pecuniam*) (9, 6); Traianus, ca și Nerva, suferea de „patima beției” (*uinolentia*), pe care, e drept, și-o temperase (13, 10); pe Aelius Antoninus „aproape nici o stricăciune a viciilor nu l-a întinat” (*hunc fere nulla uitiorum labes commaculauit*) (15, 1), apreciere care lasă să se înțeleagă că, totuși, a avut slăbiciuni, cum ar fi „lipsa de energie” (*socordie*) pe plan extern (15, 5); Marcus Boionius, comparat cu un zeu, a fost incapabil să-și strunescă soția frivolă (16, 2); Severus, „om pe care nimeni în statul nostru nu l-a întrecut în renume” (*quo praeclarior in re publica fuit nemo*) (20, 6), a arătat o afecțiune înjosoitoare pentru consoarta sa, căreia i-a trecut cu vederea adulterele și comploturile (20, 23); Aurelius Alexander, adolescent care, prin *ingenium*, își depășea vârsta (24, 2), s-a dovedit „mai mult decât devotat” mamei sale (*matris cultu... plus quam pius*) (24, 5), ceea ce ar putea trece drept o meteahnă; Carus, deși victorios, s-a arătat „mult prea dornic de glorie” (*gloriae inconsulte auidior*) (38, 3), drept pentru care a fost pedepsit de divinitate (38, 4); Valerius Diocletianus, „bărbat de seamă” (*magnus uir*) (39, 1) și înțelept (*prudens uir*) (39, 1; 39, 8), a avut, totuși, „unele cusururi” (*his moribus tamen*) (39, 1): o dată ajuns împărat, a devenit de-o „nemăsurată trufie și pretenție” (*superbia atque ambitione immodicos esse*) (39, 5; 39, 3) iar încrederea în prieteni nu era sinceră (*parum honesta in amicos fides erat*) (39, 46); *naturae bona* și *uirtutes* ale lui Constantinus I „l-au înălțat până la stele” (*adusque astra subuexere*) (40, 14) și, cu siguranță, acesta ar fi ajuns să se asemene unui zeu (40, 15), dacă n-ar fi manifestat lipsă de orice măsură în dărnicie și în ambiție (40, 2; 40, 14).

Pe de altă parte, e surprinzător să constăți cum acest cârcotaș găsește cuvinte de apreciere pentru unii principii care, în ochii altora, treceau drept tirani autentici: Tiberius, om viclean, prea puțin sincer, crud și pervers, dădea dovada unei deosebite agerimi a minții în circumstanțe neprevăzute (*ingenio ad repentina longe acriore*) (2, 1); Claudius, individ „robot în chip rușinos pântecului” (*uentri foede oboediens*), „lipsit de minte și uituc” (*uecors... atque immemor*), „fricos din fire și mult prea nevolnic” (*pavidusque animi et ignauior*) (3, 17; 4, 1; 4, 5; 4, 9), în cele mai multe situații, sfătuit de nobile, lua decizii foarte bune (4, 1); lui Nero, care a atins culmea ticăloșiei (*maiore flagitio*) (5, 7), trebuie să i se recunoască excelența primilor cinci ani de principat (5, 2); Domitianus, trufaș, crud, trândav și desfrânat, n-a fost cu totul inactiv, a făcut față destul de bine treburilor politice și militare (11, 3) și a finalizat multe dintre lucrările inițiate de predecesori (11, 4); Commodus, odios, chiar de la început, pentru despotismul lui (17, 1), se arăta deosebit de energic în război (17, 2); Caracalla „era un om răbdător, prietenos și liniștit” (*patiens, communis tranquillisque*) (21, 2); Maximinus, *litterarum fere rudis* (25, 1), a raportat succese împotriva germanicilor (26, 1); Gallus și Volusianus, fără măsură în fast și desfrâu (31, 2), s-au comportat cu o pioșenie deosebită în timpul ciumei care făcea ravagii la Roma (30, 2); Gallienus, nepăsător față de treburile statului, iubitor de anturaje dubioase, dedat unor purtări nedemne de un

⁶⁴ El scrie despre Titus că era *imperator optimus* (11, 1), dar elementele care să probeze un asemenea calificativ rămân nebulos. Cât îl privește pe Pertinax, aprecierea nu are în vedere decât erudiția și moravurile (18, 1).

principe, făcea dovada unor calități militare mai presus de așteptări (*supra uota*) (33, 1-3; 33, 18); Victorinus, de o nestăvilită destrăbălare, posedă o deosebită iscusință militară (33, 12); Carinus, un afemeiat, și-a învins cu ușurință dușmanii (39, 9-12); Licinius, cunoscut pentru cruzimea sa (41, 5), știa să fie econom (41, 3); Constans, orgolios, violent și depravat (41, 23-24), a avut succese împotriva fratelui său Constantin II (41, 22) și a neamurilor din afară (41, 23).

Ne-am putea întreba dacă asemenea caracterizări în lumini și umbre atât ale principilor buni, cât și ale celor răi nu sunt o probă a obiectivității breviiatorului. Desigur, nu-i putem suspecta buna-credință, dar nici nu suntem înclinați să-l absolvim în întregime de atitudine interesată; tonalitatea vădit moralizatoare a lucrării o demonstrează pe deplin. Încât, dacă e să personalizăm și mai mult discursul istoricului nostru, am spune că unele dintre descrierile sale „obiective” nu divulgă altceva decât atitudinea alunecoasă a parvenitului care, o dată ajuns, înțelege să-și critice chiar modelul la care a aspirat, pe de o parte, iar, pe de alta, să nu-l considere cu totul damnat pe cel de care ține să se distanțeze. Nu scria el în biografia lui Diocletianus, *homo nouus* ca și el, cu o ipocrizie care nu poate să ne scape – tocmai pentru că încearcă să și-o scuize (*quantum ingenium est, compertum habeo*) –, că „toți oamenii simpli, îndeosebi când au ajuns la o situație înaltă, devin de o nemăsurată trufie și pretenție (*superbia atque ambitione immodicos esse*)” (39, 5)? or, el însuși era, la origine, un *rusticus*, cum o mărturisește foarte deschis (20, 5), și aspira să-și depășească statutul, altfel nu s-ar fi arătat atât de clevetitor față de împărații care nu știau să promoveze spiritele valoroase (41, 20; 42, 24)!

Ajunși aici, putem formula, în sfârșit, răspunsul la întrebarea despre principiile ideal al lui Aurelius Victor. Dacă admitem că „epilogul” **Istoriilor abreviate** a fost redactat mai târziu, respectiv prin 361⁶⁵, atunci împăratul model este, neîndoielnic, Constantius II, cum autorul însuși recunoaște (42, 23). Opțiune nesinceră, care disimulează slugărnicia față de „principiile nostru” (41, 10; 42, 5) – s-ar putea obiecta. Dar Suetonius nu urmărea să traseze în biografiile caesarilor săi portretul ideal al lui Hadrianus, suveranul sub care și-a scris opera⁶⁶? Prin urmare, să-i dăm crezare lui Aurelius Victor, chiar dacă liniile portretului trasat de el nu corespund întotdeauna celor ale altor istorici contemporani⁶⁷: „Constantius este un om liniștit și chibzuit la treabă, cunoscător într-ale literaturii până la rafinament, cu un fel de a vorbi plăcut și glumeț; e răbdător la trudă și uimitor de iscusit în aruncarea săgeților; e cumpătat la mâncare, lipsit de orice desfrânare și stăpân pe toate pasiunile sale; e plin de devotament în cinstirea tatălui său și excesiv de exigent cu sine, știind bine că de felul de viață al principilor buni depinde liniștea statului” (*Placidus clemensque pro negotio, litterarum ad elegantiam prudens atque orandi genere leni iocundoque; laboris patiens ac*

⁶⁵ P. Dufraigne, *op. cit.*, p. XVI; H. W. Bird, **Introduction**, în Sextus Aurelius Victor, **Liber de Caesaribus**, translated with an introduction and commentary by H.W. Bird, Liverpool, 1994, p. XI; N. Zugravu, **Studiu introductiv**, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 25-26.

⁶⁶ J. Gascou, *op. cit.*, p. 758-773.

⁶⁷ Vezi Eutr., X, 15, 2; Amm., XIX, 5, 4; XVI, 10, 68-69; XVII, 11, 1; XXI, 16, 3; 16, 16; H. C. Teitler, **Ammianus and Constantius. Image and Reality, in Cognitio Gestorum. The Historiographic Art of Ammianus Marcellinus. Proceeding of the Colloquium, Amsterdam, 26-28 August 1991**, J. den Boeft, D. den Hengst, H. C. Teitler editors, Amsterdam-Oxford-New York-Tokyo, 1992, p. 117-122; A. Brandt, *op.cit.*, p. 22-28 și *passim*.

*destinandi sagittas mire promptus; cibi, omnis libidinis atque omnium cupidinum uictor; cultu genitoris satis pius sui que nimis custos; gnarus uita **bonorum principum** rei publicae quietem regi) (42, 23, subl.n.)⁶⁸.*

***Princeps bonus in Liber de Caesaribus* di Aurelio Vittore** **Riassunto**

Lo studio analizza la concezione del breuiator Aurelio Vittore riguardante un soggetto d'intensa preoccupazione della storiografia pagana e cristiana dell'Antichità tarda: l'imperatore ideale. Gli autori tardi hanno proposto quali principi esemplari uno o l'altro dei seguenti sovrani: Traiano, Marco Aurelio, Severo Alexander, Costantino I, Giuliano, Teodosio I. Alcuni storici contemporanei considerano l'imperatore Giuliano quale *princeps bonus* di Aureliu Victor. Come si può osservare senza dubbio dal *Liber de Caesaribus*, tanto la moralità conservatrice dell'autore, dominata da una *sobrietas* avendo le radici nella sua origine rustica, quanto i nuovi principi morali e politici in base ai quali venivano apprezzati nell'epoca gli imperatori ci autorizzano a considerare che, per Aurelio Vittore, il sovrano ideale fosse stato Costantino II.

⁶⁸ Completează cu 42, 1-5; 42, 18.

CHINA ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE MILESCU SPĂȚARUL

Diana Ioana Melian

Asia s-a bucurat de o interesantă carieră în înțelegerea europenilor. Inaccesibilă celei europene a fost vămuită, reconstituită, stilizată în numeroase înțelesuri. Acestea datorită instinctului european de a răspunde la toate întrebările și cauzată de teoria europocentrismului. Parafrazând pe Mircea Eliade, cel care a cunoscut nemijlocit **Umanismul indian**, tindem să fim de acord cu prezentarea realității inevitabile. Informațiile despre Asia au fost trecute prin prisma gândirii europene, care a împărțit imaginea asiatică în fațete interpretabile.

Alchimia asiatică include, în primul rând, lumea chineză. Cunoașterea elementelor de cultură și civilizație chineză în spațiul românesc s-a făcut treptat, începând cu puține și vagi informații despre China, în opera cronicarului Grigore Ureche¹. O apropiere a unui român de realitățile marii împărății din Răsăritul Asiei s-a realizat de abia în urma călătoriei în acele părți a lui Nicolae Mănescu Spătarul.

Mănescu aparține secolului al XVII-lea românesc, care s-a definit prin plăcerea, prin bucuria de a povesti. S-a produs, în acest secol, deplasarea dinspre planul imaginii, înspre cel al cuvântului scris, amploarea acestui fenomen și consecințele sale fiind remarcabile. S-a conturat la nivelul elitelor o nouă tipologie umană ai cărei exponenți principali vor fi cărturarul și diplomatul². Există în secolul al XVII-lea și în cel următor un nou climat mental, mai deschis spre cunoaștere.

Cărturarul și diplomatul Mănescu a fost, tocmai prin calitățile menționate, unul dintre reprezentanții de seamă ai umanismului românesc³, după Grigore Ureche și Miron Costin și înainte de Dimitrie Cantemir. El deține câteva priorități absolute: a fost primul traducător al unui text filozofic publicat în limba română⁴, era un diplomat iscusit⁵, teolog de marcă⁶ și cel dintâi orientalist român.

În literatura de specialitate există păreri diferite. Gh. I. Constantin, autor al unor studii despre Mănescu⁷, afirmă nu doar apartenența Spătarului în rândul orientaliștilor, ci

¹ Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 115-116; vezi și Ileana Hogeia-Velișcu, **Pătrunderea elementelor de cultură și civilizație chineză în spațiul românesc**, în **Evantaiul celor 10000 de gânduri. România și China: Trei veacuri de istorie**, coord. Florea Dumitrescu, București, Editura „Ion Cristoiu” S.A., 1999.

² Iolanda Țighiliu, **Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova. Secolele XV-XVII**, București, Editura Paideia, 1998, p. 303-304.

³ Virgil Cândea, **Umanismul românesc**, în *Studii și articole de istorie*, XVII, 1972, p. 18-19; vezi și G. Ivașcu, **Istoria Literaturii române**, vol. I, 1969, p. 170.

⁴ Virgil Cândea, **Tratatul „Despre rațiune dominantă”, prima operă filozofică publicată în limba română (1688)**, în **Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc**, Cluj-Napoca, 1979, p. 172-214.

⁵ Pentru activitatea sa diplomatică vezi Mircea Malița, **Nicolae Mănescu**, în V. Cândea, Dinu C. Giurescu, M. Malița, **Pagini din trecutul diplomației românești**, București, 1966, p. 148-167.

⁶ D. Cristescu, **Opera teologică și apologetică a spătarului N. Mănescu**, în *Ortodoxia*, 4/X, 1958.

⁷ Gh. Constantin, **Studii sovietice și românești despre Nicolae Mănescu la Moscova, Peking și București**, în *Studii. Revistă de istorie*, X, 1957; idem, **The Transbaikalian Routes to China, as known or explored by Nicolae Mănescu (Spathary) - 1675**, în *Studia et Acta Orientalia*, I (1957).

chiar îi oferă o identitate mai precisă, în cadrul sinologiei⁸. Cicerone Poghire, președinte al Asociației de Studii Orientale din România, nu l-a inclus pe Milescu în articolul despre **Orientaliști și orientalistică românească**, deschizând lista cu opera lui Dimitrie Cantemir⁹. Privind din perspectiva zilelor noastre creăm dificultăți artificiale în a-l înțelege pe Milescu drept un orientalist și cu atât mai puțin drept un sinolog. Folosim tiparele gândirii contemporane, realitatea noastră. Printr-o metamorfoză creatoare, lărgim „cercul nostru strâmt” și-l apreciem pe Milescu drept primul sinolog român. Înainte de Dimitrie Cantemir, Spătarul face veritabilă figură de enciclopedist¹⁰. Școala Patriarhiei i-a dăruit lui Milescu fundamentul pregătirii sale umaniste, iar forțata constantinopolitană, poate, vocația timpurie a intrigilor politice și plăcerea de a călători.

În istoria noastră s-au mai întâlnit figuri de acest gen, cum le-ar zice poporul de „vântură țară”, purtați de voia întâmplărilor prin toată lumea, care în timpul lor au jucat roluri însemnate, pe care ulterior istoria pare să-i fi uitat. Cel care a inaugurat cercetările asupra Spătarului a fost Bogdan Petriceicu Hașdeu, cu un studiu, **Viața: Faptele și ideile lui Nicolae Spătarul din Milescu**, publicat pentru prima dată în *Satyru*, în 1866¹¹ și reluat în ziarul *Traian*¹², într-un foileton. Scris în dulcea limbă română a sfârșitului de secol al XIX-lea, studiul pornește de la un motiv de substanță umanistă, un citat din Heine: „Fiecare individ este o lume întreagă ce cu dânsu se naște și cu dânsu moare: sub fiecare piatră funeabră zace o istorie universală”. Cei care vor ridica în continuare vâlul uitării ce ascundea personalitatea Nicolae au fost Emil Picot¹³, Vasile Urechia¹⁴, G. Bogdan-Duică¹⁵. Lucrarea lui P.P. Panaitescu, **Nicolas Spathar Milescu (1636-1708)**, publicată în *Mélanges de l'École Roumaine en France*, în 1925, a umplut un mare gol în cercetarea vieții și operei personajului istoric. Personalitatea Spătarului l-a interesat în continuare, Panaitescu revenind cu articole de popularizare¹⁶, sau cu noi contribuții¹⁷. Cu privire la viața și opera literară a lui Milescu au mai publicat studii și articole Constantin C. Giurescu¹⁸, Em.C. Grigoraș¹⁹, B. Lăzăreanu²⁰, I. Simionescu²¹, M.

⁸ Idem, *op.cit.*, în *Studii. Revistă de istorie*, X, 1957, p. 204.

⁹ Cicerone Poghire, **Orientaliști și orientalistică românească**, în *Tribuna României*, anul II, 1974, nr. 28, p. 7.

¹⁰ Zamfira Mihail, **Nicolae Milescu, le spathaire – un „encyclopédiste” roumaine du XVIIe siècle**, în *Revue des études sud-est Européennes*, 2/XVIII, 1980, p. 265-285; vezi și Ștefan Pascu, **Nicolae Milescu – umanist și iluminist**, în *Academia R.S.România, Memoriile Secției de Științe Istorice*, s. IV, București, 1978, p. 151-155.

¹¹ B.P. Hașdeu (Wang Fon Ki), **Nicolae Milescu Spătarul**, în *Satyru*, I/1866, p. 12-14.

¹² Idem, **Viața: Faptele și ideile lui Nicolae Spătarul din Milescu**, în *Traian*, II/1870, nr. 7-9, 11, 13-14.

¹³ E. Picot, profesor de limba și istoria română la școala limbilor orientale din Paris, a publicat, în 1883, în capitala Franței, **Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spătar Milescu, ambassadeur du Tzar Alexis Mihailovic en Chine**, prezentat în *Convorbiri literare*, 1 martie 1884, p. 478. Conform P.V. Haneș, Picot rezuma pe Hașdeu. Vezi P.V. Haneș, *Studii de istorie literară*, București, 1970, p. 16.

¹⁴ Vasile Urechia, **Spătarul N. Milescu (Contribuțiune nouă la biografia lui)**, în *Ateneul Român*, București, I/1894, nr. 1.

¹⁵ G. Bogdan-Duică, **Despre spătarul Nicolae Milescu**, în *Convorbiri literare*, XXXV/1901, București, nr. 3.

¹⁶ Alexandre Greco (P.P. Panaitescu), **Le „spatar” Nicolae Milescu**, în *Revue roumaine*, ian. 1947, p. 47-54.

¹⁷ Idem, **Despre legăturile lui N. Milescu cu Rusia**, în *Studii*, 4/III, 1950.

¹⁸ Const. C. Giurescu, **Nicolae Milescu spătarul. Contribuții la opera sa literară**, în *Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice*, s. III, t. VII, 1927.

¹⁹ Em.C. Grigoraș, **Călătoria spătarului Milescu în China**, în *Adevărul literar și artistic*, București, 6 dec. 1925; idem, **Spătarul Milescu**, în *Convorbiri literare*, 1926, p. 251-255.

²⁰ B. Lăzăreanu, **Spătaru**

²¹ M. Eliade, **Spătarul Milescu**, în *Cuvântul*, București, III/1927.

²² N. Iorga, **În legătură cu Biblia de la 1688 și Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu**, în *Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice*, 1916, p. 37 și următoarele; idem, **Oeuvres inédites de Nicolas Milescu**, București, 1929; idem, **Nou despre Neculai Milescu**, în *Revista Istorică*, XXIV, 1938.

²³ I. Hudiță, **Contribuțiuni la istoria spătarului Nicolai Milescu și-a lui Gherghie Ștefan**, în *Arhiva*, Iași, 2/XXXVI, 1929, p. 101.

²⁴ G. Pascu, **Note despre Milescu**, în *Revista critică*, Iași, IV/1930, nr. 1.

Eliade²², N. Iorga²³, I. Hudiță²⁴, G. Pascu²⁵, I. Moșoiu²⁶, Gh. I. Dimitriu²⁷, S. Mărculescu²⁸. Din a doua jumătate a secolului al XX-lea interesul față de umanistul și enciclopedistul Nicolae Milescu a crescut. Pe această temă au scris C. Cihodaru²⁹, E.D. Tappe³⁰, D. Cristescu³¹, I. Igiroșianu³², Șt. Pascu³³, Zamfira Mihail³⁴, P. Cernovodeanu³⁵, Șt.S. Gorovei³⁶, Radu Șt. Vergatti³⁷.

Înainte de a ne continua incursiunea și de a afla cum a ajuns Spătarul în China și cum i s-a dezvăluit enigma orientală, vom face o precizare. Încă de la primul studiu despre viața și opera lui, care a aparținut lui Hașdeu, și până în zilele noastre, s-a folosit

²⁰ T. Moșoiu, **Neculai Milescu Spătarul, călător în China**, Oradea, 1936.

²⁰ Gh.I. Dimitriu, **Contribuție la opera spătarului N. Milescu**, București, 1936.

²⁰ S. Mărculescu, **Spătarul Nicolai Milescu**, Vaslui, 1936.

²⁰ Const. Cihodaru, **Originea spătarului Neculai Milescu**, în *Analele științifice ale Universității Al I. Cuza, Iași*, 2/XXVII, 1971.

²⁰ E.D. Tappe, **An English contribution to the biography of Nicolae Milescu**, în *Revue des études roumaines*, I, 1953, p.152-160.

²⁰ D. Cristescu, **Opera teologică și apologetică a spătarului Nicolae Milescu**, în *Orthodoxia*, X/1958, nr. 4.

²⁰ I. Igiroșianu, **În Suedia pe urmele spătarului Milescu**, în *Clepsidra amurgului*, București, 1976, p. 452-457.

²⁰ Șt. Pascu, **Nicolae Milescu-umanist și iluminist**, în *Academia R.S.România, Memoriile Secției de Științe Istorice*, s. IV, București, 1978.

²⁰ Zamfira Mihail, **La diffusion des écrits „orientaux” de Nicolae le spathaire Milescu**, în *Revue des Études sud-est européennes*, XXIII/1985, nr. 2.

²⁰ P. Cernovodeanu și Olga Cicanci, **Știri noi despre spătarul N. Milescu și relațiile lui cu teologul anglican Thomas Smith**, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1971, p. 333 și următoarele.

²⁰ Șt.S. Gorovei, **Nicolae Milescu Spătarul. Contribuții biografice**, în *AI/II*, 1984.

²⁰ Radu Șt. Vergatti, **Nicolae Spătarul Milescu. Viața, călătoriile, opera**, București, Editura Paideia, 1998.

²⁰ Pentru mai multe lămuriri vezi Șt.S. Gorovei, studiu introductiv la P.P. Panaitescu, **Nicolae Milescu Spătarul**, Iași, Editura Junimea, 1987. Vezi și Ion Neculce, **Cronica**, în M. Kogălniceanu, **Letopisețele Moldovei**, Iași, 1845.1 **Nicolai Milescu Cărnul**, în *Adevărul*, 6 mai 1926.

²¹ I. Simionescu, **Tot Milescu**, în *Viitorul*, 31 mai 1925; idem, **Niculai Milescu în China**, București, 1926; idem, **Niculai Milescu**, în *Oameni aleși*, București, 1926, p. 10-17.

²² M. Eliade, **Spătarul Milescu**, în *Cuvântul*, București, III/1927.

²³ N. Iorga, **În legătură cu Biblia de la 1688 și Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu**, în *Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice*, 1916, p. 37 și următoarele; idem, **Oeuvres inédites de Nicolas Milescu**, București, 1929; idem, **Nou despre Neculai Milescu**, în *Revista Istorică*, XXIV, 1938.

²⁴ I. Hudiță, **Contribuțiuni la istoria spătarului Nicolai Milescu și-a lui Gherghhe Ștefan**, în *Arhiva*, Iași, 2/XXXVI, 1929, p. 101.

²⁵ G. Pascu, **Note despre Milescu**, în *Revista critică*, Iași, IV/1930, nr. 1.

²⁶ T. Moșoiu, **Neculai Milescu Spătarul, călător în China**, Oradea, 1936.

²⁷ Gh.I. Dimitriu, **Contribuție la opera spătarului N. Milescu**, București, 1936.

²⁸ S. Mărculescu, **Spătarul Nicolai Milescu**, Vaslui, 1936.

²⁹ Const. Cihodaru, **Originea spătarului Neculai Milescu**, în *Analele științifice ale Universității Al I. Cuza, Iași*, 2/XXVII, 1971.

³⁰ E.D. Tappe, **An English contribution to the biography of Nicolae Milescu**, în *Revue des études roumaines*, I, 1953, p.152-160.

³¹ D. Cristescu, **Opera teologică și apologetică a spătarului Nicolae Milescu**, în *Orthodoxia*, X/1958, nr. 4.

³² I. Igiroșianu, **În Suedia pe urmele spătarului Milescu**, în *Clepsidra amurgului*, București, 1976, p. 452-457.

³³ Șt. Pascu, **Nicolae Milescu-umanist și iluminist**, în *Academia R.S.România, Memoriile Secției de Științe Istorice*, s. IV, București, 1978.

³⁴ Zamfira Mihail, **La diffusion des écrits „orientaux” de Nicolae le spathaire Milescu**, în *Revue des Études sud-est européennes*, XXIII/1985, nr. 2.

³⁵ P. Cernovodeanu și Olga Cicanci, **Știri noi despre spătarul N. Milescu și relațiile lui cu teologul anglican Thomas Smith**, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1971, p. 333 și următoarele.

³⁶ Șt.S. Gorovei, **Nicolae Milescu Spătarul. Contribuții biografice**, în *AI/II*, 1984.

³⁷ Radu Șt. Vergatti, **Nicolae Spătarul Milescu. Viața, călătoriile, opera**, București, Editura Paideia, 1998.

numele de Milescu. S-a împământenit un nume pe care cărturarul nu l-a purtat și care nu a existat niciodată ca atare. „Milescu” i s-a adăugat ca patronim târziu, după ce a apărut cronica lui Ion Neculce, tipărită la 1845 de către M. Kogălniceanu³⁸.

Cu prilejul procesului patriarhului Nikon, țarul Alexei Mihailovici ceruse Patriarhului Ierusalimului să trimită la Moscova o persoană, care nu doar să cunoască mai multe limbi străine, dar și să fie suficient de familiarizat cu teologia. Pentru Dositheï, Patriarh al Ierusalimului, conjunctura era extrem de favorabilă. El l-a recomandat pe al său prieten, Nicolae Milescu. Spătarul a fost angajat, din 1671, la Departamentul Solilor (Posolski Prikaz). La recomandarea lui Artemon Sergheevici Matveev, conducătorul de la Posolski Prikaz, și cu acordul țarului, în primăvara lui 1675, Nicolae pleacă din Moscova în fruntea unei ambasade ruse, spre Peking.

Trimiterea lui Milescu în China nu a fost o acțiune izolată și determinată doar de considerente de ordin diplomatic sau pricinuită de neînțelegerile dintre locuitorii de la hotarul din răsăritul îndepărtat. Nici fuga lui Gantimur, căpetenia tungusă, cu întreaga lui familie la Nercinsk³⁹, unde s-a adăpostit de chinezi care-i cereau cu insistență extrădarea și nici creșterea puterii militare a statului chinez sub noua dinastie Qing, nu puteau constitui motive pentru trimiterea unei ambasade de însemnătatea celei conduse de Milescu. Toate pot fi socotite drept pretexte ce motivau diplomatic această ambasadă, determinată de fapt de stadiul de dezvoltare al statului rus. Misiunea din 1675 făcea parte dintr-un șir de acțiuni anterioare, asemănătoare, dar de amploare mai mică, menite să asigure o bună desfășurare a schimburilor comerciale cu alte țări. Prima solie rusă care a sosit în China a fost cea a lui Ivan Pethin, în anul 1618. Abia în 1653 F.I. Baikov a primit misiunea de a conduce o nouă ambasadă rusă în China⁴⁰.

Analizând misiunea Spătarului, așa cum reiese din instrucțiunile primite la plecare, Milescu trebuia să caute un drum sigur pentru legătura dintre cele două imperii. Pentru atingerea scopului de a face comerț în bune condiții urma să medieze în legătură cu măruntele conflicte din zona de graniță, aflată în jurul râului Amur. În vederea creării putinței de a se duce tratative între Moscova și Beijing, Spătarul urma să găsească o limbă accesibilă, de comunicație. Era absolut necesară pentru traducerea scrisorilor oficiale și folosirea titlurilor împăraților. S-a insistat în direcția stabilirii unui comerț ruso-chinez fără taxe, pentru pietrele prețioase și mătasea provenite din China și pentru blănurile venite din Rusia. Trebuiau aduși la Moscova meșteri specializați în construirea podurilor de piatră și șlefuirea pietrelor prețioase, ei fiind cu mare faimă în lume. I se cerea expres lui Nicolae să cerceteze și să descrie amănunțit drumul de la Moscova la Beijing, să alcătuiască o hartă a lui. I se impunea să descrie amănunțit localitățile, popoarele și locurile întâlnite în drum, precum și întreg Imperiul Chinez. Cum s-a achitat Spătarul de această grea misiune? El însuși, în trei lucrări scrise în urma călătoriei prin Siberia și prin China, a arătat tot ce a văzut și modul cum și-a îndeplinit misiunea. Ele au fost alcătuite oarecum concomitent, și prin urmare, le vom aminti în

³⁸ Pentru mai multe lămuriri vezi Șt.S. Gorovei, studiu introductiv la P.P. Panaitescu, **Nicolae Milescu Spătarul**, Iași, Editura Junimea, 1987. Vezi și Ion Neculce, **Cronica**, în M. Kogălniceanu, **Letopiseștele Moldovei**, Iași, 1845.

³⁹ Incidentul este foarte dezbătut în **Jurnalul de călătorie** și chinezii îl socoteau unul dintre punctele esențiale de rezolvat în discuțiile purtate cu Spătarul.

⁴⁰ Pentru valoarea expedițiilor lui Pethin și Baikov vezi I.P. Maghidovici, **Istoria descoperirilor geografice**, București, 1959, p. 538-539.

ordinea utilizării lor pentru reconstituirea imaginii Chinei văzută de Milescu: **Cartea prin care este descrisă călătoria prin ținutul Siberiei de la orașul Tobolsk până la hotarul Împărăției Kitaiților**, numită pe scurt **Itinerarul Siberian**, **Statejnni spisok** sau **Documentul de stat** în care se istorisește drumul de la granița până la Beijing și îndeplinirea acolo a misiunii de ambasador al țarului⁴¹, și **Descrierea Chinei**, unde se încearcă realizarea unei schițe a Imperiului ceresc.

Cu privire la imaginea Chinei, **Itinerarul siberian** nu ne interesează decât în măsura în care amintește în titlul său „hotarul Împărăției Kitaiților”⁴², nume ce poate fi ecolul evantaiului de denumiri folosite de Grigore Ureche – Cataio, Catai.

Amintindu-ne de o idee tipică umanismului și clar exprimată de către Varlaam, „omul este domn și biruitor al pământurilor și al mării, păsărilor și dobitoacelor, peștilor și tuturor fiarelor”⁴³, ne permitem să observăm și reversul medaliei. Omul, măsură a tuturor lucrărilor, centru al universului, își crează propriile limite. „Pământurile” se dezvăluie ochilor noștri atât cât mintea și sufletul nostru pot înțelege. De aici și viziunea oamenilor asupra lumii diferă, este individuală. Pentru a prezenta China în viziunea lui N. Milescu ne asumăm riscul unor interpretări care depășesc realitatea văzută de Spătar, la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Jurnalul de călătorie⁴⁴ și **Descrierea Chinei** diferă prin sursele informațiilor scrise. Dacă Jurnalul de călătorie a fost redactat în urma experienței directe a Spătarului, pentru Descrierea Chinei, Milescu a folosit mai multe izvoare. Se impune astfel o diferențiere între China văzută de ambasador și China dezvăluită prin căi secundare.

Nicolae Milescu a avut vocația drumețului bucuros să privească împrejur, să perceapă varietatea priveliștii. Noțiunea de „plăcere a călătoriei” se găsește încă din timpul poemelor homerice. Dacă acceptăm originea greacă a tatălui Spătarului putem face o legătură prin timp și spațiu între plăcerea de a călători a ambasadorului și cea a grecilor, navigatori de profesie, dar și din pasiune.

În **Documentul de stat**, parte integrantă a **Jurnalului**, Milescu prezintă țarului drumul de la granița Chinei până la Beijing și perioada petrecută în capitala imperiului. Spătarul a depășit limitele unei simple relații de călătorie. Ambasada condusă de N. Milescu a ajuns în China într-un moment nefavorabil pentru o solie străină, în special rusă. Imperiul chinez, implicit și dinastia manciuriană aflată atunci pe tron, se aflau într-o situație dificilă din cauza războiului, care frământa țara de mai multe decenii⁴⁵,

⁴¹ **Itinerarul siberian** și **Documentul de stat**, titlu sub care au apărut în edițiile de la începutul sec. al XX-lea, au fost reunite în **Jurnal de călătorie în China**, editat pentru prima dată în limba română, în 1956, la București, de către C. Bărbulescu. În lucrarea de față vom utiliza ediția din 2002 a Grupului Editorial „Litera”, Chișinău. În note vom indica, prescurtat, **Jurnal**.

⁴² În secolul al X-lea oamenii stepei au întemeiat state în China de nord, ca urmare a infiltrărilor lente, în cursul cărora s-au sinizat treptat, acaparând puterea în partea locului. Kitanii, jürchenii și mongolii au dus războaie de asediu. În anul 946 kitanii provoacă căderea dinastiei Jin târzie. Vor cucerii provinciile Hebei și Shanxi, se întind în Mancuria. Incursiunile ating Fluviul Galben la începutul sec. al XI-lea. Dinastia Song va fi constrânsă să semneze un tratat de pace (1004). Relațiile care se stabilesc, înainte de expansiunea mongolă, peste toată zona stepelor, explică de ce numele de kitan a devenit, sub forma de Kitai/Khitai, cel al Chinei. La mijlocul sec. al XI-lea scade combativitatea kitanilor. Locul va fi luat de jürcheni, strămoșii triburilor care la începutul sec. al XVII-lea adoptă numele de manciurieni. Este posibilă o translație de termeni, de la kitani la manciurieni.

⁴³ Varlaam, **Prefața la Cartea românească de învățătură**, în **Opere**, ediție critică, București, 1984.

⁴⁴ Când ne referim la **Jurnal** vom pune în discuție doar a doua sa parte, **Documentul de stat**.

⁴⁵ La începutul sec. al XVII-lea manciurienii se organizează într-o formație statală. În 1644 țărani răsculați ocupă Beijingul și ultimul împărat Ming se sinucide. Nobilii preferă să cume în ajutor pe manciurieni, a căror

conflict purtat între chinezii cuceritori și manciurienii cuceritori. Atunci pe tron domnea „al doilea fiu al decedatului împărat Ksun-Hi (1644-1662)”, „bogdihanul” Kan-Hi⁴⁶. Miclescu prezintă foarte clar situația din satele întâlnite în drumul spre capitală. „Aici, în sate, se află mulți nicanți (chinezi) în robie la kitaiți (manciurieni)⁴⁷ și aceștia îi spun tălmăciului meu, [...] că manciurienii mint când se laudă că i-au cucerit [...]. Numai Dumnezeu poate ști pe cine să credem, până când tot cu ajutorul Lui vom ajunge în orașul împărătesc”⁴⁸. Spătarul nu cunoștea evoluția evenimentelor politice din China, dar știa că nicanții sunt „poporul cel vechi chinez”⁴⁹. Între „bogdoiți” (manciurieni) și nicanți este o dușmănie înăscută. Își poartă „ură de moarte unii altora”⁵⁰.

Pentru a desemna pe stăpânitorii manciurieni N. Miclescu folosește doi termeni, kitaiți și bogdoiți. La un moment dat acești termeni apar împreună, parcă pentru a sublinia existența unei stăpâniri străine în Imperiul chinez. Orașul împărătesc „Pejin” este „orașul de capitală al bogdoiților kitaiți și care se numește în limba tătară, calmucă și rusă Kambalâk, ceea ce înseamnă cetatea hanilor”⁵¹. Manciurienii nu reușiseră să-și impună dominația lor asupra chinezilor. Bogdihanul mai avea încă de cucerit orașe de la nicanți, victorii sărbătorite cu cântece și bătăi de tobe⁵². Situația în imperiu era incertă, deoarece manciurienii „se temeau să nu fie izgoniți de chinezi, pricină pentru care îi daseră afară din orașe, ca nu cumva să se răzvrătească [...]. Și acum nicanții trăiesc dincolo de ziduri”⁵³. Aceasta era realitatea politică din Imperiul chinez, văzută de N. Miclescu. Un imperiu măcinat de lupte interne și condus de un bogdihan pe care „nici mandarinii, nici poporul nu-l iubesc”⁵⁴.

O altă realitate chineză cu care Miclescu s-a confruntat și pe care o va reîntâlni și o va considera o piedică în calea atingerii scopurilor sale, a fost neînduplecatul ceremonial asiatic. Lectura **Documentului** e plină de sugestii pentru cei care vor să cunoască rigiditatea obsedantă a ceremonialului. Confruntări legate de protocol au avut loc la prima întâlnire dintre Spătar și askaniama (mare mandarin): cine să vină primul în întâmpinarea celuilalt? În sfârșit s-a ajuns la un compromis, cei doi au decis să se întâlnească în stepă, în cortul Spătarului⁵⁵. Lungi și sterile discuții a purtat Miclescu și asupra protocolului care trebuia să fie urmat pentru ca el să poată fi primit de „bogdihan”. Invitat la Cancelaria solilor, discuțiile continuă asupra modului cum putea fi primită solia rusă. Discuțiile s-au prelungit zile în șir. O cronică chineză aduce informații nevalorificate în istoriografia română despre această primă fază a tratativelor. Din microfilmul aflat la Arhivele Statului rezultă că împăratul, în cunoștință cu tot ceea ce se întâmplă, l-a însărcinat pe ministrul (Kolai-ul) Wang să studieze memoriul solului și să raporteze⁵⁶. În continuare, autorul aceleași cronici a notat că ministrul Wang a

dinastie a pus stăpânire, treptat, pentru aproape 300 de ani, pe întreaga Chină (1644-1911).

⁴⁶ **Jurnal**, p. 105. În transcrierea modernă numele împăratului este Kangsi (1662-1722).

⁴⁷ Vezi nota 43.

⁴⁸ **Jurnal**, p. 150.

⁴⁹ **Ibidem**.

⁵⁰ **Ibidem**, p. 187.

⁵¹ **Ibidem**, p. 196.

⁵² **Ibidem**, p. 150.

⁵³ **Ibidem**, p. 284.

⁵⁴ **Ibidem**.

⁵⁵ **Ibidem**, p. 164-166.

⁵⁶ Arhivele Statului București, Ms. R.P. Chineză, Rola 1, codurile 1-74. Cu privire la consemnarea vizitei lui

raportat că „Nicolae, trimisul țarului, nu este obișnuit cu ritualul și ceremonialul nostru. Să lăsăm curtea afacerilor coloniale⁵⁷ să-l instruiască.” Împăratul a aprobat raportul ministrului, explicând pentru posteritate amânarea audienței.

Cele mai interesante ceremonii la care a participat Mănescu au fost cele din timpul audiențelor la împărat. În ziua de 15 iunie 1676, cu un ceas înainte de venirea zorilor, a venit un zargucei (secretar) la ambasador pentru a-l conduce la curtea „bogdihanului”. Prin oraș au mers călare și în lectice cu felinare din fier, acoperite cu hârtie, pe care era scris rangul fiecăruia. Când au ajuns lângă stâlpul unde trebuiau să descălece, s-au oprit, au descălecat și au mers până unde depuseseră scrisoarea țarului, au trecut prin trei porți, și înainte de a ajunge la locul unde fusese depusă scrisoarea li s-a spus să aștepte. Apoi au fost conduși prin alte porți, către stânga și li s-a spus să se așeze pe pământ. În piața unde fusese depusă scrisoarea se găseau șapte elefanți, trei pe partea stângă și patru pe cea dreaptă. Pe trei dintre cei de partea dreaptă se puseseră palanchine aurite, unde stăteau patru ori șase războinici. În afară de acești elefanți, mai erau în „curte” și alții, însumând peste 50. Lângă elefanți se mai aflau patru care triumfale aurite, fiecare tras de 60 oameni sau de elefanți, cu hamuri ținute cu ținte de aur și argint. În fine, acolo mai era un fel de fanfară cu tobe mari, semănând cu timpanele turcești, acoperite cu pânză galbenă, culoarea imperială.

Trecând prin această curte, solia rusă a ajuns la a patra poartă, de formă rotundă aflată tot în partea stângă, deoarece alea centrală era rezervată numai „bogdihanului”. După trecerea soliei poarta a fost închisă. Drumul era acoperit cu dale din marmură albă. La răsăritul soarelui s-a ajuns în piața tronului, unde așteptau mandarinii. I s-a indicat Spătarului și celor 20 de însoțitori ai lui să se așeze. În piață erau șase foișoare, între ele al „bogdihanului” fiind cel din fund, de o rară frumusețe. Scările care duceau la el erau steaguri de paradă, oameni în uniforme speciale pentru primirea solilor și gărzi speciale, înarmate pentru paradă.

La sol a venit iezuitul Verbiest pentru a-l învăța să se închine. I s-a spus că împăratului i se făceau de trei ori pe lună închinăciuni: „când era crai nou, după 15 zile și apoi după 25”⁵⁸. Mănescu știa deja de la askaniamă că la ei „cinstirea stăpânului [...] se cuprinde în aceste închinăciuni”⁵⁹.

Toți mandarinii s-au ridicat. Ambasadorului i s-a spus că venea fratele „bogdihanului”. După o jumătate de oră s-a auzit dangătul clopotului și bubuitul tobelor. Iezuitul l-a vestit pe sol că „bogdihanul” intrase în foișor. Mandarinii s-au ridicat în picioare și i-au cerut solului să facă la fel. În fața foișorului a apărut un om strigând și trosnind din bice, iar muzica a început să cânte. Imediat mandarinii s-au închinat de trei ori în fața foișorului. Apoi au fost chemați solii, iezuitul și oamenii misiunii ruse. Spătarul s-a închinat de trei ori, după obiceiul rusesc, în timp ce se striga și se pocnea din bice. În acest timp Mănescu nu l-a putut vedea pe „bogdihan”. Însă a fost chemat și s-a urcat pe o scară de marmură, laterală, ajungând pe o terasă mai mare ca a pridvorului

Mănescu în China și audiența la împărat vezi Ionel Gal, **Nicolae Mănescu spătarul-în arhivele istorice chineze**, în *Magazin istoric*, 2/XVI, 1982, p. 18-20. Vezi și, dintre scrierile uitate despre Mănescu, raportul chinez adresat împăratului cu privire la misiunea Spătarului în China prezentat de către I.G. Dimitriu, **Contribuțiuni la opera spătarului Nicolae Mănescu**, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, 1940, p. 587-610.

⁵⁷ Nume care desemna instituția politică echivalentă cu viitorul Minister de Externe.

⁵⁸ *Jurnal*, p. 153.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 254.

roșu de la Kremlin, toată pardosită cu marmură⁶⁰. Ambasadorul a ajuns în fața tronului, unde era alihamba și un mandarin mare. Din nou solul s-a închinat și s-a așezat turcește pe o pernă, putând să-l vadă bine pe „bogdihan”. Hanul era așezat pe tron, aflat pe un postament înalt, aurit. Apărea ca un om tânăr cu fața ciupită de vărsat. Tuturor celor prezenți, frații și rudele împăratului, li s-a servit ceai fiert cu unt și lapte, după obiceiul tătaresc⁶¹. La primirea și la terminarea ceaiului s-a mulțumit prin închinări adânci, cu mâna stângă pe inimă. În final toți s-au ridicat, iar împăratul s-a retras.

Când a ajuns la oamenii lui, Nicolae a aflat că și ei au primit ceai. Rușii au fost impresionați de ordinea chinezilor, deși erau foarte numeroși.

Audiența luase sfârșit fără nici un cuvânt, dar la plecare protocolul a primit o lovitură neașteptată, căci toți demnitarii și chiar fratele împăratului s-au înbrâncit spre a vedea mărețul veșmânt al Spătarului, o șubă de samur căptușită cu moar din mătase și fir de aur, iar acesta abia a putut să-și deschidă drum prin mulțime⁶².

Cronica oficială chineză a domniei împăratului Kangsi confirmă cele relatate de către Spătar. Fiind scrisă de gramăticii Sun Zaifeong și Kulema ea înregistrează cele petrecute în a 15-a zi, a celui de al XV-lea an (1676) al domniei împăratului. „În dimineața acelei zile maiestatea sa imperială a sosit în Sala Armoniei Supreme pentru o ceremonie de curte. În timpul ei împăratul a avansat în funcții și în grad mai multe oficialități civile și militare, care i-au mulțumit pentru favoruri; după care Nicolae Gavrilovici Spătarul, trimisul țarului Rusiei, împreună cu suita sa, l-au salutat pe împărat. La sfârșitul acestei ceremonii maiestatea sa s-a înapoiat la reședința imperială”⁶³.

Milescu a primit o invitație prin care, „pentru mărirea sa țarul, însuși bogdihanul vrea să te cheme pe domnia-ta la el, în palatul său din fund unde locuiește și nimeni nu a mai stat în felul acesta în fața hanilor, care niciodată nu au dat voie să fie văzuți”⁶⁴. Spătarul a fost dus în fața împăratului, înconjurat de mandari și gărzi. Milescu a răspuns la o serie de întrebări legate de țar și de propria persoană⁶⁵. Masa s-a desfășurat conform obiceiului locului. Tot ce se trimitea era primit cu ambele mâini, apoi, se așeza darul pe masă, urma închinarea până la pământ, fără să se ridice, după care începeau să mănânce.

Ceremonialul la chinezi nu este însă atât de uscat pe cât poate să pară străinilor. El întrerupează tradiția chineză, care modelează după același tipar miile de conștiințe, unificând spiritul etnic. Tradiția Chinei, sintetizată în formalism și ceremonial, a fost cea care a produs prodigioasa civilizație chineză. Obiceiurile „foarte aspre” ale chinezilor, preluate, treptat, de către manciurieni, sunt păzite cu mare sfințenie. „Mai curând și-ar pierde împărăția, decât să-și părăsească obiceiurile”⁶⁶.

Persoanele pe care Milescu le-a cunoscut îndeaproape în China au fost askaniama și alihahava⁶⁷, Ferdinand Verbiest, un chinez și un iezuit. Askaniama, mare

⁶⁰ *Ibidem*, p. 207.

⁶¹ *Ibidem*, p. 200.

⁶² *Ibidem*, p. 305.

⁶³ I. Gal, *op.cit.*, p. 18.

⁶⁴ *Jurnal*, p. 315.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 317-318.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 285.

⁶⁷ Askaniama și alihahava erau ranguri de mandari.

mandarin, a fost trimis din capitala împărăției pentru a-l conduce pe Milescu la Pekin. Spătarul cunoaște astfel o parte a ierarhiei mandarinale. Cuvântul „mandarini” este folosit pentru a traduce chinezescul „guan” al cărui sens în limba modernă este acela de „funcționar”⁶⁸. Milescu a fost în legătură aproape permanentă cu askaniama, ghid, dar și spion al Imperiului cersc. Spătarul, din experiența sa diplomatică, a învățat repede că în fața mandarinilor nu trebuie să cedezi. Askaniama s-a dovedit a fi precum bambușii. O dată prins și plecat al său cap, prin iscusința ambasadorului, rămânea plecat. Dacă se lasă puțin din rigurozitatea diplomatică, se redresa imediat cu impetuozitate.

Pe Ferdinand Verbiest, Milescu l-a cunoscut în capitală. El i-a fost prezentat de către askaniama și alihamba, conducătorul Cancelariei solilor. Verbiest era un „bătrân catolic din ordinul iezuiților, venit din Olanda (țara Niderlandei), aflată sub stăpânirea regelui Spaniei”⁶⁹. El se afla în China de 15 ani ca misionar papal, alături de alți iezuiți. Aici [în China] trăiesc mulți iezuiți, de multă vreme, își au bisericile lor, în numeroase orașe și au convertit numeroși chinezi la credința catolică”⁷⁰. Istoria prezenței iezuiților în China este scrisă pe scurt, în **Jurnal**. Misionarii catolici, au fost primiți de către chinezi nu datorită credinței lor, ci datorită științei lor. Văzând priceperea iezuiților în scrierea calendarelor și la prevestirea eclipselor de soare și de lună chinezii i-au primit și i-au așezat în funcții înalte la Departamentul astrologic. Pentru a ilustra aprecierea de care se bucura știința iezuiților, Milescu povestește un amănunt. Predecesorul lui Verbiest, Adam Schall a purtat rangul primului mandarin. „Trufia împăratului nicant [chinez] de atunci era atât de mare încât nimănui nu-i era îngăduit să-l vadă la față, dar când a auzit de după perdea glasul lui A. Schall, a spus că este vocea unui european, vorbe care au însemnat pentru iezuit mai mare cinste decât rangul său de mandarin”⁷¹. Soarta iezuiților în China a cunoscut și momente de acalmie, dar, în general, au suferit „torturi și prigoniri”, religia lor, catolică, fiind considerată „mincinoasă și răzvrăitoare”, iar misionarii au fost socotiți drept „iscoade venite pe mare pentru a le cucerii împărăția”⁷².

Atunci când Milescu observă și face comentarii pe marginea datinilor și firii poporului est-oriental se oglindește cel mai clar cu puțință viziunea Spătarului asupra Împărăției cerești. Ineditul oriental este exprimat chiar de la intrarea în China, când ambasadorul nota că „se simte în altă lume”⁷³.

Umanistul Milescu caută termeni de comparație atunci când întâlnește originalul. Tendința omului de a-și lămuri noutatea printr-o paralelă cu cea ce cunoaște deja s-a aplicat și în cazul ambasadorului. Milescu nu apelează la realitatea europeană, îndepărtată, ci la o altă realitate asiatică, bine cunoscută de către el. Concluzia la care ajunge este însă mult prea generalizată în interpretarea ei. „Toate datinile lor sunt asiatice și asemănătoare cu cele turcești: sărbătoresc începutul anului în luna luna martie, asemenea turcilor, casele și felul cum stau la masă, băutura, hrana și îmbrăcămintea, totul, în afară de pălării și de faptul că la ei nu este obiceiul să se

⁶⁸ Pentru mai multe amănunte vazi Ivan P. Kamenarović, **China clasică**, București, Editura Bic All, 2002.

⁶⁹ **Jurnal**, p. 227; Spătarul afirmă despre Verbiest, poate sub influența limbajului moscovit, că era „neamț”.

⁷⁰ **Ibidem**, p. 228.

⁷¹ **Ibidem**, p. 283; o interpretare interesantă a acestui episod întâlnim la M. Eliade în articolul **Spătarul Milescu**, publicat în ziarul *Cuvântul* din 19 ianuarie 1927.

⁷² **Ibidem**.

⁷³ **Ibidem**, p. 150.

ascundă femeile”⁷⁴. Milescu descria datinile manciurienilor, fapt ce devine evident în contextul prezentării acestor informații. Bogdihanul cucerise un alt oraș de la nicanți și manciurienii sărbătoreau victoriile în cântece și bătaie de tobe și oamenii aduceau jertfe idolilor. Această interpretare este susținută o dată în plus de afirmația făcută în legătură cu femeile. Chinezii, dimpotrivă, „și țin femeile închise [...] de aceea și casele lor sunt zidite în așa chip ca femeia să nu poată vedea pe nimeni”, iar „soțiile împărătești trăiesc încuiate cu mare strășnicie, ca și toate celelalte”⁷⁵. Lumea orientală are sensurile ei comune, care pornesc mai ales de la baza ei geografică. Asia este Estul în înțelesul absolut. În Asia a răsărit lumina spiritului și, o dată cu ea, istoria universală. În afara cadrelor generale ce impun principiul comune lumii orientale există și individualitatea zonelor asiatice. China are întru totul specific oriental⁷⁶. Orice comparație a Chinei sau a poporului chinez, cu alte țări și popoare asiatice și cu atât mai puțin cu țări europene, nu-și găsește argumentele logice.

Despre firea chinezilor Milescu ne oferă date contradictorii: „în vorbire sunt cuviincioși [...] totuși sub modestia lor se ascunde o mare mândrie deoarece ei spun că pe lume nu se află oameni mai buni decât ei și că obiceiurile lor sunt mai presus decât ale tuturor celorlalți oameni”⁷⁷. „Încăpățânați” și „trufași”⁷⁸, chinezii susțin că toți oamenii din lume văd cu un singur ochi, doar ei văd cu amândoi⁷⁹.

Spătarul și-a scris **Jurnalul** cu nerv. Lectura notelor de acum mai bine de trei veacuri nu obosește. Stilul e vioi, iar faptele sunt povestite cu vădite însușiri literare. Este dovedită și curiozitatea omului de știință. Milescu cercetează, atât cât îi îngăduie timpul, se interesează de la oamenii locului, precizează cu o rigurozitate rar întâlnită în veacul său. Se disting două registre diferite: cel al notației scurte, al însemnărilor zilnice și cel al narației dezvoltate, descriptive.

Jurnalul este un document cultural laic, alcătuit într-o vreme când în răsăritul Europei cultura era puternic influențată de biserică. Milescu a încercat un exod fără amintiri din structura sa de est-european pentru a înșirui pe hârtie propria viziune asupra Chinei, un imperiu laic prin excelență.

Ultima lucrare dedicată de Nicolae călătorie sale în China impune o discuție mai amplă. Ea este cunoscută sub numele **Descrierea Chinei**, deși a fost numită de autorul ei, în manuscrisele cunoscute azi, **Descrierea celei dintâi părți a Pământului, numită Asia, în care se află și împărăția Chinei cu orașele și provinciile sale**⁸⁰. Milescu face câteva observații asupra Asiei care se aseamănă cu observațiile de mai târziu ale lui Hegel: „Asia se numește cea dintâi parte a întregii lumi, care este mai însemnată decât toate celelalte părți, și de la început a fost cea mai aleasă”⁸¹.

Subiectul **Descrierii Chinei** i-a fost impus Spătarului. El nu putea descrie întregul imperiu exclusiv pe baza celor văzute. Nicolae a scris lucrarea cerută folosind

⁷⁴ **Ibidem**.

⁷⁵ N. Milescu Spătarul, **Descrierea Chinei**, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 53 și p. 69.

⁷⁶ Georg W.F. Hegel, **Prelegeri de filozofie a istoriei**, București, Editura Academiei R.S. România, București, 1968, p. 111.

⁷⁷ **Jurnal**, p. 150.

⁷⁸ **Ibidem**, p. 156.

⁷⁹ **Ibidem**, p. 235.

⁸⁰ Pentru discutarea titlului a se vedea C.C. Giurescu, **op.cit.**

⁸¹ **Descrierea...**, p. 3.

cunoștințele lui și diferite alte izvoare: manuscrisele lui Juri Krijanici, care conțin o descriere a orașelor chineze, cartea lui N. Triganti, **De Christiana Expeditione apud Sinas, Cartea despre Ambasada companiei orientale a Provinciilor unite către împăratul Chinei**, făcută de domnii Pierre de Goyer și Iacob de Kaiser, rapoartele oficiale din arhiva Posolski Prikaz-ului, făcute de solii ce-l precedaseră pe spătar, Cartea chineză de recensământ⁸². Date în legătură cu izvoarele de informare găsim în textul **Descrierii**. Mănescu arată sursa cunoștințelor sale despre China, nu cu trimiteri riguroase științifice, ci potrivit concepțiilor sferelor culturale ale Orientului european din secolul al XVII-lea.

Dacă în **Jurnal** Spătarul oferă mai multe lămuriri cu privire la manciurieni, în **Descrierea Chinei** cele mai multe informații sunt despre chinezi. „Să știe oricine, cuvintele sunt scrise [...] despre chinezii curați, iar cât privește bogdoiții care stăpânesc astăzi China, ei au alte obiceiuri, după cum s-a scris în cărțulia despre tătari”⁸³. De ce a făcut Mănescu o astfel de precizare? În istoria Chinei, invazia manciuriană nu a fost prima infuzie de sânge barbar. De fiecare dată cuceritorii s-au asimilat cuceritorilor. Aceeași soartă vor împărtăși și noii veniți. Atunci când Mănescu a ajuns în China trecuseră doar 32 de ani de când manciurienii răsturnaseră ultima dinastie chineză, Ming. Timpul, un zeu blând, nu acționează întotdeauna în durate scurte. Șocul impactului dintre chinezi și manciurieni se va atenua treptat. Deocamdată, în 1676, diferențele dintre cuceritori și cuceritori rămân vii. Chinezii îi porecleau pe bogdoiți⁸⁴, barbari, mâncători de carne crudă, tâlhari. Bogdoiții îi ocărau pe chinezi cu porecla de nicanți, ce însemna șerbi⁸⁵. Realitatea politică a Chinei este cunoscută direct de către Mănescu.

În conturarea viziunii Spătarului asupra Chinei vom urmări firul comentariilor personale ale ambasadorului, pe marginea unor realități orientale dezvăluite nemijlocit sau prin intermediari.

Chinezii își numeau țara Hunhua, adică grădina de mijloc, sau Hunhve, împărăția de mijloc, pentru că așa cum socotesc ei împărăția lor se află în mijlocul lumii⁸⁶. Și la ora actuală numele oficial al țării este Zhongguo, Țara de Mijloc. În Europa se păstrează numele ei latinizat, China, nume folosit și în secolul al XVII-lea de către nemți, portughezi, olandezi și spanioli.

Forma de guvernare a imperiului era monarhia absolută. Împăratul chinez era „autocrat și atotstăpânitor, [...] astfel întreaga împărăție chineză este stăpânită doar de unul singur și după vrerea lui, căci nimănui nu-i este îngăduit să se miște fără știrea sa”⁸⁷. Pe vremea stăpânirii chineze împăratul se numea Huangti, adică stăpânul lumii sau sprijinitorul pământului. Era Fiu al Cerului, pentru că a fost ales de către Cer și a fost înscăunat ca împărat în centrul întregii lumi, în China. În timpul stăpânirii manciuriene împăratul se numea bogdihan. Mănescu înscrie și un comentariu personal.

⁸² Pentru mai multe amănunte vezi P.P. Panaitescu, **Nicolae Mănescu Spătarul**, Iași, Editura Junimea, 1997 și C. Bărbulescu, **Prefața la Descrierea Chinei**, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.

⁸³ **Descrierea...**, p. 48. Este vorba despre lucrarea lui Martinius Martini, **De bello Tartarico Historia**, Antverp, 1654.

⁸⁴ Manciurienii erau numiți bogdoiți de către ruși, mongoli, calmuți, buharani.

⁸⁵ **Descrierea...**, p. 9.

⁸⁶ **Ibidem**.

⁸⁷ **Ibidem**, p. 37.

„Nimeni ne știe de unde a venit numele de bogdihan și când am fost întrebați pentru cei spune bogdihan, am răspuns că am auzit de la calmuci, de la buharani și de la ei înșiși;[...] dar chinezii nu știu nimic despre asta și cu toate că ei îl numesc tot așa, nu le place să folosească acest nume”⁸⁸. Pentru chinezi bogdihanul reprezenta persoana care l-a îndepărtat pe adevăratul Fiu la Cerului și era firească reticența lor.

Milescu enumeră și explică rangurile „boierești”. Unele existau din vechime, altele erau adăugate de bogdoiți când au cucerit împărăția chineză. Dregătorii, numiți boieri de către moldoveanul Milescu, sunt cunoscuți sub titlul generic de mandarinii. Acesta este o denumire dată de străini, cuvântul însemnând „stăpânitori, pentru că ei conduc cu multă strășnicie pe cei care le stau sub ascultare”⁸⁹. Comentariul ambasadorului este relevant. „Cu adevărat se poate spune că pe lume nu se află o altă împărăție la fel, în care conducătorii să se străduiască atâta ca statul să fie cărmuit mai bine și mai drept decât împărăția chineză”⁹⁰.

Într-un capitol separat, Milescu povestește cum se înfățișau împărății chinezi supușilor lor, pe când China era încă sub stăpânirea lor, ce stemă aveau și ce culoare se folosea la curte. Împăratul chinez nu-și arăta fața supușilor săi. Atunci când se înfățișa avea o placă de fildeș cu care-și acoperea fața. Tot pentru aceasta deasupra pălăriei împărătești era așezată o placă de lemn de care erau atârinate salbe de pietre scumpe astfel încât îi acopereau toată fața și fruntea, ca un alt soare. Bogdihanul, în schimb, așa cum a cunoscut Milescu, purta pălărie și haină după obiceiul mongol și se arăta deseori dregătorilor, spre deosebire de împărății chinezi. Atunci când ieșea afară din palat, toată lumea de pe stradă era îndepărtată și străjile vegheau să nu privească nimeni la el.

Stema împărățiilor chinezi înfățișa un balaur zburător pictat peste tot, pe hainele împărătești, pe vase, în camere, „nu este nici un loc sau vreun lucru împărătesc pe care să nu fie pictat acest balaur, căruia i se roagă de fericire ca lui Dumnezeu”⁹¹. Dragonul este o reprezentare zoomorfă, întâlnită pentru prima oară ca emblemă a dinastiei semilegendare Xia (≈2033-1766 î.Hr.). Dragonul e singurul animal fabulos care înfățișează toate formele puterii: puterea cerească prin Dragonul Cerului, puterea pământurilor prin dragonul Gliei, puterea subterană prin dragonul Adâncurilor. Cel mai venerat este Dragonul Divin, stăpân peste întreaga fire, cu puteri nemărginite, capabil să se metamorfozeze. Dragonul semnifică ființa Chinei.

Culoarea imperială la chinezi era galbenul. Nimeni, în afară de cei care erau născuți în neamul împărătesc, nu îndrăznea să folosească această culoare. Obicei al chinezilor a fost preluat de către bogdoiți și „păstrat cu strășnicie”⁹².

Dacă Milescu a fost nevoit să apeleze la diferite surse de informații pentru a scrie despre Imperiul chinez, spiritul său de cărturar al secolului al XVII-lea nu s-a mulțumit doar cu redarea seacă a datelor. În „cărțile originale chinezești” se scrie cu exactitate despre toți oamenii, în total mai mult de 200.000.000. Milescu găsește o explicație: „asta se întâmplă din pricina vechimii împărăției și din pricină că în China nu băntuie molimi”. Ar părea că singurele evenimente care împiedică suprapopularea țării, ar fi

⁸⁸ *Ibidem*, p. 44.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 43.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 38.

⁹¹ *Ibidem*, p. 68.

⁹² *Ibidem*, p. 69. Vezi și A.E. Budura, **Țara simbolurilor. De la Confucius la Mao Zedong**, București, Editura Paideia, 1999, p. 212.

războaiele. („Dacă nu s-ar mai întâmpla între ei războaie, nici n-ar mai fi loc în împărăția chineză pentru atâția oameni”⁹³).

Înainte de a povesti despre chinezi, despre firea lor, credințe, învățătură, orașe, Mănescu ne împărtășește impresia sa despre pământul lor. „Pretutendeni pământul chinez este vesel [la înfățișare]. Nu poți afla o altă țară în care câmpiile să fie așa de întinse și bine rânduite, îngrijite cu atâta măiestrie de chinezi, încât „prin bogăție și prin frumusețe, le întrec pe oricare altele”⁹⁴. China îi apare lui Mănescu ca o uriașă grădină. Chinezii își zăgrăveau împărăția lor pe hărți în chip de pătrat. Încercând o imagine în oglindă între viziunea Spătarului și modul în care populația autohtonă își reprezenta abstract țara, ar rezulta că poporul chinez deține un model spațial, care răspunde unei atitudini existențiale. Chinezul antic îndrăgise pătratul. Acesta i-a fost „dăruit” printr-un act de sorginte divină. Suveranul mitic Yu a primit „cele 9 reguli din partea Cerului” desenate pe carapacea unei broaște țestoase sub forma unui pătrat. Pătratul sacru reprezintă totalitatea imperiului, iar grădina, un miracol, o definiție a spațiului chinez. Mănescu face aprecieri generoase cu privire la înfățișarea Chinei. Ea este „ca o piatră nestemată într-un inel”⁹⁵. Dacă ne continuăm interpretările în termeni geometrici, universul este opera conflictului dintre cerc și pătrat, timp și spațiu. Pe diametrul timpului istoric, China este văzută de către Spătar, drept bijuteria care face ca universul să fie întreg.

În ceea ce privește credința chinezilor Mănescu afirmă același adevăr, întâlnit de misionarii catolici: „în China fiecare om crede ceea ce vrea și primește orice credință pofteste”⁹⁶. Sunt oare chinezii religioși? Dar este oare posibil ca un popor cu o țară plină de temple și lăcașe de cult, de altare și mănăstiri, să nu fie religioși? Dacă vom considera că o religie se recunoaște prin credința în dogme, în creștia divină a lumii și în existența divinităților, trebuie să admitem că, într-adevăr, chinezii nu sunt religioși.

Credința chinezilor este de trei feluri, așa cum a observat și Mănescu. Ea se împarte în trei trepte numite de chinezi „sankiao (învățătura întreită): cea filozofică, idolatrică și epicureană (ateică)”⁹⁷. Această expresie desemnează în China, începând cu secolul al V-lea d. Hr., ansamblul format de confucianism, taoism și budism. Pornind de la concepțiile epocii, Spătarul le-a numit într-o altă manieră: învățătura filozofică este cea confucianistă, budismul primește caracterizarea de credință idolatrică, iar taoismul este învățătura atică.

Chinezii nu se regăsesc în demarările rigide pe care noi, europenii, le facem între doctrine. Mănescu descrie fiecare treaptă în parte și nu uită să amintească faptul că „treapta filozofică este mai în cinste”. Oamenii de această credință stăpânesc întreaga împărăție chineză, căci conducătorii fac parte din rangul filozofilor, al confucianșilor. Mănescu comentează dezinvolt, apreciind mulțimea de maxime existente în legătură cu obiceiurile, moravurile și bunele fapte cetățenești. „Au multe astfel de porunci despre care filozofii noștri din vechime nu numai că n-au scris, dar nici în vis nu le-a visat”⁹⁸.

Într-o țară a liberei exprimări a conștiinței religioase, Mănescu a observat că

⁹³ *Ibidem*, p. 27.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 35.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 32.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 34.

„învățătura filozofică” prețuiește credința creștină, pentru că și ea este la fel, învață facerea de fapte bune, iar „din pricina aceasta [credincioșii ei] sunt aplecați spre religia creștină și mulți dintre ei sunt astăzi catolici”⁹⁹. La sfârșitul secolului al XVII-lea erau în China peste 100 000 de catolici, pentru că în toate orașele de reședință se găseau iezuiți și biserici de ale lor. Numai în Pekin erau, conform datelor accesibile lui Miclescu, peste 20 000 și numărul lor creștea în fiecare zi. Convertirile erau totuși limitate din cauza unor obstacole profunde, care țineau de deosebiriile dintre civilizații¹⁰⁰. Miclescu se dovedește a fi un european clasic, crescut în spiritul unei culturi pentru care nu există decât o singură religie adevărată. Spătarul încearcă o interpretare exagerată. Pentru că există la chinezi trei trepte ale idolilor cerești, atunci ei, „în chip nelămurit recunosc taina sfintei treimi”¹⁰¹.

Adevărata religie a chinezilor, mult mai veche decât doctrinele confucianistă, taoistă și budistă, este cultul morților. Miclescu amintește acest cult atunci când povestește despre drumurile la chinezi și despre cum sunt ele înfrumusețate. Contextul nu evidențiază acest aspect principal al civilizației chineze, cultul strămoșilor. Este povestită o credință ciudată a chinezilor care spune că în dealuri trăiește un balaur mare, înaripat, despre care se crede că ar fi stăpânul fericirii și al prosperității. „Din pricina aceasta, ei [chinezii] își sapă mormintele în dealuri [...] să fie înmormântați în pământ binecuvântat. [...] Dacă cineva este înmormântat într-un astfel de loc, atunci toți nepoții lui vor trăi în mare fericire și belșug”¹⁰². Miclescu aduce și o explicație. „Cât despre morminte, după cum mi se pare mie, lucrul l-a scornit un oarecare filozof chinez care i-a învățat astfel pe chinezi, să fie plecați morților lor și să-i cinstească”. Fiind adus în discuție un „oarecare filozof” chinez, tendința este de a ne gândi la filozoful chinez prin excelență, Confucius. Cultul strămoșilor este însă mult mai vechi, coboară la zorii civilizației. Confucius, care pare că se confundă cu el, nu este decât prelungirea lui laică.

Găsirea locului potrivit pentru un mormânt face parte dintre multe alte ciudățenii ale chinezilor, așa cum le-a văzut Miclescu. Când caută locul pentru temelie, ei cercetează întotdeauna să afle un loc purtător de noroc, atunci când hotărâsc încotro să se deschidă ușile sau fereastra, la stânga sau la dreapta, cred că din aceasta pot cunoaște fericirea sau nefericirea. Adevărate „rătăcirii” în ochii unui european¹⁰³. China este o țară a geomantilor, unde zeii Apă (Șui) și Vânt (Feng) stabilesc regulile, ca niște stăpâni ai existenței umane. Miclescu nu și-ar fi putut închipui că aceste „rătăcirii ale chinezilor” vor deveni la modă în Europa, peste doar trei sute de ani.

Pentru a creiona firea chinezilor, așa cum i-a înțeles el, umanistul Nicolae Miclescu începe cu un citat din Aristotel, care rezumă și viziunea Spătarului asupra populației orientale: „asiaticii sunt mai înțelepți decât popoarele europene, iar europenii

⁹⁹ **Ibidem**, p. 35.

¹⁰⁰ Influența iezuiților s-ar fi extins dacă nu ar fi izbucnit la începutul secolului al XVII-lea „disputa riturilor”, care a înveninat relațiile între China și Europa. Conflictul inițiat la începutul secolului al XVII-lea va izbucni un secol mai târziu. Vaticanul trimite în China un reprezentant al său, monseniorul Charles de Tournon, cu ordinul de a interzice misionarilor și cea mai mică toleranță față de uzanțele tradiționale chineze: omagii aduse lui Confucius, ceremonii în amintirea morților. Această înverșunare va duce la creșterea ostilităților față de creștinii străini. În secolul al XVIII-lea și prinții manciurieni convertiți la creștinism vor fi victime ale persecuțiilor.

¹⁰¹ **Descrierea...**, p. 72.

¹⁰² **Ibidem**, p. 61.

¹⁰³ **Ibidem**, p. 72.

sunt mult mai viteji decât asiatici”. Pe masivul continent euroasiatic omenirea s-a dezvoltat pe două scene diferite, cu actori diferiți, dar care compensează minusurile celuilalt. Ambasadorul i-a văzut pe chinezi „tot atât de viteji ca și femeile față de bărbați”, dar „cu mult mai presus” în ceea ce privește înțelepciunea, „pentru că ne întrec prin ascutimea minții”¹⁰⁴. Din observațiile personale Mănescu i-a descris pe chinezi drept „șireți, mincinoși, vicleni, înșelători, bănuitori în orice lucru și întotdeauna bucușori să-i amăgească pe străini”, sunt „nestatornici și prefăcuți”. Ceea ce apreciază europeanul este faptul că „ei [chinezii] întrec toate popoarele prin cinstirea părinților și învățătorilor lor, zicând că este păcat de moarte să fii neascultător față de ei, să nu-i slujești cu ceva ori să-i superi”¹⁰⁵. Treburile ostășești nu le iubesc și nu se îndeletnicesc cu ele, pentru că la ei este de mare necinste pentru un om să învețe meșteșugul războiului¹⁰⁶. În capitolul despre oaste și arme Mănescu face clar diferența dintre chinezi și bogdoiți. „Bogdoiții sunt bătaioși [...] din tinerețe învață să tragă cu arcul, să prade după obiceiul tâlhăresc [...] totuși și ei sunt oamenii aceluiași pământ și nu sunt atât de puternici și cutezători ca europenii.”

În ceea ce privește învățătura însă, „plusul” chinezilor compensează cu „minusul” european, căci ei „cinstesc știința mult mai mult decât europenii”, la ei „nu se găsește nici un singur om care să nu știe să citească și să scrie”¹⁰⁷. Nu este momentul, nici locul pentru a face apologia culturii chineze, din punctul de vedere al învățăturii, mai ales că poate fi o imagine eronată¹⁰⁸. De altfel și Mănescu, deși „impresionat de istețimea minții” chinezilor, amintește și limitele lor: „nu au retorică, nici filozofie, nici o altă știință, în afară de astrologie și nici aceasta nu este desăvârșită”¹⁰⁹. Spătarul privea retorica și filozofia prin ochii umaniștilor care apreciau retorica și filozofia greco-romană ca repere absolute de comparație. La un popor care consideră că „a vorbi puțin este calea firească a universului”, o artă ca retorica nici nu avea prea multe șanse. Cu privire la filozofie, ambasadorul observă corect faptul că este „bine scrisă doar aceea care învață despre bunele obiceiuri și despre toate virtuțile” și că „filozofii lor se străduiesc în tot chipul [să afle] cum să conducă mai bine poporul”. Mănescu avea o cu totul altă viziune asupra filozofiei. El cunoștea „iubirea de înțelepciune” din experiența unică, irepetabilă a grecilor. Înțelepciunea chineză era mult prea practică pentru sufletul unui îndrăgostit de abstracții în domeniul filozofiei, fapt care a cauzat negarea existenței acestei științe la chinezi.

Afirmația Spătarului legată de astrologie a fost făcută într-un context deosebit. Iezuiții încercau să demonstreze superioritatea astrologiei europene, drept urmare este posibil ca Mănescu să fi fost influențat de discuțiile purtate cu F. Verbiest.

Să coborâm acum în sfera concretă a arhitecturii orașelor, care i s-a înfățișat ambasadorului pe drumul spre Pekin, „aceeași aproape peste tot”¹¹⁰. Pagodele

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 47.

¹⁰⁶ *Ibidem*. Vezi și *Cartea căii și a virtuții*, București, Colecția Câmp Fundamental, 1992, p. 60-61.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 48.

¹⁰⁸ Interesant este comentariul explicat de G.W.F. Hegel în *Prelegeri de filozofie a istoriei*. În China faptul că oricine putea să ajungă la cele mai înalte demnități, nu însemna recunoașterea valorii interiorității omului, ci doar conștiința de sine inferioară, neajunsă la diferențiere.

¹⁰⁹ *Descrierea...*, p. 49.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 55.

chinezești, prezentate sub titlul de „clopotnițe”, beneficiază de o fotografie fără retușuri, care reamintește de unicitatea fiecărui popor. Marelui zid îi este consacrat un capitol întreg. Ceea ce impresionează este capacitatea lui Miclescu de a surprinde esențialul despre o realizare a omului, care făcuse deja istorie: „lucrare măreață și minunată care, dacă ar fi fost cunoscută în vremile vechi după valoarea ei adevărată, ar fi fost trecută între cele șapte minuni ale lumii”¹¹¹.

A doua parte a **Descrierii Chinei** este rezervată prezentării provinciilor imperiului, a statului Coreii, pecum și a „vestitei și marii insule a japonezilor”.

O dată intrați în capitala imperiului, ambasadorul și suita sa au fost duși într-o curte unde „totul [era] asemenea unei închisori” și „îndată ce ne-au așezat în ograda solilor, la porți s-au rânduie străji puternice”¹¹². Miclescu nu a avut libertatea de a vizita orașul Pekin, astfel încât și atunci când vorbește despre acesta va apela la „cele scrise de Marco Pavel venețianul”. Descrierea provinciilor nu a beneficiat de spiritul de observație al Spătarului. Vom încerca doar să realizăm o concordanță între numele provinciilor așa cum sunt scrise de Miclescu și numele lor actual: Pekin, „care se rostește Pejjin sau Peheli” (Beijing), Ksansi (Shaanxi), Ksensi (Shanxi), Ksantung (Shandong), Honan (Henan), Suhuen (Sichuan), Hukvang (Hunan), Kianksi (Jiangxi), Nanking sau Kanghian (Ningxia), Henkiang (Zhejiang), Fokien (Fujian), Kvantung (Guangdong), Kvamsi (Guangxi), Kveiheu (Hebei), Iunian (Yunnan), Leotung (Liaoning).

Cele mai de încredere surse, cele mai categorice criterii, cele mai sigure cunoștințe dobândite își au originea în interiorul propriei noastre culturi. Necesari este să înlăturăm obișnuințele care ne guvernează gândirea și, în același timp, să ne debarasăm de clișeele care ne împiedică să ne constituim o viziune clară asupra Chinei.

A reușit Miclescu să urmeze acest drum al cunoașterii afective? S-a identificat cu Imperiul chinez, uitând de reperele exterioare, admitând lumea chineză drept singura posibilă? Cărturarul nu a făcut acest lucru, dar nici nu era nevoie pentru a înțelege că Imperiul ceresc nu era nici imobil, nici închis lumii exterioare. Dacă reperele exterioare dispar, China își ajunge singură, temporal și spațial, ca absolutul. Dar, celelalte culturi ale lumii nu realizează absolutul pe timpul și pe spațiile lor? Nu este oare, acesta lucrul fundamental într-o ecuație a definirii pentru oricare cultură?

Miclescu nu a căutat senzaționalul, nu a dorit să creeze efecte de hiperbolizări forțate și astfel China a beneficiat, la sfârșitul secolului al XVII-lea de o viziune, a unui european, obiectivă și clară.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 67.

¹¹² *Jurnal*, p. 222.

La vision de Nicolae Mănescu Spătarul sur la Chine

Résumé

Le premier contact d'un roumain à la réalité du Royaume Chinois date du dernier quart du XVII-ème siècle. Ce siècle d'histoire roumaine apporte un très important avantage pour l'élargissement de l'horizon culturel, par mettre en évidence des élites d'une nouvelle typologie – l'érudit et le diplômé.

Le temps historique réunit, dans une manière naturelle, le culturel et le politique. L'exemple du XVII-ème siècle c'est Nicolae Mănescu Spătarul, qui a été engagé au Département des L'ambassadeurs (Posolski Prikaz), par le tzar Alexei Mihailovici. Pendant le printemps de l'année 1675, Mănescu part du Moscou pour Peking, à la tête d'une ambassade russe.

La mission de Mănescu c'était très précis: à trouver les modalités pour faciliter la liaison d'entre les deux royaumes. On lui a demandé spécialement d'étudier et décrire en détail la route de Moscou à Peking. On lui acquerrait à décrire les places et les peuples rencontrés, ainsi que le Royaume Chinois tout entier.

Spătarul a écrit trois œuvres : **Le livre par lequel est décrit le voyage dans la région de la Sibérie à partir la ville de Tobolsk jusqu'à la frontière du Royaume Kitaitilor**, nommée, brièvement, *L'itinéraire de la Sibérie*, *Statejnii spisok* ou **Le Document d'état**, dans lequel on raconte la route de la frontière jusqu'à Peking et l'accomplissement de la mission d'ambassadeur du tzar, **La description de la Chine** où il essaie la réalisation d'une esquisse du Royaume du Ciel.

Le Document d'état et **La Description de la Chine** diffèrent par les sources d'informations écrites. Si le *Document* a été rédigé à la suite d'une expérience directe, pour la *Description de la Chine*, Mănescu a utilisé plusieurs ressources d'inspiration.

Dans le Document d'état on nous présente la situation politique du royaume qui, dans les dernières 32 années (1644-1676), entre, peu à peu, sous la domination de Mandchourie. La réalité que Mănescu a connue est présentée très détaillé, surtout l'obsédant cérémonial chinois. Quand Mănescu observe et fait des commentaires concernant les traditions et la nature du peuple est-oriental, il met en évidence, le plus claire possible, sa vision concernant le Royaume Chinois. **Le Document d'état** est une oeuvre culturelle laïque, né dans une période où, dans l'est de l'Europe la culture était influencée par l'église.

La dernière œuvre dédiée par Mănescu à son voyage en Chine, impose une discussion plus ample. Le sujet de la **Description de la Chine** a été imposé. Il ne pouvait pas décrire l'empire tout entière seulement fondé sur tout ce qu'il a vu. On a été utilisé de divers ressources, dont on mentionne les rapports officiels de l'archive Posolski Prikaz, ou la Livre chinoise de recensement. Mănescu précise la source de ses connaissances concernant la Chine, sans renvois, rigoureusement scientifiques, mais conformément aux conceptions de sphères culturelles de l'orient européen du XVII-ème siècle.

Pour mettre en évidence la vision de Mănescu sur la Chine, on a observé le fil de commentaires personnels de l'ambassadeur, à la suite de certaines réalités orientales dévoilées sans intermédiaire ou par un intermédiaire. Les informations sont riches, à partir de la nom du pays, sa forme de gouvernement, jusqu'à la nature des chinois, leurs convictions, leur apprentissage, leurs villes, leurs provinces.

La Chine a bénéficié d'une vision, objective et claire, sans d'hyperboles forcées. Une possible énumération de sinologie roumain devait être commencée par le nom de Nicolae Mănescu Spatarul du prince régnant.

TAINA SFÂNTULUI BOTEZ ȘI IMPORTANȚA LUI PENTRU PRIMIREA ETERODOCȘILOR ÎN BISERICĂ

Constantin Leonte

În zilele noastre, când se produc mutații adânci în societate, problema primirii eterodocșilor în Biserică revine în primul plan. Pentru slujitorii Bisericii apar diferite situații în care creștini de altă confesiune vor să vină sau să revină la Ortodoxie și atunci trebuie cunoscute normele dogmatice și canonice ce trebuie aplicate.

Sunt cazuri când eterodocșii vor să se căsătorească cu ortodocși și trebuie aplicată regula corectă sau întâlnim situații, ce-i drept mai rare, când ortodocșii au trecut la alte confesiuni (de exemplu, am întâlnit pe cineva ajuns catolic, apoi penticostal) și doresc să redevină ortodocși. De aceea, o actualizare a învățaturii despre Taina Sfântului Botez și importanța lui pentru primirea eterodocșilor în Biserică ni se pare necesară.

I. Biserica, în calitatea ei de Noul Legământ al oamenilor cu Dumnezeu, apare deplin constituită chiar din ziua Cincizecimii, când a intrat în istorie ca o comunitate a celor botezați în jurul Sfinților Apostoli primind toți pe Duhul lui Hristos cel mort, înviat și slăvit. Murind și înviind cu Hristos în apa Botezului spre o viață nouă în Duhul Sfânt, cel botezat primește pecetea (gr. "Sfragis") apartenenței sale la poporul lui Dumnezeu, reunit în Hristos, care constituie Biserica. Dar nașterea din nou (gr. „paligenesia”) sau a omului „prin apă și prin Duh” care constituie lucrarea specifică a Botezului, este numai un singur moment și primul al întregii lucrări mântuitoare de naștere a omului la o viață nouă în Hristos și cu Hristos și de comunicare deplină a acestuia cu Hristos, ca mădular al Trupului Său, Biserica, prin lucrarea Duhului Sfânt. Botezului îi urmează celelalte două momente și Taine: Mirungerea și Euharistia.

Botezul face intrarea omului în împărăția harului și deci în Biserica lui Hristos, ca mădular al acesteia, prin lucrarea Duhului Sfrânt. Ritul Botezului cu elementele sale și semnificația acestora ilustrează vizibil lucrarea lui de încorporare a celui botezat în Hristos și în noul Legământ al Acestuia cu oamenii, Biserica.

Importanța și valoarea Botezului în numele Sfintei Treimi pentru mântuirea omului, ca mădular al Bisericii, sunt indicate și ilustrate de denumirile variate, acordate de către Părinții și scriitorii Bisericii luând în considerație fie partea văzută, fie cea nevăzută, fie ambele împreună. Astfel, după partea văzută, Botezul a fost numit baie, „pentru că suntem spălați în el de păcate” și „avem în el părtașie la purificările apelor care curăță mai bine decât isopul...”; izvor sfânt, apă ș.a. După partea nevăzută, Botezul a fost numit de Părinții Bisericii, luminare sau iluminare, fiindcă prin el „Sfânta lumină mântuitoare ne pătrunde și avem părtașie la divin”; Taina luminării, harismă, curățire, sfințire, perfecțiune, renaștere, renaștere în Dumnezeu, naștere spirituală, sigiliul lui Hristos, sigiliul credinței, pecete sfântă, pecete tainică, spălarea păcatelor, moartea păcatelor, iertarea păcatelor, potopul păcatului, vehicul spre Dumnezeu etc. Iar după ambele părți, văzută și nevăzută, Botezul a fost numit de aceiași Părinți și scriitori ai Bisericii patristice: baie tainică, baie mântuitoare, baie pocăinței și a cunoștinței baia renașterii, baia vieții, apa vieții veșnice, Taina apei, Taina renașterii noastre. Legătura expresă a Botezului cu Hristos privind lucrarea Sa asupra omului este subliniată de numirile date acesteia de către Sfântul Apostol Pavel: circumciziune (**Col. 2,11**), mormânt (**Rom. 6,4; Col. 2,12**), răstignire (**Rom. 6,6**) și înviere cu Hristos (**Col. 2, 12-13**).

Biserica este viața de comuniune a persoanelor Sfintei Treimi extinsă în umanitate și comuniunea de iubire și de viață a oamenilor în Dumnezeu prin Hristos, Logosul întrupat al Tatălui care a coborât această viață de comuniune a lui Dumnezeu în umanitate și a ridicat pe oameni la această viață de comuniune și îi menține în această comuniune prin Duhul Său, adică prin lucrarea Duhului Sfânt. Prin structura, lucrarea și mesajul ei în lume și în viața oamenilor,

Biserica este un rezultat al lucrării răscumpărătoare a lui Hristos și prelungire firească a acesteia, adică a Fiului lui Dumnezeu întrupat și a lui Hristos cel răstignit și înviat și înălțat la ceruri întru slavă de-a dreapta Tatălui, ca Dumnezeu – Omul slăvit pentru noi, stând în comuniune cu Dumnezeu Tatăl și cu Duhul Sfânt, dar și cu noi în același timp prin Duhul care ne susține în această comuniune.

Umanitatea reînnoită, Biserica, la care avem acces prin Botez, este, după Clement Alexandrinul, acel „Om unic” și „Hristos total” sau întreg, care nu se divide: „Nu mai este iudeu, nici elen, nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus” (**Gal.** 3, 28; **I Cor.** 1, 13; **Col.** 3,11), „Omul nou în întregime transformat de Duhul” care este Biserica.

Întruparea Fiului lui Dumnezeu se continuă și se împlinește în Biserică. Și anume, Biserica este prelungirea dinamică a Întrupării Cuvântului, adică extinderea socială a lui Hristos în umanitate prin lucrarea Duhului Sfânt. Prin Hristos în lucrarea Duhului Sfânt, Biserica este Trupul lui Hristos cu multe mădulare (**Rom.** 12 4-4; **I Cor.** 12, 13 și 27). Deci, în întruparea Cuvântului, adică în Hristos Dumnezeu – Omul, sunt date, la începuturile lor, atât Biserica cât și Tainele, prin care Hristos se prelungeste în timp și spațiu în umanitate, făcând din oameni mădularele Trupului Său tainic, prin lucrarea Duhului Sfânt.

Dar Biserica nu este numai trupul lui Hristos cu început în Întruparea Logosului, ci și plenitudinea de viață dumnezeiască, revărsată în umanitate de către Duhul Sfânt, trimis de la Tatăl de către Hristos – Kyrios, adică de către Hristos mort și înviat și înălțat întru slavă la ceruri și prin care Hristos – Kyrios – este prezent și lucrează în umanitatea Trupului Său, Biserica. Prin urmare, Cincizecimea, adică venirea ipostatică a Duhului Sfânt în lume și prezența vieții și lucrării Duhului Sfânt în Biserică și prin ea în lumea răscumpărată, datorită lui Hristos cel înviat și înălțat la ceruri, asigură Biserica în calitatea ei de spațiu de lucrare a Duhului Sfânt și deci de organ obișnuit în care ne dobândim mântuirea.

Biserica intră în istorie ca comuniune și comunitate concretă a oamenilor cu Dumnezeu în Ziua Cincizecimii, prin adăugarea la cercul Apostolilor a celor care simțindu-ne pătrunși la inimă de cuvântul lui Dumnezeu din gura Apostolilor, au primit acest cuvânt și s-au botezat, fiind, ca la trei mii de suflete care vor stărui, începând din această zi, în învățătura Apostolilor și în comuniune, în frângerea pâinii și în rugăciuni” (**Fapte** 2, 37, 41-42).

Fiul lui Dumnezeu întrupat, a primit Botezul pentru noi oamenii ca să fie și în această privință primul om care se naște și de sus, la Botez din apă și din Duh. Prin Botezul său în apele Iordanului de la Ioan, Hristos a unit pe Duhul din El în mod actual cu apa, ca sân și susținător al vieții, de data aceasta al vieții nesupuse morții întrucât e deplin unit cu Duhul. Așa a împlinit Hristos toată dreptatea cu care avea să îmbrace din nou pe oamenii care vor crede. El a acceptat aceste două acte în mod succesiv, pentru că noi trebuie să trecem prin amândouă. De aceea, Părinți ai Bisericii văd Botezul întemeiat atât în Nașterea cât și în Botezul Domnului. Cristelnița este la ei atât chipul, sânul Maicii Domnului, cât și al Iordanului” (Pr.prof. D. Stăniloae).

Botezându-se în apa Botezului, omul se întâlnește în ea cu Hristos sau se enipostiază în El sau se personalizează deplin încadrându-se în Persoana Lui, și se umple de energiile Duhului Sfânt ce-i radiază din Hristos. De aceea a trebuit să se scufunde Fiul lui Dumnezeu în natura omenească și prin ea în apă, pentru ca noi, cufundându-ne în apă, să ne cufundăm în viața Lui dumnezeiască sau în Duhul Lui cel Sfânt.

Lucrarea Botezului este legată de însuși actul Botezului care constă în scufundarea întregă a primitorului în apă, însoțită de declarația constatatoare rostită de preot: „Botează-te robul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”. Caracterul de declarație și de constatare plină de credință al cuvântului: „Botează-se” ca și al celui analog din celelalte Taine („Cunună-se”, „se împărtășește”) arată pe de o parte că Taina, aici Taina Botezului, se săvârșește în mod vizibil prin lucrarea lui Hristos. În afară de Botezul de urgență, apa primește o sfințire prin Duhul Sfânt încă mai înainte de cufundarea în ea a celui ce se botează. Prin urmare, Taina Botezului, ca un tot, în care intră și lucrarea deplină a Duhului Sfânt, se săvârșește prin întreita

cufundare a celui ce se botează în numele Sfintei Treimi. În rugăciunea de sfințire a apei se invocă venirea Duhului Sfânt pentru curățirea acesteia de lucrarea puterilor demonice ca să o pregătească pentru pogorărea Lui deplină asupra celui care se botează, cufundându-se în ea.

Prin Sfântul Botez are loc deci trecerea lucrării Sfintei Treimi în fiecare om în parte, care intră în Biserică. În concret, prin această lucrare a Sfintei Treimi, în apele Botezului, se produce moartea omului vechi și renașterea lui la viața adevărată a lui Hristos. Odată cu aceasta, cel botezat se spală de păcatul strămoșesc și de eventualele păcate personale săvârșite mai înainte de cei care vin la Botez ca adolescenți sau adulți, și, în același timp se imprimă chipul lui Hristos în el. Toate aceste efecte se cuprind unele în altele, sunt complementare sau sunt aspecte ale uneia și aceleiași lucrări cuprinzătoare, încât nu se poate vorbi de unul fără a vorbi și de celelalte. Dar toate au un caracter dinamic cerând și așteptând contribuția celui botezat la propria lui creștere în Hristos și mântuire ca mădular al Bisericii.

Botezul este o încorporare personală și ființială a omului în Hristos prin lucrarea Duhului Sfânt. „Când ieșim din apa Botezului, subliniază Nicolae Cabasila, noi avem în suflète pe Însuși Mântuitorul nostru și încă nu numai în suflète, ci și pe frunte, în ochi, ba și în mădulare și în cel mai ascuns ungher al ființei noastre și anume Îl avem plin de mărire, curat de orice stricăciune așa precum a înviat, așa cum s-a arătat Apostolilor, precum era când S-a înălțat la cer și, în sfârșit, cum va fi când va veni iarăși să ne ceară comoara pe care ne-a încredințat-o”. Botezul realizează o relație personală, particulară între cel care vine să mărturisească credința sa în Dumnezeu cel în Treime închinat, în Biserică și în Taine, întemeiate pe Hristos și se botează pe de o parte, și Hristos săvârșitorul suprem al Tainei Botezului, Capul Bisericii, pe de altă parte.

Ca încorporare în Hristos, Botezul constituie începutul relației și comuniunii noastre personale cu Hristos, care se va adânci și săvârși prin celelalte două Taine: Mirungerea și Euharistia. Botezul apare, deci, nu numai ca un dat, ca un rezultat, ci și ca o misiune și drum spre întreaga viață a Duhului care ne vine prin Hristos, Capul Bisericii.

Prin Hristos, cel botezat, intră în relație personală cu toate persoanele Sfintei Treimi. Formula trinitară a Botezului, indicată chiar de Mântuitorul Hristos o dată cu trimiterea Apostolilor la propovăduirea Evangheliei și instituirea Tainei înseși după înviere: „Mergând învățați toate neamurile botezându-le: în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh învățându-i să păzească toate câte Eu v-am poruncit...” (**Matei** 28, 19, 20) – subliniază tocmai acest lucru.

Cel botezat intră în relație personală și cu Duhul Sfânt înăuntrul lui și se bucură de dragostea Tatălui, al cărui fiu după Har a devenit prin Botez. Intrarea celui botezat în relație personală cu Hristos și prin Hristos cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, indicată de Hristos Însuși în mesajul dat Apostolilor îndată după înviere (**Matei** 28, 19), este concretizată prin pronunțarea distinctă a numelui fiecărei Persoane a Sfintei Treimi, însoțită de cufundarea și ridicarea din apă a primitorului Tainei. Întreita cufundare și înălțare din apă semnifică atât cele trei zile petrecute cu Hristos în mormânt și deci moartea și învierea lui Hristos a celui botezat, cât și cele Trei persoane ale Sfintei Treimi cu care cel botezat în comuniune existențială pentru mântuirea sa.

Prin urmare, Cincizecimea face început istoriei Bisericii, ca o comunitate concretă de oameni în comuniune cu Dumnezeu, inaugurează Parusia și anticipează Împărăția. La Botez, același Duh Sfânt ne face prezent și ne interiorizează pe Hristos, integrându-ne în trupul său Biserica, ca împreună moștenitori cu Hristos, ne face „fii în Fiul” și în Fiul avem acces la Tatăl. Duhul realizează înfierea noastră divină, harică, pentru care Sfântul Irineu aplică Bisericii numele de „fii ai lui Dumnezeu” și cel de „copil adoptiv al Tatălui”.

Relația personală cu Hristos în Duhul Sfânt realizată în Taina Botezului are drept consecință eliberarea omului din robia păcatului, adică a păcatului strămoșesc și a eventualelor păcate personale și renașterea lui la o viață nouă de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii în Biserică; pătrunderea și sălășluirea lui Hristos în adâncul ființei noastre înnoite și creșterea noastră în Hristos prin Duhul Lui.

După învățătura ortodoxă, omul iese din Botez, cu o existență cu totul nouă. Nu se înnoiește numai într-o privință, ci însăși existența lui e alta. El este ca un nou născut, dar în alt

plan: în planul vieții comune cu Hristos, plină de virtuțile pnevmatizării. Existența lui are acum o altă temelie și o altă mișcare: ea e într-un fel enipostaziată în Hristos, deși nu pierde libertatea de a se despărți de El. Dar paradoxul este că cel botezat rămâne totodată același subiect. Botezul nu produce nașterea unui om care n-a mai fost, ci nașterea din nou a aceluiași (**Tit 3, 5**), adică a unui om care a existat și înainte. Dar pentru ca omul născut a doua oară să nu se adauge celui dinainte, trebuie ca omul cel vechi să moară. Nașterea lui urmează morții, omului născut înainte din trup. Iată și explicația pentru care *Taina Botezului nu se repetă*.

În ceea ce privește administrarea Sf. Taine a Botezului, adică săvârșirea acestei Sfinte Taine, nu se aplică însă vreunui membru al Bisericii, ci unei persoane care încă nu face parte din Biserică și care, astfel, este situată în afara Bisericii.

II. Normele canonice ale Bisericii în privința săvârșitorului Sf. Taine a Botezului prevăd că, în mod obișnuit, Sf. Taină a Botezului se săvârșește de către episcop și de către presbiter, putând fi ajutat nu numai prin prezență, ci și prin împreună lucrare harică de către diacon, iar în cazurile când nu este posibil să săvârșească această Sf. Taină un episcop sau un presbiter, ea poate fi săvârșită și de un diacon sau chiar și de către un laic, bărbat sau femeie, ori de un monah sau de o monahie, dacă aceștia sunt ei înșiși botezați în mod valid și nu sunteretici. Dar, pe când însă episcopul și presbiterul au calitatea harică deplină de a săvârși Sf. Taină a Botezului, toți ceilalți săvârșitori posibili ai Botezului, au o calitate harică nedeplină, care-i îndreptățește totuși ca în cazuri de necesitate să-l săvârșească (can. 46-50 ap; 44-45 Sf. Nichifor Mărturisitorul).

Când un botez este săvârșit în condiții excepționale – din necesitate – de alt creștin decât de un episcop sau de un preot, el se socotește botez valid, prin iconomie, adică pe baza socotinței tradiționale și acceptată de întreaga Biserică, încă din vechime, că nu trebuie închisă nimănui ușa mântuirii și că ceea ce lipsește cu ocazia săvârșirii acestei Sf. Taine, celor care o săvârșesc, fără a avea starea harică de episcop sau de presbiter, se împlinește prin lucrarea directă a Domnului care vrea ca tot sufletul să se mântuiască (**Ioan 17, 21**). O dată săvârșit botezul acesta de necesitate sau prin iconomie, se mai poate citi cel mult unele rugăciuni deosebite de către episcop sau de către presbiter. (**Can. 46-50 ap.**)

Nu au calitatea de a săvârși botezul nici un cleric și nici un creștin care au căzut în erezie (can. 68 ap.). Au însă această calitate toți clericii, chiar dacă sunt supuși vreunei pedepse sau sunt opriți de la cele sfinte, ori chiar dacă sunt caterisiți, însă pentru alt motiv decât pentru erezie, căci prin erezie ei cad din har și își pierd calitatea de membri ai Bisericii, nemaiavând astfel posibilitatea de a transmite sau de a mijloci transmiterea harului sfinților pentru alții.

Primitorul Sfintei Taine a Botezului poate fi orice ființă umană în viață, fie copil, fie adolescent, fie persoană, de orice vârstă (can. 2, 14, I ec.; 78 Trulan; 19, 46 Laodiceea; 110 Cartagina) și gen.

În cazul în care persoanele care urmează a primi Sf. Botez sunt nevârstnice și nu pot mărturisi ele însele credința creștină, trebuie să fie asistate de altă persoană dreptcredincioasă, care îndeplinește rostul de părinte sufletesc, garant, martor, tutore religios creștin al noului botezat, având față de persoana care se botează exact o poziție asemănătoare cu aceea a părintelui, garantului, martorului sau tutorelui în raporturile civile. Persoana aceasta se cheamă *naș*, iar față de el, persoana pe care o asistă la botez, dobândește numele de fin și între ambele persoane, adică între naș și între fin, precum și între rudele de sânge ale acestora se stabilește o înrudire cu caracter religios care se numește *nășie* (can. 57 Trul.).

Nașii trebuie să fie creștini dreptcredincioși de preferat de același gen cu pruncul, valid botezați. Este interzis să fie nași cei nebotezați, cei eretici sau cei de alte confesiuni sau credințe religioase, pentru că ei trebuie să prezinte garanția atât că mărturisesc, la botezul finului lor, dreapta credință, cât și că îi vor da îndrumarea și sprijinul necesar de a crește și de a se forma în această credință.

Canoanele Bisericii prevăd și alte categorii de primitori ai Botezului, dintre care mai menționăm – în mod special – pe eretici sau pe cei care au primit Botezul de la eretici, căci ereticii sunt de două feluri sub acest raport, adică, unii care primiseră Botezul în mod valid și

deveniseră membrii ai Bisericii, iar apoi au căzut în erezie, iar alții care n-au primit Botezul Bisericii, ci numai botezul săvârșit de eretici, adică un botez formal care nu i-a făcut părtași de harul Sf. Botez.

În cazul revenirii și reprimirii în Biserică a celor din prima categorie, ei nu mai sunt rebotezați, ci li se cere doar să se lepede de erezie, dând anatemei împreună cu Biserica toată rătăcirea și mărturisind în scris credința pe care o mărturisește Biserica, după care sunt unși cu Sf. Mir (can. 7 II ec.; can. 95, VI ec.).

În cazul celor din a doua categorie, însă, atât rânduielile bisericești tradiționale, cât și cele cuprinse în mai multe canoane, obligă sub pedeapsa caterisirii ca botezul lor să nu fie primit, iar cei aflați în această situație să fie botezați, pentru că în asemenea cazuri nu se repetă botezul, ci el numai se săvârșește în chip valid asupra cuiva, care nu fusese botezat de fapt.

Iată ce dispun în această privință canoanele 46, 47 și 48 ap.: „Episcopul ori presbiterul, dacă va admite botezul sau jertfa ereticilor poruncim să se caterisească” (can. 46 ap.); „Episcopul sau presbiterul, de va boteza din nou pe cel botezat după adevăr sau de nu va boteza pe cel spurcat de către necinstitorii de Dumnezeu, să se caterisească” (can. 47 ap.); „Cei ce sunt botezați de către eretici, nu pot fi nici credincioși, nici clerici” (can. 68 ap.).

În același fel dispune și canonul unic al sinodului de la Cartagina din anul 256, precum și can. 1 al Sf. Vasile cel Mare din care reținem următoarele pasaje:

„...Nimeni nu se poate boteza afară de catoliceasca Biserică; fiindcă Botezul este unul și se află numai în catoliceasca Biserică... Cele ce se săvârșesc de eretici, mincinoase și deșarte fiind, toate sunt fără valoare. Că nimic nu poate fi primit și ales de Dumnezeu dintre cele ce se fac de aceia, pe care Domnul în Evanghelii îi numește vrăjmași și potrivnici ai săi (**Mat. 12, 30**)” (can. 1 Catarg); „Cei vechi au hotărât că botezul săvârșit de eretici să se anuleze, iar al schismaticilor, ca al unora care sunt încă în Biserică, să se primească, iar cei ce sunt în adunări ilegale, îndreptându-se prin pocăința cuvenită și prin convertire, să se împreune iarăși cu Biserica... Părinții au hotărât ca cei botezați de eretici ca de niște mireni, venind la Biserică, să se curățească din nou cu adevăratul Botez al Bisericii... Se cuvine să le redăm botezul lor... iar dacă cineva l-ar fi primit de la ei, acela venind la Biserică, să se boteze... Dar dacă aceasta ar fi piedica ordinii obștești, să se aplice iarăși obiceiul și să se urmeze Părinților, care au orânduit cele de cuviință pentru noi... Dar, negreșit să se dispună ca cei ce vin de la botezul acelora, să se ungă adică de credincioși și așa să se apropie de Taine...”

Normele canonice care se ocupă de efectele Botezului, arată că cel botezat devine membru al Bisericii sau dobândește ceea ce s-ar putea numi cetățenia bisericească, devenind astfel subiect de drepturi și de îndatoriri în cadrul societății religioase creștine, care se numește Biserică. În această calitate și numai în această calitate, el poate primi și celelalte.

Botezul administrat în mod valid nu se mai repetă sub pedeapsa caterisirii (can. 47 ap.; 48 Cart.), pentru că efectul principal al botezului, care este ștergerea păcatului original, nu se pierde. Nici chiar prin căderea în erezie nu se mai recade în starea de păcat original.

În ceea ce privește rolul Tainei Sf. Botez pentru primirea eterodocșilor în Biserică trebuie avute în vedere anumite implicații de ordin dogmatic și canonic.

După schisma din 1054, între grupările creștine s-a născut o dispută pentru chestiunea întâietății la dreptul sau calitatea de Biserică și aceasta continuă să fie evidentă și în vremea noastră, fiecare socotindu-se a trăi creștinismul autentic și a fi Biserică adevărată. Prin această optică, pentru fiecare dintre grupări, creștinismul se prezintă alcătuit din, două categorii de membrii: unii, adevărați, pe de o parte, și alții, falși, neadevărați, pe de altă parte. În vremea noastră majoritatea teologilor, aparținând diverselor grupări creștine, numesc pe cei dintâi ortodocși, iar pe ceilalți, eterodocși.

Cuvântul „ortodox” în înțeles strict filologic se tâlmăcește prin cuvintele: „gândire dreaptă”. În acord cu acest înțeles se pot socoti demni de acest calificativ, toți creștinii care păstrează cu fidelitate credința lăsată de Mântuitorul prin Sfinții Apostoli și mai apoi prin Sfinții Părinți. Pe drept cuvânt se pot socoti aceștia astfel, deoarece rămânerea pe temeliile credinței

Bisericii Apostolice și Ecumenice, adică pe temeliile Bisericii adevărate și drepte, nu înseamnă altceva decât a fi în deplin acord cu gândirea dreaptă, ceea ce este tot una în acest caz, cu o gândire personală dreaptă.

Prin ortodoxie se înțelege totalitatea grupărilor creștine care păstrează unitar credința adevărată și o exprimă uniform prin trăirea creștină.

Alături cu această categorie de creștini calificați ortodocși, există o a doua categorie mai mare din nefericire decât cea dintâi, care cuprinde pe toți creștinii din afara Ortodoxiei. Toți aceștia, numiți cu un cuvânt „eterodocși”, sunt deosebiți prin gândire și credință față de cei din prima categorie, și deci în dezacord cu dreapta credință. Ei alcătuiesc o categorie neuniformă, fapt pe care îl evidențiază pluritatea formelor de organizare a grupărilor eterodoxe și chiar modul lor de a înțelege și trăi creștinismul, diferit de la o grupare la alta.

Eterodocșii sunt acei creștini, ce au fost cândva fii ai Bisericii, dar au părăsit-o, fixându-și, prin asemănare de formă cu adevăratul centru, alte centre iluzorii spre care tind, luând astfel un sens greșit în mișcarea lor. Amăgirea lor evidentă îi face să-și păstreze numai pretenția de a fi ceea ce în realitate ei nu mai sunt, și îi menține doar în situația de a putea redeveni cândva ceea ce au fost, adică fii ai Bisericii unice și adevărate a lui Hristos.

Un teolog grec, Ioan Karmiris, făcând o împărțire a eterodocșilor, distinge următoarele trei grupe, în felul următor:

1. Romano-catolicii, vechii-catolici, greco-catolicii;
2. Supraviețuitorii nestorianismului și monofizitismului;
3. Luteranii, calvinii, anglicanii

Din această împărțire generală se poate vedea cât de largă este aria eterodocșilor.

Biserica, Trupul lui Hristos își are drept mădulare sau membri ai săi pe toți aceia care îi păstrează învățătura și așezămintele ei sfinte, întregi și nealterate. Ea a ținut întotdeauna ca membrii ei să fi primit botezul în numele Sfintei Treimi, să păstreze deplinătatea credinței și să primească conducerea spre mântuire de către Sf. Apostoli și urmașii lor legitimi; episcopii, care stau în succesiune apostolică. Posibilitatea de a deveni membru al Bisericii, și deci de a se bucura de bunurile pe care le oferă ea, este dată fiecărui om în parte prin recunoașterea și primirea credinței depline și prin primirea botezului în numele lui Dumnezeu, Cel întreit în Persoane (**Mat.** XXVIII, 19; **Mc.** XVI, 15, etc.). Orice om – așadar – care îndeplinește aceste două condiții, poate deveni membru al Bisericii. Pentru a-și putea menține însă, această calitate, fiecărui membru i se cere să stea în continuă comuniune de viață și credință cu ceilalți membri, primind Harul mântuitor prin Sf. Taine și încadrându-se în rânduiala ei.

Pierderea calității de membru al Bisericii, înseamnă îndepărtarea din Biserică, fapt pe care îl dorește și îl cere cel care nu se mai încadrează în condițiile amintite, prin însăși această atitudine. Recăștigarea calității pierdute și deci revenirea în Biserică, este posibilă de asemenea oricui, prin acceptarea condițiilor ei și renunțarea la greșelile săvârșite, recunoașterea calității de membru, fiind întotdeauna condiționată de rămânerea în Biserică.

Celor care au ieșit din Biserică și rămân în afara ei, adică eterodocșilor, nu li se poate recunoaște calitatea de membri ai Bisericii, indiferent dacă au sau nu aceeași învățătură. În legătură cu aceasta se pun unele întrebări justificate. Ele vizează atât chestiunea valabilității tainelor eterodocșilor, în cazul când aceștia rămân în afara Bisericii, cât și problema condițiilor reprimirii în Biserică a acestora. Răspunsul la aceste întrebări care constituie și rezolvarea însăși a temei noastre, se poate da ținând seama de legislația canonică și de practica Bisericii până în vremea noastră.

Sfânta Scriptură, recunoscând o singură Biserică adevărată, recunoaște și o singură lucrare adevărată, adică pe aceea a ei. Biserica Ecumenică a întărit această afirmație în legătură cu tainele săvârșite în afara ei preocupându-se în chip deosebit de Taina Botezului. Pentru a defini Taina Botezului ca fiind numai de competența adevăratei Biserici, ea a adunat toate aprecierile conforme cu doctrina ei, în această privință. Concluzia firească la care a ajuns ea, a fost aceea conformă cu Sf. Scriptură pe care a interpretat-o, ca în oricare altă chestiune de altfel, cu

înțelepciune și autoritate. În problema aprecierii Tainei Botezului, ea a afirmat, în acord cu Sf. Scriptură – că numai Botezul săvârșit în Biserică este adevărat. Conform acestei teze, recunoașterea Botezului este, mai înainte de toate, în funcție de apartenența la Biserică a celui ce îl săvârșește. Astfel, botezul săvârșit de eretici, care nu mai țin de Biserică, pentru că au părăsit-o prin nerecunoașterea și alterarea credinței, nu este adevărat și deci oricine primește botezul lor, nu are calitatea de membru al Bisericii (can.46 și 68 apostolic; 19, sin. I ecumenic 4, sin. II ecum. 7, sin II ecum. 1 Cartagina (256); 1 și 47 al Sfântului Vasile Cel Mare).

Alături de aceste hotărâri ale Bisericii Ecumenice, ea a adoptat și o practică nu totdeauna conformă cu principiul amintit. Astfel, deși Biserica hotărâse că botezul săvârșit în afara ei, nu este botez, și precizase și cine sunt cei care nu mai fac parte din Biserică, revine asupra unora dintre aceștia, prin hotărâri ecumenice și le recunoaște botezul. Așa a recunoscut ea botezul săvârșit în afara ei în numele Sfintei Treimi, de către schismatici și chiar de către unii eretici, care cereau primirea în Biserică. Ceea ce este de trebuință să menționăm în legătură cu această practică, este faptul că Biserica a stabilit totuși o gradație în ceea ce privește primirea eterodocșilor. Astfel, ea a recunoscut unora numai botezul, iar altora toate tainele, împărțindu-i deci în două categorii. Pe cei cărora le –a recunoscut numai botezul – cu motivarea că este săvârșit în numele Sfintei Treimi, i-a primit, punându-i să anatematizeze erestul (can.7 sin. Laodiceea) și administrându-le taina Mirungerii (ca.7, sin. I ecum.; 95 Trulan; 7 Laodicea; 57 Catagina). Pe alții i-a primit și socotit membri prin revenirea lor la comuniunea cu membrii ei, cerându-le doar să facă „scrisori” și să „anatematizeze eresturile lor ... și pe toate celelalte” (can.8, Sin. I ecum; 7, sin II ecum; 95 Trulan, 1, 5 și 47 al Sf. Vasile cel Mare).

Canonul 7 al Sin. II ecumenic, repetat și întărit de can. 95 Trulan, nivelează deosebirile care ființau în primele veacuri în Bisericile locale cu privire la primirea în Biserică a diferiților eterodocși, stabilind prin aceasta, totodată, și o normă pentru tipurile viitoare. După prescripțiile acestor canoane, eterodocșii „când se convertesc la Ortodoxie, se primesc, ținându-se seama de depărtarea lor de doctrina ortodoxă, și , sau se botează, sau numai se ung cu Sf. Mir, sau se primesc după ce se pocăiesc și mărturisesc credința ortodoxă”). Dispozițiunile acestor canoane au devenit regula generală pentru toată Biserica și sunt păzite până astăzi în Biserica ortodoxă, prin existența în vigoare a unor rânduieli ceremoniale de primire a eterodocșilor în Biserică).

Biserica Ortodoxă socotește că Harul primit prin sfințele Taine lucrează numai atât timp cât creștinul respectiv stă în comuniune cu Biserica. „Cei ce s-au lepădat de Biserică – zice Sf. Vasile cel Mare – n-au mai avut harul Duhului Sfânt peste ei, căci a lipsit comunicarea prin întreruperea succesiunii. Căci... cei care s-au depărtat aveau hirotoniile de la Părinți, dar cei care s-au rupt, devenind mireni, n-au avut putere nici de a boteza, nici de a hirotoni, nici nu puteau da altora harul Duhului Sfânt, de la care ai au căzut”.

De-a lungul veacurilor, Biserica Ortodoxă, care a păstrat credința, mântuitoare „în totalitatea și integritatea ei”, s-a considerat, pe drept cuvânt, ca unica continuatoare a Bisericii Ecumenice. Ea și-a confirmat legalitatea atât prin rămânerea „în adevăr”, cât și continuarea lucrării ei în spiritul și în sensul indicat de Biserica Ecumenică. Astăzi ea ce află pe aceleași „temelii apostolice”, având toate însușirile arătate de Simbolul Niceo-Constantinopolitan și urmărind același scop: mântuirea oamenilor. Ea își confirmă legalitatea și atunci când primește pe eretici după măsura dreptății dar și în cazul când ea face uz de economie ; căci procedează întocmai ca Biserica ecumenică. Fără să fie prea aspră în general, sau îngăduitoare față de încălcarea principiilor sale, în special.

Istoria bisericească oferă dovezi destule din care se poate vedea că economia nu a fost și nu este o regulă fixă care să se aplice (necondiționat), oricând și în orice împrejurare. Pentru a vedea aceasta este suficient să amintim că Biserica ortodoxă nu a urmat aceeași linie în practica primirii romano-catolicilor, anglicanilor și protestanților. Hotărârile urmate de majoritatea Bisericilor ortodoxe, arată că uneori le-a recunoscut Botezul acestora, alteori nu, și în general nu a existat o acceptare unanimă în această privință. Când Biserica n-a aplicat economia, eterodocșii respectivi au fost cerețați după dreptate și, găsindu-i că nu au primit Botezul conform „tradiției Sfinților Apostoli și dumnezeștilor Părinți” ai „Bisericii catolice și ecumenice” le-a administrat

Botezul ei și astfel i-a primit. Când a găsit de cuviință că-i necesară iconomia, a aplicat-o în cazul aceluiași eterodocși, pe care alții i-a primit după dreptate. Prin această practică, Biserica Ortodoxă n-a anulat rânduielele ei, după cum nici nu a înlăturat posibilitatea aplicării iconomiei.

În vremea noastră problema primirii eterodocșilor, are aceeași rezolvare. Rânduielele Bisericii Ecumenice sunt păzite cu aceeași strictețe, fără să se excludă aplicarea iconomiei.

Dacă observăm însemnările și rugăciunile din rânduielele de primire în Biserica Ortodoxă română, așa cum prevede Molitvelnicul românesc, iată care sunt condițiile pe care trebuie să le îndeplinească, pe de o parte cel ce vrea să devină membru al Bisericii, iar pe de alta acela care-l primește.

1. Cel ce vrea să devină membru al Bisericii ortodoxe, trebuie să voiască să se lepede de ereziile sau rătăcirile schismatice;

2. Să-și legitimizeze apartenența la gruparea din care pleacă, prin actul de naștere sau prin alte acte din care se poate vedea credința eterodoxă;

3. Să primească învățătura ortodoxă și să se întărească întru aceasta de către preot, cu binecuvântarea episcopului;

4. Să se supună unei rânduiele de primire în care se află unele lepădări, rugăciuni, Simbolul credinței și o rugăciune de dezlegare;

5. Să primească Mirungerea, în cazul când este schismatic, sau chiar și eretic cu Botez recunoscut valid, sau să primească și Botezul, când Botezul primit în gruparea eterodoxă respectivă nu i se poate recunoaște;

6. Să subscrie o mărturisire de credință.

Cel care primește poate fi episcopul sau, cu binecuvântarea acestuia, și preotul.

Possibilitatea aplicării iconomiei este dată și astăzi, în Biserica noastră, prin mențiunea pe care o face o însemnare a Molitvelnicului, care zice că, atât catehizarea, cât și rânduiala primirii se săvârșesc cu aprobarea episcopului, care este în drept să facă uz de iconomie.

În toate bisericile ortodoxe autoceface, practica, deși neuniformă, este de acord totuși în principiu, cu aceleași rânduiele ecumenice. Pe plan teoretic, problema primirii eterodocșilor în Biserică reprezintă încă o chestiune nerezolvată. „Ea se află în centrul teologiei ortodoxe contemporane și figurează de mult în programul unui viitor sinod panortodox. Sf. Sinod al Greciei a cerut teologilor săi să pregătească rapoarte asupra acestei chestiuni”. În urma acestei invitații, profesorul de Teologie dogmatică de la Atena, I. Karmiris a publicat concluziile raportului său, arătând că „Sinodul panortodox va trebui să decidă:

a. care sunt ereticii sau eterodocșii care trebuie să fie rebotezați;

b. care sunt cei ce vor trebui să fie primiți prin Mirungere;

c. care sunt cei ce trebuie primiți printr-o simplă profesiune de credință”.

Dânsul face chiar și o repartizare, astfel: După prima rânduială trebuie primiți unii protestanți, care n-au păstrat succesiunea în Botez și hirotonie. Eterodocșii din această categorie, după părerea sa, trebuie excluși de la iconomie și ca urmare acestora li se va administra Botezul și Mirungerea; pentru a putea deveni membri ai Bisericii Ortodoxe. După a doua rânduială socotește că ar trebui primiți catolicii, vechii catolici, umații și protestanții moderați: luterani și anglicani, prin iconomie pentru Botez, administrându-li-se Taina Mirungerii. „Botezul acestei grupe este «nevalid», pentru că profesează Filioque și botează prin stropire, fapt confirmat și prin decretul Sinodului din Constantinopol, din 1756, care prescrie rebotezarea lor”. Autorul cere însă să se facă uz de iconomie în cazul acestora și propune abolirea decretului din 1756, care de altfel nu este universal păzit de Biserică.

În concluzie creștinii din afara Bisericii ortodoxe, foști fii și membri ai ei, calificați eterodocși din cauza amăgirii care i-a înstrăinat și-i menține separați de Biserică, nu mai au calitatea de membri adevărați. Ei însă pot redobândi această calitate, adică redevin ortodocși, în condițiile pe care le stabilește Biserica.

Bibliografie selectivă

1. Arhidiacon prof.dr. Ioan N. Floca, **Drept canonic ortodoxă, legislație și administrație bisericească**, vol. II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990;
2. Magistrand C. Drăgușin, **Primirea eterodocșilor în Biserică**, în *Ortodoxia*, anul IX (1957), nr. 2, p. 279-295;
3. Pr.prof.dr. Dumitru Radu, **Botezul ca încorporare în Noul Legământ și problema sinergismului**, în *Ortodoxia*, anul XLVI (1994), nr. 1, p. 3-27.
4. A. Chapelle, S.J., **Meditations sur nos „premier parents”**, în *Nouvelle revue theologique*, tome 111/n. 5, sept-oct. 1990, p. 702-718;
5. Pr.prof.dr. Dumitru Stăniloae, **Teologia dogmatică ortodoxă pentru institutele teologice**, vol. 3, EIMBOR, 1978.

The Sacrament of Holy Baptism and its Significance for Accepting Heterodoxes in to Church

The Church, in its quality of The New Vow of people to God, appears fully constituted from the Pentecostal Day (The Holly Spirit Day), when it has entered history as a community of those baptised around the holly apostles. The baptism makes the man's entrance in the realm of gift, by means of the Holly Spirit's work. The ritual of the baptism with its elements and their sdignification visibly illustrates his work of embodiment of the one baptized into Christ and in the Church.

The importance and the value of The Baptism in the name of the Holly Trinity in order to save man are indicated and illustrated by the various names given by the priests of the Church. The Secret of Illumination, the forging of the sins, the secret bath, The Secret of our Rebirth. The Holly Parents see the Baptism found not only in the Birth but also in Christ's baptism. Christianizing himself in the water of Baptism, man meets Christ in it and he gets filled with the energies of the Holly Spirit. In the prayer of blessing the water, the coming of the Holly Spirit is invoked, in order to clean it of the demonic powers, to prepare it to get down on the who gets baptized.

The baptism constitutes the beginning of the relationship and of our personal communion with Christ, which will finally realize themselves by means of the other two Secrets: The Confirmation and The Eucharist. By means of Christ, the one who is baptized comes into a personal relationship with all the persons of The Holly Trinity.

The administration of the baptism is not given to a member of the Church, but to a person who does not belong to the Church, yet. The receiver of The Holly Secret of the Baptism can be any living human being, either a child, adolescent or a person, irrespective age. The Baptism administrated in a valid way is not repeated anymore, because the main effect of the Baptism, wichh is the wiping of the native sibn, is not cancelled. Not even by falling into heresy does someone fall again into the native sin.

Speaking about the role of the baptism in order to receive the Etherodoxs in the Church, you have to take into account certain implications of dogmatic and canonic order.

By the wors „Orthodoxy” zou understand the totality of Christian groups, wich preserve in the same way the true faith and expresses in the same way by living in a Christian way. The baptism performed by those who are not Orthodox any more, is not valid. The one who wants to become a member of the Orthodox Church has to receive the Orthodox education and to receive a ritual of receiving. Thus, the Etherodoxs become again Orthodox in the therm established by the Orthodox Church.

ASPECTE ALE VIEȚII RELIGIOASE DIN COMĂNEȘTI (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA)

Elena-Mihaela Prisacariu

O componentă importantă a vieții unei comunități este reprezentată de componenta spiritual – religioasă. Studiul documentelor din arhive ne permite realizarea unui tablou complex al rolului bisericilor ortodoxe, prin slujitori și enoriași, în diferite perioade ale istoriei Comăneștiului.

Pentru perioada de după primul război mondial (1914-1918), documentele existente prezintă situația clădirilor bisericilor, a enoriașilor și a preoților în timpul conflictului, cât și în perioada de refacere, specifică oricărei perioade postbelice.

Astfel, pentru una dintre cele mai importante parohii ortodoxe din Comănești, Sfântul Spiridon, reprezentată în documente de preotul paroh Gheorghe Hanganu, cele mai multe informații sunt prezente în corespondența dintre Protoieria Bacău, Ministerul Cultelor, autoritățile locale și parohie.

În martie 1920, Protoieria Bacău solicită preotului paroh să comunice „imediat numele personalului bisericesc de la acea parohie, care exercită pe lângă serviciul bisericesc și vreo întreprindere particulară, de orice natură, fie direct, fie sub alt nume sau e în serviciul altor instituții ori participă în vreun fel la directa administrare a vreunei societăți financiare comerciale”¹.

O altă solicitare venită din partea Protoieriei avea în vedere alcătuirea unei monografii a Parohiei Comănești, în condițiile în care unele construcții religioase suferiseră distrugerii majore în timpul războiului. În răspunsul său, preotul paroh precizează următoarele: „clădirea bisericii nu a suferit mari stricăciuni; mare parte din pereți sunt afumați din cauza lumânărilor false; împrejuririle au fost puțin stricate, s-au făcut reparații prin spezele enoriașilor, (...), s-au strâns toate osemintele neîngropate ale eroilor căzuți în război și s-au îngropat”².

Din aceeași prezentare aflăm câteva aspecte demografice: „în Comănești există 450 de enoriași ortodocși, în zonele Lunca de Jos și Podina, Podei – 350 de enoriași, iar în Lăloaia și Șupan erau 1050, respectiv 700 de enoriași”³.

Pe lângă aceste informații sunt prezente și elemente despre clădirile bisericilor din parohie: „bisericele din satele Comănești și Șupan sunt într-o stare bună, cea dintâi construită din zid, iar cea de-a doua din lemn, ambele acoperite cu tablă”⁴.

Documentele din perioada de după 1918 conțin și informații despre situația comunității în timpul conflictului, acestea permițându-ne să identificăm principalele probleme cu care s-au confruntat locuitorii Comăneștiului în timpul războiului. Astfel, în același raport trimis Protoieriei Bacău, preotul Gheorghe Hanganu prezintă situația familiei sale în timpul războiului: „în anii 1916 și 1917 am avut și comuna Agăș, evacuat (fiind) din Comănești, o parte din comuna Brusturoasa și 1500 de refugiați din Muntenia; am căutat și parohia Asău, timp de trei luni și în acest timp am avut și epidemie”⁵. Pe lângă aspectele strict religioase sunt precizate și „suferințele materiale destule din timpul războiului, mizerii destule suportate de enoriași, chiar și casele mele au fost arse toate cu tot ce s-a aflat în ele; am scăpat cu 9 copii numai u sufletul gol, fără haine,

¹ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, **Fond nr. 414**, Parohia Sfântul Spiridon, Dosar 1/1919, f. 1.

² **Ibidem**, f. 18.

³ **Ibidem**, f. 4.

⁴ **Ibidem**.

⁵ Idem, Dosar 1/20, f. 12.

fără mâncare”⁶.

Tot în corespondența cu forul superior, condusă în acea perioadă de Theodor Zota, preotului paroh i se aduc la cunoștință și alte probleme ce urmau a fi rezolvate: „ajutorarea văduvelor și a orfanilor de război pentru a lucra pământul”⁷, „împroprietărirea preoților cu două loturi de teren de cultură”⁸ și „adoptarea noului calendar și aplicarea lui numai în afacerile civile”⁹.

Alt răspuns al preotului paroh din 25 august 1920 oferă informații despre structura etnică a populației din Comănești, respectiv: „un total de aproximativ 3533 de oameni, din care 3095 de români, 23 de italieni, 53 de unguri și 9 austrieci”¹⁰. Prezența italienilor, ungurilor și a austrieșilor este pusă în legătură cu implicarea acestor țări în diferite domenii economice (industria lemnului, extractivă).

O descriere mai amănunțită a Parohiei Comănești este realizată de același preot paroh în anul 1921, ca răspuns la cererea Ministerului Cultelor și Artelor, semnată de O. Goga. Prezentarea urmează un plan stabilit de minister, urmând următoarele elemente: componența parohiei, descrierea geografică, viața morală și socială, slujitorii parohiei.

Iată câteva elemente care alcătuiesc imaginea parohiei Comănești, la începutul secolului al XX-lea.

Parohia era „constituită din trei biserici: cea parohială, cu hramul Sfântului Spiridon din Comănești, una filială din satul Lăloaia cu hramul Sfântului Neculai și a doua filială în satul Șupan cu hramul Intrarea în biserică”¹¹.

Din prezentarea geografică aflăm următoarele: „parohia este situată în comuna Comănești, întinderea ei este de 5 km; vecinătățile ei: la răsărit – râul Urminiș, la apus – pâraul Ciobănuș, la miazăzi – proprietatea domnului N. D. Ghika, iar la miazănoapte – pâraul Trotuș. [...] Distanța în km de la reședința județului Bacău până la parohie este de 56 km”¹².

Clădirile bisericilor sunt descrise astfel: „biserica parohială în stare bună, acoperită cu tablă, cea filială din satul Lăloaia e de lemn, acoperită cu draniță (...), cea filială din satul Șupan este tot de lemn, acoperită cu tablă, reparată de locuitori, în stare bunisioară”¹³.

Despre personalul parohiei aflăm următoarele: „preotul Gheorghe Hanganu, născut pe 22 decembrie 1865, căsătorit la 4 februarie 1890 cu Ecaterina (casnică), 9 copii”¹⁴ și cântăreții bisericești Gheorghe Vartolomeu și Pandele Pandelaș, ambii cu școala de cântăreți.

Aspectele prezentate, alături de informațiile referitoare la celelalte biserici din zonă (Lăloaia, Vemești, Leorda)¹⁵, pot completa tabloul vieții religioase din Comănești, subliniindu-se încă o dată rolul important al istoriei locale, în toate componentele ei.

Aspects de la vie religieuse du Comănești

Résumé

L’auteur présente quelques aspects de la vie religieuse du Comănești au premières décennies du XXe siècle.

⁶ *Ibidem*, f. 13.

⁷ *Ibidem*, f. 18.

⁸ *Ibidem*, f. 14.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Idem*, Dosar 1/1921, f. 8.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, Fond nr. 390 și 396.

SFÎNTA EPISCOPIE A ROMÂNULUI

No. 1490

EXECUTAT
LA DIRECȚIA JUDEȚEANĂ
BACĂU
A ARHIVELOR NAȚIONALE

SCRISOARE PASTORALĂ *

către iubitul cler și popor din eparhie.

Sfîntul Sinod al Bisericii ortodoxe române autocefale din regatul României, a făcut unele îndreptări în calendarul julian, aflător azi în practica sfintei noastre biserici. Motivele, cari au determinat Sfîntul Sinod la pasul acesta sînt pe larg înșirate în *Enciclica*, publicată în revista „*Biserica Ortodoxă Română*” din Iulie a. c. pe care revistă o primește fie-care preot. Pe pagina ultimă a revistei e imprimat însuși Calendarul îndreptat de pe lunile Octombrie, Noembrie și Decembrie 1924 cu unele explicațiuni subliniare.

Prin scrisoarea de față am voit, deoparte să vă atrag luarea aminte asupra Enciclicei pastorale, iar de altă parte să vă dau unele lamuriri, scrise pe înțelesul tuturor, asupra calendarului îndreptat. Din cercetarea acestuia ori-ce creștin cu ușurință se poate convinge, că calendarul îndreptat nu este un calendar nou, împrumutat dela vre-o altă biserică străină, ci este *vechiul nostru Calendar ortodox*, după care de veacuri am prăznuit cele mai însemnate momente din viața Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, după care am cinstit amintirea Proorocilor și a Sfinților Mucenici, după care am ținut posturile, mari și mici, și după care ne-am rugat la diferitele slujbe bisericești pentru mîntuirea noastră sufletească.

După socotelile astronomilor, anul așa cum e împărțit pe luni și pe zile în calendarul julian, compus de un învățat păgân înainte de nașterea Mântuitorului, pe vremea consulului roman Iuliu Caesar, și pe care calendar l-au primit Sfinții Părinți la anul 325, în primul sobor ecumenic dela Nicea, este mai lung cu 11 minute și 12 secunde, decât anul solar sau tropic (timpul în care soarele se învîrte odată în jurul osiei sale). Anume Sfinții Părinți în sinodul dela Nicea au stabilit lungimea anului cu 365 zile și 6 ceasuri, de unde tot al patrulea an era cu o zi mai lung, care zi se adăuga la luna lui Faur. Astronomii, adică bărbații învățați, care se ocupă cu mersul planetelor și cu schimbarea anotimpurilor, au constatat, că durata unui an este de 365 zile, 5 ceasuri, 48 minute și 48 secunde, adică cu 11 minute și 12 secunde mai scurt decât anul din calendarul julian, primit de Sfinții Părinți. Această diferență, în 128 ani face o zi, iar dela primul sinod ecumenic până în zilele noastre s'a urcat la 13 zile. Așa spre pildă: Toată lumea știe, că începutul primăverii, când ziua este egală

* Această scrisoare să se citească în toate bisericile din eparhie.

CULTIVAREA ȘI EDUCAREA SENTIMENTELOR RELIGIOASE ALE ELEVILOR PRIN ACTIVITĂȚI EXTRACURRICULARE

Irina Leonte

În general, educația este prezentată ca un mijloc intelectual de a accede la o viață mai bună. Educația face totul posibil. Iar educația religioasă, ce a reînviat după o lungă perioadă de absență în școala românească, în care a avut o frumoasă tradiție, este activitatea didactică poate cea mai plăcută, mai interesantă, din aria curriculară „Om și societate”. Afirmatia s-ar explica tocmai prin modul de practicare al acestei activități, care se referă atât la planul teoretic cât și la cel practic, extracurricular.

Sfânta Scriptură ne învață că omul este creat după chipul lui Dumnezeu (**Facere** 1, 26) și, totodată, ne îndeamnă spre asemănarea cu Dumnezeu, adică spre desăvârșire, spre îndumnezeire. Pentru a atinge acest măreț scop, fiecare creștin, indiferent de starea sa, trebuie să aibă ca punct de plecare adevărul despre chipul lui Dumnezeu din om, deoarece, noțiunea de „chip” cuprinde în sfera sa elemente majore și anume: *rațiunea* spre adevăr, *voința* spre bine și *sentimentul* spre frumos și fericire.

Dacă, prin intermediul rațiunii se poate alcătui un limbaj de comunicare, de cunoaștere teoretică a învățăturilor divine, Dumnezeu a voit, în atotputernicia și atotînțelepciunea Sa, să-l înzestreze pe om cu aceste sentimente, între care un rol important îl au cele de natură religioasă. Am putea spune că sentimentele religioase nasc în noi dorul de Dumnezeu, setea și dorința de a-L cunoaște, de a-L simți și de a-L impropia: „Dumnezeu este iubire” (1 **Ioan** 4, 8).

Educația religioasă în școală presupune necesitatea firească și obligatorie a practicării virtuților creștinești deoarece, în caz contrar ea s-ar face pe un teren arid, sterp. Educația se poate realiza cu succes dacă sentimentul religios a fost descoperit și cultivat în sânul familiei și, de ce nu, dacă profesorul destinat cu pregătirea religioasă în școală, reușește să transmită învățătura creștină într-un mod accesibil, atât la nivel teoretic, cât și la nivel practic. În cazul în care „cei șapte ani de acasă” lipsesc, atunci apare o problemă serioasă ce va apăsa în timp pe umerii școlii, ai Bisericii și ai societății. Este de o importanță majoră educația în familie, până la vârsta școlarizării, cel puțin, deoarece până la această vârstă copilul imită anumite activități, care, repetate cu succes, devin mai târziu obișnuințe. Un exemplu în acest sens ar putea fi participarea la slujbele bisericii, la viața Bisericii. Este o activitate ce se transmite de la generație la generație, de la părinți la copii. Sfinții părinți ai Bisericii, Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Vasile cel Mare, cunoșteau doar două drumuri la vârsta adolescenței și anume: spre Biserică și spre școală, deoarece educația religioasă primită de la părinți, în copilăria lor a fost adecvată cerințelor creștine.

În prezent, activitatea educativă din cadrul familiei se lovește de adevărate obstacole și de aceea o sarcină în plus pentru educația religioasă – morală a tinerilor îi revine școlii. Profesorul de religie se vede pus în situația de a-și depăși limitele de pedagog, de orator la catedră. El trebuie să facă mai mult decât atât. Trebuie să îmbrace și haina de misionar, ceea ce implică o devoțiune obligatoriu inepuizabilă, dar totodată atât de necesară. Obligatorietatea de a depăși cadrul clasei, de a trece din plan teoretic în plan dinamic, aplicativ, apare într-un fel ca o reacție față de tendința de laicizare a societății.

Nu trebuie uitată etimologia cuvântului „religie”, care desemnează legătura sau unirea omului cu Dumnezeu. De aceea, religia trebuie să atingă două obiective: transmiterea învățăturilor divine, dar și experiența lor, aplicarea lor în viața de zi cu zi.

Acesta este un ideal creștin ce pornește din interior spre exterior, din interiorul școlii spre exteriorul ei. Din această perspectivă profesorul este un misionar, un slujitor al lui Hristos, un

apostol la catedra de religie. Pentru cultivarea sentimentului religios în afara școlii, profesorul dispune de anumite activități, experiențe, capabile să sensibilizeze natura spirituală a elevului.

O primă activitate de acest fel este frecventarea slujbelor religioase de la Biserică, ce se desfășoară cu precădere în zilele de sărbătoare. Practic biserica devine în acest caz „laboratorul de experiențe” al elevului creștin. Aici, în casa lui Dumnezeu, el va recunoaște, prin trăire, învățăturile primite la școală, va trăi rugăciunea în comuniune cu ceilalți creștini, se va împărtăși din harul divin prin Sfintele Taine, va participa la Sfânta Liturghie, își va uni glasul cu cel al întregii biserici prin cântările liturgice și mărturisirile de credință. În același timp va simți bucuria marilor sărbători creștine, le va cunoaște dimensiunile și valorile transmise, de o profunzime unică.

Integrarea în dimensiunea eclesială este de fapt unirea lui Hristos cu întreaga comunitate și trăirea în Hristos și cu Hristos: „nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine” (Gal. 2, 20) De aceea prezența la biserică a fiecărui elev este absolut necesară deoarece el se angajează la o viață în comuniune cu Dumnezeu și cu sfinții Săi.

Alături de participarea elevilor la viața bisericii, pentru cultivarea sentimentelor religioase, se mai poate dispune de următoarele activități creștine: - pelerinaje și excursii la mănăstiri, activități în organizații creștine de tineret, participarea la manifestări ale tradițiilor religioase ale localității, vizitarea orfelinatelor, a azilelor, a muzeelor, integrarea în corurile bisericești, vizionarea unor documentare sau emisiuni cu caracter religios, organizarea unor dezbateri pe teme religioase având ca invitați personalități eclesiale.

Pelerinajele sau excursiile la mănăstiri sunt activități ce energizează, incită și bucură inima elevilor, care vor cunoaște nu doar peisajele absolut minunate în care se încadrează aceste „oaze de credință și trăire creștină”, ci vor cunoaște și un mod de viață aparte, diferit de cel obișnuit, lumesc. Această experiență poate trezi curiozitatea, respectul și pioșenia tânărului față de viața monahală, dedicată și jertfită în totalitate lui Hristos.

Impactul benefic asupra elevilor poate fi amplificat, prin participarea lor la serviciul divin public din cadrul mănăstirilor, deoarece se știe că acesta este mai amplu, oarecum deosebit, prin gesturile monahilor, prin ținuta lor, prin devotamentul afișat pentru rugăciune.

Din toate acestea elevul creștin va avea multe de învățat: bucuria de a participa la sfintele slujbe, practicarea rugăciunii benevole, individuale, însușire unor virtuți creștine: smerenia, credința, dragostea față de Dumnezeu și de Biserica Sa, ascultarea de cei mai mari și nu în ultimul rând răbdarea.

Toate aceste aspecte sunt contrare modului de viață afișat de tineret în prezent. De aceea se poate face o comparație între modul de viață creștin, care cere improprierea valorilor creștine și cel actual, modern, libertin. Se poate observa finalitatea lor, evidențiind pe cele care creează adevărate valori morale și cele care generează mutații în societate.

Însă, în procesul de a deveni un bun creștin, elevii trebuie să cunoască viața celor din orfeline și din azile, care trăiesc în afara comuniunii familiale. Vizitarea acestor persoane s-ar înțelege ca o urmare firească a cuvintelor Mântuitorului: „...Flămând am fost și Mi-ați dat să mănânc, ...gol am fost și M-ați îmbrăcat, bolnav și M-ați cercetat... întrucât ați făcut unui dintre acești frați ai Mei mai mici, Mie Mi-ați făcut” (Matei 25, 34-40).

Așadar, practicarea milosteniei și a iubirii aproapelui pe lângă celelalte virtuți creștine mai înainte amintite, sunt esențiale în cultivarea sentimentelor religioase.

Integrarea în organizațiile creștine de tineret este utilă, deoarece programele lor de activitate coincid cu cele afirmate până acum, iar în ceea ce privește emisiunile sau documentarele cu caracter religios, se poate afirma că ele ajută tineretul la angajarea sa în dezbateri pe teme religioase.

În concluzie, cultivarea sentimentelor religioase prin activități extracurriculare este necesară, mai ales în măsura în care rolul familiei în procesul educațional se diminuează substanțial. În acest context, școala trebuie să realizeze o implicare totală și reală în pregătirea elevilor pentru viață.

Din câte cunoaștem, dezinteresul familiei, lipsa ei de preocupare educativă, cumulată uneori și cu neimplicarea școlii, poate produce adevărate mutații sociale, iar educația va avea de suferit în viitor. De aceea, colaborarea dintre Biserică și școală trebuie să fie intensificată în primul rând prin activitatea profesorului de religie, care nu este altceva decât mîna prelungită a slujitorului Bisericii, adică a preotului.

Bibliografie selectivă

1. Rene de Lassus, **Descoperirea sinelui**, tradus de Traiana Necșa, București, Editura Teora, 2004
2. Andrei Cosmovici, Luminița Iacob, **Psihologie școlară**, Iași, Polirom, 1998
3. Pr. lect. dr. Petre Comșa, **Despre calitățile intelectuale și morale ale profesorului de religie**, în *Studii Teologice*, anul LV (2003), nr. 3-4
4. Pr. Nicolae Dura, **Propovăduirea Cuvântului și Sfintele Taine în lucrarea de mântuire** (teză de doctorat), în *Studii Teologice*, anul L (1998), nr. 1-2
5. Rene Rogelio Smith, **Procesul pedagogic. Agonie sau renaștere? O abordare din perspectivă biblică**, traducere: Ancuța Ionescu, Cernica, CEITA, 2005.

L'instruction et l'éducation des sentiments religieux des élèves

Résumé

L'auteur présente quelques aspects de l'éducation des sentiments religieux des élèves par des activités extracurriculaires.

ASPECTE ALE PREDĂRII LIMBII FRANCEZE LA ȘCOALA NORMALĂ DE BĂIEȚI „ȘTEFAN CEL MARE” DIN BACĂU ÎN JURUL ANULUI 1940

Mihai Murariu

Într-un pasaj preluat de dicționarul **Petit Robert**, Victor Hugo afirma: „(...) noi respectăm pe ici și colo (...) trecutul, cu condiția să consimtă să fie mort. Dacă vrea să fie viu, îl atacăm și încercăm să-l ucidem”¹.

Evidentă, ironia conținută în aceste cuvinte ne incită să privim retrospectiv un aspect asupra căruia am mai zăbovit: acela al aureolei unui mare dascăl, care a înnobilit și instituția noastră, profesorul de limba franceză **Dumitru Alistar** (1914-1974). Și implicit, asupra predării limbii franceze în jurul anului 1940. Desigur, în contextul din acei ani ai școlii.

Dacă într-un precedent articol² ne-am referit la indicii pe care documentele de arhivă le oferă asupra Școlii Normale de Fete „Domnița Elena”, de această dată vom urmări, tot pe baza documentelor de arhivă, pași din traseul profesional al ilustrului profesor la Școala Normală de Băieți, cu care cea dintâi a fuzionat, după cum se știe, în 1956.

La Școala Normală de Băieți, profesorul Dumitru Alistar a funcționat între 1 septembrie 1938-1 noiembrie 1945. O perioadă marcată de evenimente, adevărate seisme, nu doar pentru unitățile școlare, pentru procesul de învățământ, pentru viața curentă a dascălilor, școlarilor și familiilor lor. Enumerarea a doar câtorva din astfel de momente ne ajută să ne transpunem în atmosfera acelor ani. Documentele de arhivă consemnează, la 26 iunie 1941, instalarea armatei germane în localul Școlii Normale³. La 5 iunie 1944, Școala Normală de Băieți este evacuată. Mai întâi în comuna Satchinez din fostul județ Timiș-Torontal⁴. Urmează, în același an, evacuarea școlii la Rusca Montană, județul Severin⁵, și apoi în comuna Slănic, județul Prahova⁶. Documentele de atunci ale școlii cuprind state de plată unde, în rubrici speciale, pot fi descifrate numele profesorilor mobilizați pe front, ale suplinitorilor lor, ale profesorilor mobilizabili și ale celor ce urmau să-i suplinească. Printre numele profesorilor mobilizabili și apoi mobilizați pe front îl descoperim pe acela al dascălului Dumitru Alistar.

Enumerarea acestor repere sugerând condițiile de funcționare a școlii revelă desigur un traseu plin de dificultăți, de neprevăzut. Reflectate în documentele instituției care, spre deosebire de cele ale Școlii Normale de Fete, au fost în totalitate salvate în timpul războiului. Descoperim, de exemplu, mențiunea asupra rechiziționării de către armata sovietică a unei mașini **Ford** și a unei trăsurii cu arcuri din inventarul școlii. Și aceasta, în același an 1944, când Școala Normală de Băieți a fost evacuată în trei rânduri. Arhivele atestă insuficiența manualelor, care explică desfășurarea anevoioasă a lecțiilor⁷. Uneori, învățătorii fiind mobilizați, Școala de Aplicație funcționează cu o singură învățătoare detașată⁸. În anul școlar 1943-1944, profesorul Dumitru Alistar era singurul profesor de limba franceză al școlii⁹. Mai mult, o inspecție programată în vederea definitivatului nu poate avea loc, profesorul planificat fiind mobilizat¹⁰.

Am înregistrat astfel de detalii, cu riscul de a demonstra lucruri evidente. Desigur, totul se complică în timp de război. Dar zăbava asupra documentelor emise atunci ne-a transmis o parte

¹ „(...) nous respectons çà et là (...) le passé, pourvu qu'il consente à être mort. S'il veut être vivant, nous l'attaquons, et nous tachons de le tuer”. (Hugo, în **Le Petit Robert**, Dictionnaires Le Robert, Paris, 2003).

² Mihai Murariu, **Aspecte ale predării limbii franceze la Școala Normală de Fete „Domnița Elena” în jurul anului 1940**, în *Zargidava*, nr. IV, Bacău, 2005.

³ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, fond **Școala Normală de Băieți**, Dosar 2/1939, fila 4.

⁴ Idem, Dosar 5/1943, vol. I, f. 73.

⁵ Idem, Dosar 1/1944, vol. II, f. 132.

⁶ Idem, Dosar 2/1941, vol. II, f. 45.

⁷ Idem, Dosar 13/1943-1944, f. 48 verso.

⁸ Idem, Dosar 3/1937, f. 76.

⁹ Idem, Dosar 4/1944, f. 49 - 50.

¹⁰ Idem, Dosar 2/1941, vol. I, f. 66.

din vibrația emițătorilor lor. Care au pășit și trăit în incinta instituției sărbătorite an de an de noi, succesorii lor.

Procesele verbale de inspecție scot în evidență implicarea dascălilor în împlinirea misiunii lor, ca și exigența cu care se tinde spre atingerea calității în instruirea tinerilor. Precierile asupra lecțiilor sunt însoțite și de observații și recomandări. Ele nu abundă în superlative. Unuia dintre profesorii inspecțiați la 17 mai 1938 i se sugerează, de exemplu, să evite monotonia lecției, cauzată prin examinarea la tablă a 5 elevi fără colaborarea celorlalți¹¹.

Câteva dintre procesele verbale de inspecție prezente în documentele menționate conțin constatări asupra lecțiilor profesorului Dumitru Alistar. Al cărui nume figurează când în lista profesorilor mobilizați, când în aceea a dascălilor mobilizabili, când ca „suplinitor”, când ca profesor inspectat pentru definitivat, când la inspecție curentă, atât la limba franceză, cât și la limba italiană.

Pentru a transmite cititorului ceva din atmosfera anului 1942 din Școala Normală de Băieți, vom rezuma concluziile procesului verbal încheiat la 26 ianuarie, după ce profesorul Dumitru Alistar a fost asistat, în vederea definitivatului, la 3 ore de limbă franceză. Calificativul „foarte bine” încheie acest proces verbal după evidențierea unei frumoase pregătiri de specialitate a profesorului, a siguranței cu care folosește limba și se orientează în literatura franceză, a tactului pedagogic, a echilibrului între autoritate și abordarea afectivă a elevilor, a încrederii pe care le-o inspiră. Aptitudinilor dascălului i se adaugă calitatea stăruinței în propria perfecționare. În plus, se subliniază contribuția, în calitate de subdirector, la gospodărirea școlii, misiune care presupune eforturi deosebite în contextul epocii.

Amintind că elogiile nu constituie nicidecum punctul forte al proceselor verbale de inspecție păstrate în arhive, vom și reproduce „concluziunile” rezumate mai sus¹².

Concluziuni:

1) Este un profesor cu pregătire frumoasă, mănincă în limbă franceză, având o cunoaștere în cadrul literaturii franceze.

2) Are o metodă bună de predare, are artă în expunerea și în explicarea pentru a-și învăța elevii.

3) Deține multă experiență pentru pregătirea elevilor, știind să se oprească la ce este necesar și să se îndrepte în continuare, menținându-și în același timp autoritatea necesară.

4) La subordonatul său are o părere pentru elevii din clasele pentru profesori, unde se găsește în continuare, menținându-și în același timp autoritatea necesară.

Pentru aceste motive este propus pentru definitivare cu calificativul foarte bine.

Prof. O. Ghenghi

Dr. T. Mărgărit, Dr.

Președinte

¹¹ Idem, Dosar 3/1937, f. 16.

¹² Idem, Dosar 3/1937, f. 76.

Aprecieri asemănătoare vom regăsi și în alte cinci procese verbale de inspecție ulterioare definitivului¹³.

Nu vom insista asupra conținutului programei analitice la disciplina limba franceză. Vom aminti doar, ca și în referirile noastre la Școala Normală de Fete, preponderența textelor literare, ordonate cronologic, dar și folosirea elementelor de limbă însușite în exprimarea liberă. Preponderență oglindită și în planificarea lecțiilor recapitulative, riguros alcătuită, încadrându-se în stilul general de proiectare, adaptare și desfășurare a activității școlii.

Vorbind despre rigoare, vom menționa că implicarea dascăliilor și elevilor în procesul de învățământ se reflectă și în exigența notării. La 11 iunie 1940, documentele școlii consemnează, la disciplina limba franceză, 20 corigenți la clasele I-IV, al căror total era de 199 elevi¹⁴. Nu se înregistrează, în schimb, nici un corigent la clasele V-VII, probabil datorită stilului de muncă imprimat în primii ani de studiere a limbii franceze. Admiterea în clasa a V-a impunea probă scrisă la română și matematică, precum și probă orală la română, matematică, franceză, istorie și geografie. La proba de limba franceză nu s-au înregistrat note de 9 și 10; foaia de examen consemnează, pentru cei 37 elevi admiși, 7 note de 5, 14 de 6, 11 de 7 și 5 de 8¹⁵.

Referindu-ne tot la rigoare, vom menționa claritatea cu care, în condica de prezență, se poate urmări ce lecție s-a predat, în cursul anului școlar, la fiecare dintre clase. Putem afla de exemplu că luni, 12 februarie 1945, la clasa a VI-a s-a predat „Pierre Corneille. La vie et l'oeuvre”. Că marți, 13 februarie 1945, la clasa a VII-a s-a predat „Jean Jacques Rousseau. La vie”. Că la aceeași clasă, joi, 15 februarie 1945, s-a continuat prin prezentarea operei lui Rousseau. Că în aceeași zi la clasa a VI-a s-a studiat un fragment din *Le Cid* al lui Corneille¹⁶. Și așa mai departe ...

În condica de prezență, descoperim, desigur nu concomitent, și alte nume de profesori de limba franceză: Teodor Țăru, V. Lefter, Cristescu Matei, Elena Pavelescu, Gheorghe Ionescu, V. Cristian, Lucreția Gheorghiu, Ioan Grigoriu. Cu acesta din urmă, Dumitru Alistar avea să colaboreze, în cadrul Institutului Pedagogic de 3 ani Bacău, la formarea de viitori profesori de limba franceză.

Ord. nr.	Obiectul	Nota la teză	Nota la oral	Lecția	Numărul profesorului
1.	Religia	6	8	7 ⁰⁰	2107. Ind. de la
2.	România	3	7	5 ⁰⁰	A. Olaru
3.	Franceza	4	4	7 ⁵⁰	2107. Ind. de la
4.	Habana	8	6	7 ⁰⁰	2107. Ind. de la

Pentru că am avut privilegiul de a răsfoi pagini din viața școlii în care pășim astăzi, vom dăruii cititorului semnătura, cu penița, în registrul matricol, a unuia dintre prestigioșii săi dascăli: aceea a profesorului Dumitru Alistar¹⁷.

Apropiindu-ne astăzi de instituția noastră, îi recunoaștem dintr-o privire condiția de monument de patrimoniu (care urmează a fi reabilitat). Privind-o, captăm în plus discreta rezonanță a atâtor pași mereu hotărâți, ani și ani de-a rândul, să poarte și să transmită cu demnitate torța de slujitor dăruit al școlii.

¹³ Idem, Dosar 3/1937, f. 8, și Dosar 13/1943, filele 2 v., 3, 17 și 17 v.

¹⁴ Idem, Dosar 5/1940, f. 1 - 5.

¹⁵ Idem, Dosar 5/1940, f. 6 - 6 v.

¹⁶ Idem, Dosar 23/1945, f. 6 v. - 9 v.

¹⁷ Idem, Dosar 15/1944, f. 23.

**Aspects de l'enseignement du français à l'Ecole Normale de Garçons
„Ștefan cel Mare” autour des années 1940
Résumé**

Documents d'archives à l'appui, l'auteur observe des aspects de l'enseignement du français dans l'une des deux écoles auxquelles remonte (à côté de l'Ecole Normale de Jeunes Filles "Domnița Maria") l'actuel établissement COLEGIUL NAȚIONAL PEDAGOGIC "ȘTEFAN CEL MARE" BACĂU.

On y énumère des repères suggérant les conditions de fonctionnement de l'école à l'époque: l'occupation de l'établissement par l'armée allemande, déplacement des archives, enseignants mobilisés ou mobilisables.

Malgré ces difficultés tout à fait particulières, l' élan des enseignants à accomplir leur tâche, la rigueur de l' évaluation des professeurs et de leurs élèves sont illustrés dans les documents d'archives.

Quant au programme d'enseignement du français, on remarque la prépondérance, dans les manuels, des textes littéraires, points de départ dans l'expression personnelle. .

Les procès - verbaux d'inspection pas du tout élogieux à l'époque révèlent, entre autres, la personnalité d'un professeur illustre: DUMITRU ALISTAR.

Des photocopies de documents - écrits au porte-plume - complètent une image du passé de l'actuel établissement.

Bibliografie

1. Documente inedite păstrate la Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, **fond Școala Normală de Băieți "Ștefan cel Mare"**.
2. Grigorovici, Gr., **Bacăul din trecut și de azi**, Bacău, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933.
3. Cosmescu, Marin, Dănilă, Ioan, **Dumitru Alistar. Un ilustru cărturar moldovean. Poet. Traducător. Lingvist**, Bacău, Editura „Egal”, 2004.
4. Leoveanu, Relu, **Liceul Pedagogic "Ștefan cel Mare" Bacău, 140 ani. File de monografie**, Bacău, 2000.
5. Murariu Mihai, **Aspecte ale predării limbii franceze la Școala Normală de Fete „Domnița Elena” în jurul anului 1940**, în *Zargidava*, Revistă de istorie (Societatea de Științe Istorice din România, filiala Bacău, Fundația cultural - științifică "Iulian Antonescu"), nr. 4, Bacău, 2005.

PROIECT DE LECȚIE

Cornelia Cucu

Școala: *Liceul cu Program Sportiv*

Profesor: *Cucu Cornelia*

Data: *22 mai 2008*

Clasa: *a VIII-a*

Obiectul: *Istoria Românilor*

Unitatea de învățare: *Constituirea României moderne*

Subiectul: *Societatea românească de la Unire la Independență*

Tipul lecției: *Lecție de evaluare și autoevaluare*

Timp: *50 minute*

Loc de desfășurare: *Cabinetul de istorie sau sala de clasă*

Obiective de referință:

- 1.3. Să transpună informații istorice pe hartă;
- 3.1. Să analizeze un eveniment, personaj sau fapt istoric pornind de la diferite surse de informații;
- 3.2. Să realizeze tabloul unei perioade istorice identificând schimbările intervenite;
- 3.4. Să identifice elementele comune și diferențele referitoare la mai multe fapte istorice;
- 4.2. Să selecteze și să folosească adecvat termenii proveniți din analiza surselor istorice;
- 4.3. Să folosească în contexte noi termenii istorici învățați;
- 5.1. Să se raporteze critic la opiniile altora și să-și revizuiască propriile opinii în funcție de context.

Obiective de evaluare:

- O1 - să utilizeze, în contexte noi, noțiuni istorice învățate;
- O2 - să selecteze și să utilizeze informații oferite de surse istorice, la prima vedere sau cunoscute;
- O3 - să plaseze în timp și spațiu evenimentele istorice;
- O4 - să interpreteze din punct de vedere istoric relații de tip cauză-efect;
- O5 - să prezinte o perioadă istorică în funcție de anumite repere;
- O6 - să compare evenimente și procese istorice, stabilind asemănări și deosebiri.

Resurse procedurale: test de evaluare sumativă cuprinzând itemi obiectivi, semiobiectivi și subiectivi pentru înțelegerea și fixarea cunoștințelor; chestionar de autoevaluare.

Resurse materiale:

- **Manual de Istoria Românilor**, clasa a VIII-a, Editura Teora, 2002;
- Gheorghe Tănăsă, Ștefan Gh. Arsene, **Crestomația pentru studiul Istoriei Moderne și Contemporane a Românilor în învățământul preuniversitar**, Iași, Editura „Spiru Haret”, 1996;
- Vasile Pascu, **Istoria modernă a românilor**, București, Editura „Clio Nova”, 1996;
- Rozalia Doicescu (coordonator), **Ghid de evaluare la istorie**, București, 2001;
- hărți istorice: **Țările Române de la mijlocul secolului al XVIII-lea până la 1859; Romania între 1859-1914**

Project Lesson Summary

The author presents a project lesson „of evaluation and auto-evaluation” for the VIIIth grade.

DESFAȘURAREA LECTIEI

Moment organizatoric: -notarea absențelor;
 -pregătirea materialelor necesare desfășurării lecției: harti, test de evaluare, chestionar de autoevaluare.

Planul de evaluare	Obiectiv de evaluat	Itemi	Barem de corectare
Lupta romanilor pentru Unire	O2	<p>Cititi textul si completati spatiile punctate folosind termenii din lista de mai jos:</p> <p>Lupta romanilor pentru unire a cunoscut diverse modalitati. In tara au fost editate publicatii precum.....S-au constituit.....cu rol coordonator la Iasi si Bucuresti, au fost trimise..... catre Marile Puteri. In emigratie, romanii au infiintat la Paris....., au activat in cadrul.....au editat reviste precum.....</p> <p>Lista de termeni: Comitetul Unirii, Comitetul Central Democratic European, "Romania literara", memorii, "Junimea romana", "Steaua Dunarii", "Timpul", "Republica romana", "Romania viitoare", "Romanul", Comitetul Democratic Roman.</p>	11 puncte (11x1)

Congresul de la Paris si problema romaneasca	O2 O3 O4	<p>Cititi cu atentie textul de mai jos:</p> <p>1."Respectarea drepturilor Principatelor, indeosebi a autonomiei lor in cuprinderea vechilor capitulatii incheiate cu Inalta Poarta in anii 1393, 1460, 1511 si 1634.</p> <p>2. Unirea Principatelor intr-un singur stat sub numele de Romania.</p> <p>3. Print strain cu mostenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei si ai carui mostenitori sa fie crescuti in religia tarii.</p> <p>4. Neutralitatea pamantului Principatelor.</p> <p>5. Puterea legiuitoare incredintata unei obstei Adunari, in care sa fie reprezentate toate interesele natiei".</p> <p>(Rezolutia Adunarii ad-hoc a Moldovei cu privire la Unirea Principatelor)</p> <p>Cerinte: 1.Definiti notiunea de adunare ad-hoc. 2.Cand au avut loc Adunarile ad-hoc ? 3.Ce caracter au avut Adunarile ad-hoc? 4.Sintetizati principalele prevederi ale Rezolutiei . 5.Identificati momentul istoric in care este realizat punctual 3 al Rezolutiei.</p>	10 puncte (5x2)
Adunarile ad-hoc (1857)	O2	<p>Realizati un text de 5 randuri folosind urmatoorii termeni: Principatele Unite ale Moldovei si Valahiei, Comisia Centrala, Inalta Curte de Justitie si Casatie, Focsani, Constitutie.</p>	10 puncte (5x2)
Dubla alegere a lui A.I.I.Cuza. Insemnatarea istorica a Unirii	O3	<p>"Alegandu-te pe Tine Domn in tara Noastra, noi am voit sa aratam lumii ceea ce toata tara doreste: la legi noi, om nou...Fii dar omul epocii...fa ca legea sa fie tare; iar Tu, Maria Ta , ca Domn, fii bun si bland, fii bun mai ales pentru aceia pentru care mai toti Domnii trecuti au fost nepasatori sau rai."</p> <p>(Salutul adresat de Mihail Kogalniceanu, in numele Adunarii electivale a Moldovei).</p> <p>Cerinte: 1. Cine, cand si in ce conditii a fost ales domn in Moldova si Tara Romaneasca? 2. Pornind de la acest text, care este insemnatarea istorica a actului de la 24 ianuarie 1859.</p>	3,5puncte (1,5+2)
Domnia lui A.I.I.Cuza.	O4 O5	<p>In coloana A sunt enumerate principalele legi adoptate in timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, iar in coloana B sunt mentionate prevederile acestora. Stabiliti perechile corecte dintre fiecare litera din coloana A si cifra corespunzatoare din coloana B :</p>	14 puncte (7x2)

	puncte ,5)	puncte (2)	puncte
--	---------------	---------------	--------

		<p>c). România și-a proclamat independența. d). Tratatul de pace de la San Stefano și Berlin au recunoscut independența României. e). Armata română a fost solicitată să treacă la sud de Dunăre de către ruși.</p> <p>II. Alegeți răspunsul corect:</p> <p>1. Pacea de la San Stefano s-a încheiat la: a). 19 februarie 1878; b). 19 ianuarie 1878; c). 1 iulie 1878.</p> <p>2. În afara de independența României, tratatul de la San Stefano recunoștea independența: a). Bulgariei; b). Greciei; c). Serbiei.</p> <p>3. Pacea de la San Stefano era avantajoasă pentru: a). Rusia; b). Turcia; c). Anglia.</p> <p>4. Același tratat stabilea crearea unui mare principat, sub tutelă rusă, al: a). Serbiei; b). Herțegovinei; c). Bulgariei.</p> <p>5. A prezentat un memoriu de protest al României la Congresul de la Berlin: a). Mihail Kogălniceanu; b). Mihail Cerechez; c). Principele Carol</p> <p>6. Una din condițiile recunoașterii pe plan european a independenței era: a). Rusia să cedeze României Dobrogea; b). România să acorde drept de cetățenie locuitorilor de altă religie decât cea creștină; c). România să cedeze Dobrogea Rusiei.</p>	(6x2)
O3 O4			12 puncte (6x2)
Concluzii		<p>1. Prin rezolvarea acestui test am învățat: a)..... b)..... c)..... d).....</p> <p>2. Rezolvând testul am avut dificultăți la: a)..... b)..... c)..... d).....</p> <p>Chestionar de autoevaluare</p>	

		<p>3. Mi-ăs îmbunătăți performanța dacă: a)..... b)..... c)..... d).....</p> <p>4. Am fost impresionat pozitiv de: a)..... b)..... c)..... d).....</p> <p>5. Cred că activitatea mea poate fi apreciată cu: a) Nota..... b) Calificativul.....</p>	
--	--	--	--

VITALIE BÂRCĂ, *NOMAZI AI STEPELOR. SARMAȚII TIMPURII ÎN SPAȚIUL NORD-PONTIC (SEC. II-I A. CHR.)*, CLUJ-NAPOCA, 2006, 392 p.; *ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE. SARMAȚII ÎN SPAȚIUL EST-CARPATIC (SEC. I A. CHR. – ÎNCEPUTUL SEC. II P. CHR.)*, CLUJ-NAPOCA, 2006, 668 p.

Volumele semnate de Vitalie Bârcă adună o informație arheologică impresionantă care, coroborată cu datele izvoarelor literare și epigrafice și cu reprezentările artistice, oferă o imagine foarte verosimilă despre conținutul culturii materiale și spirituale sarmatice, despre caracteristicile diferitelor comunități tribale sarmatice și despre etapele deplasării acestora, în funcție de anumite cauze de natură politică și demografică, în spațiul nord-pontic și est-carpatic. Repertorii detaliate, numeroase imagini, tabele, hărți și o bibliografie bogată vin în sprijinul interpretărilor și al concluziilor istorice. Fără a intra în detaliile unor probleme care depășesc sfera noastră de competență, vom reține aici doar opinia autorului privitoare la pătrunderea sarmaților la vest de Don care, în cele din urmă, va avea drept consecințe întâlnirea cu civilizația tracică nord-dunăreană și contactele cu lumea romană. Astfel, după Vitalie Bârcă, așezarea efectivă a acestui neam în stepele de la nordul Mării Negre a fost „un proces îndelungat și complex”, care s-a produs abia pe parcursul secolului al II-lea a. Chr. (începuturile datează din primul sfert al acestui veac), responsabili fiind cu precădere triburile roxolanilor, identificați prin mormintele de înhumăție cu defuncții orientați cu capul spre nord, și ale iazigilor, cărora le erau proprii înhumările dispuse spre sud; aici ei au intrat, pe parcursul veacurilor II-I a. Chr., în raporturi cu orașele grecești nord-pontice, cu scіții târzii din zona Niprului Inferior, cu purtătorii culturii Zarubineck de pe Niprul Mijlociu și cu geto-dacii din spațiul est-carpatic (*Nomazi ai stepelor...*, p. 189-190; *Istorie și civilizație...*, p. 233-244, 263). Destrămarea regatului lui Burebista, înfrângerea geților și a bastarnilor de către romani în anul 28 a. Chr., fărâmițarea statului dac, politica romană în regiunea Dunării de Jos și conflictul romano-bosporan au facilitat infiltrarea, pe parcursul secolelor I-II p. Chr. (începuturile datând la mijlocul – a doua treime a veacului I), a unor noi grupuri de sarmați veniți de la est de Don în nord-vestul Mării Negre și la est de Carpați; este vorba despre alani și aorși, cărora le erau proprii mormintele cu defuncții dispuși pe diagonală și cu piese de factură chinezească și central-asiatică, și în mai mică măsură de siraci, care practicau înmormântările orientate preponderent spre vest; aceștia s-au adăugat roxolanilor, care formau populația majoritară. În intervalul amintit, civilizația sarmatică a atins înflorirea maximă, fapt datorat și contactelor diverse cu lumea romană (*ibidem*, p. 244-262, 263-272). Periodizarea respectivă va permite revizuirea unor puncte de vedere exprimate până acum pe o bază nu tocmai sigură în istoriografia românească.

În concluzie, două lucrări valoroase, care dovedesc o muncă asiduă de informare și interpretare. Amplele rezumate în limba engleză le vor face accesibile istoricilor și arheologilor de peste hotare.

Nelu Zugravu

NICOLETA SIMONA MARȚIAN, *ÎNVĂȚĂMÂNT LAIC ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT CREȘTIN ÎN IMPERIUL ROMAN ÎN SECOLELE I-III*, TÂRGU LĂPUȘ, GALAXIA GUTENBERG, 2007, 352 p. + 205 FIG. + 3 HĂRȚI

Un subiect interesant, urmărit cu atenție de autoare, chiar dacă nu suficient de convingător în privința învățământului creștin. Citim, de altfel, în lucrare: „În mod obișnuit, nu putem vorbi

despre un învățământ creștin elementar sau secundar, deoarece creștinii au adoptat în mod natural frecventarea școlii comune din Imperiul Roman în primele două trepte” (p. 190-191). Or, dacă, așa cum mărturisește, de asemenea, Nicoleta Simona Marțian, scopul urmărit era „instruirea celor ce urmau a adera la Biserică” (p. 145), atunci predica, cateheza, omilia, ritualul botezului, rugăciunea, liturgia nu pot fi considerate forme de învățământ, ci mijloace de expunere a dogmei sau acte culturale, la care luau parte numeroși analfabeți. Îndemnul evanghelic „mergeți și învățați toate neamurile... învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă...” (Mt 28,19-20) (p. 158) privea convertirea, nu un act didactic așa cum îl înțelegeau anticii în general și cum ni-l expune foarte bine autoarea însăși în primele patru capitole ale cărții. Nici unul dintre textele creștine incluse în *Repertoriul de izvoare* (p. 247-253) nu are de-a face cu învățământul.

Un aspect cu totul lăudabil al lucrării este utilizarea documentelor arheologice și a reprezentărilor artistice (p. 113-139, 254-283, fig. 1-205), care întregesc în mod fericit demonstrația. Preluarea lor însă din surse bibliografice variate a pus-o uneori pe autoare în dificultate, denumirile latine sau italiene ale numelor și locurilor dându-i bătaie de cap și determinand-o să fie inconsecventă. De exemplu, ea scrie „Cornelio Statio” (p. 254) și „Giulia Felice” (p. 257) în loc de, respectiv, „Cornelius Statius” și „Iulia Felix”, „catacomba Via latina” (p. 256, 270, 280, 346, 351), dar așa ceva nu există (pe via Latina se găsesc cinci catacombe, imaginile preluate de autoare aflându-se în hipogeul de pe via Dino Caompani), „Museo Nazionale di Napoli” (p. 260, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 279), dar și forma greșită „Museo Nazionale di Napoli” (p. 257, 265, 265), „Biserica Sancta Maria” (p. 258) și „Biserica Sf. Maria” (p. 280) pentru „Biserica Santa (eventual, S.) Maria”, „Muzeul Capitolino” (p. 256, 280), „Muzeul Capitolini” (p. 258) pentru „Musei Capitolini” (cf. p. 260) sau „Muzeele Capitoline”, „Muzeul Vatican” (p. 258, 259, 272, 281), „Muzeul Vaticanului” (p. 261) și „Musei Vaticani” (p. 266), „catacomba San Callisto” (p. 281), dar și „catacombele (sic!) San Callisto” (p. 281), „catacombele de pe via Anapo” (p. 281), dar, de fapt, aici se află de o singură catacombă, cunoscută drept „catacomba anonima di via Anapo”, „catacombele de pe via Compagni” (p. 282), dar e vorba de „catacomba /în realitate, hipogeul – n.n./ de pe via Dino Compagni”. De asemenea, sistemul de trimiteri la izvoarele literare este foarte personal, nemaîntâlnit într-o lucrare științifică.

În ciuda acestor deficiențe, cartea Nicoletei Simona Marțian este o realizare valoroasă, care probează bunele disponibilități epistemice ale autoarei.

Nelu Zugravu

**MIHAI BĂRBULESCU (COORDONATOR),
ATLAS-DICȚIONAR AL DACIEI ROMANE,
CLUJ-NAPOCA, 2005, 147 P.**

Un instrument de lucru extrem de important. Realizat de un colectiv de profesori și muzeografi coordonat de Mihai Bărbulescu, directorul Institutului de Studii Clasice de pe lângă Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, atlasul-dicționar actualizează informația arheologică, epigrafică, numismatică despre provincia **Dacia** existentă în fasciculele *L 34* și *L 35* din **Tabula Imperii Romani**, publicate în 1968, respectiv 1969, din **Dicționarul de istorie veche și arheologie (paleolitic-secolul X)** editat în 1976 și din primele trei volume ale **Enciclopediei arheologiei și istoriei vechi a României** apărute, respectiv, în 1994, 1996 și 2000. S-au utilizat, în acest scop, date ale investigațiilor de teren, fotografii aeriene, reconstituiri de situri, dar și rezultate ale celor mai recente interpretări privitoare la istoria administrativă, politică, militară, economică a provinciei carpatice. Lucrarea cuprinde două părți: prima inventariază, însoțită de 25 de hărți, termenii esențiali necesari studierii și înțelegerii complexei vieți romane nord-dunărene

(p. 9-102), în timp ce a doua înfățișează harta arheologică a provinciei (p. 103-138). Astfel, acest atlas-dicționar publicat în condiții grafice excelente va fi pentru specialist un instrument de lucru indispensabil, iar pentru publicul mai puțin avizat o sursă de informare corectă și utilă.

Nelu Zugravu

**RAYMUND NETZHAMMER, *ANTICHITĂȚILE CREȘTINE DIN DOBROGEA*,
 TRADUCERE DE GEORGE GUȚU, EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
 ALEXANDRU BARNEA, CUVÂNT ÎNAINTE DE PREA FERICITUL
 PĂRINTE TEOCTIST, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE,
 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, BUCUREȘTI, 2005, 229 P.**

Autorul lucrării **Antichitățile creștine din Dobrogea**, Raymund Netzhammer, s-a născut la data de 19 ianuarie 1862, în localitatea Erzingen, Baden (Germania). Personalitate marcantă a epocii sale, el a fost arhiepiscop romano-catolic de București între anii 1905-1924. S-a stins din viață în orașul Stein am Rhein de pe insula Werd (Elveția) la 18 septembrie 1945. Este cunoscut în istoriografia de specialitate pentru contribuția pe care a adus-o la cunoașterea istoriei creștinismului din Dobrogea prin cercetările pe care le-a efectuat și prin numeroase publicații.

Lucrarea **Die christlichen Altertümer der Dobrudscha** a văzut lumina tiparului în anul 1918, la București, la Editura Socec. A fost reeditată sub îngrijirea lui Alexandru Barnea în anul 2005, la Editura Academiei Române, cu titlul **Antichitățile creștine din Dobrogea**. Traducerea din limba germană aparține lui Georghe Guțu, Alexandru Barnea adăugând textului vechi de nouă decenii diferite trimiteri la **corpora** de inscripții și periodice de specialitate recente. Lucrarea este întregită prin publicarea adnotărilor lui Raymund Netzhammer de pe volumul apărut în anul 1918.

Structurată pe 17 capitole, **Antichitățile creștine din Dobrogea** tratează evoluția comunităților creștine din spațiul scitic în lumina izvoarelor literare, arheologice și epigrafice. În **Introducere**, autorul face o scurtă prezentare fizico-geografică și istorică a Dobrogei (p. 1-4). Încă de la începutul lucrării, Raymund Netzhammer a prezentat importanța creștinării provinciei Scitia, făcând o analiză a diferitelor surse literare (p. 7-11). Conform autorului, în „orașele grecești pontice din actuala Dobroge se așezaseră creștini dintr-o perioadă foarte timpurie” (p. 5). El consideră că „religia creștină a pătruns foarte de timpuriu în provincia Scitia” (p. 9), fapt dovedit de „prezența numeroșilor martiri din mai multe localități ale Scitiei noastre” (**Ibidem**). Evanghelia nu a fost vestită numai de către apostoli, ci și de către numeroși creștini care satisfăceau serviciul militar în armata romană staționată în Dobrogea (p. 10). Potrivit lui Raymund Netzhammer, „prima știre referitoare la biserica creștină organizată din Scitia dobrogeană ne-o oferă faptele celor doi martiri Epictet și Astion, care au murit martirizați la Halmyris” (p. 18); cu acel prilej, este amintit și un episcop, pe nume Evangelicus. În același timp, autorul menționează că „acte de martirilor /Epictet și Astion – n.n./ [...] nu pot avea o valoare istorică prea mare” (p. 22), deoarece „nu poate fi dovedit peremptoriu nici un episcop din perioada dioclețiană” (**Ibidem**); aprecierea nu mai este astăzi valabilă, descoperiri recente din anticul Halmyris tinzând să confirme istoricitatea faptelor transmise de actul martiric.

O parte substanțială a lucrării este rezervată de autor menționării episcopilor tomitani care și-au dovedit „fidelitatea credinței” (p. 22) prin participarea la concilii ecumenice, dar și prin implicarea lor în viața politică și culturală a provinciei Scitia. Este vorba despre Bretanion, Gerontius, Theotimus, Timotheus, Ioannes, Alexander, Theotimus al II-lea, Paternus (p. 35-58).

Autorul a prezentat evoluția creștinismului în orașele din Scitia în lumina cercetărilor arheologice și epigrafice existente la începutul veacului al XX-lea. În cazul metropolei Tomis, au fost amintite inscripțiile funerare, majoritatea datând din secolele V-VI d. Hr. (p. 59-100), dar a

făcut referiri și la alte orașe din Sciția – Axiopolis (p. 101-115), Istros (p. 141-148), Callatis (p. 148-155), Tropaeum (p. 158-190). Deopotrivă, s-a referit la problematica creștinismului la sate, insistând asupra inscripțiilor și obiectelor paleocreștine descoperite la Ulmetum (p. 128-140).

Raymund Netzhammer a îmbinat, în mod deosebit, izvoarele literare cu cele arheologice și epigrafice, pentru a demonstra vechimea și răspândirea creștinismului în Sciția. Din acest punct de vedere, cu toate că **Antichitățile creștine din Dobrogea** este depășită de cercetările actuale, ea constituie un punct de plecare pentru cei care doresc să aprofundeze istoria creștinismului dobrogean, fiind citată și astăzi în numeroase articole și studii de specialitate.

Ediția mai cuprinde un indice onomastic și real, o listă a ilustrațiilor și a publicațiilor lui Raymund Netzhammer privind Dobrogea și antichitățile.

Constantin Napoleon Gheorghiu

ACTA MUSEI TUTOVENSIS, II, MUZEUL DE ISTORIE „VASILE PÂRVAN”, BÂRLAD, 2006

Publicația muzeului bârlădean, deși se află la cel de-al doilea număr, poate fi considerată o revistă științifică complexă, bine structurată, care o recomandă ca un util instrument bibliografic.

Numărul doi al anuarului este organizat pe cinci secțiuni, cea mai cuprinzătoare fiind dedicată *Arheologiei* (p. 7-69), urmată de *Artă* (p. 70-89), *Memorialistică* (p. 90-104), *Științele naturii* (p. 105-162) și *Conservare* (p. 163-192), la final regăsindu-se *Abrevierile* și o listă a publicațiilor muzeului.

Secțiunea *Arheologie*, are ca temă principală secolul IV e.n., aducând în discuție diferite aspecte specifice acestei perioade. Seria articolelor dedicate secolului IV e.n. este deschisă de către cunoscutul cercetător Ioan Mitrea, care a adus în prim plan contribuția cercetărilor lui Vasile Palade, din așezarea de la Bîrlad-Valea Seacă, la cunoașterea culturii Sântana de Mureș. De fapt, articolul lui Ioan Mitrea este o prezentare a recent apărutei monografii dedicate sitului de la Bîrlad-Valea Seacă¹.

Aspecte ale vieții materiale specifice culturii Sântana de Mureș se regăsesc în articolele semnate de către M. Rotaru și Ruxandra Alaiba, care au valorificat rezultatele recunoașterilor arheologice de teren și al săpăturilor sistematice de pe teritoriul județului Vaslui.

Un spațiu important a fost alocat articolelor care vizează aspectele funerare ale culturii Sântana de Mureș, așa cum pot fi reconstituite pe baza cercetărilor din diferite necropole ale secolului IV e.n.

Secțiunea *Artă*, cuprinde articole de specialitate care tratează subiecte diferite legate de artiștii plastici români din a doua jumătate a secolului XX, gravura și arta interbelică în colecțiile Muzeului de Artă din Iași, dar și subiecte cu caracter general care privesc expozițiile de artă contemporană.

Secțiunea *Memorialistică*, are ca temă centrală *timpul și spațiul*, reflectată în poezia unor scriitori cunoscuți precum G. Bacovia, Șt.O. Iosif, Perpessicius etc.

Secțiunea dedicată *Științelor naturii* abordează teme variate care ilustrează diferite aspecte legate de fauna acvatică, trăsăturile geografice ale unor depresiuni intracarpătice sau rolul unor reviste de specialitate în răspândirea cunoștințelor de geografie.

Secțiunea *Conservare*, aduce în prim plan câteva articole care au ca subiect protejarea patrimoniului muzeal. Majoritatea studiilor de conservare se referă la normele de conservare ale bunurilor culturale aflate în depozitele unor muzee, precum cel din Bîrlad sau cel din Bacău. Unele articole dezbate probleme legate de combaterea dăunătorilor care distrug bunurile de patrimoniu prin metode moderne, care să nu deterioreze colecțiile.

Prin structură, calitate grafică și importanța temelor pe care aduce în discuție, revista *Acta Musei Tutovensis*, poate fi considerată o publicație cu un profund caracter științific, care se ridică la înălțimea publicațiilor de acest fel.

Vasile Diaconu

¹ Vasile Palade, *Așezarea și necropola de la Bîrlad-Valea Seacă (Sfârșitul sec. al III-lea - a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București, Editura Arc, 2004.

IULIAN ANTONESCU - 75 DE ANI DE LA NAȘTERE

În vara anului 2007, dacă trăia, Iulian Antonescu ar fi împlinit 75 de ani.

Născut la Piatra Neamț, la 26 iulie 1932, Iulian Antonescu ne-a părăsit devreme, când aveam mai multă nevoie de experiența lui, îndeosebi în muzeografie, trecând în lumea umbrelor la București, în ziua de 24 de ianuarie 1991, fiind înmormântat în cimitirul Borzoghean din Piatra Neamț, alături de părinții săi.

Băcăuanii care au trăit și lucrat mai mulți ani alături de Iulian Antonescu, nu l-au uitat nici în acest an, când s-au împlinit 75 de ani de la nașterea sa.

Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, în colaborare cu Complexul Muzeal Bacău care-i poartă numele și alți factori au organizat o suită de activități prin care s-a urmărit să se mențină mereu treaz interesul publicului pentru o personalitate precum aceea a lui Iulian Antonescu.

În cele ce urmează vom menționa principalele texte publicate și activități organizate în 2007, care au avut ca obiectiv viața și activitatea lui Iulian Antonescu.

Cum Iulian Antonescu a fost fondatorul Muzeului Regional Bacău, în 1957, în anul 2007 s-au sărbătorit și 50 de ani de existență a Muzeului băcăuan, context în care s-au făcut numeroase referiri la activitatea lui Iulian Antonescu.

În ordine cronologică, menționăm că în luna aprilie, în revista de cultură *Ateneu*, prof.dr. Ioan Mitrea a semnat articolul **Muzeul de istorie și arheologie Bacău – 50 de ani de existență. Moștenirea lui Iulian Antonescu** (*Ateneu*, Anul 44, nr. 4 (452), aprilie 2007, p. 5), în care s-a făcut o prezentare a rolului lui Iulian Antonescu, îndeosebi privind înființarea și dezvoltarea muzeului băcăuan.

Cu prilejul aniversării a 50 de ani de la înființarea muzeului băcăuan, în ziua de 18 mai 2007, a fost lansat și noul număr al revistei *Carpica*, XXXVI/2007, fondată de Iulian Antonescu în 1968, număr închinat **„Lui Iulian Antonescu și generațiilor mai vechi și mai noi de muzeografi și colaboratori”**. În bogatul sumar al revistei este inserat și un substanțial text semnat de Ioan Mitrea, intitulat **Iulian Antonescu deschizător de drumuri în muzeografia și arheologia băcăuană** (*Carpica*, XXXVI, 2007, p. 209-225). Referiri la activitatea lui Iulian Antonescu, în domeniul muzeografiei și arheologiei, din anii cât a lucrat la Bacău, se fac și în alte articole din *Carpica*, XXXVI/2007, precum cele semnate de Lăcrămioara Stratulat, Vasile Ursachi, Alexandru Artimon etc.

În ziua de 26 iulie, ziua în care cu 75 de ani în urmă s-a născut Iulian Antonescu, a fost organizată o manifestare cultural-științifică dedicată vieții și activității merituosului înaintaș.

După o slujbă de pomenire a lui Iulian Antonescu la Biserica „Precista” din Bacău, oficiată de un sobor de preoți în frunte cu P.C. preot Constantin Tomozei, paroh al Bisericii „Precista” și cărmuitor al Protopiatului Bacău-Nord, a urmat vizitarea Curții Domnești de la Bacău, a cărei descoperire se leagă de numele lui Iulian Antonescu. Apoi la sediul Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” s-a desfășurat Colocviul cu tema **„Iulian Antonescu – fondator al Muzeului din Bacău, remarcabil istoric, arheolog, muzeograf și om cu larg orizont cultural. Evocări, amintiri...”**, având drept moderator pe prof.dr. Ioan Mitrea, președintele executiv al Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”.

Activitatea, la care au participat un mare număr de foști colaboratori, prieteni și admiratori ai lui Iulian Antonescu, din Bacău și alte centre culturale din țară, a debutat cu audierea unui fragment din una dintre extraordinarele conferințe ale lui Iulian Antonescu.

Dintre numeroșii participanți la colocviu, am reținut intervențiile lui Victor Mitocaru, Sergiu Adam, Ioan Micu, Constantin Călin, Jean Ciută, Alexandru Artimon, Ioan Neacșu și Vilică Munteanu. Atât în debutul cât și în finalul Colocviului a vorbit doamna Eugenia Antonescu, tovarășa de viață a lui Iulian Antonescu, cea care a inițiat și colaborat la organizarea unor

importante acțiuni, inclusiv tipărirea unor volume, care să contribuie la cunoașterea cât mai deplină a vieții și activității lui Iulian Antonescu.

Fapt important, menționăm participarea la activitate a domnului ing. Romeo Stavarache, primarul municipiului Bacău, care a felicitat pe organizatori și participanți, îndemnând la continuarea acestui gen de manifestări pe care memoria lui Iulian Antonescu, **Cetățean de onoare post-mortem al Bacăului**, le merită din plin.

Tot în luna iulie, revista de cultură *Ateneu* a publicat un substanțial articol semnat de Ioan Mitrea, intitulat **Iulian Antonescu – 75 de ani de la naștere. Un tenace constructor al culturii românești din a doua jumătate a sec. al XX-lea**. Articolul menționat este însoțit de o anexă **Iulian Antonescu văzut de contemporani**, cuprinzând aprecieri privind activitatea lui Iulian Antonescu extrase din articolele semnate de: Ștefan Cazimir, D. Almaș, Florin Constantiniu, Panait I. Panait, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Adrian Rădulescu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Dan Gh. Teodor, Răzvan Theodorescu și Radu Cărneci (cf. Revista de cultură *Ateneu*, Anul. 44, nr. 7 (455), iulie 2007, p. 12-13).

În luna august, *Vitraliu*, periodic al Centrului Internațional „George Apostu” din Bacău, aproape jumătate din cuprinsul său, 20 de pagini din cele 52 cât are publicația, le-a dedicat lui Iulian Antonescu. Textele semnate de nume importante ale culturii și științei istorice românești, sunt bogat ilustrate, cu multe imagini memorabile ale lui Iulian Antonescu realizate de artistul fotograf prof. Valeriu Bogdăneț. Între cei care semnează articole dedicate lui Iulian Antonescu menționăm, în ordinea prezentării în revistă, pe Alexandru Zub, Ioan Mitrea, Grigore Ilisei, Panait I. Panait, Florin Constantiniu, Eugen Uricaru, Eugenia Antonescu, Gelu Maksutovici, Elena Artimon, Constantin Călin, Dumitru Vacariu, Gheorghe Bunghez, Nicolae Dragoș, H. Sterling, Valentin Ciucă, Radu Cărneci, Victor Mitocaru și Viorel Căpitanu. Sunt înserate și fragmente din jurnalul de călătorie semnat de Iulian Antonescu, **Prin muzeele din Polonia**, precum și mai multe traduceri din poezia medievală universală, datorate aceluiași distins cărturar (cf. *Vitraliu*. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău, anul XV, nr. 3-4 (28), august 2007, p. 1-28).

În încheiere menționăm că în ultimele zile ale anului 2007, tot ca un omagiu adus memoriei lui Iulian Antonescu, a fost publicat sub egida Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” și Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”, la Editura Corgal Press Bacău, volumul **Iulian Antonescu – 70 de ani de la naștere (1932-1991)**.

Volumul, având coordonatori pe Eugenia Antonescu și Ioan Mitrea, înmănușiază o sumă de texte scrise și publicate, în marea lor majoritate, în 2002, atunci când s-au împlinit 70 de ani de la nașterea lui Iulian Antonescu.

Între semnatarii textelor din acest volum, în ordinea înscrierii în Sumar, menționăm pe Eugenia Antonescu, Marcel Dragotescu, Ionel Bejenaru, Cornel Galben, Panait I. Panait, M. Prisecaru, Ioan Mitrea, Ioan Dănilă, Vasile Ursachi, Georgeta Popovici, Elena Artimon, Victor Mitocaru, Marius Al. Istina, Ludovica Tănăsescu, Ioan Opriș, Georgeta Stoica, Rodolfo Herrera, Nicolae Dragoș, Paul Duda și Gelu Maksutovici.

Și în acest volum sunt inserate câteva din traducerile lui Iulian Antonescu din poezia medievală universală.

Volumul menționat mai sus a fost lansat în ziua de 24 ianuarie 2008, în cadrul unei manifestări cultural-religioase ce a debutat cu o slujbă de pomenire la Biserica „Precista” din Bacău.

Manifestarea cultural-religioasă din 24 ianuarie 2008, desfășurată sub genericul „**In memoriam Iulian Antonescu**” a fost organizată de Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu” în colaborare cu Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” și Parohia „Precista” Bacău.

Aspecte de la festivitatea consacrată aniversării a 50 de ani de la înființarea Muzeului de istorie și arheologie „Iulian Antonescu” din Bacău, 18 mai 2007

PROF.DR. IOAN MITREA LA 70 DE ANI

Născut la 4 aprilie 1937, în satul Căciulești, comuna Căciulești (azi comuna Girov), jud. Neamț, prof.dr. Ioan Mitrea a împlinit în 2007 frumoasa vârstă de 70 de ani.

Marcarea acestui eveniment în viața celui care de peste patru decenii slujește cu credință învățământul, arheologia, muzeografia și istoriografia românească, a prilejuit o serie de manifestări menite a-i ilustra bogata activitate didactică, științifică și muzeografică și nu în ultimul rând ampla activitate culturală pusă în slujba comunității în care trăiește.

Menționarea cronologică a manifestărilor festive care l-au avut în centrul atenției pe prof.dr. Ioan Mitrea în 2007 dovedesc aprecierile de care se bucură nu numai în rândurile profesorilor, specialiștilor în arheologie și istorie, dar și a marelui public.

În *Ateneu – revistă de cultură*, anul 44, nr. 3 (451), din martie 2007, p. 3, prof.dr. Ioan Mitrea, în preajma aniversării a 70 de ani de viață a acordat gazetarului Cornel Galben un interviu sub titlul **Mă străduiesc cu fiecare zi, să mai recuperez din datoriile față de semenii...**

Referiri la apropiata aniversare a prof.dr. Ioan Mitrea a făcut și cunoscutul critic și istoric literar, prof.univ.dr. C. Călin, în *Ziarul de Bacău*, de vineri 30 martie 2007, p. 7.

Tot la sfârșitul lunii martie 2007 a apărut numărul VI al revistei de istorie *Zargidava*, care se deschide cu un amplu articol intitulat **Profesorul dr. Ioan Mitrea la 70 de ani**, semnat de dr. Dimitrie-Ovidiu Boldur, în care se face o amplă prezentare a vieții și activității celui sărbătorit (Cf. *Zargidava. Revistă de istorie*, VI, 2007, p. 5-30).

La 13 aprilie 2007 Centrul Cultural Internațional „George Apostu” Bacău a organizat, în parteneriat cu Cenuclul literar-artistic „Avangarda XXII”, o amplă manifestare culturală la care rubrica **Portret în cărbune aprins** i-a avut ca protagoniști pe actorul Geo Popa, directorul Centrului Cultural menționat și pe prof.dr. Ioan Mitrea. Despre activitatea istoricului au vorbit prof.dr. Livia Sibișteanu, prof.univ.dr. Constantin Călin, scriitorul Victor Mitocaru – vicepreședinte al Consiliului Județean Bacău și alții.

În *Ziarul de Bacău*, de vineri 13 aprilie 2007, p. 6, ziaristul și prozatorul Eugen Verman, la rubrica **Personalități băcăuane**, sub titlul **Un om al cetății** evocă în cuvinte alese aspecte din viața și împlinirile prof.dr. Ioan Mitrea, notând între altele: „Om de catedră, cercetător al istoriei vechi a românilor, arheolog, autor de cărți și studii, publicist, profesorul a fost și este o conștiință care a vibrat și vibrează la unison cu tradiția istoriografică românească, cu marile întrebări care se pun și în prezent într-o arie atât de amplă și controversată cum e istoria. El continuă, astfel, crezul de suflet al marilor săi înaintași, adăugând, cu profesioanlism și iubire de neam, nestemate la diadema lucrată cu atâta osârdie, patimă și patriotism, de marii istorici ai neamului, de la Grigore Ureche la Vasile Pârvan, de la Mihail Kogălniceanu la Iulian Antonescu, de la Nicolae Iorga la Mircea Petrescu-Dîmbovița... Una dintre aceste nestemate e, fără îndoială, lucrarea **Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea din sec. V-VIII de la Davideni**, lucrare pentru care a primit Premiul Academiei Române”.

Textul integral al articolului menționat a fost inclus de autor și în volumul Eugen Verman, **Liliacul alb. Zborul numărul trei**, Bacău, Editura Corgal Press, 2007, p. 48-50.

În data de 27 aprilie 2007, în Amfiteatrul „George Bacovia” al prestigioasei instituții de învățământ care este Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău, școală renumită în care prof. Ioan Mitrea a slujit cu credință și devotament catedra de istorie în ultima etapă a activității sale didactice, vreme de peste două decenii, a avut loc o emoționantă festivitate dedicată prof.dr. Ioan Mitrea, pentru a marca 70 de ani de viață și peste 40 de ani de activitate științifică și didactică. În prezența unor foști elevi, a numeroși profesori din Colegiul Național „Ferdinand I”, a multor profesori de istorie și oameni de cultură din municipiul Bacău, prof. Adrian Horodnic, directorul Colegiului menționat a vorbit despre omul și profesoul Ioan Mitrea, spunând între altele: „Ceea ce încercăm să omagiem astăzi are la bază un pretext, și anume împlinirea de către prof. Ioan Mitrea

a vârstei de 70 de ani, pe 4 aprilie a.c. Vrem să reliefăm ce rămâne esențial în urma sa, o operă didactică și științifică căreia nu i se poate găsi apelativ. Putem recunoaște o mare calitate a prof. Mitrea, aceea de mentor. Multe generații de elevi și studenți îi datorează performanțele. Mulți îl invidiază pentru calitățile sale, chiar și eu”.

În cadrul festivității, prof. Mitrea a ținut un curs festiv cu tema: **Vasile Pârvan despre „datoria vieții noastre” sau imperativul „vieți creatoare”**, motivându-și alegerea temei, expusă exact pe durata a 50 de minute, cât durează o oră didactică, domnul Mitrea a spus: „Ne-am oprit la Vasile Pârvan deoarece părintele arheologiei moderne din România, născut pe plaiuri băcăuane, figurează în lista profesorilor celebri ai Colegiului Național „Ferdinand I” din Bacău, unde a depus jurământul de credință ca profesor la 5 septembrie 1905. Apoi, deoarece V. Pârvan rămâne modelul de dascăl care a slujit cu credință învățământul românesc. Ne-am oprit la ilustrul înaintaș deoarece așa cum spunea distinsul exeget al operei pârvaniene, acad. Alexandru Zub, „o personalitate de anvergura lui Pârvan e sortită să mențină mereu treaz intersul public”, convins fiind că orice revenire la V. Pârvan este benefică, că orice „recitare” a operei lui Pârvan, ca de altfel a oricărui alt savant al lumii, înseamnă, în fapt, un pas înainte pentru noi. Și nu în ultimul rând ne-am oprit la V. Pârvan deoarece marele savant ne-a vorbit ca nimeni altul în cultura românească despre „datoria vieții noastre” sau despre imperativul „vieții creatoare”, el însuși având un adevărat „cult al muncii”.

După expunerea profesorului Mitrea, ascultată cu deosebit interes de cei prezenți, despre activitatea sărbătoritului au mai vorbit prof. Relu Leoveanu de la Colegiul Național „Ștefan cel Mare” din Bacău și prof. Diana Ioana Melian, fostă elevă a profesorului, în prezent profesor la Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău.

În finalul festivității, directorul Colegiului Național „Ferdinand I”, prof. Adrian Horodnic a înmănat sărbătoritului placheta prin care, printr-o hotărâre a Consiliului Profesorat al Colegiului, **„se acordă domnului profesor Ioan Al. Mitrea titlul de Membru de Onoare al Consiliului Profesorat din cadrul Colegiului Național «Ferdinand I» din Bacău, pentru competența științifică și conștiinciozitate exemplară cu care și-a îndeplinit datoria de profesor al acestei instituții de învățământ”**.

După festivitate, în **Cartea de onoare** Colegiului Național „Ferdinand I”, prof.dr. Ioan Mitrea a notat: **„Gânduri la un popas pe drumul vieții...”**

Așa cum orice adolescent aflat în pragul alegerii liceului ar dori să fie elevul renumitei școli băcăuane, numită azi Colegiul Național «Ferdinand I», și orice profesor și-ar dori să fie cât mai mult timp, sau cel puțin un an, sau măcar o zi, dascălul ce oficiază la una din catedrele acestei prestigioase instituții de învățământ, cea mai galonată din învățământul preuniversitar din urbea lui Bacovia, cunoscută și apreciată în țară, dar și peste hotare prin foștii săi elevi. A fi profesor la această școală este o provocare, dar și o mare răspundere, și nu în ultimul rând o mândrie.

Îmi reamintesc mereu că tânărul V. Pârvan, viitorul mare savant, creatorul școlii moderne de arheologie modernă în România, proaspăt absolvent de facultate, cu mare bucurie, dar și cu răspundere depunea, în toamna anului 1905, jurământul de credință ca profesor, pentru a sluji acest liceu, iar cel trecut recent în lumea umbrelor, marele istoric Gheorghe Platon, se considera «ferdinandist» pentru faptul că a avut șansa de ași finaliza studiile liceale și a susține bacalaureatul la acest liceu.

Împrejurările vieții au făcut ca, după ce am slujit 12 ani învățământul superior băcăuan, urmare a desființării abuzive a Facultății de Istorie-Geografie, în toamna anului 1975 să devin profesor titular al acestui liceu, pe care l-am slujit cu credință, zic eu, până în vara anului 2006. Fără a renunța la planurile mele de a-mi continua cercetările arheologice începute, la acest liceu am găsit mediu stimulativ, mobilizator, datorat elevilor și profesorilor colegi de cancelarie; am găsit aici un climat de emulație spirituală, creativitate și competiție permanentă.

Activitatea la catedră, dialogul permanent și benefic cu tinerii, m-a stimulat în munca de cercetare științifică. Rezultatele cercetărilor mele, de pe șantierul arheologic, le-am folosit, mai întâi la lecțiile de istorie, care astfel deveneau pentru elevi mai atrăgătoare, mai captivante. Nu

știu cât am reușit să dau eu elevilor, dar eu le datorez foarte mult celor peste 30 de generații de elevi, la care adaug și cele 12 generații de studenți.

Cele mai mari realizări, pe plan didactic și științific, le-am avut în anii în care am muncit în această «**Scoală**». Așa că toate modestele mele realizări, toate lucrările științifice și distincțiile naționale de recunoaștere a muncii mele, le închin acestei școli, le dedic elevilor și colegilor mei profesori.

Festivitatea de azi, inițiată și organizată exemplar de distinsul profesor de istorie, domnul Adrian Horodnic, directorul Colegiului Național «Ferdinand I», căruia îi mulțumesc din suflet, festivitate prilejuită de împlinirea a 70 de ani de viață, m-a onorat, emoționat, revigorat și mă obligă. Mă obligă să rămân până la sfârșitul vieții «ferdinandist».

Voi veni cu mare plăcere oricând în mijlocul acestei minunate oaze «de carte și învățătură», în mijlocul minunaților elevi și distinși profesori ai acestei școli, ajunsă prin efortul spiritual comun al elevilor și profesorilor, dar în special al extraordinarilor olimpici internaționali la fizică, matematică, chimie, biologie, informatică etc., în elita învățământului preuniversitar românesc, fiind, fără exagerare, **o școală europeană model**.

La acest popas din viața mea, în această zi de mare bucurie comună, am fericitul prilej de a spune din nou școlii noastre dragi, căreia îi datorez atât de mult, cuvintele strămoșilor romani: **VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!**

27 aprilie 2007

Prof.dr. Ioan Mitrea”.

Festivitatea de la Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău a fost consemnată în presa locală (Cf. cotidianului *Deșteptarea*, de joi 26 aprilie 2007, p. 3; *Ziarul de Bacău*, de vineri 27 aprilie 2007, p. 3 și cotidianul *Deșteptarea*, de sâmbătă-duminică, din 28-29 aprilie 2007, p. 20).

În revista de cultură *Ateneu*, Anul 44, nr. 4 (452), p. 14, apărută la sfârșitul lunii aprilie 2007, publicistul Cornel Galben la rubrica **Personalități băcăuane** a semnat un medalion **Ioan Mitrea**.

În ziua de 17 mai 2007 la Institutul de Arheologie din Iași al Academiei Române a avut loc o festivitate dedicată prof.dr. Ioan Mitrea.

Urmare a deciziei Consiliului științific al Institutului de Arheologie Iași al Academiei Române, din aprilie 2007, profesorului dr. Ioan Mitrea din Bacău i s-a conferit titlul de **Membru de onoare al Institutului de Arheologie din Iași „în semn de considerație pentru activitatea desfășurată pe tărâmul cercetării arheologice”**, cu prilejul unui important prag aniversar – împlinirea vârstei de 70 de ani.

Festivitatea înmânării **Diplomei de Membru de onoare** a avut loc pe data de 17 mai 2007 în sala de ședințe a Institutului de Arheologie, în prezența unui numeros public, format din cercetători științifici, cadre didactice universitare, muzeografi, reprezentând Institutul de Arheologie din Iași, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Universitatea „A.I. Cuza” Iași, Muzeul de Istorie a Moldovei Iași etc.

În cadrul întrunirii festive, din 17 mai 2007, au rostit alocuțiuni prof.univ.dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Arheologie Iași, prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor și prof.univ.dr. Silviu Sanie, care au vorbit despre activitatea sărbătoritului, îndeosebi în domeniul arheologiei mileniului I d.Hr., evidențiind importanța cercetărilor arheologice pe care le-a efectuat la Bacău, Ștefan cel Mare, Oncești, Dămieniști etc., în județul Bacău, dar și la Izvoare-Bahna, Borșeni și îndeosebi la Davideni, în județul Neamț. Din rândurile auditoriului au mai luat cuvântul prof.dr. Dumitru Ivănescu, secretarul științific al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” și conf.univ.dr. Constantin Cloșcă, foști colegi de facultate cu sărbătoritul.

În încheierea festivității a luat cuvântul prof.dr. Ioan Mitrea care a evocat „drumul său în arheologie”; ce datorează Iașului academic, dascălilor și colegilor săi.

La final prof.univ.dr. Victor Spinei, directorul Institutului de Arheologie din Iași a

înmănat sărbătoritului **Diploma de Membru de onoare** al Institutului și un dar constând într-un număr important de lucrări de arheologie și istorie veche apărute sub egida Institutului de Arheologie din Iași.

După acad.prof.univ.dr. Alexandru Zub care a deschis seria Membrilor de onoare ai Institutului de Arheologie din Iași, urmat de dr. Vasile Ursachi, prof.univ.dr. Alexandru Vulpe, membru corespondent al Academiei Române și prof.univ.dr. Mircea Babeș, iată că și domnul prof.dr. Ioan Mitrea este onorat cu acest important titlu, situându-se într-o companie onorantă precum cea menționată. Firește acordarea acestui titlu vine ca o recunoaștere a activității domnului Mitrea în câmpul arheologiei românești, dar îl și obligă la noi proiecte pe care cu siguranță le va onora, dorindu-i în continuare mult succes!

Festivitatea de la Institutul de Arheologie din Iași este prezentată pe larg în *Arheologia Moldovei*, XXX, 2007 (sub tipar).

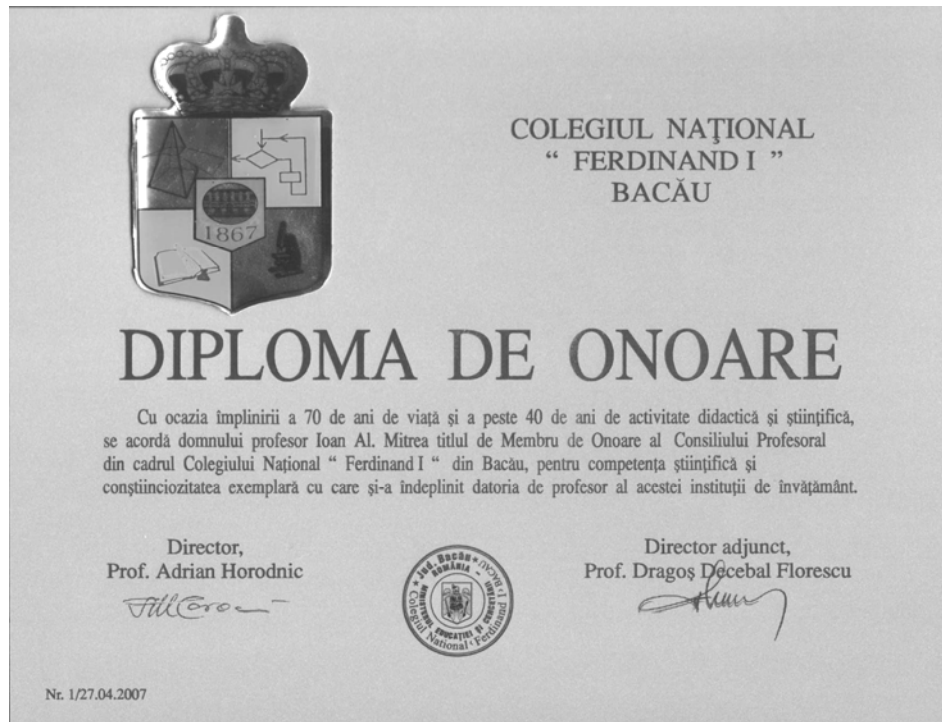
Tot în luna mai 2007 a apărut revista *Carpica*, XXXVI, dedicată împlinirii a 50 de ani de la înființarea muzeului băcăuan, în care semnatarea acestor rânduri a realizat un substanțial text intitulat **Ioan Mitrea – arheolog și profesor al meleagurilor băcăuane**, în care se evidențiază importante aspecte din viața și activitatea didactică și științifică, îndeosebi în domeniul arheologiei și muzeografiei, a celui care colaborează cu instituția băcăuană de peste patru decenii, mai exact din anul 1964, când sărbătoritul s-a stabilit la Bacău (Cf. *Carpica*, XXXVI, 2007, p. 234-253).

Cele de mai sus evidențiază prețuirea de care se bucură prof.dr. Ioan Mitrea pentru bogata și importanta sa activitate în slujba învățământului românesc și nu mai puțin în slujba arheologiei, muzeografiei și în ansamblu istoriografiei românești. Avem convingerea că la un viitor bilanț vom putea adăuga noi realizări ale celui care mi-a fost profesor în liceu, prof.dr. Ioan Mitrea.

Lăcrămioara Elena Istina

Aspect de la festivitatea de la Colegiul Național „Ferdinand I” Bacău, din 27 aprilie 2007 (de la stânga la dreapta: prof. Adrian Horodnic, prof.dr. Ioan Mitrea și prof. Dragoș Decebal Florescu

Aspect de la festivitatea de la Institutul de Arheologie din Iași, din 17 mai 2007 (de la stânga la dreapta: prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor, prof.dr. Ioan Mitrea, prof.univ.dr. Silviu Sanie)

Aspect de la festivitatea de la Institutul de Arheologie din Iași, din 17 mai 2007

ABREVIERI

AIIA	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași</i>
AIIIX	<i>Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași</i>
AMM (ActaMM)	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean de Istorie, Vaslui</i>
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie, Iași</i>
AȘUIst	<i>Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași. Istorie, Iași</i>
Ateneu	<i>Ateneu – revistă de cultură, Bacău</i>
AUDOist.arh	<i>Analele Universității din Oradea. Istorie, arheologie</i>
Biharea	<i>Biharea. Muzeul Crișurilor, Oradea</i>
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.</i>
Carpica	<i>Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”), Bacău</i>
CCA	<i>Cronica cercetărilor arheologice, București</i>
CEH	<i>Cronica Episcopiei Hușilor, Huși</i>
Crisia	<i>Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea</i>
Cronica	<i>Cronica. Revistă de cultură, Iași</i>
Cugetul	<i>Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste, Chișinău</i>
Dacia	<i>Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire Ancienne, N. S., București</i>
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, București</i>
Hierasus	<i>Hierasus. Muzeul Județean Botoșani</i>
MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice, București</i>
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Muzeul Județean Neamț, Piatra Neamț</i>
MN (Muz. Naț.)	<i>Muzeul Național, București</i>
Mousaios	<i>Mousaios. Muzeul Județean Buzău, Buzău</i>
Pontica	<i>Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța</i>
RÉSEE	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes, București</i>
RI	<i>Revista istorică, București</i>
RIM	<i>Revista de istorie militară, București</i>
RRH	<i>Revue Roumaine d'Histoire, București</i>
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica, Iași</i>
SAI	<i>Studii și articole de istorie, București</i>
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie),</i>

SympThrac	București <i>Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie, București</i>
Studii	<i>Studii. Revistă de istorie, București</i>
Suceava	<i>Suceava. Anuarul Muzeului Județean Suceava</i>
TD	<i>Thraco-Dacica, București</i>
Transilvania	<i>Transilvania, Sibiu-Brașov</i>
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie. Societatea de Științe Istorice din România. Filiala Bacău și Fundația Cultural-Științifică "Iulian Antonescu"</i>

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Studiile și articolele vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de circulație internațională.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău sau la adresa de e-mail: lacramioaraist@yahoo.com.

Materialele nepublicate nu se restituie.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

*Aparția acestui nou număr al revistei de istorie **Zargidava** (VII/2008) a fost posibilă datorită distinșilor colaboratori care ne-au încredințat studii și articole, dar și celor care ne-au sprijinit financiar, conducători de instituții financiar-bancare, societăți comerciale, instituții de cult, precum și persoane fizice.*

Mulțumim sponsorilor și celor care au făcut donații, fără de care acest număr al revistei nu ar fi apărut, și ne face plăcere să-i menționăm și aici într-o ordine aleatorie: SC Hidroconstrucția SA – Sucursala Moldova – Bacău, director general ing. Mircea Rusu; SC Micromedica – Piatra Neamț, director general ec. Dorel Botez; SC MARCIB COM SRL Bacău, director ing. Gheorghe Baci; SC HECOMIN IMPEX SRL, director Mariana Dospinescu; Arhitect Ștefan Boiciuc și prof.dr. Livia Liliana Sibișteanu.

**În numele Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mîtreă**